CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Vol. X



EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă

Vol. X

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

FOREIGN TRAVELLERS ABOUT THE ROMANIAN COUNTRIES IN THE XIXTH CENTURY

New series

Vol. X

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”

CĂLĂTORI STRĂINI DESPRE ȚĂRILE ROMÂNE ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

Serie nouă
Volumul X
(1872–1876)

Coordonatorul volumului:
DANIELA BUȘĂ

Autori:
DANIELA BUȘĂ, VENERA ACHIM, BOGDAN POPA,
NICOLETA ROMAN, RALUCA TOMI

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
BUCUREȘTI, 2017

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ACADEMIA ROMÂNĂ
BIBLIOTECA „NICOLAE IORGA"
II 12.038 L
109892

Copyright © Editura Academiei Române, 2017.
Toate drepturile asupra acestei ediții sunt rezervate editurii.

Coperta, selecția ilustrațiilor, reproducerea și prelucrarea computerizată a imaginilor:
ADRIAN SILVIAN IONESCU
Coperta: Țărani români din zona Bistriței, după o fotografie de Karl Coller din Bistrița, în „Illustrirte Zeitung", no 1639/28 noiembrie 1874

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5
050711, București, România,
Tel: 4021-318 81 46, 4021-318 81 06
Fax: 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
Adresă web: www.ear.ro

Referenți: dr. OVIDIU CRISTEA
dr. ILEANA CĂZAN

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea / Daniela Buşă (coord. vol.). - București : Editura Academiei Române, 2004-
vol. :
ISBN 973-27-1129-9
Vol. 10 : 1872-1876 / Daniela Buşă, Venera Achim, Bogdan Popa, ... -2017. -
ISBN 978-973-27-2699-0

I. Buşă, Daniela (coord.)
II. Achim, Venera
III. Popa, Bogdan

82-992=135.1
913(498.1)(0:82-992)"18"

Redactor: ANA BOROŞ
Tehnoredactor: MARIANA IONICĂ
Coperta: MARIANA ŞERBĂNESCU

Bun de tipar: 20.10.2017: Format: 16/70 × 100
Coli tipar: 30,5 + 64 p. planșe
C.Z. pentru biblioteci mari: 91 (498) (082)
C.Z. pentru biblioteci mici: 91.04 (x:498) (082)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

PREFAȚĂ

Recunoașterea principelui Carol de către puterile garante și Imperiul Otoman, adoptarea Constituției din 1866, ce a dat un impuls decisiv vieții interne și a constituit dovada voinței de schimbare, de modernizare, au fost urmate pe plan politic de o etapă de instabilitate guvernamentală în care în decurs de câțiva ani (1866–1871) la cârma țării s-au succedat zece cabinete, unele cu o durată de un an, altele de câteva luni, unele ale stângii radicale, altele de orientare liberal moderată sau conservatoare. Tuturor acestora li s-au adăugat sentimentele antidinastice, manifestate încă din cursul anului 1869 și acutizate în anii 1870 și 1871, în contextul războiului dintre Franța și Prusia și al rupturii survenite între domnitor și liberali, cauzată în bună parte de considerente personale, dar și de probleme financiare iscate de concesiunea Strousberg. Alegerile din mai 1871, care au legitimat guvernul Lascăr Catargiu, considerat de Titu Maiorescu „cea mai tare expresie a ideii conservatoare în limitele Constituțiunii din 1866"[1], au inaugurat o perioadă de relativă stabilitate până la viitoarea consultare electorală din 1876. Starea de agitație existentă la preluarea mandatului, secătuirea finanțelor statului, afacerea Strousberg, a cărei rezolvare fusese respinsă de partea germană în forma avansată de Parlamentul de la București, au fost numai câteva din problemele ce se impuneau grabnic soluționate. Pe măsură ce lucrurile evoluau într-o direcție normală s-a instituit un climat de relativă acalmie. Deși ritmul modernizării și al înnoirilor a fost mai lent, progresele înregistrate în diferite sectoare ale economiei, redresarea relativă a finanțelor, continuarea lucrărilor de construcție a căilor ferate și darea în exploatare a unor linii menite a lega România de Europa denotă mersul ireversibil al țării spre progres. Tot acum au fost înregistarate și manifestări clare de independență față de puterea suzerană prin adoptarea, în iunie 1874, a tarifului vamal și a noii legi a vămilor și semnarea, un an mai târziu, în baza acestui act, a convențiilor comerciale cu Austro-Ungaria și apoi cu Rusia. Deși cele două acte bilaterale și-au dovedit cu timpul limitele, iar în cazul celui cu dubla monarhie a fost chiar o frână în dezvoltarea industriei românești, ele au fost privite, la vremea semnării și în contextul de atunci, adevărate reușite ale guvernului de la București, manifestări fără drept de apel ale neatârnării. Redeschiderea crizei orientale a adus în prim-plan dorința statelor din Europa de Sud-Est de a se constitui în națiuni de

[1] Titu Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866–1900)*, București, 1925, p. 34.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sine stătătoare, libere şi independente. Pentru lumea occidentală şi central-europeană, ca şi pentru guvernanţii de la Bucureşti şi pentru principele Carol, devenea tot mai clar că un conflict între Rusia şi Imperiul Otoman era iminent, iar România nu putea rămâne în afara lui. În acest context, Ion C. Brătianu, ce preluase şefia guvernului din vara anului 1876, a fost însărcinat de suveran să se deplaseze la Livadia, la sfârşitul lunii septembrie, pentru discuţii de principiu privind trecerea armatelor ruse pe teritoriul României. Negocierile referitoare la termenii convenţiei speciale cu Rusia au necesitat cinci luni până la definitivare şi s-au derulat în intervalul noiembrie 1876–aprilie 1877.

Prefacerile din spaţiul locuit de români, relativa stabilitate guvernamentală, disputele dintre radicali şi conservatori, dar şi felul în care unele evenimente externe au fost percepute de români şi reacţia guvernanţilor şi a principelui au trezit, cum era şi firesc, interesul şi curiozitatea Europei şi i-au determinat pe occidentali să fie prezenţi în centrul evenimentelor, să înţeleagă la faţa locului evoluţia acestora, să cunoască îndeaproape personalităţi, dar şi oameni simpli, să vadă locuri noi şi, în unele cazuri, să le revadă cu alţi ochi şi în altă lumină. Cei mai mulţi dintre călătorii străini care au trecut sau au zăbovit, un timp mai mult sau mai puţin îndelungat, în spaţiul locuit de români în perioada 1872–1874 au consemnat cu meticulozitate fapte, decizii, au prezentat măsuri, au sesizat şi comentat corect atmosfera, evenimentele şi urmările lor, starea de spirit a locuitorilor, au criticat sau numai au consemnat obiceiuri, mod de viaţă, cutume, au creionat portrete ale unor personalităţi. Alţii, fără a-şi înregistra în scris opiniile şi observaţiile, ne-au lăsat imagini ale locurilor vizitate, chipuri, ritualuri, monumente, într-un cuvânt au imortalizat viaţa de zi cu zi a românilor şi comunităţilor etnice cu care au venit în contact.

Din dorinţa de a oferi un tablou complex al realităţii anilor 1872–1876[2], editorii au întocmit o bază documentară temeinică şi au căutat să asigure un caracter cât mai complet şi variat volumului de faţă. În acest sens nu au precupeţit

[2] Între 1872–1876 România şi provinciile româneşti aflate sub ocupaţie străină au fost vizitate de 19 călători, ei completând seria peregrinilor care au stat un timp mai scurt sau mai îndelungat sau numai au tranzitat spaţiul. Astfel în primele două decenii ale secolului al XIX-lea, 42 de călători au lăsat impresii despre români, în deceniul 1821–1830 numărul lor s-a ridicat la 30, între 1831–1840 acesta a ajuns la 46, între 1841–1846 a fost de 31, între 1847–1851 numărul peregrinilor a fost de 24, între 1852–1856 numărul lor a fost de 46, între 1857–1861 de 28, între 1862–1866 de 19, iar între 1867–1871 de 16. Vezi impresiile lor în *Călători străini despre ţările române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, vol. I (1801–1822), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2004; *ibidem*, vol. II (1822–1830), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005; *ibidem*, vol. III (1831–1840), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006; *ibidem*, vol. IV (1841–1846), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007; *ibidem*, vol. V (1847–1851), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009; *ibidem*, vol. VI (1852–1856) Editura Academiei Române, Bucureşti, 2010; *ibidem*, vol. VII (1857–1861), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2012; *ibidem*, vol. VIII (1862–1866), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2013, *ibidem*, vol. IX (1867–1872), Editura Academiei Române, Bucureşti, 2015..

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nici un efort în depistarea și prelucrarea materialului documentar, dovadă fiind investigațiile întreprinse atât în bibliotecile și arhivele din țară, cât și în cele din străinătate, dar și pe internet pentru descoperirea surselor narative și întocmirea datelor biografice ale călătorilor. Urmarea acestei cercetări asidue este completarea informației cu note, însemnări, comentarii ale unor călători mai puțin cunoscuți, ca de pildă francezii Charles Louis Stanislas de Moüy, Félix Martin, englezoaica Mary Adelaide Walker, germanii Bernhard Schwarz, Friedrich Ratzel și Rudolf Henke, elvețianul James de Chambrier, dar și rușii M. A. Aristide, A. S. Budilovici și Gheorghi Ivanovici Bobrikov.

În pofida eforturilor editorilor, pentru unii dintre călători a fost dificil sau aproape imposibil de stabilit datele biografice, cu excepția celor oferite de ei înșiși în debutul propriilor însemnări de călătorie, de a oferi informații despre scopul voiajului, care de multe ori nu a fost cel menționat în introducerea relatărilor, sau dacă deplasarea a fost o misiune ori a fost urmarea unui imbold propriu. De asemenea, notarea defectuoasă (fonetică) a numelor proprii (sate, orașe, persoane etc.) a făcut dificilă, uneori imposibilă, identificarea acestora. Investigațiile noastre nu au fost întotdeuna încununate de succes nici în cazul numelui complet al unora dintre călători, ei apărând în cuprinsul volumului numai cu inițialele prenumelor.

Realitățile din spațiul locuit de români, cărora peregrinii le-au dedicat tomuri sau numai câteva pagini, în funcție de durata ședерii, de scop și de interes, de dorința de a surprinde cât mai exact atmosfera și evenimentele, au făcut ca cei mai mulți dintre ei să călătorească în anii 1875–1876. Astfel din cei 19 călători, ale căror însemnări fac obiectul volumului de față, jumătate (9) ne-au vizitat în această perioadă. Marea majoritate a însemnărilor și notelor de călătorie privesc România, dar există și referiri despre teritoriile românești aflate sub ocupație străină. Dacă în intervalul 1867–1871 străinii au fost mai puțin interesați de realitățile din Banat și Transilvania, fapt reflectat în relatările puțin numeroase, de cele mai multe ori și acestea succinte sau chiar expediate, în perioada 1872–1876 ei au manifestat o mult mai mare curiozitate față de aceste provincii, dovadă paginile dedicate atât de germani, ca de pildă, Friedrich Ratzel și Bernard Schwarz, cât și de francezi (Jacques Élisée Reclus, Adolphe Léveque d'Avril) sau ruși (A. S. Budilovici). În schimb, lipsesc aproape informațiile despre Dobrogea, cu excepția celor referitoare la binefacerile aduse comerțului și navigației de lucrările efectuate de Comisia Europeană a Dunării pe brațul Sulina în vederea fluidizării traficului și a câtorva scurte referiri la unele localități din deltă.

Alături de impresii superficiale, informații disparate, scrise în grabă, de suprafață și fără importanță, pe lângă clișee preluate din lecturi anterioare, cele mai multe relatări ale călătorilor constituie însemnări și descrieri ample, de o certă valoare documentară, ce includ date statistice, analize referitoare la viața politică și economică a României, la starea căilor și a mijloacelor de comunicație, la bogățiile subsolului și exploatarea lor, datini și obiceiuri, vestimentație, aspecte sociale,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

etnice, culturale, urbanistice, de învățământ, cărora li se adaugă considerații despre importante personalități ale epocii, despre intrigile și orgoliile acestora, dar și critici și sugestii și, foarte important, opinii despre schimbările ce se prefigurau, despre pașii făcuți în direcția modernizării și adaptării la modelele europene.

De la Viena la Constantinopol, sau invers, cu misiuni politice, diplomatice sau din considerente de natură personală, călătorii care au străbătut spațiul locuit de români proveneau în marea lor majoritate din rândurile burgheziei occidentale și central europene cu excepția câtorva aristocrați, ca de pildă publicistul și istoricul elvețian James de Chambrier și diplomații francezi Charles Louis Stanislas de Moüy și Adolphe Léveque d'Avril. Dacă elvețianul, descendent al unei familii nobiliare, ale cărei origini se pierd în secolul al XIV-lea, autor a cinci volume de călătorie și a unei vaste opere istorice, s-a deplasat la Constantinopol în vederea documentării pentru una din lucrările sale (*Un peu partout. Du Danube au Bosphore*), voiajul celorlalți doi a fost determinat de considerante profesionale. Astfel, Charles Louis Stanislas de Moüy, urmaș al unei familii nobiliare din Picardia, a plecat tot la Constantinopol, pentru a prelua însărcinări diplomatice. Rezident mai multă vreme în capitala otomană, el a fost rând pe rând secretar al ambasadei Franței, însărcinat cu afaceri și secretar al conferinței ambasadorilor, din decembrie 1876, din capitala otomană. Baronul Adolphe Léveque d'Avril, diplomat și scriitor, una din personalitățile Franței al cărui destin a fost marcat de legăturile culturale și personale cu românii, a avut rezidența temporară în București în intervalul 1866–1876, în calitate de consul general al Franței.

Profesiile călătorilor erau diverse: jurnaliști, literați, lingviști, etnografi, geografi. Dintre aceștia menționăm pe Friedrich Ratzel, corespondent al ziarului german „Kölnische Zeitung", socotit părintele geopoliticii, participant la războiul dintre Franța și Prusia din 1870–1871, dar și un admirator al sașilor, pe care i-a înfățișat într-o lumină deosebit de favorabilă; francezii Albert Millaud, scriitor și jurnalist citit și comentat, nelipsit din paginile cotidienelor „La Gazette de Hollande", „Le Figaro", „Revue de poche", „*Paris-Journal*", ce provenea dintr-o familie înstărită, tatăl său fiind bancherul Moïse Polydore Millaud, fondatorul cotidianului parizian „Le petit journal", apărut între 1863–1944, și Jacques Élisée Reclus, cunoscut militant și teoretician anarhist, pedagog, geograf, precursor al geografiei sociale, al geopoliticii, scriitor, autorul unei vaste opere științifice, care a vizitat regiunile miniere ale Transilvaniei în 1872, fiind interesat să culeagă informații la fața locului despre zăcămintele de aur, sare, fier; englezii William Beatty-Kingston și James William Ozanne, cel din urmă figură remarcabilă a corpului corespondenților de presă din capitala Franței, primul președinte al Asociației Presei Anglo-Americane (1907–1908) și șeful biroului de la Paris al cotidianului londonez „Daily Telegraph" (1882–1912); rusul A. S. Budilovici, care timp de cinci luni (29 august 1873 – ianuarie 1874) a călătorit pentru a se documenta în vederea obținerii titlului științific de magistru în filologie slavă; dar

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi ingineri, ca de pildă torinezul Edoardo Gioia, specializat în lucrări hidraulice şi cunoscut arhitect, francezul Félix Martin, constructor de poduri şi şosele, militari, politicieni, teologi, turişti, dintre cei din urmă amintim pe englezoaicele Mary Adelaide Walker şi Florence K. Berger, germanul Rudolf Henke şi rusul M. A. Aristide.

Toţi cei 19 peregrini, care fac obiectul volumului de faţă, proveneau din Europa, cei mai mulţi fiind francezi (6), urmaţi de englezi (4), germani (4), ruşi (3) şi câte un elveţian şi un italian. În cele ce urmează vom face câteva referiri la acei călători care se remarcă atât prin personalitatea lor cât şi prin informaţiile oferite.

Diplomatul şi scriitorul Adolphe Léveque d'Avril a fost de departe unul dintre străinii care au cunoscut îndeaproape şi în profunzime societatea românească şi pe liderii politici ai primului deceniu de domnie a lui Carol I, informaţiile sale fiind deosebit de interesante şi relevante. Intrat în Ministerul Afacerilor Străine francez în 1847, ataşat al misiunii franceze în Orient în 1854, cu ocazia războiului Crimeii, baronul d'Avril, căsătorit cu Maria Odobescu, a fost persoana potrivită pentru a reprezenta Franţa în România, astfel că în 1866 avea să fie numit consul general la Bucureşti, post deţinut până în 1876. În această perioadă a fost şi delegat al ţării sale în Comisia Europeană a Dunării de la Galaţi şi a reprezentat Franţa la Conferinţa de la Constantinopol din 1873, unde au fost fixate tarifele navigaţiei pe Canalul de Suez. Deplasările impuse de posturile diplomatice au constituit tot atâtea prilejuri de călătorie şi de observaţie asupra locurilor şi oamenilor, spaţiul balcanic fiind un loc şi un subiect predilect dacă avem în vedere lucrările dedicate Bulgariei, Serbiei, Greciei sau analiza întreprinsă privind popoarele Europei orientale. Diplomatul francez a făcut scurte excursii în Banat, Transilvania, Muntenia, Delta Dunării, Moldova, Bucovina, impresiile fiind încredinţate tiparului în 1876, sub titlul *De Paris à L'Ile de Serpents, à travers la Roumanie, la Hongrie et les bouches de Danube*. Cu acest prilej avea să constatate că la scurt timp după plecarea din Timişoara, „elementul românesc începe să domine", limba română *fiind auzită aproape în exclusivitate, iar vinurile numite până atunci ungureşti*, deveneau bănăţene. La Sibiu şi Braşov influenţa germană în construcţiile civile şi bisericeşti era evidentă, casele fiind impunătoare, cu numele proprietarului pe faţadă, iar pe străzi întâlneai foarte mulţi saşi, dar şi ţărani români asemănători cu cei din sudul Carpaţilor. Deosebit de utile sunt observaţiile lui d'Avril despre oraşele porturi Galaţi şi Sulina, vizitate în mai multe rânduri în calitate oficială, cât şi cele despre unele localităţi din Delta Dunării. La Galaţi, pe arterele principale, unele comerciale, ca Strada Mare şi Strada Braşovenilor, casele erau din piatră, cu etaj, parterul având „aspectul unor tabere fortificate", altele ca Strada Domnească şi Mihai Bravu erau case mari, frumoase, cu grădini şi curţi largi. Ultimele erau locuite de delegaţii Comisiei Europene a Dunării şi consulii străini, care, remarca cu umor D'Avril, „cu cât ţara este mai mică, cu atât catargul consular este mai înalt şi uniforma mai strălucitoare. Statele care nu au consuli-funcţionari, au agenţi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

bogați, pentru că îi aleg dintre negustorii bogați, creștini sau evrei". Deosebit de critic a fost diplomatul francez față de unele manifestări artistice, ca de pildă, spectacolele trupei franceze, condusă de comicul Ravel, de la Palais-Royal, sau „carnavalul grec", socotite „un fapt regretabil, din punct de vedere moral" și „o mascaradă tristă" a câtorva „palicari cu măști". La Tulcea și Sulina a constat „separarea dintre naționalități", materializată prin existența unei biserici pentru fiecare etnie, deși toate erau ortodoxe și asta nu din cauza limbii, concluziona el, ci a naționalității, fiecare dorind să-și aibă lăcașul de cult propriu. Lucrările de fluidizare a circulației la gurile Dunării întreprinse de Comisia Europeană au avut urmări benefice asupra evoluției portului și orașului Sulina. Odinioară „o plajă goală cu niște bordeie", orașul a devenit „animat, chiar vesel", cu clădiri moderne și magazine, „un oraș aflat la începutul său, o viitoare Veneție". Portul era „plin de ambarcațiuni mari, care altădată nu ar fi putut intra", adică „mai mari de douăzeci de picioare" și care își descărcau aici mărfurile.

O descriere detaliată a diferitelor etape ale lucrărilor de fluidizare a navigației la gurile Dunării și a consecințelor benefice ale acestora o întâlnim la Félix Martin, care a călătorit în a doua parte a anului 1871 și începutul anului 1872. El consemna că acestea au contribuit pe de o parte la diminuarea considerabilă a numărului naufragiilor „atât la vărsare, în radă și chiar pe fluviu, astfel că operațiunile comerciale au devenit mai sigure", pe de altă parte la scăderea „prețului navlului la 12 franci pe tonă", în condițiile în care „totalul importurilor și exporturilor depășește 600 000 tone", ceea ce înseamnă „o economie de mai mult de șapte milioane de franci de care comerțul profită anual". La acestea se adăugau farul de la Sfântu Gheorghe și Sulina, linia telegrafică de peste 200 de kilometri ce lega Sulina, Galați, Tulcea și Ismail și, mai cu seamă, transformarea Sulinei dintr-un „mic sat", în „centru comercial populat", cu „case și vile europene ridicate pe nisipuri aride". Lucrările de fluidizare a navigației au contribuit la dezvoltarea și prosperitatea și a altor orașe de la Dunărea de Jos, cum ar fi Galați, Brăila, dar și decăderea altora, ca Ismail. Dacă în urmă cu un sfert de secol, nota inginerul francez, Galații aveau 25 000 de suflete, la începutul deceniului opt aici trăiau 100 000 de locuitori: români, greci, italieni, ruși, germani, câțiva francezi și mulți evrei, iar orașul avea „un adevărat aspect european". Deși exportul era net superior Galaților, populația Brăilei reprezenta numai o treime, iar dezvoltarea și modernizarea nu aveau nici pe departe ritmul portului vecin. Cât privește orașul Ismail, el „a rămas un oraș rusesc și n-are nimic românesc" și a decăzut după 1856, când a reintrat în componența Moldovei și apoi a României. Rusia intenționase să-l transforme într-un mare oraș, să colonizeze populație, să instaleze o parte din flotă, de fapt „să creeze în acest punct al fluviului un stabiliment militar important, capabil de a fi în fruntea tuturor orașelor de la Dunărea de Jos". În comparație cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Galați și Brăila, „două orașe înfloritoare care sunt un grânar pentru o parte a Occidentului", Ismail era „un oraș abandonat", conchidea inginerul francez.

Germanul Rudolf Henke, autorul unei lucrări dedicată României[3], s-a dovedit și el interesat de cele două porturi de la Dunărea maritimă. Rezident la Galați timp de aproape patru ani (1868–1871), din motive care nu ne sunt precizate și nici clare, el a observat cu minuțiozitate toate aspectele legate de economie, comerț, navigație, componență etnică, probleme edilitar-gospodărești ale Galaților și Brăilei. Lucrarea lui Henke cuprinde, între altele, o descriere amănunțită a celor două porturi, autorul căutând să înțeleagă schimbările și necesitatea lor și să evidențieze modernizările. Cele două orașe-port „se completează unul pe celălalt și nu se pot lipsi unul de celălalt", ele constituind împreună „inima României", deoarece „aici sunt concentrate toate arterele comerciale principale", conchidea pe bună dreptate Henke. „Dintre cele două porturi, Galații reprezintă elementul cel mai mult important, are mai mult comerț și circulație, mai multe necesități și nevoi, pe când Brăila reprezintă partea mai calmă a vieții, căci aici stăpânește mai multă eleganță și curtoazie, distracție, comoditate și lux. În timp ce la Galați bogăția și bunăstarea se ascund în prăvălii întunecate și după ferestre zăbrelite, după porți și garduri înalte, la Brăila acestea ies la lumina zilei sub forma caselor frumoase, a fațadelor golașe, a promenadelor, parcurilor, bisericilor frumoase, a hotelurilor de bun-gust și picanterii, a adunărilor de oameni în pas cu moda și a eleganței demne de a fi lăudate; totul este, de asemenea, purtat la vedere, în timp ce la Galați, dimpotrivă, se face mai puțin caz de acestea, pentru a câștiga mai mulți bani și, după cum adesea se întâmplă, pentru a putea fi cheltuiți la Brăila. Ceea ce există în primul oraș, dar nu se laudă și nici nu se discută public despre aceasta, este cu atât mai strigător în cel de-al doilea; ceea ce <la Galați> este ținut secret, iar orice aparență de strălucire este ascunsă, răsună și explodează în toate arterele orașului-frate, căci la Galați se trăiește mai prost decât la Brăila, cel puțin cei care tânjesc după distracții, căci cel dintâi este harnic, rezistent și mereu activ atât în ceea ce privește portul, cât și în interiorul orașului; Brăila, din contră, are aparența unui conac de țară sau al unui loc de vilegiatură față de Galați".

În vara anului 1874 sosea în România englezul William Beatty–Kingston a cărui misiune, mărturisită de altfel de el însuși, era de a realiza o investigație privind evreii din Moldova, care acuzau abuzurile populației majoritare și ale autorităților. Nu se afla pentru prima dată pe pământ românesc, se descurca „bine în limba română", așa cum afirma, și cunoștea „personal pe politicienii aflați atunci la putere la București". Mai fusese în 1865, pentru a se documenta asupra situației

[3] Rudolf Henke, *Rumänien. Land und Volk. In geographischer, historischer, statistischer und ethnographischer Beziehung, sowie Reiseerinnerungen nach dreijährigen eigenen Beobachtungen und mit Benutzung authentischer Quellen unter bevorzugter Berücksichtigung der gegenwärtigen Lage*, Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1877.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

politice din țară, prilej de a-l cunoaște pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza, la a cărui abdicare și asistase câteva luni mai târziu. Și de această dată era trimisul aceluiași cotidian londonez, „The Daily Telegraph". Însemnările sale sunt deosebit de importante și interesante, deoarece surprind pașii făcuți pe calea modernizării și europenizării și prefacerile survenite între cele două vizite, care i-au inspirat, așa cum afirma, „sentimente de entuziastă uluire și admirație". De altfel el își și intitulează unul din subcapitole „un deceniu de progres". Dacă în vremea lui Cuza „aveai senzația că părăseai lumea modernă și intrai sub o vrajă ciudată ce întorsese ceasul timpului cu câteva secole în urmă, transportându-te cu hainele, bagajele, nevoile și gusturile de secol al XIX-lea într-un teritoriu din Evul Mediu", în 1874 modernitatea se făcea simțită în tot mai multe direcții. Una dintre noutățile „uimitoare" era, în opinia jurnalistului englez, guvernul „stabil și puternic", care „părea să se bucure de respectul tuturor claselor și chiar al adversarilor politici, animat de principii liberale și ocupându-se serios de interesele țării".

Însoțit de consulul general al Marii Britanii la București, Hussey Crespigny Vivian (1874–1876), și de consulul englez la Iași, William Beatty-Kingston, a întreprins o călătorie ce a cuprins orașele de la Dunăre, Galați, Tulcea și Sulina, din sudul Basarabiei (Ismail), dar mai ales din Moldova, unde s-a întâlnit cu reprezentanții comunităților evreiești, le-a aflat punctele de vedere, nemulțumirile. În multe locuri „evreii ne-au spus că în general trăiau în condiții bune cu concetățenii lor", dar că „erau excluși de la practicarea profesiilor liberale" și doreau să li se permită să poată „concura la distincții sociale care valorează mai mult decât banii", deoarece, spuneau ei, „suntem plătitori de impozite și soldați", dar „nu suntem cetățeni, cum dorim să fim".

Tot în 1874 venea în România inginerul torinez Edoardo Gioia, specializat în lucrări hidraulice, invitat de oficialitățile de la București să studieze posibilitatea amenajării unui sistem de irigații în Câmpia Română. Plăcut impresionat de civilizația românească, atât de asemănătoare cu cea italiană, de originea latină comună, de bogății, Gioia era convins că țara prezenta oportunități deosebite pentru investitorii din peninsulă. În opinia sa, pentru rezolvarea problemelor existente în societatea românească exista o mare deschidere și disponibilitate din partea autorităților. Referindu-se la una dintre acestea, și anume la situația evreilor, el nota că „a intrat pe un drum bun care ne indică o rezolvare justă, mai ales că în nici un secol nu a existat intoleranță în România", iar „israeliții omagiază spiritul de echitate și bunăvoința domnului".

Cât privește măsurile restrictive de care se plâng evreii, ele sunt generate de „activitatea lor prea apăsătoare. Modul în care israeliții încearcă să-și manifeste patriotismul față de români, ca și coreligionarii lor din Franța, Anglia, Italia, Germania și dorința evidentă a României de a fi considerată alături de țările civilizate, unde exercitarea drepturilor civile și politice nu este legată de credințele

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

religioase, ne face să ne gândim că va veni o zi în care această problemă va fi rezolvată, chiar de stat, la fel cum au fost rezolvate şi alte chestiuni, probabil cu aceeaşi unanimitate". Cine poate pune la îndoială acest lucru atâta vreme cât „ne amintim că românii i-au emancipat pe ţigani şi că nu le-a lipsit energia pentru a rezolva dificila chestiune a emancipării ţăranilor. Guvernul provizoriu al Ţării Româneşti în 1848 nu a introdus din proprie iniţiativă în programul său emanciparea israeliţilor?", se întreba retoric Gioia.

Cei trei petrecuţi la post (1870–1873) i-au prilejuit şi englezului James William Ozanne contactul cu societatea românească de la începutul deceniului opt. Sosit la Bucureşti în toamna anului 1870, în calitate de tânăr diplomat, acreditat pe lângă reprezentanţa britanică, viitorul jurnalist de renume, devenit şef şi corespondent al biroului de presă de la Paris al aceluiaşi cotidian londonez care avea să-l trimită în 1874 în România pe William Beatty-Kingston, „The Daily Telegraph", a fost martor ocular al tumultoaselor evenimente ale anului 1871, a observat schimbările produse în structura socială, afirmând că la oraş „clasa de mijloc" era alcătuită în marea ei majoritate din străini, „şi anume: francezi, englezi şi evrei, aceştia din urmă de origine poloneză, austriacă sau spaniolă", dar exista şi „un mic segment al populaţiei autohtone", în componenţa căruia îi includea pe „medici, avocaţi, ofiţeri de carieră, funcţionari publici". El susţine, pe bună dreptate, că ţăranul român merită „preţuirea noastră", deoarece întruchipează „imaginea bărbăţiei" şi este „moştenitorul glorioaselor tradiţii", iar inima sa „a rămas curajoasă şi veselă" în pofida încercărilor şi asupririlor la care a fost supus de-a lungul veacurilor. În însemnările publicate după încheierea misiunii în România, în 1878 sub impulsul conflictului ruso-otoman, Ozanne se dovedeşte adept fidel al politicii britanice, potrivit căreia Imperiul Otoman era garant al apărării intereselor engleze în Mediterana răsăriteană şi se opunea oricăror modificări.

Dintre călătorii ruşi menţionăm pe colonelului Gheorghi Ivanovici Bobrikov şi pe M. A. Aristide, prezenţi în România în vara anului 1876, pe fondul acutizării crizei orientale şi a manifestărilor tot mai evidente privind iminenţa unui conflict ruso-otoman. Nu cunoaştem misiunea lui Aristide, dar putem presupune că scopul călătoriei declarat de el, şi anume de a-şi cunoaşte rudele din Efes şi Smirna, nu corespunde întru totul adevărului, devreme ce tot el mărturisea că s-a decis să fie precaut, să nu scrie „vreo scrisoare sau vreo însemnare în nici o situaţie", să evite să aibă „un rol activ" şi să fie „un spectator pasiv". Cel mai probabil voiajul îşi are explicaţia în dorinţa oficialităţilor de la Petersburg şi a ţarului de a avea informaţii cât mai exacte despre starea de spirit a populaţiei creştine din teritoriile europene ale Imperiului Otoman. În schimb, Gheorghi Ivanovici Bobrikov, personaj influent din anturajul ţarului şi familiei acestuia, militar de carieră, frate cu generalul şi politicianul rus Nicolai Ivanovici Bobrikov, guvernatorul general al Finlandei

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

(1898–1904), venise cu o misiune clară. Nu era pentru prima dată în România. În 1874 participase la manevrele militare care au avut loc la Buzău, fiind, așa cum mărturisea, „primul dintre ofițerii ruși, sosiți în Țara Românească în calitate de invitați ai prințului". De această dată venise în calitate de „plenipotențiar militar, reprezentând comandamentul suprem" al armatei ruse și, împreună cu alți ofițeri ruși, a avut sarcina de mare răspundere de a culege informații despre adâncimea Dunării, curenții ei, posibile puncte de traversare, locuri pentru amplasarea trupelor, posibilitatea de a procura material lemnos și hrană și de a forma o rețea de informatori. Din decembrie 1876 și până la declanșarea ostilităților, el a fost însărcinat de marele duce Nicolae să discute cu oficialitățile de la București detalii privind trecerea trupelor ruse prin România. În cele peste șase luni petrecute în capitală a cunoscut persoane influente din lumea politică românească, dar și din armată, ca de pildă premierul Ion C. Brătianu, cu care a avut „o relație de prietenie foarte aproapiată", generalii Ioan Emanoil Florescu și Alexandru Cernat, coloneii Gheorghe Slăniceanu, șeful Statului Major al armatei române, și Ștefan Fălcoianu. Însemnările lui Bobrikov sunt interesante prin informațiile oferite privind relațiile cu autoritățile române în vederea pregătirii trecerii trupelor ruse pe teritoriul României, cu diferiți oameni politici și conducători militari, dar și audiențele la principele Carol, felul cum decurgeau acestea, natura discuțiilor.

De asemenea, merită amintite însemnările despre Transilvania ale ilustrului geograf, pedagog, militant și teoretician anarhist, precursor al geografiei sociale, al geopoliticii, francezul Jacques Élisée Reclus, care în 1872 a efectuat o călătorie timp de mai multe luni în regiunile miniere, începând cu salinele de la Praid și Turda, valea Arieșului și Rimetea cu zăcămintele de plumb, mercur, galenă, spălătoriile și minele de la Roșia Montană, uzina metalurgică construită la Deva.

Un alt peregrin celebru prin spațiul transilvan a fost germanul Friedrich Ratzel, cel care a pus bazele geopoliticii. Interesat de comunitățile germane din diferite țări din Europa, Ratzel a străbătut satele din interiorul arcului carpatic la puțină vreme după sfârșitul conflictului dintre Franța și Prusia, la care de altfel participase efectiv. Naturalist de formație, el a fost interesat de zăcămintele de cărbune din Valea Jiului, dar și de cele de fier de la Ghelari, Teliuc, Rusca Montană, Rusca.

Nu putem încheia scurta noastră prezentare fără a menționa și alți peregrini care au străbătut spațiul locuit de români și au ținut ca drumul și impresiile lor să fie cunoscute și altora, cum este cazul britanicelor Mary Adelaide Walker și Florence K. Berger, al etnografului și lingvistului rus A. S. Budilovici, al istoricului și publicistului elvețian James de Chambrier, al literatului și diplomatului Charles Louis Stanislas de Moüy, al teologului protestant Bernard Schwarz, călător pasionat, interesat de oameni și locuri noi. Opiniile, constatările, observațiile acestora și ale altor peregrini cuprinși în volum sunt deosebit de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

interesante privind realitățile din societatea românească în preajma izbucnirii conflictului ruso-otoman.

Critice, laudative sau neutre, datele și informațiile oferite de călătorii străini vin să completeze tabloul atmosferei din România în anii ce au precedat proclamarea independenței, evidențiază acțiunile menite a consolida domnia, unele tensiuni interne, dar și pașii decisivi pe calea modernizării. De asemenea, unele note și comentarii pun în lumină nouă sau accentuează ezitările, eșecurile, dar și reușitele clasei politice, cât și felul în care naratorul se situează față de cele consemnate.

Daniela Bușă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

FELIX MARTIN

(1842–1899)

Francezul Felix Martin, inginer de poduri şi şosele, cum se precizează foaia de titlu a lucrării sale *Le Bas Danube et les Principautés Danubiennes. Notes de voyage*, face parte din categoria călătorilor străini despre care deţinem puţine date biografice. De curând, în urma investigaţiilor întreprinse, am intrat în posesia câtorva informaţii, care vin să-i întregească biografia. Felix Martin s-a născut în 1842 la Pont de Vaux în departamentul Ain, regiunea Auvergne-Rhône-Alpes, a urmat Şcoala Politehnică, iar în 1865 a intrat în corpul inginerilor de poduri şi şosele. În 1873 a lucrat la secţiunea Toulon–Nisa a liniei Marsilia–Vintimille. Tot atunci s-a stabilit la Saint Raphaël, o mică localitate de pe Coasta de Azur, fiind ales primar al acesteia în 1878. În 1887 a fost numit director al Companiei de căi ferate din sudul Franţei, funcţie din care a demisionat în 1894, când a fost pus sub acuzare în ancheta privind gestiunea financiară a companiei. Un an mai târziu a plecat în Japonia pentru a conduce construirea unei linii ferate. În 1899 se întoarce în Franţa şi moare la Grasse. Nu deţinem date despre împrejurările în care a călătorit în spaţiul locuit de români în a doua parte a anului 1871 şi începutul anului 1872, sau dacă voiajul a fost efectuat la solicitarea guvernului francez ori a fost urmarea unui impuls propriu. Din parcurgerea însemnărilor sale de călătorie înclinăm să considerăm plauzibilă ultima variantă, mai ales că în deschiderea lucrării, deşi afirmă că „a fost condus de diverse circumstanţe", recunoaşte totuşi că a fost mânat în primul rând de curiozitatea de a vedea cu proprii ochi cum o ţară „adesea răvăşită de lupte şi invazii este destinată să joace încă o dată un rol important în războiul, dacă nu iminent cel puţin sigur, care se pregăteşte în Europa". Felix Martin a călătorit pe Dunăre, căreia îi acordă un spaţiu important în lucrare oprindu-se nu numai asupra parcursului, dar mai ales asupra deltei şi a gurilor ei. Autorul constată binefacerile aduse comerţului şi navigaţiei de lucrările efectuate pe braţul Sulina în vederea fluidizării traficului. „Numărul naufragiilor s-a diminuat considerabil atât la vărsare, în radă şi chiar pe fluviu; operaţiunile comerciale au devenit mai sigure; în sfârşit, şi asta este punctul capital, costurile sunt reduse în mare parte. S-a putut evalua în medie micşorarea preţului navlului la 12 franci pe tonă, ori totalul importurilor şi exporturilor depăşeşte 600 000 tone; deci este o economie de mai mult de şapte milioane de franci de care profită anual comerţul", sintetiza inginerul francez de poduri şi şosele avantajele lucrărilor de la gurile Dunării efectuate de Comisia Europeană. Dintre oraşele de la Dunărea maritimă, Felix Martin acordă un spaţiu important Galaţilor, socotit „cel mai important şi cel mai prosper". La Bucureşti el constată cu satisfacţie şi nedisimulată bucurie ca „totul este francez", în acelaşi timp nu poate să nu remarce că viaţa este agreabilă, dar scumpă şi că în pofida luxului etalat la balurile, concertele, spectacolele de care oraşul abundă, exista un mare contrast între luxul celor bogaţi şi traiul celor săraci, cocioabele lor mizere, ţăranii zdrenţăroşi sosiţi în capitală „în căruţe trase încet de boi mici şi slăbănogi". Ultimele capitole sunt dedicate căilor ferate, mănăstirilor şi câtorva consideraţii privind prezentul şi viitorul ţării.

IIINI 109892

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

FÉLIX MARTIN

Dunărea de Jos şi Principatele dunărene. Note de călătorie[1]

p. 5

1. Dunărea şi Delta ei

Cursul Dunării, a cărui lungime totală de la izvoare până la vărsarea în Marea Neagră este de 2 700 km, este îngustat în două puncte de două lanţuri muntoase printre care trecerea este îngreunată. [...]

După ce şi-a rostogolit apele prin vastele şi fertilele câmpii ale Ungariei, atât de joase şi plate că fiecare inundaţie le transformă într-o adevărată mare presărată cu insule, marele fluviu întâlneşte un obstacol care de multă vreme i-a împiedicat cursul, transformând într-un lac imens întreaga regiune aflată în amonte, până la Alpii Norici[2]. Munţii ce poartă pe malul stâng numele de Carpaţi şi pe malul drept numele de Balcani barează transversal valea; un accident geologic a dislocat mase mari de stâncă, îngustând trecerea Dunării, care se năpusteşte mugind în defileuri,

p. 6 spărgându-se de stânci. Întâlnim apoi defileul Cazanelor, ai cărui // pereţi stâncoşi abrupţi de 300 metri înălţime, sunt străbătuţi pe malul drept de drumul de remorcare ce a fost trasat de soldaţii lui Traian[3]. Secţiunea acestui drum roman are o particularitate deosebită: este alcătuită din două părţi, una tăiată în stâncă în formă de semi boltă, cealaltă în consolă pe fluviu, alcătuită dintr-o punte din lemn ce trebuia să suporte o structură. Se disting perfect crestăturile rectangulare făcute în stâncă la aproape 2,50 metri sub nivelul drumului, la distanţă de 4,20 metri şi în care erau încastrate grinzile ce formau picioarele de susţinere <ale podului de lemn>. În câteva puncte unde peretele de stâncă, mai puţin abrupt, a permis un drum mai larg, romanii au făcut scări ce coboară până la Dunăre: am putut găsi urmele paşilor lor în stâncă.

Înainte de a ajunge la Orşova[4], oraş de frontieră între Austria şi principate, în apropiere de cătunul Ogradena[5] se găseşte tabula lui Traian, monument comemorativ al primei campanii a lui Traian împotriva dacilor, din anul 103 era noastră[6]. *Este o rocă alcătuind un fel de masă susţinută de două figuri reprezentând* genii; aripile lor înconjoară vulturul roman aşezat în mijloc şi susţinut de delfini. Pe tabulă se poate descifra încă inscripţia:

---

[1] Traducere după Félix Martin, *Le Bas Danube et les Principautés Danubiennes. Notes de voyage*, Marseilles, E. Camoin, Libraire – Éditeur, 1873, 53 p.

[2] Parte a Munţilor Alpi situată la graniţa dintre Austria şi Ungaria.

[3] Marcus Ulpius Nerva Traianus (53–117), împărat roman (98–117) în vremea căruia imperiul a ajuns la cea mai mare întindere.

[4] *Orsova*, municipiu, jud. Mehedinţi.

[5] *Ogradina*, corect Ogradena veche, sat în sudul Banatului, pe malul stâng al Dunării. În perioada interbelică s-a unit cu Ogradena nouă, numindu-se Ogradena. Cea mai mare parte a teritoriului a fost inundată de apele lacului de acumulare de la Porţile de Fier. Astăzi Ogradena este un cartier al comunei Eşelniţa.

[6] Autorul greşeşte, prima campanie a împăratului Traian împotriva Daciei a fost în 101–102. Monumentul a fost ridicat în 102.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Imp<erator> Caes<ar> D<ivi> Nervae
Filius Nerva Traianus
Germ Pont<if> Max<imus>

Din păcate, acest prețios monument este expus la toate intemperiile și la mutilările marinarilor turci și sârbi care // navighează pe Dunăre; ei obișnuiesc să p. 7
se oprească în acest loc și să folosească în chip de vatră rocile ce-l înconjoară. Tabula însăși, înnegrită de fum, nu este întotdeauna respectată.

Coborând pe fluviu, al cărui curs este în acest moment regularizat, intrăm în a doua serie de defileuri mai strânse între ele de munții Carpați și Balcani, ce vin într-un fel să se lipească într-un pat, formând capcane fără număr. Acestea sunt Porțile de Fier: această trecere redutabilă în trecut era pentru navigația fluvială ceea ce Caribda și Scylla[7] erau pentru marinarii Greciei și Italiei. În rest trebuie să recunoaștem că aceste defileuri înguste, acest fluviu impetuos care le traversează înspumat, aceste păduri sălbatice ce încoronează vârfurile înalte ale Balcanilor, că tot acest ansamblu este făcut pentru a umple de admirație și de teamă. Lărgimea albiei are în unele locuri numai 325 metri și apele <fluviului>, în căutarea unei ieșiri în mijlocul bancurilor de roci, formează praguri de temut pentru navigatori.

Defileurile Cazanelor și Porților de Fier sunt un obstacol greu de învins pentru navigația dintre Dunărea de sus și de jos. În perioada când apele sunt mari și până aproape când ele sunt medii, vapoarele de pasageri și de mărfuri ce fac curse pe Dunăre pot traversa acest obstacol datorită materialului special trimis de compania de navigație austriacă ce deține monopolul transportului <pe Dunăre>. Este un spectacol plin de interes și de emoție să vezi aceste vapoare mari accelerând în josul curentului cu toată viteza, prinse în mijlocul vârfurilor rocilor ce arată căderi sau turbioane de apă. Dar timp de 4 luni pe an, pasagerii și mărfurile trebuie transbordate pe vapoare plate cu zbaturi sau chiar să traverseze pe uscat pe drumul făcut de contele Széchenyi[8] de la Drencova[9] la Orșova. //

Acest drum este cel mai pitoresc din traseul <Dunării>. Deși malul stâng al p. 8
Dunării oferă mai puțină dificultate decât prezintă malul drept pentru ingineri, obstacolele ce trebuiau trecute nefiind mai puțin dificile, a trebuit mai multă energie pentru a le învinge. Contele Széchenyi era dedicat operei sale de ameliorare a cursului Dunării ce traversa defileurile. Prima soluție propusă de el, deschiderea unui șenal în mijlocul stâncilor ce barează cursul fluviului, a fost respinsă de Austria. Al doilea proiect, constând în crearea unui canal lateral, nu a putut fi executat din cauza opoziției Turciei; Széchenyi a reușit în sfârșit, în pofida tuturor intrigilor diplomatice, să facă drumul actual, care nu a fost terminat decât în

[7] Numele a două stânci situate între Italia și Sicilia, de o parte și de alta a strâmtorii Messina, cunoscute încă din Antichitate pentru pericolul pe care îl reprezentau pentru navigație și considerate sălașul a doi monștri teribili ce le purtau numele. A fi între Scila și Caribda înseamnă a te afla într-o primejdie fără ieșire.

[8] Conotat *Szechenji*. Contele István Széchenyi de Sárvár-Felsővidék (1781–1860), politician, scriitor, s-a implicat în organizarea navigației pe Dunăre. În calitatea sa de comisar regal, a îndrumat reglarea cursului Dunării și construirea șoselei dunărene în zona Porțile de Fier. Date bio-bibliografice și însemnările sale de călătorie în spațiul locuit de români pot fi consultate în vol. I al prezentei serii.

[9] Sat, com. Berzeasca, jud. Caraș-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

1857[10] şi care a adus imense servicii comerţului internaţional. Dar dificultăţile şi preţul transbordărilor sunt încă o grea povară pentru navigaţie.

Este această stare de lucruri susceptibilă de ameliorare? Asta este o problemă studiată de mulţi ani cu tot atâta ardoare cu cât interesele angajate sunt mai importante. Visăm la Paris port la mare, ce ar fi ca apoi Viena şi Pesta să comunice direct cu Marea Neagră şi să devină astfel antrepozitul mărfurilor şi bogăţiilor unei părţi a Orientului!

Nu cred că ar fi posibilă vreodată realizarea acestui proiect seducător. Fără a vorbi de problema cheltuielilor, regularizarea cursului fluviului la trecerea prin defileu ar fi, după mine, o operaţiune mai mult dăunătoare decât utilă intereselor Dunării de Sus; este de ajuns, pentru a ne convinge, să studiem profilul longitudinal al fluviului. Panta urmează o lege în scădere ce se remarcă în regimul
p. 9 cursurilor tuturor marilor ape; această lege este încălcată numai la // trecerea prin defileu. [...]

La ieşirea din Porţile de Fier intrăm într-o vale largă care încet, încet se transformă într-o câmpie argiloasă ale cărei margini nu pot fi văzute. Fluviul se lărgeşte brusc: atinge 800 de metri în punctul unde se ridica, se spune, podul[11] construit de Traian, învingătorul Dunării[12] şi al dacilor. Pe maluri se văd încă doi piloni ai zidăriei ce marca amplasamentul; dar asta este o problemă controversată.
p. 10 În orice caz, această operă gigantică // a existat: figurează pe basorelieful Columnei lui Traian şi istoricul Dio Cassius[13] ne dă detalii preţioase despre construcţie: se compunea din 20 de arce cu o deschidere de 60 de picioare[14] fiecare şi o sută cincizeci de picioare înălţime; lungimea totală era de 1 500 de picioare şi lărgimea de 60 < de picioare>. A fost construit de inginerul Apolodor[15] din Damasc. Această lucrare era desigur una dintre cele mai surprinzătoare făcute de constructorii romani; ne întrebăm cum a fost posibil, cu resursele de care dispuneau, să facă aceste două culee[16] şi aceşti stâlpi enormi pe un pământ deosebit de moale şi în

---

[10] Lucrările de regularizare a cursului Dunării, conduse de contele István Szechenyi, în calitate de împuternicit regal, au început în 1834 prin îndepărtarea stâncilor din cataractele Clisurii-de-sus şi au continuat până în 1846, când s-au împotmolit din cauza lipsei de interes şi suspiciunilor Curţii de la Viena, care vedea o rebeliune în orice activitate reformistă, fie chiar şi regularizarea traficului de pe Dunărea de Jos. În cei 12 ani a fost construit un canal navigabil lung de 3 km şi adânc de 3 m, care facilita navigaţia în zonă. Pe lângă acestea, pe mal a fost construit *drumul Széchenyi*.

[11] Autorul se referă la podul din piatră şi lemn, construit de Apolodor din Damasc în perioada 103–105, în aval de Turnu Severin, pentru a facilita transportul trupelor romane şi proviziilor necesare celei de-a doua campanii militare conduse de împăratul Traian pentru cucerirea Daciei. Conform lui Dio Cassius, podul avea aproximativ 18 metri înălţime şi 12 lăţime, pentru a permite trecerea unei legiuni. La cele două capete ale podului au fost construite arcuri de triumf.

[12] *Ister*, veche denumire a Dunării.

[13] *Dion Cassius*, Lucius Claudius Cassius Dio (155 sau 163/164–cca. 229), roman de origine greacă, istoric al Imperiului Roman, senator, guvernator al Smirnei, consul şi proconsul în Panonia şi Africa, autor al unei istorii a Romei (*Romaika*), lucrare scrisă în limba greacă în 80 de volume.

[14] Un picior = 30, 48 cm.

[15] *Apollidore*, Apolodor sau Apollodoros din Damasc (cca 60 – cca 125), arhitect greco-sirian, favorit al împăratului Traian. Îi este atribuită construcţia unor monumente şi clădiri, dintre care Podul lui Traian de la Turnu Severin, Forumul lui Traian şi Columna cu acelaşi nume, ultimele două la Roma.

[16] Termen folosit în construcţiile hidrotehnice care desemnează infrastructura executată la capetele unui pod, pentru a prelua sarcinile transmise de suprastructura acestuia şi pentru a susţine calea de acces pe pod.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mijlocul acestui fluviu impetuos. Ne pare rău că podul lui Traian nu s-a păstrat până azi, mai puțin o parte, și că această muncă măreață nu a putut primi consacrarea timpului. A fost distrus de mâna oamenilor și aceștia sunt chiar urmașii lui Traian, potrivit istoriei, care l-au distrus pentru a pune teritoriul roman la adăpost de invaziile barbare.

În timp ce Dunărea se lărgește, crește și adâncimea și imediat devine atât de mare încât să permită vaselor de 250 și 300 de tone să urce în orice timp până la portul Turnu Severin[17], <localitatea cea mai> în amonte de pe malul românesc. Adâncimea fluviului pe tot cursul său inferior este un fapt remarcabil care merită să fie studiat. La ieșirea din Porțile de Fier, înălțimea medie a apelor <Dunării> deasupra nivelului mării este de 33 metri; ori sondajele ne dau o adâncime de 35 metri. Astfel la mai mult de 800 de km de gura de vărsare, fluviul are deja fundul sub nivelul Mării Negre. Acest fenomen se accentuează pe măsură ce se apropie <de vărsare>. La Rasova[18], sondajele făcute de J. Michel, inginer de poduri și șosele, ne-au dat fundul la mai mult de 40 de metri și cum altitudinea în acest punct nu este mai mare de 16 metri <deasupra nivelului mării>, // fundul se găsește p. 11
la mai mult de 24 metri mai jos decât nivelul mării. La Galați, am constatat că fundul este la 40 de metri, astfel că înălțimea medie a apelor deasupra nivelului mării, nu este mai mare de 3 metri. În sfârșit, la Tulcea[19], oraș turcesc, aflat la 85 de km de vărsare, Sir Hartley[20], inginer șef al Comisiei Europene a Dunării a obținut o cotă de 42 de metri. [...]

De la Turnu Severin, oraș construit pe versantul unei mari coline cu acea regularitate, acea lărgime a bulevardelor și străzilor care contrastează cu aspectul caselor mici care le mărginesc, ce caracterizează toate micile orașe românești de la Dunărea de Jos, fluviul curge în mijlocul unei țări plate, întreruptă numai de câteva coline argiloase ce apar peste tot pe malul stâng unde ele se termină în faleze. Călătorul întâlnește la fiecare pas orașe cu aspect pitoresc, aproape toate întărite și al căror nume evocă amintiri istorice: Vidin, unul // din cele trei locuri ale liniei de p. 12
apărare a Turciei pe Dunăre; Nicopole, fondat de Traian[21] sub zidurile căruia Baiazid[22], înfrânt în 1396 de Sigismund regele Ungariei[23] și cavalerii francezi

---

[17] *Turnu Severinu.*

[18] Sat, com., jud. Constanța, situat în lunca Dunării pe malul estic al fluviului.

[19] *Toultcha.*

[20] Sir Charles Augustus Hartley (1825–1915), inginer britanic, numit „părintele Dunării", a fost inginerul șef al Comisiei Europene a Dunării între 1856–1871. După ce a părăsit funcția și până la în 1905 a fost consultant pe probleme de navigație fluvială și maritimă. Sir Charles Hartley a participat la construirea și modificarea porturilor Constanța, Varna și Burgas, a fost inițiatorul numeroaselor lucrări tehnice de la Dunărea maritimă și a fost autorul soluțiilor de regularizare a cursului Dunării, prin amenajarea provizorie a părții maritime a brațului Sulina și a regularizării brațului Sfântu Gheorghe în vederea utilizării pentru navigație.

[21] Autorul confundă orașul Nicopole de la Dunăre cu Nicopole ad Istrum (azi satul Nikyup), situat la 90 km de Ruse (pe drumul spre Velico Târnovo), întemeiat de împăratul Traian după victoria asupra dacilor din 102.

[22] *Bajazet,*Baiazid I (cca 1354–1403), sultan otoman (1389–1402), poreclit și *Yildirim* (Fulgerul) datorită rapidității cu care acționa.

[23] Sigismund de Luxemburg (1368–1437) principe elector de Brandenburg (1378–1388 și 1411–1415), rege al Ungariei și Croației din 1387, rege al Boemiei din 1419, rege al Germaniei din 1411 și împărat romano-german din 1433 până la moartea sa. A fost ultimul împărat din Casa de Luxemburg și unul dintre cei mai longevivi regi ai Ungariei, domnind peste 50 de ani.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

conduşi de Ioan fără Frică[24], care a fost luat şi ruinat aproape în întregime de ruşi în 1810; Şiştov, care, în acelaşi an, a avut aceeaşi soartă; Rusciuc, care se află pe marele drum din Rusia în Turcia, a fost luat de ruşi ca şi precedentele după un teribil asediu. Astăzi Rusciuc este capătul liniei <ferate> de la Varna, care duce călătorii de la Viena la Constantinopol.

În faţa Rusciucului, pe malul românesc, este aşezat Giurgiu[25], nu demult un mic sat, se transformă azi într-un oraş animat şi comercial. Este punctul de sosire a căii ferate ce leagă Bucureştii de Dunăre.

Mai jos, pe malul turcesc, se văd în curând minaretele subţiri ale Silistrei, cetate importantă care, în trei reprize diferite (1773, 1809 şi 1834) a oprit armatele ruse. Ne amintim de rezultatele dezastruoase pentru atacatori la ultimul asediu dinaintea războiului Crimeii. Rasova şi Cernavodă sunt două oraşe mici, dintre care primul fortificat; cel de-al doilea este capătul liniei ferate de la Constanţa (port la Marea Neagră). Această linie este destinată în principal expedierii cerealelor Dunării, dar traficul nu a devenit atât de important pe cât se spera: dificultăţile de transbordare compensează economia de timp şi parcurs ce oferă folosirea acestei <rute> scurte.

După Cernavodă, Dunărea coboară direct spre nord, unde traversează un ţinut plat şi mlăştinos, scăldând oraşele româneşti Brăila[26], Galaţi[27] şi Reni[28]. Ea atinge o
p. 13 lărgime de la 1 200 la 1 500 // metri şi este brăzdată de bastimente şi vase de toate naţionalităţile. Coborând în continuare pe cursul fluviului ajungi să vezi oraşul turc Isaccea[29]; la mică distanţă începe Delta Dunării.

Fără a dori să fac o descriere completă a acestei delte, am să trasez în câteva linii configuraţia generală; puţine guri, cu excepţia marilor fluvii ale Americii, prezintă o astfel de conformaţie remarcabilă. Suprafaţa totală a deltei este de 2 500 000 hectare, dar are cel mult 6 000 de locuitori ce trăiesc mizerabil din pescuit; aproape toţi sunt ruşi; aceştia sunt mai curând amfibieni decât creaturi umane. Pe părţile laterale ale fragilei lor bărci ei aşează două legături de răchită şi navighează aşa cu pânza în largul Mării Negre.

Vârful deltei este la intersecţia a două braţe: cel al Tulcei, care se îndreaptă spre sud-est şi cel al Chiliei ce curge spre nord-est. Acesta din urmă antrenează singur mai mult de două treimi din debitul fluviului; trece pe lângă două oraşe odinioară importante, azi pustii, Izmail[30] şi Chilia[31], şi curge într-o albie unică până la gura Chiliei, unde se varsă în Marea Neagră prin opt guri diferite. Braţul Tulcea se bifurcă în două braţe: Sfântu Gheorghe, al cărui parcurs este de 120 kilometri, şi Sulina ce împarte Delta exact în două insule. Braţul Sulina este mai puţin important între cele trei, căci debitul lui este de 1/15 din apele Dunării şi lărgimea sa maximă

---

[24] *Jean Sans Peurs*, Jean I^er^ de Bourgogne (1371–1419), duce de Burgundia, cunoscut şi cu numele de Ioan de Valois sau Ioan de Burgundia, conte de Flandra, d'Artois şi de Charolais.

[25] *Giurgevo*.

[26] *Braïla*.

[27] *Galatz*.

[28] Oraş, azi centru administrativ al raionului cu acelaşi nume, regiunea Odesa, Ucraina.

[29] *Isaktcha*, oraş, jud. Tulcea.

[30] *Ismail*, oraş, azi centru administrativ al raionului cu acelaşi nume, regiunea Odesa, Ucraina.

[31] *Kilia*, azi Chilia Nouă, oraş, port la Dunăre, regiunea Odesa, Ucraina.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

este de 200 de metri. Cea mai mare parte din pământurile cuprinse între <brațele> Sfântu Gheorghe și Chilia sunt mlăștinoase și necultivate; pe insulele formate pe brațele Sulina și Sfântu Gheorghe se întâlnesc doar câteva păduri de fagi pipernicițiși în vecinătatea Chiliei câteva zone cultivate. // p. 14

Așa cum am văzut în altă parte, baza triunghiului ce formează delta prezintă ca relief o ieșitură foarte pronunțată pe coasta Mării Negre. Această ieșitură este conectată la țărm prin contururi rotunjite primitiv. Găsim astfel o analogie completă între forma <deltei Dunării> și cea a deltei marilor fluvii cum ar fi Nil, Gange, Mississipi.

Releveele hidrologice ale coastelor făcute în ultimii douăzeci de ani permit constatarea progresului continuu al deltei în mare. Intensitatea acestui fenomen nu are nimic surprinzător când se iau în considerare importantele cantități de aluviuni aduse de Dunăre și depuse în Marea Neagră. S-a calculat că volumul debitului fluviului în totalitate era de 30 000 metri cubi pe secundă în vremea marilor inundații și că în vremea secetoasă a toamnei era în medie de 2 000 metri <pe secundă>. Proporția aluviunilor depuse fiind de 1/2 400 în timpul inundațiilor obișnuite și de 1/13 000 în medie <în timp> cu apă scăzută, <rezultă că> fluviul depune zilnic în mare 330 480 metri cubi în primul caz și 10 000 metri cubi în al doilea; astfel, mai mult de 62 milioane de metri cubi de aluviuni sunt încărcate în fiecare an de Dunăre pe malurile sale și vin să crească ridicăturile ce formează promontoriul deltei pe litoral.

Barajele care se fac la gurile de vărsare ale fluviului ca urmare a acumulării de aluviuni sunt un obstacol și un pericol pentru navigație. Astăzi, grație lucrărilor executate în ultimii cincisprezece ani, gura Sulinei a devenit practicabilă pentru navele de toate mărimile. De această îmbunătățire au profitat // mai ales orașele p. 15
României așezate pe malul stâng al fluviului; comerțul cu cereale a luat o mare extindere după ce transporturile de mărfuri au fost eliberate de cheltuielile considerabile ce le apăsau <din cauza> pericolelor trecerii și a incertitudini în care se găseau la traversarea barei la un timp fix, chiar și <în cazul> ușurării <încărcăturii>. Aceste lucrări au contribuit la prosperitatea comercială a principatelor, iar despre o astfel de urmare mi se pare nimerit să se facă o scurtă descriere.

2. Gura Sulina

Ca urmare a războiului Crimeii, puterile semnatare ale Tratatului de la Paris p. 16
au recunoscut necesitatea de a pune gurile Dunării sub un regim neutru, care să permită executarea lucrărilor de ameliorare în afara întregii influențe locale: articolul 46 al acestui tratat prevede că o comisie europeană formată din delegații a șapte puteri va fi însărcinată cu planurile și executarea lucrărilor necesare îndepărtării obstacolelor ce împiedică navigația la gurile Dunării.

Sarcina era grea, căci independent de dificultățile de execuție ce pot fi întâlnite într-o astfel de muncă considerabilă într-o țară agitată, mizeră, lipsită de toate resursele, trebuie găsită o soluție de natură să menajeze susceptibilitățile

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

puterilor interesate. Se avea de ales între trei guri de vărsare, iar Rusia de o parte, Turcia de alta, se străduiau să devieze curentul navigației <fiecare> spre partea ei.

Pe de altă parte trebuia să se hotărască care va fi modul de lucru adoptat pentru obținerea unei adâncimi permanente la bare. Aluviunile aduse de fluviu în apele relativ calme al Mării Negre erau de așa natură încât adâncimea varia de la 6 la 10 picioare englezești și depunerile fluviale înaintau în mare pe o mare lungime.

În prezent sunt trei sisteme: dragarea continuă; construcția de diguri paralele destinate să păstreze curentul fluviului pentru a împiedica formarea de depuneri și
p. 17 înaintarea lor în // mare până la mare adâncime; în sfârșit, crearea unui canal lateral la ecluză care să lege Dunărea de Marea Neagră.

Comisia neputând ajunge la o înțelegere în problema tehnică, o dată în plus nici în problema politică, s-a decis ca o comisie specială să se reunească pentru a hotărî care va fi cel mai bun sistem de aplicat pentru lucrări. <Aceasta> a sfârșit prin a adopta proiectul unui canal de blocare. Era o muncă considerabilă, care ar fi costat 17 milioane de franci. Comisia europeană a dat înapoi, pe bună dreptate, în fața unei sume atât de ridicate.

Dar comerțul a continuat cu dificultăți la intrarea pe Dunăre. Adâncimea barelor era variabilă și astfel nava ce pleca din Constantinopol cu informația că adâncimea era suficientă pentru a trece, găsea la Sulina adâncimea micșorată cu două sau trei picioare și trebuia atenție în radă pentru ca fenomenele fizice ce acționează asupra formării barelor să nu ducă la o agravare. Această așteptare era plină de pericole, căci rada Sulina este unul dintre cele mai proaste locuri de acostare care există pe coasta Mării Negre, încă neprimitoare; de asemenea, s-a întâmplat destul de des ca rafale de vânt să cauzeze pierderea tuturor navelor, adesea cu oameni și bunuri. În timpul nopții de 5 spre 6 noiembrie 1855, o furtună a dus la naufragiul a treizeci de bastimente și la moartea a peste trei sute de oameni!

În afară de asta, pentru a traversa bara, navele s-au văzut obligate a-și ușura încărcătura. Această operație se făcea cu ajutorul șlepurilor de către mateloți de diverse naționalități, care supuneau literalmente încărcătura jafului. Căpitanii erau la mâna acestor pirați, care se dedau, în timpul transbordărilor, la cele mai *nerușinate jafuri; în medie*, aproape a zecea parte din încărcătură dispărea în timpul
p. 18 manevrei. Acest furt se făcea // pe față și am văzut în mijlocul stufului, ce acoperă cât vezi cu ochii câmpiile Deltei, o moară de vânt ce transformă grâul sustras în făină.

Această situație se cerea prompt remediată. Astfel, în prezența lentorii ce amenința să amâne la infinit o ameliorare atât de dorită, comisia europeană a hotărât să execute lucrări *provizorii* la gura Sulina. Au fost adoptate proiectele lui sir Hartley, inginerul șef al comisiei, care a apărat întotdeauna sistemul zăgazurilor paralele. Lucrările, executate în trei ani, au fost terminate în 1861. Ele constau în două diguri legate de plaje și a căror direcție, în primul rând convergentă, a devenit paralelă la extremități. Lungimea totală a acestor lucrări este de 2 380 metri. Digurile sunt alcătuite dintr-o carcasă de piloni și scânduri, mărginite de mici anrocamente[32]; la construcția lor au fost folosiți douăsprezece mii de stâlpi <din

[32] Îngrămădire de bolovani, piatră și beton alcătuind platforme de întărire sau diguri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

lemn> şi şaizeci şi opt de mii de metri cubi de blocuri de piatră. Pentru a oferi lucrărilor toate resursele necesare în privinţa materialelor de orice natură, Comisia a organizat în apropiere de oraşul turcesc Tulcea[33] şi sub conducerea colonelului Mallinovschi, din statul major al armatei otomane, un stabiliment tehnic ce conţinea, pe lângă depozitele de utilaje, proviziile de lemn, piatră etc., atelierele de dulgherie, lăcătuşerie, cazangerie, fierărie, şantierele de tâmplărie şi, în sfârşit, o fabrică de cherestea cu abur. Această instalaţie a costat aproape un milion <de franci>.

Imediat ce digurile au fost terminate, s-a putut vedea influenţa lucrărilor asupra regimului gurilor de vărsare. Bara a cărei adâncime nu a depăşit niciodată zece picioare engleze, a ajuns la cincisprezece picioare. S-a putut constata că această ameliorare era permanentă, căci a rezistat tuturor cauzelor care ar putea înnisipa gura, cum ar fi // inundaţiile extraordinare ale Dunării, rafalele de vânt p. 19
dinspre nord-est etc. De asemenea, s-a hotărât definitivarea acestor lucrări provizorii prin acoperirea digurilor cu zidărie. Aceste diguri au fost terminate în întregime în 1871; suma totală a lucrărilor executate a fost de 4 600 000 franci.

Aceste lucrări nu au fost singurele făcute de Comisia Europeană: alegerea gurii Sulinei a fost o alegere nefericită, în sensul că braţul Dunării care se varsă prin această gură se găseşte în condiţii de navigabilitate deplorabile. În multe locuri, adânciturile făcute prin încetinirea curentului împiedică trecerea; pe de altă parte, coturile foarte bruşte făceau navigaţia mai periculoasă deoarece braţul Sulina este foarte îngust, lărgimea sa atingând rar 200 de metri. Mai mult, aceste numeroase şi grave inconveniente au fost remediate cât mai mult posibil; lucrările fluviale au costat foarte scump şi, cu toate îmbunătăţirile, navigaţia este încă destul de dificilă. Atunci când se urmează meandrele sinuoase ale braţului Sulina este foarte interesant de văzut bastimentele ce urcă sau coboară, apărute în depărtare, în mijlocul trestiilor, în direcţii contrare: ai crede că le vezi mergând pe această câmpie imensă cu ajutorul vântului sau aburului.

În timp ce toate aceste lucrări se făceau, se stabilea şi o linie telegrafică de mai mult de 200 de kilometri, ce lega Sulina, Galaţi[34], Tulcea şi Ismail, a fost ridicat câte un far la Sulina şi Sfântu Gheorghe, au fost făcute spitale la Tulcea şi Sulina. Acest <ultim> oraş, care altădată era un mic sat, a devenit un centru comercial populat atât de important. Comisia a construit un mic palat, care s-a dorit să fie cu o arhitectură simplă şi de bun-gust. Numeroase case şi vile // europene p. 20
sunt ridicate pe nisipuri aride. A fost nevoie de o voinţă minunată pentru a face un oraş în astfel de condiţii: secretarul general al comisiei, domnul Mohler[35], mi-a povestit ce a făcut pentru a obţine un loc convenabil pentru cimitir, să stabilească temelii solide în rambleurile de pe zidurile de susţinere; înainte să fie luată această precauţie, corpurile îngropate ajunseseră să fie descoperite de vânturile violente care răvăşesc nisipul şi răscolesc profund solul.

---

[33] *Toultcha.*

[34] *Galatz.*

[35] Edmond Mohler, secretar general al Comisiei Europene a Dunării între 1857–1887. În această perioadă sediul secretariatului s-a aflat la Sulina, iar din 1878 s-a mutat la Galaţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În sfârşit, poliţia navigaţiei a fost reglementată pe Dunăre între Galaţi şi Sulina; a fost creat un corp special de piloţi la guri şi pe fluviu şi a îmbunătăţit organizaţia patronilor de şlepuri, cerând acestora garanţii de onorabilitate şi o cauţiune. Restul operaţiilor de uşurare a încărcăturii sunt astăzi foarte rare, căci adâncimea normală la bara Sulina este de 20 de picioare engleze şi nu suferă decât foarte rare şi slabe variaţii.

Toate lucrările despre care mă străduiesc să vă dau o idee au necesitat o sumă de şaizeci de milioane de franci, astăzi ele fiind aproape terminate. Ele sunt plătite cu ajutorul drepturilor colectate de la navele ce intră sau ies: perceperea acestui impozit nu a întâmpinat nici o dificultate, căci sunt evidente avantajele avute de navigatori. Numărul naufragiilor s-a diminuat considerabil atât la vărsare, în radă şi chiar pe fluviu; operaţiunile comerciale au devenit mai sigure; în sfârşit şi asta este punctul capital, costurile sunt reduse în mare parte. S-a putut evalua în medie micşorarea preţului navlului la 12 franci pe tonă, ori totalul importurilor şi exporturilor depăşeşte 600 000 tone; deci este o economie de mai mult de şapte
p. 21 milioane de franci de care profită anual comerţul. //

Această economie este avantajoasă în special producătorilor, căci oricât de important ar fi exportul anual de cereale al Moldovei şi Valahiei, el nu poate exercita o influenţă prea sensibilă asupra preţului grânelor în Franţa şi în Anglia, unde aceste cereale contribuie la alimentarea masei enorme a producţiei indigene şi a celei care provine din Rusia, Algeria, America. Execuţia lucrărilor nu face decât să crească pe măsură ce producţia agricolă va lua o mai mare expansiune. //

p. 22

2. România

Principatele danubiene sunt alcătuite prin unirea Valahiei şi a Moldovei, provincii separate mult timp şi care şi-au schimbat adesea domnii. Tratatul din 1856 le-a plasat sub suzeranitatea Turciei; astăzi această suzeranitate este numai cu numele. Fiecare provincie era guvernată de câte un domn; în 1859 prinţul Cuza, numit în acelaşi timp în Valahia şi Moldova, a luat titlul de prinţ de România şi după această epocă, două elemente de multă vreme distincte s-au contopit într-o naţiune omogenă.

Nici o ţară din lume nu a fost teatrul unor lupte atât de frecvente şi atât de înverşunate; marile câmpii, ce alcătuiesc cea mai mare parte a teritoriului, se află în calea invaziei popoarelor Asiei ce mergeau spre Europa. Goţii, hunii, slavii, ungurii (originari ai marii familii finlandeze, ramura *Oigour*) le-au pustiit în trecere. În timpurile moderne, posesia Moldo-Valahiei a fost întotdeauna obiectul a două naţiuni rivale: Turcia şi Rusia. Este de mirare că după toate masacrele care au însângerat solul de-a lungul secolelor, această ţară este încă locuită şi cultivată.

Ceea ce este surprinzător este că găseşti în orice colţ al pământului o rasă care-şi păstrează caracterul, originalitatea în mijlocul atâtor dezastre; Traian a
p. 23 fondat pe malul drept al // Dunării de Jos o colonie romană care s-a amestecat cu

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dacii[36], locuitorii țării; din această fuziune, în care predomina elementul latin, a rezultat o rasă din care a descins poporul român. El a păstrat aproape intactă limba strămoșilor, alterată de un amestec de cuvinte turcești și rusești impuse de dominația asupra lor. Această limbă, *limba de aur*, cum o numeau patrioții, se apropie mult de limba latină; analogia se regăsește peste tot în cuvintele esențiale: *domnule*[37] se spune *„domine"*, război, *resbellu*; genitivul plural se formează cu ajutorul terminației *„oru"*. <Limba> română oferă, de altfel, se pare, alte numeroase puncte de asemănare cu un grup de dialecte din sudul Franței[38].

Originea romană nu se recunoaște numai prin limbă, ci și prin obiceiuri. Într-o zi mă găseam într-un mic oraș din centrul Valahiei, Buzău, unde am asistat la înmormântarea unei femei tinere dintr-o familie bogată a țării. Dricul care purta cosciugul descoperit în care era moarta, învești mântată într-o toaletă de bal din satin roz, era urmat de muzică; se cântau melodii naționale. În fața cortegiului mergeau servitorii purtând pe perne de catifea bijuteriile defunctei; unul dintre ei ținea un portret. Această singură cutumă mi-a amintit de *imaginile* în care apăreau romanii la funeralii.

A fost nevoie de un sentiment de bun-simț patriotic arzător pentru ca acest popor să-și păstreze obiceiurile, limba și sentimentul unității. Visul tineretului român este de a se vedea reunit într-o singură națiune, care toată vorbește limba sa. Principatele au aproape // patru milioane de români; Transilvania, Ungaria și p. 24
Bucovina, ceva mai puțin de două milioane, în total aproape șase milioane. În 1821, în vremea războiului ce aducea independența Greciei[39], o primă ridicare avusese loc sub conducerea lui Alexandru Ipsilanti[40], fiul unui fost gospodar al Valahiei, și a lui Mihail Suțu[41], domnul Moldovei, cu scopul de a reuni într-un singur mănunchi aceste elemente împrăștiate: dar a eșuat în fața masacrelor Rusiei. În 1848, sub influența ideilor liberale răspândite în Franța, o guvernare provizorie[42] a fost instalată la București și s-a făcut apel <la unire> către românii din Basarabia,

---

[36] „Dacia, mărginită la est de Dniester și de Tisa la vest, cuprindea Basarabia, Transilvania și Banatul Ungariei" (**n. a.**).

[37] *Monsieur*.

[38] *La langue d'oc*, un ansablu de dialecte latine din sudul Franței, numite uneori astăzi occitan.

[39] Războiul de independență al Greciei s-a desfășurat între 1821–1829. În 1828 Marea Britanie, Franța și Rusia au avansat ideea unui stat autonom, condus de un monarh, a cărui autoritate trebuia recunoscută de sultan printr-un firman. Presiunile Rusiei asupra Porții și încercarea ei de a-și extinde influența în Grecia au determinat Marea Britaniei și Franța să-și reconsidere pozițiile. În cele din urmă Rusia a fost nevoită să accepte crearea unui stat independent elen, pus sub protecția colectivă a celor trei puteri: Anglia, Franța și Rusia. Protocolul a fost semnat la 3 februarie 1830.

[40] Alexandru Ipsilanti (1792–1828), conducătorul organizației Philiki Hetaireia, fiul domnului Constantin Ipsilanti (?–1816).

[41] *Michael Soutzo* (1784–1864), domn al Moldovei 1819–1821. Autorul se referă la faptul că acesta a favorizat, în februarie 1821, intrarea în țară a lui Alexandru Ipsilanti. În urma înfrângerii mișcării a fost nevoit să fugă în Basarabia, de unde a plecat la scurt timp în Imperiul habsburgic. Arestat de forțele imperiale, a fost condamnat și închis timp de patru ani la Göritz.

[42] Este vorba despre guvernul provizoriu instaurat în iunie 1848, în timpul adunării de la Izlaz, în componența căruia intrau: ofițerii Gheorghe Magheru și Nicolae Pleșoianu, preotul Radu Șapcă, Ștefan Golescu, Ioan Maiorescu, Costache Romanescu, cărora avea să li adauge Ion Heliade Rădulescu și Christian Tell.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din Transilvania şi din alte provincii limitrofe Valahiei; guvernanţii turci şi ruşi au trimis enorme forţe militare care au anihilat această nouă tentativă.

Nu am văzut în nici o parte afinitatea raselor să se manifeste de o manieră atât de frapantă ca la români; aşezaţi atât de departe de Franţa, înconjuraţi de guverne străine sau chiar ostile ideilor franceze, au pentru noi o simpatie care nu este egalată decât de aversiunea faţă de rasa germană. Limba franceză este limba care se vorbeşte în toate oraşele; educaţia tinerilor se face aproape în exclusivitate la Paris. Nenorocirile noastre, departe de a slăbi sentimentele românilor faţă de naţiunea franceză, le-au întărit într-un fel şi ei nu lasă să scape nicio ocazie de le manifesta. Aceste sentimente, care nu sunt niciodată dezminţite, nu sunt numai consecinţa serviciilor pe care le-am făcut. Pentru cine locuieşte câtva timp în România este evident că la baza acestui ataşament profund şi sincer nu este altceva decât recunoştinţă sau interes; similitudinea originilor şi a caracterelor le explică de o manieră mai naturală şi mai adevărată.

p. 25 România are o istorie naţională; ea are eroi ale căror // patriotism şi bravură au rămas legendare. Cel mai mare a fost Iancu de Hunedoara[43] care, simplu voievod de Transilvania, în secolul al XV-lea a reuşit să oprească timp de douăzeci de ani marşul cuceritor al turcilor. A repurtat asupra lor mai mult de zece victorii, deşi s-a aflat mereu în fruntea unor forţe mult inferioare numeric armatelor otomane şi l-a forţat pe sultanul Murat II[44] să dea Valahiei independenţa[45]. Mai târziu, pentru că Mahomed II[46], învingătorul Constantinopolului, s-a ridicat împotriva Occidentului şi a trecut la asediul Belgradului, Huniade a fost cel care, cu toată formidabila artilerie şi a forţelor numeroase ale asediatorilor, l-a obligat pe sultan să se retragă, rănit, lăsând sub zidurile oraşului 24 000 de morţi şi toate tunurile. Aceasta a fost ultima lui victorie; a murit în mijlocul triumfului[47].

Un secol mai târziu, un om a aruncat o mare lumină asupra istoriei românilor: este Mihai Viteazul[48]. Era voievod al Valahiei atunci când turcii, sub conducerea lui Mehmet III[49], au invadat şi jefuit ţara. El i-a aruncat mlaştină, a pus mâna pe oraşul Târgovişte[50], unde şi-a instalat garnizoana, şi a zdrobit armata otomană la Giurgiu[51] în timpul când ea trecea Dunărea; a trecut fluviul, a pus stăpânire pe

---

[43] *Hunyade Corvin.* Ioan de Hunedoara, cunoscut şi sub numele de Iancu de Hunedoara (1407–1465), mare ban al Severinului din 1438, voievod al Transilvaniei (1441–1456), regent al Ungariei (1446–1452), mare comandant militar cunoscut pentru campaniile sale împotriva turcilor, tatăl regelui Ungariei Matia Corvin.

[44] *Amurat*, Murat al II-lea (1404–1451), sultan al Imperiului otoman (1421–1444, 1446–1451).

[45] Fals, Ţara Românească, ca şi Moldova, era la acea vreme tributară Imperiului otoman, nu independentă.

[46] Mahomed al II-lea Fatih (1432–1481), sultan otoman (1451–1481), unul dintre cei mai puternici conducători ai Imperiului otoman, cuceritorul Constantinopolului, cunoscut în istorie drept Mahomed Cuceritorul.

[47] Felix Martin se referă la asediul Belgradului din iulie 1456, moment crucial în istoria Europei, în care turcii au fost învinşi, sultanul Mahomed al II-lea fiind rănit. Câteva zile mai târziu, Iancu de Hunedoara a murit de ciumă în tabăra de la Zemun.

[48] *Mihaiu Bravul.*

[49] Conotat *Mahomet.* Autorul se referă la Mehmed al III-lea Adli (1566–1603), sultan otoman (1595–1603).

[50] *Tergovitz.*

[51] *Giurgewo.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Nicopole[52] şi Vidin, apoi a revenit în Valahia şi a căutat să ţara pustiită de războaie continui, [Urmează un citat din Mihail Kogălniceanu despre Mihai Viteazul]

4. Oraşele de la Dunărea de Jos: Galaţi, Brăila, Ismail

p. 27

Dintre oraşele de la Dunărea de Jos, Galaţi este cel mai important şi cel mai prosper. Acum douăzeci şi cinci de ani era un oraş cu 25 000 de suflete; astăzi are în jur de 100 000: populaţie cosmopolită alcătuită nu numai din români, dar şi din greci, italieni, ruşi, germani şi câţiva francezi, fără a mai vorbi de evrei care abundă, în general, în tot Orientul şi în special în principate.

Cei mai mulţi evrei sunt de origine germană; vorbesc între ei un dialect german. Ei îşi poartă cu mândrie costumul distinctiv, care este alcătuit dintr-o manta lungă neagră, unsuroasă, o bonetă plată de sub care părul din zona tâmplelor iese în bucle lungi[53]. Întreg micul comerţ este în mâinile lor. Ei excelează în cel de schimb, o mare varietate de monede fiind în circulaţie – leul (francul românesc), piastrul turcesc[54], sfanţihul german[55], copeica[56] rusească, florinul austriac, francul[57] –, îl fac foarte productiv.

Despre greci şi români nu voi spune nimic deosebit: primii se ocupă cu marele comerţ; această etnie întreprinzătoare şi inteligentă, prea înghesuită în mica ei ţară, a început să exploateze Orientul şi puţin şi Occidentul. Ceilalţi sunt funcţionari, burghezi, proprietari; un număr foarte mic se ocupă cu comerţul şi industria. Astfel, toată averea trece pe nesimţite în mâinile grecilor şi evreilor. //

Galaţi este alcătuit din două părţi distincte: <partea> de sus şi <partea> de jos p. 28
a oraşului; punctul cel mai înalt al primei este la 70 de metri deasupra nivelului Mării Negre; <partea> de jos a oraşului nu este decât la 5–6 metri <deasupra nivelului mării>. Astfel în vremea marilor inundaţii ale Dunării, aproape toate cartierele sunt sub apă, în ciuda celor două diguri care le protejează sau mai curând care ar trebui să le protejeze: unul, pe care trece marele drum al portului (*strada portului*)[58] <care-l apără> împotriva Dunării; celălalt care este drumul spre Reni[59], <care-l apără> împotriva apelor lacului Brateş[60].

În cartierul de jos sunt aşezate toate birourile, magazinele, agenţiile. Pentru străinul care debarcă ziua dintr-unul din vapoarele Dunării, spectacolul este unul

---

[52] *Nicopolis.*

[53] *Les cheveux voisins de tempes en longs tire-bouchons.*

[54] Monedă de argint, foarte rar din aur, care în Imperiul otoman mai era cunoscută si sub numele de *guruş*. Era a suta parte dintr-o liră otomană.

[55] *Zwanzig* Veche monetă austriacă de argint în valoare de 20 crăiţarî. La 1877 valora 80 de bani.

[56] *Kopecke*, subdiviziune a rublei, reprezentând a suta parte dintr-o rublă.

[57] *pièces françaises.*

[58] În original.

[59] Reni, azi oraş, regiunea Odesa, Ucraina. La vremea când autorul vizita spaţiul locuit de români, localitatea era în componenţa României.

[60] *Bratich*, lac din sudul Moldovei, aflat la confluenţa Prutului cu Dunărea. Iniţial a avut o suprafaţă de 7 420 ha, pentru ca ulterior, după o serie de lucrări de asanare, suprafaţa să fie redusă la cca 2 000 ha. Adâncimea lacului este de trei metri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dintre cele mai animate, cele mai deosebite. Europeanul, turcul, evreul, țăranul român se înghiontesc, amestecându-se în variatele lor veşminte; trăsurile din Viena izbesc căruțele grele cu boi ce aduc la Dunăre produse din partea de sus a Moldovei. Toate acestea se agită vara în mijlocul prafului gros sau străbat un vad lipicios <de noroi> iarna, căci pavajul străzilor este încă de o simplitate barbară. Dacă vine noaptea, când orice muncă încetează, peste tot se instalează liniştea, mişcarea se deplasează în unele cartiere din partea de sus a oraşului.

Aceasta este construită pe un fel de platou suficient de abrupt, care se opreşte brusc în falezele Dunării de la 25 la 40 metri înălțime. Ea se împarte în două părți: oraşul propriu-zis şi mahalaua Vadu Ungurului[61], care în realitate nu este decât un sat foarte mare alcătuit din ferme înconjurate de grădini şi de toate dependințele lor. Aşa se explică <faptul> că suprafața totală a oraşului, peste 1 200 de hectare, este disproporționată față de populația care îl locuieşte. Oraşul adevărat are un aspect european; în el se găsesc acum, ca în cea mai mare parte a oraşelor
p. 29 Levantului, acele // case care au numai parter, având în vedere cutremurele de pământ, foarte frecvente altădată în țară; numai de câțiva ani au fost construite case cu etaj; astăzi Strada Domnească, marele bulevard al Galaților, este mărginită de hoteluri elegante, dintre care unele au un caracter monumental deosebit.

La est de oraşul de sus şi la nord de oraşul de jos, se află marele lac Brateş, format din apele Prutului care se varsă în Dunăre la zece kilometri de Galați. Adâncimea lui nu este mare, nu depăşeşte doi metri în timp normal; este plin de peşte, produsele de pescărie alimentând oraşul şi exportându-se în Transilvania.

Ar trebui o descriere mai completă, ce nu poate fi făcută în cadrul restrâns care îmi este atribuit, pentru a da o idee despre acest oraş unic care păstrează în multe locuri aspectul unui sat, în timp ce alura este de mare oraş: alături de mulțimea pestriță, de echipajele <trăsurilor>, de toaletele strălucitoare, găsiți câini ce rătăcesc asemănător celor din Constantinopol, porci sălbatici, care se tăvălesc printre picioarele voastre în mocirlă. Străzile sunt impracticabile într-o perioadă a anului: unele sunt veritabile gropi; nu canale de scurgere, nu apă, nu iluminat. Străzi mari perpendiculare sau paralele, locuri întinse unde creşte iarba sau pasc animale. Această schiță de oraş, pe cale de a deveni un centru bogat şi populat, aminteşte de oraşele din America ridicate în încântătoare locuri din deşert, dar nu se regăseşte acel spirit industrial ce este propriu puternicei națiuni americane.

Din fericire, autoritatea municipală este de ceva timp în mâinile unui om inteligent, cu idei noi, care şi-a propus să modernizeze Galații[62]; prințul Moruzi[63]

---

[61] *Vadungra*, cartier al Galaților situat în apropierea lacului Brateş.

[62] *Imposé le devoir d'hausmanniser Galatz*. Félix Martin face aluzie la Georges-Eugène, baron Haussmann (1809–1891), politician şi edil francez al cărui nume este legat de reconstrucția şi modernizarea Parisului. El a retrasat grădinile palatului Luxemburg, a dus modificări importante unor artere, a tăiat şi lărgit bulevarde largi cu perspective asupra Arcului de Triumf şi a Operei Garnier, a creat un nou sistem de canalizare şi pompare a apei, a construit noi poduri peste Sena.

[63] *Morouzy*, Alexandru D. Moruzi (1815–1878), primar al Galaților (aprilie 1871–aprilie 1873; iulie–august 1874), edil care a apelat la împrumutul public pentru strângerea de fonduri în vederea modernizării oraşului. Astfel, în timpul mandatului său a fost întocmit primul plan de sistematizare a oraşului, s-a ridicat, amenajat şi modernizat portul, au fost introduse apa curentă în oraşul „de sus",

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

este // la înălțimea acestei grele datorii; a locuit mult timp în Franța, Austria și p. 30
Italia. El este un distins artist și un finanțist de prim rang. Este francez cu inima, unul dintre fii săi a luptat sub drapelul francez în armata Loarei.

Nu pot completa mai bine descrierea orașului Galați decât împrumutând câteva pasaje dintr-un raport adresat de prințul Moruzi președintelui Consiliului de Miniștri asupra situației actuale și mijloacelor de îmbunătățire:

„Locurile publice în număr de opt, ocupă o suprafață de 207 903 metri pătrați; pe unele dintre ele sunt așezate piețe de merinde, fân, cereale. Altele de mari dimensiuni, goale, fără arbori, fără adăposturi, expun orașul tuturor vânturilor, îi dau un aspect de sălbăticie neîngrijită și formează imense rezervoare de apă și noroi ce inundă străzile adiacente.

Piețele aflate pe locuri nepavate sunt murdare și noroioase, iar accesul este aproape imposibil; hrana și mărunțișurile de consum zac întinse în noroi și gunoaie; măcelăriile și abatorul, instalate în modul cel mai primitiv, vând carne grosier tranșată și emanând mirosuri grele.

Partea de jos a orașului este tot timpul un veritabil focar de infecție. Miasme vătămătoare răspândesc și întrețin tot felul de maladii; locuitorii se ofilesc în mijlocul bălților de apă clocită și stătătoare și par a fi condamnați la decrepitudine și la o moarte prematură".

Și mai departe:

„Sate întregi au câmpuri pustii și, <locuitorii> trăgând după ei un număr de
animale și unelte agricole, au invadat aceste terenuri // și au dat Galaților un p. 31
caracter de comună mixtă, jumătate urbană, jumătate rurală.

De la contrastul frapant și unic în construcțiile și clădirile orașului, la eleganța echipajelor ce se încrucișează cu mulțimea boilor, porcilor și păsărilor de curte, ce împiedică circulația și dau Galaților aspectul unui oraș mare, bogat și murdar"[64].

La Galați nu se găsește nici un monument modern care să prezinte un oarecare interes. La o oarecare distanță de oraș, pe drumul ce duce la Brăila[65], la dreapta se văd ruinele romane care azi sunt numite ruinele Ghertinei[66]. Se crede că aici s-ar găsi ruinele vechii <cetăți> *Caput bovis*, dar în mod greșit. Procopius[67] arată de o manieră indiscutabilă că acest amplasament era mult mai sus pe Dunăre, într-un punct ce trebuie situat între Orșova și Vidin[68]. Ruinele Ghertinei sunt fără

---

canalizarea și iluminatul public cu gaz aerian. Alexandru D. Moruzi a făcut parte din Adunarea electivă care l-a ales domn pe Cuza, a fost membru în Comisia Centrală de la Focșani, președinte al comitetului pentru strângerea fondurilor pentru răniții în războiul din 1877–1878, cu banii adunați ridicându-se Spitalul „Elisabeta Doamna".

[64] *„Galatz, son état matériel, son administration, ses finances – Rapport adressé au Président du Conseil des Ministres par le maire de la ville*, Typographie Frédéric Thiel, 1871". **(n. a.)**

[65] *Ibraila.*

[66] *Gertschina.*

[67] *Procope.* Procopius din Caesarea (500–560), istoric roman, principala sursă istorică pentru epoca împăratului Justinian (527–565).

[68] Cetatea se afla în apropierea Orșovei, fiind localizată, potrivit specialiștilor, în comuna Delinești, jud. Caraș-Severin. Autorul se referă la ruinele castrului roman de la Tighina-Barboși, construit probabil pe ruinele unei cetăți dacice, apărată de un val de pământ. Ruinele au fost descoperite în urma săpăturilor arheologice din 1959–1962.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

îndoială molozul vreunui post pe care romanii îl aveau ridicat pentru a supraveghea valea Siretului[69], unul dintre cei mai importanți afluenți ai Dunării de pe malul său stâng.

Este imposibil să găsești un ținut mai înspăimântător ca împrejurimile Galaților: imense întinderi de teren șerpuinde, fără un arbore, fără un tufiș. Este începutul stepei asiatice. Din loc în loc sunt mici ridicături ce domină câmpia pustie. Am avut ocazia să vizitez mai mulți astfel de tumuli, care sunt adevărate lucrări ale oamenilor, dar trebuie să te întorci la o epocă aflată la mare distanță, căci nu am găsit în nici o parte a terenului înconjurător urma săpăturilor care ar fi trebuit să fie practic acolo. Câțiva dintre ei au de la 20 la 25 metri înălțime; în
p. 32 general sunt în formă de con circular, câte unii ar fi fost // construiți în formă de piramidă patrulateră; timpul le-a stricat marginile.

Acești tumuli se întind pe platourile imense ale Moldovei, pe câmpiile Ialomiței[70] și până în partea de jos a Basarabiei. Se văd și în Turcia, în Bulgaria; turcii îi numesc *Tépé*. La trecerea Dardanelelor, când mergi paralel cu țărmul, se văd pe mal trei coline ale căror forme și dimensiuni amintesc de tumulii din Moldova; se presupune că sunt mormintele lui Ahile[71], Patrocle[72] și Festus[73], dar asta este o pură ipoteză. În cele din urmă am găsit aceiași tumuli și în câteva locuri din Macedonia, mai precis în vecinătatea unui drum roman, vestigii pe care le-am întâlnit și la vest de valea Carasu[74] (vechiul Strymon).

Este regretabil că nu s-a gândit nimeni la săpături în acești tumuli; o astfel de muncă ar putea să ofere informații precise studiilor antropologice: aceste coline sunt fără îndoială morminte a căror vârstă este diferită și presupun că ar trebui să conțină relicve getice și scitice, asemănătoare celor ce se găsesc în anumite părți ale Crimeii și Rusiei meridionale.

Când urmăm unul din marile drumuri prăfuite care merge de la Galați în direcția nord, întâlnim la aproape zece kilometri ceea ce țăranii români numesc încă (șanțul) groapa lui Traian. Fără îndoială, era o fortificație destinată să apere coloniile romane de incursiunile barbarilor. Astăzi se găsesc urmele șanțului de 12
p. 33 picioare lărgime pe 9 picioare adâncime și a incintei închise // de 4 picioare înălțime pe 12 picioare lărgime, ce constituiau fortificațiile obișnuite ale romanilor. Această lucrare, ce trebuie să se fi întins pe 300 kilometri, nu avea lucrări suplimentare (posturi, locuri fortificate) cum era șanțul lui Traian ce exista pe malul drept al Dunării, în Dobrogea, și a cărui lungime este considerabilă.

Cel de-al doilea oraș de la Dunărea de Jos este Brăila. De la Galați se ajunge acolo cu vaporul austriac care, de mai multe ori pe zi, străbate într-o oră și jumătate distanța ce separă cele două orașe, sau pe calea ferată care le leagă de puțin timp,

---

[69] *Sereth.*

[70] *Jalomitza.*

[71] Ahile, Achilles sau Akhilleu, erou din mitologia greacă, participant la războiul troian, cunoscut din opera antică Iliada, atribuită lui Homer.

[72] Patrocles sau Patroclu, erou din mitologia greacă, prieten cu Ahile. A fost ucis de Hector, conducătorul troienilor.

[73] Probabil Porcius Festus, procurator al Iudeei (cca 58–61).

[74] *Karassou.* „Carasu este un cuvânt turc ce înseamnă: *apă neagră*". **(n. a.)**

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ce străbate valea Siretului[75]. Brăila, port al Valahiei, are o mare asemănare cu Galaţii, port al Moldovei. Configuraţia topografică este aproape identică: oraşul de jos, ce se poate scufunda, şi oraşul de sus la 40 până la 50 de metri deasupra nivelului mării. Brăila are o particularitate: întregul oraş este trasat după un plan rectangular într-un fel de evantai, al cărui centru este în port şi ale cărui raze divergente merg până la un bulevard larg, circular, mărginit de un şant ce înconjoară oraşul.

Mai puţin fericită ca rivalul Galaţi, Brăila nu şi-a găsit încă un administrator aşa de energic şi de abil pentru a-i da un aspect potrivit cu importanţa sa comercială şi cu bogăţia sa; deşi cifra populaţiei atinge doar o treime din cea a Galaţilor, exportul este foarte mult dezvoltat: din statistica anului 1870 rezultă că Brăila a exportat în timpul anului 1 605 892 quarteri de cereale şi 3 956 076 ocques de făină[76]; în aceeaşi perioadă Galaţii nu au exportat decât 754 607 quarteri <de cereale> şi 1 209 053 ocques <de făină>. //

Aproape de Brăila, pe un braţ al Dunării ce trece prin oraş, există un p. 34
amplasament despre care suntem asiguraţi că ar fi cel al unui pod din piatră aruncat odinioară de Darius mergând să-i cucerească pe sciţi. Se pare că sondajele au permis constatarea vestigiilor unor piloni şi, astăzi încă, atunci când scad apele, se văd la suprafaţa fluviului vârtejuri produse de ridicăturile pe care ele le formează pe fundul apei. Nu am putut constata această ultimă afirmaţie, deşi nivelul apei nu era destul de ridicat la epoca la care am vizitat aceste locuri. Dacă acestea sunt adevărate, este încă mai remarcabil decât construcţia podului lui Traian a cărui descriere am făcut-o mai sus.

Puţine oraşe au suferit atât de numeroase asedii ca Brăila. Ne amintim încă de cel al ruşilor din 1828[77], la începutul războiului care s-a terminat prin proclamarea independenţei Greciei: un monument ridicat de învingători la marginea oraşului perpetuează amintirea[78]. – Voi vorbi de asediul relatat de un istoric, maiorul Papazoglu[79]. Se pare că în 1840[80], câţiva bulgari au încercat să pună mâna pe oraş:

---

[75] *Séreth.*

[76] „Quarterul este o măsură engleză de aproape doi hectolitri; ocqul, o măsură turcească valorând 1285 grame". (**n. a.**)

[77] Autorul se referă la asediul Brăilei, început la 1 mai 1828 de armata rusă. Timp de mai multe zile, cetatea Brăilei a fost supusă unui bombardament sistematic (22 mai, 24 mai, 15 iunie, 17 iunie). În acest timp flota rusă reuşea să obţină o victorie importantă asupra celei turceşti (patru şalupe au fost scufundate şi şase capturate) şi ocupa Măcin şi Isaccea. La 17 iunie Soliman paşa, comandantul cetăţii Brăila, capitulează, obţinând acordul ruşilor ca turcii civili şi înarmaţi să se retragă spre Silistra, el şi principalii ofiţeri rămânând ostatici până la executarea completă a prevederilor capitulării. Imediat după ocuparea cetăţii Brăilei, ţarul Rusiei, Nicolae I, ordona dărâmarea ei în termen de 40 de zile. Acţiunea a început în iulie 1828, dar a durat mai mult decât se prevăzuse din lipsa mâinii de lucru.

[78] Monumentul a fost ridicat în 1838 la un km de oraş şi are pe soclu un obelisc în formă de piramidă, în vârf cu o cruce înfiptă într-o semilună. În jurul acestuia s-a amenajat o grădină publică, care ulterior s-a extins, devenind un frumos parc al oraşului.

[79] Dimitrie Papazoglu (1811–1892), colonel în armata română, istoric şi geograf, participant la revoluţia de la 1848. În 1855 a demisionat din armată cu gradul de maior, dar în 1884, odată cu reorganizarea armatei române, a fost înaintat la gradul de colonel.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

afacerea, spune istoricul, a fost curând mușamalizată „grație devotamentului și vitejiei regimentului românesc nr. 2, comandat de bravul colonel Engel[81]; în acest caz au fost un mort și un rănit; comportamentul lor nobil a dus la decorarea multor ofițeri superiori"[82]. Mărturisirea este interesantă și <a fost> notată; România nu a fost singura țară unde lucrurile s-au petrecut așa.

Cel de-al treilea oraș de la Dunărea de Jos este Ismail. Nu este așezat chiar pe fluviu, ci pe unul din brațele Deltei, brațul Chilia. Văzut de pe Dunăre, orașul are
p. 35 un // aspect pitoresc: o faleză argiloasă cu case joase răspândite printre verdeață; deasupra se înălțau cupole argintate și turlele zvelte <ale bisericilor> care se întindeau cât de departe poate ochiul să cuprindă orizontul. La stânga, o înălțime pe care se pot distinge încă părți din ziduri în ruină și de terenuri distruse; este fortăreața rusă dărâmată în 1856[83]. – Deși abandonat de vechii stăpâni, Izmail a rămas un oraș rusesc și n-are nimic românesc; cu toate acestea, nu a câștigat din schimbarea naționalității: Rusia a dat o mare importanță poziției <orașului> și hotărâse să creeze în acest punct al fluviului un stabiliment militar important, capabil de a fi în fruntea tuturor orașelor de la Dunărea de Jos. Astfel a schițat planul unui mare oraș și, în așteptarea venirii populației, a făcut la Izmail o mare garnizoană ce avea mai mult de 30 000 de oameni. Aceasta era lângă port, unde era o flotilă ce opera pe Dunăre. – Plecarea rușilor a înlăturat aceste elemente de prosperitate; colmatarea gurii Chilia și adâncirea brațului Sulina au adus ruina Ismailului. Astfel am văzut un spectacol trist, cel pe care îl oferă interiorul orașului; monotonia locurilor lui vaste și a străzilor sale largi nu este făcută pentru a însufleți. La intersecția principalelor străzi se ridică biserici grecești construite după un model uniform, înconjurate de o un rând dublu de salcâmi bătrâni. Majoritatea caselor sunt închise sau în ruină; din loc în loc <se văd> magherniță îngrozitoare, în fundul căror se distinge un sordid cap de evreu. După ce stai o vreme, te hotărăști să părăsești această vastă necropolă, a cărui imagine tristă mâhnește sufletul și inima. Impresia este încă foarte vie atunci când vizitezi Ismail, acest oraș abandonat, după ce ai părăsit Brăila și Galați, aceste două orașe înfloritoare, care sunt un grânar pentru o parte a Occidentului. //

---

[80] Răscoală antiotomană a bulgarilor stabiliți la Brăila, la care s-au asociat și bulgarii stabiliți în sudul Rusiei, dar și greci din Brăila și Galați și sârbi. Cei 240 de bulgari concentrați la Brăila, sub conducerea lui Vâlkov, intenționau să treacă Dunărea pentru a provoca o răscoală generală. Mișcarea a eșuat, cei mai mulți dintre participanți fiind condamnați la muncă silnică în ocnele de sare de la Telega (iunie 1841). O altă mișcare antiotomană a bulgarilor și grecilor a avut loc la începutul anului 1842, sub conducerea grecului Stavri Gheorghiu și a revoluționarului bulgar Gheorghi Sava Rakovski. Și de această dată mișcarea a eșuat, iar cei implicați arestați, judecați și întemnițați.

[81] Comandantul garnizoanei locale.

[82] „*Calauda pe râul Dunării*, de maiorul D. Pappazoglu, Bucharest, 1863". (**n. a.**).

[83] Fortăreața a fost construită de Rusia după ce obținuse Basarabia în baza tratatului din 1812. Populația musulmană a fost nevoită să părăsească aproape în totalitate orașul, stabilindu-se în zona Babadag. Orașul a fost populat cu rusofoni. Între 1812–1856 s-a numit Ticikov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Aceste amintiri de călătorie ar fi incomplete dacă nu aş vorbi de Bucureşti. Astăzi se ajunge <la Bucureşti> pe două căi: coborând pe Dunăre, călătorul se opreşte la Giurgiu[84], de unde o cale ferată îl duce în două ore la Bucureşti; dacă navigaţia este întreruptă în timpul iernii, se poate ajunge pe uscat, dar făcând un lung ocol, adică trecând prin Lemberg[85], capitala Galiţiei[86], prin Iaşi, capitala Moldovei şi în sfârşit prin Galaţi şi Brăila. Este o rută care necesită 72 de ore de la plecarea din Viena.

Denumirea de Bucharest (Bucuresci) derivă din cuvântul românesc *boukourea*, care înseamnă plăcere. Numele este meritat: Bucureşti este un oraş al *far niente*-lui şi al distracţiilor; în general românul preferă muncii plăcerile vieţii fără muncă[87]. Grădinile publice, balurile, concertele abundă: mult lux, briliante, toalete. Într-o frumoasă zi de toamnă, Şoseaua, promenada la modă, aglomerată de trăsuri, de călăreţi, oferă o imagine extrem de animată. Bogăţia şi luxul acestei mulţimi elegante ies în evidenţă în contrast cu cocioabele mizere ce mărginesc drumul, ţărani zdrenţăroşi conducând lungi convoaie de căruţe, trase încet de boi mici şi slăbănogi.

Un călător spunea despre Bucureşti: este un oraş la fel de dificil de descris cât şi de vizitat. Nimic mai adevărat. În afară de strada Mogoşoaia[88] bine construită, bine pavată, mărginită de magazine frumoase, de câteva // începuturi de străzi, nu p. 37
se găseşte nicăieri în interiorul oraşului (aproape 25 kilometri în jur) decât o grămadă de străzi înguste, întortocheate, fără pavaj, mărginite de case joase şi de terenuri agricole. Oraşul este traversat de un râu mic cu ape repezi, Dâmboviţa, celebră pentru proverbul românesc:

Dimbovitza apa dulce
Qui be nu mai se duce.

Apele acestui râu alimentează canalele şi lacurile frumoasei grădini Cişmigiu[89], făcută dintr-un fel de mlaştină de prinţul Bibescu[90]. Această grădină este foarte mare, remarcabil croită şi cu umbrare frumoase. Hale frumoase, construite după modelul halelor centrale[91], vor fi ridicate de un constructor

[84] *Giurgevo.*
[85] Astăzi Liov cel mai mare şi important oraş din vestul Ucrainei.
[86] *Gallicie,* regiune istorică împărţită azi între Polonia şi Ucraina.
[87] Le *Valaque préfère au travail les jouissances d'une vie désœuvrée.*
[88] *Mongochoï.* Veche denumire a Căii Victoriei.
[89] *Tchesmedju.*
[90] Gheorghe Bibescu (1804–1873), domn al Ţării Româneşti (ianuarie 1843 – iunie 1848).
[91] Autorul se referă la ansamblul de hale (hale de peşte, de fructe, de păsări, de zarzavat şi mai târziu cea de flori), tarabe, prăvălii din zona Pieţei Unirii, construite după modelul celei din Paris. Cea mai importantă era Hala mare (de carne), construcţie, finalizată în 1872, cu o suprafaţă de 2 700 metri², fiind una dintre cele mai moderne pentru acele vremuri. În timpul regelui Carol al II-lea, zona a fost modernizată prin acoperirea Dâmboviţei cu un planşeu din beton. Ultimul vestigiu, hala de carne, a fost demolată din ordinul lui Nicolae Ceauşescu în anii '80 ai secolului XX.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

francez[92]. Totul este francez la Bucureşti, numai uniforma prusiană cu casca ascuţită, cu care prinţul domnitor a considerat oportun să-şi îmbrace gărzile, distonează în mod dezagreabil ansamblului.

Bucureşti este poate singurul oraş românesc unde se pot găsi câteva urme ale arhitecturii naţionale, ce pare din păcate necunoscută generaţiei actuale: monumentele construite în timpuri moderne sunt în cea mai mare parte imitaţii ale stilului neo-grec sau ale goticului renaşterii. Cu toate acestea, am găsit în unele din cele 150 de biserici răspândite în oraş urme ale stilului original, ce seamănă cu cel bizantin. Este o arhitectură policromă în care nuanţele luminoase, roşu, verde şi
p. 38 auriu, sunt folosite pentru a sublinieze fineţea coloanelor sculptate, bogăţia capitelurilor // care le încoronează. Decoraţia zidurilor interioare se compune în mod obişnuit din figuri de sfinţi, cu aure aurite; câteodată au şi mozaicuri bogate.

Viaţa este agreabilă, dar scumpă, la Bucureşti. Românii sunt sobri şi se mulţumesc, la o adică, pentru masă, cu dulceţuri într-un mare pahar cu apă. Europeanul plăteşte scump plăcerea de a urma un regim substanţial. Ce este remarcabil la Bucureşti, este abundenţa, confortul şi mersul bun al trăsurilor de piaţă, care sunt numite *birjas* şi care sunt asemănătoare cu droştile[93] ruseşti. Vizitii îndemânatici care le mână sunt aproape toţi ruşi; au aspectul şi costumul lor. Sunt uşor de recunoscut, căci aparţin sectei lipovenilor[94].

Lipovenii sunt de religie ortodoxă[95]. Cu toate acestea au preoţii lor, bisericile lor şi rituri diferite de cele ale religiei mamă. În cazul în care, căsătoriţi, au devenit tatăl unui copil, ei fac un jurământ de castitate şi, pentru a se proteja faţă toate dorinţele de a încălca jurământul, ei se pun în imposibilitatea de a ceda tuturor tentaţiilor până la sfârşitul zilelor. Mulţi mor în această oribilă mutilare; cei care suportă au o singură particularitate: aspectul masculin se opreşte brusc din dezvoltare, corpul pierde formele viguroase, tonul vocii masculine; de la zece paşi este imposibil să distingi un tânăr de un om de şaizeci de ani[96].

Este greu de înţeles cum acest obicei înfricoşător s-a putut răspândi şi că o astfel de religie a făcut adepţi. Cu toate acestea, secta lipovenilor a devenit importantă, numărul discipolilor lui Malthus[97] a crescut în Rusia într-o astfel de

---

[92] Alfred Godillot, antreprenor francez, „frate de lapte" cu Napoleon al III-lea. Împreună cu Alfred Berthon, s-a implicat în construirea abatorului, a halelor Amzei şi Centrală, după modelul halei din Paris.

[93] *Drochkis*.

[94] De fapt este vorba despre secta scopiţilor, ai căror membri erau lipoveni.

[95] *Religion grecque*.

[96] Lupkin, împreună cu două duzini de bărbaţi şi femei, a creat o sectă de eunuci şi de mutilate. Scopiţii se consideră singuri cei mai curaţi, cei mai drepţi dintre copiii lui Dumnezeu, socotind că Adam şi Eva au păcătuit. Păcatul originar nu poate fi stârpit decât prin tăierea părţilor genitale ale bărbatului şi a sânilor femeii. După aceasta, celui implicat i se deschid porţile raiului. Operaţia era făcută de specialişti, care ştiau să evite complicaţiile. Existau şi fanatici care se castrau singuri. Secta scopiţilor a fost persecutată în Rusia, cei mai mulţi fiind exilaţi în Siberia, iar unii adepţi chiar ucişi. O parte din scopiţi s-a refugiat şi în ţările române, comunităţi mai importante fiind în Bucureşti, Galaţi şi Iaşi. Recensământul din 1861 a arătat că se aflau în România 8 375 scopiţi bărbaţi şi femei; în 1871 numărul lor s-a ridicat la 16 098. Primii scopiţi au apărut în Bucureşti în 1840, formând o colonie care ocupa cartierul dintre strada Romană şi Calea Moşilor.

[97] Thomas Robert Malthus (1766–1834), economist englez, fondatorul teoriei care îi poartă numele, conform căreia populaţia creşte în progresie geometrică, în timp ce mijloacele de subzistenţă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

proporție încât s-au luat împotriva lor măsuri severe și au fost alungați de pe teritoriul imperiului. Majoritatea // s-au stabilit în România; au reușit ei să p. 39
recruteze numeroși adepți? Mă îndoiesc și îmi închipui că o religie așa de ciudată nu va avea mai mult succes nici în Franța.

Situația topografică a Bucureștilor explică de ce câmpiile care înconjoară <orașul> au fost adesea teatrul luptelor dintre Orient și Occident. Situat pe drumul principal al Rusiei spre Constantinopol, la mică distanță de platourile Carpaților Orientali, care au fost mult timp o citadelă unde s-a refugiat populația română decimată de invazii, București este un punct obligatoriu de trecere pentru armatele dușmane. Ar fi de mare interes să fie reconstituită geografia istorică a tuturor vecinătăților; această muncă nu a fost făcută niciodată, din câte știu. Am găsit și teatrul unei drame îngrozitoare, care lasă mult în urma ei ororile cele mai înspăimântătoare de care istoria face mențiune: este în câmpie. – În secolul al cincisprezecelea, Valahia se afla sub dominația unui tiran numit Dracul sau Vlad Dracul[98]. Viața era mizerabilă, nefiind decât o țesătură de crime atroce: distracția sa principală consta în a mânca împreună cu curtenii în mijlocul unui cerc din oameni trași în țeapă sau să mutileze femeile și să forțeze copiii să mănânce carnea mamei lor[99]. Sultanul Mahomed II a îndreptat împotriva lui o expediție, al cărui scop era de a readuce Valahia sub dominația Porții; în prealabil a trimis un sol la Vidin, însoțit de secretarul său și de o numeroasă escortă; Vlad i-a tras în țeapă având grijă să-l așeze pe pașă pe un loc mai înalt „în semn de onoare". După o campanie nefericită în Bulgaria, Mahomed a trimis noi soli: Vlad le-a cerut să-și scoată turbanul în fața lui, iar ei au refuzat; el le-a prins <turbanul> în cuie pe cap. – Cu astfel de procedee, nu avea cum să spere la o reconciliere: războiul a început, atroce, aprig. După mai multe lupte, // Mahomed a urcat pe Dunăre, a luat Brăila, p. 40
s-a îndreptat apoi spre București. Sosind în câmpia Proelatu a fost oprit de un spectacol îngrozitor: „pe o jumătate de milă lungime și o lățime de un sfert de milă, spune istoricul, era o pădure înspăimântătoare: 20 000 de turci și bulgari, bărbați, femei, copii erau trași în țeapă! – După ce a văzut acest îngrozitor spectacol, Mahomed scria cu un fel de admirație: cum să se despoaie de statutul său un om care face asemenea lucruri pentru a se salva?" Și istoria spune că s-a dat înapoi, fascinat de geniul crimei.

Astăzi pe acest teren fertil, împădurit și cu un aspect plăcut, odihnesc douăzeci de mii de trași în țeapă de Vlad crudul. // p. 41

---

cresc în progresie aritmetică. Potrivit lui Malthus, sărăcia, bolile, epidemiile și războaiele sunt factori pozitivi pentru omenire, dat fiind că asigură echilibrul între numărul populației și cantitatea mijloacelor de existență.

[98] *Drakul ou Wlad le Diable*. Vlad Țepeș (1431–1476), cunoscut si sub numele de Vlad Dracul, domn al Țării Românești (1448, 1456–1462, 1476). Unele afirmații ale autorului sunt fanteziste, dar este adevărat faptul că Vlad Țepeș era cunoscut ca un domn brutal, care nu ezita să-și pedepsească aspru dușmanii. Conform sașilor, cu ai căror negustori intrase în conflict pentru nerespectarea legilor comerciale, Vlad Țepeș ordona deseori ca osândiții să fie jupuiți, fierți, decapitați, orbiți, strangulați, spânzurați, arși, fripți, ciopârțiți, bătuți în cuie, îngropați de vii etc. Însă pedeapsa favorită era trasul în țeapă, de la care provine porecla *Țepeș*.

[99] Fals.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

6. Căile ferate ale României

Abordez un subiect care ne duce cu patru secole <în urma> acestor epoci barbare şi agitate. Istoria căilor ferate române este interesantă pentru că dă măsura eforturilor făcute de naţiunea română pentru a se ridica la nivelul altor naţiuni ale Europei, dar şi pentru că este complicată de incidente care au dus la consecinţe diplomatice destul de grave.

Prima cale ferată în Principate a fost cea de la Giurgiu la Bucureşti; este o linie de aproape 70 de kilometri care a fost concesionată unei companii engleze[100]. Cum este lesne de prevăzut, legând un oraş important şi o regiune destul de bogată de fluviul Dunărea, traficul era considerabil, ea fiind făcută fără subvenţii sau dobânzi minime. Previziunile s-au realizat: linia de la Giurgiu la Bucureşti i-a îmbogăţit pe creatori; astăzi ea are un venit ridicat. Lucrările acestei linii, ce implică de altfel puţine lucrări grele, sunt atent executate, calea ferată este bună, exploatarea se face de o manieră foarte mulţumitoare.

Această cale ferată a fost pentru mult timp singura care exista în România. În 1867, după venirea prinţului Carol de Hohenzolern, a existat preocuparea de a brăzda ţara cu căi ferate. Ar fi fost mai bine dacă s-ar fi început cu dezvoltarea şi
p. 42 ameliorarea reţelei de şosele şi drumuri, care sunt, şi azi, destul de rare // şi proaste: o ţară dotată cu căi ferate şi fără drumuri este ca un fluviu fără afluenţi, un corp fără artere. Totuşi trebuia urmat curentul de opinie şi concesionarea trebuia dată unui grup financiar prusian, având ca om de paie un personaj numit doctorul Strousberg[101]; grupul cuprindea membri importanţi ai aristocraţiei prusiene. Concesionarea, ce privea o reţea de mai mult de 900 de kilometri, a fost dată companiei în condiţii extrem de oneroase pentru ţară: liniile construite trebuiau plătite la un preţ (270 000 franci) reprezentând aproape dublul valorii lor, în obligaţiuni de stat, emise nici mai mult nici mai puţin la terminarea lucrărilor.

Doctorul Strousberg s-a pus pe treabă; românii au putut să vadă în scurt timp fructul sacrificiului enorm care le-a fost impus. Dar treptat lucrările au încetinit, o parte a liniilor a rămas neterminată şi s-a aflat cu stupefacţie că compania prusiană a emis o cifră a obligaţiunilor mult superioară celei <ce rezulta> din lucrările

---

[100] Calea ferată Bucureşti – Giurgiu a fost construită de compania engleză „John Trevor Barclay & John Staniforth" în baza contractului semnat cu guvernul român în 1866, fiind pusă în funcţiune la 7 septembrie 1869. Este prima cale ferată de pe teritoriul de atunci al României, iar gara Filaret, cea mai veche gară din capitala României.

[101] *Strusberg*, Bethel Heinrich Strousberg (1823–1884), antreprenor evreu, cetăţean german; a lucrat la proiectarea şi construcţia căilor ferate din Prusia. Prin presiuni, în vara anului 1868 a primit concesionarea construcţiei liniei ferate Roman – Bucureşti – Vârciorova. Abuzurile, falsurile, abaterile tehnice grave de la proiect au generat un puternic scandal politico-financiar, care va duce în iulie 1871 la anularea concesiunii. Cancelarul german şi cancelarul Otto von Bismarck au făcut presiuni asupra statului român pentru răscumpărarea liniilor, cel din urmă condiţionând recunoaşterea independenţei României de rezolvarea problemei căilor ferate. În septembrie 1879 a fost semnată convenţia prin care obligaţiunile emise de statul român, cu o dobândă de 6%, erau garantate prin ipotecarea reţelei feroviare. Proiectul a stârnit vii şi aprige dispute în Parlamentul de la Bucureşti, dar în cele din urmă a fost aprobat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

executate. Şi pentru aceasta emisiunea s-a făcut la Berlin, sub controlul unui consilier al statului prusian şi în prezenţa unui delegat al guvernului român.

Până acum două linii importante au fost puse în circulaţie; trebuie răbdare în faţa acestui prim rezultat obţinut; această iluzie nu a fost de lungă durată: s-a recunoscut că aceste linii ferate erau imposibil de exploatat. Principalele lucrări executate au fost măturate la prima inundaţie şi a rămas numai linia de la Brăila la Bucureşti, care poate fi parcursă cu o locomotivă.

Este imposibil să realizezi în ce stadiu se găsesc liniile la sfârşitul anului 1871. Terasamentele executate cu nepăsare au dus la enorme tasări; podurile, construite cu // materiale proaste, fără fundaţii, s-au prăbuşit; staţiile, casele de p. 43
pază, construite din cărămizi nearse sau chirpici şi acoperite cu carton bituminos, s-au ruinat. Cât priveşte calea <ferată>, ea era pusă direct pe pământ, fără balast, pe buşteni de pin de dimensiuni insuficiente. Traseul a fost studiat de maniera de a urma strict relieful terenului; staţiile erau plasate la mai mulţi kilometri de oraşe pentru a evita cumpărarea de terenuri la preţuri ridicate; au fost trecute cu grijă toate lucrările importante, recunoscute de necesitate absolută: gara din Galaţi, un oraş comercial cu mai mult de 100 000 de locuitori a fost construită sub nivelul cotelor de inundaţie ale Dunării. Astfel în luna martie 1871, toate construcţiile au fost inundate, staţia de călători a fost invadată până la un metru de apă şi locomotivele şi vagoanele au rămas pe şine sub apă.

La vederea unei astfel de infamii, toată România a fost un strigăt de durere şi indignare. Guvernul a trebuit să suspende plata obligaţiunilor emise fals şi să pună sub sechestru lucrările neterminate. Atunci guvernul prusian a intervenit cu o mare insolenţă, întrucât se simţea atotputernic, dar nu avea dreptate în faţa acestei ţări revoltate de atâta îndrăzneală. În van a recurs la Poartă, puterea suzerană, care a avut prudenţa să refuze intervenţia într-o afacere ce trebuia rezolvată mai degrabă de tribunalul corecţional.

În legătură cu lungile dezbateri şi tratative care ar fi plictisitor de amintit, o tranzacţie – care nu a făcut onoare nici guvernului care l-a propus, nici Camerelor care l-au ratificat – a intervenit între statul român şi constructori; interesele acestora au fost apărate, liniile incomplete au fost terminate, reţeaua a fost concedată pentru a fi terminată sub direcţia inginerilor de poduri şi şosele francezi. Este un avantaj pe care tocmai l-a câştigat Franţa, care va // fi întotdeauna deasupra în probleme p. 44
delicate şi de probitate.

Liniile de cale ferată terminate sunt cele de la Lemberg la Galaţi cu ramificaţia spre Bârlad şi de la Galaţi la Brăila. Cea din urmă se va prelungi în direcţia Ungaria, trecând prin Piteşti[102], traversând Carpaţii şi unindu-se cu marea linie ce vine de la Viena la Baziaş[103], fără îndoială la Timişoara, evitând astfel să traverseze defileul Dunării, care ar putea fi extrem de costisitor şi dificil.

Această reţea va servi intereselor Valahiei, care va fi legată direct de Ungaria şi Austria; moldovenii vor fi mai puţin părtaşi. De asemenea va fi o problemă stabilirea unei căi ferate ce ar lega Galaţi de Transilvania (punctul de întâlnire cu

[102] *Piteschti.*
[103] *Basiach*, sat, com. Socol, jud. Caraş-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

rețeaua ungară va fi orașul Brașov[104] sau Târgu Mureș[105]), traversând partea cea mai bogată a Moldovei. Această zonă, puțin cunoscută și exploatată, este una dintre cele mai bogate ce se pot întâlni; <Târgu> Ocna[106], oraș moldav, așezat la poalele Carpaților, este centrul de producție al unei regiuni foarte bogate în sare; acest minereu se întâlnește într-un calcar superior[107], la baza unor marne cu irizații, în straturi de o foarte mare grosime. De asemenea există în toată țara o masă abundentă de petrol, care, fiind prost exploatată, furnizează anual de la 10 000 la 11 000 de metri cubi de petrol brut. În sfârșit, partea din vecinătatea Carpaților este acoperită de adevărate păduri virgine de stejari, fagi, brazi, mesteceni, neexploatate astăzi din cauza imposibilității absolute de a desface repede produsele.

Această linie va fi una directă de la Viena la Dunărea de Jos; traficul local, alimentat de bogățiile naturale care vin și pe care vi le-am enumerat, va veni să ușureze considerabil tranzitul, pentru că calea ferată de la Viena la Galați, prin Brașov și <Târgu> Ocna, va realiza o economie de drum de 24 de ore față de toate celelalte căi ferate.

p. 45

7. Mănăstirile ortodoxe[108]

Câteva cuvinte despre mănăstiri, așezate într-un studiu consacrat istoriei și descrierii principatelor: aceste mănăstiri au fost instituțiile cele mai importante ale țării. Existența lor este legată de istoria religioasă și politică și a adus mari servicii în mijlocul discordiilor și războaielor care au însângerat <țările> atât de mult timp. A nu se uita că românii aparțin religiei grecești schismatice. Strămoșii lor au îmbrățișat catolicismul la anul 360, atunci când episcopul Ulphilas[109] predica Evanghelia triburilor gotice din Dacia. Era în secolul IX când patriarhul Photius[110] a început schisma bisericii Orientului, ca ei să recunoască supremația bisericii din Constantinopol.

Ctitorirea mănăstirilor a prins puteri în această epocă; au luat naștere lăcașuri pioase făcute de prinți sau boieri; în secolul al XV-lea ele aveau deja mari bogății. Voievodul Țării Românești[111], Neagoe <Basarab>[112], le-a sporit bogăția, despuind

---

[104] *Kronstadt.*

[105] *Maros Wasserhely*, corect Marosvásárhely.

[106] *Okna*, oraș, jud. Bacău.

[107] *Dans l'oolithe supérieur.*

[108] *Les monastères grecs.*

[109] Ulfilas (310–385), cunoscut și sub numele got de Wulfila, misionar creștin, uns episcop în 341, a primit misiunea să-i creștineze pe goții din Balcani. Timp de 30 de ani a trăit și predicat în Moesia Inferioară, pe teritoriul actual al Bulgariei.

[110] Photius (cca 820–cca 897), cunoscut și sub numele de Fotie. Fotiu sau Fotios, important teolog și filosof bizantin, părintele curentului umanist din Bizanț. Autorul se referă la acțiunea de convertire a slavilor din Moravia la creștinism, inițiată în 863 de frații Chiril și Metodiu, originari din Salonic, din însărcinarea împăratului Mihail al III-lea și a patriarhului Photius.

[111] *Valachie.*

[112] *Neagu I.* „El a domnit din 1513 până în 1521". **(n. a.)** Autorul se referă la Neagoe Basarab (1459–1521), domn al Țării Românești (1512–1521), ctitor al mănăstirii Curtea de Argeș.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de toate bunurile şi epuizând el însuşi ţara. Astfel, după moartea sa, mănăstirile ortodoxe aveau ele singure mai mult pământ decât întreaga naţiune română.

După această epocă până în zilele noastre, mănăstirile României au trecut fără neplăceri toate crizele care au agitat ţara.

Călugării greci au trăit în bună armonie cu toţi // cuceritorii; cu siguranţă ei p. 46
nu s-au refugiat în patriotismul preţios păstrat la adevăraţii români. Sentimentele creştine ele însele nu au fost mereu unicul lor ghid şi nu ar fi imposibil de găsit în istoria mănăstirilor exemple de alianţe între călugări şi invadatorii turci.

În ciuda acestui egoism, călugării greci s-au bucurat mult timp în România de o mare consideraţie şi de o influenţă enormă, din cauză că mănăstirile erau, înainte de toate, locuri de binefacere, unde ospitalitatea se dădea în manieră antică. În această ţară de invazii, ele serveau drept azil populaţiei rătăcitoare, locuri de depozit pentru bani şi obiecte preţioase. Majoritatea erau fortificate pentru a se apăra împotriva tuturor atacurilor. Mănăstirea era în acelaşi timp şi un spital pentru bolnavi, un hotel gratuit pentru călători şi o şcoală pentru copii.

Rusia s-a folosit mereu de călugării greci ca de un mijloc de influenţă. Astfel i-a protejat constant pe căi ocolite, câteodată chiar de o manieră deschisă. Românii, cu consimţământul Turciei, i-au expulzat pe călugări în timpul mişcării naţionale din 1821; armata rusă, care a invadat Moldova şi Valahia, i-a readus şi le-a redat mănăstirile.

Înainte de a ne referi la evenimentele recente care au pricinuit secularizarea bunurilor monahale, este important să definim natura şi situaţia mănăstirilor greceşti vis-à-vis de stat. Acestea sunt de două feluri: mănăstiri libere şi mănăstiri închinate[113]; primele, care pot fi numite mănăstiri naţionale, celelalte, dimpotrivă, sunt plasate sub direcţia stabilimentelor religioase aflate în afara teritoriului românesc, ca Locurile Sfinte sau Muntele Athos, care le percep taxe. //

Ca urmare a îmbunătăţirilor aduse Constituţiei, utilitatea mănăstirilor a p. 47
devenit mai puţin importantă, iar gravele dezavantaje rezultate din organizarea lor au apărut într-o manieră mai evidentă. Opinia publică cerea tot mai imperios în fiecare an secularizarea <averilor lor>. S-a început prin a li se contesta bisericilor protectoare apartenenţa mănăstirilor închinate lor şi proprietatea bunurilor acestora; călugării greci au revendicat-o: de aici discuţii şi, ca urmare, tributul pe care îl plăteau anual Locurilor Sfinte.

Discuţiile au înveninat şi au ameninţat să pricinuiască complicaţii diplomatice între Rusia, protectoarea naturală a călugărilor greci, România şi Turcia. O comisie europeană a fost trimisă în 1857 în Principate pentru a studia problema. Concluziile au fost următoarele:

„Comisarii Franţei, Marii Britanii, Prusiei şi Sardiniei credeau că mănăstirile Locurilor Sfinte ar putea să abandoneze pretenţiile asupra bunurilor mănăstirilor închinate şi a gestionării acestora în schimbul fixării unei sume anuale de către stat şi garantată cu pământurile mănăstirilor, condiţiile nefiind precizate aici. Mai sus-numiţii comisari au remarcat în plus că mănăstirile greceşti au declarat adesea că

[113] *Dédiés*, adică cele închinate la Muntele Athos.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nu primesc decât o parte minimă din venitul mănăstirilor care le sunt închinate. Aranjamentul de mai sus ar fi favorabil în mod egal atât mănăstirilor Locurilor Sfinte, cât şi bisericii din Principate; ei au pus capăt unor lucruri deplorabile ce făceau ca a opta parte din bogăţia naţională să treacă în mâinile străinilor".

Aceste propuneri foarte înţelepte nu au fost admise, ca urmare a opoziţiei
p. 48 Rusiei şi Turciei; reprezentanţii acestor // două puteri au refuzat să semneze concluziile pe care vi le-am prezentat. Lucrurile stând aşa, în 1863, prinţul Cuza, atunci şef al guvernului român[114], bazându-se pe câţiva reprezentanţi ai Locurilor Sfinte care l-au rugat să ia măsuri pentru a preveni delapidarea veniturilor mănăstirilor, a pus sechestru pe aceste venituri. Aceste reclamaţii erau departe de a fi fondate, căci s-au luat măsuri serioase la Bucureşti împotriva hegemonilor greci trimişi în principate pentru a administra mănăstirile închinate şi care căutau să-şi însuşească comorile sau documentele importante din bibliotecile lor, lăsate moştenire acestor mănăstiri.

O problemă importantă a fost adusă în faţa Camerei care a adoptat, la 24 decembrie 1863[115], un proiect de lege hotărând secularizarea bunurilor mănăstirilor din România, închinate sau nu.

Vestea acestei decizii a fost primită în ţară cu entuziasm; la Bucureşti a fost o seară luminoasă: era un nou pas pe care românii îl făceau în direcţia reconstituirii autonomiei lor.

Mănăstirile greceşti continuă să existe, dar fără vechea lor splendoare; câteva dintre ele nu sunt decât hoteluri obişnuite. Numărul lor tinde să se micşoreze; vor sfârşi prin a dispărea, ca toate instituţiile cărora le-a trecut timpul şi, după ce au adus mari servicii, nu mai erau decât o rotiţă inutilă în societate, în cel mai bun caz îmbunătăţită sau puţin transformată. //

p. 49

8. Prezentul şi viitorul României

În cei cincisprezece ani ce s-au scurs, progrese considerabile au fost realizate în principate: Moldova şi Valahia, mult timp separate, s-au unit pentru a forma o singură naţiune şi se pot admira eforturile făcute de acest mic popor pentru a şterge urmele unui trecut de sclavie şi a ajunge la o completă regenerare politică.

O mare parte a rezultatelor obţinute se datorează prinţului Cuza. Ales în 1859 şi răsturnat în 1866, timp de şapte ani el a reorganizat complet România. A fost

---

[114] Greşit. Alexandru Ioan Cuza era domnitor. Guvernul era condus de Mihail Kogălniceanu (11 octombrie 1863–25 ianuarie 1865).

[115] Legea secularizării averilor mănăstireşti a fost votată la 13/26 decembrie 1863 cu 93 de voturi pentru şi 3 împotrivă şi prevedea trecerea în proprietatea statului a 25% din suprafaţa arabilă a ţării. De asemenea era stipulată şi o compensaţie de 82 milioane lei (din care se scădeau 31 milioane datoria către stat a aşezămintelor religioase), sumă care i-a nemulţumit pe călugării greci. Patriarhia de la Constantinopol a refuzat oferta, în speranţa că Puterile garante vor interveni. În final, călugărilor nu li s-a mai plătit nimic. Pentru a nu avea aparenţa unei legi xenofobe, au fost secularizate deopotrivă şi averile mănăstirilor româneşti care nu ţineau de greci. Măsura a suscitat proteste din partea Imperiului otoman. Moşiile recuperate astfel au format Domeniile Statului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ales odată de moldoveni şi de valahi şi au profitat de această coincidenţă premeditată pentru a reuni, în ciuda protestelor Turciei, cele două provincii într-o singură guvernare. El a fost acela care a făcut câteva drumuri pietruite care străbat ţara, a înmulţit şcolile, a reorganizat majoritatea administraţiei, a reconstituit religios principatele şi, după realizarea secularizării averilor călugărilor greci, el a creat o mitropolie independentă de Patriarhatul de la Constantinopol. În sfârşit – şi aceasta a fost o operă capitală – a promulgat legea rurală care a eliberat ţăranul român, aservit până atunci.

Iată care sunt principalele dispoziţii ale acestei legi, care a modificat în profunzime condiţiile existenţei populaţiei agricole: ţăranii clăcaşi sunt şi rămân proprietari pe pământurile pe care le munceau, fără bunul plac al stăpânului. // p. 50
Timp de treizeci de ani, niciun ţăran, niciun moştenitor al său nu putea înstrăina sau ipoteca proprietatea faţă de comună sau către un alt ţăran. În schimbul clăcii, a dijmei, a transporturilor gratuite şi a altor drepturi pe care legea le-a suprimat, proprietarii funciari au primit o indemnizaţie dată o singură dată: pentru această răscumpărare ţăranii plăteau timp de cincisprezece ani o sumă ce cuprindea dobânda şi amortizarea. Proprietarii primesc plata în *obligaţiuni rurale* cu o dobândă de 10% şi care trebuia rambursată în cincisprezece ani prin tragere la sorţi.

Promulgarea acestei legi – care nu este decât o expropriere din cauză de utilitate publică a boierilor în favoarea ţăranilor – a adunat împotriva prinţului Cuza atâta furie, că s-a hotărât înlăturarea sa: un complot de palat a fost pus la cale de câţiva ofiţeri şi şefi ai opoziţiei. Prinţul, surprins în pat, într-o situaţie ridicolă, a fost arestat şi condus peste frontieră.

Dacă administraţia prinţului Cuza nu a fost mereu ireproşabilă, dacă a abuzat de putere pentru a impune ţării propria voinţă, fără a ezita chiar şi în faţa unei lovituri de stat, el nu a adus mai puţine servicii României ca patriot şi asta nu poate fi uitat. Prinţul Carol, care i-a succedat, este departe de a avea energia şi capacităţile lui. Chemat în principate de câteva personaje importante, care au făcut, fără să ştie, jocul intrigilor politicii prusiene, el a sosit clandestin pentru a scăpa de neîncrederea bănuitoare a Turciei. La Bucureşti a fost proclamat prinţ de România printr-un plebiscit, care acolo, ca peste tot, a fost o escamotare electorală, martoră a dorinţei pe care o aveau românii de a fi guvernaţi de un Hohenzollern.

Constituţia votată de Adunarea Naţională la acea vreme a fost copiată după cea a Belgiei. Învăţământul primar este gratuit // şi obligatoriu; juriul este stabilit în p. 51
materie criminală şi pentru delicte de presă; pedeapsa cu moartea este aplicată numai în timp de război, în caz prevăzut de codul militar. Există două camere: Senatul, ai cărui membri sunt numiţi la alegeri, şi Adunarea Legislativă, ai cărei deputaţi sunt numiţi de diferite colegii: cel al boierilor, al micilor proprietari, ale locuitorilor oraşelor şi în sfârşit un colegiu cuprinzând toţi cetăţenii ce plăteau o contribuţie oarecare către stat; dar în acest din urmă colegiu sunt două trepte.

Cu toată această constituţie foarte liberală, reorganizarea interioară a Principatelor nu a făcut un progres serios în zece ani care s-au scurs. Prinţul Carol este un om de spirit mediocru de o mare slăbiciune de caracter; regimul său va trece neobservat în istoria României. În acest moment el are un mare rol de jucat în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

refacerea țării, care este departe de a fi terminată. Cea mai mare dezordine domnește de fapt în serviciile publice și oprimarea fiscală atinge proporții înfricoșătoare. Sunt puțini administratori, chiar și printre cei înalți, care să fie în afara tuturor reproșurilor și bănuielilor.

Mandatul legislativ însuși nu este respectat. Ar trebui în fruntea guvernului un om energic, decis să ducă la dispariția acestei plăgi rușinoase care a invadat totul, administrație, municipalitate, armată, cler. Din păcate, nu există nimic și dezordinea nu face decât să se agraveze; justiția nu se face, se vinde; trecerea spre afaceri nu este socotită de mulți decât un mijloc de a face repede avere în detrimentul țării. În această tristă aventură a căilor ferate, cei mai înalți funcționari – deputați, miniștri – care au fost găsiți compromiși, fără să se gândească nu au
p. 52 făcut decât să se disculpe, în loc să facă o anchetă serioasă. Răul aduce // rău și România devine prada acestor cavaleri ai industriei, solicitatori de concesii, speculanți în ape tulburi, care sunt rușinea și ruina țărilor pe care le exploatează.

Este înspăimântător când vedem atâta corupție care a pus stăpânire pe toate clasele. Este o adevărată durere că toate persoanele care ar putea să aprecieze calitățile binevoitoare și plăcute ale românilor și care se interesează de viitorul țării lor, văd răul punând stăpânire, fără a se gândi să remedieze ceva. O națiune pentru care principiile dreptății și onestității administrative sunt complet necunoscute, este destul de bolnavă. Românii au putut, grație patriotismului care îi animă, să-și păstreze autonomia și să evite soarta unei națiuni vecine, Polonia, soartă de care adesea au fost amenințați. Dar aceste eforturi generale nu le vor aduce roade, dacă țara păstrează calea deplorabilă pe care este angajată, dacă nu caută să se tămăduiască de aceste cangrene lipite de corp, care îl macină surd.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

FRIEDRICH RATZEL

(1844–1904)

Friedrich Ratzel s-a născut la 20 august 1844 la Karlsruhe şi a încetat din viaţă la 9 august 1904 la Ammerland. A studiat ştiinţele naturii, apoi a lucrat ca jurnalist pentru „Kölnische Zeitung". În această calitate a călătorit în Transilvania (primăvara şi vara anului 1871), Elveţia (1872–1873) şi America Centrală şi de Nord (1873–1875). Această ultimă călătorie a fost considerată definitorie pentru formarea intelectuală a lui Friedrich Ratzel. A participat, de asemenea la campania germană împotriva Franţei din 1870–1871.

După revenirea în Europa, Friedrich Ratzel a ocupat catedre la Universitatea Tehnică din München (1875–1886) şi, ulterior, la Leipzig (1886–1904).

În „Kölnische Zeitung" au apărut, între 1872–1873, relatările călătoriei în ţinuturile săseşti ale Transilvaniei. Acestea au fost publicate în volum în 1874. În prefaţa datată noiembrie 1873, Boston, Massachussets, aşadar în timpul călătoriei pe continentul nord-american, Friedrich Ratzel arăta că a continuat să urmărească situaţia saşilor, cu precădere evoluţiile, politice şi sociale ale acestora şi de asemenea, raporturile cu maghiarii şi românii (trataţi oricum cu deferenţă).

Considerat părintele fondator al geopoliticii, Friedrich Ratzel considera că dezvoltarea omenirii a fost direct influenţată de evoluţiile geografice.

Descrierile şi analizele lui Friedrich Ratzel sunt deosebit de favorabile saşilor (cu precădere în ceea ce priveşte rezistenţa acestora în faţa formelor de dezvoltare aduse de convieţuirea cu celelalte naţionalităţi din Transilvania). Această atitudine s-a datorat apropierii tot mai accentuate a comunităţilor săseşti de Germania, pe care Friedrich Ratzel a descris-o constat drept „patria mamă". Pe lângă aceste descrieri şi judecăţi, motivate probabil şi de contextul epocii – călătoria are loc la puţină vreme după războiul din 1870–1871 şi unificarea Germaniei – relatarea lui Friedrich Ratzel are meritul de a aduce în atenţia cercetătorilor descrieri ale Munţilor Rodnei, regiune mai puţin vizitată de călătorii străini.

Informaţii despre Friedrich Ratzel se găsesc în *Neue Deutsche Biographie*, volum XXI, Berlin, Duncker & Humblot, 2003, p. 186–188 (voce de Gerhard H. Müller).

FRIEDRICH RATZEL

Zilele de călătorie ale unui naturalist. Partea a doua. Descrieri din traseul din Transilvania şi din Alpi[1]

Privire generală

Caracterul excepţional al Transilvaniei a fost, până în timpurile cele mai noi, p. 1
izolarea ei extremă. În cea mai mare parte rezultat firesc al aşezării naturale şi al configuraţiei terenului, în mai mică măsură urmare a împrejurărilor politice, aceste <circumstanţe> sunt învinse abia acum, după spiritul timpului, prin comerţul liber

[1] Traducere după Friedrich Ratzel, *Wandertage eines Naturforschers. Zweiter Theil. Schilderungen aus Siebenbürgen und den Alpen*, Leipzig, F.A. Brockhaus, 1874, p. 1–111.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi exploatarea nestânjenită a bogăţiilor naturale, ca şi datorită frământărilor şi fricţiunilor dintre diferitele pături ale populaţiei, care sunt deosebit de puternice aici, unde într-un spaţiu restrâns conviețuiesc trei naţionalităţi foarte diferite.

Că Transilvania a fost sortită de către natură să fie izolată o arată o privire fugară asupra hărţii. Un platou perfect se înalţă din câmpiile întinse ale Europei de Sud-Est[2]; din toate părţile, limitele acestuia sunt păzite de munţi înalţi; doar câteva trecători bune pentru comerţul mare trec pe aici şi mai multe râuri mari izvorăsc chiar din această ţară muntoasă, dar însemnătatea lor pentru transport se manifestă
p. 2 doar departe de hotarele ei, după ce îşi amestecă undele cu cele ale Tisei[3] // şi Dunării. De Dunăre, artera vitală a acestor ţări, o separă un lanţ muntos înalt, greu de trecut, toată câmpia Valahiei, deosebindu-se de aceasta. Marea Neagră este legată de Moldova. În ţară, circulaţia este îngreunată chiar de structura muntoasă a terenului; drumurile principale, al căror număr este redus iar alcătuirea lor proastă, urmează în cea mai mare parte râurile principale. Abia de câţiva ani a fost introdusă calea ferată în două locuri din ţară: în nord-vest de la Oradea Mare la Cluj[4], în sud-vest de la Arad la Alba-Iulia[5], iar de la această din urmă linie o ramificaţie merge către bazinul carbonifer din Valea Jiului[6], care se află la nici o milă de graniţa cu Valahia[7] şi despre care se crede că într-o vreme va mijloci legătura dintre Transilvania şi Dunăre.

În mijlocul unor ţări eminamente agrare[8], ca Ungaria, Banat, Valahia, Bucovina, poziţia Transilvaniei nu este una convenabilă. Agricultura ei trebuie că este restrânsă: o cincime din suprafaţa solului este neproductivă, două cincimi constau din păduri şi păşuni, iar pe cât de fertil poate fi restul, pe atât de imposibil este un export de produse agricole <care să fie> însemnat într-o oarecare măsură. Nu o dată, excelentele vinuri transilvănene au devenit obiect de export. Transilvania trebuie să devină o regiune industrială; în această privinţă, bogăţia ei constă în puterea apelor, în lemn, cărbune, fier, sare, metale, soluri şi roci de toate felurile.
p. 3 Dar intelectualitatea tehnică şi forţele de muncă capabile au rămas până acum, // alături de marile capitaluri, străine de această ţară, care ar permite căi de comunicaţie mai uşoare, iar produsele industriale ale <Transilvaniei> ar trebui să *ajungă să fie căutate* mai ales în principatele dunărene şi în Turcia, aşadar în regiuni unde orice ramură comercială are de înfruntat mari greutăţi.

Abia de când a început construirea căilor ferate a început să se schimbe această <situaţie>; mai cu seamă în ţinuturile Streiului şi Jiului, unde se găsesc minereuri de fier şi cărbune în cantităţi mari, minerii şi metalurgii au mult de lucru; acolo au fost realizate deja fabrici cum Transilvania nu a văzut până acum şi numai dacă oamenii de stat ar reuşi să menţină chestiunea orientală în adormire pentru

---

[2] *Südosteuropa.*

[3] *Theiss.*

[4] *Grosswardein nach Klausenburg*, cale ferată aflată în folosinţă din 1870.

[5] *Arad nach Karlsburg*, linie funcţională din 1868.

[6] *Schielthal.*

[7] De fapt, cu România. În general, Friedrich Ratzel va ignora această denumire, pe care o va folosi doar către sfârşitul relatării.

[8] *Eminent ackerbauenden Laendern.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

încă un deceniu s-ar putea dezvolta aici în curând unul dintre cele mai importante centre industriale ale Europei de Est[9].

Aşa cum condiţiile geografice ale Transilvaniei izolează ţara de împrejurimile ei, tot astfel înlesnesc autonomia ei statală; dar în întreg răstimpul istoriei sale foarte furtunoase nu a fost totuşi niciodată independentă. Mai întâi provincie romană, apoi maghiară, pe urmă supusă Porţii, în cele din urmă ţinut al coroanei austriece şi ajunsă de doi ani sub coroana Sf. Ştefan, nu a reuşit niciodată să se sprijine pe sine însăşi, să dezvolte un centru politic în ea însăşi, deşi adesea au fost făcute mişcări şi în acest sens. Înainte de orice, diversitatea naţionalităţilor care locuiesc ţara nu lasă niciodată să se îndeplinească acest ţel; de opt secole se luptă germanii cu maghiarii în ţară şi, de parcă nu ar fi de ajuns această dezbinare, între aceastea două se ridică // de la 1848 şi românii[10] ca o a treia naţiune declarată ca p. 4
matură politic, nemulţumită cu amândouă, ameninţând pe amândouă. Tratăm pe scurt acest element ostil, până acum neluat în seamă, atât de important pentru ţinutul de la Dunărea de jos, care face din situaţia actuală a Transilvaniei o adevărată lecţie asupra maturizării popoarelor din Europa de Sud-Est. [Sosirea maghiarilor în Panonia şi Transilvania; aducerea saşilor în timpul lui Geza II; primele colonii săseşti; receptarea Reformei lui Luther în rândul populaţiei săseşti; încercările contemporane de a supravieţui prin biserică şi şcoală]. p. 6

Dacă dorinţa oarbă de maghiarizare nu ar fi unul dintre factorii principali ai politicii interne ungare, ar trebui ca la Pesta acest comportament să amintească poziţia periculoasă pe care au îmbrăţişat-o atât germanii, cât şi ungurii din Transilvania. Cei dintâi formează 9%, cei din urmă 25% din populaţia de aproximativ două milioane a Transilvaniei, faţă de cei mai mult de 60 de procente ce ţin de neamul românesc, care, totodată, include populaţia Principatelor dunărene[11] cu care se învecinează la sud şi la est. Neglijată spiritual şi moral, formând în întregime păturile cele mai de jos ale populaţiei, lipsită de voinţă în mâinile unui cler fanatic, plină de ură contra germanilor şi ungurilor, care sunt văzuţi ca venetici şi exploatatori – astfel se ridică la drepturile politice populaţia valahă a Transilvaniei, care le-au fost recunoscute într-un număr însemnat după ce până în anul 1848 au dus o existenţă de iloţi[12]. *Exerciţiul întreg al acestor drepturi*, aşa cum se desprinde din litera legii, poate fi însoţit doar de o retragere considerabilă a culturii, ca peste tot unde o naţionalitate imatură istoric şi poate şi mai puţin dotată de la natură a făcut uz de forţa brută a masei sale. Comunităţile izolate în care românii au reuşit să aibă majoritatea în reprezentarea comunală se îndreaptă deja spre ruină prin risipirea averii şi neglijarea culturii materiale şi spirituale. // O asemenea experienţă tristă ar fi putut fi evitată, dacă germanii şi p. 7
ungurii ar fi ştiut să se unească. Până acum acest lucru nu a fost niciodată posibil. Persecuţiile petrecute împotriva raţiunii şi legii, i-au înverşunat pe cei dintâi împotriva celor de-ai doilea, iar maghiarul uşor la inimă dă puţină speranţă că ar

[9] *Osteuropa*.
[10] *Walachen*.
[11] *Donaufuerstenthuemer*, denumire la acea dată ieşită din uz.
[12] *Helotendasein*, referire la sclavii statului din Sparta antică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

putea vreodată acorda cu uşurinţă drepturi care se ridică împotriva planurilor sale înalte; dar fiecare încălcare a drepturilor face ruptura dintre cele două <naţionalităţi> mai adâncă; în german se luptă cetăţeanul nu în ultimul rând onest, harnic, până acum destul de limitat şi tenace, cu maghiarul nemilos, negospodar, cu spirit ambiţios, aristocrat în toate, în timp ce proletariatul[13] românesc pândeşte doar până ce amândoi vor fi destul de slabi, pentru a putea să îi atace de pe poziţii bune. Revoluţia de la 1848 a fost în ţara aceasta un război al celor trei stări împotriva celeilalte şi, în acelaşi timp, o luptă între rase[14]; şi tot aşa ceva va aduce viitorul până când partea care stăpâneşte aici nu va ceda elementului german, şi astfel se va slăbi pe sine, în faţa elementului care, de când a venit în ţară, mereu, şi adesea aproape de unul singur a fost purtătorul educaţiei, moralei şi dezvoltării materiale.

Bazinul carbonifer din Valea Jiului

p. 8 Lanţul de înălţimi care formează latura de sud a Transilvaniei se dezvoltă în jumătatea sa vestică într-un masiv muntos ce cuprinde câteva dintre cele mai înalte vârfuri ale Carpaţilor, precum Retezat (2842 metri), Piatra Albă şi Vârful Pietrii[15]. În acest ţinut muntos ce constă în principal din şisturi cristaline, gnais şi calcar granulat, şi care cuprinde grupele montane ale Pasului Vâlcan[16], Haţegului[17] şi Parângului[18], se întinde de la nord o depunere întinsă, de forma unui golf, de şisturi terţiare şi cuaternare, ce acoperă mai întâi albia şi malurile văilor Streiului şi Cernei[19] iar apoi, cu un complex stratigrafic, ce umple ţinutul <din jurul> izvorului râului Jiu[20], se aşează direct pe pantele nordice ale Carpaţilor, pe care se ridică până la înălţimea de 3 600 de picioare[21]. Ţinutul este deosebit de plăcut pentru drumeţii datorită înălţimilor blânde, de forma valurilor, şi a colinelor rotunjite, care îndulcesc impresia sumbră a stâncilor golaşe de gnais şi a coamelor de marmură ce
p. 9 se oglindesc în vale, aidoma ruinelor unei cetăţi. Rocile uşor // de fărâmiţat care o compun, calcarul şi gresia moale, depozitele de argilă, piatră de var şi loess fac <valea> fertilă. Dar este legată de un interes mai mare: conţine depozite abundente de cărbune de bună calitate. De ţinuturi pitoreşti şi roditoare, Transilvania nu duce însă lipsă de materia ce transformă deşertul în loc roditor al meşteşugurilor, dezvoltă comerţul şi circulaţia în ţări fără căi de comunicaţie, este un factor de cea mai mare importanţă în dezvoltarea culturală modernă – până acum îi lipsea cărbunele. Pe drept cuvânt, transilvănenii au multe speranţe legate de dezvoltarea industrială a ţării lor, căci doar prin aceasta poate ieşi din izolare şi doar aşa poate

---

[13] *Proletariat.*

[14] *Rassenkampf*, aici cu sensul de luptă între popoare.

[15] *Retjezat (7820 Fuss), Piatra alba, Burvu Petri.* Referire la Vârfurile Retezat (2482 metri), Piatra Albă (2178 metri) şi Vârful Pietrii (2192 metri).

[16] *Vulkan Pass*, trecătoare la 1621 metri între depresiunile Petroşani şi Târgu Jiu.

[17] *Hatzeg.*

[18] *Paringul.*

[19] *Strell- und Czernathales.*

[20] *Schielfluss.*

[21] Aproximativ 1000 de metri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

deştepta puterile ce zac adormite aici; depozitele de cărbune din Valea Jiului au început deja să îndeplinească această speranţă. Calea ferată Simeria-Petroşani[22], construită pentru exploatarea acestora, va deveni în puţini ani o legătură nemijlocită cu Ţara Românească[23] şi astfel se va stabili un drum comercial folositor către Dunăre, o legătură de care ţara are cea mai mare nevoie şi după care, în orice alt caz, ar fi putut aştepta, cu siguranţă, încă vreo câteva decenii; bogatele depozite de fier ale ţinutului Cernei, inepuizabile în minereuri feroase excelente, a căror prelucrare a fost posibilă până acum doar în mică măsură, din cauza scumpetei combustibilului, vor fi astfel folosite; în văile închise, centrele valahilor lipsiţi de cultură[24], se înalţă colonii ale muncitorilor germani, iar cei capabili a fi educaţi dintre localnici vor fi siliţi, prin vioiciunea străinilor, la eforturi neobişnuite // şi p. 10
chiar se poate spune că, dacă viitorul Transilvaniei are de câştigat de undeva o perspectivă îmbucurătoare, atunci este cazul de aici, cel al locului de unde înfloreşte, vădit, o industrie însemnată.

Dar poate că nici un alt bazin carbonifer nu este aşezat atât de aparte, precum cel al Jiului. Calea ferată care merge până la el parcurge unul dintre cele mai fermecătoare ţinuturi ce pot fi concepute. Mereu alternează versanţi stâncoşi, puternici, cu văi înverzite, paşnice; din pădurile seculare de stejar şi fag şi din marea înflorită de tufişuri ţâşnesc pâraie de munte întunecate, iar din câteva vârfuri de munte privesc această sălbăticie lucrări ciudate ale mâinii omeneşti, ruine ale castrelor romane şi fortificaţii mai noi, ridicate contra invaziilor turceşti. Linia trece apoi în curbe temerare de cumpăna apelor, căci dinspre nord curge Streiul, iar spre sud Jiul, şi ajunge în valea celui din urmă, ce se află aşezată la aproape 600 de metri[25] peste nivelul mării. Dealurile submontane, în parte încă acoperite cu păduri frumoase, se apropie aici unul de celălalt, iar peste ele se văd vârfurile zdrenţuite ale munţilor străvechi care, la jumătatea lunii mai, când am vizitat eu Petroşaniul, erau încă de tot acoperiţi cu zăpadă, iar în valea nicăieri mai lată de o milă dănţuieşte apa tumultoasă a Jiului sălbatic, în care se varsă nenumărate izvoare de zăpadă topită din văile învecinate. Iată că în mijlocul acestui peisaj ca <un decor> de teatru se adăposteşte un orăşel de barăci amărâte // <iar> zarva muncitorilor, p. 11
care descarcă vagoneţii şi cară cărbunele în vagoane de cale ferată, amestecul fizionomiilor române, germane şi italiene ale muncitorilor, fără să uităm de ţiganii obişnuiţi în această ţară; multe altele, care fac să contrasteze cultura ce <acum> începe cu natura liniştită, austeră, de neschimbat; în această privelişte este ceva din viaţa minerilor californieni sau australieni.

În curând vor apărea aici condiţii mai bune. Depozitele de cărbune sunt bogate, exploatarea lor abia a început şi va creşte repede, după ce vor fi învinse greutăţile începuturilor. Producţia zilnică este deja de acum între şase şi opt chintale; Aerarul[26] şi o societate particulară o împart în părţi destul de egale; alte două societăţi li se vor alătura acestora în curând.

---

[22] *Piski-Petroseny*, cale ferată inaugurată în 1870.

[23] *Walachei*.

[24] *Walachischer Uncultur*.

[25] *2000 Fuss*, 1 picior echivalând cu aproximativ 30 centimetri.

[26] *Aerar*, sau Hofaerar, termen ce desemna proprietăţile administrate direct de statul austriac, mai târziu de cel austro-ungar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cărbunele se găseşte în valea îngustă a Jiului românesc, care curge de la vest la est, iar în apropierea Pasului Vâlcan coteşte către sud; împreună cu straturile terţiare, care se află dedesubtul şi deasupra lor, <cărbunele> umple un bazin a cărui axă lungă are cam cinci mile, iar lăţimea maximă abia una. Sunt cunoscute până acum treisprezece straturi de zăcământ, printre acestea unul care are o grosime între 40 şi 50 de picioare, şi opt care sunt groase de peste două picioare; grosimea totală a cărbunelui ce poate fi exploatat poate fi socotită la 110 picioare. O expunere oficială a fostului ministru de finanţe Lonyay[27] estimează masele de
p. 12 cărbune ce aşteaptă să fie exploatate de sub terenurile dobândite de Aerar // la aproape 18 000 de milioane de chintale; dar, deoarece Aerarul şi-a asigurat proprietatea a cel mult o cincime din întreaga suprafaţă a bazinului, iar până acum *Montangesellschaft*[28] din Braşov a reuşit să scoată cel puţin la fel de mult cărbune ca Aerarul, se poate trage o concluzie asupra bogăţiei acestor zăcăminte. Straturile sunt aşezate regulat şi nu cer dificultăţi mari la exploatare, dar până acum a fost atacată doar partea de nord-est a întregului bazin.

Un depozit atât de mare de cărbune atât de bun nu îşi găseşte uşor seamăn în formaţiunile terţiare ale tuturor ţărilor; cărbunele din Valea Jiului este, atât după proprietăţile sale exterioare, cât şi după compoziţia sa, mai mult huilă decât lignit, iar până acum erau cunoscute predominant huile din straturile terţiare. Negru strălucitor, sfărâmicios ca şisturile, mai greu decât cel mai bun lignit, cel mai adesea fără urmă de structură de plante, neschimbat la aer, cu un conţinut de apă de cel mult 3%, unul de cărbune de 87%, iar de cenuşă de 10%, dând la ardere peste 5 500 unităţi de căldură, poate fi uşor considerat drept o huilă uşoară. Dar se coxifică greu. Un raport oficial al guvernului ungar, care în anul ce a trecut a fost împărţit bancherilor şi finanţiştilor, chiar spune despre huilă <că>: „acest cărbune este unul cu adevărat bituminos, care este deosebit de bun pentru arderile de coxificare şi care dă cocs compact şi bine prelucrat prin ardere chiar din cărbunele
p. 13 mărunţit, iar la // fabricarea fierului este deosebit de util" – însă cercetările mele la faţa locului nu au confirmat această afirmaţie; încercările pe care consilierul de secţie P.[29] le-a executat din însărcinarea Aerarului asupra coxificării acestui cărbune nu au dus până acum la nici un rezultat favorabil; doar bucăţile mari dau cocs folositor, cele mici, din contră, nu se conglomerează. În această privinţă concordă experienţele pe care le-au făcut cu mai multe ocazii inginerii germani de la furnalul din Călan[30], ce trebuie pus în funcţiune în acest an. De asemenea, există certitudinea că minereurile de fier din regiune vor putea fi prelucrate siderurgic cu cărbunele din Valea Jiului; guvernul îşi întemeiază pe aceasta planurile marilor uzine siderurgice de la Hunedoara[31]; societatea mineră din Braşov[32] a construit în

[27] Menyhért Lónyay, conte de Nagylónya şi Vásárosnamény (1822–1884), om politic maghiar, ministru de finanţe al Ungariei (1867–1870) şi apoi al Austro-Ungariei (1870–1871), prim-ministru al Ungariei (1871–1872) şi preşedinte al Academiei Maghiare.

[28] Societatea Anonimă de Mine şi Furnale din Braşov, fondată în 1857.

[29] În text *Sectionsrath P.*

[30] *Kalan*, oraş, jud. Hunedoara. Primul furnal a fost construit începând din 1869, pus în funcţiune în 1871, cel de-al doilea fiind ridicat între 1874–1875.

[31] *Vajda Hunyad*, jud. Hunedoara. Construcţia uzinelor siderurgice a mai întârziat un deceniu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ultimii ani, <bazându-se pe> aceeaşi perspectivă, furnalul mai sus-amintit, depăşind greutăţi enorme: fiecare crede în reuşita finală a încercărilor pe care le face, aceasta presupunând că se doreşte ca minereul de fier să fie prelucrat siderurgic cu cărbune simplu. Ca nespecialist mă mulţumesc să constat faptele, dar sper ca problema să fie rezolvată, deoarece doresc ţării <acesteia> fericirea bunăstării şi a mobilităţii iar acestea nu pot fi deloc împlinite pe căi mai uşoare decât cea a exploatării comorilor minerale de mult nefolosite. Ţinutul dintre Mureş, Strei şi Banat este atât de bogat în minereuri feroase excelente, ca puţine alte ţinuturi ale Europei, dar această bogăţie doar cărbunele o poate face culantă.// p. 14

Chiar dacă importanţa cărbunelui din Valea Jiului stă, înainte de orice, în însemnătatea pe care o are pentru Transilvania, totuşi nu trebuie trecut cu vederea ce importanţă dobândeşte acesta pentru toate ţările de la Dunărea de Jos, dată fiind sărăcia acestora în resurse minerale, ce apasă greu asupra industriei. Piaţa acestuia se poate întinde la vest până la Tisa, iar în est va ajunge până la Marea Neagră, căci în toată această regiune cu greu se mai poate descoperi un al doilea bazin carbonifer atât de important, şi care să fi fost aşezat la fel de favorabil. Ţările care acum formează Transleitania[33] au produs în anul 1864 abia 14% din întreaga producţie de huilă şi 12% din întreaga producţie de lignit a Austriei; pe atunci Transilvania nu participa la producţia totală de 83 de milioane de chintale decât cu vreo 22 000 de chintale. Principatele Dunărene au doar câteva depozite carbonifere restrânse.

În încheiere trebuie să vă povestesc totuşi cât de genial[34] a început guvernul ungar să îndeplinească misiunea pe care adesea şi-a asumat-o formal, de a ridica industria patriei pe baza exploatării cărbunelui din Valea Jiului. <Guvernul> extrage cărbunele cu un cost de producţie de 13 crăiţari[35] pe chintal, arendează vânzarea unei societăţi particulare, căreia i se plăteşte de către guvern o remiză de 6 crăiţari pentru fiecare chintal vândut, pe când preţul la mină a fost normat la 50 de crăiţari. Astfel se ajunge ca în timp ce // la Pesta chintalul de cărbune german p. 15
costă 80 de crăiţari, cel transilvănean vine, la Sibiu, aşadar în centrul ţării, la 1 florin şi 16 crăiţari. Chiar şi la Arad şi Timişoara este cărbunele <extras de> Aerar din Valea Jiului prea scump şi totuşi acestea ar trebui să fie două puncte principale de vânzare. După cum am citit în ziare, societatea particulară care se ocupă împreună cu guvernul de exploatarea bazinului Văii Jiului, îşi livrează cărbunele la Arad la preţul de mină de 30 de crăiţari; o deosebire în bine nu se poate face între cele două. În situaţia de acum ar trebui sistat acest contract de arendă iraţional; pentru noi este o nechibzuinţă de neînţeles, dar în cele din urmă doar una dintre hotărârile de neînţeles din masa de fapte guvernamentale de aceiaşi speţă ce vin dinspre Pesta. Informaţiile din ţară dau aici o altă măsură, se spune adesea şi în general că acolo s-ar ascunde ceva „neonest"; trebuie să li se ierte această părere lipsită de politeţe, au trăit atât de multe şi trăiesc şi astăzi unele lucruri care pentru un cetăţean german nu au nici o noimă.

---

[32] *Kronstaedter Bergbaugesellschaft.*
[33] *Transleithanien*, denumire dată părţii maghiare a Imperiului austro-ungar.
[34] *Genial.*
[35] *Kreuzer*, subdiviziune a guldenului austriac.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 16 În zorii unei zile de mai, trenul nostru gonea în josul Văii Mureșului, către Arad. În timp ce muntele se ridica peste malul drept, mă gândeam la vremea în care, vizitând țara aceasta pentru prima oară, am mers pe aceeași linie în susul văii. Culmile rotunde, înverzite, ale dealurilor de sub munte, satele prietenoase, valea mănoasă, râul larg, vălurit, abundent, mi-au amintit atunci atât de mult de patria germană, la munții Pădurea Neagră și Odenwald, în care călătorisem adesea. Dar acum au pierdut acest parfum al amintirii. Am cercetat îndeaproape o bună parte din Transilvania, am aflat ceva despre trecutul și prezentul țării, iar acum m-am apropiat de asta mai mult decât de tot farmecul peisajului. Pe aici trecem printr-un podiș bine conturat; este Unterwald, partea cea mai vestică a pământurilor săsești, odinioară curat german, acum predominant românesc. Aceasta este scena unei lupte lungi, tăcute, între trei naționalități. Câte un sat ale cărui case albe strălucesc în
p. 17 soarele dimineții, mărturisește încă prin nume și stil de construcție / de constructorii lui germani, dar nu mai adăpostește nici un suflet german; chiar și în avanposturile scaunelor <săsești> Orăștie[36] și Sebeș[37] domină elementul românesc și unguresc, favorizate de politica anti-germană a autorităților maghiare. Un câmp de luptă de un alt fel este câmpia pe care o străbatem <cu trenul> pe lângă Orăștie, Câmpul Pâinii. Aici, în 1479, Ștefan Bathory i-a învins pe turci într-o bătălie nimicitoare[38]; victoria a fost strălucită, 30 000 de trupuri acopereau câmpia, dar încă de câteva ori au ieșit transilvănenii pe câmpul <de luptă> până când, după două secole pline de războaie, musulmanii au renunțat pentru totdeauna la țara <aceasta>. De neliniști mai noi amintește castelul de la Deva, ce se ridică jos în vale pe un deal de trahit, dar și Simeria, stația terminală a căii ferate minere de la Petroșani – cel dintâi a fost aruncat în aer în războaiele revoluționare din 1848–1849, al doilea a fost în același război scena unei lupte sângeroase[39]; în același timp valahii, așezați și scăpați din frâu de guvernul austriac în văile care se întind acolo din dreapta Mureșului către nord, au ucis și ars <sate> în moduri groaznice. La Simeria se deschide valea Streiului iar către ruinele orașului regal dacic Sarmisegetuza[40] și ale Ulpiei Traiana romane pornește un drum prin Pasul Poarta de Fier <a Transilvaniei>; acesta a fost drumul de care s-au folosit turcii la invaziile lor, iar acest ținut pașnic a văzut, în urmă cu trei-patru sute de ani arareori câte un deceniu fără lupte și pustiiri.

p. 18 Ca un șal întunecat, cenușiu, se așează amintirile de acest fel // peste impresia pe care o face ochiului frumusețea țării. Și alte țări își au câmpurile lor de bătălie din vremuri mai vechi și mai noi, dar ale lor sunt monumentele păcii și prosperității pentru care au luptat. Pacea și prosperitatea lipsesc aici atât de mult. Liniștea, care

---

[36] *Broos*, oraș, jud. Hunedoara.

[37] *Muehlbach*, oraș, jud. Alba.

[38] În text apare greșit 1497. Este vorba despre bătălia în care voievodul Transilvaniei, Ștefan Bathory (1479–1493), Pavel Chinezul și corpuri de armată muntene și sârbești i-au învins pe otomanii conduși de Ali Pașa din Vidin. Victoria obținută a făcut ca atacurile otomane în Transilvania să se rărească.

[39] Bătălia din 9 februarie 1849, între armatele maghiare și cele austriece, sprijinite de români.

[40] *Zarmizegethusa*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

a fost fost smulsă cu sabia de la dușmanul din afară, dacă nu s-a transformat în stagnare absolută, a devenit dovada contradicțiilor interne. Încercările grele nu au dus la nimic care să rămână și în prezent; mai mult decât oricând, această stare de lucruri iese la iveală. Este o atmosferă apăsătoare, în care se simte adesea adiind un vânt proaspăt, dinspre pădurile seculare și văile stâncoase ale Carpaților; acesta aduce aminte despre ceea ce dăinuiește, despre ce se află mult deasupra schimbărilor din istoria <diferitelor> popoare.

La Simeria am părăsit calea ferată, am hoinărit de-a lungul dealurilor din Valea Streiului și m-am îndreptat, spre dreapta, pe un drum bătut de turme de vite, în satul Batiz, care era împodobit cu flori și armindeni pentru a sărbători venirea primăverii[41]. Un pârâiaș întunecat a săpat aici în pământul moale, argilos, o albie ai cărei pereți abrupți arătau straturi bogate în fosile terțiare; urmându-l, ajungeai într-o vale îngustă, închisă între dealuri înclinate, acoperite cu păduri mândre de stejar și care adăpostea pe pământurile sale răcoroase și udate din plin un pârâu fermecător copaci foarte frumoși. Abundența de ulmi, stejari și anini, meri și peri sălbatici în floare, pe alocuri câte un fag sau mesteacăn, înălțându-se singuratici sau în pâlcuri // alături un crâng de arbuști înfloriți, precum păducei, corni și drăcilă, iar în iarba p. 19
grasă o floră ce amintea mult de cea a munților noștri, <toate> ofereau o priveliște care chiar și la noi, în cele mai neumblate ținuturi de munte, nu mai poate fi găsită. Cine mai dorește să vadă păduri de foioase adevărate trebuie să vină până aici, frumusețea și întinderea lor este un element remarcabil printre trăsăturile peisagistice ale Transilvaniei; ele se întind, fără amestec cu conifere, până la aproape 4 000 de picioare înălțime. Acestea însă sunt mai puțin prezente; în regiunile de conifere, care aici își au limita la aproximativ 5 400 de picioare, stăpânesc aproape cu totul molidul și jneapănul iar cei mai rari copaci aici, în această țară, sunt pinul, zada, pinul neted, cedrul european și pinul alb, la noi comuni.

Drumul continuă <pentru> două ore, urcând mereu prin această vale, apoi vin părți de câmpie pe care se întind doar mestecănișuri, și curând ne aflăm la cumpăna apelor de la care se vede orașul regal Hunedoara, așezat în valea adâncă, cu piețele ascunse între copaci. <Acesta> este înălțat pe o stâncă de calcar din muntele străvechi ce iese aici mult în afară, înconjurat de pâraiele de munte Cerna[42] și Zlaști[43], cu ale sale turnuri, șanțuri, poduri mobile și ziduri puternice, mai degrabă fortăreață decât castel, credincios menirii sale de oraș de graniță; de aici au plecat „Cid-ul Ungariei"[44], Iancu de Hunedoara[45] și fiul acestuia, Matei Corvin[46], unul dintre cei mai buni regi ai Ungariei. Valoarea // artistică a clădirii nu este mare, dar p. 20

[41] *Lenzmonat*, nume popular al lunii martie. Batiz, sat în administrarea orașului Călan.

[42] *Czerna*.

[43] *Zalasd*, râu afluent al Cernei.

[44] *„Ungarische Cid"*, referire la Rodrigo Diaz de Vivar (1043–1099), supranumit El Cid Campeador, erou al Reconquistei.

[45] *Johannes Hunyad* (1407–1456), voievod al Transilvaniei (din 1441), guvernator general al Ungariei (1446–1453), căpitan general al Ungariei și Transilvaniei (1453–1456). A întărit castelul de la Hunedoara, proprietatea familiei.

[46] *Matthias Corvinus* (1443–1490), rege al Ungariei între 1464–1490, promotor al culturii renascentiste.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

însemnătatea sa istorică şi aşezarea pitorească au dat prilej guvernului de a-l aranja ca reşedinţă regală. Din 1868 se lucrează cu avânt la restaurare.

În ziua următoare am suit împreună cu câţiva localnici la marile depozite de fier de la Ghelari[47] şi Teliuc[48]. De-a lungul râuleţului Cerna, drumul merge printr-o vale stâncoasă îngustă, în cea mai mare parte ca un defileu, astfel încât drumul şi apa par că intră unul într-altul. Aici se văd puţine păduri, căci de mult au ajuns, sub formă de mangal, în furnale şi vetre de fierărie, dar nu lipsesc copacii singuratici, care, în parte, sunt exemplare impozante prin mărime şi frumuseţe. Ulmi şi arţari se oglindesc în apa repede iar din crăpăturile stâncilor cresc tufe de liliac (*Syringa <vulgaris>*), care umplu toată valea cu parfumul lor. Ici-colo, din topitorii pline de funingine se aud ciocane şi sar scântei, fiinţe înegrite de fum prelucrează fierul topit; încă un semn că ne găsim într-un ţinut cu minereuri de fier este că ne apropiem de caravane de căruţe cu boi care aduc fierul neprelucrat la furnale. Acolo unde, într-un ungher al văii, se ridică o colonie de locuinţe ale funcţionarilor şi muncitorilor, ne-am urcat pe o parte a unui munte abrupt, golaş, pe al cărui vârf rotund se vede, la lumina zilei, minereu de fier maroniu. Acesta este muntele <bogat> în minereu de fier al Ghelarilor; am ajuns repede la o carieră de piatră
p. 21 unde, ca în alte locuri ce conţin gresie şi calcar, // pot fi extrase minerale foarte bune (siderită şi limonit), fără utilizarea explozibililor. În ultima mea scrisoare am amintit despre planul guvernului de a fonda la Hunedoara o mare uzină de fier ce ar trebui să servească la impulsionarea exploatării acestui loc bogat în minereu de fier (în prezent se extrag anual doar 40 000 de chintale), dar nu se găsesc încă instituţiile care să pună în practică aşa ceva, oricât de importantă ar fi înfiinţarea acestuia. Industia particulară merge cu vioiciune înainte; astfel, Societatea Montană din Braşov care – nu departe de Ghelari, deţine zăcământul de fier de la Teliuc, care este este la fel de bogat (geologul englez Ansted[49] socoteşte la un moment dat bogăţia acestuia la 100 de chintale) şi tot printr-o carieră este exploatat – a construit deja un furnal mare pe calea ferată către Petroşani. Guvernului îi lipsesc banii şi pentru aceasta, ca pentru multe alte lucruri şi mai importante, adesea însă şi raţiunea şi energia funcţionarilor dezinteresaţi; dintre toate se remarcă <absenţa> celei <din urmă>, despre care am auzit în multe locuri şi pe multe tonuri.

Zăcămintele de fier de la Ghelari şi Teliuc nu sunt singurele din munţii Hunedoarei şi Haţegului; la Fărcădin[50], Rusca Montană[51], Rusca[52] şi în multe alte locuri ies la lumină filoane de fier, în parte chiar exploatate. Să sperăm că o dată cu calea ferată vor fi aduse în ţară cunoaşterea şi banii, ce sunt capabile să creeze pe baza acestor comori o industrie puternică. Că această speranţă începe să se îndeplinească, am avut prilejul de a o afla în zilele următoare, când am mers de la
p. 22 Hunedoara, prin Călan, către Petroşani. // În cea dintâi localitate s-a construit, sub

---

[47] *Gyalar*, sat, com., jud. Hunedoara.

[48] *Telek*, sat, com., jud. Hunedoara.

[49] David Thomas Ansted (1814–1880), geolog britanic; vezi relatarea sa de călătorie în volumul al VIII-lea al colecţiei de faţă.

[50] *Farinkod*, corect Felsofarkadin, sat, com. General Bethelot, jud. Hunedoara.

[51] *Ruszberg*, corect Russberg, com., jud. Caraş-Severin.

[52] *Ruszka*, denumire maghiară pentru Rusca Montană.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

conducerea unui inginer german, furnalul amintit deja al Societății braşovene şi sunt plănuite instalații mai mari. Şi aici am fost primit cu ospitalitatea de acasă şi cu vin transilvănean; oameni din Prusia, Bavaria şi Baden şi-au amintit de patria lor comună. În băile cu ape minerale de la Călan, pentru a cărei frumoasă aşezare în locul cioplit de ele însele în calcar trebuie să fim recunoscători romanilor (Călan se numea la ei Aquae[53]), folosite însă azi cu precădere pentru topitul cânepii, ne-am întărit apoi pentru călătoria în Valea Jiului.

[Următoarele două capitole prezintă date şi fapte din istoria „Migrației germanilor" în Transilvania şi, respectiv, a evenimentelor din perioada 1848–1852].

Excursuri sociale

Într-o țară ca Transilvania unde conviețuiesc strâns trei neamuri fundamental p. 40
diferite şi un număr de popoare mai mici, la origine îndepărtate unul de celălalt, din întâmplare aruncate aici, precum evreii, armenii şi țiganii, sârbii şi bulgarii, în izolare de secole, departe de marile curente culturale, trebuie să se fi dezvoltat în relațiile de viață, care pun în legătură aceste elemente disparate; <sunt> unele lucruri cu totul noi pentru cetățenii unui stat național, aproape peste tot evoluat în aceeaşi măsură. Unele din relațiile apărute aici merită toată atenția.

Dintre acestea se remarcă ceea ce s-ar putea numi diviziunea națională a muncii[54]. Fiecare neam chemat să îndeplinească, din partea sa, sarcinile comune ale statului şi societății, îşi arată marea deosebire a însuşirilor sale naturale, capacitățile sale, trecutul şi starea prezentă, dar mai ales toate precondițiile pe care le dezvoltă în acele domenii ale existenței sale, tocmai aceşti factori, aşa cum îi foloseşte // p. 41
pentru a-şi utiliza cel mai favorabil loc de manevră. Această <chestiune> iese deja la lumină în fizionomia vieții cotidiene. Că, de pildă, ciobanul ar trebui să fie român, vizitiul maghiar, muzicantul țigan, este un obicei străvechi tare ca o lege, şi cine se ridică împotriva acestei cutume va fi văzut drept unul care iese din sfera sa naturală. Că la oraşe şi la sate proletariatul[55] este reprezentat aproape în totalitate de românii indolenți şi simpli şi de țigani, că marea politică este în toată țara, în cuvânt şi faptă, o moşie a maghiarilor abili, peste măsură de uşor de câştigat pentru diferite idei şi personalități; aceştia sunt aproape în totalitate nobilimea; că munca tăcută pe tărâmurile sociale şi ale vieții spirituale se află aproape cu totul în mâini germane -- sunt fenomene de mult obişnuite, pe care localnicii le văd ca naturale, a căror însemnătate adâncă o omagiază arareori, a căror acțiune serioasă o atribuie unor cauze mult mai adânci.

Cu puține excepții, fiecare sat săsesc este înconjurat de un lanț de colibe româneşti şi țigăneşti; în centru se înalță mândre gospodăriile țărăneşti care, odinioară, formau singure comunitatea şi la care s-au adăugat încetul cu încetul locuințele ocupate de ciobanii şi zilierii români şi țigani. Aceştia erau la începutul existenței lor în parte locuitori subjugați, în parte emigranți veniți aici, toți fără

[53] *Adaquas* în text.
[54] *Nationale Arbeitstheilung.*
[55] *Proletariat der Arbeit.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

proprietate; saşii care dispuneau de pământuri din plin, greu de condus cu propriile
p. 42 puteri // i-au luat cu plăcere pentru a-i avea ca mână de lucru prin arendarea unor mici bucăţi de pământ, contra unor recompense mărunte. Astfel s-a format aproape în fiecare sat german o adevărată populaţie de zilieri, <categorie> a cărei deosebire faţă de ţăranii liberi s-a suprapus peste deosebirea de naţionalitate, iar din acest motiv existenţa acestora a devenit pentru proprietarii iniţiali cu totul pernicioasă. Marile avantaje care trebuie să decurgă din aspiraţiile claselor mai sărace ale populaţiei, din mobilitatea şi agilitatea generate de nevoi ale întregii societăţi, au revenit aici unei naţionalităţi care a ajuns foarte repede la conştiinţa poziţiei sale oprimate şi care, nu doar din motive sociale ci şi naţionale şi confesionale şi-a transformat păturile proprietarilor de deasupra ei într-un duşman amarnic; dimpotrivă, toate dezavantajele unei poziţii politice şi sociale privilegiate s-au îngrămădit asupra saşilor, care deţineau cea mai mare parte a pământurilor din zona de şes prin privilegiu regal[56] şi care s-au retras tot mai mult în poziţia puţin utilă de aristocraţie ţărănească; în dispreţ faţă de românii aflaţi sub ei, trăind din munca de zilieri, ei s-au anchilozat, şi-au văzut menirea ca <fiindu-le> cea mai deplină izolare, care <însă> trebuia să ducă la stagnarea mortală; s-au adâncit mereu, aşa cum stă în natura lucrurilor, în consecinţele acestei neînţelegeri, pe măsură ce
p. 43 aceştia ieşeau tot mai mult la lumină. Unde, odinioară, rădăcinile // ţărănimii proprietare de pământ îşi găseau hrană proaspătă şi înnoire neîntreruptă în straturile mai sărace ale propriului popor, acum germanitatea[57] s-a rupt cu totul de românii care se ridicau şi a devenit o aristocraţie a satelor, care era legată în interior prin mii de fire, dar prin nici unul – nici măcar unul nu am găsit – cu straturile mai de jos <ale societăţii>. În dezvoltarea lor influenţată de diverse alte influenţe se regăsesc cele două greşeli organice ale poporului săsesc, stagnarea şi lipsa copiilor, deosebiri sociale cu totul remarcabile în această situaţie faţă de cele naţionale şi confesionale.

Proverbul potrivit căruia copiii sunt o binecuvântare, este mai cu seamă pentru ţăranii germani de acolo un adevăr, unde se găseşte muncă din plin pentru toate braţele, unde nu există muncă straşnică ce ar trece drept dezonorantă. În Germania, aceasta este situaţia aproape peste tot; căci există câteva regiuni mai mici, unde faptul că un ţăran are puţini copii trece ca un obicei de la care nu se îndepărtează şi unde domină aşa-numitul sistem al celor doi copii (de pildă în câteva ţinuturi din Hessen-ul de Sus, în regiunea Haunstein[58], şi altele asemenea). Un motiv obişnuit este frica de a risipi moştenirea prin urmaşi prea numeroşi, care ar aduce familia „mare proprietară" de secole de partea micilor proprietari. Teama aceasta este o aberaţie în Germania, dar pentru a ne îndepărta de această impresie de oroare, aici în Transilvania, unde stăpâneşte peste tot şi slujeşte aceluiaşi scop,
p. 44 are cel puţin un motiv de înţeles. La ţăranul sas există regula // ca fiecare familie să deţină o gospodărie şi atâtea bucăţi de pământ astfel încât să poată trăi independent; mai puţin nu vrea să le dea copiiilor lui, căci vede în satul său – şi

[56] Dat de regele Andrei II al Ungariei (1205–1235) în anul 1224.
[57] *Das Deutschtum.*
[58] Regiune în Rheinland-Pfalz.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

arareori se uită mai departe – doar pe românii ce au atât de puțin pământ și care, pentru a putea trăi, sunt siliți să muncească pentru alții. Dacă face mai mulți copii, pe cât poate, așa cum vrea voința divină, tot astfel pe drept se teme ca aceștia să nu ajungă pe aceeași treaptă cu disprețuiții săi vasali. Dacă proletariatul rural ar fi tot parte din neamul săsesc, ar putea mai ușor chiar să renunțe la simțământul său aristocratic; dar așa cum sunt împrejurările descoperă că e mai bine să își restrângă numărul urmașilor, fie prin lepădarea[59] fructelor iubirii sau prin relații cu servitorimea, încălcând onoarea conjugală. Astfel s-a ajuns ca numărul sașilor să crească foarte încet iar în unele sate chiar să dea înapoi. <Reiese> din cele spuse mai înainte că este foarte greu să fie învinsă această prejudecată, dar cel puțin în ultimele decenii a dat mult înapoi; acolo unde nu se mai poate, copiii care nu mai pot moșteni o gospodărie, învață, în cea mai mare parte, meșteșuguri.

Nu există urmare mai pernicioasă a împrejurărilor zugrăvite mai sus decât că țăranul sas se vede silit să se îndrepte spre ideea de a se salva de la dispariție. Înconjurat de un popor față de care se simte, în cea mai mare parte nu pe nedrept, superior, și care din partea-i îl urăște și evită, // se întoarce cu drag către acele părți p. 45
ale ființei sale care sunt direct contrare însușirilor principale ale vecinului său român. Agilitatea relativă a acestora îi face greoi și rigizi, vioiciunea acestora îi face inerția de două ori mai mare, și dacă vede că <românii> cresc în număr și însemnătate, se ține de toate cele vechi mult mai tare, care și cum ar fi un talisman ce i-ar asigura neschimbate vechiul rang și <vechea> precedență în toate situațiile. În ce măsură acest conservatorism extrem, în ciuda tuturor lucrurilor bune pe care le aduce, va periclita starea germanității de aici, depinde de puterea acesteia.

În Țara Ovăzului[60]

Astăzi călătoria continuă în paradisul țărănesc săsesc, în acea țară de dealuri p. 46
rotunde, între Olt[61] și Târnava[62], pe unde curge adunând afluenții săi rapizi Hârtibaciul[63]; <aici> sunt scaunele Nocrich[64] și Șura Mare[65], numite în dialectul local „Țara Ovăzului". Aici un pământ nu foarte roditor hrănește o populație redusă în raport cu parohiile prea mari, care, de secole, își duc viața simplă departe de drumurile comerciale, în forme neschimbate.

Ținuturile sașilor pot fi mereu comparate, fără a ține cont de influențele nivelatoare ale orașelor și orășelelor sale, cu acele cronici vechi în care fiecare filă apare împodobită din plin cu imagini înflorite ale vechilor obiceiuri; dar viața țărănească din acest ținut se menține ca un copac puternic, de netăiat, așa cum au dorit-o strămoșii, atunci când au întemeiat-o, ținută în viață de chemarea înnăscută

---

[59] *Abtreibung*, întrerupere de sarcină.

[60] *Haferland*, denumire săsească a regiunii din centrul și sudul Transilvaniei, cuprinsă în bazinul Târnavelor, între Rupea și Sighișoara.

[61] *Alt*.

[62] *Kockel*.

[63] *Haarbach*, corect Harbach râu, afluent al Cibinului.

[64] *Leschkirch*, sat, com., jud. Sibiu.

[65] *Großschenk*, sat, com., jud. Sibiu, unul dintre cele mai vechi scaune săsești.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

spre rezistență a poporului și de durabilitatea relațiilor sociale asupra cărora
p. 47 arareori s-a abătut doar câte un sfârșit slab de undă al valurilor timpului.//

Am părăsit drumul regal prăfuit și am cotit pe un drum de țară care, în acest anotimp uscat, este cel puțin posibil de parcurs, dar care devine anevoios pe timp de iarnă; <este nevoie> de o zi de drum pentru o călătorie de trei ceasuri; o pereche de cai transilvăneni, mici, rezistenți, ne-a purtat peste pietre și pârâie fără poduri iar destinația călătoriei nu mai este departe. Regiunea se aseamănă aici în mare măsură ținutului de dealuri din nordul Badenului, care se numește „Bauland"; pământul, deja foarte împădurit, este <cultivat> acolo unde nu a fost lăsat în pârloagă după sistemul asolamentului trienal (care domină peste tot); este bine cultivat cu porumb, grâu, ovăz și hamei, iar între înălțimile unduitoare, de formă rotundă, se întind pășuni mănoase. Pe câmpuri se văd mai puțini pomi decât locuri de pășunat, căci a ține fructe pe ogorul neîngrădit este imposibil din cauza furturilor continue, pe care niciodată nu au reușit să le stârpească tinerii bărbați din sat, care stau treji și patrulează în fiecare noapte, în ciuda biciurilor și pumnilor lor puternici.

Este sfârșitul lui iulie; porumbul este gata a fi recoltat, dar nu va fi secerat până când „Borger" (aprodul) nu va anunța întregii comunități hotărârea irevocabilă a juzilor satului[66] și a sfatului[67], strigând cu voce tunătoare prin tot satul: „Mâine se va secera porumbul!". Șirurile lungi de lucrători, care se află pe câmpuri se ocupă acum de secerișul câmpurilor de porumb zaharat[68], pe alocuri s-a
p. 48 pus și fân pe care ploile grele ale ultimelor săptămâni // aproape că l-au stricat. Ne mirăm cum în această căldură oamenii care muncesc din greu nu și-au schimbat hainele de postav închis la culoare cu îmbrăcăminte mai ușoară, cum nu vor să lase, de dimineața până seara, pantalonii strânși, cizmele înalte până la genunchi, pălăriile de fetru cu boruri largi, cu atât mai mult cu cât le dau un exemplu bun românii mai puțin apărați, ale căror femei și fete umblă cu nimic altceva decât cu o cămașă lungă și un șorț îngust. Doar că acesta este obiceiul și cine se va dezbăra de el va avea parte de țâfna și resentimentele întregii comunități. În ținutul Brașovului, țăranii sași poartă chiar pantaloni de lână în zilele de lucru, dar cine deține o funcție în comunitate nu are cu nici un preț voie să facă așa ceva, fiindcă pantalonul[69] strâmt de postav albastru este semnul princial al demnității sale. Fiecare cusătură și fiecare nasture este acolo bine stabilit.

Satul este ca părăsit și pustii ar fi ulițele largi dacă totuși nu ne-ar vorbi zidurile. Dar ne vorbește fiecare dintre casele liniștite, zugrăvite cu alb, care prin felul în care sunt construite amintesc de locuințele țărănești din Pfalz[70] și Alsacia; pereții și frontoanele vorbesc prin dictoane biblice, versuri din cărțile cu cântece religioase și expresii înțelepte și pioase de toate felurile, iar câte o casă dă călătorului câte o admonestare sau îmbărbătare pentru drum, așa cum ar vrea să ofere inima, iar nu gura locatarului. Cine uită ziceri ca acestea, atunci când îi cad

---

[66] *Hannen (Dorfrichter).*
[67] *Communitaet.*
[68] *Mais*, denumire latină: Zea mays convar. saccharata.
[69] *Beinkleid.*
[70] Regiune în vestul Germaniei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ochii pe ele câteva ore bune? „Odată privesc cu pioşenie spre sfârşitul zilelor mele // şi spun Doamne, din mâinile Tale am primit ceea ce am şi ce sunt. Acesta este p. 49
scopul meu zilnic! Nu a mea, a Ta este faima, a Ta onoarea". Sau: „Dumnezeu nu poate mereu îndeplini toate dorinţele şi voinţele; să îmi meargă mereu aşa cum vreau, şi să nu meargă cum ar trebui". Sau: „Case construim pe pământ, unde suntem oaspeţi străini, când vom deveni cetăţeni ai raiului nu vom construi nimic acolo". Următoarea zicere frumoasă se află la Agnita: „De la piatra de temelie şi până la acoperiş a fost vorba doar despre bani, asiduu a rămas plătitorul, crezând ceea ce spune înţeleptul: cândva tânăr, acum bătrân, pregătit de moarte: n-am văzut niciodată nebinecuvântată moştenirea dreptilor". Există unele mai simple: „Cu încredere în Dumnezeu, am construit cu ajutorul prietenilor cei buni"; altele sunt mai practice: „A construi este o plăcere frumoasă, dar cât costă nu am ştiut. Doamne apără-ne de timpurile scumpe, de constructori şi zidari"; mai ales aceasta: „Multă gândire slăbeşte mădularele, la ce ajută că te gândeşti şi faci versuri, ce e trecut nu se întoarce, viitorul nu se ştie"; şi în cele din urmă: „La ce sunt totuşi buni banii? Cine nu îi are nu are curaj, cine îi are îşi face griji, cine i-a avut are suferinţe". Constructorii înşişi fac în cea mai mare parte aceste zicători, nu arareori şi preotul, iar din când în când proprietarul însuşi; multe dintre aceste <inscripţii> sunt foarte răspândite iar unele corespund cu acelea care au fost adunate de prin Germania. Desigur, multe au trecut în gura poporului şi desigur că adesea se poate confirma ceea ce crede Riehl[71] despre ele, // anume că unele vorbesc despre o p. 50
conştiinţă a răului, dar mult mai adesea, într-un anumit sens, întăresc binele. Românii îi imită cu plăcere pe saşii cei mândri în cele exterioare, aşa cum le înţeleg ei; astfel că îşi pun inscripţii pe casele mai bune, pe care, în unele regiuni, le-au ridicat după exemplul locuinţelor germane; dar acolo meşterul german le face câte o şotie şi le zugrăvesc pe perete chiar câte o poezie satirică pe care nu o pot citi.

În această regiune am auzit mult povestindu-se despre moravurile şi obiceiurile tradiţionale şi mi-a părut rău că nu am venit aici mai târziu, toamna, după încheierea celor mai importante munci ale câmpului, când sătenii au mai multă aplecare spre chestiunile pioase, când se fac logodne, nunţi şi alte festivităţi. Acest timp începe când aprodul strigă că ovăzul este adus <în hambare>, atunci tot satul află cele mai importante noutăţi ale anului şi anume care perechi au fost promise. Atunci când pe capra unei căruţe care porneşte după ovăz vezi un flăcău cu un buchet înfoiat de flori la pălărie iar în spate, pe loitra lungă o fecioară gătită de sărbătoare, ai voie să pui rămăşag că va fi nuntă de ziua Sf. Ecaterina[72], căci aceasta este prima ocazie la care tânăra pereche se arată împreună.

Tot am avut prilejul, într-o duminică, de a vedea o frântură dintre cele mai originale din viaţa de obşte săsească, o adunare sărbătorească a „Bruderschaft-ului". Frăţia cuprinde toţi flăcăii confirmaţi, până la cununia lor, // sub <îndrumarea> p. 51
unor superiori liber aleşi, care au grijă de toată viaţa fraţilor în afara casei

[71] Wilhelm Heinrich Riehl (1823–1897), jurnalist, istoric şi apoi profesor la Universitatea din München, autor al unei teorii controversate asupra legăturii strânse între mediul geografic şi dezvoltarea socială şi culturală a poporului german.

[72] Sărbătorită pe 25 noiembrie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

<părinteşti>, împăcând certurile dintre ei, împărţind dreptatea şi pedepsind fie după dreptul cutumiar, fie după propriile articole ale frăţiei. Toţi flăcăii se numesc argaţi[73], superiorii lor ispravnici[74]. Cei din urmă sunt şapte şi anume: „Altknecht" căpetenia frăţiei, „Wortknecht" sau „Gelassenaltknecht" locţiitorul acestuia şi totodată casierul care veghează asupra „traistei ciobanului", cei doi „Unteraltknechte" care au în grijă cele două despărţăminte în care se împarte frăţia, cei doi chelari[75], supraveghetorii ospeţelor sărbătoreşti, iar vizitiul are de făcut toate comisioanele. Fiecare funcţie este bine hotărâtă; în fiecare an se realeg „Amtsknechte", prin ceremonii de tot felul. Dacă alegerea „Amtsknecht" s-a încheiat, o deputăţie din cei mai tineri argaţi merge la candidat pentru a-l chema să preia demnitatea corespunzătoare; respinşi de două ori, vor fi primiţi abia a treia oară, cu două pahare pline iar trimişii beau în cinstea noului „Altknecht", strigând: „Doamne ajută!". Apoi merg împreună la adunare, iar cel mai în vârstă dintre cei şapte candidaţi spune: „Dumnezeu să vă binecuvânteze ziua, fraţilor, ne-aţi invitat şi ne-aţi chemat aici, ce vreţi de la noi?". După ce voinţa adunării este spusă, noul ales roagă „Luaţi pe altul, fraţilor" (asta însemnând alegeţi pe unul mai bun), dar
p. 52 răspunsul este: „Este deja luat" şi după // discursuri şi răspunsuri lungi, noul întâistătător al asociaţiunii este obligat să preia legile frăţiei. Într-una din duminicile următoare i se aduce cu un cortegiu festiv lada frăţiei, adică lada cu legile şi toate înscrisurile frăţiei, iar băieţii apar în cele mai frumoase costume de mers la biserică, împodobiţi cu buchete de flori, urmând drapelul purtat de stegar. Frăţia se întruneşte în fiecare a doua sau a treia duminică pentru judecată, iar această adunare se numeşte „trecerea". Întâi stătătorul o deschide cu următoarele cuvinte: „Mai întâi, dragi fraţi, dacă este aici cineva care se crede vinovat, să se acuze singur, astfel va primi o jumătate de porţie. Dar dacă vreun frate ştie ceva despre despre un altul, acela să o spună acum şi să tacă după aceasta. Pedeapsa vă va urmări mereu, fraţilor". Dacă nici unul nu se acuză singur, dacă există vreo pricină la mijloc patru „Amtsknechte" trec acuzatori. Pedepsele sunt amenzi mărunte, în bani. Înainte de împărtăşanie, flăcăii îşi cer unul altuia iertare şi o primesc împreună. Dacă moare un „frate drag", şase dintre tovarăşii lui îl priveghează, şase trag clopotele pentru odihna lui veşnică iar cei şapte „Amtsknechte" îi sapă mormântul. După înmormântare, frăţia intonează împreună cu adunarea surorilor[76], în curtea casei îndoliate, imnul „Da, Cristos este viaţa mea
p. 53 iar moartea victoria mea", iar întâi stătătorul îi eliberează pe fraţi cu un discurs grav.//

Împreună cu acţiunile asociaţiunii de surori a „fecioarelor" (fete tinere), organizată la fel, şi cu cele ale vecinătăţii[77] înrâurirea frăţiei în viaţa tineretului satului este una foarte benefică şi nici nu ar mai fi nevoie să explic, după cele aici spuse. Lucruri asemănătoare se găsesc răspândite în toate ţinuturile saşilor, dar mai cu seamă are importanţă aici, în aceste sate izolate, pe care le ameninţă cel mai mult stagnarea cea pernicioasă.

---

[73] *Knecht.*
[74] *Amtsknecht.*
[75] *Kellner.*
[76] *Schwesterschaft.*
[77] *Nachbarschaft.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Sibiu, capitala germană a Transilvaniei

Din tot ce îl face pe călătorul german în Transilvania să își amintească cu drag de patrie, nimic nu egalează impresia pe care i-o face Sibiu[78], străvechiul avanpost al ținuturilor săsești. Mai mult decât sunetele de încredere ale limbii materne, mai mult decât primirea din inimă ca a compatrioților, decât bunăstarea din case și de pe câmpuri, decât figurile proaspete, cinstite, cu familiarul lor păr blond și ochii luminoși, inimii îi vorbește aici despre viața și fapta germană istoria unui oraș german, strâns legat și ridicat de însușirile unei populații germane libere, care este scrisă aici de rămășițele de piatră ale unei culturi vechi de șapte sute de ani; <privirea călătorului> îmbrățișează bisericile vechi, înalte, primăria mândră, clădirea universității națiunii <săsești> cu cei cinci brazi zvelți de la poartă, piața mare cu porumbeii și fântânile ei și casele înalte ale patricienilor, zidurile, bastioanele și porțile încoronate cu turnuri. Cele mai importante scene ale istoriei
saşilor s-au jucat aici şi nu există chiar nici o pagină din cronica acestui // oraş care p. 54
să nu povestească despre luptele grele, duse cu arma și spiritul, împotriva popoarelor vecine pe jumătate sălbatice și a năvălitorilor. Dacă ne mai este îngăduit să spunem că acest oraș, după atâtea furtuni și ororii este și astăzi locul vieții solide, germane, în deșertul neamurilor din răsărit, atunci îl așezăm mai tare și mai cu fidelitate în inimă, după cum și-a câștigat deja <locul> prin aparența exterioară și trecutul său.

Orașul este așezat pe un șes și pe panta unui deal care se întinde pe malul râului Cibin[79], într-un ținut de dealuri line, mănoase; spre ele privesc dinspre sud vârfurile înalte, întunecate, acoperite de zăpadă, ale lanțului muntos al Făgărașului[80]. <Sibiul> este prietenos și liniștit în interiorul <zidurilor>, curat, bine întreținut, nu foarte animat, astfel încât ai putea să îți amintești de unul dintre orașele noastre regale de pe Rin sau Main, dacă nu ar fi poporul cafeniu al românilor și țiganilor, care se îngrijește pe străzi și prin piețe de dulcea lene. Odinioară faimoase și mult respectate, fortificațiile, sunt azi în cea mai mare parte distruse, sunt secate heleșteele din care la apropierea dușmanilor ținutul înconjurător era inundat, turnurile masive au ajuns ruine. O parte a orașului este așezată mai sus decât cealaltă, este orașul mijlociu, cuprinzând bisericile, primăria și piața; și aceasta a fost o dată puternic întărită, un loc sigur de refugiu pentru locuitorii din toate celelalte părți ale orașului, vădit asemănător curților bisericești înconjurate de ziduri și apărate de turnuri ale satelor săsești; și acum se mai văd
ruinele zidurilor puternice // și ale zidurilor în mijlocul orașului, iar între acestea se p. 55
văd în pavajele piețelor și străzilor adâncituri rotunde, cămările de grâne ascunse ale breslelor, care adăposteau în pivnițe săpate în pământ, arse, provizia de cereale pentru perioadele de asediu. Și altfel amintesc o mulțime de lucruri despre vechile timpuri războinice și despre faptul că spiritul războinic al orășenilor s-a păstrat aici mai mult, în vechea sa formă, decât în patria mamă germană. Organizarea militară

[78] *Hermannstadt.*
[79] *Cibin.*
[80] *Fogarascher Gebirgszug.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

a breslelor a fost abolită aici la Sibiu abia în primii douăzeci de ani ai secolului trecut[81]; turnurile, care pe atunci fuseseră acordate pentru apărare câte uneia din cele patru bresle principale, a croitorilor, cizmarilor, tăbăcarilor şi măcelarilor, poartă în parte şi azi numele corespunzătoare. Această îndelungată continuitate a virtuţilor războinice ale orăşenilor, născută din poziţia mereu ameninţată din afară şi dinăuntru a ţării şi mai ales a pământurilor săseşti, este un fenomen care apare în toate oraşele săseşti ale Transilvaniei, dar nicăieri nu se arată la fel de însemnat ca la Sibiu, care, într-adevăr, are propria sa istorie războinică, lungă, care şi-a dobândit onoarea în asedii ce au durat ani şi în bătălii faimoase şi de aceea s-a găsit la mare cinste printre principi şi popoare. Acum s-a ajuns la pace şi linişte, dar numai pentru că lupta s-a mutat pe alte tărâmuri; <Sibiu> încă mai este capitala pământurilor săseşti, capul şi în special inima sa, după ce nu a mai putut fi braţul său. [În paginile ce urmează, Friederich Ratzel a prezentat istoria oraşului începând din secolul al XIII-lea până la intrarea Transilvaniei sub stăpânirea Habsburgilor].

p. 60 De atunci, de la sfârşitul secolului al XVII-lea, <oraşul Sibiu> nu s-a dezvoltat altfel decât foarte încet, a avut chiar vremuri de stagnare evidentă şi niciodată nu va mai ajunge, în ceea ce priveşte puterea şi bogăţia, pe culmile pe care le-ar fi făgăduit trecutul său.

Dar Sibiul rămâne capitala ţinuturilor săseşti, de fapt sufletul neamului saşilor, şi într-un alt sens, pentru care trebuie să se mulţumească doar împrejurărilor prezente. Vechile drepturi au fost bucată cu bucată sparte şi măcinate iar ceea ce a rămas în picioare este subminat până la temelie. Nimic nu rămâne sigur, doar biserica şi şcoala; în ele sălăşluieşte ultimul izvor care menţine aici în viaţă germanitatea. Despărţite ar cădea şi ele victimă puterilor duşmane, dar din fericire sunt strâns unite. În consistoriul de la Sibiu se strâng firele care le unesc; aici se află ultima idee de unitate a neamului săsesc şi dacă ar merge după dreptate ar fi şi cele mai de nezdruncinat. Acesta încă menţine laolaltă comunităţile deja pe jumătate pierdute din comitatele ungureşti şi atrage unele noi formate în

p. 61 fiecare cerc administrativ. Ambii paşi importanţi pe care saşii i-au făcut în acest // secol pe singurul drum natural al progresului lor au pornit de aici. Acestea sunt dedicarea fostei avuţii naţionale a saşilor *pentru cauze şcolare şi alcătuirea unei* constituţii bisericeşti liberale. Câtă vreme şcoala şi biserica germane din Transilvania vor fi conduse într-un singur spirit de la Sibiu nu avem nici un motiv să ne temem pentru dăinuirea acestei <ramuri a> germanităţii. Cu cât mai aprig vor fi prigonite celelalte drepturi, cu atât mai mult va fi întărită învăţătura şi predica în limba maternă. Şi mai ales aceasta are parte de o susţinere deosebit de puternică: nevoia de a rămâne într-o legătură vie cu cea mai bogată şi adâncă viaţă spirituală. Aceasta a păstrat părţi ale poporului nostru în Alsacia, Schleswig-Holstein şi în provinciile de la Marea Baltică, îşi va arăta şi aici forţa.

Prin urmare, să fie Sibiul tot liniştit, încărunţit şi pe jumătate dărâmat – într-un fel rămâne încă ce a fost: centrul vieţii germane din Transilvania.

---

[81] Aceasta data de la sfârşitul secolului al XIV-lea. Din 1688, la Sibiu s-a instalat Comandamentul militar austriac al Transilvaniei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ceea ce le-a ajuns saşilor pentru a fi fericiţi ca popor: izolarea lor de celelalte p. 62
naţionalităţi transilvănene, stăruinţa lor în viaţa interioară străveche, foarte liniştitită faţă de a altora, nu a fost la fel de bună pentru cele două mari stări care îl formează. Pentru ţărani cu siguranţă a adus chiar un avantaj, căci prin faptul că nu i-a forţat la interese sau nevoi noi, nici la o dezvoltare interioară impetuoasă, din cele aduse din afară, şi adesea se poate spune că, retraşi faţă de formele de viaţă aduse din afară, au putut fi cei mai demni păstrători ai fiinţei germane şi au putut lucra pământul de o rodnicie inepuizabilă din care, pe cât de sterp poate părea, a răsărit cea mai solidă viaţă; avantajul lor s-a suprapus peste cel al întregului popor. Dar aceleaşi cauze au lucrat foarte diferit asupra stării orăşeneşti săseşti; prin faptul că i-au oprit dezvoltarea, au făcut-o incapabilă de a îndeplini menirea pe care i-a dat-o poziţia ameninţată a poporului său şi l-a oprit de la a-şi satisface propriul interes. Acesta consta, vădit, în se a ridica // material şi spiritul, prin progres în p. 63
toate domeniile de activitate ce îi reveneau, şi în a se folosi în aşa fel de mijloacele pe care i le oferă apartenenţa la cultura poporului[82] german astfel încât să contribuie în cea mai mare măsură la siguranţa şi la înaintarea propriei vieţi naţionale. Acest lucru nu s-a întâmplat. Orăşenimea săsească de astăzi este departe de treapta pe care stătea în Evul Mediu şi încă şi mai distanţată de aceea pe care o ocupă burghezia[83] din patria mamă; o stagnare lungă de secole a adus-o atât de departe încât, acum, unul dintre cei mai importanţi factori în trasarea viitorului saşilor va fi dacă această clasă reuşeşte, fără a vătăma caracterul său naţional, să năzuiască spre acea poziţie pe care i-o oferă, în fine, intrarea Transilvaniei în marea circulaţie între popoare, făcând ceea ce trebuie să facă pentru poporul său.

Până în vremurile Reformei, comerţul saşilor era neobişnuit de întins şi de rentabil, ei folosindu-şi cu zel şi abilitate poziţia privilegiată în mijlocul popoarelor lipsite de manufacturi ale răsăritului. Sibiu, Braşov, Cluj, Bistriţa erau oraşe înfloritoare pentru meşteşugarii harnici, emporii ale acestei regiuni. Bogate şi puternice înăuntru, puternice şi gata de bătălie în afară, <oraşele acestea> erau pe atunci mândria şi sprijinul însemnatei germanităţi a Transilvaniei; faima lor era mult răspândită. Dar într-o paralelă a sorţii demnă de luat în seamă, în acelaşi timp în care războiul de 30 de ani[84] împuţina neamul german, // şi în viaţa ramurii sale p. 64
transilvănene a avut loc o schimbare grea. Şiruri de războaie de jaf, cu turcii şi civile au tras-o într-atât în jos încât însăşi capacitatea ei de a supravieţui a fost pusă la îndoială. Aici, ca şi acolo, urmarea a fost o osificare totală a vieţii urbane, dar în ţinuturile săseşti aceasta a fost mai dăunătoare şi mai de lungă durată, într-un asemenea grad <ridicat> deoarece sufletul poporului sălăşluia doar în orăşenime; aceasta reprezenta aici aproape singură conştiinţa populară şi îndeletnicirile sale exterioare, căci lipsea structura bogată a neamurilor, stărilor şi ţărilor, viaţa

[82] *Culturvolk.*

[83] *Buergerstand.*

[84] Populaţia spaţiului german a scăzut dramatic ca urmare a desfăşurării războiului de 30 de ani (1618–1648).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

spirituală activă, lupta cu popoarele egale. De îndată ce aceasta a fost slăbită, poporul sas, în întregime, s-a scufundat adânc şi a pierdut capacitatea de a se redresa repede. Astfel tot secolul trecut şi o bună parte din cel prezent a fost un răstimp de linişte şi inerţie şi au început să se dezvolte din plin greşelile orizonturilor filistine restrânse, persistenţa pe căile bătute şi mult dăunătoarea suficienţă, lipsa de avânt, conducerea simplă, personală, a tuturor problemelor vieţii publice.

Influenţei schimbărilor căilor comerciale li s-au adăugat barierele vamale de la toate graniţele – chiar şi către teritoriile austriece, ca Ungaria şi Bucovina – şi drumurile proaste, <care> au izolat ţara într-atât, încât aceasta a suferit din greu urmările sărăcirii şi ale depărtării de marile centre culturale. Prin decăderea
p. 65 comerţului, orăşenii nu au pierdut doar câştigurile materiale, // ci şi recolta mai înaltă a experienţelor de tot felul, precum privirile de ansamblu, gândirea solidă şi acţiunile îndrăzneţe. Limitările de breaslă şi proprietatea agrară, obişnuită şi în oraşe – cele mai mici, ca Mediaş, Sebeş, Orăştie, chiar Sighişoara şi Bistriţa, sunt aproape toate angajate în comerţul cu cereale şi chiar practică agricultura – au făcut, chiar şi în cazul câştigurilor restrânse şi cu eforturi mici, viaţa uşoară, progresul inutil, stagnarea de dorit. Că, în cercurile celor preocupaţi de agricultură şi comerţ ar fi imposibilă o ieşire din ceea ce se întâmplă, trecea într-atât drept adevăr încât fiii orăşenilor credeau că au urcat pe cele mai înalte trepte dacă deveneau funcţionari ai statului sau preoţi. Frământările, date de aspiraţiile care iscă scântei chiar şi în spiritele din cele mai joase clase, lipseau cu totul în aceste ţinuturi.

Aceeaşi binefăcătoare frământare lipsea şi din domeniul politic, pe cât se putea aici din cauza vechii constituţii moştenite. Oprirea activităţii şi-a exercitat acţiunea coagulantă şi aici. Deasupra păturilor inerte ale populaţiei rurale şi urbane plutea un patriciat gras, iar acea lipsă a unei rupturi mai adânci între stările sociale, ce este atât de benefică pentru pacea internă, îşi arată aici latura întunecată, deoarece ţăranul şi orăşanul nu aveau de luptat nici în jos, cu elementele care doreau să urce, nici în sus cu cele dominante, şi pentru că din burghezie s-a ridicat în locul aristocraţiei de sânge absente o clasă de funcţionari de stat, care a făcut să
p. 66 devină iluzorii urmările pozitive ale autonomiei administrative[85], căci demnităţile // şi funcţiile erau împărţite de aceasta prin înţelegeri între cele mai puternice familii, asigurând mereu indolenţa celor mici, cărora le erau azvârlite mici avantaje. Din această stare de funcţionari nu a pornit nici o acţiune încurajatoare şi de însemnătate; acesteia îi lipsea educaţia necesară în acest sens, marile puncte de vedere, autoritatea, pe care nici comitele, nici universitatea saşilor nu erau capabile a o exercita, acestea înseşi erau legate cu nenumărate fire de această ierarhie. Anomalia ca un popor care îşi numeşte funcţionarii prin alegeri să se plângă de „birocraţia" sa se explică prin aceste circumstanţe din care doar puţine erau bune (şi reprezentau o excepţie), ca şi prin faptul că reglementările contrare aşezămintelor constituţionale dintre 1790–1805 şi regimul politic contrar oricărui sentiment de justiţie din anii <18>50 au fost percepute tocmai de clasa burgheză

[85] *Selbstverwaltung.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

drept reforme decisive. Se simte aici cât de puțină valoare au până și cele mai vechi și mai adânc înrădăcinate drepturi legale, atunci când formele lor nu sunt împlinite de o viață de obște solidă; căci în aceste vremuri doar clasele „inteligente" reprezentau drepturile neamului lor.

De la 1848 a început să adie un spirit nou; guvernul lui Bach[86] a lucrat în domeniul intereselor materiale cu mai mult avânt decât oricare de dinainte, face câte una și desface alta și dacă nici acesta nu poate scoate țara din izolare, totuși a făcut câte ceva pentru a pregăti intrarea acesteia în marile curente ale dezvoltării lumii; poporul însuși își recunoaște înapoierea. // Nevoia de școli reale, de p. 67
meșteșuguri și agricultură este satisfăcută după posibilități; se deschid noi căi de comunicație, se caută concentrarea capitalurilor locale și atragerea celor străine; urmările stagnării vor fi găsite și se caută înlăturarea cauzelor lor. Luptele politice ale anilor <18>60[87] au abătut doar în parte și vremelnic acest curs, care este atât de puternic încât pare să fi alunecat în extremă și să fi ajuns vătămător pentru germanii din Ungaria: <s-a ajuns la> decăderea strădaniilor pentru păstrarea naționalității în fața avântului prea puternic pentru o dezvoltare materială superioară.

În prezent, burghezia săsească se află cu totul în această criză; ea însăși s-a trezit și caută cu multă înfrigurare să depășească ceea ce s-a pierdut de prea multă vreme; acest fapt conduce, pe lângă mai sus-numitele greșeli evidente și la lipsuri ce nu pot fi despărțite de asemenea perioade de trecere, când ceea ce este la suprafață se obține cel mai ușor, față de miezul cel bun. Cei mai buni din acest popor se plâng de luxul adus din afară, ceea ce este disproporționat trece drept bunăstare iar legăturile de familie slăbesc, căci lipsesc cauzele care în circumstanțele dezvoltării de la noi le scuză în parte; încă lipsește cea mai sinceră ambiție, capacitatea de educație și de acțiune pentru îndeplinirea darurilor individuale, ce sunt chemate să facă atât de mult bine pe cât se poate; virtuțile orășenești ale timpurilor vechi se împuținează iar cele noi încă nu rodesc și nu pot fi certați peste măsură aceia care // au temerea că starea burgheză, prin fărâmițarea p. 68
internă, va lăsa prima să apară breșa prin care neamurile străine se vor revărsa peste măsură în cel german. Noi nu împărtășim însă această temere, pentru că legăturile noastre cu toate păturile populației săsești ne-au format impresia sigură că decăderea nu se află în putreziciunea seminței, ci în circumstanțele care pot fi îmbunătățite, ca și în lipsurile de scurtă durată. Să creeze din formele vechi de comportament ale acestui popor unele noi care să nu mai poată fi respinse, fără a le distruge pe cele dintâi, până când celelalte vor fi încercate și găsite bune – aceasta este sarcina următoarelor decenii pentru politica internă a sașilor, înainte de orice a

[86] Alexander von Bach (1813–1893), ministru austriac al justiției (1848), internelor (1849–1859), din 1852, după moartea lui Felix zu Schwarzenberg conducător de facto al guvernului (aflat sub autoritatea directă a împăratului Franz Josef). Din liberal a devenit conservator și reprezentant de seamă al neoabsolutismului ce a urmat revoluției din 1848–1849. Bach a condus statul după un model în care centralizarea politică și cenzura au coexistat cu unele reforme economice. După înfrângerea în războiul cu Franța și Sardinia (1859) a devenit ambasador la Sfântul Scaun, funcție în care a rămas până în 1867.

[87] Referire la reformele constituționale introduse de Franz Josef după înfrângerile militare din 1859, prin reforma parlamentară, favorabilă provinciilor imperiului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

burgheziei sale, şi ne bucurăm să putem spune aici că majoritatea celor cinstiţi, curajoşi şi chibzuiţi trăieşte cu convingerea fermă că aşa s-ar putea face.

Preoţii poporului sas

p. 69 Nicăieri, în prezent situaţia, clericilor nu permite o atât de adâncă influenţă recunoscută de bună voie de toate păturile societăţii şi care se întinde asupra tuturor domeniilor vieţii, ca la saşii transilvăneni.

Prima cauză rezidă în unitatea confesiunii, care îi leagă pe saşi la fel de strâns pe cât o fac unitatea neamului şi drepturile politice. Confesiunea luterană se numeşte aici cea săsească, după cum maghiarul denumeşte calvinismul „credinţa maghiară"; într-adevăr aceasta cuprinde, cu excepţia câtorva convertiţi, toţi saşii, 188 000 la număr (în 1869), iar printre aceştia sunt cam 25 000 care, locuind pe pământurile comitatelor, au renunţat la drepturile politice ale celorlalţi şi, în conlucrare cu aceştia se îngrijesc, după lege, doar de administrarea organizaţiilor bisericeşti. De aceea, pentru fiecare sas este o obligaţie politică evidentă şi general recunoscută de a păzi independenţa şi demnitatea bisericii sale naţionale, iar clericii înşişi sunt, firește, cei mai stabili, aprigi şi cu reuşite dintre cei care se supun
p. 70 <acestei situaţii>, // ei devenind, chiar dacă nu o vor, cei dintâi luptători politici ai poporului lor.

Legătura organică dintre biserică şi şcoală şi modalitatea de formare a preoţilor ce se desprinde din aceasta este a doua cauză. După regulile bisericii săseşti nimeni nu trebuie să poată ajunge într-o poziţie clericală fără ca înainte să fi slujit într-o poziţie şcolară; astfel, în multe parohii se găsesc bărbaţi care au activat 10, 20 sau şi mai mulţi ani ca profesori şi directori la gimnazii şi licee şi care acum, cu maturitatea dată de experienţa de viaţă şi de soliditatea educaţiei, îşi aşteaptă funcţia care le-ar îngădui cea mai fructoasă activitate cu putinţă. Cel mai mare şi mai sever dezavantaj al acestei organizări, faptul că lipseşte aproape pe de-a-ntregul o categorie de profesori ai şcolilor medii, este mai mult decât pus în balanţă de avantajele sale, căci miezul practic al acestei întocmiri este năzuinţa de a menţine poporul sas pe o treaptă a educaţiei care să îl păzească de pericolul de a se înnămoli în izolare şi de a se scufunda în barbaria înconjurătoare. Din moment ce au reuşit aceasta, lipsurile problematice pot fi acceptate.

Separarea bisericii de şcoală ar fi cea mai puternică lovitură cu care s-ar putea confrunta interesele naţionale şi pur spirituale ale acestui popor; doar legătura dintre ele face posibilă menţinerea numeroaselor şcoli medii (cinci gimnazii şi două şcoli primare[88]), folosirea profesorilor de gimnaziu educaţi în Germania –
p. 71 fiecare teolog trebuie să studieze cel puţin // trei semestre la o universitate germană, nu austriacă – şi formarea unei stări de clerici aşa cum trebuie să fie în circumstanţele care domină aici, unde această stare însăşi trebuie să menţină, împreună cu poporul care i-a fost încredinţat, înălţimile culturii germane.

[88] *Untergymnasien.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În al treilea rând importanța clericilor va crește prin marele spațiu de manevră pe care îl îngăduie activitatea lor în mecanismele administrative imperfecte de la țară. Acolo, administrația este exercitată de așa-numiții inspectori[89] care sunt numiți cu precădere de către comitele sas[90] dintre senatorii scaunului; cu toată familiarizarea cu situația de acasă, acestor jurişti le lipseşte pregătirea profesională a funcționarilor de stat din administrație, pe lângă faptul că sunt în cea mai mare parte deținători ai demnităților orășenești și le și lipsesc slujbașii superiori capabili. Ceea ce lipsește în acest fel de organizare este umplut de toți locuitorii satelor, dar cel mai adesea de preotul, care, în măsura în care are de administrat bunuri proprii sau ale bisericii, este el însuși gospodar. În relațiile de zi cu zi cu enoriașii săi se iveşte câte o ocazie de a stimula progrese materiale iar „domnul părinte"[91] devine cu timpul primul sfătuitor al parohiei sale într-o mulțime de lucruri care altfel îi sunt cu totul străine. Această relație s-a dezvoltat mult mai cu seamă în vremurile cele mai noi; convorbirile sale generale, tot mai dese și pe graiul poporului în serile de iarnă, la asociațiile de lectură, casele de economie și întrajutorare, asociațiile pentru procurarea mașinilor agricole și alte // instituții de ajutor reciproc pornesc p. 72
peste tot cu adevărat din gospodăriile preoțești. Câte un păstor de suflete și-a ridicat satul la rangul de creator de aur.

Cunosc un preot care și-a ocupat funcția cu douăzeci de ani în urmă într-o comunitate pe jumătate ruinată; cu bastonul în mână i-a gonit pe țărani de la cârciumă, s-a ales în conducerea satului pentru a dovândi o privire asupra socotelilor financiare neglijate ale comunei, a intrat în legătură chiar cu moașele pentru a regla sistemul distrugător al familiilor cu numai doi copii. După eforturi nesfârșite își vede astăzi satul ca unul dintre cele mai înfloritoare din tot scaunul, generația coruptă s-a stins în parte, dar tinerii îl iubesc și îl prețuiesc. M-a trecut un sentiment ciudat când acest om de onoare, care, după darurile sale, ar fi și în afara satului său mic un om de seamă, mi-a povestit cum a trebuit să părăsească Germania în anii <18>40 din cauza răsturnărilor democratice și cum a reînnodat firele idealului său de tinerețe în condițiile restrânse de aici, regăsindu-le pentru prima oară în chip înălțător în timpul reuniunilor săptămânale din iarna trecută, unde a putut să le zugrăvească enoriașilor săi războiul cu francezii[92] așa cum a progresat acesta, din victorie în victorie și, în cele din urmă, cu cea mai glorioasă încheiere de pace. Cu aceasta s-a simțit din plin răsplătit. Acest bărbat este cu adevărat unul dintre cei mai fericiți oameni pe care i-am văzut vreodată. – În aceste
legături spirituale cu patria-mamă stă iarăși // o cauză a poziției privilegiate a p. 73
acestor bărbați; deasupra încăierărilor de partid ale maghiarilor și austriecilor, cei mai buni dintre ei, al căror număr nu este neînsemnat, se înalță ca reprezentanți ai Germaniei spirituale. Prin aceasta țara va beneficia de tot ceea ce naturile nobile oferă opiniei publice și de aceea nu au alți dușmani decât pe acei lipsiți de onoare

[89] *Inspectoren.*
[90] *Comes.*
[91] *Herr Vater.*
[92] Războiul din 1870–1871, încheiat cu victoria zdrobitoare a coaliției conduse de Prusia împotriva Franței și încoronarea lui Wilhelm I (1861–1888) ca împărat german.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care pentru poporul lor sunt apostați, și pe acei străini care vor să facă rău neamului săsesc.

Acum este totuși de așteptat ca o poziție atât de influentă să conducă la abuzuri dacă se ajunge la o poziție care, întocmai ca și cea spirituală, dispune de mijloace însemnate pentru o agitație mai mare sau mai mică. Cu atât mai mult mă bucur să constat, după impresiile pe care am putut să le dobândesc și ca prieten, dar mai ales ca străin, ca observator imparțial, că așa ceva este posibil doar într-un grad restrâns. Constituția bisericească este una dintre cele mai progresive iar slujitorii bisericii, aleși liber de comunități, sunt în medie, în virtutea educației primite și a tradiției ce stăpânește starea lor, bărbați toleranți, practici, liberali, plini de cunoștințe. În cele din urmă se ridică întrebarea dacă dezvoltarea viitoare, care va schimba starea de izolare din prezent a sașilor prin care se cultivă armonia internă, nu va putea conduce și aici la o schimbare; este posibil, dar dacă nu aș vrea să văd ceva aici, aceasta este, căci ar fi o mare nefericire pentru acest popor.

Drumeții în Țara Bârsei

p. 74 Țara Bârsei[93] este cel mai fermecător petic de pământ din toată Transilvania; roditoare, bogată în partea formată din câmpii, neobișnuit de pitorească și măreață în partea ce cuprinde munții ce formează frontiera de sud, cu Piatra Craiului (2 238 metri) și Bucegii[94] (2 505 metri), cu Brașovul minunat așezat în mijloc, cel mai mare oraș comercial al Transilvaniei, strâns într-un defileu împădurit și înconjurat de cetăți pe înălțimi, de asemenea de cele mai frumoase sate germane cu un număr de suflete ce se ridică până la 25 000[95], locuit de cea mai puternică ramură a sașilor – și totul într-un ținut de 32 de mile pătrate[96] – cu siguranță se poate căuta mult în Europa până când se va găsi ceva doar pe departe asemănător. Acest peisaj formează „districtul Brașovului" al pământurilor săsești, într-o populație totală de peste 90 000 <locuitori> are cam 26 000 de sași, restul sunt unguri și români. <Țara Bârsei> a fost câștigată pentru germanitate prin ordinul cavalerilor teutoni, căruia i-a fost dăruit acest ținut de graniță în 1211[97] pentru a răspândi cultura și a-l
p. 75 apăra; acesta a construit cinci cetăți în țară, // a întemeiat sate și a adus aici atât de mulți colonișți, încât atunci când a fost alungat după trecerea a 14 ani, ținutul acesta putea fi considerat ca devenit german. Țăranii și orășenii s-au apărat de acum și pe ei, și regatul printr-un număr de fortificații care, în parte, sunt în picioare și astăzi, au dobândit repede același statut juridic cu ceilalți sași iar prin intermediul Coronei sau Brașovului[98] care creștea rapid o influență însemnată asupra soartei comune a întregului neam săsesc.

---

[93] *Burzenland.*

[94] *Koenigstein (7110 Fuss) und Butschetsch (7968 Fuss).*

[95] *Fuenftehalbtausend.*

[96] 1 milă germană echivala cu 7532 metri.

[97] Ordinul Cavalerilor Teutoni, adus de regele Andrei al II-lea al Ungariei în Țara Bârsei, a fost alungat în 1225.

[98] *Krone oder Kronstadt.* Corona este denumirea latină a orașului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Am învățat să cunosc frumusețea originală a acestei țărișoare după o excursie în Pasul Bran[99]. Într-un defileu abrupt, mărginit de stânci surpate, ascuțite ca acele, se urcă pe munte, pe malul unui pârâu de munte ce urlă sălbatic; un cartier de margine[100] al Brașovului se întinde aici cale de vreo cincisprezece minute; apoi însă valea mică devine prea îngustă chiar și pentru aceste colibe sărăcăcioase ale lucrătorilor și, în cele din urmă, se ajunge într-o pădure cu fagi înalți; după ce se trece de aceștia, te găsești pe un mic platou, de pe marginile verzi ale acestuia începând deja să urce brazii. Ca vârfurile unei păduri înalte privesc cupolele lor întunecate una peste alta și una după alta, mergând până la pereții de stâncă gri ai muntelui. Nenumărați cai aleargă pe câmpia înaltă iar păstorii lor cu plete negre șed în jurul focurilor. Unde începe urcușul începe hotarul Râșnovului[101], care se întinde bine de o milă pătrată; printr-o pădure, peste stânci și izvoare repezi urci până sus pe o înălțime pe care se ridică cetatea țărănească a Râșnovului. La // o cotitură îți p. 76
apare <cetatea>, bine păstrată, cu șanțuri de apărare, ziduri și turnuri, și acum una dintre cele mai frumoase construcții de acest fel. Porțile cu zăbrele, gurile de tragere, coridoarele de pe partea interioară a zidurilor sunt în bună stare, nu mai puțin și încăperile în care râșnovenii își păstrează azi ca odinioară proviziile de slănină și alte lucruri bune. O fântână de mare adâncime – am numărat patru secunde până când o piatră aruncată a atins fundul – se găsește în curtea cea mai îndepărtată, totuși aceasta nu exista atunci când, în martie 1612, principele Báthory[102] a silit fortăreața să se predea după un asediu, căci pe atunci apăruse o mare lipsă de apă. Jos în vale se află satul Râșnov care, cu casele sale din piatră, acoperite cu țiglă și ulițele largi, regulate, arată aproape ca un oraș; de aici se merge mai departe prin câmpie către Bran, pasul care trece în România[103]; drumul este uniform, dar bucură ochiul prin livezile bune, iar tovarășul <meu> de călătorie, cunoscător al țării, știe să povestească despre ce a fost aici pe vremuri; astfel, îmi arată locul unde se afla „Erdenburg"[104], un loc de refugiu în mijlocul câmpiei pentru satele fără cetate și îmi spune cât de vii s-au păstrat și astăzi printre țăranii sași tradițiile acelor vremuri bogate în lupte, ca de pildă un neam din satul său natal care se trage de la un țăran care odinioară în războaiele cu tătarii a aruncat cinci tătari de pe scara de asediu.

În cele din urmă se înalță <în fața noastră> Branul; un deal pe care // valea îl p. 77
înconjoară aproape cu totul poartă ca o coroană castelul pe care l-a întemeiat ordinul teuton și care a trecut mai târziu în proprietatea orașului Brașov, iar de către acesta a fost considerat atât de inexpugnabil încât la începutul secolului al XVII-lea doi căpitani care l-au predat dușmanului au fost oribil torturați și uciși. Sălbaticul Turcu[105] și malurile sale stâncoase, peste care privesc doi pereți montani

---

[99] *Toerzbuerger Pass.*

[100] *Vorstadt.*

[101] *Rosenau*, oraș, jud. Brașov.

[102] Gabriel Báthory, principe al Transilvaniei între 1608–1613. În 1612 a ocupat cetatea și a instalat o garnizoană proprie.

[103] *Walachei.*

[104] Referire probabilă la ruinele castrului roman de la Cumidava. Erdenburg, cetate de pământ, a fost folosit de localnici și în perioada medievală.

[105] *Toerz*, râu în apropierea castelului Bran.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

înalți, care formează, întâlnindu-se în unghi drept, Piatra Craiului, ne opresc astăzi mai mult decât castelul de pe deal. Pasul în sine, care merge spre Muntenia, este puțin circulat, căci drumul principal trece acum prin Pasul Timiș[106] către București.

Întorcându-ne acasă trecem peste hotarele unui sat care pe lângă aceste cetăți vechi se prezintă ca o curiozitate modernă în Țara Bârsei; este Cristian[107], singura localitate care a renunțat până acum la asolamentul trienal. Să sperăm că va găsi în curând urmași vrednici; un șvab[108] onest, agricultor din Hohenheim[109], pe care cei din Țara Bârsei l-au chemat în ajutor pentru fondarea unei școli de agricultură, a adus această contribuție, trasând calea pentru agricultura care aici dăinuie încă într-o formă desuetă[110].

Într-o altă zi ne-am îndreptat privirea peste țară dinspre nord. Feldioara[111], iarăși un sat săsesc frumos, încoronat cu o cetate, un loc al amintirilor înălțătoare, frumoase, se așternea la picioarele noastre. Aici s-a aflat cea mai veche așezare a ordinului teuton, de la care se mai păstrează cel mult partea de jos a zidurilor. Aici,
p. 78 la 16 octombrie 1612, au căzut după // lupte eroice mai multe sute de orășeni din Brașov, printre ei 39 de elevi ai gimnaziului, într-o bătălie împotriva mercenarilor lui Gabriel Báthory, care amenințau orașul. Cu ei a căzut cel mai mare erou și destoinic om de stat pe care l-au avut sașii până în aceste vremuri, primarul Brașovului, Michael Weiss[112]. Ni se arată locul de pe malul râulețului Bârsa, unde a fost doborât, iar dincolo de satul, pe o colină, se ridică „Dealul studenților" care trebuie că adăpostește osemintele elevilor căzuți. [...]

Orașul a fost salvat de bunii eroi, dar luptele încinse și grele nu au încetat
p. 79 după aceea, // iar poetul are dreptate să dorească trezirea bărbaților de la Feldioara din somnul de veci; generația de acum a Țării Bârsei ar avea nevoie de avântul spiritual care îi însuflețea pe părinții ei. Se mândresc ca fiind cei mai bogați dintre sași și pe drept așa sunt; dar pare ca și cum complacerea i-ar lăsa adesea să uite că buchetul plin de îndoieli nu a fost încă uitat și că prima lor obligație ar fi să stea alături de frații din Țara Oltului[113], căci ei, dacă aceștia vor fi loviți, nu își vor putea apăra bogăția în fața nici unei înjosiri.

Brașov

p. 80 Ca oraș comercial și datorită frumuseții așezării sale, Brașovul este bine cunoscut în străinătate în ciuda izolării sale; dar am fost totuși plăcut surprins atunci când propriile mele observații m-au convins că în ceea ce privește

---

[106] *Toemoescher Pass.*

[107] *Neustadt*, sat, com., jud. Brașov.

[108] *Schwabe.*

[109] Localitate în apropiere de Stuttgart unde din 1818 există o universitate specializată, inițial, în științe agricole și ale naturii.

[110] *Schlendrian.*

[111] *Marienburg*, sat, com., jud. Brașov.

[112] Michael Weiss (1569–1612), jude al Brașovului, cronicar și diplomat.

[113] *Altland.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

frumusețea împrejurimilor nu se aseamănă cu nimic, iar măreția impresiei generale pe care o dă oferă o imagine care este cu adevărat și cu totul unică.

Într-o vale stâncoasă îngustă și împădurită este așezat orașul cu toți locuitorii săi, în așa fel încât orașul vechi înconjurat de zidurile, turnurile și porțile sale este construit în gura de vale de forma unei căldări, de acesta este legată, către nord, o mahala[114] așezată în câmpie, iar către sud se întinde o prelungire în formă de stea, ca o rădăcină despărțită în trei. Este nevoie de o oră întreagă de mers pentru a ajunge de la un capăt la celălalt. Peste tot la capătul străzilor și departe dincolo de ziduri se înalță munți, în parte acoperiți cu fagi și arțari, în parte până către vârf cu caprele de uscat, colorate, ale postăvarilor; în fine, o parte sunt încoronate cu turnuri ruinate; un deal ieșit mai în față // poartă un complex de clădiri de forma p. 81
unei fortificații; dintre munți cel mai frumos este Tâmpa[115] care poartă o haină de păduri mândre de stejar peste toată înălțimea sa de 3 000 de picioare[116] iar pe vârful său se văd ruinele unei cetăți întinse. Pentru o mai mare siguranță împotriva atacurilor dușmanilor a fost așezat orașul într-o vale îngustă, căci la începutul perioadei sale de însemnătate era mai departe, în câmpie, la piciorul aceluiași munte care acum îl domină. Atunci când ne-am lăsat impresionați de contrastul dintre orașul comercial plin de viață și singurătatea pădurilor care îl înconjoară, nu ne-am mai amintit deloc de acest scop; ceea ce strămoșii au creat cu eforturi și griji oferă acum ochiului un decor plăcut și suntem îndatorați doar accidentului pentru faptul că aici, natura montană își răspândește liniștea confortabilă chiar în piața tumultoasă peste negustori mărunți greci, evrei și armeni.

Și Brașovul are o istorie agitată și glorioasă, căci după Sibiu era cel mai important dintre orașele săsești. Era puternic fortificat, chiar din timpurile cavalerilor teutoni, și se putea spune despre el că păzea cheile de la poarta de răsărit a regatului, căci foarte importantele trecători de la Bran și Timiș îi erau încredințate spre apărare, iar propriile sale ziduri nu erau la nici o milă depărtare de granița turcească. Aici nu rezida doar o orășenime mândră, puternică, ci și o importantă agilitate spirituală; aceasta s-a arătat în timpul Reformei, atunci când brașoveanul Johannes Honterus[117] a adus știința nou-născută a Antichității clasice și // arta tiparului de la Wittenberg[118]; din presa tipografică instalată de el, prima p. 82
din Transilvania, au pornit, pe lângă scrierile despre credința luterană, cărți de școală și pentru popor; a transformat gimnaziul din Brașov într-o școală model iar ideile sale stimulatoare au pus temeliile stării remarcabile a învățământului popular în toată țara. [...]

Brașovul este, prin așezarea sa, în punctul în care drumurile din interiorul Transilvaniei se întâlnesc cu cele din Țara Românească și Moldova, principalele regiuni de debușeu ale industriei transilvănene, astfel încât a devenit principalul

---

[114] *Vorstadt*.

[115] *Zinne*.

[116] Înălțimea maximă a Tâmpei este de 960 metri.

[117] Johannes Honterus (1498–1549), umanist și reprezentant al Reformei luterane în rândul sașilor.

[118] Oraș universitar german, unde, în 1517, Martin Luther (1483–1546) a făcut publice cele 95 de teze care au pornit Reforma.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

oraş comercial al ţării; din articolele care sunt cunoscute aici sub numele de mărfuri de braşovenie, mai cu seamă postav, pielărie şi blănuri, se produce mult pentru export şi nu doar aici, ci şi în vecinătate, la băile la modă printre boieri Tuşnad, Borsec, Vâlcele[119] şi altele asemenea, există un comerţ însemnat, iar vara
p. 83 capătă patina unui oraş cosmpolit. // Acest avantaj care aduce după sine o mare înflorire materială nu îl mai are nici un alt oraş săsesc. Din această cauză se află mult în urma acestora în ceea ce priveşte fiinţa germană, căci două treimi din populaţia lui sunt români, unguri şi armeni iar aceştia nu sunt cei mai puţin avuţi şi influenţi dintre locuitori; este uşor de înţeles că acest amestec este cauza fricţiunilor continue care trec, inevitabil, din domeniul concurenţei în activităţile industriale şi comerciale în cel politic. Românii mai bogaţi, care, prin cunoaşterea mai bună a limbii şi a caracterului poporului au luat asupra lor o mare parte din comerţul cu România, ameninţă <situaţia> socială; ungurii, prin intrigi abile, organul lor fiind o foiţă ultramaghiară iar sprijinul lor populaţia aproape în întregime maghiară a Ţinutului Secuiesc[120], <pun în pericol> poziţia politică a vechilor stăpâni ai oraşului şi ai ţării, saşii, iar naţionalităţile mai mici le sunt acestora şi mai inamice decât celelalte două. Acestora li se adaugă îndepărtarea geografică de restul pământurilor săseşti şi, împreună cu cauzele deja numite, au format un fel de particularism municipal, căruia nu i se poate nega îndreptăţirea, câtă vreme nu se uită că cea mai de căpătâi condiţie pentru menţinerea şi dezvoltarea viguroasă a saşilor este colaborarea internă cât mai strânsă.

Din păcate nu s-a întâmplat aşa mereu. Braşov, în efortul asiduu de a
p. 84 progresa, a apucat pe mai multe drumuri cu care nu s-au întâlnit ceilalţi saşi. // Astfel, în chestiunea căilor ferate, atunci când s-a negociat prin care dintre trecătorile Carpaţilor Meridionali să se facă joncţiunea cu liniile româneşti, Sibiului i-a fost luată linia principală fără să se ţină cont de dorinţele acestuia. Astfel, cu încredere prematură, în timpul uniunii din Ungaria a ajuns la putere un aşa-numit partid al tinerilor saşi, care, sub lozinca „reconcilierii cu Ungaria", a început să acţioneze pentru interesele speciale ale oraşului şi districtului; nu era altceva decât o adunare de oameni cu interese particulare şi demagogi, dar şi de renegaţi care s-au lepădat pe faţă şi fără ruşine de germanitatea lor, în parte fie din miopie, fie din laşitate, dar şi din motive mărunte. Astfel, în cele din urmă, prin reprezentanţii în universitatea naţiunii, s-a adoptat proiectul unui legi municipale, care acorda districtelor mare autonomie, dar tocmai de aceea, în momentul de faţă, reprezintă un mare pericol pentru saşi, deoarece le-ar scădea unitatea politică internă.

Braşovul este foarte puternic prins, din toate colţurile ţării, de curente moderne, iar acest fapt explică, în mare parte, diferenţele faţă de restul saşilor. Dar ar fi trist, dacă nu ar fi posibilă o retragere din aceste aberaţii; ar fi o prevestire rea pentru ceilalţi germani din Transilvania dacă tocmai cel mai înfloritor şi modern oraş al lor ar ajunge să reprezintă cel mai repede pierderea caracterului naţional, pe
p. 85 care // a ştiut să îl menţină atâta vreme, spre cinstea proprie şi a noastră. Există motive de speranţă ca perioada de dezvoltare din prezent, trecerea de la forme

[119] *Tussnad, Borszek, Ellopatak.*
[120] *Szeklerland.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

vechi la unele noi, se va face fără asemenea urmări dăunătoare; la Braşov, cel puţin, a pătruns deja deziluzia şi oricât de mult ar dori să se consoleze cu faptul că negermanii s-au instalat aici ca acasă, în ultima vreme victoriile germane şi pacea au fost serbate prin ceremonii grandioase.

Din vechime

Cercetătorii naturii ne asigură că fondarea coloniilor izolate reprezintă unul p. 86
dintre cei mai importanţi factori în istoria creaţiei lumii naturale; îndepărtate de marile influenţe obişnuite, acestea dezvoltă o nevoie puternică de a întări calităţile o dată dobândite, care nu sunt suprimate de acţiunea produsă de schimbările condiţiilor de viaţă exterioare. Coloniile de oameni nu contrazic această teorie, şi aşa izolate, ca saşii transilvăneni, par chiar să ofere o dovadă strălucită pentru <următorul> adevăr: pe lângă calităţile proprii, ce se explică prin poziţia lor deosebită, prezintă şi o mulţime de rămăşiţe dobândite din vremuri de mult uitate, apărate cu tenacitate, care se păstrează pe de o parte din cauza îndepărtării de curentele culturale mari, strălucitoare, ale Germaniei, iar pe de altă parte prin mândria naţională prea ridicată şi prin preţuirea celei mai mici dovezi a specificului poporului din relaţiile zilnice cu popoarele străine. În limbă şi în formele sufletului poporului care se exprimă prin aceasta – zicători, basme şi cântece – acest lucru se vede la fel de bine ca şi în moravuri şi obiceiuri.// p. 87

Dialectele germane din Transilvania şi-au păstrat o mai mare valoare faţă de cele literare decât cele din patria mamă, prin faptul că formează limba vorbită curent în toate clasele şi chiar de la amvon; ele cuprind, de asemenea, cu toate asemănările cu anumite graiuri de astăzi din zona de mijloc şi de jos a Rinului, o mulţime de cuvinte care acasă sunt fie învechite, fie pierdute. Nenumăratele zicători şi basme dovedesc că în vremea în care saşii transilvăneni au părăsit Germania (secolul al XII-lea), transmiterea faptelor eroice era încă vie şi că viaţa izolată a coloniştilor le-a păzit cu mai multă credinţă de transformări, faţă de cât era posibil în ţară în condiţiile circulaţiei spirituale asidue; mai cu seamă basmele lor sunt pline de fiinţe mitologice, numeroase şi puternice, ca la nici o altă ramură a poporului german – după judecata şi interpretările perspicace ale lui F.W. Schuster[121] din Orăştie. Cântecele populare poartă în mare parte pecetea noilor condiţii de viaţă, pe care noua patrie le-a oferit coloniştilor; totuşi unele dintre acestea cuprind vechile filoane, adesea dincolo de posibilitatea de a fi recunoscute. Dar este un semn caracteristic pentru soarta acestui popor că părţi foarte bogat reprezentate ale poeziei sale sunt cântări despre orfani şi plângeri după pierderea patriei părinţilor; acestea amintesc cum multă vreme foametea şi ciuma au făcut aproape în fiecare an multe văduve şi orfani.// p. 88

Datinile şi obiceiurile sunt păstrate într-un număr mare, multe reduse la forme goale, care nu spun nimic, multe totuşi pline de viaţă şi de prospeţime. Celor

[121] Friedrich Wilhelm Schuster (1824–1914), scriitor, profesor la Sebeş şi, din 1869, preot luteran la Orăştie, autor al mai multor lucrări despre folclorul saşilor şi românilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din urmă le aparţin, înainte de orice, reuniunile libere, care strâng între firul familiei şi cel al comunităţii o treime din societatea care, adesea, este mai importantă decât acestea două, sau în orice caz o completează în chip reuşit; sunt vecinătăţile, frăţiile şi reuniunile de femei[122]. O vecinătate cuprinde o parte a satului, în locurile de mărime mijlocie <ea este> a treia sau a patra <parte>, iar în aceasta o familie se vede reprezentată prin capul ei; acestea aleg anual, din mijlocul lor, un conducător (capul vecinătăţii[123]) şi un număr de slujbaşi care se îngrijesc de treburile vecinătăţii. Scopul acestora este: acţiunea comună pentru menţinerea liniştii, ordinii, disciplinei şi a bunelor moravuri, împăcarea în caz de ceartă şi pedepsirea încălcărilor de proprietate, petrecerea împreună a evenimentelor fericite din mijlocul <vecinătăţii>, ca nunţile şi sărbătorile, solidaritatea în caz de nevoie – ajutor reciproc la moartea vitelor şi altele asemenea – sau la muncile mari, precum construirea sau repararea casei, hambarului, grajdului ori fântânii, adesea şi la cele mai importante munci ale câmpului, în fine comuniunea la spovedanie şi la sfânta împărtăşanie şi, la sfârşit, pregătirea pentru înmormântare a corpului neînsufleţit al fiecărui membru. Adesea se ţin aşa-numite „judecăţi de moravuri", unde se aduc acuzaţii şi se judecă. Amenzi în bani sau pedepse cu mâncare şi băutură sunt date,
p. 89 <şi> nu arareori. Fiecare are partea sa de obligaţii faţă de tovarăşi; // dacă îi vine rândul, veghează în timpul slujbei casa şi gospodăria acestora cu semnul funcţiei sale în mână, un baston lung sau o vergea; sau are grijă în biserică să nu adoarmă nimeni, scop în care îi trezeşte pe cei morţi de somn cu bastonul său lung; dacă este unul dintre cei mai tineri, serveşte la ospeţe şi îi conduce acasă pe bătrânii slabi sau are ceva asemănător de făcut. Într-un fel asemănător familiilor, băieţii şi fetele singure sunt reuniţi în frăţii şi adunări de surori; despre acestea am avut mai devreme prilejul de a aminti. Conduse cum trebuie, acestea sunt mijloacele bune pentru învăţarea şi păstrarea unei vieţi morale, plină de virtuţi. Cine resimte dezavantajele pe care ni le aduce fărâmiţarea modernă a existenţei, acela se simte nesfârşit şi binefăcător înconjurat de aceste dovezi puternice de adevărată dragoste de oameni. Dar din păcate, aceste legături au fost dezbrăcate, în oraşe, de adevăratul lor caracter şi nu se poate ascunde faptul că şi la ţară îşi datorează continuarea existenţei doar circumstanţelor deosebit de favorabile; până când vor trebui să cadă jertfă nevoilor timpului, cărora deja încep să li se supună, pot desigur să mai facă unele lucruri bune.

Legătura strânsă între membri unei comunităţi se arată vie la poporul sas şi în multe alte chestiuni. Marile munci ale casei şi câmpului, până la, de pildă, stivuirea
p. 90 verzei şi spălatul rufelor sunt // făcute în zile hotărâte de către întreaga comunitate în acelaşi timp şi păstrate <ca obiceiuri> şi, repetându-se atât de regulat, au o însemnătate mai adâncă, astfel încât au căpătat aura unui obicei sărbătoresc. O asemenea zi este cea în care în fiecare an se cercetează şi se repară fântânile din hotarele <satului>, cea a diferitelor recolte, Sf. Ecaterina, când se fac toate nunţile din sat, şi multe altele.

[122] *Schwesterschaften*, cu sensul de „adunare a surorilor".
[123] *Nachbarvater*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În încheiere dorim să subliniem o trăsătură care este comună tuturor acestor sărbători şi care prin însemnătatea sa ajunge până departe, dincolo de ziua de sărbătoare la care este folosit. Anume, obiceiul ca fiecare moment important să fie însoţit de discursuri care sunt tradiţionale. O adevărată mică ştiinţă a oratoriei a crescut de aici, căci nu oricine este în stare să facă aşa cum trebuie; nu doar că adresările, schimbările de sens şi răspunsurile sunt în parte deosebit de prolixe, dar se şi vede din acestea că ordinea propoziţiilor şi chiar cuvintele nu au fost deloc schimbate şi că totul este spus mai departe cu demnitatea şi tonalitatea obişnuită. Dacă cineva are în cap toate discursurile, atunci cu siguranţă este predestinat să fie „Wortmann"[124] al comunităţii – aşa se numeşte conducătorul reprezentanţilor comunităţii, spre deosebire de „Hann" sau „Graef", care reprezintă puterea executivă a acesteia; în cele din urmă primeşte o cuvântare gata făcută, şi aşa, în ultimă instanţă, botezurile, nunţile şi înmormântările, adunările vecinătăţilor şi frăţiilor sunt şcoli de elocvenţă politică. Un // avantaj practic al acestui obicei este acela că p. 91
în nici un sat nu lipsesc oamenii gata să cuvânte, căci pe cât de scump la vorbă poate fi de obicei ţăranul sas, după împrejurări poate vorbi o germană literară plină de avânt, mişcătoare şi chiar aleasă, ca pentru cei mai mulţi dintre preoţii săi. Atunci când doi asemenea Cicero de la sat m-au salutat cu vorbe alese şi m-au poftit la masa parohiei, am fost cu adevărat mişcat de elocinţa[125] lor aleasă, care dădea obiceiului folosirii frazelor biblice o măreţie aparte, şi cu un răspuns monosilabic le-am făcut cu siguranţă acestor oameni vrednici o impresie proastă despre starea oratoriei în patria lor mamă.

[Capitolul următor este un portret al lui Stefan Ludwig Roth (1796–1849), profesor şi preot, unul dintre conducătorii revoluţiei de la 1848–1849, apărător al drepturilor românilor.]

Valea Rodnei

Ţinutul de la nord de Bistriţa[126], către graniţa ungară şi bucovineană, aparţine p. 100
uneia dintre cele mai interesante părţi ale Carpaţilor; nu atrage pur şi simplu frumuseţea naturală a munţilor şi pădurilor, aici bogat dezvoltată, ci mai mult istoria aparte şi relaţiile culturale dintre ale acestei regiuni şi bogăţia solului în minereuri şi izvoare de leac de toate felurile.

De la Bistriţa un drum nu foarte rău duce spre munţii din care izvorăşte Someşul[127], un afluent navigabil al Tisei, aici încă în mod evident un pârâu de munte; în susul văii acestuia ne duce <drumul>. Dacă îl urmezi, treci printr-unul dintre cele mai frumoase sate săseşti din ţară, Jaad[128], care, în ceea ce priveşte

[124] Cel care ţine cuvântările.
[125] În text *Suada*, zeiţă romană a persuasiunii, a vorbirii meşteşugite.
[126] *Bistritz*.
[127] *Szamosch*.
[128] În text *Jadt*. Iad a fost şi denumirea românească până în 1968, când a fost schimbată în Livezile, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

bunăstarea interioară și exterioară, se poate compara cu puține așezări de pe pământurile săsești – numărul vitelor mari este 2720 capete, suprafețele de pământ productiv au 14 000 de iugăre[129], casele sunt peste tot construite din piatră; de aceasta se leagă o trăsătură caracteristică a istoriei germanilor transilvăneni. Localitatea învecinată, azi dispărută, Ependorf, a fost dăruită în 1311 de regele
p. 101 Carol Robert[130] // unui sas nobil, din aceia care s-au ridicat la început din țărănimea liberă, și astfel locuitorii și-au pierdut libertatea; împotriva acestui atac s-a ridicat tot ținutul, cu Jaad în frunte, și pentru că nu au reușit să își dobândească drepturile, au distrus Eppendorf, după ce se pare că i-au ucis pe proprietarii acestuia, au împărțit vatra satului între ei și i-au mutat pe locuitori în diferite așezări din ținut, mai cu seamă la Jaad, care trebuie să mulțumească acestei întâmplări pentru hotarele sale neobișnuit de întinse.

Nu departe de această așezare se afla până în anul 1850 granița militară[131] a Transilvaniei de nord; în starea podurilor și a drumurilor și chiar în aspectul exterior al satelor și-a lăsat urmele; fără îndoială că a făcut mult bine, mai cu seamă în privința administrației, iar populația s-a simțit, deoarece nu a văzut ceva mai bine în jur, foarte bine sub disciplina militară, care avea în sine un mare grad de precauție și siguranță. Într-un mod aparte, de neconceput sub vederile moderne asupra dreptului și dreptății, sașii din ținutul Bistriței și-au asigurat un folos de pe urma instituirii acestei părți a graniței militare, petrecută sub Maria Tereza[132]; în înțelegere cu guvernul i-au luat pe românii deveniți o povară și i-au așezat în ținutul de graniță; astfel s-a ajuns ca acest ținut să aibă cea mai compactă populație germană.

p. 102 La urcușul pe lângă Someș am trecut prin mai multe // sate românești; cele mai multe dintre colibele acestora sunt acoperite cu paie, adesea prevăzute cu pereți doar din împletitură de lemn și lut, pe alocuri chiar case primitive din trunchiuri de copac puse unul peste altul. Dar dacă în fiecare sat se găsește o casă, chiar și acolo unde școala sau casa parohială nu pot fi considerate așa, este casa evreului care a arendat cârciuma. Acești oameni aparțin aproape peste tot celei mai de jos clase a poporului lor și, după judecată unanimă a localnicilor inteligenți, sunt prea adesea doar un blestem pentru localitatea în care s-au așezat; cămătarul care are treabă mai mult cu românii indolenți și prost conduși, trebuie că nu este de încredere; unii probabil că au adunat în punga lor pământul câte unui sat întreg. Detaliile pe care le-am auzit povestite în feluri cu totul demne de încredere, explică în bună parte, împreună cu gradul scăzut de educație al populației rurale, ura împotriva evreilor ce a condus, în Galiția și România[133], la excese atât de

[129] *Joch.* 1 iugăr = aproximativ 0,58 hectare.

[130] Carol Robert de Anjou, rege al Ungariei între 1308–1342.

[131] Instituție fondată în 1761–1762 pentru paza frontierelor Imperiului Habsburgic cu cel otoman, în realitate cu Moldova și Țara Românească. În zona vizitată de Friedrich Ratzel a activat Regimentul II românesc, cu garnizoana principală la Năsăud.

[132] Maria Tereza, arhiducesă de Austria, regină a Ungariei și Boemiei (1740–1780), împărăteasă a Sf. Imperiu Roman de Națiune Germanică în calitate de soție a lui Francisc I (1740–1765) și mamă a lui Iosif al II-lea (1765–1780).

[133] *Rumaenien.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

îngrozitoare. Acest popor mic[134] merită un studiu atent; pentru privitorul superficial rămâne o enigmă, cum rezistă câte o familie într-un sat îndepărtat, ocupându-se cu nimic altceva decât cu negustoria măruntă, pentru ca, după câțiva ani, să se cațere pe o treaptă a scării sociale, așa cum o înțeleg ei; de aceasta ține o anume tenacitate și frugalitate care contrastează foarte puternic cu luxul pe care l-au dezvoltat aici, de pildă în îmbrăcămintea femeilor, și de care, se pare, nici un altul din zisul neam // nu este capabil. Cârciumar și evreu sunt aici aproape sinonime. p. 103

După o călătorie destul de lungă am ajuns într-o insulă de cultură, la Sângeorz[135]; un izvor mineral rece ca gheața, care este faimos pentru adevărate efecte miraculoase, adună aici o parte a stării de mijloc transilvănene, care se folosește de izvoarele bogate în calcar, natriu, magneziu și fier pentru a bea și a se îmbăia, și, de asemenea, duce o viață simplă, dar jovială, în timpul celor câteva săptămâni de vară. Obiceiul, firesc acum câțiva ani, de a se muta aici cu o gospodărie întreagă din cauza mijloacelor restrânse de cazare și de a petrece sezonul în colibe construite individual, a făcut acum loc unui nou tip de confort; viața la băi, care, uneori, la unele dintre numeroasele izvoare medicinale ale Transilvaniei, continuă în acest mod primitiv – ca în Munții Harghitei[136], unde în fiecare an se constituie o „comunitate balneară", care își alege, pe durata sezonului, funcționari, paznici de noapte și alții asemenea – ține aici, căci izvoarele sunt în apropiere, de întreruperea existenței zilnice, la care cei sănătoși și cei bolnavi se dedau în aceeași măsură. În partea de răsărit a țării, la nord de Brașov, există deja băi cu adevărat de lux, care sunt mult căutate de boierii români; aici, dimpotrivă, sunt doar cele dintâi începuturi ale exploatării acestei comori naturale. Pe măsură ce mergi mai departe prin această vale, se întâlnesc uneori izvoare bogate în dioxid de carbon, pline de fier, care se scurg peste drum în râu; depuneri mari de ocru le marchează // cursul; acestea sunt, în două locuri, acolo unde țâșnesc la suprafață p. 104 deosebit de puternic, așezate excelent pentru binele bolnavilor și al însetaților, ca la Dombhát[137], care este mult frecventat în ultima vreme, și la Valea Vinului[138]. Un izvor de leac cu împrejurimi atât de frumoase, așa ca ultimul amintit, arareori există; țâșnește dintr-o stâncă aflată pe fundul unui defileu foarte împădurit, în a cărui atmosferă umedă s-a dezvoltat o vegetație neobișnuit de abundentă. Măsurat după dimensiunile pădurilor noastre, aceasta de aici trebuie numită pădure virgină[139], atât de deși se înalță laolaltă molizii, arțarii și fagii, și atât de impenetrabil este subarboretul din cauza copacilor tineri, a arbuștilor și ierburilor; de o frumusețe rară erau ferigile și mușchiul crescute în atmosfera umedă și umbroasă, iar milioane de picăturele de rouă străluceau pe acestea.

Nu departe de aici Valea Someșului se îngustează prin apariția unor pereți de stâncă înalți, care urcă până la înălțimi amețitoare și par că se unesc deasupra, și la

---

[134] *Voelkchen.*
[135] *Szt. Gyorgy*, corect Olahszentgyorgy, localitate balneară în jud. Bistrița-Năsăud.
[136] *Hargittagebirge.*
[137] Astăzi pe teritoriul localității Anieș, jud. Bistrița-Năsăud, în apropiere de Sângeorz-Băi.
[138] *Valye Vinnului*, sat, com. Rodna, jud. Bistrița-Năsăud.
[139] *Urwald.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fiecare cotitură a drumului apare câte un peisaj nou, măreț, caracterul de decor de teatru <ca> al celor mai sălbatice văi din Munții Pădurea Neagră fiind încă crescut de munții înalți și de lipsa aproape a oricărui semn de cultură și de pădurile cele mai impozante.

Drumul ne duce la întoarcere către Rodna[140], un loc în apropierea căruia se exploatează din timpurile străvechi filoane de plumb ce conțin și argint. Aici se afla odinioară o colonie înfloritoare a minerilor germani; în Evul Mediu timpuriu faima
p. 105 Rodnei era mai mare; după // cum povestește cronica, putea avea 600 de locuitori înarmați; dar la o invazie a mongolilor, către jumătatea secolului al XIII-lea[141], aceasta a fost distrusă și azi doar o bucată din zid și arcada de la intrarea vechii biserici mai stau în picioare. Exploatarea minelor a revenit iar germanii și-au păstrat doar numele germane, în limbă și obiceiuri au devenit români; dar mai mult sau mai puțin s-a întâmplat așa peste tot unde nu a lipsit posibilitatea legării de o comunitate bisericească și școlară germană mai mare.

O privire în urmă ne dezvăluie valea, prin deschiderile și îngustimile regulate ca un șir de căldări așezate una după alta, o priveliște pe care o oferă adesea văile montane de aici. Acest peisaj dezvăluie și istoria acestui râu, care a avut de străpuns mulți pereți de stâncă în care s-a blocat sau pe care a trebuit să îi înconjoare, mai degrabă decât să-și croiască o albie.

Ascensiune pe Vârful Inău

p. 106 Inău[142] este cel mai înalt munte din Carpații din Transilvania de nord; urcă până la 2279 metri[143] împreună cu câteva vârfuri ceva mai joase din masivul central al așa-numiților Munți ai Rodnei, cu care Carpații se închid către est, coborând printr-un șir de dealuri și obcini către Ungaria de Nord, Galiția și Bucovina. Ascensiunea sa nu prezintă dificultăți și este deosebit de folositoare datorită înțelegerii pentru proprietățile acestor munți încă prea puțin cunoscuți pe care o dobândești.

De la vechea localitate minieră Rodna, care este așezată într-o vale prietenoasă a Someșului, cai de munte, animale rezistente și cu o siguranță de mirare a pasului, ne-au purtat pe muntele abrupt, care poartă numele de granat[144], deoarece la sfărâmarea șisturilor sale de mică se eliberează numeroase granate, care la ploile torențiale alunecă în vale. <Muntele> este foarte sterp, căci stâncile sunt peste tot golașe și dezvoltă o vegetație abudentă abia acolo unde, pantele fiind mai
p. 107 puțin abrupte, // solurile roditoare își găsesc un pat; în asemenea loc se văd chiar culturi de porumb și ovăz, care altfel nu vor fi găsite nicăieri la înălțimea aceasta, dar aici urcă până la 1 000 de metri[145] deoarece valea îngustă nu oferă populației destul de numeroase pentru condițiile de viață <de aici>, atrasă aici mai cu seamă

---

[140] Sat, com., jud. Bistrița-Năsăud.
[141] Marea invazie mongolă din 1241.
[142] *Kuhhorn (Piatra Inului)* în text.
[143] *7218 Fuss*, 1 picior = aproximativ 0,30 metri.
[144] *Granatberg*.
[145] *3000 Fuss*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de minerit, suficient spațiu pentru cultura fructelor. Am ajuns, după ce am trecut de coama muntelui, un platou ce urca lin, o pajiște montană mare, de pe care se poate privi în diferite părți, până către cele mai înguste chei și văi acoperite de brazi întunecați și de unde se poate urmări cursul cu multe meandre al pâraielor de munte argintii. În timpul nopții răcoroase s-a așezat o rouă neobișnuit de puternică, ale cărei picături făceau să strălucească firele de iarbă și florile; soarele a răsărit și, în timp ce își trimitea razele peste culmile înălțimilor, dedesubt văile împădurite se aflau încă sub negura nopții și a amurgului. Inima noastră era ușoară și fericită în această prospețime și liniște a muntelui, chiar și caii greu încărcați nechezau în aerul dimineții, și nu era nevoie de rugăciunea de dimineață gânguritâ a călăuzelor, pentru a intra în dispoziția religioasă pe care o trezea o așa liniște măreață. După ce am urcat un ceas, călărind mereu peste pajiști verzi, vârfurile înalte s-au apropiat, formele lor se vedeau mai clar, acestea fiind aici ca mai peste tot în munții Carpați mai degrabă rotunjite decât zimțate, deoarece arareori șisturile constau din calcar ușor de sfărâmat, care se transformă încetul cu încetul în prundișuri și grohotișuri.// p. 108
Se putea vedea limpede limita vegetației arborescente, jnepenii în pâlcuri verzi, semănând cu niște tufișuri; se observă, prin amestectul dintre vârfurile mai deschise sau mai închise la culoare, prezența stejarilor urcați până la limita lor de sus, în amestec cu pădurile de brazi; această priveliște ne-a amintit că ne găsim pe versantul de sud, căci pe cel de nord încetează tot ce este foios de la înălțimi mai mici, cu excepția mesteacănului; florile de pe pajiști ne-au reamintit aceasta și mai clar ceva mai târziu, deoarece atunci când am urcat pe versantul nordic am găsit nenumărate plante, mai ales câmpuri întregi de rododendron[146] încă înflorit, în timp ce pe cel de sud se trecuse deja de două săptămâni.

În cele din urmă am intrat într-o pădure de molizi în umbra căreia izvora, dintr-un perete de stâncă acoperit cu mușchi, o apă limpede. Pe marginea acesteia am poposit, și chiar cu îndoită plăcere, deoarece aici copii de neconfundat ale florei munților înalți, precum ciulini de munte[147], campanule[148], păpădii de culoarea focului, își arătau frumoasele inflorescențe; o bună parte din drum a rămas în urmă. Din păcate această pădure frumoasă prezenta multe semne de pustiiri revoltătoare; cei mai frumoși brazi putrezeau în mușchi, tăiați cât un stat de om, alții erau scurtați la vârf, alții ciopârțiți în alte feluri și uscați – opera ciobanilor care, în acest fel, își lărgesc pășunile. Când i-am privit din nou de la înălțime, ne-au oferit priveliștea tristă a unei fâșii înguste; cât va mai dura până când vor fi nimicite? Însoțitorii mei care cunoșteau țara // erau de acord în declarația că sus-numitul p. 109
izvor doar s-a micșorat în ultimii 15 ani; acest lucru este foarte probabil, fiindcă pe acest sol stâncos dezpădurirea nu lasă mult până să i se vadă urmările. Doar că este trist că administrația proastă trebuie să lovească tocmai cele mai durabile dintre monumente prin despădurire, cu toate urmările ei.

De aici drumul mergea de-a lungul unei creste ascuțite peste un teren pietros; dintre plante, nu erau multe, dar printre cele câteva erau <unele> cunoscute, vechi

[146] *Alpenrosen.*
[147] *Alpendistel.*
[148] *Alpenglockenblume.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi îndrăgite <prietene> din munţii Elveţiei, plante alpine cu acea înfăţişare caracteristică, aşa cum sunt cunoscute şi ultimele reprezentante ale regnului în cele mai îndepărtate regiuni polare: nu toată planta ieşită din sol, inflorescenţa adesea abundentă ieşind dintre frunze, aproape lipsită de tulpină, prezente în nenumărate exemplare, formând adevărate câmpuri.

Caii au fost lăsaţi la piciorul ultimei culmi, care era acoperită cu resturi de rocă, din care ieşeau în evidenţă nenumărate blocuri de cuarţ alb, iar după ce călăuzele s-au încărcat cu provizii de-ale gurii am urcat pe grohotişurile în pantă. De amândouă părţile se deschideau acum privelişti către versantul de nord, unde am observat, cu surprindere, destul de multe şi de întinse porţiuni cu zăpadă, adesea adevărate câmpuri. Până acum s-au căutat cu asiduitate în munţii noştri de mijloc urme ale glaciaţiunilor mai vechi, dar efectele acestei persistenţe a maselor de gheaţă dispersate nu ar trebui să fie un obiect de studiu mai puţin interesant; //
p. 110 mie mi se pare, de pildă, că acestea ar fi mai uşor de urmărit în condiţiile de formare din Munţii Pădurea Neagră şi Vosgi. [Urmează o comparaţie cu zăpezile eterne din masivul Feldberg din sudul Germaniei].

Ajunşi în vârf am fost plăcut surprinşi de cât de limpede se vedea la distanţă. Privirea se putea avânta până departe către Bucovina şi până la dealurile Moldovei, către Galiţia, către vârfurile munţilor Maramureşului[149] din Ungaria de nord; doar către sud cerul era tulbure din cauza unei furtuni care creştea, astfel încât culmile zimţate ale munţilor Haţegului, Făgăraşului şi Braşovului rămâneau învăluite <în ceaţă>. Dar am văzut destul pentru a recunoaşte caracterul acestei ţări muntoase: abruptul înălţimilor, lipsa marilor depresiuni şi ale platourilor, îngustimea văilor <semănând cu> defileele, lipsa lacurilor de munte însemnate şi ale mlaştinilor cu turbă. O altă particularitate, stridentă <pentru noi>, absenţa unei economii alpine raţionale, ne-a apărut la coborârea printre pajiştile cele mai frumoase, dar nefolosite, pe care arareori se putea vedea câte o cireadă bine îngrijită. Cât contrast cu regiunile noastre alpine bogate în cirezi! Cât ar fi de diferit azi caracterul întregului ţinut carpatic dacă munţii săi minunaţi ar fi locuiţi de un popor aşa cum sunt elveţienii? Aşa cum sunt circumstanţele, trebuie să arătăm că aceşti munţi
p. 111 înalţi sunt // ţinuturi de înflorire ale lipsei de cultură, iar frumuseţea lor sublimă, în loc să fie fundalul unei bogate vieţi de cultură, serveşte pentru moment la a face uitată nimicnicia vieţii locuitorilor ei.

---

[149] *Marmaroser Gebirgs.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

JAMES DE CHAMBRIER

(1830–1920)

Istoric şi publicist, James de Chambrier s-a născut la Neuchâtel (Elveţia) la 18 noiembrie 1830. A fost fiul lui Alexandre de Chambrier, general în serviciul Prusiei, descendent al unei familii nobile, ale cărei origini se pierd în secolul al XIV-lea. Şi-a făcut studiile în Elveţia, Germania (la universităţile din Stuttgart, Heidelberg, Berlin) şi Franţa (Paris). Literatura sa de călătorie cuprinde 5 volume, grupate sub titlul *Un peu partout: De Neuchâtel au Bosphore*, Paris, 1872 (ed. a II-a, *Du Danube au Bosphore*, Paris, 1873); *Du Bosphore aux Alpes*, Paris, 1874; *Du Jura à l'Atlas*, Neuchâtel – Genève, 1883; *D'Alger à Madrid*, Neuchâtel, 1886; *De Tolède à Grenade*, Neuchâtel, 1892. Dar consacrarea a cunoscut-o datorită operelor istorice, exact documentate, scrise într-un stil pitoresc, alert. Cele mai apreciate dintre acestea: *Marie-Antoinette, reine de France*, Paris, 1868 (ediţia a II-a, 1871); *Rois d'Espagne. De Charles IV à Alphonse XII*, Neuchâtel – Paris, 1888; *Rois catholiques. D'Isabelle I à Philippe II*, Neuchâtel – Paris, 1895; *La Cour et la Société du second Empire*, Neuchâtel, 1902; *De Sebastopol à Solférino. Apogée du second Empire*, Neuchâtel, 1906; *Second Empire. Entre l'apogée et le déclin*, Neuchâtel, 1908; *Second Empire. Avant et après Sadowa*, Paris, 1910; *Rois catholiques. De Philippe II à Charles III*, Neuchâtel – Paris, 1910.

Activitatea ştiinţifică a lui James de Chambrier a fost apreciată şi autorul a primit de-a lungul vieţii mai multe ordine şi medalii: a fost cavaler al Legiunii de Onoare, comandor al ordinului Isabelle la Catholique, cavaler al ordinelor François-Joseph d'Autriche, Léopold de Belgique, al Coroanei Prusiei şi Coroanei Italiei, al ordinelor Zaehring de Bade şi Viçosa de Portugal.

Textul prezentat în culegerea de faţă este cuprins în capitolul VIII (*De la Dunăre la Bosfor*) al ediţiei a II-a a primului volum de călătorie al lui James de Chambrier, *Du Danube au Bosphore*, Paris, 1873. Călătoria pe Dunăre s-a făcut cu vaporul, apoi, între Cernavoda şi Constanţa, pe calea ferată, iar de la Constanţa spre Istanbul iarăşi cu vaporul. Autorul nu a făcut alte popasuri în afara celor necesare pentru schimbarea mijloacelor de transport, astfel că descrierea sa nu cuprinde decât imagini văzute în trecere, alături de consideraţii literare, filozofice şi istorice. James de Chambrier nu a fost plăcut impresionat de această parte a călătoriei, fapt dovedit şi de întrebarea retorică pe care şi-o pune: „Oh! Neuchâtel, de ce te-am părăsit?"

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

JAMES DE CHAMBRIER

Puțin de pretutindeni. De la Dunăre la Bosfor[1]

p. 130

Capitolul VIII

De la Dunăre la Bosfor

De la Pesta[2] la Baziaș[3] nu sunt decât întinderi pustii, pășuni nemărginite, ape stătătoare, depuneri de sare și câmpuri ondulate ca suprafața unei mări ale cărei valuri au luat formă. Nu sunt decât mănunchiuri de sălcii, șiruri de plopi, lanuri de grâu, ovăz și porumb. Câțiva păstori posomorâți, cirezi de boi cu coarne subțiri, cai speriați care galopează pe câmp, ei singuri tulburând liniștea acestor pustietăți; dar această monotonie are măreția ei, acest limbaj al infinitului vorbește gândului.

O noapte înstelată învăluia aceste câmpuri joase, uniformitatea lor ne adormise în timp ce Timișoara[4] se ridica din mlaștini.

A trebuit să deschidem un ochi în amintirea prințului Eugen[5]. Mai bine pe
p. 131 amândoi, // mai ales că luna scaldă cu razele ei arborii de pe metereze. Dar noaptea are cerințele sale, somnul la fel; Jéquier[6] a dovedit că aceasta va fi până dimineață liniștea în repaus, pastorala în infinit și că nu vom vedea până la Dunăre decât ciobani triști, turme fără adăpost, câini lătrând la lună.

Cu această perspectivă plictisitoare, ochiul mijit se va închide până la Baziaș.

La Baziaș debarcaderul este rudimentar, peisajul aspru. Dunărea curgea liniștită sub lumina strălucitoare a soarelui ce se ridica, între dealurile împădurite și îngrămădirile de stânci de pe malul sârbesc.

A apărut vaporul. Și-a aruncat semnalul; fumul și-a desenat arcul pe suprafața apelor. S-a făcut instalarea; nu a fost deloc dificil, căci compania Dunării oferă oaspeților săi confort și lux. Salonul este <îmbrăcat> în aur, catifea și oglinzi; dar sertarele care serveau drept camere de culcare, deși asta erau, nu au nimic din ceea ce te-ar fi putut ajuta să le iei sau să le presupui <scopul>. Masa este veselă, bogată și elegantă; două dejunuri preced cina, ale cărei aperitive, antreuri, feluri *principale, friptură, dulciuri s-au succedat unele altora cu o lăudabilă străduință*. La această masă au fost sârbi, români, unguri, francezi, ruși, mai cu seamă englezi
p. 132 foarte ocupați să „citească" peisajul în // ghidul lor de călătorie; navigau, individual și liniștiți, pentru a-și împlini o datorie și, cu siguranță, pentru a fi cu conștiința împăcată.

---

[1] Traducere după J. de Chambrier, *Un peu partout. Du Danube au Bosphore*, deuxième édition, Paris, 1873.

[2] *Pesth*, fost oraș în regatul ungar, care împreună cu Buda a format în 1873 noua capitală a Ungariei, Budapesta.

[3] *Bazias*, sat, com. Socol, jud. Caraș-Severin.

[4] *Temeswar*.

[5] Eugeniu de Savoia-Carignano (1663–1736), feldmareșal al Sfântului Imperiu Roman. În timpul războiului austro-turc (1716–1718) armata austriacă, sub comanda sa, a cucerit cetatea Timișoarei (18 octombrie 1716), aflată sub ocupație otomană din 1552.

[6] Tovarăș de călătorie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Căpitanul, şi este unul dintre cei pe care e necesar să-i aveţi în orice cursă, era blajin şi distins; pasagerii l-au stimat şi mai mult când i-a anunţat că linia ferată de la Cernavoda[7] la Constanţa[8], întreruptă din cauza unei inundaţii, tocmai s-a redeschis şi că dezagreabilul circuit pe la gurile Dunării va putea fi evitat.

Vaporul, care a părăsit Baziaşul, coboară pe Dunăre, acest rege al fluviilor europene.

Izvorul său este modest, dar parcursul este imens. Din Pădurea Neagră la plajele Orientului, <Dunărea> udă stepe şi câmpuri fertile; curge în locuri neumblate şi scaldă poalele înălţimilor. Oglindeşte ruine feudale, oraşe populate, biserici vechi, temple închinate gloriei Germaniei, mănăstiri multă vreme deschise poeziei, literaturii, ospitalităţii antice. Buruienile şi mărăcinii malurilor sale solitare adăpostesc încă viaţa pastorală şi obiceiurile străvechi. Ţiganul care a fugit din Hindustan[9] pentru a cutreiera Europa sclav sau vagabond, pentru a trăi aici în afara dreptului comun şi aparte de naţiunile care îl resping, locuieşte aici într-o bortă, pe un mal, într-o colibă de pământ, cu o blană de oaie ca pat, o buturugă ca pernă; se hrăneşte aici cu mălai pe care-l sporeşte în apă, cu // vânatul care îl înconjoară şi cu p. 133
porcul care locuieşte cu el.

Numeroase turme, fără alt adăpost decât cerul, pasc pe imaş şi se adapă în stufăriş. Cei ce le păzesc nu au locuinţă, poate nici rufărie; unşi cu grăsime de oaie, îmbrăcaţi în piei de animale, ei trăiesc pe jos sau călare în praf şi în noroi. Câţiva dintre aceşti păstori nomazi, acoperiţi cu mantaua de ploaie care atârnă larg, au faţa blândă, atitudinea contemplativă, mişcarea clasică. Sunt urmaşi ai latinilor, descendenţi ai legiunilor romane şi ai coloniei lăsate de Traian[10] în ţara dacilor.

Munţii Elveţiei, ai Boemiei, ai Tirolului, vârfurile stiriene, slavone şi croate, Carpaţii şi Balcanii domină şi împiedică cursul Dunării. Argonauţii l-au urcat, romanii l-au străbătut, barbarii l-au urmat. Iulius <Cezar>[11] l-a coborât pentru a mărşălui contra Konstantzei[12]; astăzi Europa navighează pe aici pentru a pune în lumină Orientul. Pe aceste maluri ilustre în Antichitate şi Evul Mediu, prin legendă şi prin istorie, au trecut civilizaţia bizantină a prinţilor Fanarului, tirania domnitorilor şi banditismul tâlharilor.

Linia dreaptă este mai puţin caracteristică Dunării decât rătăcirile aventuroase şi // dacă ea domneşte peste fluviile noastre este mai mult prin grandoare decât prin p. 134
pitoresc.

Totuşi după Baziaş, <Dunărea> îşi agită valurile în decoruri sălbatice, în defileuri sumbre. Dealurile se ridică, munţii se apropie, vârfurile împădurite se

---

[7] *Tschernavoda*, oraş, jud. Constanţa.

[8] *Kustendjé*. Linia ferată, inaugurată la 4 octombrie 1860, a fost construită de compania britanică T.I. Barkley şi exploatată de această companie până la răscumpărarea ei de statul român, în 1882.

[9] Regiune istorică a Indiei, loc de origine al ţiganilor.

[10] Marcus Ulpius Traianus, împărat roman (98–117 d.Hr.) care a cucerit Dacia şi a transformat-o în provincie romană în urma războaielor din 101–102 şi 105–106.

[11] Caius Iulius Cezar (100–44 î.Hr.), om politic, general, scriitor şi orator roman. În timpul vieţii lui Iulius Cezar romanii au invadat teritorii ale Germaniei de azi, dar niciodată aceste teritorii nu au fost transformate în provincii romane.

[12] Oraş în sudul Germaniei, landul Baden-Württemberg.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

înalță în piramide de pini, de fagi și de ulmi. Apele se ascund pe sub arbuști, se izbesc de piedici, spumegă și se rotesc pe stânci, se lățesc în lacuri mari învăluite în umbra muntelui și ale căror promontorii care înaintează par a închide orice ieșire.

La un ocol brusc s-au ivit ruinele de la Golubac[13], cetate sub romani, mănăstire în Evul Mediu. Acest cuib de vultur scăldat de curenți a servit de ascunzătoare unuia dintre acei tâlhari faimoși pe care principatele dunărene i-au adăpostit mult timp. Unii dintre acești bandiți își înnobilau meseria prin procedee delicate, lăsau o recipisă în toată regula celor pe care îi jefuiau și nu uitau niciodată partea săracilor.

În fața Golubacului, pe malul încă unguresc și curând românesc, într-un perete din stânci neregulate și roșiatice care scot în relief vegetația pădurii, se deschide peștera țânțarilor[14]. În fața acestei peșteri, Sf. Gheorghe a omorât balaurul; dar a uitat să-i îngroape cadavrul și această imprudență i-a fost temeinic
p. 135 reproșată, căci insecte de toate // soiurile, dându-și întâlniri vesele pe resturile monstrului, au făcut un masacru de animale până la Vidin. Acești țânțari mai mult sau mai puțin legendari găsesc peștera agreabilă, se închid în ea până primăvara și se năpustesc în fiecare an în roiuri de temut, fără să țină cont de ziduri și în ciuda tuturor eforturilor.

Mai departe, pe pereții muntelui se agață, curajos și suspendat deasupra fluviului, drumul roman spre Drencova[15], care urmează cheile Cazanelor.

Foarte temut altădată, acest defileu și-a pierdut renumele sinistru; vaporul îi anulează capcanele și nici nu mai este nevoie de o sută douăzeci de boi pentru a remorca vasul și pentru a urca contra curenților. Vaporul, alunecând cu nepăsare printre brizanți și blocuri prăvălite, a trimis un semnal provocator stâncilor, munților și grotelor de pe cele două maluri.

Mai puțin grandios ca defileul Cazanelor, defileul Porților de Fier, cu apele sale de un verde profund, cu stânci ieșind deasupra, pinteni împăduriți și hohotul apei ce se sparge pe piatră, oferă un aspect sumbru, cu acorduri puternice.

Apoi stâncile scad, golfurile se măresc, valurile care au stârnit primejdiile se domolesc puțin câte puțin. Pe pante abrupte, sălbatice, în singurătatea atât de îndepărtată de Roma, *tabula lui Traian vorbește de gloria legiunilor imperiale și a*
p. 136 campaniei contra dacilor. Această campanie, povestită secolelor // prezente pe columna lui Traian, avea ca scop apărarea frontierei romane contra atacurilor barbarilor. Traian își sprijinea acest proiect prin construirea podului ce trebuia să continue atacul, să susțină dominația imperiului de cealaltă parte a Dunării și să semene în Dacia, prin coloniștii romani, germenele a ceea ce este astăzi populația română. Doi piloni ai acestui pod uriaș, operă a lui Apolodor din Damasc[16] lăudată de Diodor din Sicilia[17], se ridică încă pe fiecare mal.

---

[13] *Golumbacs*, localitate pe malul drept al Dunării, în Serbia.

[14] *Mockenholle* (corect Mückenhöhle).

[15] *Drenkowa*, cătun astăzi depopulat (la recensământul din 2002 mai avea 2 locuitori), com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

[16] Apolodor din Damasc (c. 60–125 d.Hr.), architect roman.

[17] Diodor din Sicilia (c. 90 – c. 20 î.Hr.), istoric roman de origine greacă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

La ieşirea din prima parte a defileului Dunării şi înainte de angajarea în a doua, Orşova[18], antrepozit de mărfuri care coboară şi urcă pe Dunăre, vamă austriacă şi frontieră românească, opune casele sale albe munţilor înalţi de pe malul sârbesc şi ne reţine câteva ore în tovărăşia vameşilor, agenţilor de poliţie, soldaţilor croaţi şi cerşetorilor ţigani.

După Orşova, vaporul a fost pe punctul de a lovi un remorcher, apoi, după semnale de alarmă şi strigăte disperate de ajutor, s-a îndreptat spre Cerneţi[19], ale cărei lumini aşezate în trepte în susul Dunării se reflectau în apă.

Cerul, senin întreaga zi, s-a acoperit cu nori; noaptea a devenit întunecoasă şi ploioasă; lectura, conversaţia, ceaiul, jocul de domino vor anima salonul şi vor umple seara. Era o anumită ambianţă de însufleţire la bord şi de cursă serioasă. Inimile sensibile se vor rezerva pentru Marea Neagră. // p. 137

Un turc, un oarecare paşă de interior, îmbarcat la Cerneţi, a stârnit o emoţie plăcută în salon. Acest paşă gras şi scund, greoi cu demnitate, corect încheiat în redingota schimbării, s-a instalat grav în urma cuferelor ştanţate în aur, carouri brodate, covoare moi, pipe de velur şi chihlimbar, papornițe întinse, cutii din marochinărie roşie, cu totul o locuinţă pitorească, colorată, agreabilă în ochii turiştilor în căutare de turbane, ciubuce şi robe levantine.

La prima vedere, acest paşă nu era decât o decepţie; pantalonii săi, asemenea tuturor pantalonilor, fură o dezamăgire.

Nu se putea să nu fi văzut turci; îi cunoscuserăm la balul de la Tuileries, <în costume> cu broderie pe cusături. Chiar am dansat un pic la Djemil-Paşa, în faimoasa sa sală, întinsă cu satin alb, stropită cu albine de aur, în timpul petrecerii pe care i-o oferea lui Napoleon al III-lea şi Mariei-Cristina. Dar ne consolasem cu iluzia că Bulgaria dădea o revanşă salonului Mareşalilor. Adunarea a fost deci unanimă în a se plânge de progresul civilizaţiei. Din fericire *cava*, domesticul paşei, era acolo să salveze ideile preconcepute. *Cava*, uneori sclav, alteori şambelan, cu aer marţial, cu tenul oacheş, mare în umeri, înalt de statură, graţios cu mândrie, suplu cu noblețe. Vesta sa dungată, pantalonii bufanţi, jacheta împletită cu aur // domolesc spiritele; era acolo ceva din prinţul oriental la care visase salonul. p. 138

Atent şi imobil, cu ochii fixaţi pe stăpânul său, încordat la cel mai mic gest, pregătit să asculte la cel mai imperceptibil semn, acest *cava* părea să nu aibă altă misiune decât să trăiască după privirea paşei şi să-i ofere un buchet de flori ca să-l distragă în timpul liber. La început totul merse bine. Paşa respira parfumul zambilelor, întorcea între degete bilele mătăniilor sau îşi ţinea piciorul în mână, ceea ce în Turcia este semn de toane bune şi o metodă foarte acceptabilă de a petrece timpul. Meditaţia sa contemplativă luă sfârşit la retragerea doamnelor.

Confundând aşadar, după toate aparenţele, salonul vasului cu unul din palatele sale, începu să se dezbrace, îşi spală mâinile într-un ibric făcut din email şi aur, trecu la o vorbărie zgomotoasă şi în final aruncă cu toată simplitatea apa pe covor. În jurul său era un se-salvează-cine-poate general şi, cum se pregătea

[18] *Orsova*, oraş, jud. Mehedinţi.

[19] *Tschernetz*, fost oraş, centru de reşedinţă al judeţului Mehedinţi, astăzi sat, com. Şimian, jud. Mehedinţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

evident de ceva de tipul abluțiunilor intime, se produse un protest, un apel la ordine, un ordin de netăgăduit. Dar placiditatea acestui fiu al lui Osman întrecu indignarea publică. Nu păru să se îndoiască deloc de abaterile sale de la maniere și în timp ce cava, cu furie în suflet și dispreț pe buze, părea să se întrebe dacă câinii de
p. 139 infideli vor îndrăzni, nepedepsiți, să râdă în // barbă de pașă, cu privirea indiferentă a stăpânului traducând către noi gândul că era acolo să se agite pentru nimic.

Cu siguranță, necuviința era evidentă și acest pașă se comporta cu o lipsă de jenă cam turcească; în plus, salonul regreta culoarea locală; aceasta îi fu redată. Apoi, după o asemenea apariție și odată fapta recunoscută, ar fi fost ceva de învățat pentru creștini din demnitatea acestui necredincios.

Dimineața, călcatul în picioare al hamalilor, zgomotul lăzilor prost manevrate pe fundul calei, acest du-te-vino care prevestește portul Vidin.

Toată lumea era pe punte, nimeni nu regreta trezirea matinală; căci viața turcească se derula în imagini surâzătoare sub soarele ce se ridica. Era Orientul care se trezea cu femeile sale voalate, turbane, mantii ce atârnau, centuri de cașmir, bărbi lungi ale fiilor lui Mahomed. Orientul apărea cu minaretele sale, case amețitoare, garduri de lemn, balcoane suspendate, cafenele scăldate de curent; haos pitoresc, prăfuit, născut din hazard, de care am spus: de departe e ceva, iar de aproape nu e nimic.

<Venirea> vaporului era un eveniment pentru populația din Vidin. La trecerea sa, orașul este în stradă, o stradă măturată de mizerii de câini. Malul râpos oferă <privirii> grupuri variate. Femeile în papuci galbeni și în mantouri verzi ca
p. 140 mărul se // așează pe vine pe grămezi de scânduri, pe bucăți de cărbuni, se sprijină de trunchiurile arborilor și privesc fluviul fără să pară că au nevoie să facă un gest sau să zică vreun cuvânt. Bărbații, silențioși ca și femeile, și așezați sub streșini, cu cingătoarea burdușită cu arme, pipa între buze, fumează și contemplă. Această mulțime nu este vorbăreață. Tinerii sunt gravi, bătrânii demni, dar copiii sunt mai veseli decât părinții lor; se rostogolesc pe bord, se îmbrâncesc pe punte, oferă pipe, tabac, nuga, batoane de zahăr roz. Noii îmbarcați au ciubuce și covoare ca bagaje esențiale.

Costume, limbaj, monezi, atitudini și zaharicale, totul amintește de gravurile vechi, precum și de pânzele lui Decamps[20] și Karl Girardet[21].

Pe drapelul fortăreței se desfășoară semiluna Islamului.

Dar Vidinul a dispărut; mirajul a fugit. Dunărea se întoarce spre ea însăși și n-are nimic mai frapant decât grandoarea și monotonia sa.

Malul bulgar are din loc în loc mici golfuri care folosesc drept porturi și scaldă casele de lemn. Colinele pe care pasc capre, falezele pe care planează vulturul au câteva minarete și fortărețe înclinate pe care niciun soldat nu le apără și pe care le-am prăvăli cu o sarbacană[22]. Minaretul din Rasovo[23] se vede deasupra
p. 141 dealurilor reci. // Nicopole își culcă casele pe plajă între coline înalte.

---

[20] Alexandre-Gabriel Decamps (1803–1860), pictor francez.

[21] Karl Girardet (1813–1871), pictor și illustrator elvețian.

[22] Tub cu ajutorul căruia, prin suflare, se pot arunca proiectile mici.

[23] *Rassova*, localitate în Bulgaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Malul românesc, care opune crucea minaretelor şi satele sale creştine târguşoarelor musulmane, coboară la nivelul apei. Câţiva ţigani ies din cocioabele lor, se avântă pe câmpie în galopul cailor sau chiar îşi aruncă plasele prin vânt, alunecă în bărcuţe printre anini şi stufăriş.

Dunărea, semănată de insule şi vastă ca un lac, îşi rostogoleşte valurile tulburi: în anumite locuri apa se uneşte cu orizontul; contururile estompate ale malului sunt indicate prin linii îndepărtate. Întâlnirea unui remorcher sau a unei corăbii latine aplecate după vânt, plutele încărcate cu oameni, în apropierea cărora vaporul trebuie să-şi socotească rotaţiile şi să-şi încetinească mersul, salutul pe care îl schimbăm cu bărcile turceşti bombate în faţă şi în urmă, înguste, rapide şi bogate în miniaturi, sunt aspecte ale navigaţiei.

Apoi sinuozităţile fluviului schimbă aspectele şi variază perspectivele. Aici bâtlanul meditează pe un banc de nisip, acolo pescăruşii uşori ating suprafaţa apei; în altă parte, când ne apropiem de mal, o vacă îşi înalţă capul, un bivol intră în păpuriş, caii nechează, păsările mari îşi iau zborul. Corpurile de gardă româneşti se ridică pe picioroange, colibele de supraveghere, acoperite cu paie, întrecute ca înălţime de o cruce de lemn, // se ridică la 25 de picioare[24] de la sol, purtate pe p. 142
schele. Câteva case acoperite cu şindrilă şi clădite din buşteni ies din mlaştină. La orizont se profilează braţele nenumărate ale fântânilor: pe prăjinile lor transversale, de unde luam o coardă prevăzută cu o găleată, corbii şi berzele şi-au ales domiciliul.

Românii, soldaţi, ţărani sau ciobani, îmbrăcaţi cu o tunică albă şi cu izmene largi, au părul negru, capul înălţat, figura expresivă. Ei se stabilesc în jurul colibelor în incinte mari; hambarele lor aeriene se ridică în coşuri suspendate ca nişte cuiburi. Numeroase familii se duc dintr-un sat în altul în căruţe trase de bivoli sau de opt-zece cai; mânjii se zbenguie pe lângă.

Această mişcare a gospodăriilor româneşti, cu raţele care măcăne, porcii care <par a> se bucura şi câinii care latră; această privelişte a vieţii pastorale cu raze aurite de chindie se depărtează şi dispare. Ceaţa creşte, acoperă peisajul, se colorează în tonuri calde şi claritâţi voalate. Se face noapte; luminile cafenelelor din Rusciuc tremură sub frunziş.

În faţă este Giurgiu; depozit de mărfuri, bine înzestrat cu cabarete. Vaporul face aici escală.

Oraşul îşi arată în lumina lunii străzile pustii şi desfundate. Era o serată în salonul <unei case> la parter, aproape de piaţa // centrală. În acest salon mobilele p. 143
de mahon, precum şi covoarele de Smirna nu lipseau, ca şi lustra şi marele pian; o româncă tânără cânta la el cu suflet, cu aer de Isabela.

A doua zi, Silistra evoca cele două asedii susţinute de turci[25]. Sviştov, care apăru după aceea, a fost ras de ruşi în 1810[26], şi-a văzut locuitorii dispersaţi în

---

[24] Picior = unitate de măsură pentru lungime; 1 picior = 0,32 m.

[25] Referire la războaiele ruso-turce din 1806–1812 (asediul din 1810) şi 1828–1829 (asediul din 1828).

[26] *Sistova*. Greşeală a autorului, care aşează localitatea în vecinătatea Silistrei, când, în realitate se află pe Dunăre, între Nicopole şi Ruse. În timpul războiului ruso-turc din 1806–1812, în 1810, localitatea a fost arsă de ruşi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Balcani şi nu şi-a păstrat decât porumbeii. În sfârşit, la Cernavodă părăsim vasul pentru calea ferată a Dobrogei.

Este un sentiment destul de nou, acela de a-ţi lua bilet pentru Marea Neagră şi de a da lupta cu monezile şi vămile turceşti. Pentru vamă, aceasta se întâmplă pe drum: din partea sa era o înverşunare pe încălţări. Aceşti domni, care înţelegeau să nu se lipsească decât de tălpile găurite, nu voiau botine noi. A trebuit să-i îmbrâncim, să-i „împachetăm" cu forţa şi să ne convingem, încă de la început, că violenţa, care aduce prejudicii turistului într-un birou francez, este un ajutor eficace pentru a trece vămile turceşti.

Călătoriile pe calea ferată în Dobrogea nu sunt ca în alte părţi; credeam că suntem în vagon şi acesta se află pe vapor. Dunărea, care inundase ţara şi acoperise şinele, mângâia încă treapta vehiculelor, ceea ce lungea drumul prin aceste solitudini de o poezie sălbatică. Este încă deşert; este, precum în Valahia, o viaţă
p. 144 primitivă şi pastorală. //

Neroditoarelor câmpuri de ovăz, săracelor câmpuri de porumb şi grâu le succed degrabă păpuriş, bălării şi ierburi înalte. Stepa este acoperită de nenumăraţi tumuli, care spun destul despre ce conţinea acest aer proaspăt şi penetrant încă de pe vremea romanilor şi hoardelor barbare, germenii contagioşi cu care divizia Canrobert[27] a trebuit să lupte cu ocazia războiului Crimeii.

Drumul străbate canalul Constanţei, unde revărsările Dunării formează o mlaştină. Pământurile acumulate în tranşee, ruinele valului ridicat de Traian pentru a despărţi delta care separă Dunărea de mare şi a o proteja contra invaziilor, amintesc în aceste câmpii nemărginite de puterea romană; însă aceste câmpuri fortificate nu au oprit hoardele asiatice.

Acestui pământ, care a băut atâta sânge şi care acoperă atâtea succesiuni umane, îi lipsesc braţele <de muncă>, nu bogăţia. Vegetaţia aici este dezordonată; munca ar face să izvorască altceva decât cucută şi ciulini.

Priveliştile sunt triste; este grandoarea infinitului.

Vapori calzi coloraţi în tonuri albăstrii şi frumoase tente violet scaldă orizontul. Doar orăcăitul broaştelor tulbură liniştea mlaştinii; acvila şi vulturul planează pe movile; prada se ascunde în iarbă; câteva cirezi nomade cutreieră
p. 145 aceste ţinuturi, unde // lupii nu sunt mai puţin înfricoşători decât başbuzucii[28].

Lumina este orbitoare, tonurile sunt armonioase.

Bordeie acoperite cu pământ şi stuf adăpostesc câteva familii tătare, pe care le vedem stând în jurul puţurilor şi care par liniştite, când nu le prinde cheful de a tâlhări un pic. Ciobani în veşminte de pânză îşi păzesc oile; mânji aleargă liberi pe platouri. Căruţe cu bivoli înhămaţi înaintează paşnic; câteva femei, în ţinută complet tătară, scot apă din puţuri. În spaţiu se profilează călăreţi nestăpâniţi, care tulbură meditaţia berzelor şi bâtlanilor; prin cursa lor nărăvaşă însufleţesc acest peisaj melancolic, presărat cu cranii de vaci şi schelete de animale albite de soare.

Dar soarele se trezeşte, terenul se întăreşte, bălţile dispar, aerul este mai viu. La picioarele înaltelor faleze doarme marea de un albastru dulce şi liniştit. Constanţa avansează în golf, în vârful unui promontoriu care se avântă în ape.

---

[27] Divizie condusă de generalul francez François Certain Canrobert (1809–1895), decimată de holeră în aceste ţinuturi, în timpul războiului Crimeii (1853–1856).

[28] Ostaş din trupele otomane neregulate, neremunerat, care trăia din jaf.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Constanța, bătută de vânturile care suflă pe Euxin, distrusă de ruși, arsă de
başbuzuci, se ridică din ruinele sale şi-şi aruncă pe faleză casele făcute,
majoritatea, din pietre din *Constantia*[29]. Câteva fragmente de // coloane, câteva p. 146
dărâmături nobile ascunse printre mărăcinişuri denotă originea antică a capitalei
Pontului, unde exilatul Ovidiu[30] deplângea curtea lui Augustus[31]. Este adevărat că o
jumătate de duzină de oraşe au pretins onoarea de a fi văzut curgând lacrimile
poetului, în pofida grijii acestuia de a picta în culori puțin măgulitoare locurile
care-l țineau departe de Roma.

Dar, de aşa natură este imperiul preocupărilor personale, că tristețea lui
Ovidiu nu ne absorbea deloc gândurile. Ele, <gândurile>, tindeau spre <vasul>
Vorwärts, imobil în port. Această imobilitate, care nu este deloc o trăsătură
distinctivă a Mării Negre, a fost bucuria vagonului.

Drumul care şerpuieşte până la mal se opreşte în port, unde vameşii cu
turban, în papuci, cu pipa între buze, încercară noi campanii împotriva încălțărilor
noi; dar şi acolo, o nouă revoltă şi un marş triumfal până la vaporul al cărui salon
este prevăzut cu albume, vaze de flori şi de jurnale care nu sunt actuale.

Partea din față a navei *Vorwärts* părea un tablou.

Turci şi levantini în robe de culoarea fisticului, cu cingătoarea plină de arme,
îşi derulaseră covoarele, îşi instalaseră ibricele, etalaseră obiectele necesare
osmanlâilor. Cum soarele apunând îmbrățişa orizontul şi aurea falezele, ei se
pregăteau de rugăciune cu ajutorul conştiincioaselor abluțiuni. Apoi, orientându-se spre
Mecca, trecând de // la gesturi solemne la balansări puternice, se prosternează cu o p. 147
umilință potrivită tuturor cultelor. Meditația lor oprea zâmbetul pe cale de a se ivi la
vederea mişcării degetelor lor mari, foarte ocupate să treacă de la urechi la brâu şi de la
brâu la urechi. O masă silențioasă şi bucate necunoscute, cu desert de alune şi nuga,
urmă rugăciunea; ciubucul urmă masa, pâlpâirea pipelor lumină câteva secunde în
umbră. Apoi turbanele se desfăşoară, puntea se mobilează cu baloturi vii, în
întregime încredințate discreției publice.

Coasta se depărtează, falezele dispar, valul care aprindea soarele se răsfrânge
în tente reci. Luna se ridică şi argintează cu raze pale fâşia de spumă care se deschide şi
închide. În depărtare apăru, precum o stea a orizontului, farul din Constanța.

Totul pare să doarmă.

Doar cântecul monoton al mateloților, scârțâitul roților, zgomotul maşinii,
mişcarea navei în valul care unduieşte perturbă solitudinea apelor şi calmul mării.
Văzându-te astfel între cer şi apă, te simți cu adevărat mic, simți că Dumnezeu e mare.

Peste tot se află imensitatea. Deasupra cea a cerului înstelat, dedesubt cea a
mării adânci; a acestei mări care a depăşit toate vârstele, care nu a păstrat nimic de
la ele, al cărei val se joacă etern cu viețile pe care le-a cosit. //

Dar tălăzuirea întinsului se face puțin simțită şi dă o turnură melancolică
gândirii. Vântul nu suflă, ci cântă printre parâme, iar rezoluțiile eroice sună încet-
încet a concert cu poezie.

---

[29] Posibilă referire la fosta cetate Tomis.

[30] Publius Ovidius Naso (43 î.Hr.–17–18 d.Hr.), poet latin.

[31] Caius Iulius Caesar Octavianus Augustus, primul împărat roman (27 î.Hr.–14 d.Hr.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Nava nu geme, suprafețele nu crapă; nimic nu se dislocă, vesela nu se rostogolește niciunde, ospătarii experimentați în ale meseriei și care au făcut un studiu aprofundat al inimii omenești nu fug deloc ocupați și ironici cu aceste recipiente de formă neliniștitoare care solicită stomacurile sensibile.

Valurile nu se sparg, dar apele se unduiesc maiestuos. Marea doar suspină, dar cu o profunzime puțin prea solemnă. Nu face decât să palpite, dar de o manieră vastă, care are în inimă ramificații periculoase.

Atitudinile ascund un mod de viață aplecat; situațiile devin cu adevărat dezolante; prima lovitură de tangaj inspiră clar dubii accentuate asupra farmecului navigației și face cunoscute într-o manieră pozitivă amărăciunile vieții maritime.

Cina, acceptată fără discuții, se strecoară înapoi; friptura de vită se revoltă, ceaiul rămâne de neînțeles, naturile rebele se răscoală deodată.

p. 149 Oh! Neuchatel[32], de ce te-am părăsit? //

Dulci serate ale amicului Würflein[33], poetizate de pianul lui Lenz[34], de ce v-am spus adio? Salonul lui Paul-Henri[35], decorat din Rusia, ne primea totdeauna; canapeaua și divanul odihneau sufletul; ceaiul aburind din samovar nu alunga aventurile.

N-a descoperit Buffon[36] că mișcarea mării este imprimată de o forță care se opune calmului său și că această mișcare durează atât cât luna o motivează?

Ah! Grecii aveau dreptate să țină Euxinul la marginea lumii și să nu-l întrezărească decât în depărtarea fabuloasă a călătoriei argonauților!

De altfel, Horațiu[37] prevăzuse că splendorile lui *Vorwärts* nu îl apără de perfidia valurilor:

...Quamvis pontica pinus es

...Sylvæ filia nobilis es...

„... Născut în munții Pontului, fiu al unei ilustre păduri, te vei lăuda în van cu originea ta și cu numele tău. Imaginea pupei nu liniștește deloc navigatorul timid."

Această odă a vasului Republicii a avut, din fericire, rectificarea în cea a vasului lui Virgiliu[38], plecând spre Atena:

p. 150 *Sic te diva potens Cypri ... //*

„Fie ca puternica zeiță din Cipru și astrele strălucitoare, frați ai Elenei, să te călăuzească pe valuri! Ca tatăl vânturilor să nu dea libertate decât lui Iapyx[39]".

Această invocație clasică avu succes; *Vorwärts* ne legănă tot restul nopții fără prea multă fantezie pe tărâmul viselor.

Este dimineață.

---

[32] Oraș în Elveția în care a trăit J. de Chambrier.

[33] Prieten al lui J. de Chambrier.

[34] Prieten al lui J. de Chambrier.

[35] Prieten al lui J. de Chambrier.

[36] Georges-Louis Leclerc, baron de Buffon (1707–1788), naturalist, matematician și scriitor francez.

[37] Quintus Horatius Flaccus (65–8 î.Hr.), poet roman.

[38] Publius Vergilius Maro (70–19 î.Hr.), poet latin.

[39] În mitologie fiul lui Lycaon și strămoșul neamului iapigilor. Aici vântul de nord-vest.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Soarele străluceşte. Marea liniştită reflectă albastrul cerului. Coasta apare, promontoriile se conturează, Europa şi Asia se prezintă despărţite de Bosfor.

Cyaneele[40], temutele din legende, au fost depăşite fără necazuri. *Vorwärts* trecu printre ele cu mai puţin eroism decât i-a trebuit lui Argo al lui Iason[41]. Căci aceste roci trădătoare nu se întredeschideau decât pentru a înăbuşi nava care îndrăznea să le înfrunte. Azi ele nu mai sunt mobile şi sunt fixate în pământ prin legături solide, pe care apa le acoperă de spumă.

Castelele Europei şi Asiei deschid voiosul curent care alunecă până la Istanbul. Falezele se înlănţuie, coastele sunt sălbatice, văi reci se pierd printre colinele împădurite. Pinii înalţi se înclină peste golfurile solitare. Acest peisaj romantic e ca un preludiu al tuturor încântărilor.

Melancoliei stâncilor care se înalţă, a pădurilor care şerpuiesc pe plajă, îi vor // succeda durerile vii, prismele sclipitoare. p. 151

Deja cătunele se scaldă la umbra muntelui; natura, mare şi severă la ieşirea din Marea Neagră, ia diverse aspecte. Mai dinainte apa, de un albastru transparent, reflectă minaretele, moscheile albe strălucesc în frunziş, fântânile elegante murmură sub platani. Delfinii se joacă pe brazda tăiată de vapor, se avântă după caicele[42] al căror albastru este răspândit, strălucesc în jurul pânzelor care se apleacă pe val.

Satele se înmulţesc, grădinile se întrevăd, casele şi palatele pictate cu albastru, verde şi roz se stratifică, se culcă în verdeaţă sau atârnă peste Bosfor. Sicomorii şi chiparoşii veghează mormintele aurite ale cimitirelor musulmane şi se împletesc cu ruinele care coboară spre mal.

Pe cheiuri se desfăşoară viaţa turcească. Noutatea costumelor, precum şi varietatea mişcării, îţi atrag privirea. Pe cerul albastru se detaşează gardurile palatului sultanului, sculpturile sale, scările de marmură.

În ceaţa uşoară strălucesc Insulele Prinţilor[43]. Marea Marmara şi Cornul de Aur încercuiesc cu o centură luminoasă chioşcurile, grădinile şi pereţii seraiului. Scutari[44] îşi iţeşte promontoriul. Turnul lui Leandros[45] iese din apa albastră. Aburi calzi // spală Sfânta Sofie[46] şi înconjoară colinele care au văzut născându-se Bizanţul.

Istanbulul apare într-o lumină aurită; este regina Orientului, care se ridică din sânul apelor.

---

[40] Aici este o extrapolare. În mitologie, Cyane a fost nimfa preschimbată în izvor de zeul Hades, pentru că încercase să-l împiedice să o răpească pe Persefona.

[41] Nava Argo, folosită de Iason şi de argonauţi în expediţia lor în căutarea lânii de aur.

[42] Caic = ambarcaţie turcească uşoară, lungă şi îngustă, încovoiată la capete.

[43] Grup de insule mici în apropierea Istanbulului.

[44] Cartier al Constantinopolului, astăzi Üsküdar.

[45] Turnul lui Leandros sau Turnul fecioarei (Kiz Kulesi), turn legendar aflat pe o mică insulă ce delimitează, simbolic, Marea Marmara de Bosfor.

[46] Iniţial catedrală a Patriarhiei de Constantinopol, apoi moschee, azi muzeu în Istanbul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ALBERT MILLAUD

(1844–1892)

Jurnalistul, scriitorul şi autorul dramatic Albert Millaud s-a născut la 13 ianuarie 1844 la Paris, unde avea să trăiască toată viaţa şi unde, de altfel, a şi murit la 23 octombrie 1892. El provenea dintr-o familie foarte înstărită, tatăl său fiind bancherul Moise Polydore Millaud, cel care a fondat cotidianul parizian „Le petit journal", apărut între 1863–1944. Deşi a făcut studii de drept, Albert Millaud nu a profesat niciodată în acest domeniu. A ales literatura şi a colaborat la gazetele vremii chiar înainte de a obţine diploma de licenţă şi a publicat în 1865 volumul de poezii *Fantaisies de jeunesse*. A ajuns, în scurt timp, un scriitor şi un jurnalist citit şi comentat, nelipsit din paginile ziarelor „La Gazette de Hollande", „Le Figaro", „Revue de poche", ultimul fondat împreună cu Abel d'Avrecourt. Opera, literară sau articole de gazetă, şi-a semnat-o cu numele propriu sau cu pseudonime (d'Oronte, La Bruyère, Saint-Simon, Paul Hémery, Lafontaine, Baron Grimm, Hippolyte de Villemessant etc.). Albert Millaud a publicat volume de poezie şi proză (*Physiologies parisiennes* – 1866, *Petite Némésis* – 1869–1872, *Lettres du Baron Grimm. Souvenirs, historiettes et anecdotes parlementaires* – 1876, *Les petites comédies politiques* – 1878 etc.), piese de teatru, singur sau în colaborare (*Le péché véniel* – 1872, *Plutus* – 1873, *La farce de la femme muette* – 1877, *Le collier d'or* – 1877, *Le fiacre 117* – 1891 etc.) şi librete pentru muzica operetelor lui Jacques Offenbach, Charles Lecocq şi Florimond Hervé (*Madame l'archiduc* – 1874, *La créole* – 1875, *Les hannetons* – 1875, *Plutus* – 1875, *La femme à papa* – 1879, *La Roussotte* – 1881, *Mam'zelle Nitouche* – 1883 etc.). Pentru activitatea sa jurnalistică şi literară, Albert Millaud a primit Legiunea de Onoare (1877).

În 1873 s-a căsătorit cu Anna Judic, pe numele real Anne Marie-Louise Damiens, o artistă franceză de comedie.

Voyages d'un fantaisiste. Vienne – Le Danube – Constantinople, volum apărut în 1873, reuneşte scrisorile de călătorie trimise de Albert Millaud lui Henry de Pène, redactor-şef al revistei „Paris-Journal", în luna septembrie 1872. Millaud era angajat la „Paris-Journal", ca redactor al rubricii politice (analist al dezbaterilor parlamentare), voiajul efectuându-se în perioada vacanţei parlamentare. Aşa se explică faptul că Millaud s-a lăsat ademenit de un prieten – Henri Heugel (căruia i-a dedicat volumul), să întreprindă în doi o călătorie neprevăzută, având ca ţintă Constantinopolul. Aşa cum autorul precizează în scurta introducere, scrisorile au fost publicate în forma iniţială, fără corecturi de formă şi stil, astfel că atrag prin spontaneitate şi trăirea de zi cu zi. Aventura românească a celor doi prieteni, Albert Millaud şi Henri Heugel, este povestită pe mai mult de 35 de pagini: vis, feerie, magie, vrajă, fantezie, încântare sunt câteva dintre cuvintele folosite de Millaud. Voiajul i-a prilejuit constatarea „minunatei organizări" a Companiei austriece de navigaţie pe Dunăre, dar şi întâlnirea cu Aurélie de Soubiran, prinţesă Ghica, care mergea spre ţară pentru a pune „ordine în câteva chestiuni de interes". Ajuns la Giurgiu se decide să dea curs invitaţiei lui Ulise Creţianu de a vizita Bucureştii. Cele trei zile petrecute în Bucureşti alături de o societate care nu le-a lăsat timp să se gândească la societatea de acasă, prieteni de neuitat care le îndeplineau orice dorinţă, cam la atât se rezumă scurtul popas în capitala României. Concluzia lui Millaud este aceea că România este o ţară fermecătoare, „pe care o cunoaştem atât de puţin şi care ne cunoaşte atât de bine, şi care acţionează în ceea ce ne priveşte ca soră mai mică, devotată şi dezinteresată".

Prezenţa lui Albert Millaud în spaţiul românesc a fost semnalată pentru prima dată de Nestor Urechia, *Doi călători francezi în România*, în „Propilee literare, culturale, artistice, teatrale, politice şi economice", Bucureşti, 1928, nr. 14, p. 11–12 şi A. Pomescu, *Un vesel călător francez dinaintea războiului de la 1877*, în „Gazeta municipală", 1937, VI, nr. 297, p. 1–2.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ALBERT MILLAUD

Călătoriile unui fantezist

Viena – Dunărea – Constantinopol[1]

XV

La bordul <vasului> *Orient*, pe Dunăre, 12 septembrie <1872>

Iată-ne[2] în drum spre Constantinopol. De la Pesta[3] la Baziaş[4] este o noapte pe calea ferată. Dormim şi am şi ajuns. În zori vom depăşi ultimele hotare ale Occidentului, am părăsit deja rasele saxone şi latine şi primele persoane care ne salută sunt slavii. Îi recunoşti după // figura teşită şi mai ales după mirosul teribil de p. 166
usturoi rânced pe care îl lasă peste tot. Acest miros se răspândise deja în vagon cu un kilometru înainte de Baziaş; la Baziaş, portiera noastră a fost deschisă de un ditamai diavol de sârb, îmbrăcat cu o bluză de dril şi un pantalon care lăsa să se vadă prin el o piele arsă de soare.

Vaporul se pune în mişcare, avem de făcut treizeci de ore şi va trebui să-l schimbăm de mai multe ori din cauza traversării Porţilor de Fier. Apele sunt scăzute în această parte a Dunării şi suntem îmbarcaţi pe <vasul> *Albrecht*. E multă lume, francezi, englezi, germani, români şi turci. Ne împingem, ne batem, ne certăm pe tacâmuri şi totul se aranjează până la urmă. Într-adevăr, vasul este mic, dar trebuie răbdare până la Turnu Severin, unde ne aşteaptă *Orientul*, splendidul vapor al Companiei Dunării.

După dejun, trebuie să urcăm pe punte şi să contemplăm minunata panoramă care se derulează în faţa noastră. Intrăm în <munţii> Carpaţi, // pe care Dunărea îi p. 167
taie în două. Fluviul curge maiestuos, mărginit nemijlocit de munţi uriaşi, câteodată împăduriţi, dar cel mai adesea pustiiţi şi arşi de soare. Uneori defileul se îngustează şi fluviul fierbe, strâns între două stânci; alteori munţii se despart şi formează pe Dunăre un imens lac, în care <fluviul> îşi împarte apele cât vezi cu ochii. Aceste schimbări de peisaj se înnoiesc fără încetare. Timp de două ore depăşim astfel de lacuri şi de strâmtori, brăzdate de bărci mici şi feluci cu catarge mândre.

Într-unul dintre aceste pasaje se găsesc faimoasele Porţi de Fier. Credinţa generală este că aceste trei cuvinte desemnează doi munţi impunători, abia separaţi de Dunăre şi care închid într-un fel drumul din Occident spre Orient. Porţile de Fier nu sunt altceva decât un pat de stânci la nivelul apei, pe care vaporul alunecă cu

---

[1] Traducere după Albert Millaud, *Voyages d'un fantaisiste. Vienne – Le Danube – Constantinople*, Paris, Michel Lévi Frères Éditeurs, 1873.

[2] A. Millaud a fost însoţit în această călătorie de un prieten, Henri Heugel.

[3] *Pesth*, oraş în regatul ungar, care împreună cu Buda a format în 1873 noua capitală a Ungariei, Budapesta.

[4] *Bazias*, sat, com. Socol, jud. Caraş-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

infinite precauții și care se trădează în fața ochilor călătorului emoționat prin vârfuri ascuțite sau prin vârtejuri vertiginoase, care fac vaporul să danseze precum valurile mării în timpul uraganului. //

p. 168 Este foarte frumos și foarte măreț. De departe, în mijlocul acestui mare fluviu liniștit, observăm că vin aceste mici Caribde și aceste mici Scile[5], care ne vuiesc pe sub picioare; le traversăm fremătând. Piloții sunt curbați pe timonă; doi mateloți sunt la prova, aplecați spre hău și sună clopotul mereu pentru a-i avertiza pe piloți și pentru a le indica direcția. Nava se strecoară, i se aude din când în când chila frecându-se de o piatră mai ascuțită sau alunecând pe o materie dură. Într-un final, primele porți sunt depășite. Trecerea este atât de dificilă, încât uneori, când apele sunt coborâte jos de tot și lasă la vedere stâncile, pasagerii trebuie să coboare, să meargă pe uscat în trăsuri și să ia o altă navă pregătită dincoace de al doilea rând de Porți de Fier.

Acestea sunt mai mari și mai periculoase decât primele. Le traversăm la fel de norocoși. Ele funcționează ca hotar între Occident și Orient; Austria dispare în depărtare. În dreapta este Turcia, cu vâlcelele sale fertile; în stânga este România,
p. 169 cu câmpurile sale netede, // dar care produc cereale pentru lumea întreagă.

De aici natura revine la normal. Dunărea, admirabilă ca lărgime și întindere, se desfășoară mândră între două câmpii denivelate de câteva coline. Ajungem la Turnu Severin[6], primul oraș românesc și urcăm pe <vaporul> *Orient*.

Trebuie să menționez minunata organizare a acestei navigații pe Dunăre. Compania Dunării, cuprinzând tot viitorul acestui fluviu, singura cale naturală și rapidă între Orient și Occident, rută deschisă pentru totdeauna, care face <posibil> să comunice Germania, Rusia, Turcia, România și Grecia, a creat un serviciu de nave cu aburi cum nu există pe nici un alt fluviu.

Navele sunt imense și sunt organizate cu pricepere; dormim în paturi adevărate și mâncăm aici ca la *Grand Hotel*[7]. Deși mare prieten al progresului, regret proiectele de căi ferate pe care le studiem și care vor aduce rapid călătorii în
p. 170 Orient. Nu este nimic mai // frumos, mai puțin obositor și mai pitoresc decât această plimbare pe Dunăre cu confortul cel mai britanic.

După ce ne-am disputat paturile și așternuturile ca mai înainte, sfârșim prin a ne instala. După cină trebuie să ne așezăm într-un fotoliu pe punte, ca pe Champs-Élysées[8], și să ne lăsăm legănați de val, privind înainte. Iată deci adevărata noapte orientală, presărată cu stele, călduță și parfumată, care te face să visezi și după care ne va părea rău.

Ne vom petrece ziua următoare pe acest vapor: căutăm deja figurile simpatice cu care vom face cunoștință și cu care ne vom distra în timpul traversării. Așteptând se face noapte, briza capătă putere, trebuie să ne culcăm și să dormim.

---

[5] Scila și Caribda, monștri în mitologia greacă, străjuind strâmtoarea ce desparte Italia de Sicilia. A fi între Scila și Caribda înseamnă a te afla într-o primejdie fără ieșire.

[6] *Turno-Séverin*.

[7] Referire la *Café de la Paix*, restaurantul renumitului hotel din Paris, deschis în 1862.

[8] Faimos bulevard în Paris, a cărui amenajare a început în 1616.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În zori urc pe punte. Soarele începe să aurească orizontul. Fără să vreau mă gândesc la Aurora cu degete de trandafir[9] şi nu mă pot opri să găsesc metafore extrem de fidele.

Un bărbat contemplă orizontul alături de mine. Eu îl privesc, el mă priveşte. Îl recunosc. // – Cum, dumneavoastră aici? izbucnesc eu. p. 171

Ne strângem mâinile. Este doctorul Demarquay. Este pe vas de ieri; au fost însă destule încurcături, agitaţie şi mutări din cauza cărora nu ne-am văzut.

Discutăm. Abia am schimbat câteva impresii, că un alt personaj ni se alătură. Îl recunosc pe doctorul Ricord, cu figura sa gravă şi blândă, zâmbetul binevoitor şi încântătorul accent provensal care conferă atâta savoare tuturor vorbelor sale. Doctorul Demarquay ne prezintă doctorului Ricord. Hotărât, Dunărea este un fluviu agreabil, pe care petrecem zile încântătoare.

Cei doi doctori merg la Constantinopol; au părăsit Parisul pe 31 august şi au venit prin Elveţia, Splügen[10], Veneţia, Triest şi Viena. Ei ne povestesc primirea ce le-a fost făcută peste tot şi mai ales pe vas, unde mai mulţi români fac încă de aseară onoruri iluştrilor maeştri.

Jurnalele din Paris au anunţat plecarea // doctorului Ricord şi au însoţit nota p. 172
cu o serie de misterioase semne de întrebare. Nu există <însă> semne de întrebare în toată această afacere. Doctorul Ricord, îndemnat şi convins de amicul său, domnul Demarquay, s-a desprins de consultaţiile sale şi a vrut să se odihnească călătorind. El merge la Constantinopol în etape mici, alegând cel mai lung drum, şi plănuieşte să revină la Paris prin Grecia şi Italia. Doctorul Ricord nu vrea să mai audă vorbindu-se de medicină, vrea să se distreze, să mănânce bine şi să doarmă bine.

Orele trec în discuţii cu doctorul Ricord, care se contrazice într-una cu amicul său Demarquay, care s-a erijat în mentor binevoitor al acestui Telemah[11] plin de vervă şi de veselie. În acest timp cercul nostru a crescut; românii de care am vorbit mai sus şi-au părăsit cabinele şi au venit să ne însoţească. Ne prezentăm. Descoperim o veritabilă societate de francezi. Toată această lume vine de la Paris sau a locuit mult timp la Paris, este pariziană cu inima şi spiritul, suspină de fiecare dată când este pronunţat cuvântul bulevard şi se entuziasmează dacă // ajungem să p. 173
emitem câteva idei despre *bois de Boulogne*[12] sau ultima piesă a lui Sardou[13].

– Nu-i aşa, spune doctorul Ricord, că avem impresia că suntem pe Sena, în vaporul de Saint-Cloud[14], cu parizieni pur sânge? Uitaţi, satul de acolo este Suresnes[15]; această pădure este pădurea Boulogne.

– Şi aceşti turci? întreb.

– Sunt turci de carnaval, vâslaşi care s-au deghizat în turci.

---

[9] Aurora sau Eos, zeiţa zorilor în mitologie.

[10] *Spluegen*, oraş în Elveţia.

[11] În mitologia greacă fiul lui Ulise şi al Penelopei. Personaj apropiat francezilor prin romanul didactic al lui Fénelon, *Les aventures de Télémaque* (1699).

[12] Pădure renumită din vestul Parisului.

[13] Victorien Sardou (1831–1908), dramaturg francez.

[14] Localitate pe Sena, la cca 10 km vest de Paris.

[15] Comună situată între Paris şi Saint-Cloud.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ultima venită este o doamnă cu trăsături distinse, binecunoscută la Paris şi văduvă de câţiva ani. Este prinţesa Ghica[16], care revine la Bucureşti pentru a pune în ordine câteva chestiuni de interes, şi tânjeşte după Franţa, pe care a părăsit-o cu câteva săptămâni în urmă. Femeie instruită, mereu tânără şi cu un spirit încântător, franceză prin naştere şi pariziană prin gust, ea este cea căreia îi datorez toate detaliile pe care intenţionez să vi le dau despre România şi mai ales despre Bucureşti.

Ea se plânge că nu a putut să doarmă din cauza unui vecin teribil care a
p. 174 sforăit mai tare decât // motorul. După ce a glumit foarte spiritual despre inoportunul muzician:

– Doamnă prinţesă, îi spune domnul Ricord, eu sunt cel care v-a deranjat somnul, primiţi părerile mele de rău.

Domnul Demarquay, în aceeaşi măsură acuzat de companionul său de sforăit subversiv, se apără energic. Această luptă a aptitudinilor, deşi politicoasă, se înflăcărează, dar vesel.

– Domnilor doctori, le zic, păstraţi-vă pentru Academia de medicină.

Ne liniştim, discutăm. Regret că nu pot să vă redau textual expunerea amănunţită pe care ne-a făcut-o doctorul Ricord despre odiseea sa nocturnă.

Cei doi doctori au împărţit o cabină cu două paturi suprapuse; doctorul Demarquay, în calitate de cadet, a trebuit să urce în patul de sus şi pentru a face asta s-a dedat la o gimnastică de matelot disperat. Ghinionul a vrut ca această cabină să fie în acelaşi timp locul de retragere ales de cele mai dezagreabile insecte
p. 175 ale lumii, <ţânţarii>, împotriva cărora medicina este neputincioasă. // Domnul Demarquay, extrem de chinuit, a trebuit să se ridice de mai multe ori să-şi reaprindă lumânarea şi, prin urmare, să-şi reînceapă exerciţiile bizare, în cămaşă <de noapte> şi peste corpul nefericitului doctor Ricord, care nu contenea să-i strige:

– Dar ce aveţi, dragă Demarquay? sunteţi bolnav?

Dejunăm şi cinăm la o masă specială, prezidată de prinţesă şi de doctor. Mesele sunt vesele, cei doi doctori uimindu-şi auditorii cu antrenul şi umorul lor de calitate. Vecina mea, o romăncă fermecătoare, îmi spune: „N-aş fi crezut că doctorii sunt atât de veseli!" – Doctorii nu sunt niciodată veseli, îi spun eu. Dar chirurgii sunt diferiţi. Sunt atât de obişnuiţi să taie picioare şi mâini, încât îşi dau toată silinţa pentru a scăpa de aceste amintiri triste.

Este evident că Parisul este pe Dunăre. Luăm cafeaua pe punte. Ne închipuim la cataracte. Nu mai vorbim decât de Paris. Începe o conversaţie despre cartea lui
p. 176 Dumas, // *L'Homme femme*[17], în care doctorul Demarquay vine cu câteva idei.

Românii noştri ştiu tot, au citit tot despre Paris. Doamna C., vecina mea de masă, care suspină de fiecare dată când vorbim despre Paris, îmi povesteşte noul roman al lui Feuillet, *Julia de Trecoeur*[18], care tocmai apăruse când am plecat eu. Suntem la 750 de leghe de Paris. La fiecare oprire vedem minarete şi turci şi auzim

[16] Aurélie de Soubiran, prinţesă Ghica (1820–1904). Pentru biografia şi însemnările sale despre români, vezi vol. V al prezentei serii.

[17] Alexandre Dumas-fiul (1824–1895), scriitor francez. Cartea a apărut în 1872.

[18] Octave Feuillet (1821–1890), romancier şi dramaturg francez. Romanul a apărut în 1872.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

vorbindu-se franceza, ba chiar pariziana, de veritabile pariziene, care discută despre toaletele domnişoarelor Pierson şi Massin[19] şi care ne povestesc ultimele piese pe care le-au văzut jucate la Paris.

– Şi dumneavoastră domnule, îmi spune doamna C., veţi continua în „Paris-Journal" profilurile parlamentare[20]?

Trec peste epitetele măgulitoare şi, surprins, răspund la întâmplare.

– Şi scrisorile dumneavoastră de călătorie? Ştiţi că le urmăresc cu mult interes? Am rămas la aventura tenorului italian[21]. // p. 177

– Vă felicit pentru întoarcerea la Bucureşti doamnă, îi răspund cu modestie. Cel puţin nu veţi mai citi urmarea.

– Scuze. La sosire îmi voi găsi toate jurnalele din Paris. Credeţi că am putea trăi la Bucureşti fără „Figaro", „Gaulois" şi „Paris-Journal"?

Pe acest teren conversaţia devine din ce în ce mai pariziană.

Weiss[22] este foarte apreciat în România. Cine este Loustalot[23]? am fost întrebat. Şi domnul de Pène[24], ce fel de om e? m-a chestionat doamna C. – Este un om şarmant, am răspuns. – Ştiam eu, mi s-a replicat.

Românii sunt foarte curioşi în ce priveşte toate lucrurile de la Paris şi toţi oamenii al căror nume are ceva notorietate.

Din păcate, ajungem la Rusciuc[25], primul oraş veritabil turcesc al călătoriei. Cei doi doctori ne părăsesc cu ochii în lacrimi şi îmbrăţişaţi de 30 de români, care îşi fac o datorie din a le căra bastoanele, hainele şi bagajele. Doctorul Ricord ne face mii // de invitaţii să-l însoţim. De cealaltă parte, românii vor să ne ducă cu ei p. 178 la Bucureşti. Se bat pe noi. Aici cei doi doctori, Demarquay şi Ricord, cu încântătorul lor spirit şi conversaţia lor atât de amabilă şi de distinsă; dincolo, afabilitatea, curtoazia şi oferta unei ospitalităţi mai mult decât scoţiană – românească, şi asta spune tot – care ne este făcută de vocile cele mai seducătoare; notele care îmi sunt promise pentru scrisorile cele mai interesante; perspectiva de a reîntâlni pe cei doi doctori ai noştri la Constantinopol peste câteva zile... într-adevăr, ne decidem pentru Bucureşti. – Ziarul înainte de toate, i-am spus doctorului Ricord. Domnul de Pène nu m-ar ierta pentru neglijarea descoperirii Bucureştilor.

Vaporul virează în jurul său, cu un şuierat moderat. Îl vedem de departe pe doctorul Ricord în drum spre paşa din Rusciuc, în timp ce noi acostăm la Giurgiu, unde suntem transbordaţi cu forţa braţelor într-o căruţă care merge spre Bucureşti.

---

[19] Actriţe renumite ale vremii.

[20] Trimitere la articolele lui Millaud, apărute zi de zi în jurnale, care povestesc într-o formă fanezistă evenimentele politice. Aceste articole au fost ulterior reunite într-un volum cu titlul *Les petites comédies de la politique* (Paris, 1877).

[21] În *Voyages d'un fantaisiste. Vienne – Le Danube – Constantinople*, p. 57–64.

[22] Jean-Jacques Weiss (1827–1891), scriitor, jurnalist şi om politic francez.

[23] Élisée Loustalot (1762 sau cel mai probabil decembrie 1761–1790), jurnalist francez, redactor la „Révolutions de Paris".

[24] Henry de Pène (1830–1888), scriitor şi jurnalist francez, redactor-şef al revistei „Paris-Journal".

[25] *Rutschouck*, oraş pe Dunăre, în Bulgaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

XVI

Punând piciorul în Orient, am intrat în plină poveste a celor *O mie şi una de nopţi*. M-aţi lăsat pe drumul Bucureştilor, antrenat de seducţiile unei amabilităţi româneşti deschise. De atunci trăim într-un fel de vis, într-o aparenţă de feerie, în mijlocul schimbărilor la vedere şi al trucurilor pe lângă care cele ale <teatrului>
p. 180 Châtelet[26] nu sunt nimic. Pierduţi într-un vârtej de iluzii şi de himere, suntem // jucăria unor genii binefăcătoare care ne plimbă din minunăţii în minunăţii, fără să ne permită să respirăm sau să ne orientăm, şi care ne transportă din apoteoză în apoteoză fără să ne facă hatârul unui foc bengalez, fără să ne scutească de vreun artificiu.

Geniul care prezidează destinele noastre are ca nume terestru pe cel de Ulise Creţianu[27]. Cum se numeşte el în regatul geniilor? *Fardakenbras*, fără îndoială sau *Vrăjitorul magnific* sau *Fortunatus* sau *Merlin încântătorul*. De la bun început noi l-am supranumit *brazilianul României*. Se pare că la Bucureşti el este cunoscut sub numele de conte de Monte-Cristo.

Insist asupra acestor detalii pentru că Ulise Creţianu este un parizian înainte de toate şi pentru că aceste rânduri pe care i le consacru ne vor aminti mai mult decât o memorie masculină şi feminină pe somptuosul străin care acum doi ani dădea la cafeneaua englezească supeuri unde prosoapele erau rulate în inele de aur
p. 181 şi unde alunele care spărgeau frumoşii dinţi se dovedeau <a fi> perle şi turcoaze. //

Ulise Creţianu nu s-a sfiit de noi. Ne-a spus foarte simplu: „Iată o baghetă magică, v-o încredinţez. De fiecare dată când veţi avea o dorinţă de îndeplinit, o veţi agita strigând «Ulise! Ulise!». În momentele primejdioase veţi putea adăuga «Creţianu», şi îndată dorinţa vă va fi îndeplinită".

Astfel trăim de trei zile. Graţie baghetei lui Ulise, am fost înconjuraţi de un mare număr de drăcuşori plini de spirit, de spiriduşi plăcuţi şi de silfe supuse celor mai mărunte dorinţe ale noastre.

Ca să rezum, de trei zile trăim în încântare. Decorurile succed decorurilor, baletele baletelor, splendorile splendorilor. Profit de o pauză între acte pentru a vă scrie aceste rânduri.

Încă de la sosirea noastră în Bucureşti, cum noi manifestasem câteva temeri că nu vom găsi trăsuri la gară, vrăjitorul Ulise a deschis portiera, a făcut un semn şi
p. 182 un bărbat îmbrăcat în costum oficial a urcat la noi în compartiment. // Era prefectul oraşului. Venise înaintea trenului şi ne-a anunţat că o trăsură specială ne aştepta la poarta gării.

Ajungem, urcăm în trăsură, în timp ce alţi călători alergau prin noroi între puţinele vehicule, care le refuzau solicitările. Trăsura pleacă în goană mare, nepăsătoare la pavajul foarte inegal al oraşului Bucureşti şi huruind neliniştitor. Această primă stratagemă nu a reuşit. După două sute de paşi o oribilă zdruncinătură ne răstoarnă, strada nu cruţă pe nimeni, cufărul meu sare la

---

[26] Théâtre du Châtelet, inaugurat în 1862.

[27] Ulise Creţianu/Creţeanu, om politic, printre cei mai bogaţi români.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cincisprezece paşi, sar şi eu după el şi Henri se rostogoleşte ameţit cu valiza sa. Iată-ne pe o stradă din Bucureşti, în miez de noapte, singuri pe lume şi aşezaţi pe propriile bagaje.

Vizitiul nostru şi-a biciuit caii şi şi-a reluat drumul pe trei cărări.

După un sfert de oră de reflecţie penibilă îmi amintesc de recomandarea lui Ulise. Cazul fiind grav, strig „Creţianu! Creţianu!" De îndată trece o birjă goală, strigăm după vizitiu. Ne ignoră. Reluăm cât ne ţine gura „Creţianu! Creţianu!" şi // p. 183
vizitiul îmblânzit ne ajută să ne aşezăm bagajele şi dă bice cailor.

Din acel moment birjarii n-au mai făcut nici o greşeală. De a doua zi a început încântarea. Sunt încă sub stăpânirea fantasticului şi nu voi vorbi despre Bucureşti decât după ce voi ieşi din vraja ce mă înconjoară. Mă mulţumesc să vă povestesc aventura mea.

Seara, pe la orele cinci, coborâm. O trăsură superbă este la poartă. Vizitiul, care ne zăreşte, coboară de pe locul său. „Această trăsură este pentru dumneavoastră, domnilor, ne spune, şi trebuie să vă conduc la Ulise Creţianu." Ne lăsăm duşi. Cinci minute mai târziu – căci trăsura devora spaţiul şi noi praful – suntem introduşi la vrăjitorul nostru. Ne credem intraţi la un milionar parizian. Mobilele sunt de la Paris, vesela este de la Paris, covoarele au fost fabricate la Paris şi bucătarul este de la Paris.

Ne aşezăm la masă. Mâncărurile franţuzeşti şi vinurile franţuzeşti trec de la unul la altul în jurul unei mese servită somptuos. Ulise Creţianu a adunat // cu noi p. 184
elita tinerilor din oraş. Toţi studenţi la Paris, vorbind franceza cea mai pură, îmbrăcaţi, pieptănaţi, înmănuşaţi, încălţaţi la Paris, iubind Franţa, necitind decât ziarele pariziene, ei şi-au propus să facă din Bucureşti un Paris al Orientului şi au reuşit de minune. Este un Paris în devenire, mai materialist, mai grăbit, mai frivol, dar mai puţin blazat decât Parisul parizian.

După cină mai multe trăsuri îi aşteaptă pe comeseni. Suntem luaţi pe sus, suntem purtaţi pe perne şi simţim trăsura cum o ia la galop întreit. Ne oprim. Iată-ne în grădina publică a Bucureştilor, la Raşca[28]. Este Mabille-ul[29] Bucureştilor. Aici nu dansăm, ne plimbăm. Două orchestre cântă pe rând cele mai noi valsuri, polcile cele mai cunoscute.

Consumăm la toate mesele şi întâlnim aici toţi tinerii şi femeile uşoare ale lumii mondene româneşti.

În 10 minute suntem prezentaţi grupării masculine care are un cuvânt de spus în Bucureşti. Ei se transformă în geniile // subalterne care îl vor ajuta pe marele p. 185
geniu Ulise Creţianu. Suntem întrebaţi, pentru început, ce muzică dorim să

---

[28] *Rapscka*. Loc de petrecere renumit în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, grădina (restaurant, terasă, sală de jocuri, scenă pentru reprezentaţii teatrale) a fost deschisă de cehul Hrtschka (românizat Raşca) în 1860, pe locul unde se află astăzi Facultatea de Arhitectură şi o parte a Universităţii din Bucureşti. Între 1860 şi 1895 grădina Raşca era vizitată de lumea bună a Capitalei.

[29] Le Bal Mabille a fost iniţial o şcoală de dans, deschisă în 1831 de profesorul Mabille în cartierul Saint-Honoré al Parisului. În 1844 fiii săi transformă locul în parc de distracţii, cu peluze, alei pietruite, arbori, bănci, chioşcuri, galerii şi o grotă. Le Bal Mabille devine, un timp, cel mai frecventat loc de distracţie din Paris. A fost lovit de două obuze în timpul asediului Parisului în 1870, închis în 1875 şi demolat în 1882.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ascultăm; Ulise ne dă un creion şi ne spune „Creaţi-vă programul!" Este imposibil să reziști. Suntem pe mâinile zânelor. Schițăm un program. Nu vă spun care. După ce am scris câteva nume de valsuri cunoscute şi de opere celebre, ni se strâng hârtiile, se dau şefului orchestrei şi, timp de două ore, ascultăm cum sunt cântate excelent toate ariile pe care le-am cerut.

Ce să vă spun? Decorurile se succed şi încântările continuă. Să vă spun că, la trezirea de a doua zi, portarul hotelului a venit să ne anunțe că domnul S., unul dintre convivii din ajun, ne pune trăsura sa la dispoziție? Astăzi e rândul lui Ulise Crețianu, pe care l-am întâlnit mergând pe jos, în timp ce noi mergeam în cupeul său. Ne este imposibil să manifestăm o dorință fără să o vedem îndeplinită. După
p. 186 dorință, am văzut trecând prin fața noastră miniştrii, // poeții şi toți oamenii celebri ai României.

Printre ultimii, vom menționa pe deputatul Grigore Ventura[30]. Am făcut cunoştință cu el la Raşca. A doua zi bătea la uşa noastră, luându-ne pentru câteva ore de sub tutela lui Ulise Crețianu şi ajutându-ne, la rândul său, să străbatem lumile cele mai ciudate şi imaginare.

Ventura este tipul cel mai curios pe care îl poți vedea. Tipul românului pur, inteligent, prompt în a-şi însuşi toate problemele, spiritual; în cinci minute el apare sub o sută de fizionomii diferite. Dotat cu o figură mobilă, cu doi ochi licențioşi, cu o barbă de țap în delir, prin care se întrevede o gură fină şi strălucesc dinți albi şi ascuțiți, dominați de un craniu ascuțit şi formând o căpățână de zahăr şi care are aerul unui craniu cu extensii, destinat să cuprindă preaplinul, Grigore Ventura este în acelaşi timp deputat din ambiție, jurnalist din vocație, autor dramatic din lipsă de
p. 187 ocupație, muzicant prin temperament, // acrobat prin veselia naturală, avocat din necesitate, poet din plăcere, francez prin spirit şi român prin inimă. Este omul de viață din Bucureşti care ne-a făcut să petrecem una dintre acele zile pentru care merită toată recunoştința noastră.

Cozeur neobosit şi scânteietor, ne-a pictat întreaga Românie în câteva linii, ne-a povestit istoria ei şi i-a prezis viitorul.

Trage cu arma într-un mod extraordinar.

Cântă la pian ca un profesor şi la nevoie desăvârşeşte acest talent adăugând celor două mâini sprijinul unui nas proeminent şi plin de diletantism.

Găteşte ca Alexandre Dumas[31].

– Cu toate astea, l-am întrebat, când faceți politică?

– Fac politică râzând, ca toți cei ce fac politică, mi-a răspuns.

– Cel puțin dvs. sunteți sincer în privința asta, am adăugat.

Acest Ventura vă dezvăluie adevăratul caracter al românului, om de lume.
p. 188 Nebun după plăceri, // dornic să profite de viață, epicurian până în vârful unghiilor, cheltuind 200 de franci pe zi fără a-i avea, neplătind vreodată, grăbit la serviciu, mereu în oraş, cinând, dejunând şi supând cu <vin> Chateau-Lafitte şi şampanie,

[30] Grigore Ventura (1840–1909), scriitor şi compozitor român. Fiica sa, Maria Ventura (1886–1954) a fost actriță, protagonistă la începutul secolului XX, printre altele, şi în filmele mute franceze *Mizerabilii* şi *Păcatul unui tron*.

[31] Alexandre Dumas (1802–1870), scriitor francez; a fost un foarte bun bucătar şi un mare gurmand.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dormind patru ore pe zi, distrându-se restul timpului şi nemuncind decât câteva secunde pe ici-colo, între două contradansuri, două valsuri sau două partide de cărţi. Un parizian ar cădea după opt zile cu un astfel de regim. Românii sunt dotaţi cu o constituţie de fier; ei se distrează fără măsură, fără norme, fără chibzuire. Mai puţin favorizaţi de imaginaţie decât noi ceilalţi, pentru că sunt mai simpli, şi în consecinţă mai puternici fizic, ei se lasă antrenaţi de propriile simţuri şi nu <le> rezistă. Ei sunt, ca să zicem aşa, parizieni de Gérolstein[32].

La noi, naţiune vlăguită, există un fel de efort penibil făcut pentru a ne distra; nervii sunt deseori dureros încordaţi, trebuie aduşi la realitate cu ajutorul rafinamentelor; râdem cu tristeţe, supăm cu gravitate, urmăm curentul uneori cu părere de rău, dar e bine să fim la // modă; pe când la Bucureşti distracţia este p. 189
sinceră. Învelişul este bun, cum se spune, inima la fel, iar restul pe măsură. Parizianul este egoist, vrea să se distreze, dar doar pentru el. Românii se pun <la dispoziţia> multora şi nu le invidiază plăcerea; dar această frenezie pentru profiturile materiale, această febră arzătoare, această activitate devoratoare care absoarbe fără socoteală balurile, jocul, supeurile, orgiile, petrecerile şi tot ce poate visa imaginaţia cea mai sardanapalică, care aruncă ludovici fără număr, această mişcare eternă spre voluptatea nechibzuită, dă Bucureştiului aparenţa unui Eden isterico-epileptic. //

XVII

p. 190

Rusciuc, 16 septembrie <1872>

Coborând de la splendorile feeriei la realităţile umane, vă voi spune că Bucureştii au aparenţa unui mare oraş, lipsit de monumente, prost pavat şi, în general, prost întreţinut. Ne-am crede într-un mare oraş de provincie, unul dintre cele mai urâte. Casele sunt mici, fără personalitate; cea mai mare parte dintre ele nu are decât un nivel şi toate sunt înzestrate cu grădină, adesea foarte mare. Oraşul pierde prin aceasta // în p. 191
perspectivă, în animaţie, dar locuitorii câştigă în răcoare şi linişte.

Văzută de pe înălţimea unui deal, această imensă întindere de case şi de grădini nu displace privirii; dar, ajuns în centrul oraşului, distanţele devin uluitoare, străzile înguste, iar casele se depărtează unele de altele, ca într-un mare sat.

Totuşi, oraşul are un centru foarte populat şi foarte animat. Acest centru se compune dintr-o piaţă şi mai multe străzi adiacente. Acesta este locul unde se găsesc teatrele, locurile de distracţie şi hotelurile. Foarte aproape, bursa, administratorii, instituţiile financiare şi câteva magazine frumoase; în fine, spre vest, casele boiereşti şi cele la modă în Bucureşti.

Această din urmă stradă duce spre Şosea[33], adică spre Bois de Boulogne a Bucureştiului. Închipuiţi-vă un bulevard Champs-Élysées, mai sălbatic, dar la fel

---

[32] Ducat german fictiv, loc al acţiunii din opera *La Grande-Duchesse de Gérolstein* a lui Jacques Offenbach; referire la Rudolf, marele duce de Gérolstein, care locuieşte la Paris deghizat în muncitor.

[33] *La Chaussée*, inaugurată în 1832, poartă astăzi numele generalului Pavel Kiselev, cel care a poruncit construirea ei. În epocă era drumul ce ducea la Mogoşoaia, pornind de la Podul Mogoşoaiei, Calea Victoriei de azi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de frecventat şi la fel de plin de toalete şi echipaje de lux. La doi paşi de oraş se
p. 192 găseşte această promenadă // magnifică, împădurită şi răcoroasă, pitorească şi
înmiresmată. Spre orele şapte ale serii, la apusul soarelui şi, mai târziu, pe timpul
unui clar de lună dintre acelea de august care străluceşte ca lumina electrică,
trăsurile, faetoanele, cabrioletele, brecurile se încrucişează în galop.

Acesta este un tur al lacului, fără lac. Întreaga societate a Bucureştilor
defilează la rândul său de-a lungul acestui neasemuit bulevard, doamnele etalându-şi
cele mai strălucitoare toalete, domnii făcând paradă cu o eleganţă de-a dreptul
pariziană de caii de rasă minunat înhămaţi sau de trăsurile aduse de la Paris sau de
la Viena.

Mai târziu, în timp ce doamnele se întorc acasă pentru a se îmbrăca şi a
merge la baluri, domnii merg la Raşca, unde se face muzică şi unde se întâlneşte
lumea mondenă românească, care seamănă, până la confuzie, cu cea pariziană, şi
după aceea la Herăstrău[34], grădină imensă, presărată cu boschete misterioase şi cu
cămăruţe foarte speciale, amplasate la capătul şoselei. Aici este locul unde se dau
p. 193 întâlnirile // galante şi unde se pregătesc supeurile fine şi micile petreceri intime.

Această grădină, deschisă toată noaptea, dă adăpost acelor ţigani despre care
am vorbit în scrisoarea mea despre Pesta[35]. Sunt interpreţi ţigani pe care locuitorii
Bucureştilor îi întreţin pentru distracţia lor personală. Când Ulise Creţianu ne-a
invitat la o cină aleasă în Herăstrău, a chemat în jurul mesei noastre o jumătate de
duzină dintre aceşti ţigani, care ne-au cântat cu instrumente şi voce toate melodiile
din toate ţările.

Gata să asimileze rapid cele mai incredibile motive, înzestraţi cu o ureche
<muzicală> extraordinară şi o agilitate a degetelor uluitoare, ei cântă fără partitură
şi e de ajuns să le fredonezi câteva note pentru a le prinde imediat şi a le repeta cu
viorile şi ghitarele lor. Ne-am dorit să ascultăm cântece româneşti; mărturisesc că
n-am înţeles nimic şi că am găsit melodia acestor refrene naţionale foarte simplă şi
p. 194 destul de monotonă; dar gazdele au fost foarte ataşate şi au lăsat să le scape // la
fiecare vers strigăte de admiraţie şi de desfătare.

Este obiceiul ca, după două ore de audiţie, să i se ofere celui ce dirijează
orchestra un pahar mare cu vin alb, pe fundul căruia odihnesc câteva monede de
aur, date de comeseni. Muzicantul bea lichidul, socotit de primă calitate, şi pune
gologanul în buzunar.

Cea mai mare distracţie a tinerilor români este să conducă un atelaj în galop
nebun. În ciuda stării proaste a străzilor şi drumurilor, sentimentul vitezei depăşeşte
zdruncinătura. Vizitii din Bucureşti s-au obişnuit să nu-şi menajeze nici clienţii,
nici vehiculele. Sunt, majoritatea, ruşi cu capul acoperit ca mujicii, supuşi la cel
mic semn, slugarnici la cea mai uşoară atingere de baston, de care nu sunt cruţaţi.
Mari, bine făcuţi, imberbi şi cu forme proeminente, aceşti birjari au o voce
îngerească, care a stârnit întrebări indiscrete din partea noastră, puse prietenilor. Ni
s-a răspuns că aproape toţi vizitii din Bucureşti sunt castraţi de provenienţă rusă şi

[34] *Kerastereau*, loc preferat pentru plimbare de lumea elegantă din Bucureşti încă de la începutul secolului al XIX-lea.

[35] În *Voyages d'un fantaisiste. Vienne – Le Danube – Constantinople.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

că aparţin unei secte religioase, obscură şi // secretă, care a jurat ură înmulţirii p. 195
<rasei umane> şi îşi mutilează adepţii[36]. Guvernul rus îi urmăreşte susţinut pe şefii acestei asociaţii religioase, dar nu a izbutit să-i descopere sau să le afle secretele. Este neobişnuit să găsim în secolul al XIX-lea o reuniune de fanatici atât de *dezinteresaţi* şi atât de incoruptibili ca aceia.

Populaţia Bucureştilor se compune din boierime, care este numeroasă şi ilustră, şi din popor, <alcătuit> din ţărani şi foştii rumâni legaţi de glie. Până în 1850, ultimii nu puteau avea o proprietate; principele Cuza[37] a fost cel care a dat o lege rurală[38] ce a permis ţăranilor să devină proprietari. Această lege (împărţind averile) şi imigraţia străină încep să formeze în România o a treia stare, care va păstra echilibrul între boierime şi popor.

În acest moment, burghezia este în perioada copilăriei, poporul munceşte, supus şi primind lovituri; boierii se distrează, dansează, îşi cheltuiesc averile şi capitalul şi fac politică. // p. 196

Am vorbit deja despre această tendinţă spre plăceri care-i caracterizează pe boierii români. Crescuţi la Paris, ei raportează la asta gusturile şi obiceiurile şi pretind să le regăsească la Bucureşti. Ei nu ajung aici decât siliţi de <lipsa de> bani şi, admirabil sprijiniţi de un pământ fertil şi nou-nouţ încă, devorează terenurile fără socoteală. Marile averi sunt frecvente în România. Se vorbeşte cu uşurinţă de o familie care posedă două sute de mii de livre[39]; sunt oameni fără importanţă. Există patrimonii de zece, de douăzeci şi de treizeci de milioane <de franci> de învârtit cu lopata. Toate aceste averi sunt înglodate în ipoteci şi nu ar putea nicicum să fie lichidate fără a suferi deprecieri importante. Românii nu ţin cont de asta; ei ştiu că pământurile lor trebuie să-şi dubleze valoarea în şapte ani şi speră că într-o zi vor regăsi echilibrul. În aşteptare, mănâncă, beau, dansează şi fac curte femeilor.

Sub acest ultim aspect, românul este un executant nemaipomenit. Lenea, uşurinţa moravurilor, temperamentul, împrejurările, totul contribuie la acest abuz al sănătăţii şi distracţiei. // Legislaţia română favorizează până la un punct legăturile p. 197
amoroase. Ea a decretat divorţul şi, datorită acestui mijloc de încheiere facilă dat tuturor, sunt frecvenţi bărbaţii care au divorţat de cinci sau de şase ori şi se întâlnesc femei foarte tinere care sunt la al patrulea soţ. Bărbaţii sunt toţi filozofi, femeile toate indiferente. De dimineaţa până seara, gurile Bucureştilor conjugă verbul: eu mă distrez, tu te distrezi, noi ne distrăm etc.

Poporul, dimpotrivă, este hărăzit muncii şi servituţii; el a conservat costumul pitoresc al ţăranului de la Dunăre: o haină uşoară, lungă, albă din dril, strânsă la brâu cu o cingătoare din piele, şi pantalonul larg din pânză, retezat la pulpa

---

[36] Referire la secta religioasă a scopiţilor, ai cărei adepţi se supun castrării. Secta scopiţilor a fost persecutată în Rusia, cei mai mulţi dintre ei fiind exilaţi în Siberia, iar unii ucişi. O parte a scopiţilor s-a refugiat în ţările române, cele mai mari comunităţi fiind în Bucureşti, Galaţi şi Iaşi. Primii scopiţi au apărut în Bucureşti în 1840, comunitatea lor ocupând cartierul dintre strada Romană şi Calea Moşilor.

[37] Alexandru Ioan Cuza (1820–1873), domn al Principatelor Unite ale Moldovei şi Valahiei şi al sutului naţional România (1859–1866).

[38] Promulgată în 14/26 august 1864, va intra în vigoare în 23 aprilie/5 mai 1865.

[39] Veche monedă franceză, dar şi nume rămas în uz pentru franc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

piciorului. Dedesubt, nici cămaşă, nici jiletcă; ne dăm seama prin pânza despicată de pielea brună şi arsă de soare. Aş spune că sunt atâtea femei care n-au ca îmbrăcăminte decât o rochie şi nici o fustă; formele se trădează cu nerușinare sub
p. 198 stofă şi uneori se descoperă fără mister. Bărbaţii sunt urâţi, încovoiaţi şi murdari; // femeile le seamănă, chiar dacă soiul lor este mai frumos şi mai mândru; am văzut, printre altele, o ţărancă din Transilvania al cărei chip încadrat de plete negre şi ale cărei trăsături accentuate aminteau tipul roman în toată splendoarea şi măreţia sa clasică.

Am spus, clasa bogată în România se ocupă mai cu seamă de politică. Cum ar fi putut fi altfel? Supusă Turciei căreia îi plăteşte un tribut, guvernată de un domn care se numeşte Carol[40] şi care este nepotul regelui Prusiei, ruptă de Austria care a luat Transilvania şi de Rusia care şi-a alipit Basarabia, România astfel ameninţată de toate puterile care o înconjoară, tinde să se unifice şi să-şi regăsească autonomia dunăreană. Ea vorbeşte o limbă a ei, foarte frumoasă şi foarte sonoră, care se apropie de italiană sau, mai degrabă, de romana clasică puternic italienizată; ea are moravuri şi tradiţii care nu au nici o legătură cu cele ale ţărilor din jur.
p. 199 Acestea sunt, într-un fel, moravuri franco-orientale. // Românii păstrează o recunoştinţă eternă Franţei şi lui Napoleon III pentru că le-a mărit în 1856 teritoriul şi pentru că a reunit Moldova şi Ţara Românească sub acelaşi guvernământ.

Omul care a făcut cel mai mult pentru ţara de-abia născută se numeşte Mihail Kogălniceanu[41]. Este *domnul Thiers*[42] al României. Literat distins, orator de primă mărime, fost preşedinte al Senatului, fost de mai multe ori ministru, recunoscut şi aclamat de toată populaţia, domnul Kogălniceanu este un om simplu şi modest, de apartenenţă burgheză, vorbind franceza într-o manieră excelentă, şi om de gust înainte de toate.

Am conversat îndelung cu el în fermecătoarea sa vilă de la Şosea, unde totul ne-a amintit de rafinamentul şi eleganţa parizianului literat şi fin. Domnul Kogălniceanu e veritabilul burghez al Dunării, iubindu-şi ţara, astfel că lacrimile îi vin în ochi când vorbeşte de ea. El s-a retras astăzi din afacerile publice; dar toţi
p. 200 românii îl urmăresc // şi îl privesc ca pe <trimisul> providenţei, care la un moment dat va da semnalul deşteptării.

Domnul Kogălniceanu vede cu durere antrenarea clasei române inteligente spre frivolitate şi plăcere; dar el are încredere în inima şi în generozitatea acestui popor înflăcărat şi entuziast. Românul nu este corupt, este activ; el nu este deloc egoist sau invidios; are calităţi excelente.

Am putut, mai mult decât oricare altul, să apreciez acest abandon, această graţie, această delicateţe a românului către cei care îi sunt oaspeţi şi mai ales către francezi. Am trimis din Bucureşti o sumedenie de suveniruri şi de note pe care n-am făcut decât să le rezum în această scrisoare. Vă voi cere într-o zi permisiunea de a consacra mai multe coloane <din jurnal> acestei ţări fermecătoare, pe care o cunoaştem atât de puţin şi care ne cunoaşte atât de bine, şi care acţionează în ceea
p. 201 ce ne priveşte ca soră mai mică, devotată şi dezinteresată. //

---

[40] Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914), domnitor (1866–1881) şi rege al României (1881–1914).

[41] *Michel Korgonitzano* (1817–1891), om politic, istoric, scriitor şi publicist român.

[42] Adolphe Thiers (1797–1877), om politic, avocat, istoric şi jurnalist francez.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

XVIII

Constantinopol, 19 septembrie <1872>

Tranziția este bruscă între Giurgiu și Rusciuc, adică între extremul Occident și Orient, între creștinism și mahomedanism, între caschetă și turban. Zece minute cu vaporul pentru a traversa Dunărea și cu asta am spus totul. [...] // În cele din p. 202
urmă, la Rusciuc am pus piciorul în Orient.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

JACQUES ÉLISÉE RECLUS

(1830–1905)

Militant şi teoretician anarhist, pedagog, geograf, precursor al geografiei sociale, al geopoliticii, scriitor, Jacques Élisée Reclus este autorul unei vaste opere ştiinţifice: *La Terre*, 2 volume, *Géographie universelle*, 19 volumes, *L'Homme et la Terre*, 6 volume, *Histoire d'un ruisseau* şi *Histoire d'une montagne*, dar şi a peste 200 de articole cu caracter geografic, a 40 de articole pe teme diverse şi a 80 de articole pe teme politice.

Jacques Élisée Reclus s-a născut în vestul Franţei, în mica localitate la Sainte Foy la Grande din departamentul Gironde, la 15 martie 1830 într-o familie de protestanţi. Tatăl său, Jacques Reclus, pastor calvin, iniţial remunerat de stat şi apoi independent, a fost o vreme şi profesor la colegiul protestant din localitate. Pastorul şi soţia sa, Zéline Trigant-Marquey (1805–1887), au avut paisprezece copii, dintre care trei au murit de mici, Élisée fiind al patrulea dintre copii. Urmare a deciziei tatălui de a renunţa la retribuţia de la stat, bunicii materni, pentru a degreva familia de o parte de cheltuieli, l-au crescut pe Élisée la reşedinţa lor, La Roche-Chalais din Dordogne, până la vârsta de opt ani. În 1838 acesta a revenit în sânul familiei, stabilită între timp la Orthez. În 1842, la vârsta de 12 ani, tatăl său, care dorea să-l facă pastor, l-a trimis la Neuwied, în Prusia, să studieze la colegiul pastorilor luterani Fraţii Moraves, unde se afla şi fratele său mai mare, Élie. Deşi a frecventat cursurile numai doi ani, neputând să se acomodeze cu mediul din colegiu şi mai ales cu caracterul superficial al învăţământului religios, el a reuşit totuşi să se familiarizeze cu limbile germană, engleză şi olandeză, să aprofundeze cunoştinţele de limba latină, dar şi să vină în contact cu personalităţi ale vremii. Împreună cu fratele său Élie, între 1844–1847, a locuit la Sainte Foy la Grande, la sora mamei, Louise Trigant, căsătorită cu bogatul notar Pierre Léonce Chaucherie, unde a urmat cursurile colegiului protestant şi s-a pregătit pentru bacalaureat, susţinut şi obţinut la Universitatea din Bordeaux în 1848. Timp de un an frecventează la Montauban cursurile facultăţii de teologie protestantă, de unde avea să fie exmatriculat din cauza activităţii politice. Tot mai atras de ideile socialiste vehiculate în epocă, el a abandonat definitiv studiile teologice în 1850. Un an mai târziu îl găsim la Berlin, unde urmează, timp de un semestru, cursurile de geografie şi, pentru a se întreţine, dă lecţii de franceză. Aici avea să facă cunoştinţă cu celebrul geograf german Carl Ritter, devenind discipolul acestuia. În vara anului 1851, împreună cu Élie, revine la Orthez, traversând Franţa pe jos, experienţă ce a contribuit la modelarea caracterului viitorului geograf. Tot acum a scris articolul *Développement de la liberté dans le monde*, care va fi publicat în „Le Libertaire" abia la două decenii după moartea sa (1925), în care afirma că „anarhia este cea mai înaltă expresie a ordinii".

Lovitura de stat de la 2 decembrie 1852 prin care Ludovic Napoleon Bonaparte răstoarna republica şi deschidea calea instaurării monarhiei, a stârnit reacţia celor doi fraţi, care şi-au manifestat public ostilitatea faţă de noul regim. Ameninţaţi cu arestarea, ei se refugiază la Londra, unde trăiesc modest, din lecţii de franceză sau din munci pasagere, ca de pildă cea de administrator al unei ferme agricole din Irlanda. Aici tânărul Élisée a descoperit sărăcia împovărătoare a ţărănimii irlandeze, accentuată şi de seceta şi foamea din 1847, fapt care a contribuit la sedimentarea ideilor sale socialiste. Până în 1857, când avea să revină în Franţa, a călătorit în America, unde a exercitat diferite meserii, cum ar fi cea de preceptor la cei trei copii ai unei familii de plantatori de origine franceză, prilej de a veni în contact cu situaţia sclavilor de pe plantaţii. Revoltat de condiţia acestora, Élisée a devenit un susţinător fervent al nordiştilor în timpul războiului de secesiune. În 1855 pleacă în Columbia, unde timp de un an şi jumătate încearcă să pună pe picioare o plantaţie de banane şi cafea, dar lipsa de experienţă, de fonduri, ca şi problemele de sănătate au contribuit la eşec. Rămas fără

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

susținere financiară, el s-a decis să părăsească Columbia și, în iulie 1857, s-a îndreptat spre Franța, stabilindu-se, împreună tot cu fratele său Élie, la Neuilly-sur-Seine, în apropiere de Paris. Aici cei doi îi întâlnesc pe Auguste Blanqui și Pierre-Joseph Proudhon, iar Élisée devine membru al Societății de geografie. Din 1859 începea colaborarea cu influenta și prestigioasa revistă „Revue des deux Mondes", unde până în 1868 avea să publice articole de geografie, geologie, literatură, politică, economie, arheologie, făcându-se remarcat de editura Hachette, care avea să-i propună editarea de ghiduri de călătorie, ca de pildă *Guide du voyageur à Londres et aux environs* (1860), ceea ce i-a permis să călătorească în Germania, Elveția, Alpii italieni, Anglia, Sicilia, Pirinei. Prima sa carte, *Voyage à la Sierra Nevada de Sainte-Marthe,* apărută în 1861, constituie o povestire a aventurilor sale columbiene.

În octombrie 1863 Élisée, alături de fratele său, s-a numărat printre fondatorii „Société du Crédit au Travail", al cărui scop era întrajutorarea muncitorilor, iar un mai târziu, împreună cu alte 20 de persoane, punea bazele „Association générale d'approvisionnement et de consommation". În 1864 a aderat la „Association internationale des travailleurs", fondată în septembrie la Londra, care va deveni Internaționala I. Cu această ocazie îl cunoaște pe Mihail Bakunin, considerat de mulți „tatăl anarhismului modern", de care îl va lega o lungă prietenie, bazată și pe identitatea de convingeri. Împreună cu acesta a participat în 1867 la Lausanne la al doilea congres al „Association internationale des travailleurs" și la Geneva la primul congres al „Ligue de la Paix et de la liberté". În 1868 a aderat la „Alliance internationale de la démocratie socialiste", fondată de Bakunin, un an mai târziu fiind admis în Consiliul general al „Association internationale des travailleurs" și participând la Londra, în calitate de invitat, la două ședințe ale Internaționalei I.

În paralel, în 1867 și 1868 a publicat două volume dintr-un tratat de geografie generală, intitulat *La Terre, description des phénomènes de la vie du globe*, care îi vor aduce recunoașterea internațională, fiind prima lucrare din vasta trilogie: *Nouvelle Géographie universelle* (1875–1893) și *L'Homme et la Terre* (1905–1908).

În timpul războiului franco-prusac și al Comunei din Paris, Élisée s-a angajat activ în acțiuni politice și militare. Astfel, în toamna 1870, în timpul asediului Parisului, s-a înrolat voluntar în batalionul 119 al Gărzii naționale, apoi în batalionul de baloane cu aer condus de caricaturistul și fotograful Felix Nadar, prietenul său. Câteva luni mai târziu, împreună cu André Léo, Benoît Malon și fratele său Élie, au pus bazele ziarului „La République des travailleurs". După proclamarea Comunei, în martie 1871, s-a înrolat voluntar în Federația Gărzii naționale, iar nu peste mult timp a fost făcut prizonier și încarcerat inițial la Satory, de unde a fost tansferat întâi la Brest și în cele din urmă la Trébéron. A stat în închisoare 11 luni (aprilie 1871–martie 1872). La 15 noiembrie 1871 Consiliul de război l-a condamnat la deportare în Noua Caledonie, dar renumele științific, ca și susținerea intelectualilor britanici care au inițiat o petiție, semnată de importante personalități științifice printre care Charles Darwin, au dus la comutarea pedepsei în zece ani de exil. Deși susținătorii l-au sfătuit insistent să facă recurs, Élisée a refuzat și a plecat în exil în Elveția, la Lugano, unde avea să-și continue activitatea politică, fondând o secțiune a Internaționalei I la Vevey împreună cu prietenul său, cartograful Charles Perron. Exilul a durat până în martie 1879.

Între 1872–1875 a publicat în cotidianul lui Leon Gambetta, „La Republique française", 25 de articole cu temă geografică sub titlul *Géographie générale*, iar din mai 1875 începea publicarea, tot în foileton, a altei lucrări, *Nouvelle Géographie universelle*. Din 1874, după moartea celei de-a treia soții, Élisée a locuit mulți ani pe malul lacului Leman la: La Tour-de-Peilz (1874–1875), Vevey (1875–1879), Clarens (1879–1890). În 1875 se căsătorea cu Ermance Gonini, văduva unui văr al mamei sale. În tot acest timp a continuat să întrețină relații strânse cu prietenul său Mihail Bakunin, la moartea căruia, în iulie 1876, a ținut un discurs emoționant, ca și cu Piotr Kropotkin, cu James Guillaume, a publicat articole pe teme politice, dar mai ales geografice, a colaborat la „L'Almanach du peuple" și „la Révolte", a lansat, la Geneva, împreună cu camaradul său Charles Perron, revista „Le travailleur" (1877), definindu-și *comunismul literar* ca pe o „consecință necesară și inevitabilă a revoluției sociale", expresie a „noii civilizații ce inaugura această revoluție" ce ducea la „dispariția tuturor formelor etatiste". În 1883 a fost implicat în procesul intentat la Lyon lui Kropotkin, fiind considerat un colaborator al acestuia în organizarea „unui partid anarhist internațional". Deși amnistiat în 1879, el a continuat să locuiască până la sfârșitul anilor optzeci la Clarens, pentru ca din 1890 să revină în Franța unde a locuit la Nanterre, Sèvres și Bourg-la-Reine. La Clarens a definitivat *Histoire d'une montagne* (1876) și primele volume din *Nouvelle Géographie universelle*. Ultima

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

lucrare a fost tradusă în mai multe limbi, fiind cunoscută în Australia şi Orientul Apropiat, dar şi în China şi America de sud, autorul ei bucurându-se de o largă recunoaştere internaţională şi primind distincţii de la prestigioase societăţi: în noiembrie 1891 a primit marea medalie de aur a Societăţii de topografie a Franţei, în februarie 1892 cu „titlu excepţional" marea medalie de aur a Societăţii de geografie din Paris, rezervată de obicei exploratorilor, iar în martie 1894 medalia de aur anuală a Royal Geographical Society din Londra. În tot acest timp a continuat să călătorească în Italia, Algeria, Statele Unite, Canada, Brazilia, Uruguay, Argentina, de unde a cules impresii şi a observat particularităţile locale.

Întreaga sa activitate ştiinţifică nu a trecut neobservată de mediul academic şi în 1892 Universitatea Liberă din Bruxelles (ULB) îi oferea catedra de geografie comparată şi-i decerna titlul de profesor asociat la facultatea de ştiinţe. Cursurile trebuiau să înceapă în martie 1894, dar două evenimente aveau să modifice cariera de dascăl a lui Élisée Reclus în Belgia. La 9 decembrie 1893, Auguste Vaillant a lansat o bombă în Camera Deputaţilor din Paris. Deoarece anterior primise vizita lui Paul Reclus, nepotul lui Élisée, geograful a fost acuzat de autorităţile franceze ca fiind autorul moral din cauza convingerilor anarhiste şi a trecutului. Supărat, acesta a difuzat în campusul Universităţii Libere un text intitulat *Pourquoi sommes-nous anarchistes?*, în care condamna burghezia, preoţii, regii, soldaţii, magistraţii, adică cei care, în accepţiunea lui, exploatau pe cei săraci pentru a se îmbogăţi, fiind un adevărat apel la revoluţie, socotită singura cale de înfăptuire a idealului anarhist. Ca urmare, în şedinţa din 30 decembrie 1893, consiliul de administraţie al Universităţii i-a cerut să amâne cursul *sine die*, ceea ce a provocat demisia rectorului şi a unui mare număr de profesori. În acest context apare ideea creerii unei noi universităţi, care să răspundă mai bine convingerilor filosofice, materialiste şi pozitiviste. Ea a devenit realitate începând cu 30 ianuarie 1894 sub numele de Université Nouvelle, iar cursurile ţinute de Élisée Reclus au atras un număr mare de auditori. În 1898, a fondat Institut d'études géographiques ou Institut géographique, aflat sub egida universităţii şi a creat Société anonyme d'études et d'éditions géographiques Élisée Reclus, care a publicat diverse studii geografice, însemnări de călătorie, hărţi, în asociaţie cu capitalişti belgieni

În perioada 1895–1898 a luat parte la proiectul de construcţie a Marelui Glob, o machetă de 127,5 m în diametru, destinată a reprezenta cât mai fidel Terra la o scară de 1:100 000 şi care trebuia aşezată pe colina pariziană Chaillot pentru Expoziţia universală din 1900. Costurile ridicate ale acestui proiect (cca. 200 de milioane de franci) au împiedicat materializarea lui.

Moare la 4 iulie 1905 la Torhout, în apropiere de Bruges, fiind înmormântat la cimitirul din Ixelles.

Vizita lui Élisée Reclus în regiunile miniere ale Transilvaniei a avut loc în timpul exilului în Elveţia, cel mai probabil în cursul anului 1872. Cu acel prilej a vizitat salinele de la Praid şi Turda, constatând că deşi în primul caz există „un veritabil munte de sare pură a cărui cupolă joasă, nu are mai puţin de şapte kilometri jur-împrejur" şi are „de două ori mai multă materie decât faimosul munte de sare Cardona", cel de-al doilea „are avantajul de a fi exploatat uşor în carieră şi de a fi mult mai bine cunoscut pe piaţa produselor în ţările consumatoare, adică în câmpia ungară". La Turda, francezul a coborât în interiorul salinei până la punctul de exploatare, a descris atmosfera şi felul de a desprinde blocurile din masa de minereu şi de a le secţiona în bucăţi mai mici. De aici, urmând valea Arieşului, s-a îndreptat spre Rimetea, interesat de zăcămintele de plumb, mercur, galenă şi mai ales de fier. Deosebit de sugestiv este tabloul făcut localităţii, cu multe case „construite din piatră solidă şi nu din chirpici sau lemn, ca majoritatea clădirilor din Transilvania", care impresionau prin curăţenia lor. Reconstruită parţial după incendiul din jurul anului 1870, Rimetea avea „pe partea străzii, o faţadă uniformă, împodobită cu coloane şi sculpturi de proastă calitate", iar din loc în loc grămezi de grinzi arse şi resturi rămase de la incendiu. „Belşugul era general în Rimetea", concluziona Élisée Reclus, atestat, în opinia sa, şi de „bogăţia costumului fetelor, în care sunt amestecate modele germane din Evul Mediu cu altele ungureşti şi orientale". Astfel de costume, „din care fiecare reprezintă o mică avere", fiind împodobite cu ciucuri din aur, cu emailuri şi granate, cu perle şi mătase", pot fi întâlnite numai „într-o ţară în care fiecare obiect de toaletă se transmite în întregime din generaţie în generaţie".

Următoarea oprire a fost la Baia de Arieş, la spălătoriile şi minele de la Roşia Montană, la Muntele de la Detunata. La Roşia Montană a văzut cum se obţine aurul din nisipul râului, îndeletnicire practicată de mulţi localnici, care le aducea, potrivit mărturisirii unuia dintre ei, în funcţie de anotimp şi noroc, „un câştig până la doisprezece florini într-o săptămână; produsul lunar al

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

muncii lui poate cu greu fi evaluat la mai mult de douăzeci de florini, mai puțin de cincizeci de franci". În paralel aici exista și o exploatare a aurului ce aparținea guvernului ungar, bine organizată, cu clădiri noi și utilaje moderne. Minele de la Roșia Montană erau foarte bogate în minereu, dacă avem în vedere că „producția anuală de aur este evaluată la patru sute cincizeci de kilograme de metal pur sau mai mult de un milion și jumătate de franci; dar în anii favorabili, atunci când minerii au norocul să dea peste un filon de aur pur, recolta depășește zece milioane", nota Reclus. Ultimul popas a fost la Deva și Hunedoara. În prima localitate a văzut fortăreața distrusă în mare parte de explozia unei pulberării, iar în cea de-a doua a remarcat castelul Huniazilor, aflat de ceva timp în reconstrucție și și-a exprimat speranța că uzina metalurgică construită de curând, menită să valorifice zăcămintele de fier din zonă, va fi urmată cât de curând de impunerea localității drept un centru important în exploatarea și prelucrarea fierului și obținerea oțelului.

ÉLISÉE RECLUS

Călătorie în regiunile miniere ale Transilvaniei vestice[1]

p. 17

VI

Formarea sării în Transilvania – Salinele de la Turda – Puțul Iosif[2] – Puțul Tereza[3] – Puțul prăbușit

Cercetarea geologică a Transilvaniei a arătat că, în ansamblu, toate formațiunile recente, ce ocupă mare parte a câmpiei vălurite a Transilvaniei[4], chiar în centrul țării, pot fi socotite un fel de capac pus peste un imens strat de sare impură, rămas dintr-un vechi bazin lacustru evaporat. Acest bazin de sare, ar fi ușor de exploatat fie direct, fie cu ajutorul a șase sute izvoare de sare care țâșnesc <la suprafață>, pe nu mai puțin de douăzeci și cinci de mii de kilometri pătrați; dar, în afară de această bogăție minieră, într-adevăr inepuizabilă, aflată în profunzimea solului, Transilvania mai are cantități enorme de sare care ajung la suprafață și pe care ploile le spală și le sculptează în forme bizare. La Praid[5], pe valea Mureșului[6] răsăritean se vede chiar un veritabil munte de sare pură a cărui cupolă joasă, nu are mai puțin de șapte kilometri jur-împrejur, conține, se spune, de două ori mai multă materie decât faimosul munte de sare Cardona[7] din Catalonia. În altă parte se văd piramide de sare, formate pe solul argilos, ca niște corturi ale armatei.

Stratul sării de la Turda[8] nu este ca la muntele de la Praid, dar are avantajul de a fi exploatat ușor în carieră și de a fi mult mai bine cunoscut pe piața

---

[1] Traducere după Élisée Reclus, *Voyage aux regions de la Transylvanie Occidentale*. Texte et dessins inédits, în „Le tour du monde. Nouveau Journal des voyages", 1873, p. 17–32.

[2] *Joseph.*

[3] *Thérèse.*

[4] *Mezöseg.*

[5] *Parajd*, sat, com., jud. Harghita.

[6] *Maros.*

[7] Localitate în Catalonia, provincia Barcelona.

[8] *Thorda.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

produselor în țările consumatoare, adică în câmpia ungară. La baza salinei Turda șerpuiește râul Arieș[9], drum natural care poartă blocurile de sare gemă în orașele de pe malurile Mureșului și ale Tisei[10]. Este un privilegiu comercial că Turda, antica *Salinx* romană, a trebuit să fie un oraș minier încă din primele licăriri ale istoriei dacice. Acum, zăcământul dă în medie douăzeci de mii de tone de sare gemă pe an; dacă ar fi necesar, ar putea da ușor însutit.

p. 18 Mina mare de la Turda este în nordul orașului. // Vagonetul ne-a transportat în interiorul colinei de sare pe o cornișă care domină una din marile săli de extracție. De jos urcă o rumoare surdă de voci și ecouri. O brumă ușoară umple spațiul infinit pe care privirea încearcă să-l destrame. Mici puncte luminoase sau mai degrabă licăriri cutreieră în puțuri imense, dar nu distingem punctul de lucru, nici măcar o umbră imprecisă care să aducă a formă umană. Căutăm un indiciu, un punct fix care să ne permită să ne dăm seama de adâncimea abisului; pentru <cei care au amețeală; abisul> este fără fund; în realitate de jos până la boltâj sunt o sută patruzeci și patru metri, înălțime aproape egală cu cea a vârfului <catedralei> din Strasbourg sau a Marii Piramide <din Gizeh>.

O scară interminabilă, tăiată cotit în sarea cristalină, ne permite să coborâm și ne conduce deodată pe culoarul marii săli, în centrul lumii minerilor. Lucrătorii, unguri în cea mai mare parte, sunt goi până la brâu, căci munca este dură și corpul lor este aproape tot timpul scăldat în sudoare. Așezați doi câte doi într-un spațiu tăiat în roca de sării, muncesc să desprindă <minereul>. Toate mișcările lor sunt egale și ritmice; se apleacă și se ridică în același timp, târnăcoapele lor cad precis în același timp pe linia ce marchează separarea celor două blocuri. Apoi, ei se ocupă cu desprinderea în lături a pietrei, apoi o desprind în partea de jos prin lovituri de târnăcop aplicate orizontal. Un sunet clar al rocii îi anunță că masa de sare este în sfârșit liberă. Ei o asigură cu ajutorul unei pârghii, apoi își șterg fruntea și se odihnesc un moment înainte de a ataca alt bloc. Această muncă este foarte grea, dar este destul de bine plătită în comparație cu rata medie a salariilor din Transilvania. Fiecare bucată lungă de sare este împărțită în sferturi, adică în bucăți de cincizeci de kilograme, pentru care minerul primește șaptesprezece sau optsprezece centime; ei pot tăia și în <bucăți> de douăzeci sau douăzeci și șase <de kilograme> după forța<fiecăruia> și după duritatea rocii. Deci <lucrătorul> câștigă în jur de cinci franci într-o zi de muncă de zece ore. De obicei, lucrătorul își începe munca la ora patru dimineața; lucrează până la ora două după amiază, apoi iese la aer și se ocupă cu îngrijirea viei, care este aproape peste tot proprietatea sa. Faptul că sunt mai bine plătiți decât alți lucrători este o relativă ușurare: dacă salariul era prea mic, n-ar fi forțat de sărăcie să accepte.

Modul de exploatare s-a modificat în cursul secolelor. Escavările au acum formă de cupole sau de clopote; pe măsură ce activitatea avansează, mina se adâncește și se lărgește totodată, dar de o manieră în care pereții de incintă se apropie de verticală pentru a sprijini greutatea masei superioare <a rocii de sare>.

---

[9] *Aranyos.*
[10] *Tisza.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În sfârşit, recent a fost concepută tăierea rocii în culoare lungi, ai căror pereţi laterali se întâlnesc în arcade ca acelea ale cazematelor. Astfel sunt exploatate minele de la Ocna Mureş[11] şi începe să se lucreze în aceeaşi manieră într-o parte a minei Turda; dar vechiul mod de exploatare nu a fost abandonat şi locul unde cel mai mare număr de mineri se găsesc adunaţi este „puţul Iosif" , în care ne-a dus însoţitorul nostru. Din această enormă cavitate au fost îndepărtaţi patru sute de mii de metri cubi de sare gemă şi lucrătorii nu încetează să o adâncească.

Cea mai mare dintre săli, puţul Tereza[12], nu avea mai puţin de o sută cincizeci şi şase de metri adâncime şi un diametru corespunzător. Cupola, excavată în sânul rocii, era poate cea mai vastă dintre toate cele făcute de munca omului; în tot cazul nu avea egal printre cele pe care arhitecţii le-au ridicat pentru catedrale şi palate. S-au săturat să sape şi să lărgească continuu: asta a fost într-adevăr o idee bizară de a persista în căutarea sării la mare adâncime, mai ales când la acelaşi nivel în câmpia vecină se găseşte din abundenţă. Mina Tereza a fost deci abandonată.

La ieşirea din puţul Tereza paznicul ne-a pus să urcăm pe o scară săpată ca şi celelalte în sare naturală. Curând o rază de soare a făcut să licărească cristalul strălucitor al pereţilor, ghidul a ridicat o scândură încuiată cu lacăt, apoi a deschis uşa unui hambar; am ieşit la aer. Spaţiul înconjurător era un adevărat deşert din Africa. Dealuri de argilă brumărie ne ascundeau orizontul câmpiei şi al munţilor; stânci de sare impură îşi ridicau lângă noi vârfurile lor punctate în nuanţe de roz, de bleu, de verde datorate substanţelor cu care erau amestecate; buruieni, ierburi, vegetaţia neînsemnată a plajelor marine îşi ridicau din adânciturile tulpinile şi florile de un albastru deschis; în fundal o urmă de sare strălucea arătând, prin meandrele sale, locul unde curge un pârâu în sezonul ploios: bălţi cu apă sărată, mărginite de un guler alb ca de zăpadă, apăreau din fundul adânciturii în formă de crater. Un soare nemilos care radia căldură şi lumina, ne frigea craniul.

Bălţile de pe platou arătau poziţia exactă a puţurilor prăbuşite. Una din aceste gropi, care a fost deschisă în 1872, este mereu în transformare, având în vedere activitatea geologică. Prin prăbuşirea în fundul minei, fragmentele bolţii au ridicat apa sărată care era acumulată în timpul secolelor şi au adus la suprafaţă grinzi groase, ce serveau altădată drept cadru de susţinere; la marginea craterului, pe apa îngălbenită, se văd toate lemnele încălcite într-o plută. Deschiderea pantelor, încă foarte rapidă, nu a dus la stabilizarea pantei, ce continuă să se prăbuşească, <antrenând> uneori mase mari <de rocă>, // alteori resturi de moloz; pământul p. 19
alunecă în mici avalanşe din toate părţile ca într-o clepsidră imensă; se spune că groapa atrage toate aceste fragmente, pe măsură ce mişcarea şi zgomotul care le însoţeşte contrastează cu liniştea şi imobilitatea spaţiului înconjurător.

[11] *Maros Ujvar*, oraş, jud. Alba.
[12] Le puits de Thérèse.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

VII

„Valea transversală"[13] a Turdei – Câmpia Cristiş[14]

La vest de Turda se ridică dealuri goale, gri şi posace, care la început par lipsite de interes. Cu toate acestea, de la distanţă au arătat o despicătură asemănătoare capătului unui defileu, pe care o putem descrie ca pe un admirabil defileu montan. Trebuie să fim lăsaţi să ne convingem şi am pornit la drum.

Drumul foarte prost, presărat cu pietre şi periculos de înclinat, ocoleşte un deal unde ici-colo roci de alabastru, albe ca zăpada, străpung stratul subţire al pământului, acoperit cu cărbune, ierburi şi muşchi. Dincolo de un mic deal, coborâm într-o mică luncă mocirloasă unde şerpuieşte un pârâu pe sub frunzişul copacilor. Urmăm cursul şi deodată ajungem în faţa unei mori toată presărată cu făină, pusă ca din întâmplare în mijlocul cascadelor. O tânără romăncă încântătoare este la intrarea adăpostului. Soţul, un tânăr superb cu păr lung blond şi cu un surâs binevoitor, ne-a invitat să intrăm în locuinţa lui, ne-a chestionat discret şi ne-a lăsat să contemplăm imaginile sfinţilor, vechi chipuri bizantine, care pentru un colecţionar de tablouri au un anumit preţ.

Moara este aşezată chiar la intrarea în defileu. De acolo dealul cu pantele monotone se rupe pentru a forma doi pereţi de rocă albă sau de un galben auriu, presăraţi cu constelaţii de muşchi înnegriţi. Din proeminenţă în proeminenţă, privirea urcă până la cer, asemănător cu un voal lung bleu întins deasupra unui coridor îngust; în jos se pierde într-o umbră umedă. Suntem într-adevăr într-o „vale transversală" ca aceea din Pirineii Orientali[15] şi din Alpii Maritimi[16], sau, dacă vreţi, într-un fel de *ţeavă* ca cele lărgite de râurile Noului Mexic şi Colorado.

Unul din aceste vârfuri zimţate ce domină valea transversală este găurit dintr-o parte în alta şi lasă să treacă un fascicul de lumină; alte caverne apar dimpotrivă ca nişte guri negre deschise în grosimea rocii. Două din aceste vizuini oferă acea particularitate remarcabilă din care există puţine exemple, de a nu forma în realitate decât o singură şi aceeaşi grotă tăiată în două de ruptura trecătorii. Se văd portaluri gigantice ce corespund exact celor două cote ale defileului: un torent de apă a invadat rocile la vremea când ruptura transversală, făcută, spune legenda, prin
p. 20 lovitura de sabie a Sfântului Ladislau[17], nu a avut încă loc sau când dealul // era o singură masă. Cei care fugeau, urmaşii probabil ai celor din epoca pietrei, au întărit

---

[13] *Le clus*, corect le cluse.

[14] *Keresztes*, între 1918–1924 s-a numit Cristiş, iar din 1924 Oprişani; azi cartier al municipiului Turda.

[15] Lanţ al Munţilor Pirinei.

[16] Lanţ muntos situat în sud-vestul Alpilor, mai precis la graniţa dintre departamentul francez Alpes-Maritimes şi provincia italiană Cuneo.

[17] Ladislau I, cunoscut şi ca Ladislau cel Sfânt (1040–1095), rege al Ungariei (1077–1095), canonizat de biserica catolică în 1192, în timpul domniei lui Bela al III-lea, considerat un apărător al creştinismului, cel care a contribuit decisiv la desăvârşirea creştinării maghiarilor.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

intrarea în aceste două peşteri şi resturile zac împrăştiate pe pante. Grupuri de lilieci populează acum drumurile celor două vechi oraşe subterane.

Defileul nu este prea lung; am zăbovit acolo. Părăsind pârâul care curge între două mase porfirice fără frumuseţe, escaladăm în grabă un promontoriu pentru a coborî în satul Maşca[18], ridicat pe o rocă de alabastru ce domină cursul Arieşului. Aici am aşteptat câteva ore echipajul, trimis după noi de un maghiar ospitalier. Grăbiţi să se întoarcă în grajd, cei patru cai iuţi ne-au dus în galop; dar câteodată au încetinit pasul din cauză că drumul pe care îl urmam era un adevărat drum transilvănean, când uşor, acolo unde natura a făcut tot, dar aproape peste tot greu, gropi tăiate în stânci, acoperite de movile şi pietre, înconjurate de prăpăstii. Deci am avut o plăcere când am văzut câmpia *Cristiş*, în mijlocul vechii „Livezii a lui Traian"[19], grupul de plopi înalţi în spatele cărora se ascundeau casele unde se pregătea masa de seară pentru noi. Ce odihnă plăcută este această locuinţă simplă a ţăranului ungur! Nu are pretenţii de arhitectură, dar cât este de plăcut să urci scara din lemn şi să te plimbi pe veranda spaţioasă spre care arbuştii înmiresmaţi din grădină îşi înclină ramurile încărcate de flori! Prin frunziş se văd grajdurile şi acareturile în jurul unei curţi <pline de> iarbă; un curs de apă ţâşneşte cu mare putere curgând zgomotos dincolo de perdeaua de arbori, apoi, după câteva sute de metri, se pierde sub perdeaua de sălcii <de pe malul> Arieşului. Mi se pare că sunt dus din nou în plantaţiile din Louisiana şi desigur ospitalitatea cordială ce ne este acordată aici este de natură să-mi confirme această iluzie.

VIII

Valea Arieşului – Stânca Fecioarei –Rimetea[20], istoria sa, locuitorii săi, minele de fier

A doua zi devreme, trăsura noastră a traversat câmpia fertilă unde poporul dac nesupus a încercat în zadar să facă faţă loviturii armatelor lui Traian şi am văzut cum creşte înaintea noastră deschiderea văii dintre munţi de unde // vine de p. 22
sus Arieşul. O să intrăm în celebra zonă minieră care a fost pentru popoarele Europei, înainte de descoperirea Americii, principala comoară a metalelor preţioase.

Intrarea în defileu, adevărată poartă triumfală, este formată de o deschidere pe care inginerii au tăiat-o pentru drumul ce traversează roca de porfir[21]. Spaţiul obeliscului, aflat în nordul torentului, se numeşte Leany-Kö sau Stânca Fecioarei,

---

[18] *Meskö*, corect *Macsakő*, sat, com. Iara, jud. Cluj.

[19] *Pré de Traian.*

[20] *Torotzko*, corect în limba maghiară Torockò, sat, com., jud. Alba. Până în anii 60 ai secolului XX s-a numit Trascău.

[21] Porfirul este o rocă vulcanică dură, formată din cristale mari de feldspat, cuarţ etc. înglobate într-o masă de feldspat măruntă sau sticloasă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din cauza unei tinere prințese pe care tătarii au asediat-o într-un castel roman și care ar fi scăpat noaptea pentru a merge să se refugieze pe această stâncă. Trebuie că această tânără să fi fost o zână pentru a-i orbi pe dușmani și a-i împiedica s-o vadă pe piedestalul său înalt.

Minele din grupul Arieș cele mai apropiate de Turda sunt cele de la Rimetea, aflate într-o vale laterală la sud de râu. Munții acestui district au, se pare, numeroase zăcăminte de plumb, de galenă, de mercur; din timpuri îndepărtate, locuitorii acestei țări exploatează numai minele de fier. Aceasta este industria care le-a dat, de-a lungul secolelor, prosperitatea excepțională și ceea ce este mai prețios dintre toate, libertatea. Ocupația lor de mineri și de producători de arme și unelte le-a adus privilegiul de a se guverna ei înșiși.

În timp ce atelajul urca încet drumul pe valea Arieșului, șerpuind printre pantele joase ale Pietrei Secuiului[22], unul dintre însoțitorii mei mi-a povestit pe scurt istoria târgului minier. În secolul zece, o colonie de maghiari exploata deja minele țării, dar modul de lucru era mai mult decât primitiv; primele furnale permanente au fost făcute de coloniștii austrieci din districtul Eisenwürzel. Acești mineri abili s-au înțeles ușor cu locuitorii țării, au adoptat limba și obiceiurile maghiarilor și s-au contopit cu restul populației. Un singur obicei amintea de vechea influență germană: la petrecerea lor de nuntă invitații cumpărau vinul.

Dar in afară de această tradiție, care i-a scandalizat pe ungurii din alte districte, obiceiurile locuitorilor din Rimetea contrastează plăcut față de cele ale majorității transilvănenilor. La ei, femeile sunt onorate și se bucură de o mare libertate; instruirea este în general răspândită; bărbații și femeile toți știu să citească, să scrie, să calculeze, toți cunosc istoria țării; limba maghiară este vorbită cu o corectitudine aproape literară; dragostea pentru muncă este o virtute generală.

Sosind la Rimetea, prima noastră grijă a fost de a începe căutarea unui han, dar am făcut degeaba turul locului, la această oră a zilei târgul era o vastă Sahară de nisip fierbinte. Toate casele, construite din piatră solidă și nu din chirpici sau lemn, ca majoritatea clădirilor din Transilvania, ne-au uimit prin curățenia lor. Toate aveau, pe partea străzii, o fațadă uniformă, împodobită cu coloane și sculpturi de proastă calitate: nu este artă, dar cel puțin arhitectul a avut intenții bune de care trebuie să ținem seama. Această reconstrucție generală a unei întregi părți a târgului și îngrămădirea de grinzi arse ici și colo, ne dă impresia că Rimetea a fost de curând devastată de un incendiu[23]. Munca de reconstrucție nu a fost încă terminată și hanul se numără printre clădirile întârziate. Deci a trebuit să facem apel la ospitalitatea ungurească.

Am observat un suflet al locului cocoțat pe un acoperiș și câteva cuvinte politicoase au fost de ajuns pentru ca poarta să se deschidă larg în fața noastră. Camera de onoare în care am intrat nu era prea spațioasă, dar, grație unei ordini

---

[22] *Szekel-kö*, corect *Székelykő* (numit și Colții Trascăului), masiv calcaros din Munții Trascăului, acesta din urmă grup montan al Munților Apuseni.

[23] Într-adevăr, Rimetea a avut de suferit de pe urma unui incendiu, izbucnit nu cu mult timp înainte de vizita autorului (în jurul anului 1870). În urma incendiului s-a trecut la reconstruirea caselor cu fațade albe, cu arhitectură specifică, cu influențe secuiești și nemțești care au dus la apariția unui sincretism stilistic aparte în Ardeal.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

minunate şi unui adevărat geniu al aranjamentului, o mulţime de obiecte diverse, de o curăţenie excelentă, erau aşezate într-un loc mic. Litografii reprezentând patrioţii unguri din anii revoluţiei //, desene colorate, fotografii acopereau o parte a pereţilor p. 23
albiţi îngrijit cu var; oale vechi, vase în culori luminoase erau agăţate de grinzi; băncile, masa, lemnul patului erau împodobite cu picturi cu flori de gust oriental; un cuptor împodobit, în jurul căruia o bancă din piatră permitea familiei aşezarea de jur împrejur, ocupa un colţ al camerei; pe pat, înalt de un metru şi jumătate şi acoperit cu covoare ţesute, patru perne enorme, dispărute aproape sub broderiile roşii, urcau în etaje până la partea de sus a camerei; huse frumoase acopereau toate ţesăturile; bucăţi de pânză, împodobite cu desene roşii şi negre, de un gust încântător, erau atârnate în toate colţurile tavanului lăsat gol de oale şi ulcioare. Se obişnuia ca, în majoritatea caselor din Rimetea, cărţile, în rânduri dese, să fie aşezate pe grinzi, cum sunt cârnaţii şi jamboanele în fermele din Franţa meridională; dar, la gazdele noastre beletristica era reprezentată doar de o singură carte de poezii patriotice. Cu greu ne permiteam să ne mişcăm în acest mic muzeu, de teamă să nu lovim unele bibelouri sau să mototolim vreo pânză şi totuşi doamna casei a găsit mijlocul de a ne servi aici masa şi ne-am instalat comod pentru o noapte fără a deranja nimic din ordinea generală. A doua zi, când ne-am luat rămas bun de la gazdele noastre, camera pe care am părăsit-o şi-a reluat aspectul de sanctuar.

Belşugul era general în Rimetea, aşa cum mărturiseşte bogăţia costumului fetelor, în care sunt amestecate modele germane din Evul Mediu cu altele ungureşti şi orientale. Femeile măritate şi tinerele fete, băieţii şi bărbaţii se disting prin culoarea panglicilor şi prin desenele broderiei <veşmântului> lor; dar, după necesităţi, erau domnişoare, de altfel atât de graţioase, care străIucea mai mult prin frumuseţea ornamentelor lor. O cingătoare din mătase roşie cu ciucuri din aur, adesea împodobite cu emailuri şi granate, le înconjura talia; *corsetul*[24], care le acoperea pieptul, era brodat cu perle şi mătase colorată; o manta albă, bogat îmblănită, făcea să iasă în evidenţă lumina podoabei lor; de boneta lor din postav auriu atârnă panglici şi franjuri aurii. Astfel de costume, fiecare reprezentând o mică avere, nu pot exista decât într-o ţară în care fiecare obiect de toaletă se transmite întreg din generaţie în generaţie; cu toate acestea, ne întrebăm cu uimire cum pot resursele locale să suporte un asemenea lux.

În orice caz, vechea industrie a fierului nu reprezintă decât o mică parte din bogăţia de la Rimetea. Am avut ocazia să vizităm mici furnale din împrejurimi şi într-adevăr nu se poate imagina nimic mai mizerabil: este aproape la fel cum trebuie să muncească negrii în Africa. La vederea acestei industrii primitive, care s-a păstrat din secol în secol în zone îndepărtate, înţelegem care este forţa obiceiului sau mai degrabă puterea moştenirii: fiul lucrează unde au lucrat tatăl şi bunicul său; el continuă să sfărâme aceeaşi rocă minieră, în aceeaşi rutină a meseriei chiar şi atunci când nu a găsit nici cel mai mic profit şi alte munci îl solicită; el nu făcut nimic care să revoluţioneze sau să se smulgă din mizeria extremă şi din munca tradiţională.

Actualmente costurile exploatării celor mai multe furnale depăşesc profiturile şi numărul minelor descreşte de la an la an. În timpul // unei generaţii producţia de p. 24

[24] *Le fuzö.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

metal s-a micşorat cu două treimi; ea a scăzut de la şase sute la două sute de tone şi bineînţeles ea va scădea cu totul, atâta timp cât industria nu se transformă şi cât minereul nu va fi folosit cu cele mai ieftine costuri[25]. De asemenea, oamenii din Rimetea, mai informaţi decât vecinii lor, se gândesc să înlocuiască industria în decădere printr-o nouă specializare mai lucrativă; ei se ocupă mai ales cu îngrijirea pomilor fructiferi. De asemenea ei sunt renumiţi ca excelenţi agricultori, grâul lor fiind cel mai frumos şi mai greu din toată Transilvania. Totodată ei s-ar putea ocupa şi cu reîmpădurirea şi redarea verdeţii câmpurilor care au fost despuiate de-a lungul secolelor de exploatarea barbară.

IX

Piatra Secuiului[26] – Defileul şi castelele Rimetei. Colţeşti[27] – Grota Bedeleu[28] – Sub Piatră[29]

Muntele ce domină Rimetea în partea de est este celebru in istoria Transilvaniei. I s-a dat numele de Scaunul secuilor sau Piatra secuilor. Sus se ridica deja un puternic castel[30] pe care mongolii l-au asediat în secolul al treisprezecelea. Apărătorii, ajunşi la ultima rezistenţă, erau pe punctul de a ceda, când secuii s-au
p. 26 grăbit din văile lor din Carpaţi, au apărut deodată şi ţintindu-i <cu armele> // i-au speriat pe asiatici. După această victorie, muntele a aparţinut eliberatorilor şi câteva ruine ce pot fi văzute în vârful <muntelui> sunt resturile construcţiilor ridicate de ei. Sărbătoarea triumfului este celebrată mereu şi în acea zi locuitorii din Rimetea, credincioşi unui obicei vechi, sădesc sălcii plutitoare, ca lăncile aruncate care altădată arătau groapa luptătorilor.

„Piatra" este o rocă enormă din jurasic (1127 m înălţime). Ca majoritatea munţilor de această origine, ea este tăiată pe partea dinspre câmpie de doi pereţi prăbuşiţi care se sprijină pe resturile de dărâmături; văg, seamănă cu un leu culcat ridicând capul; dar frumuseţea formelor nu împiedică ca aspectul Pietrei secuilor să fie foarte trist. Toate câmpurile amenajate pe pante sunt dispuse în terase şi

---

[25] Pe lângă exploatarea şi prelucrarea primitivă a fierului, la decăderea localităţii au contribuit concurenţa topitoriilor din Hunedoara şi Reşiţa, mult dezvoltate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, dar mai ales scăderea rezervelor de minereu (epuizate în secolul al XIX-lea).

[26] *La pierre des Szeklers*. Vezi nota nr. 22.

[27] *Szent Györgyö (Torotzko Szent Györgyö* sau *Torotzkoszentgyörgyö)*, o vreme numit Sângiorgiul Trascăului, sat, com. Rimetea, jud. Alba.

[28] *Bedellö*, munte şi grotă în munţii Trascăului.

[29] *Buvo Patak*, munte din calcar din cadrul munţilor Trascău şi sat, com. Sălciua, jud. Alba.

[30] Cetatea de piatră la care face referire autorul datează din secolul al XIII-lea, înainte de invazia mongolilor, fiind singura din Transilvania care a ţinut piept trupelor invadatorilor asiatici. La aproximativ 3 km de Rimetea, la vest de satul Colţeşti, a fost construită de familia Thoroczkói după 1291 a doua cetate medievală, cetatea Trascăului, a cărei ruină se găseşte pe o stancă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sustinute de pereți din pietriș; nici un arbore nu strică, prin frunzișul lui, uniformitatea dezolantă a acestor trepte cenușii. După recoltare, atunci când orice urmă de cultură a dispărut, se spunea că terasele suprapuse sunt treptele scării gigant făcute pe pantele muntelui.

De pe aceeași înălțime, fără probleme ocolind poalele stâncilor, priveliștea, dacă este posibil, este încă și mai tristă. Privirea se odihnește numai pe ansamblul caselor ciudate din Rimetea, toate asemănătoare și dispuse în rânduri inegale în jurul pieței mari. Grădinile și livezile ocupă toată marginea localității, dar dincolo pământul este gol. În timp ce în cele mai multe țări ale Europei câmpurile sunt mai înverzite decât împrejurimile locuințelor oamenilor, aici este contrariul: satul este o oază în mijlocul deșertului.

Am fi putut coborî direct în felul avalanșelor de pietre, dar am preferat să ne întoarcem printr-un lung ocol, înainte de a intra în defileul nu mai puțin celebru ca acela al Turdei și la fel de sângeros prin lupte; este mai puțin sălbatic, dar zidurile care-l domină au poate mai multă măreție și o mai mare armonie a liniilor. Peșterile acestei văi transversale sunt preferate de vulturi.

Satul Colțești, prin care <am trecut> întoarcerea spre acasă, se află nu departe de intrarea „văii transversale". Cele două castele, aparținând și unul și altul moștenitorilor unei familii dușmane din Rimetea, nu sunt decât niște ruine. Vechea fortăreață feudală[31], care se ridică pe colină, are doar un turn dărâmat și castelul bucuriei, construit în câmpie, după 1849 a rămas o masă fără formă de dărâmături calcinate pe care le-au făcut românii. Dar împrejurimile satului sunt interesante din cauza peșterilor care se deschid în pantele muntelui Bedeleu.

Aceste roci calcaroase și blocurile <de piatră> erau așa de îngrămădite la baza lor dădeau arborilor și tufișurilor dese, pe care toporul nu le atinsese, o grație sălbatică ce lipsește zidurilor calcinate ale Pietrei Secuilor. Marginile Pietrei sunt mărginite de frunziș; ramurile întrețesute ascund pe jumătate intrarea în peșteri[32]; printre două ferigi se văd conurile răsturnate ale stalactitelor. În acest ungher al naturii virgine, lăsat din neatenție în mijlocul câmpurilor devastate, o masă enormă de roci căzute din pereți peste alte resturi, care suportă șocul fără a se sparge, alcătuiesc o poartă largă în semi-boltă, încadrând trecerea neclară a câmpiei cum făcea arcada unui apeduct roman. Poarta este anunțată de departe printr-o prăjină terminată <în vârf> cu o legătură de ramuri; părea o mătură uriașă. Acest însemn ciudat așezat pe piatră te duce cu gândul la zeitățile din Africa sau din insulele oceanice. Poate fi un adevărat fetiș, sperietoare pentru spiritele rele care rod munții.

Rocile calcaroase, fisurate se continuă în vest până în vecinătatea <rocilor> de trahit și bazalt ale masivului central Arieș[33]. Și aici accidentele pitorești sunt numeroase. Putem aminti un munte găurit prin care trece pârâul numit Sub Piatră sau „pârâul ascuns"[34]; rocile apar după un urcuș greu și pentru a doua zi temperatura se anunță la fel de caldă cum fusese în timpul zilei de azi. Am ținut

[31] Referire la Cetatea Trascăului.

[32] În masivul Bedeleu se află peșterile Huda lui Papara și Poarta Zmeilor.

[33] *Aranyos.*

[34] Autorul se referă de fapt la pârâul Huda lui Papară ce izvorăște din peștera cu același nume, un mic curs de apă care se varsă în Arieș după un parcurs de 4 km.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cont de sfaturi şi, prudenţi, am hotărât ca în loc să mergem pe jos la Baia de Arieş[35] prin potecile de munte şi prin trecătoarea Sub Piatră, o să urmăm în trăsură drumul mare al Arieşului.

X

Baia de Arieş – Păşunile şi pădurile – Minele de aur. Lupşa[36] şi holera– Hanul popii

Baia de Arieş, oraşul de aur este într-o vale mai plăcută decât Rimetea, oraşul fierului. Pâraiele coboară cu rapiditate şi în cascade până la râu. Plopii şi aninii cresc la marginea râului; casele şi adăposturile sunt împrăştiate în dezordine în mijlocul câmpurilor şi pe colinele în pantă. În creştetul munţilor înconjurători se văd chiar – minunat de bine în această regiune a Transilvaniei – resturi de păduri virgine cu arbori loviţi de fulger, fagi şi stejari doborâţi de vârsta înaintată, trunchiurile lor de diverse esenţe împletindu-şi ciudat frunzişul.

A doua zi după sosirea noastră în târgul Baia de Arieş, ascensiunea vârfului de trahit (372 m) ne-a făcut bucuria de a parcurge unul dintre cele mai vechi resturi ale pădurii. O apă deosebită, apărată de seceta verii de prospeţimea arborilor, ţâşnea la piciorul unei coline vulcanice; aerul curat al păşunilor şi pădurilor ne-a dat forţa şi sprinteneala necesară pentru urcuş; bariera de sus a trunchiurilor oprea
p. 27 orice // zgomot al câmpiei şi ne oferea o mică lume de pace şi libertate.

Călătorii se pot opri cu plăcere la Baia de Arieş pentru a vizita văile încântătoare şi munţii de trahit; cât priveşte minele de aur care din Evul Mediu aduceau renume târgului, ele sunt în realitate o amintire. Nu mai sunt timpurile când administratorii muncii <în mină> puteau, potrivit tradiţiei, merge la biserică pe plăci de aur. Un localnic ne-a dat ideea cea mai clară a stadiului actual al minelor, spunându-ne ironic că în toată activitatea metalurgică a ţării sunt angajaţi opt indivizi, patru mineri şi patru controlori.

Am plecat din Baia de Arieş la ora 1 după amiază, sperând să găsim o locuinţă în satul Bistra[37], aproximativ, la jumătatea drumului. Ţara ni s-a părut din ce în ce mai încântătoare. Tulpinile porumbului, mult mai stufoase decât la câmpie, ascund în întregime pereţii din chirpici ai colibelor şi nu lasă să se vadă decât vârfurile miriştii, asemănătoare căpiţelor de fân; râul şerpuieşte între câmpuri şi tufişuri de arbuşti, reflectând luminile schimbătoare ale cerului şi ale norilor

[35] *Offenbanya*, oraş, jud. Alba.
[36] *Lupsa*, sat, com., jud. Alba.
[37] *Bisztra*, sat, com., jud. Alba.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

purpurii. Mici români blonzi, cu chipurile cele mai jucăuşe şi amabile care pot fi văzute făceau piruete la marginea drumului; tinere graţioase în cămăşi albe, cu ilice brodate cu roşu, cu un şort mare bleu cu roşu, salutau cu modestie. Peisajul şi locuitorii, totul părea idilic: chiar şi cimitirele aveau un aer de sărbătoare; panglici vesele fluturau în vârful parilor, aşezaţi în număr mare în jurul bisericilor.

Unul din însoţitorii mei mi-a explicat sensul simbolic al acestor steaguri de sărbătoare şi brusc peisajul mi s-a părut mai puţin trist. La moartea oamenilor tineri pe mormant este ridicată o prăjina împodobită care să amintească prin foşnetul steagului că ei trăiesc sub o altă formă şi că bravura lor se exercită în orice ţară dincolo de mormânt. Un vechi obicei dac se continuă astfel cu religiozitate şi în zilele noastre. Alţi morţi sunt mai puţin onoraţi; ei au numai o simplă cruce din lemn. Dar crucile noi şi banderolele albe erau prin urmare numeroase şi tot atât de proaspete erau semnele de morminte. Singurul sat Lupşa, unde am ajuns, a pierdut mai mult de a cincea parte din populaţie în timp de câteva săptămâni.

Şi peste tot ţăranii români, al căror flagel a continuat cu atâta furie, nu par să fie neliniştiţi. Ei au vorbit cu mult sânge rece, enumerând cu o voce calmă mulţimea de prieteni şi de rude pe care moartea i-a răpit. Pentru ei viaţa nu este o mare «despărţire» şi aproape mereu moartea este fără spaimă. Dar putem da şi exemple contrare. Într-un sat din împrejurimile Clujului[38] o tânără a visat că sora sa, moartă de curând, i-a pus braţele în jurul gâtului ei pentru a o trage spre ea. Trezindu-se brusc, copilul a început să ţipe avertizând-şi mama şi aceasta înspăimântată a mers să consulte o vecină, cunoscută pentru sfaturile ei bune. A găsit că moarta era vampir şi mama, sora, prietena nu au uitat să dezgroape cadavrul pentru a-i străpunge inima cu un ţăruş şi a-l aşeza pe burtă.

Sosind în satul Bistra, unde ne gândeam să ne oprim peste noapte, am avut ocazia să vedem că locuitorii aveau o mare grijă să nu lase holera să nu lucreze. Marea sală a hanului // era plină de băutori, de cântăreţi şi dansatori. Vacarmul era înspăimântător, mirosul greţos; speram să ne dea o cameră curată şi <speram> că până la *miezul nopţii hărmălaia* se va sfârşi.

Speranţă deşartă. Hanul aparţinea unui popă şi acesta se retrăsese într-o sală cu icoane. „Duceţi-vă şi avertizaţi-l, am spus noi, ne este foame şi suntem obosiţi.

– Este imposibil. El se roagă şi nu trebuie să-l deranjăm; dacă doarme, nu vrem să-l trezim.

– Dar cu hărmălaia asta, el nu se poate nici ruga şi nici dormi. Spune-ţi-i că nişte străini doresc să se întreţină cu el. Pentru că este popă, el ştie datoria de ospitalitate".

Interlocutorii noştri au rămas de nezdruncinat. A trebuit să plecăm şi am ajuns foarte târziu la Câmpeni[39], unde un hotelier maghiar a binevoit să ne asculte.

---

[38] *Kolosvar*.

[39] *Topanfalva*, oraş, jud. Alba.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

XI

Spălătoriile şi minele de la Roşia Montană[40] – Cetatea[41] românilor – Muntele de la Detunata[42]

La doar câţiva kilometri de Câmpeni începe zona spălătoriilor de aur. Mici barăci ce se ridică pe malul râului Abrud şi grinzi groase, ridicate alternativ de o roată care face să se mişte curentul cerne nisipul aurifer aruncat de flux. Mai mult, nu trebuie să ne aşteptăm să găsim la căutătorii bucăţelelor de aur ai munţilor transilvani instrumentele ingenioase ale minerilor din California. Aici exploatarea metalului se face încă prin mijloacele primitive de care se foloseau vechii daci. Primul proprietar de moară căruia ne-am adresat era foarte suspicios; părea să creadă că noi nu vrem decât să-i furăm vreun secret al meseriei. În sfârşit, convingându-se, a fost de acord să lucreze în faţa noastră. A umplut un vas cu nisip pe care îl ţinea în mâna stângă, apucând cu mâna dreaptă un corn de bou plin cu apă, având la capăt un mic orificiu şi a început să plimbe cornul deasupra nisipului pentru a elimina, printr-un fir subţire de apă particulele cele mai uşoare. După o muncă de zece minute în timpul căreia spălătorul de aur nu a încetat să rotească vasul cu mişcări blânde şi ritmice pentru a menţine împrăştierea nisipului, micile
p. 29 bucăţele de aur // au început să se arate în mijlocul micilor cristale scânteietoare de cuarţ; apoi restul, din ce în ce mai mult degajat de elementele impure, a prins strălucirea metalică şi, bineînţeles, românul privindu-ne cu un aer triumfător, a cules cu precizie bucăţelele de pulbere rămase pe fundul vasului. Această meserie, ne-a spus el, aduce, în funcţie de noroc şi anotimp, de la zece la patruzeci de florini pe lună; lui i-a adus un câştig până la doisprezece florini într-o săptămână; dar produsul lunar al muncii lui poate cu greu fi evaluat la mai mult de douăzeci de florini, mai puţin de cincizeci de franci. Informaţiile care ne-au fost date mai târziu mi-au permis să cred că beneficiul mediu al spălătorilor de aur este totuşi puţin ridicat.

Marea uzină a guvernului ungar este bine situată la joncţiunea văii Abrudului cu mica vale a faimosului Pectole[43] transilvan, Roşia Montană. Acest stabiliment contrastează fericit prin ţinuta bună cu maghernița dărăpănată <care este> Baia de Arieş. Este un edificiu în întregime nou, întins de-a curmezişul câmpiei pe un teren mai mare de o sută cincizeci de metri lungime. Are un utilaj complet şi prevăzut cu toate îmbunătăţirile oferite de lumea modernă. Directorul uzinei, el însuşi unul dintre cei mai ingenioşi oameni, arată cu satisfacţie diversele mecanisme prin care el obligă piatra să dea până la ultima particulă de aur. Dar cu ce preţ se obţin aceste

---

[40] *Veres-Patak*, sat, com., jud. Alba.

[41] *Csetatye*.

[42] Referire la Detunata Goală, arie protejată de interes naţional, situată pe teritoriul com. Bucium, jud. Alba. Ea se remarcă prin prezenţa coloanelor de bazalt de formă prismatic-hexagonală.

[43] Aluzie la afluentul râului Hemus, care străbătea cele mai fertile regiuni. În text este folosit cu înţelesul de sursă de bogăţie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

rezultate atât de bune din punct de vedere ştiinţific? // Este o problemă la care, în faţa visteriei goale, poate răspunde ministrul de finanţe al Ungariei. După câte se spun în această ţară, din două mii de tone de minereu care se tratează în fiecare an în marea uzină de la Roşia Montană, nu au fost raportate guvernului decât puţinul aur cules din nisip de bietul miner român[44]. p. 30

Imediat mai sus de uzină începe interminabilul rând de barăci, de case şi de construcţii de tot felul ce alcătuiesc oraşul Roşia Montana, *Opidu di Riocia*[45] al locuitorilor români. Partea de jos constă numai într-o moară mică aşezată pitoresc pe malul torentului şi în lungul canalelor de deviere. Spectacolul acestor nenumărate uzine în miniatură trebuie să fie foarte interesant atunci când apa curge din abundenţă şi se lansează pe toate părţile în cascade peste roţile în mişcare. Atunci mii de şteampuri[46] care zdrobesc piatra şi reduc nisipul la pudră se agită şi se luptă la un moment dat ca urşii obligaţi să danseze în cadenţă; în vale totul este viu şi în mişcare. La vremea vizitei noastre, seceta dura deja de mult timp; un biet firicel de apă curgea în albia râului numit Veres sau „Roşu"; cu mare greutate, din când în când, forţa apei reuşea, să ridice anevoie o parte a instalaţiei.

Producţia anuală de aur este evaluată la patru sute cincizeci de kilograme de metal pur sau mai mult de un milion şi jumătate de franci; dar în anii favorabili, atunci când minerii au norocul să dea peste un filon de aur pur, recolta depăşeşte zece milioane. De asemenea, ar trebui evaluată cantitatea de metal pe care lucrătorii reuşesc să o însuşească în ciuda unei supravegheri foarte severe. Când mănâncă bucăţica lor de pâine la masa de prânz, alunecă uşor pepita pe care au descoperit-o şi o ascund sub nasul paznicului.

Astfel minele de la Roşia Montana sunt încă destul de bogate pentru a avea o oarecare importanţă economică; propriu-zis, ele sunt în Europa, după Urali[47], principalul centru de exploatare a metalelor preţioase. Roca auriferă a celor două vârfuri Cârnic[48] şi Cărpiniş[49], aflate între dealurile de trahit şi formaţiunea de gresie a Carpaţilor, se întinde pe aproape patru kilometri pătraţi şi coboară până la o adâncime încă neexplorată. Or întreaga masă a rocii este impregnată cu metal preţios: nu numai că era străbătută în toate sensurile de filoane mai mult sau mai puţin bogate, dar, în plus, lamele de sclipiri, de încrengături de aur sunt răspândite în piatra vie: s-au găsit mase de aur nativ în greutate de opt şi nouă kilograme. Astfel, minerii nu s-au limitat să sfredelească galeriile în căutarea de vene productive, ci au tăiat roca în grosimea ei, lăsând numai coloane naturale pentru a împiedica să cadă acoperişul muntelui. Una din aceste cavităţi, faimoasa Catrinţa[50], are forma unei cupole neregulate, cu o înălţime de o sută douăzeci şi şase metri pe

---

[44] *Valaque.*
[45] Cu înţelesul de aşezare fortificată, centru economic, politic, religios şi militar, un oraş în devenire.
[46] Instalaţii de lucru folosite în trecut pentru sfărâmarea minereurilor, în special a celor aurifere.
[47] *Oural.*
[48] *Kirnik .*
[49] *Affinis.*
[50] *Catrincza.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

o lărgime de treizeci şi opt de metri. Ghidul ne-a dus ca într-un templu, ne-a vorbit cu voce joasă cu respectul cuvenit unui loc atât de august. În această gaură nu este suficient aur pentru a cumpăra la nevoie întreaga lume? Aici, ne-a spus el, fiecare chintal de minereu dă în medie o sută cincizeci de monede de aur, adică în jur de o mie de franci şi „târnăcopul minerului a doborât chintale de pietre"! Vârful Cărpiniş este golit de cele două cariere romane, pereţii sculptaţi în masa arhitecturală, prezintă în unele locuri o asemănare vagă cu edificiile: *Cetatea mare*[51] şi *Cetatea Mică*[52], nume care le-au fost date de români. De fapt, acestea sunt superbe monumente ale puterii romane. Partea centrală a minei mari este ocupată de un spaţiu ca de circ în aer liber, care este înconjurat de ziduri roşiatice cu striaţii divers colorate. Mase de roci lăsate în picioare se desenează ca nişte turnuri deasupra încăperii; galerii largi tăiate cu dalta se deschid la înălţimi diferite în pereţii amfiteatrului şi merg să se încrucişeze cu alte căi subterane la fel de spaţioase. Comparând locurile înguste prin care se târăsc lucrătorii din minele actuale, aceste portaluri înalte în semicerc, aceste arcuri de triumf ale carierelor romane par a fi operele unor giganţi: totul este vast, proporţiile sunt grandioase. Se vede că astfel de lucrări nu erau făcute pentru o zi, ci erau făcute în numele unui popor care crede în viitor. Şi apoi, nu sclavii erau cei care lucrau în aceste mine? Câte mii nu au murit la lucru şi au fost înlocuite cu alte mii.

Când am ieşit din galeriile „Marii Cetăţi" ne-am grăbit să încălecăm pe caii care ne aşteptau şi să atingem şi al doilea <obiectiv>: trebuia să ne grăbim pentru a ajunge înainte de apusul soarelui la celebrul munte bazaltic de la Detunata, „Lovitura fulgerului"[53]. Aveam de urmat o cale încântătoare pe crestele verzi ale platoului. Câteva grupuri de pini şi de mici conuri vulcanice împădurite îşi întindeau umbrele asupra păşunilor; atmosfera era curată şi razele oblice ale soarelui ornau cu un fir de aur profilul munţilor îndepărtaţi. Toate vârfurile Transilvaniei apusene îşi arată crestele şi cupolele lor în imensul circuit al orizontului.

După mult timp am observat Detunata, dar numai dintr-o parte. Ne-a făcut impresia unei movile simple nesemnificative. Când, la marginea unei păduri ne-am trezit dintr-o dată la baza unei coloane bazaltice, nu ne-am putut reţine un strigăt de surpriză. Stânca, înaltă de aproape o sută de metri se dezvăluie în partea sa
p. 31 superioară; toate trunchiurile de bazalt sunt aplecate în faţă; se spune că // întreaga masă este un val enorm care s-a oprit deodată în momentul prăbuşirii. Numerose fragmente de coloană, toate rupte în unghi drept, au căzut de pe stâncă în mijlocul pinilor; unele, apropiate de partea de jos a arborilor, foloseau ciobanilor şi vizitatorilor drept scaune ţărăneşti. Probabil toate aceste resturi de moloz, în parte sfărâmate de fulgere, i-au dat numele de Detunata. Localnicii i-au găsit câteva asemănări cu o imensă vioară: pentru ei este „vioara neagră din piatră".

---

[51] *Csetatye Mare.*
[52] *Csetatye Mica.*
[53] *La Frappee de Tonnerre.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Muntele Vulcan – Fortăreaţa Deva – Hunedoara[54] – Castelul şi minele de fier

Pentru a da de minele Arieşului în jos de valea Mureşului[55] trebuie să traversăm lanţul care leagă grupul Munţilor Metaliferi de Masivul Bihor. O superbă stâncă roşie se ridică pe un postament ce formează şeaua platourilor înconjurătoare ce domină punctul în care drumul Abrudului[56] trece peste câmpiile Ungariei. Această stâncă izolată (o mie două sute şaizeci de metri), care se vede din toate părţile şi care servea altă dată drept limită naturală între naţiuni, poartă numele de Vulcan[57]. Ea nu este formată totuşi din roci vulcanice, cum sunt colinele şi vârfurile din apropierea Roşiei Montana; pe o distanţă de mai multe leghe[58] se recunosc etapele înfiinţării ei, ruptura bruscă a zidurilor, culoarea pietrei de calcar ca aparţinând aceluiaşi <mod de> formare ca Piatra Secuilor şi pietrele Turdei[59]. Numele de Vulcan vine, cred eu, de la cuvântul românesc ce înseamnă *pas*[60] sau *trecătoare de munte*[61].

Versantul sudic al masivului face parte din Ungaria propriu-zisă; dar, fără un punct de orientare, nimic nu arată că ai ieşit din Transilvania. Satele prin care treci au acelaşi grup de căsuţe cu acoperişul piramidal din paie, înconjurate de aceiaşi pruni cu frunzişul verde, de aceleaşi câmpuri cu porumb arse pe jumătate de soare. La marginea drumului sunt corturile aceloraşi ţigani: pe ulicele prăfuite, aceiaşi ţărani români se pleacă servil la aceiaşi mici burghezi maghiari.

În târguşorul unde ne-am oprit să mâncăm, am urmat mulţimea care se îndrepta către o nuntă şi am găsit pe ţiganii viorişti, dansatorul cu pinteni, care îşi lovea ghetele, agita clopoţeii şi striga până ameţea. În rest, sărbătoarea era publică; toată lumea era invitată să-şi aducă partea sa la mişcare şi vacarm. Mireasa, care îşi făcea apariţia din timp în timp pe veranda locuinţei părea copleşită de oboseală; ea se chinuia să apară cu parura grea: ăsta era costumul.

La puţine ore după ce am vizitat minele de aur de la Boiţa[62], aproape abandonate, ne aflăm pe malul Mureşului, cu apa albă şi repede. În faţă, pe un un vârf de o regularitate perfectă, am zărit ridicându-se zidurile cetăţii Deva, odinioară încredinţată cu apărarea intrării principale în Transilvania. Ea a fost construită „în timpuri de basm"[63], spuneau ţăranii, nu se ştie când, într-adevăr în secolele cele

---

[54] *Vayda Hunyad.*

[55] *Maros.*

[56] *Abrudbanya*, oraş, jud. Alba.

[57] *Vulkan.* În topografia locală apare cu denumirea de Muntele Vulcan; el face parte din Carpaţii Occidentali şi se află la confluenţa izvoarelor Crişului Alb şi Arieşului.

[58] O leghe terestră variază între 4 şi 4,5 km.

[59] *Thorda.*

[60] *Passage.*

[61] *Col de montagne.*

[62] *Boicza*, sat, com. Răchitova, jud. Hunedoara.

[63] *Au temps de fées.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mai îndepărtate, deoarece poziția Devei, la porțile câmpiilor din interiorul
p. 32 Transilvaniei, trebuia să facă obiectivul principal // al tuturor invadatorilor. Încă în 1849, vechea fortăreață a fost aprig disputată de unguri și imperiali, apoi, fie ca efect al întâmplării, fie în urma unei trădări, ea a fost în mare parte distrusă de explozia unei pulberării și mica garnizoană maghiară care-o ocupa a fost zdrobită sub moloz.

La cincisprezece kilometri în sud, într-o vale prăfuită, udată de un afluent al Mureșului, se ridică un alt târgușor mai puțin vechi, dar nu mai puțin faimos decât Deva în analele Ungariei. A păstrat numele fondatorului său, „Vaida" sau Voievodul Huniade[64]. Acest războinic din secolul al cincisprezecelea, eroul a două naționalități din Carpați, pentru că el era o dată român prin naștere și ungur sau „hun" prin obiceiuri și prieteni, a rămas pentru transilvăneni omul cel mai popular din trecut, din toate părțile venind vizitatori în pelerinaj pentru a-i admira castelul.

Palatul, deși înconjurat de ziduri înalte și cocoțat pe un platou stâncos pe malul apei, seamănă mai mult cu un castel de agrement decât cu o fortăreață. Regele Matia Corvin[65], a cărui soție era italiancă, a avut amabilitatea să facă să vină artiști de dincolo de munți pentru a stabili într-unul din bastioanele lui o „galerie venețiană", împodobită cu picturi, sticlărie, faianță, pietre sculptate. Din această plimbare circulară, regina putea avea plăcerea de a vedea sfâșierea în bucăți a condamnaților aruncați la picioarele ei în groapa urșilor. Era probabil o distracție; dar palatul negru nu trebuie deloc să fie asemănat cu o tristă închisoare.

Munca de reconstrucție și de înfrumusețare a început de acum cinci ani și, urmând proiectele arhitectului, ar trebui terminată în douăzeci de ani; dar uneori lipsa fondurilor a redus de două sau de trei ori numărul muncitorilor.

Hunedoara rămâne pierdută între niște dealuri circulare nefertile, la opt sau zece kilometri de calea ferată ce străbate valea Streiului[66]; dar aceste zăcăminte de fier, altădată neglijate, au luat o importanță considerabilă din cauza calității extraordinare recunoscute a minereului <folosit> la fabricarea oțelului și a automotoarelor pentru căile ferate, a mașinilor de desecare, a atelierelor de triaj ce au însuflețit brusc împrejurimile goale ale micului oraș. În plus, o uzină metalurgică destul de mare a fost construită în stația de cale ferată din vecinătate și produsele ei excelente sunt deja pe piață într-o bună parte a Ungariei. Se speră ca prelungirea căilor ferate ale Transilvaniei până la malul Mării Negre să aibă drept consecință asigurarea unui fel de monopol pentru fierul de la Hunedoara într-o mare parte a Orientului.

---

[64] Autorul se referă la Iancu de Hunedoara sau Ioan de Hunedoara (cca. 1407–1456), ban de Severin din 1438), voievod al Transilvaniei (1441–1456) și regent al Ungariei (1446–1452), mare comandant de oști, luptător antiotoman.

[65] Matia Corvin (1443–1490, născut Matia de Hunedoara, cunoscut și ca Matei Corvin), rege al Ungariei (1458–1490).

[66] *Strei*, afluent al Mureșului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

MARY ADELAIDE WALKER

(1820–1905)

O călătoare engleză în Imperiul Otoman, reprezentativă pentru doamnele care încep să exploreze Orientul şi Balcanii la sfârşit de secol XIX şi să aştearnă pe hârtie răspunsuri la curiozităţile celor de acasă. Aceasta este Mary Adelaide Walker, născută Curtis, în Anglia, într-o familie cu mulţi fraţi. Părinţii, John Curtis şi Fanny Wilson, căsătoriţi în 1814 şi stabiliţi în Londra, au avut împreună cinci băieţi (John Edmund, Herman, Charles George, Lionel, Frank Allan) şi patru fete (Mary Adelaide, Rosamund Dorothea, Clara Fanny Montrose, Cornelia), dintre care doar şapte au supravieţuit adolescenţei. Unul dintre aceşti fraţi, Charles George, îi va schimba definitiv viaţa, transformând-o pe Mary Adelaide dintr-o văduvă ca oricare alta, într-o călătoare, pictoriţă amatoare şi scriitoare de succes.

La începutul anilor '40 ai secolului al XIX-lea, lucrurile începuseră să se aşeze pentru toţi fraţii Walker, fiecare găsindu-şi rostul: John Edmund devenise avocat; Herman, căpitan în marină şi negustor de vinuri; Charles George absolvise la Oxford (Merton College) şi devenise preot; Lionel se angajase funcţionar la Compania Naţională a Căilor Ferate; Frank Allen alesese să se implice în domeniul asigurărilor. Surorile căutau fie a se căsători, fie a-şi găsi o slujbă. Prima care-şi va întemeia un cămin va fi Mary Adelaide, alături de Robert Walker, urmată apoi de Rosamund, în timp ce celelalte două surori vor rămâne celibatare. Însă fericirea este de scurtă durată căci în 1856, Mary Adelaide rămâne văduvă şi decide să-şi urmeze fratele preot în misiunea sa la Constantinopol. Charles George primise îndatorirea de a întemeia o biserică în cartierul Pera pentru supuşii englezi, în special cei din cadrul ambasadei. Cu acest rol părăseşte Londra ca reprezentant al Society for the Propagation of Gospel, iar în anii ce au urmat stabilirii sale în capitala Imperiului Otoman s-a remarcat prin sârguinţa îndeplinirii atribuţiilor.

Ajunsă pe un alt tărâm, Mary Adelaide s-a familiarizat repede cu obiceiurile orientale, a vizitat locurile şi şi-a format un cerc de prieteni dintre care se remarcă soţii Hornby. Edmund Hornby (1825–1896), avocat care venise la Constantinopol cu puţin timp înaintea fraţilor Curtis şi avea, ca şi în cazul lor, o misiune, aceea de a observa şi interpreta modul în care justiţia putea fi pusă în aplicare în cazul străinilor din Imperiul Otoman. La recomandarea sa, este creat Tribunalul Consular Britanic, atât la Constantinopol cât şi, ulterior, în China şi Japonia; funcţia sa, acum, era cea de judecător. Alături de soţia acestuia, lady Emelia Hornby, Mary Adelaide pătrunde într-o serie de locuri greu accesibile, cunoaşte lumea şi, în cele din urmă, îşi face curaj pentru a debuta ca ilustrator. Lady Hornby este autoarea lucrării *Constantinople during the Crimean War*, apărută la Londra în 1863[1], ce aducea oraşul turcesc în centrul intereselor diplomatice şi de război. Probabil tot prin intermediul soţilor Hornby, dar şi datorită reputaţiei de pictoriţă pe care o avea în cadrul comunităţii engleze, a fost invitată să realizeze portretul fiicei sultanului, Fatma.

[1] Lady Emelia Hornby a publicat *In and around Stamboul*, 2 vol., London, Richard Bentley, 1858.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În 1860, fratele său, Charles George Curtis, este trimis temporar în oraşul Tesalonic, unde îl urmează nu numai Mary Adelaide, dar şi Clara, sora lor. Prilejul a fost cât se poate de nimerit pentru Mary Adelaide a explora nordul Greciei, luându-şi notiţe şi realizând schiţe. Toate au fost folosite în elaborarea primei sale cărţi de autor, *Through Macedonia to the Albanian Lakes* publicată la Londra în 1864. Împrejurimile Muntelui Athos, străbaterea strâmtorii Dardanele şi viaţa cotidiană reprezintă centrul atenţiei. Prinzând gustul unor astfel de incursiuni, Mary Adelaide va realiza apoi, independent de fratele său, o serie de alte călătorii în Balcani, pe care le-a transformat în relatări de călătorie, România şi Grecia fiind ţările în care va reveni constant. Dintre lucrările sale amintim: *The Outback. A Historical Album* (1866), *Eastern Life and Scenery, with Excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete and Roumania* (1886), *Untrodden Paths in Roumania* (1888), *Old Tracks and New Landmarks: Wayside Sketches in Crete, Macedonia, Mytilene* (1897). Cum Charles George Curtis a dezvoltat un interes pentru relaţiile politice şi istoria Turciei, sora Mary Adelaide l-a încurajat în preocupări şi prelegeri, realizând ilustraţia pentru seria *Broken Bits of Byzantium*, publicată în perioada 1887–1891, în care sunt aduse în prim plan principalele zone cu potenţial arheologic din spaţiul turcesc.

În 1901, la cinci ani după moartea fratelui lor, Clara şi Mary Adelaide se întorc în Anglia şi se stabilesc în acelaşi oraş ca şi surorile Rosamund şi Cornelia, Dover. Aici, toate patru îşi petrec ultimii ani din viaţă, rememorând încercările şi aventurile prin care au trecut. La vârsta de 85 ani, Mary Adelaide moare în 1905, lăsând în urmă un pionierat în remarcarea femeii ca un bun observator al culturii balcanice.

În privinţa României, prima incursiune pe care o realizează aici are loc în 1872 şi la ea fac referire rândurile pe care le reproducem în cele ce urmează. A revenit apoi în 1884 şi în 1888, ambele călătorii fiind descrise în *Eastern Life...*, vol. II, respectiv *Untrodden Paths in Romania*. Informaţii despre ea şi relatările despre spaţiul românesc se regăsesc la Adriana Dana Listeş Pop, *Romania in English Travel Literature. From a winter in the city of pleasure to the way of the Crosses* în „Journal of Romanian Literary Studies" , no. 5, 2014, pp. 577–583; Markus Neacey, *„A crazy ideea...all gone off in smoke": George Gissing and Miss Curtis*în „The Gissing Journal", vol. XLIII, January 2007, p. 1–45; Jennifer Speake, *Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia*, vol. III, London, 2003 şi Alan Ogden, *Romania Revisited. On the trail of English Travellers, 1602–1941*, Iaşi, Center for Romanian Studies, 2000.

MARY ADELAIDE WALKER

Vechi urme şi noi repere. Schiţe de pe marginea drumului, din Creta, Macedonia, Miylene etc.[2]

p. 258 Era plăcut să stau de dimineaţă într-o cameră cochetă, privind – dincolo de terasa umbrită de salcâm – curgerea lentă a Dunării, de-a lungul căreia trecea cu greu un şlep; sau micul şi strălucitorul vas cu aburi, care gonea spre Giurgiu[3]

[2] Mary A. Walker, *Old tracks and new landmarks. Wayside sketches in Crete, Macedonia, Mitylene etc.*, London, Richard Bentley and Son, 1897.

[3] *Giurgevo*, oraş, jud. Giurgiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

încărcat cu pasageri, pentru a-i duce la Bucureşti[4] sau, iarăşi, un vas mare austriac mergând în partea de sus a fluviului, de la Galaţi[5] şi Brăila[6], în sunetele unei muzici vesele coborând cu sfială de-a lungul apei. Pe malul opus se află un drum drept de trestii şi sălcii; mult înapoi, cuibărite printre copaci, acoperişurile şi clopotniţele Giurgiului, luminoase şi îndestul de îndepărtate. Acum, o cale ferată leagă acest loc de Bucureşti.

Rusciuc[7] este fortificat; dar, când intri, oraşul are o înfăţişare deplorabilă, mizeră, iar locuitorii, în hainele lor de zi cu zi, arată mai degrabă murdari decât pitoreşti.

După o zi de odihnă, amabila mea gazdă m-a dus în trăsura sa pe ponton, unde speram // să întâlnesc la bordul vasului pe prietena mea de la Galaţi, dna p. 259
W..., care şi ea, de asemenea, se îndrepta spre vest. Convenisem să călătorim împreună şi cum *Szechényi* îşi făcea apariţia scoţând aburi de la mică distanţă, am văzut cu mare bucurie faţa dragei mele prietene scrutând nerăbdătoare mulţimea care aştepta la scara de lemn, gata să se îmbarce.

Noi călătoream cu ceea ce este cunoscut sub numele de „încetinitorul" în loc de vapoare „accelerate", care, cu siguranţă, în acest anotimp, erau pline până la refuz. Aveam cabine de punte şi, nefiind nerăbdători să ne grăbim cu cea mai mare viteză, stăteam destul de confortabil pentru că acest serviciu încet are avantajul de a-ţi arăta mai mult din viaţa şi obiceiurile ţărilor prin care trece <vaporul> şi se opreşte în toate micile halte de-a lungul fluviului, luând sau coborând tot felul de pasageri şi mărfuri.

Szechényi nu era deloc aglomerat. Mi-am asigurat o cabină mică de punte, încântătoare; ferestrele sale, către două direcţii, ar fi oferit o privelişte fermecătoare, dar există micul neajuns că nu este absolut nimic de văzut. Cu greu se poate imagina ceva mai plicticsitor şi neinteresant // decât malul nordic sau p. 260
românesc al Dunării; un ţărm noroios, plat, ce cu greu putea stăvili vârtejul galben, vâscos <al apei>, dar suficient de înalt pentru a opri orice s-ar putea vedea dincolo de el; era puţină iarbă, care mai târziu, spre sfârşitul anotimpului va fi uscată şi aproape de nedesluşit în pământul mâlos. La intervale lungi, o colibă de paznic, de fapt o colibă mică pătrată cu un acoperiş de paie şi un par înalt care se înalţa lângă el, este singurul lucru care se găsea sub cer pe mile şi mile depărtare, rupând orizontul de ţărmuri nămoloase şi apă; după ce am părăsit Rusciuc, timp de aproape două zile <se vedea> neîncetat iarba subţire, puţin stuf şi coliba paznicului. Perspectiva nu anunţa nimic interesant. Eram totuşi pregătită pentru asta întrucât călătorisem deja de două ori pe această rută; şi ştiam că ţărmul bulgar era cu mult mai variat, deşi nu suficient de captivant încât să facă pe cineva să rămână cu privirea pierdută pe ferestrele salonului cel mare, care se închidea repede[8] şi <era> plin de fumători; puntea nu putea fi accesibilă din cauza ploii puternice, iar apa, atât de căutată, cădea acum precum un potop şi precum trombele de apă din mare

---

[4] *Bucharest.*
[5] *Galatz.*
[6] *Ibraïla.*
[7] *Rustchuk*, oraş, Bulgaria.
[8] *fast closed.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

parte a Europei. Imediat după vizita mea acolo, Rusciuc a fost aproape pe jumătate
p. 261 distrus[9] şi, // în Ungaria şi Boemia, dar şi în alte părţi sate întregi au fost înghiţite sau inundate.

Tovarăşii noştri de drum nu erau dintre cei care se întâlneau de obicei pe vapoarele „accelerate", care sunt pline de familii de ruşi şi români[10] bogaţi, aflaţi în drum spre băile din Germania, cu doar câţiva greci de la Constantinopol, englezi şi turişti de pretutindeni. Vecinii noştri temporari erau în special moldoveni şi valahi din clasa de mijloc sau, după cum preferă să li se spună acum, români[11]; erau şi câţiva bulgari, şi sârbi, urcându-se la bord pentru distanţe mici şi având doar o trecere uşoară. Pe lângă acest grup pestriţ, eram foarte interesaţi să vedem un grup de musulmani formaţi dintr-un „cadiu" sau judecător – aflat în drum spre noul său post de la Semlin[12] – şi cei câţiva prieteni care-l însoţeau, iar micul grup părea să-şi îndrepte atenţia spre un individ al cărui statut social era incert; arăta ca un şef de contrabandişti kurzi, un bărbat puternic şi oacheş, purtând un turban mare, o cingătoare foarte lată cu arme impresionante şi cizme extrem de mari; vocea sa era zgomotoasă şi puternică, dar manierele îi erau mai delicate decât înfăţişarea şi el
p. 262 era // înclinat să-i considere pe cei care-l înconjurau într-un mod împăciuitor, „ghiauri". Cadiul, un personaj deosebit, părând serios, foarte tăcut şi manierat, era îmbrăcat într-un veşmânt larg din bumbac şi cu manta îmblănită, cu pantaloni mari din pânză, un brâu lat din şal şi un turban alb, imaculat – vechiul costum turcesc; unul dintre prietenii săi purta turbanul verde al unui descendent al Profetului, ceilalţi neremarcându-se în niciun fel.

O familie valahă, care ocupa cabinele de punte mergea şi ea alături de noi pentru o oarecare distanţă. Erau trei membri la număr: o doamnă în vârstă care purta o bonetă albă, mare, acoperită cu un văl alb şi expunând pe mâini, braţe şi pe gât foarte multe bijuterii; soţul ei, în vârstă, tăcut şi discret; şi un nepot chipeş care părea bolnav, dar care, din fericire, vorbea franceza destul de bine şi, fiind foarte îndatoritor, ne-a ajutat să verificăm costurile pentru *dàbls* (o trimitere la ideea de cină cu meniu prestabilit) şi alte apariţii hieroglifice din contul chelnerului. Mătuşa cea bogată se îndrepta spre Karlsbad[13]; nepotul mergea la Bruxelles pentru a-şi
p. 263 *completa studiile.* //

Cadiul şi tovarăşul său – musulmani, deşi sociabili şi prietenoşi, nu au mâncat cu noi: şi-au adus proviziile şi au fost serviţi de proprii lor oameni cu caviar, caşcaval, iaurt şi câteva feluri grase şi fierbinţi. Stilul de viaţă diferit părea să nu-i priască sărmanului cadiu căci în a doua zi a înaintării noastre s-a întins foarte nefericit, galben ca şofranul şi se spunea că suferă de o puternică durere de cap. Spre seară, l-am găsit într-o consultaţie solemnă cu doamna în vârstă ce purta boneta albă; ea îi lua pulsul, îi cerceta limba, dând din cap şi făcând eforturi

---

[9] Se referă la bombardarea oraşului de către trupele ruseşti în războiul ruso-turc (1877–1878), acţiune desfăşurată în luna iunie 1877.

[10] *Wallachian families.*

[11] *Roumàn.*

[12] Azi, parte integrantă a oraşului Belgrad, Serbia.

[13] Numele oficial (până în 1945) al celebrei staţiuni Karlovy Vary din Cehia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

disperate de a da un diagnostic; dar era dificil pentru că niciunul nu înțelegea limba celuilalt. Cu toate acestea, musulmanii au, în general, mare încredere în cunoștințele medicale ale doamnelor în vârstă, iar cadiul a cedat, fiind convins prin semne că urma să bea mare parte din conținutul unei sticluțe medicale provenind din comorile aflate în cabina bătrânei, dar care părea de rău augur; totuși, nu a părut că a avut vreun efect pentru că în dimineața următoare era la fel de palid ca înainte.

La bordul acestor vase, ceaiul și cafeaua sunt // prost făcute și în cantități p. 264
limitate, dar eram prea experimentați ca voiajori pentru a lăsa la întâmplare o problemă atât de importantă precum ceaiul. Doamna W-- și-a adus un *etna*[14], vin, ceai, zahăr, biscuiți și alte câteva mici răsfățuri așa încât nu am simțit nevoia de a apela la chelneri și la apa prost fiartă; și cum nu aveam nimic plăcut la care să ne uităm în depărtare, ne-am consolat cu ceaiurile de după-amiază, prelungite cât putea fi posibil. Fata doamnei W--, un copil răsfățat și un însoțitor de călătorie mic și încântător[15], strălucitor și vesel, dăruit cu o rapidă percepție a tot ceea ce este frumos în natură, făcea mici escapade pentru a ne raporta tot ce putea fi demn de atenția noastră de pe celălalt țărm; dar nu era nimic între satul de acum și cel de dinainte, o fermă izolată sau câțiva bărbați pescuind pe malul turcesc, în timp ce pe plictisitorul și noroiosul mal valah totul continua în același chip; așa încât ne-am odihnit, am citit puțin, ne-am uitat destul de mult la ceasuri și am discutat cu tovarășii noștri de drum, întrebându-ne cum va fi următorul vas (urma să schimbăm vasele în ziua următoare pentru uimitorul defileu de la Porțile de Fier), ce fac prietenii noștri acasă, dacă micul și prietenosul nostru grup va coborî împreună // p. 265
pe Dunăre și la toamnă, am lucrat un pic, am găsit că vremea era foarte caldă și, în cele din urmă am devenit somnoroși, trezindu-ne doar de pregătirile pentru cină.

O astfel de existență semi-amorțită ar deveni insuportabilă dacă ar fi prea mult prelungită, dar pentru aceia care (și se întâmplă adesea) ar căuta o schimbare și s-ar odihni după o suprasolicitare a minții și a corpului, groaznicul *far niente* este, cu siguranță, pentru o zi sau două, benefic. În mod cert, această călătorie pe fluviu este cea mai bună metodă de a începe un voiaj: nu trebuie să te temi de suferința care, pentru mulți, transformă lunga străbatere a unei mări în ceva imposibil; nu poți aștepta scrisori și, prin urmare, nu poți avea dezamăgiri, nu poți avea vizite, nici vești din lumea exterioară, nici distracții; ești asemeni unei larve amorțite, care adună putere și energie înainte de a se pune în mișcare, a se grăbi și a fremăta de viața din orașe, și de cursa zgomotoasă a căii ferate.

Cinele la preț fix sunt bune și bine servite. Primești o supă excelentă, de două tipuri, infailibilul sturion, și o provizie îndestulătoare de fructe bine păstrate pentru a le mânca alături de friptură; un pui destul de bun, legume variate, un // dulce și un p. 266
desert destul de lejer din fructe, proaspete și uscate. Prețul nu este, sub nicio formă, mare. Am nota la mine și găsesc: „1 dàbl 1 gulden și 60 k."; în bancnote, vreo trei franci și jumătate.

Seara, am trecut prin Vidin și curând după aceea am luat-o pentru o distanță scurtă spre nord. Țărmul din partea stângă a încetat să mai țină de Bulgaria și am

[14] Instrument folosit la încălzirea lichidelor.

[15] *a great pet of mine and a most delightful little companion on a journey.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

trecut pe lângă marginea principatului sârbesc. Vasul s-a oprit pentru câteva ore în timpul nopții, pornind din nou dimineața devreme. La timpul potrivit, m-am uitat afară. Fereastra cabinei mele dădea spre nord. Nesfârșitul mal noroios era acolo ca și înainte; pe țărmul sârbesc se vedea aceeași țară oarecum plăcută, ușor deluroasă; dar, pe măsură ce dimineața dispărea, contururi ușor albăstrui de munți înalți se întrezăreau la mare distanță de noi. Departe, costișe cu copaci și urme ale unui sat risipit puteau fi văzute deasupra țărmurilor noroioase, care, pe timp de inundație, sunt adesea cufundate, apa acoperind întreaga țară care se întinde până la baza acestor pante. Curând, însăși Dunărea devine mai animată. Erau mai multe șlepuri;
p. 267 a trecut un vapor; erau geamanduri în apă, // punctând plasele întinse pentru sturion; apoi am văzut una sau două mori negre în mijlocul vârtejului și mai mulți bărbați porniți să pescuiască; câțiva bivoli s-au uitat la noi din baia mâloasă în care se aflau; și întotdeauna se găsea coliba solitară a paznicului, cu stâlpul său. Dar, treptat, orizontul dezolant s-a îngustat; costișele îndepărtate au devenit mai grațioase; copacii s-au adunat; am început să ne simțim copleșiți! mai multe șlepuri s-au întors ușor împotriva curentului; un alt vas plin înainta rapid în josul fluviului; balize peste tot; și mai multe mori negre, ocupate. Ne-am trezit din toropeala noastră visătoare la însufletirea unei vieți în mișcare, truditoare. Semne ale cultivării, câmpuri, livezi și case se găseau pe ambele părți. Vasul nostru și-a făcut loc cu grijă printr-o mulțime de șlepuri, nave și bărci de tot felul și eram cu desăvârșire treji; căci aici era Turnu Severin[16], iar ambarcațiunea cu fundul plat ne aștepta ca să ne ducă prin Porțile de Fier.

Înainte de a ajunge în oraș, observi două arcade din marmură foarte grea, sparte, urme ale Podului lui Traian[17], iar în limita spațiului propriu-zis, un mare
p. 268 ocol de copaci înalți // se remarcă drept fărâmă a pădurii inițiale. Ruinele unui turn roman se înalță impunătoare deasupra frunzișului.

Cantități mari de sturion sunt duse la Turnu Severin; se spune că este cel mai bun din fluviu și se știe că poate cântări până la 100 ocale[18].

Nu am coborât aici, ci am trecut de îndată pe micul vas care a acostat la chei. Bagajul era îngrămădit pe puntea mică în timp ce pasagerii se așezau cât puteau de bine în cabina cu acoperiș jos până la sfârșirea fericită a ploii, permițându-ne să ne ocupăm locurile la proră, locul cel mai bun, de fapt, pentru a te bucura în totalitate de minunatul peisaj din această parte a Carpaților Orientali[19] prin care urmează să trecem.

Uneori, înaintarea noastră era foarte lentă. Fluviul fierbea și spumega tot timpul; o mulțime de vârfuri negre, zimțate, rele, stâncoase se ridicau din apă pe fiecare parte. Era nevoie de cea mai atentă și experimentată comandă a direcției pentru a duce mica ambarcațiune prin acest pasaj îngust; dar, piloții își cunosc
p. 269 foarte bine drumul și nu îmi aduc aminte să fi auzit de // un accident grav pentru vasele de pasageri care trec prin această parte dificilă a Dunării. Toamna, când

[16] *Turno-Severin*, oraș, jud. Mehedinți.

[17] Marcus Ulpius Nerva Traianus (53–117), împărat roman (98–117).

[18] *100 okes (about 280 lb.)* Veche unitate de măsură a greutății, egală cu 1271 g. în Muntenia și 1201 g. în Moldova. Folosită ca unitate de măsură a capacității pentru lichide, valora 1, 25 l în Muntenia și 1,288 l în Moldova.

[19] *Eastern Carpathians.* Eroare, municipiul se află pe malul Dunării, la ieșirea fluviului din defileu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

apele sunt mai joase se renunță în întregime la vapoare pe distanța dintre Turnu Severin și Orșova, iar călătorii sunt purtați pe țărmul de nord în căruțe și alte mijloace de transport provinciale, cu diferite nivele de asperitate; și, câteodată, aceste mijloace sunt folosite și dincolo de Orșova[20] pentru o altă porțiune de fluviu, care este plină de vâltori, deși mai puțin dificilă decât celebrele Porți de Fier.

În Antichitate, romanii, sub Traian, au construit un drum de-a lungul întregului țărm al Dunării. În locurile în care peretele de roci se ridică perpendicular din apă, drumul a fost construit folosindu-se bârne introdu-se în munte și atârnând deasupra fluviului, sprijinindu-se parțial pe o rocă sau pe o proeminență excavată. Găurile în care aceste bârne au fost proiectate să stea se pot vedea foarte clar de la o distanță considerabilă pe suprafața culmilor devenite acum inaccesibile.

Peisajul de pe ambele părți este grandios; o mulțime de piscuri cenușii, îmbrăcate în cel mai bogat și variat frunziș // se încadrează într-o sălbăticie p. 270
înfrunzită în fisurile și adânciturile culmilor, învăluite și aproape pierdute în norii mițoși care se mișcă nerăbdători de-a lungul licăririi strâmte a cerului de deasupra lor. Nu se întrevede niciun semn de locuire umană în tăcerea acestor singurătăți. Un vultur coborând spre o râpă, umbra unui nor trecător, saltul unui pește, tremurul și curgerea apei, creștea și mai mult adânca liniște a naturii, în loc să-i pună capăt; iar zgomotul nerăbdător al motorului nostru, mormăitul conversației, chiar și exclamarea admirației părea nelalocul ei și în dezacord cu această pace solemnă.

Câteodată, un cot al râului arăta mai multe vârfuri împădurite, albastre și cețoase; apoi, din nou, marele perete de stânci părea gata să ne înghită, fără nicio priveliște dincolo de granița pădurii decât licărirea unui albastru intens deasupra noastră.

De departe, cele mai cumplite vâltori fuseseră depășite; trecătoarea s-a lărgit la apropierea de Orșova, deși orașul era încă ascuns de întoarcerea bruscă a râului și înainte de a înconjura acest petec de pământ o capelă mică, pe jumătate pitită într-o pădurice de chiparoși întunecați, ni s-a arătat // drept locul în care Kossuth[21] p. 271
a ascuns, pentru a o salva, coroana de fier a Ungariei.

Aerul era dulce și greu, cu o mireasmă a câmpurilor de fân <ce ajungea> la noi cu mult înainte de a atinge Orșova. Am descoperit că provenea de la marile cantități de arbuști sălbatici înfloriți, care creșteau din abundență pe această parte de țărm.

Orșova, un oraș de frontieră al Ungariei, se află într-o regiune muntoasă și frumos împădurită, pe malul nordic al Dunării, care în acest punct este îngustă. Malul opus al Serbiei împresoară râul cu munți înalți, înveșmântați în lemn până la vârful apei. Însuși micul oraș amintește puternic de unul dintre satele de pe Moselle[22], cu case mici, albe și curate, acoperișuri proeminente, închise la culoare și clopotnița simplă a bisericii, evidențiindu-se pe întinderea posomorâtă de pădure din fundal. Orșova este locul de debarcare pentru a merge la băile minerale de la Mehadia[23], mai cunoscute sub numele de Băile lui Hercule,[24] aflate la o mică

[20] *Orsova*, oraș-port, jud. Mehedinți.
[21] Lajos Kossuth (1802–1894), conducător al revoluției pașoptiste maghiare.
[22] *Moselle*, râu care străbate Franța, Germania și Luxemburg.
[23] *Méhadich*, com., jud. Caraș-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

depărtare, în interior. Aceste izvoare sulfuroase şi cu fier au un renume larg răspândit, atrăgând mulţi vizitatori, iar vecinătatea Mehadiei, unde se găseşte un splendid hotel, face din Orşova, chiar dacă ea însăşi <este o aşezare>
p. 272 neînsemnată[25], un loc scump pentru poposit. //

Am coborât la vamă, bagajul fiind cărat de hamali unguri, foarte negricioşi precum cărbunele. După o scurtă examinare şi după ce am aflat că pasagerii nu pot dormi la bord pentru că vasele urmau să fie din nou schimbate în vederea următoarei călătorii, ne-am urmat bunurile la cel mai apropiat han. Ne-au dus la un hotel care arăta promiţător, pe partea opusă locului unde am debarcat; stăpânul locului ştia destulă franceză proastă încât să închirieze camera la un preţ exorbitant şi, de îndată ce afacerea a fost încheiată, s-a aflat că pasagerii aveau totala libertate de a-şi petrece noaptea pe vasul cel mare, care pleca în dimineaţa următoare. Totuşi, am profitat întru totul, fiind hotărâţi, dacă tot a trebuit să plătim, să ne bucurăm de odihna dintr-un pat adevărat şi, de asemenea, să ne bucurăm de priveliştea încântătoare din jurul Orşovei.

Este un orăşel foarte luminos şi senin, curat şi vesel, cu o explozie de flori colorate la ferestrele strălucitoare ale tuturor caselor şi căsuţelor: cerceluşi, trandafiri, muşcate etc.; părea că este un concurs general pentru a le expune pe cele mai frumos înflorite şi cele mai luminoase ochiuri de geam; multe din aceste
p. 273 ferestre erau zăbrelite, umbrite de // streşini adânci sau pe jumătate ascunse în spatele unei colonade rustice.

Plimbându-ne de-a lungul cheiului spre margine[26], am trecut pe lângă două sau trei hanuri cu mici pretenţii, arătând a fi curate, demodate şi infinit mai atractive decât locuinţa noastră temporară; era fie un Cal Alb, fie un Miel de Aur, fie o Coroană[27] care ne-a încântat prin coloanele vopsite în alb, ferestre zăbrelite şi flori strălucitoare – un han autentic, nu imitaţia unui hotel francez. Trecând prin alei reci, înrourate, am ajuns la strada principală, umbrită de tei înalţi; era o răscruce cu bariera ascunsă în întinderile de pomi fructiferi înfloriţi, ce împrăştiau mirosul dulce care ne-a întâmpinat la apropierea noastră de Orşova; soarele, ridicându-se într-o pâclă aurie, lumina înălţimile frumos împădurite de pe malul sârb al Dunării; ţărănci şi copii aduceau apă de la o fântână de pe margine de drum; vaci cu părul lins mergeau încet spre casă; romăncele au trecut pe lângă noi şi au făcut ochii mari, iar noi, la rându-ne, le-am privit lung, căci costumul este unul dintre lucrurile cele mai pitoreşti care pot fi văzute. Ele poartă îmbrăcămintea
p. 274 lungă de pânză aspră cu mâneci largi, care este atât comună în multe locuri // din Europa unde femeile, muncind mult pe câmp, au nevoie să-şi folosească în mod liber şi nestingherit braţele; deasupra acesteia, un cojocel grosolan fără mâneci, apoi o cingătoare foarte lată brodată cu paiete în diferite culori[28] iarăşi, sub aceasta,

---

[24] Este posibil să existe o confuzie cu oraşul Băile Herculane, oraş, jud. Caraş-Severin.

[25] *humble*.

[26] *rural suburb*.

[27] *either a White Horse, or a Golden Lamb, or a Crown*. Denumiri date, de obicei, hanurilor englezeşti.

[28] *colours*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din nou, o cingătoare cuprinzătoare, netedă, cu capete ce atârnau şi, de asemenea, foarte împodobită, de care atârnă un ciucure greu, de lână, cu totul un yard[29] în lungime, un fel de şorţ dublu cu ciucure, care se unduieşte şi se mişcă în modul cel mai graţios cu fiecare mişcare a purtătorului; de obicei, este roşu, deşi câteodată <îl găsim> amestecat cu alte fire, în funcţie de culorile folosite în broderia cingătorii. Aceste femei îşi poartă părul în împletituri complicate cu o mică basma, strident colorată, prinsă printr-o cosiţă mică, petrecută peste frunte.

Costumul bărbaţilor cuprinde cămăşi din pânză aspră, împodobite cu un fel grosolan de lucrătură, cojoace negre fără mâneci, cingători late din piele şi pantaloni largi din pânză, de asemenea brodaţi în dreptul gleznei; pălării negre, cu o mică pană într-o parte şi ghete din piele de înălţime medie completează îmbrăcămintea de zi cu zi; sunt puţin mai bogat decorate cu ocazia sărbătorilor.

Mai mulţi ţărani au venit la bord; aveau // feţe inteligente, cinstite; alţi câţiva p. 275
s-au îmbarcat şi ei la haltele mici din ţară, purtând pălării enorme şi şube grele din piele de oaie – slavi[30] de la antica frontieră militară, care înainte se întindea de la Carpaţi şi până spre estul Croaţiei, la limita nord-vestică a Turciei. Locuitorii acestei importante regiuni a ţării erau nevoiţi să fie pregătiţi ca în orice moment să ia arma în mână pentru a apăra creştinătatea împotriva agresivilor lor vecini musulmani şi li se dădeau, în schimb, privilegii şi imunităţi, fiind guvernaţi de legi speciale. Mare parte din aceste lucruri au dispărut întrucât a încetat să mai existe necesitatea unei asemenea vigilenţe, dar, pentru că au trecut multe secole, locuitorii cu înfăţişări neînduplecate au făcut, cu siguranţă, puţine schimbări asupra aspectului exterior.

Pe când părăseam Orşova, primele raze de soare poleiau culmile frumos împădurite de pe fiecare parte, dar plecarea noastră nu s-a realizat fără un tribut greu adus lăcomiei gazdei noastre, puternic favorizată de ignoranţa noastră nefericită în privinţa limbii maghiare şi chiar a limbii germane; aşa încât, a ascuns florinii şi creiţarii în mica notă // cu o libertate necontrolată, deşi eram perfect p. 276
conştienţi de înşelătorie; <lăcomia> îi strălucea în privire de la început, dar <dacă am fi protestat> rezistenţa sa în limba franceză nu ar fi produs decât o potop copleşitor de sunete guturale. Vaporul şuiera frenetic; nu era *niciun leac decât slaba* mângâiere de a nu-i mai oferi niciodată compania noastră şi aşa am plecat, uitând curând plângerea noastră în peisajul ce ne înconjura.

Noul vapor era mai mare decât cel care ne-a purtat prin Porţile de Fier, deşi cu un pescaj foarte uşor căci erau totuşi câteva ore în care se manevra foarte greu în apă tulbure, învolburată. Vremea era încântătoare, ca şi cum pentru a compensa prin partea cea mai interesantă a râului plictiseala din cea mai mare parte a călătoriei anterioare. După părăsirea Orşovei, munţii de pe ambele maluri erau frumos înveşmântaţi cu fiecare din soiurile existente de brădet. Iarăşi, pe ţărmul nordic, găseşti în multe locuri urmele drumului lui Traian de-a lungul pereţilor semeţi de roci gri ce se ridicau perpendicular din râu. Pe moment, am avut parte de o iluzie unică datorită caracterului sublim, nestăpânit al acestor forme masive,

[29] Unitate de măsură a lungimii egală cu 0.9144 m.
[30] *Sclavonians*. Formă medievală pentru a-i desemna pe slavi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 277 lipsite de vreo intervenție care să arate privirii măsura mărimii și a // distanței. Uitându-mă atent de-a lungul întinderii calme de apă deasupra unei copleșitoare grămezi de granit, am crezut că am văzut un mic obiect plutind la baza sa precum vasul de jucărie al unui copil; și pe când mă întrebam cum un asemenea lucru poate fi găsit departe de orice așezare umană, o ușoară mișcare a micii jucării a scos la iveală un obiect cenușiu, minuscul, pe care, într-o clipă de uluire, mi l-am putut închipui a fi o foarte mică maimuță. Desigur, era o barcă de pescuit obișnuită cu un pescar adult ce se uita după geamandurile aflate aproape de capătul șuvoiului, dar era greu să pui la lucru ochii și mintea, care reținuse în totalitate măreția minunatelor forme, pentru a-ți putea da seama de mărimea relativă a micilor obiecte.

Dunărea era extrem de mică în multe locuri ale înaintării de dimineață, fiind nevoie de trei sau patru oameni la cârmă și o avansare extrem de înceată și atentă. Sunt momente și anotimpuri în care nivelul apei este suficient de ridicat pentru a permite vaselor mari să realizeze o călătorie întreagă fără nicio schimbare; în altele,
p. 278 navigația devine întru totul imposibilă, iar uneltele deja menționate trebuie folosite. //

Pe țărmul de nord, noul drum merge cu puțină dificultate pe măsură ce terenul de pe acea parte se ridică treptat, chiar pătrunzând în văi încântătoare, cu fânațuri și bucăți îngrijite precum parcurile. Timp de trei ore peisajul a fost de o frumusețe ce nu poate fi descrisă, grandoarea sălbatică manifestându-se pe malul sârb al râului, în timp ce printre splendorile calme de pe partea cealaltă se găseau cuibărite mici colibe în livezi și crânguri înfrunzite; apoi, un fel de bordei de tipul celui locuit de Robinson Crusoe[31] a apărut cocoțat în scobitura unui copac; țărani aruncând fânul parfumat; frunzele mari ale porumbului se înclinau în adierea vântului și deasupra acestora piscurile impunătoare împădurite, ridicându-se spre nori și întrerupte de grămezi de rocă gri care câteodată le scădeau din crestele posomorâte pentru a oferi priviri fugare către vârfuri de munte mult mai îndepărtate. Un munte de pe țărmul nordic se ridică dintr-un ocean de frunziș, un con imens de granit pur. Aproape de acest punct am trecut pe lângă o mină de cărbune unde se lucra intens și tot în această parte a Dunării semețul perete muntos scoate la iveală o formațiune geologică deosebită, ca și cum ar fi fost în talazuri
p. 279 *gigantice* și creând valuri cu nuanțe diferite de culori. Efectul // este cu totul solemn și impunător și reprezintă, poate, una din cele mai interesante caracteristici ale priveliștii acestui râu superb.

La Drenco sau Drencova[32] am schimbat din nou vasele, urcându-ne pe minunatul vapor *Ferdinand Maximilian*. Aspectul țării s-a schimbat în mod semnificativ, dar rămâne încă foarte atrăgător pe măsură ce râul înconjoară insulele mici și punctele ascuțite de pământ. La un moment dat vezi un oraș tocmai în față; aparent ne apropiem de locul debarcării. Nici gând! Vasul cotește brusc și orașul este la dreapta ta, apoi la stânga ta; în cele din urmă, nu ne mai apropiem de el, iar pasagerii pentru acea destinație sunt debarcați pe un ponton jalnic aproape de o întindere de pășune și îi vezi urcând în căruțe, cabriolete sau brecuri, așteptând pe țărm și mergând sporovăind către clopotnițele și acoperișurile strălucitoare care

[31] Personaj literar al romanului omonim scris de Daniel Defoe.
[32] *Drencova*, sat, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

licăresc în depărtare printr-un amestec de copaci unduitori. Totuşi, câteodată, ne apropiem de oraşele de pe ţărm. Într-un loc din Serbia – evident o staţie importantă – era în pregătire un târg de oi şi vite. Un mare număr de căruţe acoperite rudimentar loveau uşor în sus şi jos un deal abrupt aflat deasupra // locului de p. 280
debarcare; tot spaţiul liber pe care-l vedeai pe o mare distanţă era acoperit de turme şi cirezi, dar şi de câteva sute de sârbi şi bulgari; bărbaţi, femei şi copii, pitoreşti şi foarte murdari, se holbau la noi şi noi ne holbam la ei şi eram cu toţii mulţumiţi pentru că o mai apropiată cunoaştere cu toţi acei „nespălaţi" nu ar fi fost de dorit. //

[În continuare, autoarea povesteşte trecerea prin Serbia, Ungaria şi Turcia]

În mijlocul iernii, de la Viena la Galaţi p. 317

De la frumoasa şedere la *Nord Bahn*[33] din Viena, cu cafeneaua sa somptuoasă şi camerele de aşteptare, coloanele de marmură şi strălucirea de culori, bogată, caldă, care atinge decoraţiunile, m-am întors să regăsesc, pe cât de bine posibil, confortul mohorât al unei călătorii de iarnă singuratice prin ţările înghe̊ţate, pe jumătate sălbatice, prin care trebuie să trecem înainte de a ajunge la Galaţi, pe malul sud-estic al frontierei Moldovei.

La acea vreme – 1873 – doar o singură linie de cale ferată fusese realizată în întregime la est de Viena, spre frontiera rusă; luând la început o direcţie nord-estică, făcând o curbă mare în sus, prin Polonia austriacă, prin Cracovia şi Lemberg[34], apoi în jos, prin Galiţia către provinciile româneşti.

Am luat un bilet de tren expres pentru a merge direct până la Suceava[35], la frontiera Moldovei; sunt îndreptată către // „cuşeta doamnelor", unde două doamne p. 318
călătoare se instalaseră deja; observ că paznicul trenului este îmbrăcat ca şi cum am trece prin Siberia; iar trenul porneşte încet din capitala austriacă. // (...) p. 325

De asemenea, linia de cale ferată ajunge la Siret,[36] aproape de jumătatea drumului dintre Cernăuţi[37] şi graniţă, <porneşte din nou şi> o străbate de două sau trei ori, apoi urmează cursul apei până se scurge în Dunăre, puţin înainte de Galaţi.

Cernăuţi, o staţie importantă la care s-a ajuns puţin după ce am trecut de Prut, arată mai degrabă ca un sat mare decât ca un oraş. Locuinţele albe, rustice şi acoperite cu stuf, aflate în mijlocul grădinilor, livezilor şi ogrăzilor lor, sunt risipite pe o mare întindere de pământ; o biserică mare şi câteva clădiri, adunate pe vârful unui deal scund, par să alcătuiască // inima oraşului, care se caţără cu neregularitate p. 326
pe un povârniş. Câteva vile cochete şi conace mai mari pe partea ce urmează arată că locul găzduieşte şi familii înstărite, deşi tovarăşul meu de drum – care s-a oprit

---

[33] Prima linie de cale ferată din Imperiul Austro-Ungar, pentru a lega Viena de minele de sare de lângă Cracovia. Primul traseu a fost construit în 1837 pe ruta Florisdorf-Deutsch-Wagram, iar extinderea către Viena a fost realizată în 1838 şi pusă în funcţiune în 1839.

[34] Azi Lion oraş, Ucraina.

[35] *Suczava*, oraş, jud. Suceava.

[36] *Serethk*.

[37] *Czernovitz*, oraş, Ucraina.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

aici, şi părea să fie un localnic – a afirmat că populaţia mixtă de ruşi, polonezi şi evrei au reprezentat un mare impediment în prosperitatea Cernăuţiului, care este foarte aproape de graniţa rusă.

Ne îndreptăm spre sud şi cu fiecare mişcare a roţii priveliştea continuă să se îmbunătăţească în ce priveşte frumuseţea şi punctele de atracţie pentru că ne apropiem de baza unei ramuri a Carpaţilor. Defrişările din pădurea deasă sunt presărate cu gospodării şi căsuţe cu streşini mari; o râpă întortocheată porneşte către o trecătoare cu spaţiile sale întinse, bogate de pădure veche, iar culmile rotunde, întunecate poartă privirea şi mai departe către linia albastră, nedesluşită a muntelui, care se topeşte în cerul şi mai albastru. Apoi, munţii încep treptat să piardă din înălţime până dispar, iar cu scăderea în intensitate a luminii ajungem la Suceava, în trecut capitală a Moldovei, iar acum oraş de graniţă între teritoriul austriac şi România[38].

Pe când luam un nou bilet pentru linia moldavă, am aflat că florinii şi creiţarii
p. 327 au fost înlocuiţi de // franci şi bani[39], valuta, ca în toate instituţii din această parte a Europei, fiind modelată după sistemul francez.

Pe timp de noapte, ne oprim pentru scurtă vreme la Roman[40], unde călătorii pentru Iaşi schimbă trenurile. Nu se vede nimic din oraş, unul dintre cele despre care se spune că a fost întemeiat de Traian, când a creat coloniile romane în Dacia, nici din ţara prin care trecem apoi în apropiere de Bacău[41]. Trenul se îndreaptă direct spre sud, uneori încet-încet, pe când străbate întinderi mari de teren inundat sau alunecă pe numeroasele şi foarte fragilele poduri. În unele părţi, linia este uşor sub apă şi putem auzi zgomotul ascuţit al gheţii care crapă sub roţi; apoi motorul stă puţin, după care mergem în sus, dar niciodată (deşi este expres) la o viteză care ar fi considerată în Anglia ca fiind una medie.

Nu este nicio urmă de tunel, abia o tăietură, de-a lungul întregii distanţe pe care o străbate linia şi, cu toate astea, a dat mult de furcă inginerilor din cauza
p. 328 naturii speciale a albiei râurilor, mai ales a Siretului; părea // aproape imposibil să se găsească o fundaţie solidă pentru poduri; primul construit a fost înghiţit de ape, iar mare parte din linia de cale ferată din Moldova de Sus a fost reconstruită în întregime.

Mai mulţi pasageri au schimbat trenul la Barboşi[42], o mică haltă apropiată de locul în care Siretul se varsă în Dunăre, iar trei doamne, pe care le-am întâlnit în sala de aşteptare de la Suceava, s-au uitat la mine pe când treceau pe lângă trăsura în care stăteam liniştită; nu s-au învrednicit să-l informeze pe străin, paznicul lăsând pe fiecare de capul său şi drept urmare, m-am găsit făcându-mi drum, tacticoasă, spre Bucureşti. Nu era tocmai direcţia cea bună; totuşi, nu era nicio soluţie decât să fac o incursiune improvizată în interiorul Valahiei, iar la următoarea oprire, Brăila, să cumpăr un bilet înapoi spre Barboşi.

---

[38] *Roumania.*
[39] *bàni.*
[40] *Romàn*, municipiu, jud. Neamţ.
[41] *Bakău.*
[42] *Barboshi*, azi cartier al oraşului Galaţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ieşise soarele de când aşteptam trenul spre Galaţi, şi mă uitam fără nicio ţintă din pragul micii halte, spre un deal jos sau o ridicătură de pământ aflată dincolo de calea ferată: ar fi fost cu mult mai interesantă pentru mine dacă aş fi ştiut că movila verde de pe culme marchează locul unei fortăreţe sau tabere // romane cunoscute în p. 329
ţară sub numele de Capul Boului[43]. Este una din numeroasele urme ale ocupaţiei romane descoperite în aceste părţi, în special de-a lungul cursului Dunării, înainte de Galaţi.

Trenul se apropie destul de mult de foarte cunoscutul oraş comercial; scrutăm cu privirea o minunată întindere de apă din dreapta noastră, lacul Brateş[44], având în fundal dealurile joase ale Basarabiei, iar curând lunga costişă de pământ a Galaţiului începe să se ridice în partea dreaptă a liniei. Recunosc trăsăturile oraşului; aici se află consulatul britanic, chiar aproape de staţie; trenul încetineşte, se opreşte şi călătorii se răspândesc rapid pentru că acesta fiind un port liber, nu se controlează bagajul. Vremea este foarte plăcută; voi merge spre consulat aşa încât voi trece pe lângă drumul cel mare în strada Mihai Bravu[45] şi voi intra în curtea spaţioasă, ca şi cum m-aş fi întors dintr-o plimbare de dimineaţă. Deşi neaşteptată atunci, sunt întâmpinată cu cea mai caldă prietenie. Am venit pentru câteva zile şi am stat o lună; şi, cu toate că deşi despre Galaţi se spune în general că este unul dintre cele mai puţin interesante locuri din Europa, m-au atras atât de mult moravurile şi // obiceiurile oamenilor, am auzit atât de multe despre frumuseţea p. 330
peisajului din judeţele muntoase ale României, a sihăstriei ciudate a mănăstirilor de maici, a bisericilor şi mănăstirilor aflate în ruină, a datinilor vechi păstrate mai ales printre ţăranii din Carpaţi, încât înainte să plec mi-am făcut câteva planuri pentru excursii viitoare în acest puţin cunoscut colţ al Europei de Est.

Cum, mulţi ani mai târziu, aceste planuri au fost realizate în peisajul sălbatic şi încântător al Moldovei Superioare, unde trei doamne englezoaice, primele care au pătruns în aceste mănăstiri retrase, au descoperit peste tot o politeţe curtenitoare şi o întâmpinare prietenească, s-a povestit în altă parte în speranţa că alţii vor profita şi ei într-o zi de experienţele lor obţinute dintr-un voiaj de vacanţă simplu şi ieftin[46].

---

[43] *Capi di Bove*, înălţimea Tirighina de la Barboşi, jud. Galaţi. Este vorba despre un complex arheologic roman ce cuprinde: un castru, un castellum de pământ, două necropole, trei depozite de amfore şi vestigii de locuinţe. Prima discuţie asupra cetăţii a fost realizată de către Gh. Săulescu, *Descrierea istorico-geografică a cetăţii Caput Bovis (Capul Boului seau Ghertina) a căriia ruine se află în apropierea Galaţiului*, Iaşi, 1837.

[44] *Bratisch*, lac amplasat în zona de nord-est a oraşului Galaţi.

[45] *Strada Micaïau Bravul*.

[46] Adelaide Walker, *Untrodden paths in Roumania*, London, Chapman and Hall, 1888.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

JAMES WILLIAM OZANNE

Englezul James William Ozanne face parte din categoria călătorilor străini despre care deținem puține date biografice. Nu cunoaștem locul de naștere sau familia și nici instituțiile de învățământ pe care le-a urmat, dar faptul că de-a lungul vieții a îndeplinit funcții în diplomație și a fost timp îndelungat un jurnalist apreciat în străinătate ne îndreptățește să credem că avut o solidă cultură, bazată pe studii universitare. Succintele informații despre el privesc faptul că în perioada 1882–1912 a condus biroul de la Paris al cotidianului londonez „Daily Telegraph". Figură remarcabilă a corpului corespondenților de presă din capitala Franței, fiind de altfel și primul președinte al Asociației Presei Anglo-Americane de aici (1907–1908), Ozanne a avut strânse legături și cu cercurile diplomatice pariziene. Familiarizarea cu politica și diplomația avusese loc încă din tinerețe când, potrivit propriei mărturisiri, „sătul de o vreme de viața de la Londra și cu dorința arzătoarea de schimbare"[1], sosea în 1870 în capitala României, unde avea să rămână timp de trei ani. Englezul fusese acreditat pe lângă reprezentanța britanică din București, dar el nu precizează ce post diplomatic a deținut; judecând după evoluția sa ulterioară, înclinăm să credem că era unul adecvat unui tânăr diplomat, aflat la început de drum. În tot acest răstimp a încercat să-i cunoască pe români, să se familiarizeze cu țara, cu oamenii, cu mentalitățile, obiceiurile, datinile și cultura lor, să înțeleagă sistemul de guvernământ. Toate însemnările despre acestea au fost încredințate tiparului, inițial sub forma unor articole, apărute în „Temple Bar" și „The University Magazine" și apoi adunate și completate în lucrarea intitulată *Three Years in Roumania*, editată de Chapman & Hall din Londra în 1878. Apariția cărții este legată, așa cum preciza și autorul în *Prefață*, de conflictul ruso-româno-otoman ce adusese „România în centrul atenției" și care avea să modifice harta Balcanilor. În acest sens el mărturisea că preocuparea sa constantă a fost „să ofere cititorilor o imagine generală a țării, fără a merge prea mult în detaliu", ca rezultat al propriei experiențe, cei trei ani petrecuți printre români aducând un plus de greutate și credibilitate lucrării, tocmai datorită contactului direct cu subiectul.

Lucrarea lui James William Ozanne a apărut recent (2015) în versiunea în limba română în traducerea Iuliei Vladimirov, sub titlul *Trei ani în România*, la Editura Humanitas (169 p.). Așa cum precizează *Nota editurii*, lucrarea „a fost tradusă integral și fidel", cu excepția capitolelor XIV, XV și XVI (respectiv *The early heroes*, *The fate of Brancoveano* și *The rule of the Phanariotes*, adică p. 183–211 din original), care „nu aduc informații sau aprecieri de mare interes pentru cititorul de azi", cu excepția cercetătorului interesat de „formarea percepției occidentale asupra spațiului românesc" și „sunt tributare stadiului în care se afla istoriografia epocii" (p. 9). Lucrarea originală cuprinde în totalitate 18 capitole. Despre Ozanne a scris Mihai Berza, *Cu prilejul unei sărbătoriri*, în „Românul", Arad, an II, 1912, nr. 141, p. 10.

Dat fiind această excelentă traducere, ne limităm a prezenta pe scurt traseul parcurs de James William Ozanne și a releva câteva observații ale autorului despre România și locuitorii ei. În august 1870, dorind o schimbare în existența sa de până atunci, Ozanne lua drumul României, fără a ști aproape nimic despre țară și locuitorii ei, dar plin de incertitudini furnizate de informațiile contradictorii provenite din diferite surse. De altfel, și evoluția războiului franco-prusac, care generase o stare generală de spirit deosebit de încărcată de cursul evenimentelor, contribuise, așa cum mărturisea, la decizia de a accepta postul de la București și de a veni în contact cu lumea „orientală". Părăsind Londra, el s-a îndreptat spre Anvers, Franța fiind ocolită în acele vremuri, a trecut prin Belgia spre Köln, unde a văzut trupe ce se îndreptau spre front, apoi, evitând Rinul, a mers cu trenul prin nordul Germaniei, Saxonia și Boemia, ajungând la Viena. Din capitala austriacă a călătorit cu

[1] J. W. Ozanne, *Three years in Roumania*, Chapman & Hall, <London>, 1878, p. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

trenul spre Baziaş, unde s-a îmbarcat, până la Giurgiu, pe unul din vapoarele companiei austriece de navigaţie pe Dunăre. Primul contact cu Bucureştii nu l-a entuziasmat, mai ales că era seară, străzile erau slab luminate, iar starea carosabilului lăsa mult de dorit. Capitala României, avea să constate cu timpul diplomatul englez, era „un oraş mare", care ocupa însă un spaţiu mult prea extins „datorită grădinilor şi terenurilor virane". Cei trei ani petrecuţi la post i-au prilejuit o cunoaştere îndeaproape a realităţilor din spaţiul locuit de români, fapt evidenţiat şi de structura lucrării, în al cărei cuprins se găsesc capitole dedicate claselor sociale, informaţiilor despre ţigani, sistemului de guvernământ, bisericii, ţării, agriculturii şi comerţului, obiceiurilor şi datinilor. Referindu-se la ceea ce numeşte „clasa de mijloc", Ozanne afirmă că la oraş ea este alcătuită în marea ei majoritate din străini, „şi anume: francezi, englezi şi evrei, aceştia din urmă de origine poloneză, austriacă sau spaniolă", dar exista şi „un mic segment al populaţiei autohtone", în componenţa căruia îi cuprinde pe „medici, avocaţi, ofiţeri de carieră, funcţionari publici". Cel care merită „preţuirea noastră", scria Ozanne, este însă ţăranul român, „imaginea bărbăţiei şi moştenitorul glorioaselor tradiţii", a cărui inimă „a rămas curajoasă şi veselă" în pofida încercărilor şi asupririlor la care a fost supus de-a lungul veacurilor.

În vara anului 1872, slăbit de febră, diplomatul englez a petrecut câteva săptămâni la Braşov, etapă care îşi găseşte loc în economia lucrării. Oraşul l-a impresionat în mod plăcut datorită aspectului îngrijit, diversităţii etnice şi felului locuitorilor de a petrece timpul liber. Fără a cunoaşte în detaliu întregul spaţiu transilvan, contactul său rezumându-se numai la Braşov, Ozanne nu ezită să emită judecăţi infirmate de cursul istoriei. Astfel el socoteşte că unirea Transilvaniei cu România „s-ar dovedi pur şi simplu imposibilă. Deşi sunt, în marea lor majoritate, de origine română, felul de a fi al oamenilor de aici face ca o asemenea unire să fie pur şi simplu în afara discuţiei. Moldo-valahii n-au decât să exalte străvechea Dacie, dar provincia a fost împărţită din vremuri străvechi şi nimeni nu se poate lupta cu trecerea timpului. Transilvania este unită cu Ungaria propriu-zisă, şi aşa şi trebuie să fie; a încerca orice fel de schimbare ar însemna o greşeală ireparabilă", conchidea el (p. 153). Ultimele două capitole sunt dedicate restaurării domniilor pământene, respectiv privirii de ansamblu asupra situaţiei politice din România de la începutul anilor '70 ai secolului al XIX-lea până în primăvara anului 1878. Participarea României la conflict alături de armatele ţarului este dezavuată de Ozanne, fiind considerată o trădare faţă de sultan şi faţă de puterile protectoare, ce deschidea Rusiei calea spre Constantinopol. „România este acum în situaţia unei femei ce-şi părăseşte soţul, iar apoi este abandonată de bărbatul cu care a fugit. România s-a purtat foarte urât: a încălcat legile ce guvernează Europa şi a nesocotit orice principiu de generozitate şi onoare şi iată ce-a primit în schimb de la Rusia. La ce a servit sacrificiul uman şi material al românilor? La nimic. Mult mai bine ar fi fost să treacă de partea Turciei, aşa cum o cerea cinstea – întotdeauna adevărata politică –, ca să-i alunge pe intruşi de la hotare". Dacă pe tot parcursul lucrării a căutat să fie cât se poate de neutru atunci când i-a prezentat pe români, ultimele aserţiuni denotă limitele englezului, fidel exponent al politicii britanice, ce considera Imperiul Otoman un garant al apărării intereselor engleze în Mediterana răsăriteană şi se opunea oricăror modificări.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

A.S. BUDILOVICI

Etnograful şi lingvistul rus A. S. Budilovici face parte din seria călătorilor străini despre care deţinem puţine date biografice. Având în vedere nota care precede relatările de călătorie în care se precizează că voiajul era unul de documentare în vederea obţinerii titlului ştiinţific de magistru în filologie slavă, putem presupune că autorul avea o solidă cultură şi studii universitare. Periplul său a durat peste cinci luni şi s-a desfăşurat în perioada 29 august 1873–sfârşitul lunii ianuarie 1874. În acest interval, autorul *Însemnărilor de călătorie* a străbătut oraşe şi sate din Bucovina, România, Transilvania, Ungaria şi Croaţia. Potrivit propriei mărturisiri, obiectivul investigaţiei l-au constituit aspectele sociale şi politice, istoria locurilor străbătute, nivelul de dezvoltare culturală al popoarelor. Spaţiul locuit de români a constituit etapa de început a călătoriei şi a cuprins oraşele Cernăuţi, Sighetul Marmaţiei, Suceava, Iaşi, Galaţi, Bucureşti, Braşov, Sibiu, încheindu-se la Cluj. Deşi paginile consacrate românilor au un caracter contradictoriu, observaţiile privind decăderea materială şi socială a marii boierimi sunt corecte în cea mai mare parte. În relatarea sa există şi afirmaţii care denotă fie ignoranţă, fie un anume subiectivism. În acest sens Budilovici consideră în mod greşit că în deceniul opt al secolului al XIX-lea „limba literară a românilor nu este încă formată", preluând astfel teoria imigraţionistă a istoricului austriac R. Roesler care defineşte drept „pastoral" caracterul strămoşilor noştri. În opinia călătorului rus, românii din Transilvania ar fi prezenţi doar în zona muntoasă a provinciei, ceea ce constituie evident o gravă eroare. O explicaţie ar fi faptul că autorul nu a purtat discuţii cu intelectuali români pentru lămurirea aspectelor neclare, ci, probabil, s-a documentat la întâmplare. În schimb, informaţiile privind aspectele ştiinţifice şi culturale din epocă sunt interesante şi utile. Cu toate acestea, notele de călătorie ale etnografului şi lingvistului rus nu sunt lipsite de interes, mai cu seamă că din parcurgerea lor rezultă acuitatea spiritului de observaţie al autorului şi atenţia acordată de el societăţii româneşti.

A.S. BUDILOVICI

Însemnări de călătorie de pe valea Dunării Mijlocii şi de Jos[1] (1873)

p. 141 ... Voi trece acum la acea naţionalitate vecină ruşilor sudici şi în multe aspecte neobişnuită şi anume cea română sau valahă.

Acest popor nu are o graniţă strict delimitată. Adevărul este că unii istorici români stabilesc aceste graniţe sub forma unor râuri: Nistrul, Tisa şi Dunărea, însă

[1] Traducere după A. S. Budilovici, *Putevîe zametki o dolinî sredniago i nijniago Dunaja*, în „Journali Ministerstva Narodnago Prosvesceija", asti CL XXVI, 1874, Sankt Petersburg, p. 141–150.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

în spaţiul delimitat de această linie <fluvială> trăiesc câteva milioane de oameni. Dar nu toţi aceştia sunt români, căci în mase mai mult sau mai puţin compacte trăiesc de pildă aici maghiari în comitatele Bihor[2], Arad[3], Cenad[4], Bikiş[5], Seghedin[6] şi altele. În Banatul apusean sunt sârbi, iar ruşi <trăiesc> în Maramureş, Satu Mare, Cetatea de Baltă[7], în Bucovina de nord şi pe cursul inferior al Dunării. Chiar în interiorul propriului lor teritoriu, există însemnate // nuclee de străini, ca de pildă p. 142
cele de secui şi de saşi în Braşov, Sibiu şi Bistriţa. Toate aceste lucruri de mai sus sunt valabile pentru Transilvania[8]. O însemnată parte a populaţiei orăşeneşti din Moldova o constituie evreii, iar în Ţara Românească – bulgarii[9]. În ceea ce priveşte oraşele de la Dunăre acestea alcătuiesc cel mai pestriţ amestec din aproape toate popoarele răsăritene şi din câteva occidentale. Este suficient să te uiţi prin pieţele şi pe faleza <Dunării> de la Galaţi pentru a avea imaginea amestecului eterogen de naţii care se intersectează aici. Poţi întâlni <aici> unul lângă altul fesul grecesc, turbanul turcilor şi căciula românească de oaie, jobenul şvabilor sau boneta evreilor. Acelaşi amestec este în limbi, în chipuri sau în obiceiuri.

Naţionalitatea română constituie un tip etnografic aparte, peste măsură de interesant. Aici se întâmplă acelaşi lucru care se observă şi la evrei: contradicţia dintre limbă şi existenţa, forma sau conţinutul. Poţi oare să-i socoteşti pe evrei drept nemţi, cu toate că ei vorbesc în familie şi în relaţiile personale germana ca o limbă maternă?[10] Aproape la fel de greu este să-i numeşti pe valahi *români*, deşi ei vorbesc şi comunică într-unul din dialectele romanice. La urma urmelor, ce au în comun aceşti valahi cu seminţiile apusene oarecum similare <ca limbă> ? Ce le este la fel: credinţa <religioasă>, orânduirea socială, caracterul sau fiinţa?

Să luăm pentru început <*biserica*> lor. Adevărul este că în prezent nu mai auziţi <în biserică> limba slavonă, însă vedeţi peste tot litere slavone. Nici însuşi Cuza nu a fost capabil să elimine chirilicele din biserică, darămite din limba română. Iar dacă icoanele sunt cumva mai vechi, în mod sigur veţi găsi acolo inscripţionată limba slavonă. Priviţi la această cupolă, care se ridică deasupra dumneavoastră, la aceşti pereţi împodobiţi cu picturi originale, la stilul acestor clădiri, la caracterul acestei picturi: este oare acesta occidentul de stil romanic? Plimbaţi-vă în orice oraş românesc – evident nu în oraşele săseşti – pe străzile din

---

[2] Unitate administrativă a regatului Ungariei din secolul XI şi până în 1920 când cca 75% din teritoriu a intrat în componenţa României.

[3] Unitate administrativă a regatului Ungariei din secolul XI şi până în 1920 când cea mai mare parte a lui a intrat în componenţa României.

[4] *Ţénad.* Unitate administrativă a Regatului Ungariei din secolul XI. Prin Tratatul de la Trianon, teritoriul comitatului a fost împărţit între România şi Ungaria. Capitala comitatului a fost oraşul Macău.

[5] Unitate administrativă a regatului Ungariei şi apoi a Ungariei atestată încă din secolul XI. În 1950 a fost extins cu părţi din fostele comitate Bihor, Arad şi Cenad.

[6] *Čengrad.*

[7] Sat, com., jud. Alba. A fost administrativ al comitetului medieval Târnava până în 1876.

[8] *Semigradî.*

[9] Fals.

[10] Autorul se referă la idiş, un dialect al limbii germane folosit în vorbirea de zi cu zi de evreii din centrul şi estul Europei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Iaşi, Galaţi sau Bucureşti, priviţi la acest spaţiu ramificat, la străzile murdare, întunecoase şi pline de praf, la construcţia acestor case cu un singur etaj, pestriţe şi cu acoperişuri plate: acesta nu este oare dragul arbitrar, dezordonatul nostru răsărit, acelaşi răsărit pe care îl puteţi întâlni oriunde unde locuiesc slavi, greci, turci, români, maghiari ? Mergeţi în vreun sat românesc, priviţi la această arhitectură sătească, la aceste acoperişuri de paie – priviţi ustensilele lor casnice, anexele la
p. 143 gospodăria lor, broderiile ţesăturilor lor, ascultaţi motivele cântecelor lor // urmăriţi caracterul jocurilor lor şi veţi vedea asemănarea uimitoare a acestora cu cele slave, în special cu cele din Malorusia![11] Aceeaşi poezie şi acelaşi caracter, aceeaşi blândeţe sufletească şi aceeaşi absenţă a oricărei autoconduceri, aceleaşi primiri cât se poate de ospitaliere şi aceeaşi lipsă de ceremonie în adresare, aceeaşi fidelitate a credinţei religioase şi aceleaşi superstiţii mereu reînnoite. Până şi taurii ucraineni albi, cu coarne înalte, pot fi întâlniţi în aproape orice sat românesc. Doar tenul este ceva mai oacheş, gesticulaţia mai vie, sângele mai fierbinte. Românii manifestă prea puţină înclinare spre comerţ şi meşteşuguri. Cu acestea se îndeletnicesc evreii în Moldova, bulgarii în Ţara Românească, saşii şi alte seminţii germanice în Transilvania şi Ungaria. Românul este doar un excelent agricultor, asemeni bieloruşilor sau maghiarilor. Doar în munţi se ocupă – şi asta de nevoie – cu meşteşugurile.

De asemenea, trebuie făcută diferenţa – cum este de altfel şi în alte ţări – între românii de la munte şi românii – din câmpii şi văi. Cei dintâi sunt numiţi acolo *munteni*, iar pentru cei din a doua categorie se utilizează adesea termenul de *moldoveni*[12]. Relaţia dintre ei este cam la fel cu cea care este între huţulii[13] (din Ungaria) şi ruşii din zonele de câmpie. Primii sunt ceva mai aspri, mai autoritari, dar şi energici, ceilalţi mai blânzi, mai buni, dar şi mai apatici. Printre cei dintâi există un grup întreg de păstori, renumiţii păstori valahi, care şi-au răspândit numele şi obiceiurile nu numai în <munţii> Carpaţi, dar şi în întreaga zonă a munţilor Balcani. Din această cauză, în diverse dialecte slave şi până în prezent cuvântul „vlah" este aproape sinonim cu păstor. Nu sunt ei cei care au răspândit numele româneşti pe întreaga coamă a Carpaţilor, chiar până la <munţii> Tatra, între care chiar există un munte „al Valahilor"? Centrul şi locul de origine al acestor munteni valahi este, după cum constatăm, Alpii Transilvaniei – cei sudici şi cei răsăriteni. Acestei împrejurări şi anume inaccesibilităţii acestui lanţ <muntos> îi datorează românii salvarea fiinţei lor naţionale. Şi bascii, tot datorită munţilor, şi-au salvat fiinţa lor naţională la cumpăna veacurilor şi mileniilor. Aceeaşi situaţie este cu celţii, albanezii, osetinii etc.

---

[11] Nume dat unei părţi a teritoriului Ucrainei zilelor noastre până la sfârşitul secolului al XIX-lea. După dezintegrarea Imperiului rus şi unirea tuturor teritoriilor locuite de ucraineni într-o singură unitate administrativă, denumirea *Malaia Russia* sau *Malorusia* a ieşit din uz, fiind folosit doar într-un sens peiorativ, pentru desemnarea acelor ucraineni care şi-au pierdut conştiinţa naţională. Termenul a fost folosit de monarhiştii şi naţionaliştii ruşi, care consideră că Ucraina şi ucrainenii sunt parte integrantă a Rusiei şi a poporului rus.

[12] Fals. Delimitările lingvistice respective se referă nu la arealul geografic în care locuiesc respectivii cetăţeni, ci la cel *politic* (Moldova şi respectiv Muntenia).

[13] Grup etnic ucrainean ce trăieşte în Bucovina, Maramureş, Pocuţia. Portul acestuia se diferenţiază de cel al populaţiilor învecinate, muzica are unele elemente comune cu cea maghiară, iar unele obiceiuri sunt asemănătoare cu cele ale românilor din Maramureş.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

La mai sus-menționatele elemente de asemănare sau de apropiere etnografică între români și slavi mai trebuie adăugat unul și anume aceeași notă istorică tristă. Până în ultima vreme, românii, aproape în întregime și în sensul complet al cuvântului, au fost ca niște paria, lipsiți de apărare. Nu voi înceta a reaminti aici robia turcească seculară, care într-o largă măsură i-a apropiat pe români și pe slavi prin suferința // comună. Aduc aici în discuție un singur fapt, din istoria românilor p. 144
transilvăneni. Este cunoscut faptul că, în Transilvania ei alcătuiesc imensa majoritate a populației, comparativ cu toate celelalte etnii – maghiari, secui și sași. Acolo însă *triumviratul politic* al naționalităților din Transilvania este compus din maghiari, secui (de asemenea o semințe maghiară) și sași[14]. Politic, românii acolo aproape că nu există. Însă și mai grea decât această robie politică este robia socială. Este vorba despre dependența feudală față de moșieri, categorie <socială> care deține o uriașă influență atât în Transilvania, cât și în Principate. Importanța lor, în ultima vreme, nu a scăzut decât foarte puțin. Nu este mai puțin adevărat că țăranii români au fost emancipați atât în Austria (în 1848), cât și în Principate (în 1864). Dar această emancipare nu i-a scăpat de dependență.

Elementul aristocratic este atât de puternic aici nu numai datorită imenselor sale bogății, dar și solidarității intereselor celor obișnuiți să conducă, să dirijeze educația și să influențeze guvernul. La aceste lucruri trebuie amintit că, atât în Ungaria, cât și în Principate puterea se găsește în cea mai mare parte în mâinile străinilor, de la care, în chip firesc, naționalitatea română nu poate aștepta o bunăvoință specială.

După cum se poate observa, în timpurile actuale poporul român este constituit, aproape peste tot, în două pături (sau segmente) foarte diferite. Acestea sunt: clasa superioară – boierimea și clasa de jos – *plebea mizeră contribuabilă*. În timp ce bogăția, așa cum am arătat mai sus, aparține clasei superioare, cea mai mare parte a populației este reprezentată de păturile de jos. Ea reprezintă o imensă majoritate, aproape 90% din populație, în timp ce clasa intelectualității nu are o pondere importantă. Dezbinarea dintre cele două clase ale societății românești este atât de profundă, cum a fost odată în Rusia în epoca <țarinei> Anna Ivanovna[15] sau a lui Petru al III-lea[16]. Divergența aceasta este accentuată și de acea împrejurare că aristocrația din România, încă în viață, este – în mare măsură – de origine străină. În Ungaria – ea este de origine maghiară și germană, iar în Principate – de origine greacă, sârbă sau turcească. În Ungaria religia însăși separă aristocrația de poporul de rând: cea dintâi aparține, în cea mai mare parte religiei protestante sau celei catolice, în timp ce a doua categorie este de <religie> ortodoxă. În Principate nu

---

[14] Autorul are în vedere supraviețuirea, pe parcursul Evului Mediu și chiar și în secolul al XIX-lea a faimoasei Unio Trium Nationum, alianță politică inaugurată încă în 1437 între nobilimea maghiară, fruntașii secui și patriciatul săsesc – care a devenit un instrument al asupririi naționale a românilor din Transilvania.

[15] Anna Ivanovna, împărăteasă a Rusiei (1730–1740).

[16] Piotr Feodorovici (1728–1762), țar al Rusiei timp de șase luni, cunoscut sub numele de Petru al III-lea (ianuarie–iulie 1762). Potrivit celor mai mulți istorici era imatur mental și pro-prusian, ceea ce l-a făcut un lider nepopular. Se presupune că a fost asasinat ca rezultat al conspirației condusă de soția sa, Ecaterina a II-a, care i-a succedat la tron.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sunt asemenea diferenţe, dar tendinţa către aşa ceva începe să pătrundă. De atunci,
p. 145 cum în rândul intelectualităţii româneşti a început să pătrundă romantismul ... //
sau, mai corect spus „gallomania", a apărut pe undeva şi tendinţa de a se emancipa de Răsărit şi a se orienta către Apus în ceea ce presupune relaţiile religioase. Cea dintâi lovitură a fost îndreptată împotriva <folosiri> limbii slave în slujba religioasă, iar cea de a doua – asupra folosirii alfabetului chirilic în literatura civilă şi bisericească. Însă şi la aceasta din urmă lucrurile stau tot aşa. Rădăcinile românismului s-au înfipt adânc în solul dreptei credinţe, pentru ca, printr-un singur efort să fie scos de acolo şi însămânţate în altul. Pe lângă aceasta, mai trebuie adăugat că esenţa atmosferei de credinţă în care creşte şi se dezvoltă „intelectualitatea" românească o constituie indiferentismul religios. Consecinţa acestei situaţii s-a reflectat cel mai dramatic în puternica lovitură pe care prinţul Cuza a dat-o bisericii româneşti: bunurile bisericii au fost secularizate, iar aproape toate mânăstirile din România au fost abrogate, desfiinţate[17]. Nu este mai puţin adevărat că o parte a răspunderii pentru această pierdere a credinţei revine şi slujitorilor bisericii, dintre care o mare parte şi-a uitat responsabilităţile care le avea faţă de propriul popor şi trăia doar pentru propriile interese.

Însă, pe de altă parte, o importantă parte a veniturilor bisericeşti a fost luată de la Patriarhie şi folosită în scopuri care nu totdeauna au coincis cu interesele naţionalităţii româneşti. În orice împrejurare, societatea este în măsură să ceară guvernului să-şi respecte obligaţiile şi doar în extremis poate solicita utilizarea bunurilor bisericeşti obţinute prin secularizare. Şi Iosif al II-lea[18], de pildă a confiscat, în folosul trezoreriei imperiale bunurile mânăstireşti din Austria, dar el, cel puţin a instituit, pe baza lor, un Fond special pentru religie şi studii[19]. În schimb, în România aceste bogăţii, care au intrat în vistieria guvernului, au fost folosite pentru <finanţarea> armatei, a căilor de comunicaţii ş. a., lucruri desigur necesare, dar evident total diferite de obiectivele pe care şi le-au propus ctitorii şi deţinătorii acestor lăcaşe. După confiscarea acestor bunuri bisericeşti, clerul român şi-a pierdut orice urmă a importanţei şi ponderii sale în societate. Ca atare, boierimea <autohtonă> nu mai are în el un adversar al tendinţelor sale oligarhice.

Chiar dacă au pierdut roadele muncii furnizate de ţărani, boierii români se află într-o situaţie materială suficient de înfloritoare. Printre ei nu sunt rare veniturile de 50 000 până la 100 000 de cervoneţi[20]. Din păcate, în ultima vreme în rândul acestora a devenit tot mai răspândit gustul pentru lux, pentru călătorii costisitoare, urmare a cărora ei au început să facă multe datorii. Desigur, datoriile exprimă o creştere a creditului, dar în cazul de faţă ele reprezintă un semn al unei
p. 146 importante transformări sociale – trecerea marii proprietăţi // şi a capitalurilor de la

---

[17] Fals. Secularizarea averilor mânăstireşti, reforma din vremea lui Alexandru Ioan Cuza din 1863 a constat în trecerea averilor bisericilor şi mânăstirilor din ţară închinate Locurilor Sfinte în proprietatea statului şi nu în desfiinţarea lor aşa cum afirmă în mod greşit Budilovici.

[18] Iosif al II-lea (din dinastia de Habsburg – Lorena), împărat al Sfântului Imperiu (1780–1790) (rege roman, din 1764, împărat din 1765 şi rege al Ungariei şi Boemiei din 1780).

[19] *Studien-Und-Religion Fond.*

[20] *Cervonka*, monedă rusă echivalentă cu 10 ruble.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

boierii români la speculanții germani, la cămătarii evrei și comercianții de origine greacă. Timpul o să ne arate ce se va alege de acest popor.

În general vorbind, actuala structură socială a României nu reprezintă un tablou deosebit de îmbucurător sau chiar pozitiv. Nu pot să nu menționez aici amalgamul politic sau situația proastă a finanțelor românești, în ciuda premizelor totuși favorabile: condiții naturale avantajoase, calitatea deosebită a solului, existența unor lungi cursuri de apă sau apropierea de piețele și târgurile comerciale cu profil agrar. Nu pot face abstracție de lejeritatea moravurilor în societatea românească, superficialitatea în relațiile de familie, disprețul pentru drepturile poporului. În schimb sunt de amintit, de către unii cu o anume recunoștință, anii de conducere efectuați aici de contele Kisselev[21], când legea a fost aceeași și pentru cei puternici, dar și pentru cei slabi. Nu mai vorbesc despre demoralizarea reprezentanților politici ai națiunii, ai populației, despre disponibilitatea lor de a sluji sub orice „flamură", care le-ar aduce foloase. Doresc să menționez doar câteva aspecte privind starea educației și instrucțiunii în Principate.

Cu toate că în țară există două universități[22] și câteva licee, după datele adunate de mine, situația școlilor în România este întristătoare. Este suficient doar să amintesc, de exemplu, faptul că în orașul Galați, oraș cu o populație de peste 70 000 de locuitori există doar un singur gimnaziu cu 4 clase[23]. Cel care dorește pentru copiii săi o educație serioasă și stabilă, îi trimite la gimnaziile germane din Brașov, Sibiu sau Cernăuți. Aristocrații își educă copiii în diverse așezăminte școlare de dincolo de granițe. Cei mai buni profesori din principate sunt cei care au fost chemați din Transilvania și din Bucovina. Aici este încă slabă dragostea pentru literatură și pentru munca științifică. Librăriile din Iași și București și <din> alte orașe sunt pline cu producții și cărți din literatura franceză. Este pur și simplu uluitoare această aplecare a societății românești către Franța. În schimb cărțile germane și englezești sunt aici puțin răspândite și nu sunt populare. După cum vedem, la aceasta a contribuit în largă măsură Napoleon al III-lea[24], slava sa, răsunetul numelui său, precum și influența sa, dominantă aici începând din 1856. Și Cuza însuși a acționat destul de mult în această direcție.

Limba rusă este puțin cunoscută în Principate, iar cărțile în limba rusă sunt o raritate aici. Cu toate acestea, întreaga simpatie a majorității masei românilor, ca și toate speranțele lor sunt îndreptate spre Rusia, în timp ce simpatia intelectualității merge spre Franța. În același timp știința și politica germană beneficiază aici de o slabă influență, atât în mediile intelectuale cât și în poporul de rând. În această lumină judecând, limba și literatura rusă vor avea aici un viitor cert //, dar p. 147 preferința actuală incontestabilă merge către limba și literatura franceză.

---

[21] Pavel Dimitrievici Kisselev (1788–1872), general, ministru și diplomat rus, președinte plenipotențiar al Divanurilor Moldovei și Țării Românești (1829–1834).

[22] Este vorba de cele două universități, inaugurate în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza: cea din Iași (1862) și București (1864).

[23] Fals. La data respectivă, în Galați existau un liceu pentru pregătire militară, precum și o Școală de arte și meserii.

[24] Charles-Louis Napoleon Bonaparte (1808–1873); nepot de frate al lui Napoleon I, președinte al Republicii Franceze (1848–1852), împărat sub numele de Napoleon III (1852–1870).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În ceea ce priveşte propria literatură, cea română, aceasta este din păcate modestă şi săracă. Limba literară încă nu s-a constituit, iar limbajul juridic nu a fost instituit în mod definitiv. Prin numărul şi calitatea producţiilor sale, literatura română nu se poate compara nici măcar cu cea sârbă, nemaivorbind de cea cehă, polonă sau rusă. Domeniile preferate de studiu rămân şi azi, desigur istoria naţională şi antichitatea. Aceasta s-a făcut încă din vremea lui Cantemir[25], dar din păcate istoricii români sunt deficitari la cunoaşterea limbilor slave, precum şi în ceea ce priveşte istoria popoarelor slave vecine, cu care istoria românească s-a împletit în chip nemijlocit. Istoricul care studiază pe români şi pe maghiari trebuie să fie slavist, iar slavistul este nevoit să includă România şi Ungaria în focarul studiului său, asta dacă vrea să înţeleagă istoria slavilor vecini cu aceste ţări, iar în unele fiind chiar parţial locuitori. Un mare avans, în această direcţie, comparativ cu predecesorii săi în ceea ce priveşte studiul istoriei contemporane a României, îl are d-l Haşdeu[26]. Născut în Basarabia, absolvent merituos al universităţii din Harkov[27], el a avut astfel posibilitatea de a studia limba rusă şi a acordat atenţie şi altor dialecte slave. Slavistica îi datorează editarea multor izvoare chirilice importante, privitoare la istoria ţărilor de la Dunăre, concentrate în lucrarea sa *Arhiva istorică a României* (apărută la Bucureşti în cinci tomuri). Dar lucrarea cea mai importantă şi de largă cuprindere a d-lui Haşdeu o reprezintă *Istoria critică a românilor*, al cărei prim volum a fost publicat anul trecut la Bucureşti. Planul acestei lucrări, care urmăreşte istoria internă şi externă a tuturor regiunilor vechii Dacii (regiunea dintre Nistru, Tisa şi Dunăre) a fost conceput într-un stil pe de-a-ntregul larg, ba chiar foarte larg. Autorul acesta îşi propune să urmărească, pe rând <elementele> teritoriale, politice, religioase, sociale, economice şi culturale, precum şi alte părţi ale istoriei româneşti. Acestea ar urma să fie cuprinse în 20 până la 30 de volume mari. Primul tom urmăreşte istoria teritorială a României din cele mai vechi timpuri. Nu este nici o îndoială că autorul a reuşit să rezolve chestiuni destul de
p. 148 complicate privind geografia vechii şi noii Dacii şi este de dorit ca // slaviştii noştri să acorde atenţie acestor lucrări. Eu nu am putut citi lucrarea decât pe fugă şi de aceea mă abţin de la un comentariu critic. Nu pot totuşi să tac, în ceea ce eu consider *a fi numeroasele şi neinspiratele* inserţii ale autorului în domeniul metodologiei şi filozofiei istoriei, care doar îl îngreunează atât pe autor, cât şi pe cititor, şi nu are nici o legătură cu obiectul special al investigaţiei sale. D-l Haşdeu redactează, pe lângă aceasta un periodic românesc cu apariţie lunară, din domeniul istoriei şi criticii şi anume „Columna lui Traian"[28], nu lipsită de interes şi pentru slaviştі.

Cea mai bună descriere topografică asupra Principatelor este conţinută în lucrarea d-lui D<imitrie> Frunzescu (*Dicţionar topografic şi statistic al României,*

---

[25] Dimitrie Cantemir (1673–1723), umanist şi enciclopedist român de talie europeană, domn al Moldovei (martie–aprilie 1693; 1710–1711).

[26] *Hazdeu.* Bogdan Petriceicu Haşdeu (1838–1907), reputat istoric folclorist şi lingvist român, unul din iniţiatorii spiritului critic în istoriografia română.

[27] *Harkiv*, oraş în Ucraina, al doilea în ordinea importanţei după Kiev.

[28] *Trojanova Kolonna.* Periodic lunar din domeniul cercetării istorice şi criticii literare editat de Bogdan Petriceicu Haşdeu între anii 1870–1877.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

1872)[29]. Cea mai importantă culegere de cântece populare româneşti a fost alcătuită de un scriitor cunoscut, pooetul Vasile Alecsandri[30] (*Poezii populare ale românilor*, 1866). Mai există de asemenea culegerile lui Pompiliu[31] (*Balade populare româneşti*, Iaşi, 1870) şi Wartha[32] (*Dorul*, Bucureşti, 1873).

Dintre lucrările încă netipărite, amintesc cuprinzătoarea istorie a Moldovei, alcătuită de d-l Hurmuzaki[33] la Cernăuţi. Arhimandritul Augustin mi-a arătat, la Iaşi, manuscrisul românesc alcătuit de el, *Istoria mânăstirilor moldovene Neamţ şi Secul*, făcut pe baza manuscriselor din arhivele mânăstirilor. Eu l-am rugat pe părintele Augustin să lase să se transpună acest manuscris în traducere rusească, fie de către unul din savanţii noştri, fie de către o societate ştiinţifică, fie de către o editură, întrucât nu există, în Principate condiţiile adecvate pentru editarea acestei opere. Autorul amintit a consimţit la această rugăminte, dar dacă acest lucru s-a realizat sau nu, nu îmi este cunoscut. Lucrarea aceasta prezenta interes deoarece mânăstirea Neamţ a jucat un rol foarte important în istoria bisericii moldoveneşti. Doar cu câţiva ani în urmă acolo erau aproape 800 (!) fraţi călugări – dintre care circa 100 erau oameni cu multă instrucţie şi cultură. Însă cum până acum în biserica românească s-a produs o susţinută persecutare a limbii slave, o mare parte dintre fraţii de la mânăstirea Neamţ, în special cei de origine slavă, s-au risipit. Mânăstirea a rămas deschisă şi funcţionează, însă a pierdut mult din însemnătatea ei anterioară.

Mai există o lucrare despre istoria mânăstirilor româneşti[34] şi a bunurilor bisericeşti, ea a fost alcătuită de secretarul Consulatului // rus din Galaţi, Elisidînin. p. 149
La cererea mea autorul mi-a dat lucrarea sa, iar eu sper cu timpul să fac această producţie accesibilă pentru publicul educat.

Dintre aşezămintele de cultură ale României, o atenţie specială merită Arhiva centrală din Bucureşti[35]. În ea se află un număr important de manuscrise slave. O parte din ele a fost editată de d-l Hasdeu în „Arhiva" sa, pomenită mai sus. Restul îşi aşteaptă, pe mai departe, cercetătorul şi editorul.

Muzeul public din Bucureşti nu este deosebit de bogat, dar conţine colecţia arheologică personală a maiorului Papazoglu[36], în care se găsesc multe piese din

---

[29] *Frunelescu*. Dimitrie Frunzescu (1838–?), publicist şi geograf roman, autorul primului dicţionar geotopografic, apărut la Bucureşti în 1872.

[30] *Aleksandri*, Vasile Alecsandri (1821–1890), cunoscut scriitor, dramaturg, folclorist, om politic şi diplomat român, fondator al Academiei Române, creator al teatrului românesc şi al literaturii dramatice.

[31] Pompiliu Miron (1848–1897), scriitor şi folclorist român.

[32] Honoriu C. Wartha (1839–1894) folclorist român de origine germană.

[33] Eudoxiu Hurmuzachi (1812–1874), istoric, politician din Bucovina, membru în dieta provinciei şi în Reichsratul austriac., cunoscut luptător pentru drepturile românilor din Imperiul Habsburgic. În februarie 1873 a primit titlul de baron de la împăratul austriac Francisc Iosif I pentru meritele sale ca mareşal al Bucovinei.

[34] „Despre acest subiect mai există în limba română lucrarea C. Bolliac, *Monastirile din România*, Bucureşti, 1862, dar fiind scrisă la comanda guvernului este unilaterală şi pe deplin tendenţioasă". **(n. a.)**

[35] Autorul se referă la Direcţia Centrală a Arhivelor Statului, înfiinţată în 1861, al cărui prim director a fost Cezar Bolliac.

[36] Dimitrie Papazoglu (Pappasoglu) (1811–1893) ofiţer de carieră (locotenent-colonel) cu studii la Budapesta şi Viena, participant la revoluţia de la 1848, publicist. În 1864 el a fondat un mic muzeu într-un pavilion al locuinţei sale.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dacia romană. În afară de aceasta, în acest muzeu se găsesc şi multe alte antichităţi turce, greceşti, slave – diplome, icoane, unelte, etc. În general colecţia aceasta este destul de interesantă şi suficient de importantă aşa încât, dacă ea ar fi vândută în Rusia – indiferent cine ar fi deţinătorul – ar reprezenta o bună completare pentru piesele cuprinse în muzeele de antichităţi ale peninsulei Crimeea şi ale litoralului Mării Negre.

De la Principate, voi trece la românii din Transilvania şi din Ungaria. Sub acest aspect, trebuie de la început să spun că nu este prea mult de adăugat la cele spuse mai sus despre naţionalitatea română. Este totuşi de remarcat că românii care se află în aceste regiuni sunt reprezentaţi de acea parte a populaţiei care locuieşte efectiv în munţi[37], asemănător cu slovacii din Ungaria Superioară sau, spre exemplu, populaţia germană din Cehia.

Fiecare vale mai rodnică şi mai largă este ocupată aici de saşi, respectiv de maghiari. Limitele ultimelor aşezări ale românilor coincid cu extremităţile vestice şi nord-vestice ale munţilor Transilvaniei. Aceasta a fost leagănul apariţiei lor, după care s-au răspândit aici. Fie din nefericirea soartei, fie datorită injustеţei vecinilor, românii din păcate, nu au putut să aleagă. Amintesc aici doar faptul că – în opinia mea – consecinţele naturale şi logice ale acestor împrejurări au dus la sărăcia românilor din Transilvania, în comparaţie cu vecinii lor de locuire, saşii şi maghiarii. Alături de sărăcie, au stat lipsa de putere precum şi persecutarea – politică, religioasă şi etnică a românilor. Această naţiune a dat Ungariei o serie de nume renumite (*Huniade*[38], *M<atia> Corvin*)[39], însă ei, ca popor au tras puţine foloase din activitatea istorică a acestora. Este suficient să parcurgi pe de o parte
p. 150 câteva sate româneşti şi pe de altă parte // câteva sate săseşti sau ungureşti. Este suficient să priveşti colibele de lemn şi modestele biserici ortodoxe ale primilor, şi respectiv casele spaţioase şi curate, precum şi bisericile albe de piatră (luterane, calvine şi catolice), cu turle înalte, ale celor din urmă pentru a remarca diferenţele <existente între ei> în ceea ce priveşte situaţia economică. Populaţia română de aici are toate <atributele> stilului slavic – sărăcie, umilinţă, un statut inferior comparativ cu alte popoare. Asuprirea de veacuri a determinat cea mai mare parte a românilor <de aici> să se îndrepte către ortodoxism; o parte din ei a trecut la uniţi.

În ultima perioadă de timp, şi în rândul românilor din Imperiul austriac, din Ungaria şi din Transilvania a pătruns ideea conştiinţei naţionale de sine, şi în acest sens anul 1848 a fost foarte însemnat pentru ei. Pentru prima oară s-au ridicat împotriva asupritorilor lor şi au putut vedea înjosirea şi umilirea maghiarilor pe arena istoriei internaţionale.

De atunci maghiarii n-au mai reuşit să înăbuşe conştiinţa naţională redeşteptată şi în plină dezvoltare a românilor. Desigur, ea nu a luat nişte proporţii mai largi, nu a atins o siguranţă de sine şi un anume curaj, dar mai devreme sau mai târziu ea îşi va dobândi recunoaşterea şi respectul.

---

[37] Fals, populaţia românească locuia pe *întregul teritoriu* al Transilvaniei, nu numai în munţi.

[38] Iancu de Hunedoara (1386–1456), important conducător al luptei antiotomane în peninsula Balcanică, ban de Severin (1438), voievod al Transilvaniei (1441), guvernator al Ungariei (1444 – 1456). A murit în 1456 în lupta pentru apărarea Belgradului de otomani.

[39] Matia I Corvin (fiul lui Iancu de Hunedoara), rege al Ungariei (1458–1490).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În ceea ce priveşte literatura Transilvaniei, ceea ce s-a făcut în acest domeniu aparţine mai mult germanilor care au, la Sibiu, o societate consacrată istoriei şi antichităţilor şi au efectuat nu puţine lucruri privitoare la cercetarea arheologică şi etnografică a <acestui>ţinut.

În special pentru acest scop s-a străduit mult I. Schuster[40] (*Siebenburgisch – Sachische Volkslieder,* 1865). Nu trebuie să ne mire faptul că savanţii germani se manifestă destul de unilateral şi chiar părtinitor, dând prioritate în Transilvania conaţionalilor lor, adică saşii şi ignoră complet pe români. Din mijlocul acestora din urmă, până în prezent nu au ieşit decât puţini cercetători obiectivi şi independenţi. În fruntea acestora trebuie aşezat fostul mitropolit al Transilvaniei, A<ndrei> Şaguna[41]. Dintre străini mai trebuie amintit mai sus-pomenitul savant german Roesler[42], precum şi englezul Bonner[43] care a publicat o cuprinzătoare descriere a naturii şi populaţiei Transilvaniei.

[40] Friedrich Wilhelm Schuster (1824–1912), istoric, folclorist şi poet german din Transilvania.

[41] Andrei Şaguna (1809–1873), mitropolit al românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania (din 1865), unul din conducătorii luptei de eliberare naţională a românilor din Transilvania.

[42] Robert Roesler (1840–1881), istoric german, autor al teoriei reacţionare şi neştiinţifice privind formarea poporului român în Sudul Dunării, de unde a emigrat apoi în secolul al IX-lea, în teritoriul locuit actual.

[43] Bonner, Charles, literat englez, autor al lucrării *Transylvania. His inhabitans & his products*, apărută la Londra în 1864. Date biobibliografice şi traducerea relatărilor sale de călătorie vezi în vol. VIII al colecţiei de faţă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

WILLIAM BEATTY–KINGSTON

(1837–1900)

William Beatty–Kingston a fost angajat de tânăr în calitate de corespondent de front, fiind prezent la Războiul Crimeii. După 1856 a lucrat în serviciul consular austriac, iar apoi a fost corespondent al gazetei „The Daily Telegraph", pentru care trimitea informații și comentarii de la Viena și Berlin. A vizitat Principatele în anul 1865, în timpul unei investigații a situației politice din țară, când l-a cunoscut destul de bine pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza. Într-un volum ce descria monarhii pe care-i cunoscuse de-a lungul deceniilor petrecute pe continentul european, Beatty–Kingston dedica pagini interesante și domnitorului Unirii, un personaj remarcabil, cu abilități excelente, cu simțul umorului, dar și cinic și lipsit de scrupule. Britanicul se afla la București și în februarie 1866, lăsând astfel detalii valoroase despre contextul abdicării lui Cuza[1], pe care l-a reîntâlnit în 1867 la Viena. În același loc sunt prezentați principele Carol și soția sa Elisabeta, pe care jurnalistul i-a cunoscut îndeaproape în timpul mai multor vizite la București sau a călătoriilor acestora în Austria și Germania[2].

Beatty–Kingston a revenit în România în vara anului 1874, când angajatorii săi de la „The Daily Telegraph" l-au însărcinat să realizeze o investigație privind situația evreilor din Moldova, care acuzau abuzurile populației majoritare și ale autorităților române. Beatty–Kingston a petrecut în România lunile iulie și august 1874, realizând turul prin Moldova împreună cu consulul general al Marii Britanii la București, Hussey Crespigny Vivian (1874–1876). Detaliile acestei călătorii sunt incluse în traducere românească, *in extenso*, în paginile următoare.

William Beatty–Kingston a vizitat România și în primăvara lui 1877, în contextul crizei orientale și a previzibilului război dintre Rusia și Imperiul Otoman. După o întâlnire cu prințesa Elisabeta, a tradus în engleză „Crăiasa din povești" de Mihai Eminescu, ilustrată de Frederick Villiers, un cunoscut artist britanic aflat atunci în România. A rămas la București și a avut întâlniri cu liderii politici ai zilei, inclusiv cu domnitorul Carol I, de a cărui simpatie și încredere s-a bucurat. Jurnalistul a arătat un mare interes pentru obiceiurile și tradițiile românești, fiind autorul mai multor traduceri în engleză ale poeziilor lui Vasile Alecsandri. Însă marea sa pasiune, legată de caracterul său meloman, a ținut de cunoașterea muzicii românești, fiind fascinat de talentul lăutarilor dâmboviteni. Beatty–Kingston a lăsat de altfel un veritabil tratat despre muzica populară românească, cu referiri la tipurile predilecte de cântece, rădăcinile lor istorice (detalii despre Iancu Jianul, Ștefan Bujor, Andrii Popa etc., „oameni buni și fii de zmei"), instrumentele utilizate, lăutarii celebri de atunci (Nicu Moldoveanu, Nicolae Țăranul) sau importanța socială a acestei profesii[3]. Bolnav de diabet, Beatty–Kingston a murit în anul 1900, în timpul unei călătorii pe mare, la vârsta de 63 de ani.

---

[1] Detalii biografice după *Death of Mr. Beatty Kingston*, în „Glasgow Herald", Glasgow, nr. 239, 5 octombrie 1900 (online, adresa http://en.wikisource.org/wiki/Glasgow_Herald/1900/Death_of_Mr_Beatty_Kingston).

[2] *Monarchs I Have Met*, Harper & Brothers, New York, 1888, pp. 85–108 (Capitolul *The King and Queen of Roumania – Prince Cusa, Hospodar of Moldo–Wallachia*). Lucrarea este, de altfel, dedicată reginei Elisabeta.

[3] *Music and Manners: Personal Reminiscences and Sketches of Character*, vol. I, Chapman and Hall, Londra, 1887, pp. 112–146 (Capitolul V – *Roumanian Lays and Dances – The Dacian Ministrels – Plum Pudding Set to Music – Servian Reminiscences*); vol. II, Chapman and Hall, Londra, 1887, pp. 182–212 (Capitolul *Life in Bucharest*).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Însemnarea sa de călătorie a fost cunoscută lui Nicolae Iorga, care a făcut un rezumat al lucrării în *Istoria românilor prin călători*, ediția a II-a, vol. IV, Editura Casei Școalelor, București, 1929, p. 143–145; E. D. Tappe, *Romania after the Union as seen by two English Journalists*, în „The Slavonic and East European Review", Londra, 1960, vol. XXXIX, nr. 92, p. 198–215.

WILLIAM BEATTY-KINGSTON

Însemnările unui pribeag[4]

Capitolul I

p. 1

Un apel evreiesc – Persecutarea israeliților în România – O misiune de investigație – România la 1865 – Un deceniu de progres – Vara la București – Menestreli la ore mici – Guvernul și evreii – Turcia și România – Retrospectivă istorică – „Capitulațiile"

La începutul lunii iunie 1874 un anume Samuel Bergmann și cinci alți „reprezentanți ai comunității evreiești" din Bacău, un important oraș de provincie din Moldova, au trimis o scrisoare lui Sir Francis A. Goldsmid[5], făcându-i cunoscute pagubele importante cauzate confraților lor de efectele nefaste ale aplicării așa-numitei „legi a țuicii", aprobată de Parlamentul României în iarna anterioară și aplicată cu maximă rigoare de guvernul prințului Carol, atunci condus de dl. Lascăr Catargiu[6]. Această scrisoare, în care autoritățile române erau acuzate de persecutarea sistematică și cruntă a locuitorilor israeliți, a fost înaintată de destinatar editorului „The Daily Telegraph", fiind tipărită în coloanele acelei gazete. Deși persecutarea evreilor din Principatele dunărene era una dintre // p. 2
chestiunile adesea aduse în atenția publicului de către marile ziare din capitala britanică, ea nu fusese niciodată investigată de un jurnalist corespunzător acreditat și pregătit, care să acționeze în calitate de trimis special și asumat al unei mari gazete londoneze. Patronii de la „The Daily Telegraph", considerând că o asemenea investigație era foarte necesară, mi-au făcut marea onoare de a mă alege dintre membrii echipei redacționale pentru realizarea sa. Știau că Principatele îmi erau bine cunoscute, că mă descurcam bine în limba română și că-i cunoșteam personal pe politicienii aflați atunci la putere la București. Aceste considerații i-au determinat să mă detașeze câteva luni de la Berlin, unde eram atunci corespondentul lor, și să mă însărcineze cu realizarea unei investigații atente și detaliate a pretinselor abuzuri la adresa evreilor moldoveni.

---

[4] Traducere după *A Wanderer's Note*, vol. II, Chapman and Hall, Londra, 1888.

[5] Sir Francis Henry Goldsmid (1808–1878), avocat și om politic britanic de origine evreiască, provenind din familia de bancheri Goldsmid.

[6] *Lascar Catargi*. Lascăr Catargiu (1823–1899), om politic, prim ministru al României în perioada: mai–iulie 1866, martie 1871–aprilie 1876, aprilie 1889–martie 1891 și decembrie 1891 – octombrie 1895.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Am fost instruit să merg în capitala României; să intru în legătură cu primul ministru şi cu ministrul afacerilor străine, dl. Boerescu[7]; să le solicit recomandări oficiale către principalii reprezentanţi ai statului în teritoriu, care să-mi acorde tot sprijinul necesar îndeplinirii misiunii mele; astfel acreditat, să vizitez pe rând toate oraşele şi judeţele moldoveneşti locuite majoritar de evrei. Angajatorii m-au mai instruit să am întrevederi cu cei mai respectabili şi de încredere membri ai
p. 3 comunităţilor israelite din acele oraşe şi judeţe; // să-i ascult şi dacă era posibil să verific veridicitatea mărturiilor lor privind abuzurile ale căror victime se considerau; să urmez paşi similari în privinţa funcţionarilor locali şi a boierilor de frunte; în fine, să raportez către „The Daily Telegraph" toate informaţiile astfel obţinute, exprimându-mi deschis propriile opinii în privinţa lor.

În conformitate cu instrucţiunile de mai sus, am plecat de la Berlin pe 1 iulie 1874, cu trenul de pe linia Nether Silesian, cu destinaţia Bucureşti. [...]. În apropierea ultimului depozit de praf şi mizerie menţionat <Suceava[8]> am trecut în sfârşit frontiera României şi curând am putut admira transformările suferite de aspectul oamenilor şi al realităţilor dacice în timpul celor zece ani de domnie a unui Hohenzollern, cât trecuseră de la ultima mea vizită în Moldova. Fiecare lucru pe care-l vedeam, cu excepţia aspectului ţării în sine, suferise o îmbunătăţire vizibilă.
p. 4 Lutul şi // paiele fuseseră înlocuite de cărămidă şi olane, ţăranii erau acum decent îmbrăcaţi şi nu înveşmântaţi în zdrenţe mizerabile; chiar şi ţiganii, cei adulţi cel puţin, erau mult mai puţin dezbrăcaţi decât în „vremurile trecute", *sub domnul Cuza*[9]. Cele 17 ore de drum de la graniţa Bucovinei până la Bucureşti au fost pline de surprize, în cea mai mare parte unele foarte plăcute.

Faptul că statele, ca şi oamenii, trăiesc acum mai intens şi-şi aglomerează existenţa cu mai multe realizări şi experienţe decât în „vremurile trecute" este atât de evident încât afirmându-l te expui la acuzaţia de a spune platitudini; dar considerăm progresul drept un lucru atât de firesc încât abia mai realizăm măreţia minunilor ce ne înconjoară în ultimul timp. Să luăm o persoană care în anul 1865 a făcut cunoştinţă cu disputatele pământuri dacice de la marginea civilizaţiei, persoană care revine acolo după un deceniu, cum a fost şi cazul meu; presupunând că i-au rămas amintiri suficient de clare ale experienţelor din Principate, îndrăznesc să spun că oricât de *blasé* şi insensibil ar fi la impresii neaşteptate, schimbările din timpul absenţei sale nu pot să nu-i inspire sentimente de entuziastă uluire şi admiraţie.

Când am vizitat România prima data, cu doar un an înaintea josnicei trădări a lui Alexandru Ioan Cuza[10] de către oamenii care-i datorau totul, călătoria în
p. 5 Principate era o întreprindere dificilă şi periculoasă. // Oricum soseai, pe uscat sau

---

[7] *Boeresco.* Vasile Boerescu (1830–1883), ziarist, jurist şi politician român, fondator al ziarului „Naţionalul". În ianuarie 1859 Vasile Boerescu a fost ales deputat în Adunarea Electivă a Munteniei. După unire a fost numit director al Eforiei Şcoalelor, iar în continuare a îndeplinit numeroase funcţii în guvernele post-unioniste: ministru al justiţiei (1860–1861; 1868–1870), ministru al afacerilor străine (1873–1875), ministru al cultelor şi instrucţiunii (1860; 1874), membru în Consiliul superior al Instrucţiunii (octombrie 1863) şi vicepreşedinte al Consiliului de Stat (1864).

[8] *Suczava.*

[9] *Sub Consule Cusa.*

[10] *John Alexander Cusa.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pe apă, de îndată ce treceai frontiera austriacă sau debarcai de pe vasul austriac, aveai senzația că părăseai lumea modernă și intrai sub o vrajă ciudată ce întorsese ceasul timpului cu câteva secole în urmă, transportându-te cu hainele, bagajele, nevoile și gusturile de secol al XIX-lea într-un teritoriu din Evul Mediu, ale cărui caracteristici îți erau dureros și grotesc de străine. Nu voi uita vreodată disperarea ce a pus stăpânire pe mine de îndată ce am devenit perfect convins de completa mea inadecvare într-o țară ale cărei maniere, veștminte și obiceiuri se încadrau, ordonate cronologic, între anii 200 î. Hr și secolul al XIV-lea al erei noastre. Priveam ca în vis țărani la ale căror copii fidele mă holbasem adesea în Piazza Colonna, unde Columna lui Traian este mărturia nepieritoare a victoriilor romane. Vedeam unelte agricole ce ar fi fost considerate învechite de către P. V. Maro[11], elegantul eseist agrar care ar fi fost extrem de surprins la Expoziția de la Viena din 1873 dacă nimerea în „anexa" unde erau expuse mașina de paie, batoza sau plugurile reversibile ale firmei Ransome, Sims și Head[12]. Am privit în zadar după drumuri; nu era niciunul sau aproape niciunul. Într-o țară, la fel de mare ca Prusia lui Frederick Wilhelm al IV-lea[13], erau doar 30 de mile[14] de drum metalic[15]. Dacă trebuia să călătorești dintr-un oraș în altul, închiriai cea mai mare brișcă disponibilă
// și între patru și opt cai de poștă și luai țara așa cum era, cu treceri prin apă și tot p. 6
restul. Din fericire nu erau multe obstacole; *en revanche*, țara era plină de așa numite vaduri, a căror traversare în timpul perioadelor ploioase și al iernii era o realizare pe care n-o credeai posibilă până ce n-o reușeai. Am văzut 20 de boi puternici înhămați la o trăsură ușoară – de tipul unei Victorii[16] – luptându-se în zadar, cu animalele crunt pedepsite, în încercarea de a scoate vehiculul dintr-un asemenea vad; convoaie întregi de căruțe de transport fără arcuri și de care țărănești erau complet abandonate de proprietari în mijlocul a ceea ce pe hartă părea să fie un râu, fiind imposibil, *faute de fond*, să le tragi afară chiar și când erau goale. Nu existau nici un fel de posibilități de cazare pentru călătorul străin, cu excepția a trei–patru dintre orașele mai mari, dar și aici puținele hanuri erau de nedescris. Dacă opreai la ele, nu puteai să mănânci, ci trebuia să fii mâncat. Boierii autohtoni, când călătoreau *dans le pays*, stăteau în casele confraților lor, iar țăranii dormeau în sau sub căruțe, în funcție de anotimp. Cât despre *crâșmele*[17] din sate, care semănau și chiar întreceau până și cele mai proaste *posadas* din cătunele spaniole, era inutil să cauți un loc de dormit în ele. Toate erau ținute de evrei, iar evreii nu te primesc, cel puțin nu în acel fel. Singura șansă era să „tragi" la staroste sau șeful satului, care în general îți oferea o poliță liberă în camera comună a familiei sale, dormitor, sufragerie, bucătărie, grajd și capelă privată, unde dormeai

[11] Referire la Publius Vergilius Maro (70 î. Hr.–19 î. Hr.), celebrul poet roman, autor al epopeii „Eneida".

[12] Una dintre marile firme britanice ce manufacturau mașini agricole în secolul al XIX-lea.

[13] Friedrich (Frederic) Wilhelm al IV-lea (1795–1861), regele Prusiei (1840–1861).

[14] Unitate de măsură egală cu circa 1.609 metri.

[15] În sensul de cale ferată.

[16] Autorul se referă la trăsura cu același nume, un mijloc de transport elegant folosit adesea în marile orașe în secolul al XIX-lea.

[17] *Hrisme.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 7 // sau nu cu staroste şi rudele lui de ambele sexe, servitorii din casă şi de la fermă, plus păsări, porci şi insecte domestice, pe lângă jumătate de duzină de câini răi, dornici să-ţi guste sângele dacă erai suficient de ghinionist să te răstorni de pe poliţă când te foiai noaptea, în timpul „alarmelor şi excursiilor" gângăniilor ce săreau şi se târau pe nefericitul tău corp. Spălatul de dimineaţă se făcea cu mare simplitate, întreg inventarul oferit în acest sens fiind un vas plin cu apă. În ambele principate nu exista nici un metru[18] de pavaj municipal.

Bucureştii[19] sunt un oraş extrem de întins; deşi pe atunci avea doar vreo 90 000 de locuitori, acoperea o suprafaţă la fel de mare ca Parisul; era la fel de lipsit de pavaje ca stepa rusă sau ca o insulă din mările sudului. Străzile erau ca Sahara în timpul verii şi ca mlaştinile din Despond[20] primăvara (de fapt oricând ploua), fiind practicabile pentru trecătorul încălţat doar în iernile lungi şi grele, când îngheţau până la o duritate siberiană. Podul Mogoşoaiei[21], principala stradă a Bucureştilor, era atunci puţin mai lat decât Chancery Lane[22], dar am fost adesea obligat să iau o trăsură pentru a-l traversa. Pentru a rezuma în câteva cuvinte situaţia României când am vizitat-o prima dată, oamenii erau toţi nişte sălbatici (de un tip modest şi docil, recunosc, pe cât de primitivi sunt cei ce poartă haine), erau prost şi indiferent guvernaţi, se hrăneau cu mâncare de proastă calitate, avea drept
p. 8 stăpâni o castă de boieri leneşi, needucaţi şi desfrânaţi, // în cea mai mare parte aparent lipsită de patriotism, spirit antreprenorial şi cea mai simplă onestitate. Capitalul străin era ţinut în afara ţării de experienţele câtorva optimişti investitori englezi, francezi şi germani, care s-au străduit să „dezvolte" bogatele resurse naturale ale ţării, dar au fost crunt jecmăniţi în tentativele lor. La momentul abdicării prinţului Cuza, în condiţii pe care nu le controla şi care erau la fel de condamnabile pentru cei ce luaseră parte la acţiune cum fusese şi administrarea ţării în timpul domniei sale, moldovenii şi muntenii din România Unită ajunseseră la un nivel de degenerare fizică şi de degradare morală din care era greu de crezut că vor mai ieşi vreodată. Supra-impozitaţi, prost plătiţi, fără aproape nici un mijloc de transport intern pentru produsele alimentare de care solul lor era plin, *exploités* de către boieri, împilaţi de preoţi şi complet uscaţi de evrei, stăpânii absoluţi ai ţărănimii române, nu exista nimic mai trist sau disperat decât destinul şi perspectivele locuitorilor Principatelor dunărene. Părea o binecuvântare, poate singurul mijloc de a le salva de o dispariţie treptată sau rapidă, să fie anexate de Austria (fiind în afara discuţiei că îmbunătăţirea stării lor putea rezulta din legătura lor cu Turcia) şi să-şi poată sacrifica viziunile de independenţă şi dezvoltare
p. 9 naţională, primind din străinătate acele „instrumente" // pe care nu aveau nici capacitatea şi nici energia să şi le creeze singure. Vroiau aproape totul. Printre boieri erau câteva persoane foarte bogate, dar cu puţină educaţie şi încă şi mai puţină cinste. Corupţia oficială era o maladie răspândită în România. Imoralitatea

[18] În original „yard".
[19] *Bucharest.*
[20] Referire la celebra lucrare *Pilgrim's Progress*, de John Bunyan.
[21] *Podo Mogoschoi.*
[22] Stradă din Londra.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

socială atinsese apogeul nu numai în rândul categoriilor superioare, ci în toate straturile „în formare". Divorțul era comun, ca și ignorarea deschisă a legăturii căsătoriei. Nouă zecimi din populație nu știa să citească și să scrie. Armata era condusă într-un mod indescriptibil, mai bine uitat decât menționat. Ca și Irlanda din urmă cu 50 de ani, România suferea de blestemul absenteismului. Banii storși din pământ prin munca țăranului erau cheltuiți în principal în afara țării. Paris, Viena, Milano, Roma și toate celelalte tripouri europene din timpul sezonului de jocuri de noroc erau reședințele favorite ale boierilor români, ai căror agenți îi storceau teribil pe țărani, îmbogățindu-se astfel ei înșiși și furnizând domnului sau stăpânului lor mijloacele de a trăi *en grand seigneur* în străinătate. Aceasta era situația României când am vizitat-o prima dată și am locuit temporar în această țară.

Existau la fel de multe asemănări între România la 1864 și România la 1874 ca între o lectică și o locomotivă. În cel din urmă an întreaga țară era deja deschisă comerțului și industriei prin drumuri bune, comunale, vicinale și naționale. Din ultima categorie fuseseră finalizate și deschise circulației publice aproape 2 000 // p. 10
de mile, față de 30 de mile în 1864. Căi ferate excelente traversau zonele cele mai productive și legau centrele provinciale comerciale. S-a vorbit și s-a scris mult despre căile ferate române în termeni ce ar putea să fi stârnit prejudiciile multora împotriva lor. Erau, din câte cunosc despre ele, excelent dispuse; trenurile mergeau oarecum încet, dar foarte lin și plăcut; vagoanele de clasa întâi erau infinit superioare, în privința condițiilor de dormit, față de cele din Austria sau Germania. Se respecta o lăudabilă punctualitate. În timpul unei călătorii de 18 ore, trenul în care mă aflam n-a oprit niciodată mai mult de două minute, fie pentru că ajungea prea repede sau pleca prea târziu dintr-o stație.

În București, modernizările și îmbunătățirile sunt veritabile minuni. Nu știu cât de lung este Podul Mogoșoaiei, căci n-am ajuns niciodată la capătul lui, dar era pavat atunci pe mai multe mile cu blocuri de granit bine așezate, pe care *birjele*[23] rulau cu cea mai încântătoare ușurință și rapiditate. Câteva alte străzi importante erau pavate în acest mod plăcut, printre care un bulevard nou-nouț, împodobit cu un imens Grand Hotel[24] nou la o scară aproape pariziană sau vieneză. Mai era un alt hotel excelent (numit și el Grand Hotel și administrat de fostul director al „Arhiducelui Carol" din Viena, un hotelier de renume mondial) la care am stat, unul cu bucătar-șef, chelneri politicoși, inteligenți și poligloți și cel mai fermecător salon imaginabil – un pavilion răcoros, luminos și pitoresc situat într-o veselă // p. 11
grădină cu verdeață. Cazarea era foarte scumpă la aceste hoteluri, dar nu mai mult decât la Hugues sau Concordia, unde plăteai 12 franci pe zi pentru o cameră de trei metri pe doi, cu un pat de 175 pe 50 cm și 16 șilingi pentru o sticlă de șampanie[25]. În timpul lui Cuza în aceste hoteluri totul era prost și scump; în vremea prințului Carol totul este bun și scump – asta era toată diferența.

---

[23] *Birjas.*

[24] Probabil, autorul se referă la „Grand Hotel du Boulevard" (azi „Hotel Bulevard") situat pe Calea Victoriei, care a început să funcționeze din 1873.

[25] *A room ten feet by six, containing a bed of 5ft. 10in by 1ft 8in.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ce noutate uimitoare era pentru un obişnuit al Principatelor să vadă la Bucureşti un guvern stabil şi puternic, aflat în funcţie de trei ani, un guvern ce părea să se bucure de respectul tuturor claselor şi chiar al adversarilor politici, animat de principii liberale şi ocupându-se serios de interesele ţării. Cabinetului Catargiu–Boerescu[26] i se putea încredinţa soluţionarea diferitelor probleme ale ţării. Era alcătuit din oameni de caracter, un fapt important într-o ţară în care lipsa de moralitate era mai degrabă regula decât excepţia. Doi-trei dintre membrii săi erau, de altfel, persoane de o capacitate neobişnuită, care ar fi obţinut rezultate oriunde. Cabinetul în cauză era esenţialmente „naţional", termen prin care înţeleg că favoriza aspiraţiile populare spre realizarea independenţei României, cum o făcea şi prinţul însuşi, deşi nici prinţul şi nici guvernul nu erau pregătiţi să comită cea mai mică imprudenţă sau să încalce cel mai mic angajament în scopul realizării
p. 12 dorinţei poporului. În // privinţa prinţului, nu pot reproduce sentimentele nutrite faţă de el în ţara de adopţie cu alte cuvinte decât cele spuse mie pe 7 iulie 1874 de către un membru de frunte al Guvernului, dl. Lascăr Catargiu. „Prinţul", mi-a spus Excelenţa Sa, „este un român mai bun decât cei mai mulţi dintre noi. El şi-a alungat din minte toate celelalte simpatii şi prietenii. Trăieşte doar pentru a-şi servi ţara de adopţie şi ni s-a dăruit fără cea mai mică rezervă. Nici unul dintre noi nu cunoaşte la fel de multe despre ţară, calităţile, proprietăţile, resursele, susceptibilităţile şi capacităţile ei. Analizează totul şi lucrează mai mult decât oricare dintre supuşii săi. Ce a făcut pentru armată este demn de toată lauda. Ne-a adus ordine, calm, posibilitatea să aplicăm principiile constituţionale. Chiar şi cei ale căror pretenţii la domnie fuseseră abandonate pentru o perioadă nedeterminată de capacitatea sa de a depăşi obstacolele ce-i sunt ridicate în cale au fost, în cea mai mare parte, cuceriţi de afabilitatea sa sau impresionaţi de onestitatea sa directă".

Acesta era punctul oficial de vedere în privinţa prinţului, care era într-adevăr un tânăr foarte amabil şi bine intenţionat şi făcuse o impresie excelentă asupra boierilor ingenioşi, impulsivi şi cu minţi orientale, prin integritatea lui prusiană strictă şi tăcută, atitudinea lipsită de emotivitate şi respectarea permanentă a ordinii şi disciplinei. Un astfel de domnitor trebuie să fi stârnit iniţial uimirea boierilor;
p. 13 şi-mi pot imagina că tocmai calităţile negative ale // Majestăţii Sale trebuie să fi iritat „societatea" împotriva lui, căci ele păreau să pună în lumină tocmai trăsăturile foarte diferite pentru care acea societate era de mult cunoscută. Cu toate acestea, ostilitatea a scăzut rapid, iar la câţiva ani după alegerea sa pe tron se bucura de o mare popularitate, ce avea şi toate semnele trăiniciei.

Misiunea mea de investigaţie a nemulţumirilor supuşilor evrei ai prinţului Carol mă dusese la Bucureşti în toiul verii, o perioadă a anului când capitala română este complet evitată de către străini, ca şi de membrii mai avuţi ai aristocraţiei dacice. „Oraşul plăcerii" este înconjurat de vaste câmpii mlăştinoase, veritabile depozite de germeni ai febrei şi nu este un loc mai puţin periculos şederii, din mai până în septembrie, decât Roma. În pofida căldurii excesive şi a

[26] Referire la guvernul prezidat de Lascăr Catargiu (11 martie 1871–30 martie 1876) în care Vasile Boerescu a deţinut portofoliul Afacerilor Străine (28 aprilie 1873–7 noiembrie 1875) şi a fost ad-interim (9 ianuarie–7 aprilie 1874) la Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii publice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

vaporilor rău mirositori ridicați din mlaștinile muntene de soarele arzător, am reușit să petrec mai multe săptămâni foarte plăcute, perfect sănătos, pe malul Dâmboviței, în timpul uneia dintre cele mai fierbinți veri înregistrate – cea a anului 1874. În lunile iulie și august temperatura a fost absolut tropicală; dar respectarea strictă a programului de zi și de noapte prescris de prietenii mei români m-a păzit împotriva pericolelor de insolație și febră și mi-a permis să-mi petrec timpul suficient de plăcut. Duceam cel mai anapoda stil de viață imaginabil, conform noțiunii engleze. Noaptea era zi și *vice versa*. Nu că stăteam pe trepte și // ne refugiam în camere p. 14
prost iluminate, sub pretextul unor plăceri sociale, cum fac englezii respectabili în acea perioadă a anului în ceea ce pot numi, în termeni parlamentari, drept „un alt loc". Nu; închideam ferestrele duble, trăgeam jaluzelele verzi și reduceam îmbrăcămintea la *le stricte nécessaire* imediat după micul dejun, să spunem pe la 1 p.m.; stăteam perfect liniștiți, culcându-ne până pe la șapte; îmbăiat, îmbrăcat, luat cina la opt cu vinete umplute, pilaf, salată de castraveți, pepene și făcut plimbarea în parc între <orele> 22 și trei dimineața, când mâncam într-un foișor verde acompaniați de cântecul jalnic al broaștelor și reveneam în oraș în aerul ambroziac al dimineții.

Era o melancolie ciudată în aceste *nuits blanches* petrecute pe câmpiile pustii din jurul Bucureștilor, sub un cer mai plin de stele decât am văzut vreodată peste draga Anglie. Abia ieșeai din oraș și schimbai gazul strălucitor cu petrolul confuz, iar proza civilizată în care românii doreau să-și transforme poezia barbară a vieții lor naționale dispărea cu o viteză aproape uimitoare. O câmpie aparent nesfârșită și dreaptă, punctată doar de câteva tufișuri întunecate, se întindea departe spre orizont în ambele părți. Tropăitul cailor și huruitul roților trăsurii nu se mai auzeau, căci ieșisem de pe *chaussée* și mergeai rapid prin praful adânc și moale ce formează covorul de vară al stepelor muntene. Sunete slabe și triste de tonuri minore păreau să plutească în aer, dar și tonuri lungi de vioară // și tânguiri de chitară, uneori și p. 15
câte o notă goală și misterioasă suflată dintr-o trestie ruptă. Îl opreai pe vizitiul lipovean și ascultai – sunetele pluteau pretutindeni, amestecate într-o dulce discordanță. Ridicându-te în trăsură și privind împrejur cu sentimentul ciudat că te numești Publius Lentulus C.[27], *pro-consul, așteptai agitat să vezi fauni și nimfe* de lemn gata să se ridice ca niște fantome din întunericul de azur și să treacă în viteză pe lângă tine cu foșnet de ghirlande și cu cosițele dezlegate când, deodată, desluseai în depărtare licărirea unor luminițe galbene. Arătând cu bățul spre ele, strigai îndemnul „Haide!"; cu o pocnitură de bici ca un foc de pistol și un strigăt lung și ascuțit care părea să înnebunească caii, Petrache[28] o lua din loc, cu viteza de 25 kilometri pe oră[29], spre „îndepărtatul Aidenn"[30]. Pe măsură ce înaintai în viteză, un nor imens de praf se ridica și se rotea încet în urma ta, aparent suspendat în aerul liniștit și slab luminat.

---

[27] Publius Cornelius Lentulus, poreclit Sura (114–63 î.Hr.), pretor, guvernator al Siciliei, consul roman.

[28] *Petracchi.*

[29] *Fifteen miles an hour.*

[30] Grădina lui Dumnezeu, sinonim cu Eden sau Paradis.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Apoi, ocolind un gard lung şi răzleţ, trăgeai direct la un arc de lemn, luminat cu petrol, flancat de tufe de *lauriers-roses*, iar acum sunetele delicate îţi ajungeau ritmic la ureche. Coborând, intrai într-una din multele grădini frecventate de clasa bogată a societăţii bucureştene în nopţile fierbinţi de vară pentru a flirta, a fuma nenumărate ţigări, a bea apă cu gheaţă aromată cu *dulceaţă*, a-i asculta pe *lăutarii* ţigani şi a fi pişcaţi de ţânţarii ce se ridicau cu miile din mlaştinile învecinate.
p. 16 Aceste grădini, când le-am vizitat, erau ţinute intenţionat // într-un întuneric aproape deplin, care, ca şi pomana, acoperă multe păcate; dar dacă cereai, orice colţ, oricât de retras, putea fi rapid iluminat cu o lumânare pusă într-o cutie de sticlă, aşezată în faţa ta în umbrar, sub copac sau pe banca plină de muşchi, după caz. Să ne aşezăm în acel boschet ce domină câmpia aridă şi să cerem „dulceaţă cu apă rece". Este o băutură răcoritoare slabă – gem de cireşe şi apă rece – dar într-un fel sau altul potrivită cu locul şi împrejurimile. Dar ale cui sunt acele figuri întunecate cu ochi ce se rotesc şi dinţi strălucitori ce luminează prevestitor printre frunze şi care se apropie treptat şi misterios de noi? Suntem pe punctul de a fi victimele unor urmaşi întreprinzători ai lui Jianul[31], tâlharul erou care i-a jefuit pe boieri pentru a da celor săraci şi a cărui amintire este mult mai respectată în ţară decât cea a lui Mihai Viteazul?[32] Dacă aceştia nu sunt nişte bandiţi feroce, atunci natura le-a făcut o mare nedreptate. Simţim că situaţia este *très-tendue*. Dintr-odată începe un acord cu o înfloritură comică; tra – la – la spune chitara cu două gâturi, un sunet energic iese din nai, iar primul tenor – un tânăr ţigan cu o înfăţişare romantică, cu fruntea lată, păr negru *crépu*, ten măsliniu închis şi mâini şi picioare delicate – păşeşte în faţă, face o plecăciune cu uşurinţa unui maestru de dans şi cântă cel mai simpatic dintre cântece – vechiul rondel „Am un leu şi am să-l beu!",
p. 17 ale cărui versuri nu sunt menite să-i inspire străinului încredere oarbă în // integritatea autohtonului român. Pot fi traduse liber astfel, păstrând măsura şi ritmul cuvintelor originale:

---

[31] *Gianul*. Iancu Jianu (1787–1842), boier muntean devenit ulterior haiduc vestit. În anul 1810, din cauze rămase neelucidate, Iancu Jianu îl ucide pe arendaşul moşiei Brâncoveni. Din acest moment şi până în anul 1817, Jianu a fost haiduc în Muntenia, aflându-se în fruntea unei cete ce iniţial a numărat şapte oameni pentru ca apoi să ajungă la 30–40. Prins de autorităţi, împreună cu oamenii săi, în 1812, Iancu Jianu şi ceilalţi sunt întemniţaţi la Caracal, duşi apoi la Craiova şi Bucureşti pentru a fi judecaţi. Divanul boierilor i-a condamnat la şase luni de închisoare la ocna de la Telega, de unde Iancu Jianu a reuşit să evadeze, continuând să haiducească. În 1815 a dat o lovitură foarte îndrăzneaţă, atacând şi jefuind poştalionul domnitorului de unde şi-a însuşit o mare sumă de bani. În 1813–1814 a acţionat în judeţul Gorj, prădând boieri, preoţi şi slujbaşi ai domnitorului, români şi greci, fără deosebire. În 1814 este prins din nou de autorităţi, dar a fost iertat de domn în schimbul recuperării pagubelor prin sechestrul pus pe averea lui Iancu şi plata unor sume de bani de către fraţii săi. Iancu a continuat însă să haiducească şi în 1817 se află iar după gratii. De data aceasta a fost condamnat la moarte împreună cu haiducii săi, dar scapă în virtutea unei cutume potrivit căreia dacă un osândit era cerut de soţ de o fată de neam, era iertat. Dintre cele care şi-au exprimat această dorinţă, el a ales-o pe Sultana Gălăşescu, o jupâniţă din anturajul fiicei lui Caragea Vodă, domniţa Ralu. După această întâmplare a renunţat la viaţa de haiduc, intrând în rândurile boierilor mărunţi de ţară. În 1821 el avea să revină în centrul evenimentelor. Susţinător al lui Tudor Vladimirescu, Iancu Jianu a strâns din nou cetele de haiduci şi, făcând joncţiunea la Slatina cu armata lui Tudor, a intrat în rândurile pandurilor. Tudor Vladimirescu l-a făcut căpitan de panduri.

[32] *Michael Bravul*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Am un leu şi nu-i al meu,
Tra, la, la.
Dar pe vin vreau ca să-l beu!
Tra, la, la.
Când îl cheltui capu-mi spune
De am făcut eu rău sau bine!
Tra, la, la![33]

Amânarea tuturor consideraţiilor morale până este prea târziu ca acestea să mai producă efecte practice reuşeşte mereu să stârnească simţul românesc al umorului în cel mai plăcut mod. „Am un leu" provoacă invariabil un zâmbet pe faţa boierului; el cuprinde o glumă pe care acesta este perfect capabil s-o aprecieze.

Toţi interpreţii la instrumentele de mai sus şi la diverse altele cântau într-un ritm excelent, introducând uneori cele mai energice armonii şi punându-şi sufletul în interpretare; aşa că pentru un muzician era unul dintre cele mai frumoase cadouri să-i asculţi oră după oră. Repertoriul părea inepuizabil şi, desigur, totul era învăţat pe de rost. *Lăutarii* erau siguri de o bogată recompensă oricând apăreau în public, căci dragostea pentru muzica naţională este puternic înrădăcinată în caracterul românesc. Din vremurile trecute, aceşti menestreli deveneau adesea oameni bogaţi înainte să ajungă la vârsta mijlocie, căci vocilor şi instrumentelor lor le erau încredinţate toate declaraţiile de dragoste şi complimentele boierilor, întotdeauna cei mai // mână spartă dintre *grands seigneurs*. Când *lăutarii* cântau la masa unui p. 18
boier, căciula şefului era trecută de jur împrejur şi aristocraţia românească se întrecea în generozitate; părea o ştirbire a demnităţii lor să-i returneze căciula roşie până ce nu era plină de icusari de argint, presăraţi cu ducaţi strălucitori de aur. Chiar şi acum, deşi *lăutarii* se lipsesc prosteşte de costumele lor plăcute, iar extravaganţele de secole au adus finanţele boiereşti la minimum, o „trupă de lăutari" angajată să cânte la o casă privată câştigă cu siguranţă între cinci şi zece lire sterline, în funcţie de resursele şi generozitatea angajatorului lor din acel moment, pentru o cântare de două-trei ore.

Dar se face târziu sau devreme – ziua începe brusc în toiul verii în Principate. Stelele de diamant pălesc; o nuanţă de chihlimbar, ce se adânceşte cu fiecare moment, apare pe cerul de răsărit. Cu excepţia lăutarilor şi păsărilor domnea cea mai profundă linişte, căci broaştele s-au gândit mai bine şi nu mai concurează. Să revenim la Bucureşti, la somn. Ne sculăm şi ne întindem înainte de plecare, *lăutarii* se adună în coloană, câte doi pe rând; de la o distanţă respectabilă ne urmează la intrarea grădinii, aşezându-se de-a dreapta şi de-a stânga ei şi cântând în vreme ce ne urcam în trăsuri: „Noapte bună, domnilor". „Petrache, haide acasă!" Cu un galop greu ce ridică imediat câteva tone de praf românesc, întoarcem spatele Grădinii Herăstrău şi lăutarilor români.

În timpul şederii mele la Bucureşti în vara fierbinte a anului 1874 am avut mari greutăţi să aflu opiniile // guvernului Catargiu–Boerescu în privinţa celor două p. 19

[33] *I've a piastre – 'tis not mine – / tra-de-ra, de-ra de-ra! / Let us, however, spend it in wine! / Tra-de-ra, &c / When I have spent it, my conscience may tell / Me whether I shall have done ill or well. / Tra-de-ra, de-ra de-ra-de-lu-de-la-de-ra – Hoop! / lu! de-ra de-ra!*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

chestiuni care atunci agitau atenția românilor și care aveau un mare interes pentru puterile garante în general și pentru Marea Britanie în special. Deși era extrem de dificil să afli intențiile sau adevăratele gânduri ale unor oameni care nu erau, politic vorbind, propriii lor stăpâni și care erau perfect conștienți că orice afirmație făceau aceasta avea să fie probabil transformată într-o arma împotriva lor de inamicii care-i înconjurau din toate părțile, totuși consider că am reușit să le înțeleg corect opiniile privind independența României și emanciparea evreilor. Nu cred că, în cea de-a doua importantă chestiune au elaborat și cu atât mai puțin au aplicat un program de acțiune – sau că adversarii lor politici erau mai bine pregătiți în acea privință decât ei înșiși. Dar opiniile unor politicieni luminați precum Catargiu și Boerescu, pe care mi le-au împărtășit personal în cursul câtorva întrevederi animate în legătură cu subiectul misiunii mele în România în anul menționat, sunt de suficient interes pentru a justifica reproducerea lor aici.

În privința emancipării evreilor, guvernul român admitea forța argumentelor avansate în favoarea realizării sale și recunoștea nenorocirile, injustețea și poziția ilogică legate și derivând din condiția evreului autohton în Principatele române.
p. 20 Însă ei considerau că multe dintre aceste probleme trebuiau imputate evreilor // înșiși și mai ales ignoranței și superstiției rabinilor lor, ca și lipsei de rațiune a coreligionarilor lor din afară și a suporterilor străini. De asemenea, guvernul s-a văzut obligat să admită că nici un cabinet nu putea spera să rămână în funcție 24 de ore dacă trebuia să acorde evreilor drepturi sociale și politice egale cu cele de care se bucurau compatrioții lor creștini. Astfel, în Moldova cel puțin, iritarea țărănimii române împotriva numeroșilor izraeliți străini care invadaseră acea provincie din teritoriile austriece și rusești învecinate și produseseră efecte grave asupra bunăstării populației autohtone era atât de puternică, încât anularea incapacităților evreiești ar fi dat inevitabil semnalul masacrării pe scară largă a evreilor din Moldova și al ridicării generale în întreaga țară – ceea ce, guvernul n-a ascuns-o, ar fi condus probabil la răsturnarea prințului Carol și plecarea lui rapidă din țară.

Situația nu era deloc satisfăcătoare din punctul de vedere al patrioților români. Cabinetul Catargiu-Boerescu se ținea cât putea de bine, folosind toată *mașinăria la dispoziție* pentru a rămâne la putere, dar nu îndrăznea să-și urmărească cu consecvență propriile principii asumate de teama de a nu se lovi de prejudecățile *'oi polloi*. Opoziția s-a simțit suficient de puternică să-și înlăture adversarii, dar cu un singur mijloc și acela incompatibil cu dragostea de țară și realizarea
p. 21 independenței românești. Din câte am putut afla, ambele // partide erau bine intenționate față de evrei, deși nu de dragul lor, ci pentru că înțeleseseră că în funcție de felul cum își tratau propriii supuși și de dovada capacității de a rezolva chestiuni grave de moment depindea atitudinea marilor puteri față de încercările de obținere a independenței. Cele două chestiuni, cum am îndrăznit să le transmit Excelențelor Lor, erau strâns legate. Un guvern care se declara insuficient de puternic să protejeze o clasă a supușilor săi împotriva altora, dar și insuficient de înțelept să înțeleagă că practic își anula propriile pretenții de a fi recunoscut drept instrumentul unei puteri independente refuzând libertatea civilă și drepturi politice pentru cea mai inteligentă parte a populației țării, nu putea inspira o încredere de durată în țară și în afară.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Eram pozitiv asigurat din toate părțile, inclusiv de către izraeliți înșiși, că nu existase niciodată vreo persecuție reală a evreilor *pe motive religioase*. Românii de la 1874 erau, cum fuseseră de mulți ani, esențialmente toleranți: erau chiar extrem de puțin religioși și chiar indiferenți față de toate felurile de credințe. Persecuțiile fuseseră uneori de origine politică, rezultatul unor intrigi de partid, alteori determinate de fenomene sociale care în relație cu rasa evreiască mai există doar în Rusia (de unde mii de evrei erau chiar atunci împinși spre Galiția și Moldova), Polonia austriacă, Bucovina și România. „Dacă", spuneau miniștrii, „evreii ar putea fi convinși de sfătuitorii și suporterii lor din afară să se asimileze la înfățișare și obiceiuri cu confrații lor (cum fac în Anglia, Franța, // Italia, Germania), să-și p. 22
tundă perciunii, să-și scurteze fustele și să renunțe la acoperământul special, să se conformeze legilor noastre și actelor de stare civilă, să-și educe copiii, să-i învețe limba și istoria țării natale și să capete sentimente de patriotism, mai bine de jumătate din greutățile noastre în asimilarea lor treptată la națiunea română ar fi rezolvate. Dar rabinii nu le permit să facă aceste lucruri. Acești rabini sunt ignoranți, superstițioși și venali într-un grad pe care evreul occidental nu-l poate crede. Cel mai mare ajutor ce poate fi acordat evreilor noștri, ca și unui guvern român onest, ar fi salvarea lor din ghearele lacome și prea adesea crude ale acestora, adevărații lor tirani și opresori, care le sug sângele și-i țin într-o stare nenorocită de înrobire fizică și morală. Următorul mare sprijin ar fi înlocuirea actualilor rabini cu persoane din Anglia, Franța și Germania, care ar șterge rapid chestiunea evreiască din România din analele istoriei contemporane. Nu spunem că evreii sunt singurii vinovați de proasta lor situație de aici; dar, prin izolarea lor încăpățânată între noi, prin eludarea continuă a legilor, prin practicarea constantă a acelor *métiers* ce-i afectează pe țăranii noștri și mai presus de orice prin numărul copleșitor al celor veniți în țara noastră în ultimii 10–12 ani s-au făcut atât de antipatici și au produs o iritare atât de mare împotriva lor în mințile țărănimii ignorante, slabe și rău conduse, încât orice // presiune exercitată în numele lor din p. 23
afară sau chiar orice încercare spontană a noastră de a le spori drepturile poate culmina cu un singur rezultat – masacrarea lor fără discriminare, cel puțin în Moldova, și chemarea noastră în fața tribunalului umanității ca un trib de sălbatici setoși de sânge. O întâmplare atât de teribilă trebuie evitată cu orice preț; iar dacă evreii sunt înțelepți, în timp vor putea obține ușor, deși treptat, deplina emancipare. Să le permitem să devină cetățeni români din toate punctele de vedere; să scape de preoții lor intriganți și necinstiți; să dovedească concetățenilor lor creștini că, cu excepția chestiunii religiei – despre care nimănui în țara asta nu-i pasă cât negru sub unghie – sentimentele, obiectivele și aspirațiile lor sunt *românești*; atunci vom putea propune curajoși măsuri care, luate acum, ar duce la distrugerea lor, răsturnarea noastră și anihilarea speranțelor țării. Mai presus de orice, să permitem evreilor bogați și amicilor evreilor din Occident să încerce să ne scape de cel puțin o parte din populația evreiască străină care a inundat Moldova în ultimul deceniu. Să ne scape de evreii polonezi și ruși, drojdia umanității, dacă chiar doresc binele evreului român, care este fratele nostru și care într-o zi își va primi drepturile legitime!"

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cabinetul de coaliție care se afla la putere în România în urmă cu 13 ani dorea cu adevărat să facă dreptate evreilor și a dat dovezi solide ale sincerității sale
p. 24 în această privință la câteva luni după încheierea misiunii mele speciale // în Principate în privința presupuselor persecuții la adresa supușilor izraeliți ai prințului Carol. Dar administrația în cadrul căreia Lascăr Catargiu era premier și Boerescu ministru de externe era identificată în opinia publică în primul rând cu realizarea independenței românești, în cele din urmă obținută de adversarii lor politici. Câștigaseră o majoritate parlamentară și ajunseseră la putere pe această „platformă". Dorința țării la acel moment, cum am înțeles din mai multe discuții confidențiale cu liderii partidelor și facțiunilor politice de ambele părți ale Camerei, era în primul rând să înlocuiască suzeranitatea nominală a Porții cu garanțiile reale ale celor cinci puteri și să ocupe în partea de est a Europei poziția pe care Belgia era atât de norocoasă s-o aibă în nord-vestul continentului. Principalul obiectiv al poporului român, ale cărui aspirații în privința unor chestiuni pur naționale păreau să fie bine reprezentate de guvern, era ca Principatele Unite să fie șterse de pe harta Europei ca alcătuind o parte integrală a Imperiului Otoman. Români de toate *nuanțele* politice erau unanimi în a protesta împotriva acestei opinii și afirmația că pământul lor natal nu era și mai ales nu fusese niciodată o provincie turcească se baza pe așa numitele „capitulații" sau tratate, încheiate în diferite perioade între domnitorii români sau prinții lor aleși și sultanii turci.

[În continuare autorul face referiri la capitulații și momente din istoria românilor].

p. 31 Dacă ni se permite să acceptăm evidența într-un punct de asemenea gravitate, România era, cu 13 ani în urmă, un stat la fel de independent ca Olanda sau Elveția. Ea își elabora și aplica propriile legi. Își bătea monedă proprie. Avea o armată regulată, steag și cocardă națională, precum și o numeroasă miliție. Avea o datorie națională considerabilă. Avea agenți diplomatici pe lângă patru, dacă nu cinci dintre marile curți europene, primiți de ministerele țărilor în care erau acreditați cu toată considerația datorată reprezentanților unei puteri străine. Guvernul român sau reprezentanții săi din afară nu făcuseră nici cea mai mică încercare să ascundă politica adoptată față de Turcia – ignorarea completă a oricărui fel de autoritate sau control pe care acea putere dorea să le exercite asupra Principatelor Unite. România, pentru a spune astfel, scrisese cu litere mari deasupra intrării sale: „Nici un fel de legătură cu casa lui Abdul Aziz[34]", iar Poarta n-a făcut
p. 32 nimic pentru a-i limita infatuarea // sau dacă chiar a făcut vreun efort în acea direcție nimeni nu l-a observat. Am văzut pretutindeni, într-o țară care în timpul domniei lui Cuza îmi păruse că mergea rapid spre rău, nenumărate semne de vitalitate, de dorință sinceră spre progres, de tendințe de civilizare, de prosperitate materială și de lucruri bine și durabil făcute și apreciate. Am găsit un guvern aflat la putere de trei ani, care, cum se vedea din afară, părea să se bucure de încrederea țării; care, în multe privințe, aveau curajul opiniilor și era extrem de dornic să curețe petele ce discreditaseră constituția unui presupus popor liber. Însă opinia

[34]Abdul Aziz sau Abdulaziz I (1830–1876), al treizeci și doilea sultan otoman (1861–1876), primul sultan otoman care în 1867 a călătorit în vestul și centrul Europei și a vizitat Londra, Paris și Viena. El a continuat reformele Tanzimatului, începute de fratele său, sultanul Abdul Medjid.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

publică era într-o situație atât de nefericită, încât orice guvern destul de curajos să încerce emanciparea evreilor risca să piardă puterea.

CAPITOLUL II

p. 33

Prin Moldova în căutarea persecuțiilor – Ismail şi Tulcea – Evreii din Bacău – Nedreptăți evreiești la Roman – Iașii, Sionul modern – Îmbunătățiri la Galați – Emanciparea, independența şi progresul țăranului român – Din nou pe Dunăre – O palpitantă dramă de familie

Pe 29 iulie 1874 am debarcat la Ismail, în Basarabia românească, depărtatul oraş ruso-moldovenesc imortalizat de Byron în *Don Juan*[35], care cu doi ani înainte fusese scena unor revolte anti-semite ce stârniseră o mare indignare în toate țările civilizate ale Europei. Aceste revolte, al căror pretext fusese furtul unor bunuri episcopale şi presupusa pângărire a pământului sfânt aparent comise de un israelit în catedrala din Ismail (construită de ruşi înainte de cedarea Basarabiei către Moldova), fuseseră puse de români pe seama influenței ruseşti şi de evrei pe seama unui plan secret şi foarte elaborat al creştinilor din Moldova, care urmăreau expulzarea israeliților din țară sau, dacă persecuțiile lor violente şi brutale eşuau, masacrarea lor generală. //

p. 34

Am fost foarte norocos să-l însoțesc pe dl. (acum Lordul) Vivian[36], agentul diplomatic britanic în Principatele române[37] şi pe dl. St. John, consulul la Iaşi, <fosta> capitală a Moldovei, într-un tur de inspecție făcut de cel dintâi prin țara în care era acreditat; începută pe o căldură cu adevărat tropicală, cea mai mare parte a călătoriei a fost făcută în mod plăcut la bordul canonierei „Cockatrice"[38], căpitan St. Clare. Într-o luni dimineață am devenit oaspeții vasului „Cockatrice" şi am pornit în aval pe Dunăre de la Galați, unde staționa când ne-a primit. Era o vreme minunată şi dealurile albastru închis ale Balcanilor Inferiori[39] se conturau clar pe

---

[35] George Gordon Noel Byron (1788–1824) este unul dintre cei mai cunoscuți poeți romantici englezi, susținător al organizației revoluționare a carbonarilor italieni în revolta lor împotriva Austriei. Mai târziu a călătorit pentru a lupta împotriva turcilor în războiul de independență al grecilor, fapt pentru care grecii îl consideră un erou național. El a participat la luptele de la Missolonghi, unde de altfel a şi murit din cauza febrei. Poemul satiric *Don Juan* a fost scris între 1819–1824.

[36] Hussey Crespigny Vivian (1834–1893), diplomat britanic, trimis în 1864 la Atena de Ministerul de Afaceri Străine al Marii Britanii cu proiectul de tratat privind transferul Insulelor Ionice la Grecia, consul general şi apoi trimis extraordinar şi ministru plenipotențiar în mai multe capitale europene: București (1874–1876), Berna (1879–1881), Copenhaga (1881–1884), Bruxelles (1884–1892), Italia (1892–1893).

[37] Pe tot parcursul notelor Hussey Crespigny Vivian a continuat să numească România, Principatele române.

[38] Staționarul aflat la dispoziția delegatului britanic în Comisia Europeană a Dunării.

[39] Autorul se referă de fapt la Munții Dobrogei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

albastrul deschis al cerului de vară, părând că se află foarte aproape de malul drept al fluviului, la vreo oră de mers pe jos. Aceste dealuri bogat colorate şi minunat conturate dau un caracter pitoresc peisajului Dunării de Jos cale de 15–20 de mile în aval de Galaţi. Malul turcesc al fluviului[40], chiar şi la 100 de mile de gurile sale, are o mare frumuseţe naturală, în vreme ce cel românesc este uniform şi monoton. Între Galaţi şi Sulina, urmând braţul Sulina (numit astfel pentru a-l distinge de braţele Chilia şi Sf. Gheorghe ale Dunării), pe malul stâng al fluviului nu vezi nici un fel de movilă de 20 de picioare înălţime. Câmpii întinse, perfect plate, îmbrăcate în verdele porumbului, pajişti goale sau trestii plutitoare, se întind departe pe malul
p. 35 apei, pierzându-se la orizont. Cu excepţia, la intervale rare, a unei cirezi de mici // boi gri, fără care nici un peisaj românesc nu este complet, singurele fiinţe vii ce pot fi văzute în aceste pustiuri de verdeaţă, jumătate stepe, jumătate mlaştini, sunt vulturii imenşi, fioroşi şi cafenii, ce-şi fâlfâie aripile grele peste stâlpii Comisiei Dunării sau zboară agale peste terenurile lor de vânătoare în căutarea prăzii – bâtlani lucioşi, ciori gri curajoase şi, pe măsură ce te apropii de Marea Neagră, pescăruşi de diferite culori şi mărimi, cormorani, pelicani şi foarte rar flamingo. Aproape i-am uitat, deşi mi-au oferit destule motive să-mi amintesc de ei – ţânţarii. N-ai nici o greutate să-i vezi pe aceşti *volatiles* sângeroşi pretutindeni în zona Dunării de Jos; şi dacă eşti cumva orb sau altfel handicapat fizic să-i percepi cu simţul vizual, au ei grijă să-şi impună prezenţa într-un mod inconfundabil. Unul dintre timonierii de pe „Cockatrice", vorbind despre un tip specific părţilor de jos ale oraşului turcesc Tulcea, unde am petrecut o noapte, i-a descris într-un fel ce mi s-a părut foarte potrivit: „Ei sunt muschetarii Tulcei, domnule, cât prepeliţele de mari şi dornici de sânge ca nişte tigri". Într-adevăr, era dureros să vezi rănile provocate pe mâini, picioare şi braţe de muşcăturile acestor inamici ai oamenilor. Când spun că trec prin pieile porcilor turceşti, exemplare slabe şi cu ţepi, ale căror piei par rezistente şi la glonţ şi că adesea îşi înnebunesc victimele făcându-le să se
p. 36 înece în fluviu, cititorii pot să-şi imagineze suferinţele provocate // oamenilor. Îţi găuresc ghetele, protecţia triplă a jachetei, vestei şi cămăşii, mănuşile; sunt indiferenţi la fumul de ţigară; asemenea soldatului britanic, nu pot fi goniţi şi *preferă să moară în locul pe care l-au luat în stăpânire.*

De îndată ce am părăsit „Dunărea Principală" şi am intrat pe braţul Sulina, terenul de pe ambele maluri era turcesc cât vedeai cu ochii, continuând astfel până la Marea Neagră. Toate cele trei „braţe" aparţineau atunci Turciei, care ţinea mai multe canoniere pentru paza gurilor Dunării; iar românii, deşi malul stâng al braţului Chilia le aparţinea până la mare, ar fi fost obligaţi să sape un canal din locul unde se încheia jurisdicţia lor fluvială – în amonte de punctul în care marele fluviu se desparte în trei mari braţe – spre un punct pe care-l deţineau pe malul Mării Negre, numit Jibrieni[41], dacă doreau cu 13 ani în urmă să aibă un port maritim cu adevărat românesc, liber de amestecul turcilor. Cât despre braţul Sulina, singurul dintre cele trei braţe navigabil pentru vasele mari, acesta este un

[40] Corect, dobrogean.
[41] *Gibriana*, grind, raionul Chilia Nouă, regiunea Odesa, Ucraina.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

monument de inteligență și perseverență britanică. Lui Charles Hartley[42], inginerul Comisiei Dunării, i se datorează o operă de o inestimabilă valoare pentru comerțul european – o lucrare realizată, în toate detaliile sale, cu o desăvârșire aproape incredibilă. Fluviul rapid, deși foarte plin de mâl, ieșea mereu din albie, fiind curățat printr-o varietate de aranjamente ce par foarte simple când îți sunt explicate, dar care sunt rezultatul multor ani de studiu neîntrerupt // al Deltei Dunării și al p. 37
marii ingeniozități a realizatorului lor.

Sulina însăși, cu cele două diguri splendide, cu faruri și port este creația Comisiei Dunării, *mutato nomine* a lui Sir Charles Hartley. Este un loc complet neplăcut și plictisitor. În privința diversității, populația poate fi comparată cu cea a oricărui oraș de mărime similară din Europa, fiind compusă din ruși, lipoveni, turci, greci, germani, italieni, dalmați, bulgari, români, englezi și evrei. În 1874 avea o biserică anglicană, nu și un capelan; un frumos sediu al comisiei; un conac caracteristic pentru Turcia europeană, construit doar pe jumătate și acea jumătate neplătită, deși avea încă schelele în jur; biserici ortodoxe și catolice; o moschee; nenumărați furnizori navali și ateliere; nici un fel de loc de distracție. Întregul interes al locului ținea de lucrările Comisiei, iar locuitorii trăiau din navigație, grâu, cărbune și pescuit. Sulina mi s-a părut capătul lumii, puțin mai spre est și cu certitudine ne răsturnam în spațiu. Avea un aspect părăsit, fragmentar, haotic. Numeroase nave erau aliniate pe malurile fluviului; dar destule vapoare elegante și vase frumoase păreau ciudat de nepotrivite pe lângă bietele case și magazii în care locuitorii din Sulina trăiau și își derulau afacerile. Pe scurt, era unul dintre ultimele locuri din lume în care cineva putea alege să trăiască; mi-am luat la revedere de la Sulina plin de compasiune pentru merituosul și curajosul nostru vice-consul și ospitalierii // funcționari ai Comisiei, care au făcut tot le stătea la îndemână să ne p. 38
facă plăcut sejurul la porțile Orientului.

Am pornit din nou în amonte, prin mlaștinile imense ce poate într-o zi vor fi asanate și vor produce hrană pentru milioane de oameni. Pe la 8 seara am ajuns la Tulcea, punctul de oprire pe perioada nopții, atunci un oraș turcesc de garnizoană cu o populație de vreo 20 000 de persoane, locuit în principal de greci, ruși și evrei, pitoresc situat pe versantele unor dealuri înfrunzite și cu un aspect extrem de plăcut – de la distanță. Este un loc unde se cultivă multe fructe și legume și unde se macină porumb în mai multe mori de vânt ce împodobesc faleza cenușie din partea estică a orașului; când l-am vizitat era, ca majoritatea orașelor turcești, plin de o armată de javre zgomotoase și perverse, ce-ți făceau noaptea cumplită cu lătratul lor și „săreau" la picioarele trecătorilor cu o viclenie demnă de verii lor primari, țânțarii. Dacă erai un notabil local sau un străin de seamă și doreai să te plimbi seara pe străzile Tulcei, erai precedat și urmat de *kavasses* cu un felinar într-o mână și un băț gros în celălalt, cu care să lumineze gropile numeroase și adânci de pe străzi și să te apere de câini, ce pândesc la umbrele adânci ale caselor, de unde apar

[42] Sir Charles Augustus Hartley (1825–1815), inginer britanic specializat în hidraulică, care în perioada 1856–1871 a îndeplinit funcția de inginer șef al Comisiei Europene a Dunării. Până în anul 1906 a rămas inginer consultant al acestei instituții europene. În 1884 guvernul britanic l-a numit în comisia tehnică internațională însărcinată cu lărgirea Canalului Suez.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

să te muşte şi abia apoi să latre. Dacă erai o persoană obişnuită trebuia să-ţi cari singur felinarul şi bâtul şi să-ţi cauţi drumul pe cât de bine puteai. Fără un felinar
p. 39 riscai să-ţi rupi gâtul, // să fii mâncat de viu de câini şi arestat de *zapcii* sau poliţia turcească. După o plimbare palpitantă pe străzi, am revenit la bord destul de târziu, dar nu să dorm. Ţânţarii au avut grijă de asta.

Am ajuns la Bacău pe la ora şapte, în dimineaţa zilei de 31 iulie 1874, după ce am călătorit toată noaptea peste câmpuri pline de porumb înalt. Autorităţile locale s-au plasat, ca de obicei, la dispoziţia d-lui Vivian şi ne-au oferit tot sprijinul în investigaţiile pe care doream să le facem cu privire la condiţia evreilor şi la celelalte lucruri legate de situaţia din acel judeţ. Bacăul era un oraş curat, frumos construit şi foarte bine pavat, având o populaţie de câteva mii de locuitori, dintre care aproape jumătate evrei. La principalul hotel prefectul adjunct – dl. Dumitru Ghica fiind plecat *dans ses terres* – îl aştepta pe agentul diplomatic britanic, a cărui cerere de a fi pus *en rapport* cu cei mai inteligenţi şi respectabili evrei din oraş a fost imediat îndeplinită. Este demn de toată lauda că, de-a lungul turului nostru de inspecţie, autorităţile române au dovedit toată deschiderea şi disponibilitatea în privinţa unei chestiuni, cea a plângerilor evreieşti, ce trebuie să fi fost atât de iritantă pentru ei. Oriunde am călătorit în teritoriile de sub jurisdicţia lor, ne-au îndeplinit solicitările şi nu ne-au impus nici un fel de restricţii în investigaţiile
p. 40 noastre. La câteva ore după sosirea noastră la // hotel, ne-au pus în legătură cu trei dintre evreii de seamă din Bacău, doi dintre aceştia fiind persoane extrem de inteligente, rezonabile şi directe. Unul mai ales, un tânăr negustor cu un aspect foarte plăcut, care vorbea fluent franceza şi germana şi era extrem de manierat, ne-a făcut o impresie foarte favorabilă atât prin inteligenţa cu care a discutat chestiunea incapacităţilor evreieşti, cât şi prin imparţialitatea cu care şi-a prezentat opiniile în privinţa compatrioţilor lor creştini. Era principalul purtător de cuvânt al deputăţiei, deşi uneori un cămătar grav şi sentenţios, unul dintre cei mai bogaţi cetăţeni din Bacău, îl urma îndeaproape, detaliind lucrurile. Al treilea bărbat era un negustor scund, impulsiv şi oarecum incoerent, care din când în când făcea un efort curajos de a spune ceva, dar era contrazis cu promptitudine de unul sau celălalt dintre tovarăşii săi. Mă voi strădui să reproduc, într-o formă cât mai scurtă posibil, punctele de vedere şi afirmaţiile acestor persoane, toţi trei născuţi români de credinţă evreiască.

Se plângeau, desigur, de legea ţuicii, dar pe temeiul foarte rezonabil că ruina oameni care fuseseră toată viaţa implicaţi în vânzarea de alcool şi care nu puteau începe alt negoţ. Multe asemenea persoane fuseseră obligate să-şi cheltuiască economiile de-o viaţă, fiind aduse la lingură de lemn. Admiteau că evreii încă desfăşurau acest comerţ prin intermediul creştinilor români care le împrumutau
p. 41 numele în schimbul unor sume de bani, dar susţineau că asemenea evrei erau // cu totul la mila complicilor lor ortodocşi, stăpânii absoluţi ai situaţiei când venea vorba de împărţirea profiturilor. Se plângeau de incapacităţile ce-i îndepărtau şi izolau de compatrioţii lor, ca şi cum erau străini şi incapabili să aibă sentimente de patriotism. Afirmau că simpatiile lor erau pur româneşti, că-şi iubeau ţara natală şi erau complet indiferenţi faţă de Palestina; că *en famille* limba lor era româna şi că

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

erau gata să contribuie material şi să-şi verse sângele oricând Patria le cerea aceste sacrificii. Un motiv serios de plângere era faptul că autorităţile educaţionale româneşti îi obligau să organizeze şcoli evreieşti pe propria lor cheltuială, pe lângă contribuţia lor la cheltuielile necesare educaţiei naţionale, căci copiii evrei care urmau şcolile naţionale erau nedrept trataţi, ţinuţi în loc şi umiliţi; oricât de mult învăţau sau oricât de inteligenţi erau, nu primeau niciodată premii, iar descurajarea rezultată din acest sistem injust făcea ca elevii să devină leneşi şi ignoranţi. Împărtăşeau convingerea că guvernul Catargiu le dorea binele şi păreau să creadă că dacă nu făcea nimic pentru ei, limitându-se la asigurări private şi jumătăţi de promisiuni, era pentru că orice acţiune ministerială hotărâtă în favoarea evreilor întărea opoziţia atât de tare încât să pericliteze stabilitatea actualului *régime*. Ne-au asigurat în mod clar că persecuţii, în sensul de persecuţii *religioase*, // nu existaseră p. 42
niciodată în România. Atacurile la adresa lor şi incapacităţile sub care lucrau îşi aveau originea în circumstanţe parţial economice şi parţial politice. Boierii, aruncaţi în mâinile evreilor din cauza extravaganţei, indolenţei şi decăderii acestei categorii, îi persecutau cu mare bucurie şi stârniseră ţărănimea împotriva lor, dar pe raţiuni exclusiv economice. Pe de altă parte, evreii fuseseră mult timp un instrument convenabil şi la îndemână pentru intrigi de partid. Afirmau solemn că ţăranul român era un individ amabil, onorabil şi tolerant, de care nu aveau a se plânge, care le era cel mai bun prieten din ţară şi cu care vieţuiau în termeni de înţelegere şi stimă reciprocă. Se plângeau de aplicarea legilor mai degrabă decât de legi în sine şi afirmau că unii funcţionari îşi foloseau pasiunile şi prejudecăţile personale în îndeplinirea funcţiilor publice, în vreme ce alţii erau extrem de corupţi şi-i făceau să sângereze, la figurat, din toate venele. Unul dintre ei ne-a citat cazul persecuţiei manifeste, comise la Bacău cu vreo şase săptămâni înainte de vizita noastră. Un evreu care împrumutase bani unui ţăran pe baza unui bilet de mână l-a dat în judecată pentru neplată. Ambele părţi au compărut în faţa unui înalt funcţionar, care l-a chestionat pe ţăran în privinţa autenticităţii semnăturii etc. Omul şi-a recunoscut datoria şi s-a arătat dornic s-o plătească, dar cerea timp. Întorcându-se spre creditor, oficialul a observat. „Eşti evreu, nu-i aşa?"; şi rupând biletul în bucăţi, // i-a spus ţăranului: „Îţi arăt eu cum să-ţi *plăteşti datoria unui* p. 43
evreu". Nemulţumindu-se cu acest comportament scandalos, l-a condamnat pe evreu să plătească 30 de napoleoni (24 £) pentru jignirea instanţei.

Evreii de la Bacău ne-au spus că, în general, trăiau în condiţii bune cu concetăţenii lor, deşi o anumită răceală faţă de ei se făcuse simţită în ultimii cinci-şase ani. Se plângeau că erau excluşi de la practicarea profesiile liberale, fapt care, cum pe bună dreptate arătau, îi împingea pe toţi spre negoţ drept singurul mijloc de a câştiga o pâine în ţara lor natală, agravând tocmai răul – dacă era un rău – de care adversarii libertăţilor lor se plângeau, anume că înhăţaseră în ghearele lor întreaga economie românească şi profitau singuri de munca şi produsele Principatelor. „Să ni se permită", spuneau, „să putem concura la distincţii sociale care valorează mai mult decât banii şi se va vedea repede că mulţi dintre noi vor renunţa de bună voie la câştigurile în bani pentru ţeluri mai înalte. În prezent suntem plătitori de impozite şi soldaţi; dar nu suntem cetăţeni, cum dorim să fim. Totuşi, suntem patrioţi şi cei care neagă asta ne fac o mare nedreptate".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

„Știm foarte bine", mai spunea unul dintre reprezentanții evreilor din Bacău, „că nici un guvern străin nu va veni să ne elibereze prin luptă; și dacă ar face-o ar fi foarte rău, căci atunci creștinii români ne vor urî cu adevărat, ceea ce n-o fac în
p. 44 prezent. Națiunea este una // mică, tânără și ambițioasă, astfel extrem de susceptibilă față de intervențiile străine. Dacă este lăsată în pace va face în timp ceea ce este drept față de noi. Dacă au loc intervenții, i se dau lecții și este stârnită din afară, se va întoarce împotriva noastră ca a unor dușmani, cel mai rău tip de inamici, cei interni, și noi vom suferi neplăcerile și umilințele. Dacă bunii noștri prieteni și coreligionari din Anglia, Franța și Germania vor să ne ajute în alte feluri, le suntem foarte recunoscători! Să ne ajute să scăpăm de evreii străini care se revarsă și năpădesc Principatul Moldovei – ignoranți, superstițioși, lacomi, cărora nu le pasă deloc de țară, câștigă cât pot de mult și nu investesc nici un bănuț în ea. Ajutați-ne să avem clerici mai inteligenți și instruiți pentru credința noastră, care ne vor ajuta să ne eliberăm din starea de semibarbarie în care prea mulți dintre noi încă vegetează. Să ne ajutați să eliminăm prejudecățile, să îndepărtăm impedimentele, să ne facem mai demni să solicităm același statut cu evreii din Anglia, Franța și Germania, frații noștri, care se bucură de avantaje negate nouă. Dar nu faceți guvernul nostru să pornească o veritabilă persecuție prin a denunța una imaginară. Nu ne stricați cazul cu prea mult zel. Noi nu suntem precum evreii din Europa Centrală. Suntem teribil de înapoiați – mult întârziați, nu cu totul din vina noastră, nu cu totul din vina conducătorilor și concetățenilor noștri creștini". „Adevărat!", a intervenit un alt delegat, „și recunoaștem că prejudecățile stupide ale atâtor de mulți dintre ai noștri în privința veștmintelor absurde pe care rabinul
p. 45 i-a convins // că sunt necesare pentru a se mântui sunt cauza multor dintre necazurile noastre. Cât despre noi, pe care ne vedeți aici, promitem pentru noi și pentru alții din congregația noastră care gândesc la fel să ne folosim întreaga influență pentru a-i convinge pe evreii nesăbuiți din Bacău – doar o duzină sau două – care încă poartă acele haine ridicole și ofensive, să renunțe la ele" (Vorbitorul era îmbrăcat mai bine decât cei mai mulți dintre tinerii „boieri" români pe care îi vezi plimbându-se prin București).

Acestea erau sentimentele evreilor de seamă din Bacău. Dacă toți israeliții din Principate le împărtășeau – ceea ce din păcate nu era cazul, problemele evreilor din România ar fi avut o viață scurtă și deloc fericită. După plecarea deputației am vizitat orașul *en détail*, primul burg românesc pe care-l văzusem până atunci în care locuiau la fel de mulți evrei și creștini. În cartierul evreiesc n-am văzut nici un fel de mizerie și foarte puțin din ce s-ar putea numi sărăcie lucie, măsurată după un standard oriental. Toți păreau ocupați și cu multe de făcut, iar magazinele erau foarte frecventate. Vizitii care ne-au dus, și au făcut-o excelent, erau evrei, proprietari ai vehiculelor lor. Cele mai frumoase case din partea de afaceri a orașului aparțineau evreilor. Relativ puțină mizerie se vedea în case, toate deschise privirii cu acea sinceritate barbară ce impresionează atât de mult un occidental în Orient. Erau mulți armeni la Bacău, câteva sute de catolici, 3 000–4 000 de evrei și
p. 46 la fel de mulți români // creștin ortodocși. Din câte puteam aprecia ceea ce auzisem și văzusem, toți acești oameni de diferite religii și etnii trăiau pașnic la un loc și în

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ansamblu nu erau prost guvernați. Era clar că Bacăul putea fi mândru de un lucru: avea drumuri mai bune decât Bucureștii, capitala politică, sau Galați, primul oraș comercial al României.

Pe 2 august 1874 am avut o întrevedere interesantă cu reprezentanții israeliților din Roman în casa unui anume domn Jacob, care evident era liderul evreilor de acolo și o persoană foarte bogată, recunoscut de principalii boieri din zonă drept un om onest, direct și de încredere. Menționez acest din urmă fapt – pe care l-am constatat personal – deoarece îmi era foarte clar că cu cât înaintam mai mult în inima Moldovei, cu atât mai anti-evreiești erau sentimentele declarate fățiș de aristocrația locală. În Țara Românească nu există niciuna dintre aceste prejudecăți, căci întreaga populație evreiască a Principatului este de doar vreo 60 000 de persoane și aceștia nu se disting, de regulă, la vestimentație sau obiceiuri de restul locuitorilor; în plus, cei mai mulți dintre evreii munteni erau născuți români (mulți erau de origine spaniolă, mult superiori fizic și intelectual evreilor polonezi sau ruși) și, renunțând de generații la particularitățile de care evreii străini din Moldova se țin cu atâta încăpățânare, erau bine asimilați în națiunea română. Însă în nordul Moldovei, // unde proporția dintre locuitorii evrei și cei creștini varia p. 47
la oraș între o optime și jumătate, iar la sate ajungea uneori la șapte optimi, proprietarii și negustorii creștini erau profund iritați împotriva evreilor, al căror talent antreprenorial, activitate susținută și cumpătare extraordinară le-au permis să preia controlul comerțului angro și *en detail*; totodată, practicau cămătăria la un nivel ce prejudicia serios, chiar și în acele vremuri prospere, averile mai mici din Principat. În plus, erau incredibil de murdari în obiceiuri. Trăiau la un loc, adesea câte 15–16 într-o cameră și consumau aproape exclusiv pâine, usturoi și cepe crude. Erau extrem de imorali, ignoranți și superstițioși. Dacă vreunul dintre izraeliții vagabonzi pe care i-am întâlnit pe câmpiile de lângă Roman și-ar face apariția pe o stradă din Londra, mă tem că ar avea momente grele cu cei mai tineri și răutăcioși dintre compatrioții mei. Cititorii să-și imagineze un bărbat înalt, cu un ten închis, dar și murdar, purtând o barbă lungă, neîngrijită, cu două vârfuri și bogat colonizată, și doi perciuni lungi ce-i atârnă de ambele părți ale frunții până la claviculă. Costumul consta dintr-o pălărie neagră înaltă, care strălucea de timp și unsoare; o *gabardină lungă din alpaca*, atât de murdară încât privind-o îți dispărea pofta de mâncare vreme de câteva ore; nădragi largi, despre care cu cât spun mai puține cu atât mai bine, și ciubote roase, niciodată curate, ce ajungeau până la jumătatea piciorului, în afara // pantalonilor. Erau cu adevărat o imagine p. 48
deprimantă; iar dacă unii dintre iluștrii și luminații evrei ce poartă numele de englez l-ar vedea sau și-ar forma o idee despre ignoranța în care este afundat, ar putea înțelege sentimentele cu care autohtonii îl privesc și-l judecă. Vorbesc, desigur despre evreii străini, care atunci reprezentau trei sferturi din populația israelită din Moldova.

Dar să revin la întâlnirea noastră cu evreii educați și inteligenți din Roman. Ca și la Bacău am fost plăcut surprinși să vedem că membrii deputației evreiești cu care ne întâlneam erau persoane bine îmbrăcate și cu darul vorbirii, majoritatea din categoria cămătarilor și negustorilor, toți vorbind germana fluent. Dl. Vivian, după ce le-a explicat că începuse turul de inspecție prin Principate la solicitarea

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

guvernului român, care îi ceruse să vadă, audă şi judece el însuşi situaţia populaţiei evreieşti, i-a rugat pe membrii deputăţiei să-l informeze în privinţa pretinselor abuzuri pe care le suferiseră şi încă le sufereau, cerere căreia i-au dat curs imediat. Primul caz comunicat făcea referire la şcoala evreiască din Roman. După ce făcuseră cerere la guvern să li se acorde dreptul de a cumpăra un imobil cu scopul de a-l transforma în şcoală şi după ce au primit autorizaţia în timp util, epitropia
p. 49 evreiască s-a înţeles cu un proprietar creştin, // care a vândut casa cu 800 de ducaţi (vreo 380 £), plătiţi în rate. Când din sumă s-au plătit 500 de ducaţi, vânzătorul a cerut restul *en bloc*, contrar termenilor acordului. Epitropia s-a ţinut de acord şi încrezătoare că avea dreptate, a mers la tribunalul unde fusese chemată de creditor. Chestiunea a trenat mult timp, ajungând în faţa a nu mai puţin de trei judecători, care au avut obişnuita atitudine echitabilă faţă de evrei. În cele din urmă totul s-a încheiat cu condamnarea epitropiei evreieşti, care pierdea banii plătiţi şi era condamnată de instanţă să achite proprietarului casei 1 500 de ducaţi – preţul original al casei fiind 800 de ducaţi – pentru stricăciunile aduse imobilului în timpul ocupării acestuia.

Următorul caz era cel al cârciumarului David Abraham. Acesta vindea băuturi pe proprietatea sa, care avea două intrări – una prin faţă şi alta prin lateral, către pivniţă. Obţinuse şi plătea o licenţă obişnuită. Pentru clienţii de condiţie mai bună avea o cameră separată, servindu-i pe ţărani şi meşteşugari la barul obişnuit. Sub pretextul că, având două intrări separate la casă şi două camere în care vindea băuturi, încălcase legea prin faptul că nu avea două licenţe, poliţia i-a închis magazinul, i-a sigilat stocul de vinuri şi băuturi şi i-a dat o amendă de 250 de ducaţi (145 £), ruinându-l. Aceeaşi măsură dură şi crudă, sub acelaşi pretext, fusese
p. 50 aplicată şi altor cârciumari // evrei, fiind resimţită cu atât mai tare deoarece fusese impusă în timpul sezonului marilor târguri, când se aşteptau să facă cel puţin o treime din profiturile anuale la vânzare. Al treilea caz ţinea de abuzurile prefectului, care, trebuie s-o spun, părea la fel de impopular în rândul boierilor şi al evreilor. Se numea Canta, dar îşi spunea Cantacuzino (unul dintre vechile nume princiare din ţară), nu avea vreun fel de venituri proprii, fiind complet dependent de micul salariu de prefect şi de cât ciugulea la birou pentru a-şi întreţine o gospodărie frumoasă, trăsura, caii şi celelalte luxuri indispensabile pentru personajul principal al unui oraş românesc. Rezultatul acestor anomalii în poziţia sa nu părea benefic pentru locuitorii din judeţ, mai ales pentru cei evrei. Deputăţia ne-a asigurat că (folosind propria lor expresie) „cerea" întotdeauna bani şi când nu-i căpăta evreii aveau cu siguranţă de suferit. Într-un mic sat lângă Roman, numit Văleni[43], aflat sub jurisdicţia d-lui Canta, locuia un sergent româno-evreu de infanterie, numit Baruch Rinzler. Legea ţării prevedea că orice israelit care obţinea titlul de doctor sau ajungea la gradul de sergent în armata română primea dreptul de a participa la alegerile municipale etc. Prin urmare, sergentul Baruch a solicitat primarului satului autorizaţia necesară care să-i permită să-şi exercite drepturile
p. 51 civile, primind-o imediat. De îndată ce dl. // Canta a aflat de asta l-a convocat pe

[43] *Valeni*, sat, com., jud. Neamţ.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

primarul din Văleni, l-a certat bine pentru că acceptase să acorde drepturi municipale unui evreu şi i-a anulat decizia, încălcând astfel legea în mod deliberat.

O plângere foarte serioasă a evreilor din Roman ţinea de comportamentul poliţiei faţă de ei în zilele de duminică. Era împotriva legii româneşti ca un evreu să-şi deschidă magazinul sau afacerea duminica. Majoritatea imobilelor româneşti au însă o singură intrare, iar când un evreu român a deschis uşa într-o duminică pentru a ieşi pe stradă, poliţia, aflată la pândă, l-a acuzat că se pregătea să deschidă magazinul şi l-a amendat cu o liră sterlină. Aproape 240 £ au fost obţinute în acest fel de la evreii din Roman. Aceştia aveau astfel fie varianta de a nu mai deschide duminica uşa casei lor, fie de a plăti o liră pentru plăcerea de a ieşi din casă. Acest aranjament a dat mare credit ingeniozităţii poliţiei. Unul dintre interlocutori ne-a spus că cu doar câteva zile înainte şeful poliţiei îl determinase personal să-şi deschidă magazinul într-o duminică pentru a-i vinde acelui august personaj o pereche de mănuşi, fiind apoi amendat de poliţie pentru că-şi deschisese prăvălia. Era un caz greu de întrecut chiar şi în Rusia. Un alt membru al deputăţiei, un cârciumar, ne-a spus că, având o casă mică şi o familie ce creştea rapid, în acel an nu putuse să folosească nici un loc din casă pentru comerţul en detail; prin urmare, a solicitat municipalităţii şi poliţiei autorizaţia de a construi o mică dugheană // de p. 52
lemn în curte, în care să-şi ţină marfa. Permisiunea i-a fost acordată, dar abia a construit dugheana şi a început să facă negoţ în ea când l-a vizitat poliţia, i-a sigilat produsele şi l-a amendat cu 250 de ducaţi pe motiv că nu solicitase o a doua licenţă pentru dugheană, care se afla pe terenul aparţinând casei şi era de fapt singura incintă în care vindea vinuri şi băuturi.

Puţine oraşe din Europa sunt situate mai pitoresc decât fosta capitală a Moldovei. Oraşul este ridicat pe versanţii a două dealuri înalte, *avant-postes* ale unui şir de munţi bine conturaţi. Casele sale albe, ca nişte vile, formează terase neregulate pe coastele dealurilor, cuibărite în pâlcuri de acacia şi livezi de peri. De-a lungul văii formate la întâlnirea acestor două coaste de deal, un râuleţ, traversat de podeţe pitoreşti de lemn, se strecoară cu multe meandre – vara un biet fir de apă; primăvara, când zăpezile munţilor se topesc extrem de rapid, un torent mugind fioros mătură totul în cale şi după ce iese din oraş inundă câmpurile din apropierea albiei, sute de metri pe ambele maluri. Iaşi[44] era înainte, nu de mulţi ani, un oraş aristocratic şi feudal, întreaga populaţie fiind alcătuită din boieri, suitele lor şi umilii artizani ai nevoilor şi plăcerilor lor. În 1874 era centrul evreilor străini care imigraseră în Moldova şi cel mai potrivit nume pentru el era Noul Ierusalim. Din cele aproape 100 000 de suflete care locuiau acolo, aproape 60 000 erau evrei şi peste // 30 000 dintre aceştia erau supuşi austrieci. Evreii, ale căror veştminte erau p. 53
expresia supremă de mizerie, umpleau străzile, magazinele, pieţele şi locurile publice. Monopolizau toate profesiile de la bancher la măcelar, de la broker la brutar. Nu puteai merge prin nici o parte a oraşului fără a vedea mai mulţi evrei decât (dacă erai englez) văzuseşi toată viaţa la un loc. Cu caftane, gabardine, ghete şi bărbi erau cu sutele, cu miile oriunde unde mergeai, ca şi cum erau stăpânii

[44] *Jassy*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

acelui loc şi conştienţi de dominaţia lor, ca nişte prusieni care „ocupau" o provincie cucerită. Elementul creştin era în completă inferioritate. Cu excepţia grădinii doamnei Alecsandri, unde seara cânta fanfara regimentului 2 Husari, n-am văzut zece creştini în Iaşi, deşi am mers prin oraş în toate părţile şi i-am vizitat şi periferiile mai depărtate. Erau două sau trei zone urbane mai mari numite cartierele evreieşti, dar din câte am văzut întregul oraş putea pretinde acest apelativ. În timpul plimbărilor prin Iaşi n-am putut să nu mă gândesc la un lucru. „Dacă din cele 3,5 milioane de londonezi, 2 milioane ar fi străini cu obiceiuri discutabile, care ar controla întregul comerţ al metropolei, cum ar plăcea asta celorlalţi 1,5 milioane de locuitori?" *Mutatis mutandis*, acesta era cazul moldovenesc; şi nu putea să nu-ţi fie milă de românii înrobiţi, deşi faptul că erau înrobiţi era propria lor vină. Ei
p. 54 aleseseră să nu concureze împotriva evreului, iar acesta îi // bătuse pe toată linia. Nu puteau lucra la fel de mult ca el, nu puteau supravieţui cu pâine, usturoi şi apă, nu puteau suporta să doarmă înghesuiţi cu o duzină de confraţi într-o cameră de 3 pe 2 metri, nu puteau trăi fără vacanţe, distracţii, băuturi şi alte luxuri la care evreul nu se gândeşte niciodată; aşa că au fost eliminaţi treptat din toate *métiers* unde se câştigă o pâine şi şi-au văzut îndărătnicul concurent luându-i pantofii, de care fuseseră descotorosiţi cu îndemânare în timp ce se holbau cu gura deschisă la el şi se minunau de munca sa. Creierele şi voinţa Principatelor române erau cu certitudine evreieşti de mai bine de zece ani; dar din punct de vedere sentimental părea puţin mai greu, căci oamenii fiind proşti şi flexibili erau probabil la fel de sătui ca şi românii din Moldova.

Pe 4 august 1874, deşi termometrul se oprise la 119 grade la umbră[45], tovarăşii mei şi cu mine am decis, *coûte que coûte*, să vizităm cartierele evreieşti care se întind pe ambele coaste ale dealurilor mai sus descrise şi ating ambele platouri; mi-ar fi foarte greu să vă dau detalii topografice despre cartierul creştin, căci acea partea a oraşului ce ne-a fost indicată ca fiind românească diferea de restul prin faptul că avea clădiri creştine în proporţia de una la două locuinţe evreieşti; în vreme ce în cartierele spre care atenţia noastră fusese îndreptată în special ca purtând clar amprenta evreiască nu era nici o şandrama de doi metri
p. 55 înălţime care să nu mişune de fiicele şi fii cu ochi negri // ai Israelului. Renunţ la încercarea de a oferi cititorilor detalii despre situaţia străzilor din cartierele evreieşti. Nu crezusem că există pe lume atâta mizerie câtă am văzut în cursul celor câteva ore de vizită prin aceste cartiere. O stradă secundară din Londra -- Camden Town[46] să spunem, este tipul de loc menit să-l facă pe un burlac să se mire de unde apar pe lume atâţia copii; dar în privinţa resurselor sale de populaţie infantilă, o asemenea stradă este o mănăstire de călugări în comparaţie cu orice stradă din cartierele evreieşti din Iaşi. Mii de copii, de la bebeluşi chei la adolescenţi de

[45] Dacă referirea este la grade Fahrenheit, echivalentul în sistemul Celsius este de 48 de grade. În opinia noastră autorul exagerează, o astfel de temperatură nefiind înregistrată în ţara noastră.

[46] Importantă arteră londoneză ce datează de la sfârşitul secolului al XVIII. Până către mijlocul secolului XX, Camden Town era considerat un cartier „demodat". Astăzi artera este renumită şi vizitată de localnici, dar mai ales de turişti, atraşi de pieţele de la sfârşit de săptămână, dar şi de magazinele ce vând bunuri de toate tipurile, inclusiv de modă, cărţi, produse alimentare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

11–12 ani cu cârlionți neîngrijiți și priviri sălbatice, ce păreau să-și tolereze hainele mizerabile, stăteau tolăniți, alergau, se ploconeau și săreau pe stradă, uneori în mase aparent încălcite de picioare cafenii și de brațe răsucite ca niște coșuri pline de țipari, alteori în șiruri sau rânduri neregulate, întinși de-a lungul canalelor secate, investigând cu interes profund și emulație vie conținuturile eterogene ale acestor depozite. Cum înaintam încet pe Calea Cucului[47], dintr-o casă a venit spre noi o fată de vreo 18 ani, înaltă și frumoasă, de vreo 170 cm înălțime[48] și cu umerii la fel de largi ca un sergent în gardă, având pe ea doar o haină ce-i atârna peste umeri până la jumătatea brațului. Trecând pe lângă noi, ne-a aruncat o privire fioroasă. Părul negru și aspru îi plutea peste umerii bruni și goi și picioarele masive, de care orice muntean putea fi mândru. Nici o negresă din Congo // nu p. 56
putea să fi afișat o indiferență mai absolută și barbară față de propria-i seminuditate decât această frumoasă fiică a Sionului, care se oțăra la noi pentru că eram creștini și străini, dar care nu schița nici un gest față de goliciunea superbului ei piept sau a faptului că în lumina soarelui toate detaliile formei ei de statuie erau clar conturate de textura subțire a acoperământului ei larg.

Activitatea, agitația și freamătul cartierelor evreiești erau uluitor de pozitive. Toți, cu excepția nenumăraților copii, erau angajați în câte un negoț, meșteșug sau ocupație, majoritatea artizanilor lucrând chiar pe stradă din lipsa locului în micile case aglomerate, vopsite în albastru, roșu sau verde, după capriciile ocupanților lor. Cizmari, lăcătuși, croitori, arămari, tâmplari, cămătari cu micile lor mese de lucru și scaune, copiști la birourile lor, scriind harnici pe dos, toți băteau, ciocăneau, coseau, mâzgăleau, trăncăneau și făceau cea mai remarcabilă larmă din câte se pot imagina. Am intrat într-una sau două case, dar cer permisiunea să trec în tăcere peste acele interioare. Am vizitat piața – toți măcelarii din Iași erau evrei, în vreme ce la București acest comerț este derulat exclusiv de români – o clădire plăcută, bine ventilată, cu beciuri magnifice, dar pe care a trebuit s-o părăsim rapid din cauza mușteliu, căci vreo 40 de milioane s-au repezit spre noi și ne-au gonit în mod rușinos de acolo. Am fost însă recompensați de minutul petrecut în hală unde am văzut // un grup foarte pitoresc în jurul unei hălci de vită, din felul cunoscut la piața p. 57
Clare[49] drept „marfă secundară", a cărei valoare era stabilită cu o ardoare plină de patimă. Orice student silitor la teologie care dorește să cunoască personajele despre care a citit atât de des ar trebui să viziteze Iașii. Tipurile de profeți și mari preoți abundă la fiecare colț de stradă. Unii dintre oamenii mai bătrâni sunt uimitor de pitorești, cu bărbi bogate și mulțimi de culori cu care Rembrandt s-ar fi delectat. Foarte puține femei, cel puțin cele pe care le-am văzut, sunt frumoase; dar, *en revanche*, copiii de ambele sexe sunt extraordinar de frumoși și bine construiți. Am dat peste mai mulți „copii Samuel", un portret al căruia ar aduna mulțimi la orice expoziție de artă.

---

[47] *Calea Cucu*, cartier din Iași, fost cartier evreiesc.

[48] *Five feet eight in height*.

[49] Zonă din Londra, care la 1657 se rezuma la micul magazin alimentar al domnului Clare. În timp, pe străzile din jur s-a dezvoltat un labirint de magazine, băcănii și măcelării. Piața s-a profilat pe vânzarea de carne, legume și fructe, o parte a ei fiind rezervată comercianților evrei, care își sacrificau animalele potrivit ritualului lor religios. În prezent aici funcționează o parte din London School of Economics, iar una dintre clădirile campusului se numește chiar Piața Clare (Clare Market).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

De la Iaşi am călătorit în etape uşoare spre capitala comercială a Moldovei, unde am ajuns spre sfârşitul celei de-a doua săptămâni a lunii august.

Puţine schimbări interveniseră în Galaţi de la fosta mea vizită în acel oraş în anul 1865. Construirea unei gări, aflată în vale la distanţă considerabilă de birourile oamenilor de afaceri şi de prăvăliile izraeliţilor, care monopolizau comerţul en detail în acest loc, stimulase municipalitatea să facă câteva drumuri excelente, mai ales unul, drumul de la gară spre oraşul de sus; dar această arteră frumoasă, largă, dreaptă, admirabil pavată era la urma urmelor în afara Galaţilor; multe dintre
p. 58 străzile cartierelor aristocratic şi comercial rămâneau în // aceeaşi situaţie înapoiată şi puţin civilizată ce le caracteriza de când făcusem cunoştinţă cu ele. Copacii din grădina publică crescuseră – lămpi cu gaz fuseseră plasate în aşteptarea gazului ce urma să fie introdus, fiind între timp excelent luminate cu arzătoare provizorii cu petrol; un sistem de canalizare fusese construit, în care casele de pe câteva străzi privilegiate îşi aruncau resturile; erau în construcţie lucrări de alimentare cu apă, care în ultimii ani au revoluţionat statisticile sanitare din Galaţi. Multe dintre aceste lucruri bune se datorau energiei şi perseverenţei prinţului Moruzi[50], în perioada când fusese primar al oraşului, a cărui determinare de a face paşi înainte pe drumul civilizaţiei distrusese indolenţa şi înfrânsese lăcomia celorlalţi boieri influenţi care aveau un cuvânt de spus în problemele Galaţilor. Moruzi a sporit taxele, a adunat banii pentru a plăti, *pro rata*, îmbunătăţirile şi a reuşit ca aceştia să fie direcţionaţi în acest scop în loc să se lipească, cum se obişnuia în administraţia municipală din România, de mâinile funcţionarilor civili. Între timp Galaţii au crescut şi prosperat uluitor, populaţia sa în 1874 numărând peste 100 000 de suflete[51], o foarte mare proporţie fiind formată din străini; exista şi o colonie engleză prosperă, activă şi foarte respectată, care constituia elita acelei societăţi.

În locul de naştere al lui Cuza[52], ca în toate oraşele româneşti mai mari cu excepţia Bucureştilor, evreii controlau tot comerţul cu amănuntul. Era o singură
p. 59 prăvălie mai importantă în Galaţi ţinută // de un creştin moldovean. Exportul cerealelor era controlat în principal de greci, importul, navigaţia, livrările maritime de englezi, greci şi alţi străini; moldoveanul autohton, de era boier, era vânzător de produse naturale sau proprietar de imobile; de era proletar era tăietor de lemne şi sacagiu. Înainte de războiul din 1877 părea că toate mijloacele de a câştiga o pâine care nu depindeau nemijlocit de pământul natal şi produsele lui agricole erau complet antipatice românului veritabil. Era *fruges consumere natus* şi gata să muncească acel pământ fertil din care trăgea bogăţia pentru stăpânii săi şi subzistenţa pentru el; dar părea incapabil să înveţe altă meserie în afara celei care scotea de la el minimum de efort intelectual şi maximum de efort fizic. El câştiga

[50] Alexandru D. Moruzi (1815–1878), ales în două rânduri primar al Galaţilor (aprilie 1871-aprilie 1873, iulie 1874), a fost primul edil care a apelat la împrumutul public pentru strângerea de fonduri în vederea modernizării oraşului. Moruzi a comandat primul plan de mare sistematizare al urbei, a realizat ridicarea, amenajarea şi modernizarea portului, a introdus apă curentă în oraşul „de sus", canalizarea şi iluminatul public cu gaz aerian, obţinut din cărbune. A făcut parte din Adunarea Electivă, care l-a proclamat domn pe Alexandru Ioan Cuza.

[51] Cifră evident exagerată, populaţia oraşului fiind în anii 1870 de circa 50 000 de locuitori.

[52] Cercetările arată Bârladul drept locul de naştere al domnitorului Cuza.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mai puțin și contribuia mai mult, în proporție cu cantitatea brută a venitului său, la venitul public decât oricare altă clasă a concetățenilor săi. Era vaca de muls a statului, ca și a boierului; și trebuie să spun că nici unul, nici celălalt nu făcea multe pentru el în schimbul răbdătoarei lui productivități. Fără îndoială că evreii din Moldova și Țara Românească au cereri speciale, clare și serioase, ce necesită o rezolvare promptă; dar îmi părea că viața țăranului român era una de continuu abuz și că, din cauza faptului că era complet incoerentă, în sensul carlylian al termenului, șansele de a-i se face dreptate erau extrem de slabe. Situația sa ar fi fost de nesuferit pentru oricine mai puțin rezistent, amabil și supus decât el. Ignoranța era desigur rădăcina // multora dintre suferințele lui; și era de datoria „păstorilor și p. 60
stăpânilor" lui s-o sape și s-o distrugă, acelea fiind sarcini pentru care nu era făcut de natură să le execute *proprio motu*. Era la fel de superstițios ca un amerindian și de nechibzuit ca un sălbatic australian. Își lăsa copiii, principala speranță a lui și a subpopulatei sale țări, să moară din lipsa celei mai simple îngrijiri pe care instinctul o dicta. Când era bolnav, nu mergea la doctor și nu lua nici un medicament, în afară de *rachiu*[53] sau vreo fiertură drăcească făcută de o vrăjitoare din sat.

Țăranca româncă era la fel de harnică pe cât de prolifică se punea jos și aștepta să moară, cu mult fatalism turcesc în convingerea că nimic nu-l va ajuta să se vindece; dar își educa rar copiii, ale căror vieți erau sacrificate pentru îndeplinirea obligațiilor zilnice. Era servitoarea, nu egala sau tovarășa soțului. Baza mâncării ambilor era *mămăliga* sau făina de porumb, înmuiată cu apă într-un soi de terci și mâncată cu puțin sare. Mâncau foarte rar carne, fiind astfel incapabili să reziste bolilor sau oboselii severe. Copii mureau pe capete de maladii care în Europa Occidentală nu se dovedeau fatale pentru populația infantilă. Într-un sat aflat între Ruginoasa și Roman, care aparținea unui prieten de-al meu și care întreținea pe cheltuiala sa un medic aflat în serviciul țăranilor, 57 din 60 de copii sub 7 ani au murit de difterie în anul 1874. Părinții nu-l primeau pe doctor în casele lor, nici p. 61
măcar să împiedice ca fiii vecinilor // să nu se adune în jurul așternuturilor micilor suferinzi. Tot ce făceau era să angajeze o vrăjitoare profesionistă care să bolborosească o vrajă sau să rostească o incantație. În vreme ce evreul român – nu vorbesc de imigrantul de origine poloneză sau rusă, adesea la fel de ignorant sau superstițios ca și creștinul autohton – se folosea rapid de descoperirile și resursele științei medicale, munteanul și moldoveanul le respingeau complet și cu încăpățânare.

În alte privințe, contrastul dintre rase era la fel de mare ca și cel dintre condițiile sanitare. Românul nu ar repara o fereastră, n-ar pune un olan pe casă și n-ar face o pereche de ițari. Toate aceste ocupații și o mulțime de altele de tipul celor mai simple îndeletniciri mecanice erau exercitate de evrei sau germani. Românii lucrau mult, din copilărie și până la mormânt; singurele lor plăceri sau distracții erau *hora* sau sticla de rachiu; teatrul, amfiteatrul, galeria de artă, muzeul sau clubul lui erau *crâșma* de la drum, ținută de evreul care era confidentul lui, sfătuitorul, furnizorul de știri, agentul, comerciantul, cămătarul, samsarul și într-un

[53] *Raki*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cuvânt singurul gestionar al afacerilor sale şi arbitru al destinului său. Era, fără doar şi poate, cel mai muncitor, dar şi cel mai nepăsător ins din lumea creştină. Toţi ceilalţi din ţară, boieri, evrei, preoţi sau străini, trăiau pe seama lui. Alţii dansau, dar el plătea muzica. Nu că era prost; dimpotrivă, talentele lui naturale nu erau vrednice de dispreţ, dar ele nu fuseseră niciodată cultivate, iar indiferenţa faţă de propria-i soartă devenise o parte integrantă a caracterului său.

p. 62 După realizarea independenţei României, // categoria *terranus* se schimbase în bine, moral, intelectual şi fizic. Impunerea serviciului militar şi educaţia obligatorie făcuseră minuni în a-i ridica respectul de sine şi a-i deschide ochii la necesitatea de a-şi îmbunătăţi condiţiile de trai. Dintr-un simplu hamal al lumii devenise, în mii de instanţe, un artizan priceput, muncitor, meseriaş sau chiar mic comerciant. În oraşe, ştiinţa sanitară făcuse multe progrese pentru îmbunătăţirea vieţii claselor mai sărmane ale dacilor, în vreme ce căile ferate şi şcolile de la ţară aduseseră cu sine un anumit nivel de civilizaţie în marea majoritate a judeţelor ţării. Dintre toate ţările Europei, România a cunoscut în ultimul deceniu cea mai rapidă dezvoltare a resurselor sale interne şi a bunăstării poporului. Ea a arătat drumul spre progres nu numai micilor ei vecini, Serbia şi Bulgaria, a căror emancipare politică era contemporană cu a sa, ci şi marii Rusii, aflată mult în spate în toate privinţele esenţiale ce ţin de progresul material. Principalele oraşe provinciale româneşti, la câteva dintre care s-a făcut referire în acest capitol, sunt acum mai bine pavate, iluminate, asanate şi administrate decât St. Petersburg şi Moscova; ţărănimea este mai bine educată, îmbrăcată şi hrănită decât *mujicii* ruşi; armata sa, în ce priveşte disciplina, echipamentele, mobilitatea şi spiritul militar, este infinit superioară celei a Moscovei, cu singura excepţie a gărzilor de corp, a căror eficienţă se datorează supervizării personale a ţarului Alexandru Alexandrevici[54].

[54] Alexandru al III-lea al Rusiei (1845–1894), ţar al Rusiei (1881–1894).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

EDOARDO GIOIA

1832–1901

Născut la Torino în 1832, Edoardo Gioia a fost inginer specializat în lucrări hidraulice, dar şi un arhitect renumit în epocă. În perioada studiilor pariziene i-a cunoscut pe Charles Nepveu, arhitect care a lucrat la palatul de la Versailles şi pe Ferdinand de Lesseps, conducătorul lucrărilor Canalului de Suez. Gioia a lucrat şi el la Canalul de Suez, fiindu-i încredinţate lucrările de la El Guisr, lângă Somalia. Activitatea sa a fost elogiată de Lesseps, care a trimis scrisori de mulţumire guvernului italian, iar Gioia a fost vizitat, la locuinţa sa din Somalia, chiar de împărăteasa Eugenia, în semn de preţuire. Inginerul italian a fost invitat să participe şi la lucrările Canalului Panama, dar a refuzat. El a revenit în Egipt în 1884, pentru a supraveghea lucrările de lărgire a Canalului de Suez. A murit în 1901, la Roma.

În România inginerul torinez a fost invitat să studieze organizarea unui sistem de irigaţii în Câmpia română. A sosit în 1874, iar experienţa sa i-a inspirat lucrarea *Lettre à M. Minghetti, président du Conseil des Ministres du Roi d'Italie sur les Conventions comerciales avec la Roumanie*, din care am selectat fragmentele următoare. Edoardo Gioia a descoperit cu uimire civilizaţia românească, atât de asemănătoare cu cea italiană, scrierea sa fiind concepută pentru a sensibiliza guvernul italian faţă de bogăţiile naturale ale României. El era convins că regiunea reprezenta oportunităţi deosebite pentru investitorii din peninsulă. Argumentele sale erau: originea latină comună, deschiderea spaţiului românesc faţă de civilizaţia occidentală, resursele încă nevalorificate ale ţării, posibilitatea ca România să devină o destinaţie predilectă pentru emigraţia italiană. Îşi exemplifica ideile prin cifre edificatoare referitoare la exportul, importul, navigaţia fluvială, numărul locuitorilor, preocupările acestora, sistemul de învăţământ. Gioia a subliniat disponibilitatea liderilor români în rezolvarea problemelor sociale: dezrobirea ţiganilor, emanciparea ţăranilor, secularizarea averilor mănăstireşti, dar şi dorinţa României de a se desprinde de sub tutela Porţii, politica independentă a ţării fiind anunţată printr-o serie de fapte concrete ca: dreptul de a bate monedă, de abolire a jurisdicţiei consulare, dreptul de a încheia convenţii comerciale direct cu statele europene. În acest sens el considera că semnarea unei convenţii comerciale italo-române ar fi fost benefică dezvoltării economice a ambelor state. De asemenea, el şi-a exprimat certitudinea în rezolvarea chestiunii israelite, care avea un ecou deosebit în cercurile politice europene din epocă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

EDOARDO GIOIA

Scrisoare către Excelența Sa M. Minghetti, președintele Consiliului de miniștri al regelui Italiei despre Convențiile comerciale ale României[1]

p. 5

Excelenței Sale Domnului M. Minghetti[2],

Președintele Consiliului de Miniștri al Maiestății Sale Regelui Italiei

Excelența Voastră știe că guvernul prințului Carol[3] și-a manifestat intenția de a introduce în România un sistem de irigații asemănător celui din Italia de Nord. Am avut onoarea de a fi chemat la București, pentru a fi consultat în această chestiune. Raportul, pe care l-am prezentat Excelenței Sale, ministrul lucrărilor publice, a fost urmat de o cerere de fonduri <adresată> Parlamentului, pentru începerea studiilor.

Înainte de a îndeplini, așa cum trebuie, misiunea ce mi-a fost încredințată, a fost nevoie să cunosc resursele și energiile productive ale României și să mă asigur că starea statului român poate fi compatibilă cu acest proiect. M-am ghidat după scrierile foștilor călători italieni și m-am oprit asupra acelor aspecte din regiunile
p. 6 vizitate, care pot fi utile Italiei și am făcut mai multe observații, pe care // vă cer îngăduința de a vi le supune atenției voastre [...]

Înainte de toate lăsați-mă să spun cât de deosebit este poporul român, vigoarea și frumusețea țăranilor, spiritul viu al orășenilor și mai ales atitudinea binevoitoare față de civilizația occidentală. Văzându-i, auzindu-i, mi-am spus deseori: Contele Cavour[4] ar fi fost fericit, dacă ar fi avut șansa să parcurgă România și să constate cât de justă a fost atitudinea sa, prin care i-a luat apărarea![5] Adevărul este că recunoștința românilor este mare față de acest om de stat, care se gândea la renașterea Italiei atunci când susținea dreptul unui popor frate. Sunt fericit să pot transmite această mărturie de recunoștință celui care, începând cu Congresul de la Paris, a fost iscusitul său colaborator, apoi colegul și prietenul devotat până în ultimul său ceas[6].

---

[1] Traducerea s-a făcut după Edoardo Gioia, *Lettre à M. Minghetti, président du Conseil des Ministres du Roi d'Italie sur les Conventions commerciales avec la Roumanie*, Rome, Imprimerie Royale, 1875.

[2] Marco Minghetti (1818–1886), om politic italian, ministru și premier (1863–1864 și 1873–1876).

[3] Carol de Hohenzzolern-Sigmaringen (1839–1914), prinț al României din 1866, Alteță Regală din 1878 și rege al României din 1881 până în 1914.

[4] Camillo Benso di Cavour (1810–1861), premier al Regatului Sardiniei și apoi al regatului Italiei (1852–1861).

[5] Se referă la atitudinea contelui Camillo de Cavour, reprezentantul Regatului Sardiniei la tratativele diplomatice referitoare la unirea principatelor din timpul și după războiul Crimeii.

[6] Se referă la Marco Minghetti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Prima impresie pe care o lasă România este că este o proiecție a Italiei în Orient. Asemănarea de caracter și obiceiuri, pe care o găsim acolo și mai ales tradiția puternică a originii, pe care românii o păstrează în titulatura etniei lor și pe care o amintesc ca un titlu de glorie, ca un gaj al voinței lor de a cuceri civilizația în care Roma, constituie principalul centru în lume!

Printr-o prudență instinctivă împotriva unor încercări de a fi absorbiți de vecini puternici, românii caută ajutor moral în Occident, la Franța și la Italia, națiuni de aceeași origine. Recunoștința lor către Franța este veritabilă // și, în p. 7
zilele dureroase ale protectoarei lor[7], ei se manifestă cu o spontaneitate înduioșătoare; totuși sentimentul lor față de Italia are, putem spune ceva mai deosebit, fără îndoială datorită originii apropiate [...]

VI

România a promis să fie un element de stabilitate și libertate în Europa orientală și s-a ținut de cuvânt. Prima manifestare a autonomiei sale a fost să-și îmbunătățească imaginea în Occident. Un număr considerabil de tineri care au vrut, fie pe cheltuiala lor, fie pe cea a statului să studieze în Franța, Italia, Germania, au revenit în țară și au intrat în cariere publice sau au îmbrățișat profesii liberale și deja administrația și justiția funcționează ca în statele civilizate. Există în București o Curte de Conturi și o Curte de Casație. Codurile care datează de zece ani[8] au avut drept model codurile franceze și sunt aplicate de tribunale de primă instanță, de apel și de cele cu juranți. Finanțele au fost organizate după model francez. // p. 45
Sistemul prefecturilor este adoptat, dar cu mari libertăți locale comunale și provinciale. Șoselele, care în 1861 nu aveau o lungime mai mare de 727 kilometri, au devenit mai multe an de an; astăzi avem mai mult de 2 000 km de șosele și drumuri învecinate; alți 5 000 de kilometri sunt fie în construcție, fie în studiu. Pe râurile principale, frumoasele poduri de lemn sunt înlocuite de cele de fier, care cunosc frecvent violența apelor. Poștele naționale care de zece ani au înlocuit poștele străine, merg excelent. O rețea telegrafică de mai mult de 3 000 de kilometri leagă orașele din provincie de capitală, le unește între ele și apoi <le leagă> de Europa.

Numărul celor certați cu legea este relativ mic. Din cele 47 de penitenciare, 16 sunt închisori centrale. Deținuții sunt folosiți și la exploatarea salinelor; direcția închisorilor a constituit ateliere de țesături pentru pânzeturi și frânghii. Fundații vechi au prevăzut dotarea a 35 de spitale, dintre care unele sunt impresionante. Un zel de lăudat este desfășurat de serviciul sanitar; dar în afara principalelor orașe, numărul de medici nu corespunde nevoilor populației. Tinerele sărace, primite într-un azil de lângă București, sunt educate sub patronajul Prințesei domnitoare[9].

---

[7] Se referă la războiul franco-german din 1870–1871, soldat cu înfrângerea Franței, care pierdea două provincii importante și bogate: Alsacia și Lorena.

[8] Referire la codul civil adoptat în 1864 și intrat în vigoare la 1 decembrie 1865 și la codul penal adoptat în 1864, aplicat de la 1 mai 1865.

[9] Elisabeta de Wied, cunoscută și sub numele său literar Carmen Sylva (1843–1916), prințesă și apoi regină a României, soția lui Carol I.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

S-au făcut eforturi serioase pentru educație, pe care o lege liberală a făcut-o obligatorie pentru ambele sexe,[10] dar personalul nu este suficient. Există două universități la București[11] și la Iași[12]; în marile orașe sunt 7 licee, 14 gimnazii sau colegii, 8 seminarii, 3 școli centrale de fete cu burse și 3 externate secundare de fete; 4 școli de comerț în București, Galați, Brăila, Ismail; 3 școli de arte și meserii
p. 46 în București, Iași, Craiova; 2 școli de Arte frumoase // (arhitectură, sculptură, pictură), 2 conservatoare de muzică și de declamație în București și Iași. Arta, în toate formele sale este apreciată și gustată; București are un teatru mare; în afară de piesele naționale se joacă opere italiene și piese de bază ale repertoriului francez.

Administrația financiară a țării merită o mențiune specială, pentru ordinea și legalitatea care o guvernează.

Fiecare din ultimele cinci bugete a fost aprobat în anul de dinaintea celui în care trebuia aplicat. Astfel cel din 1876 este deja adoptat:

Venituri		
Contribuții directe	fr.	28 638 601, 83
Contribuții indirecte	fr.	31 403 000, 00
Domenii	fr.	20 295 542, 07
Poște, telegraf, căi ferate	fr.	3 520 000, 00
Produse diverse	fr.	7 649 927, 10
Bonuri de trezorerie	fr.	1 917 313, 40
Venituri extraordinare	fr.	812 500, 00
Total	fr.	94 236 884,40

Cheltuieli		
Consiliul de miniștrii	fr.	42 848,00
Ministru de interne	fr.	8 409.377,27
Afaceri străine	fr.	779.188,75
Justiție	fr.	3 806 424,00
Instrucție publică și culte	fr.	8 225 223,00
Război	fr.	18 399 760,00
Lucrări publice, agricultură, comerț	fr.	5 670 932,91
Finanțe	fr.	52 402 632,55
Dobândă la împrumutul de 29 milioane	fr.	2 400 000,00
Credit suplimentar	fr.	1 000 000,00
Total		101 236 386,48

p. 47 În finanțe sunt incluse garanțiile căilor ferate, dobânzile vechilor împrumuturi, care absorb împreună 30 de milioane și tributul către Poarta otomană, care, prin convenția din 1858, a fost stabilit la 1 500 000 piaștri pentru Moldova și 2 500 000 piaștri, pentru Țara Românească, ceea ce echivalează cu aproximativ 1 300 000 franci. Cheltuielile de strângere și de administrare a ministerului

[10] Este vorba de legea învățământului din 1864, prin care învățământul primar era declarat obligatoriu și gratuit.

[11] Universitatea din București a fost inaugurată în 1864.

[12] Universitatea din Iași a fost inaugurată în 1860.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

finanțelor se ridică la 17 milioane de franci. În fiecare an se aduce la buget 1 milion de franci, pentru credite suplimentare și extraordinare, pe care guvernul îi poate folosi fără a da socoteală.

Deficitul de aproape 7 milioane este acoperit de ultimul împrumut. Valoarea domeniilor statului crește an de an și este de remarcat că impozitul funciar ar putea fi mai mare, dacă ar exista un cadastru pentru buna înregistrare a contributorilor. Regia tutunului care dă statului 10 milioane se unește cu monopolul sării, care dă statului 4 milioane. Impozitul asupra băuturilor spirtoase a urmat introducerii timbrului; guvernul a promis o creștere a veniturilor prin reorganizarea vămilor. În ultimii zece ani contribuțiile directe au crescut de la 16 milioane la 28 și jumătate, cele indirecte de la 10 milioane la 31 milioane și jumătate, veniturile domeniilor de la 13 milioane la 20 milioane.

De la unire, România a contractat șase împrumuturi rambursabile, dintre care trei pentru mari lucrări de utilitate publică. Cea mai mare parte din celelalte trei a fost acoperită în întregime în țară: ipoteca asupra domeniilor statului și emisă sub forma obligațiilor domeniale, la cursul de 75, în 1871, depășește echivalentul. Cele șase împrumuturi au format o cifră totală de 159 de milioane, deja redusă la 130 milioane prin amortismentul parțial, ce pot fi rambursate total în 1891. În ultima
fază, (10/22 aprilie 1875) marea carte // a datoriei publice a fost deschisă printr-un p. 48
împrumut de 5% de 29 milioane franci contractat la Paris și care este destinat a scoate o datorie flotantă de 17 milioane de franci și a face față descoperirii bugetului. Observăm că statul posedă bunuri materiale de o valoare reală de 370 milioane franci, vedem că situația financiară a României este dintre cele mai bune.

Notez aici în trecere că obligațiile rurale de răscumpărare a corvezilor, cu o dobândă de 10%, create în 1865 la o sumă 106 300 000 piaștri sau în jur de 32 220 000 franci, nu apasă pe buget. Rambursarea se face anual prin mijlocul redevențelor plătite de țărani, iar lichidarea este încredințată unei administrații speciale, independentă de ministerul de finanțe [...]

<Parlamentul> are două Camere. Deputații sunt aleși pe o perioadă de patru p. 49
ani, în patru colegii astfel: marii proprietari, micii proprietari, negustorii, comercianții, industriașii și profesiunile liberale și țăranii (*în acest ultim colegiu* alegerea se face în două tururi). Senatul este ales pe opt ani și reînnoit la fiecare patru ani cu jumătate din membri[13]; fiecare județ numește doi senatori, unul din colegiul proprietarilor de pământ, altul din cel al proprietarilor imobiliari din capitala de județ. Numărul deputaților este de 157, dintre care 33 pentru primul, al doilea și al patrulea colegiu și 58 pentru colegiul al treilea, marile orașe numesc fiecare mai mulți deputați. Senatorii sunt 68, dintre care 66, câte doi pentru fiecare colegiu de județ, iar ceilalți doi sunt aleși de către universitățile București și Iași, fără a se mai pune la socoteală moștenitorul tronului, mitropoliții și episcopii diocezani, care fac parte de drept din Senat.

Constituția României, care se apropie cel mai mult de constituția belgiană,
este în afară de două sau trei // lacune, una dintre cele mai liberale din Europa. De p. 50
exemplu libertatea presei este recunoscută chiar mai mult decât în alte țări.

[13] Restul îl constituiau senatorii de drept.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Articolul, <care recunoaşte acest lucru> este făcut de către unul dintre primii jurnalişti ai ţării, ministrul cultelor şi al instrucţiunii publice, C.A. Rosetti[14] şi este atât de remarcabil încât îl vom reda [...] Românii au la fel ca noi credinţa libertăţii; au pus-o la baza fundamentului lor naţional şi nu trebuie să regrete acest lucru.

Nu numai libertatea de conştiinţă este absolută; orice cult poate fi exercitat fără autorizaţie guvernamentală, cu singura condiţie ca să nu aducă nici un prejudiciu nici ordinii publice, nici bunelor moravuri. Membrii lui se pot reuni şi
p. 51 delibera fără autorizaţie. Învăţământul este liber, // iar cel primar este obligatoriu şi gratuit. Funcţionarul public poate fi urmărit fără autorizaţie de către cetăţean, care poate să depună plângere împotriva lui. Pedeapsa cu moartea nu mai poate fi niciodată reintrodusă, decât numai în codul penal militar, în timp de război. Extrădarea refugiaţilor politici este interzisă.

Sufragiul este semiuniversal pentru alegerea celor două Camere, pentru că fac parte din primul colegiu cei care au un venit funciar de 300 ducaţi (3 525 franci) şi mai mult; din al doilea colegiu <fac parte> cei care au un venit funciar sub 300 ducaţi şi mai mare de 100 ducaţi; din al treilea <colegiu> comercianţii şi industriaşii, care plătesc statului un venit de 80 de piaştri (29 fr. 60); din al patrulea <colegiu> toţi cei care plătesc statului orice impozit, cât de mic ar fi şi care nu sunt cuprinşi în categoriile precedente. Sunt exceptaţi de la cens, la colegiul trei, toate profesiile liberale, ofiţerii în retragere, profesorii şi pensionarii statului. Nimeni nu poate fi şters de pe listele electorale, fără ca motivul radierii sale să-i fie anunţat; listele sunt făcute publice în presă. În 15/27 noiembrie în fiecare an, Adunarea legislativă şi Senatul se reunesc fără a fi convocate, dacă Prinţul nu le-a convocat înainte. La fel cu ceea ce s-a făcut în Piemont, pentru toţi italienii, românii de pretutindeni pot obţine exercitarea drepturilor politice printr-un vot al Corpurilor legislative.

La fel ca şi în Italia, articolul 1 al Statutului[15] care afirmă că religia catolică este religia statului, ceea ce nu ne împiedică să cunoaştem libertatea celorlalte culte, art. 21 din Constituţia română afirmă că religia ortodoxă din Orient este religia dominantă
p. 52 a statului român, expresie improprie, dar în ciuda căreia // există libertatea celorlalte culte. Biserica română este independentă de jurisdicţia străină.

Căsătoria religioasă fiind declarată obligatorie, se întâmplă că prin existenţa divergenţelor ce există între obstacolele canonice şi cele prevăzute de legea civilă să existe diferenţe incomode; dar Curtea de Casaţie a trecut acest obstacol, printr-o interpretare înţeleaptă. Astfel există un precedent preţios pentru următoarele ameliorări ale legii fundamentale.

Cât despre problema israelită, care a tulburat întreaga Europă şi în special Italia, şi care nu poate trece neobservată de nici un călător imparţial, trebuie spus de la început că israeliţii omagiază spiritul de echitate şi bunăvoinţa domnului şi că problema a intrat pe un drum, care ne indică o rezolvare justă, mai ales că în nici

[14] Constantin Alexandru Rosetti (1816–1885), lider radical al grupării liberale, unul dintre precursorii jurnalismului românesc, unul din conducătorii revoluţiei de la 1848 din Ţara Românească, editor al revistelor „România viitoare" şi „Republica Română", iar din 1857 al cotidianului „Românul", de orientare liberal-radicală.

[15] Statutul era Constituţia regatului Italiei adoptată în martie 1848.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

un secol nu a existat intoleranță în România, chiar în rândul clerului. Măsurile restrictive de care se plâng israeliții, provin, se spune, din activitatea lor prea apăsătoare. Modul în care israeliții încearcă să-și manifeste patriotismul față de români, ca și coreligionarii lor din Franța, Anglia, Italia, Germania și dorința evidentă a României de a fi considerată alături de țările civilizate, unde exercitarea drepturilor civile și politice nu este legată de credințele religioase, ne face să ne gândim că va veni o zi în care această problemă va fi rezolvată, chiar de stat, la fel cum au fost rezolvate și alte chestiuni, probabil cu aceeași unanimitate. Cum să ne îndoim, când ne amintim că românii au emancipat țiganii[16] și că nu le-a lipsit energia, pentru a rezolva dificila chestiune a emancipării țăranilor[17]. Guvernul provizoriu al Țării Românești în 1848, nu a introdus din proprie inițiativă în programul său emanciparea israeliților?[18] // România are din timpuri trecute, bănci. p. 53
Societăți puternice de credit s-au constituit de curând în țară. Creditul funciar s-a stabilit pe baza asociației proprietarilor. Asigurările au fost până acum în mâinile exclusive ale sucursalelor străine. Societăți naționale s-au format și prosperă. Oameni politici de renume se preocupă de marile interese industriale ale țării.

O lege organică prevede de curând, conform vechilor obiceiuri ale țării, alegerea și investitura arhiepiscopilor mitropolitani și a episcopilor și întâlnirea periodică a Sinodului național[19]. În modul de alegere care a fost adoptat, elementul ecleziastic este reprezentat de cei doi arhiepiscopi-mitropolitani, de cei șase episcopi diocezani și de episcopii *in partibus*, români sau naturalizați români, rezidenți în România, iar elementul laic de către senatorii și deputații ortodocși reuniți toți în aceeași adunare. S-a înfăptuit secularizarea averilor mănăstirești[20], care cuprinde și pe cea a mănăstirilor închinate care, în detrimentul statului, au permis <până atunci> amestecul străinilor în treburile interne. Clerul român este patriot: istoria nu menționează nici o luptă între stat și biserică. Preotul de la țară este un simplu țăran care, ca și alții, lucrează pământul, pentru a-și hrăni soția și copii și care predică și oficiază Evanghelia în limba națională, fără comentarii.

Limba română se aproprie mult de a noastră. Un istoric bizantin, Chalcocondylas[21], a scris, acum mult timp că limba dacilor (românilor) se aseamănă cu cea a italienilor: a adăugat că obiceiurile lor se asemănau. Încet-încet de 40 de ani[22] această limbă // a fost debarasată de alfabetul chirilic sub care era p. 54

[16] Robii țigani au fost emancipați în mai multe etape. În Moldova ultimul ofis domnesc, prin care au fost emancipați robii particularilor a fost în noiembrie 1855, iar în Țara Românească în februarie 1856.

[17] Referire le reforma agrară din august 1864, prin care țăranii clăcași erau eliberați de obligațiile față de boieri și erau împroprietăriți cu pământ. Legea a fost un pas important în procesul de modernizare a statului român.

[18] Este vorba de *Proclamația de la Islaz*, programul revoluției de la 1848 din Țara Românească.

[19] Biserica Ortodoxă Română a luat naștere în 1872 prin desprinderea mitropoliei Ungrovlahiei și cea a Moldovei de sub ascultarea canonică a Patriarhului de la Constantinopol și ridicarea mitropolitului Ungrovlahiei la rangul de mitropolit primat al României.

[20] Secularizarea averilor mănăstirești a avut loc în decembrie 1863, fiind prima mare reformă a guvernului condus de Mihail Kogălniceanu (1863–1865).

[21] Laonicus Chalcocondylas (cca. 1430–1490), cronicar bizantin.

[22] În 1860 se adoptă oficial alfabetul latin.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

înmormântată şi inaccesibilă pentru Occident. Numărul cărţilor publicate în ţară în limba română era de 6 în 1800 şi de 29 în 1830. Astăzi există un număr mare de tipografii, de jurnale, de reviste, de traduceri; cărţile originale sunt în creştere. România are poeţi distinşi, oratori elocvenţi, profesori emeriţi, arheologi pasionaţi, savanţi, istorici, artişti. Au fost iniţiate săpături pentru a descoperi antichităţi daco-romane, au fost publicate cronici naţionale, se caută în bibliotecile europene informaţii despre români, s-a fondat un Muzeu naţional.

Folosind, în scopul cel mai nobil, libertatea de unire şi de asociaţie s-au organizat conferinţe la care au participat personalităţi din lumea politică, literară, ştiinţifică şi s-a înfiinţat o societate pentru propagarea educaţiei populare. Iniţiativa a fost luată de Ateneu[23], un fel de Academie liberă, care reuneşte trei secţii: cea de ştiinţe matematice, fizică şi ştiinţe ale naturii, cea de ştiinţe morale şi politice, de literatură şi de arte. S-a fondat şi Academia română[24], specializată în studiul lingvisticii naţionale, unde sunt aleşi membri din toate ţinuturile unde se vorbeşte limba română. Acum câteva săptămâni, la apelul lui Cesare Correnti[25], preşedintele Societăţii geografice italiene, o Societate geografică s-a născut la Bucureşti.

În sfârşit, o altă societate este meritorie, pentru că are drept obiect binefacerea şi a fost întemeiată de Alteţa Sa Principesa Elisabeta alături de alte mari doamne, care vor să salveze săracii. Prinţesa României încântă prin operele
p. 55 sale de binefacere şi de ajutorare a artelor // şi seamănă prin energie cu ceea ce admirăm noi la prea graţioasa principesă Margareta[26] [...]

Românilor le place, asemenea nouă, să exalte patriotismul, să glorifice eroii naţionali, să celebreze memoria celor care în epoci diferite au onorat şi servit patria. Au ridicat o statuie lui Mihai Viteazul[27], prinţul Ţării Româneşti, care la sfârşitul secolului al XVI-lea a încercat să unească Principatele; intenţionează să ridice o alta lui Ştefan cel Mare, prinţul Moldovei, care un secol mai înainte a repurtat 40 de victorii asupra maghiarilor, polonezilor şi turcilor şi care, apărător al patriei şi al creştinătăţii a primit de la Papă titlul de Soldat al lui Christos. Chiar în aceste zile, un artist din Roma[28], ridică o statuie a lui Heliade Rădulescu[29] mort de curând şi căruia românii îi sunt recunoscători pentru ceea ce a făcut pentru literatura naţională.

Trebuie să menţionez eforturile care se fac în România pentru apropierea de Occident.

Ţara, care avea altădată monede naţionale, dar care a sfârşit prin a introduce monede din ţările vecine, a reluat obiceiul de a bate monedă şi a adoptat ca şi noi modul şi titlul de a bate monedă ca în Franţa[30]: unitatea monetară care corespunde

---

[23] Societatea culturală Ateneul român a luat fiinţă în 1865.

[24] Înfiinţată la 1/13 aprilie 1866 sub denumirea de Societatea Literară română, care în anul următor şi-a luat numele de Societatea Academică Română. În 1879 şi-a luat numele de Academia Română.

[25] Cesare Correnti (1825–1888), om politic şi de cultură italian, preşedinte al Societăţii regale de geografie între 1873–1879.

[26] Margareta de Savoia (1851–1926), regină a Italiei (1878–1900).

[27] Statuie ecvestră de bronz finalizată în 1873, operă a sculptorului Albert-Ernest Carrier- Belleuse.

[28] Este vorba de sculptorul italian Ettore Ferrari (1845–1929).

[29] Ion Heliade Rădulescu (1802–1872), scriitor, pubiicist, lingvist.

[30] Conform constituţiei din 1866, domnul avea dreptul de a bate monedă. În 22 aprilie/4 mai 1867 a fost promulgată Legea pentru înfiinţarea unui nou sistem monetar şi pentru fabricarea monedelor naţionale. Sistemul monetar românesc a adoptat sistemul bimetalist al Uniunii Monetare Latine.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

unui leu şi centima, care se numeşte ban. În 1868, guvernul a bătut monedă divizionară cu armele României, în valoare de 25 milioane franci. Timbrele au efigia prinţului. Sublima Poartă s-a opus de-a lungul timpului, împotriva dreptului de a bate monedă, dar românii au replicat prin mărturia // vechilor tratate, unde p. 56
tributul este menţionat în moneda naţională.

Sistemul zecimal de greutăţi şi măsuri se aplică deja lucrărilor publice. Românii urmează calendarul iulian, care în acest secol este în întârziere cu 12 zile; dar calendarul gregorian este deja folosit în poştă şi telegraf.

Guvernul român a încheiat deja cu statele străine mai multe convenţii telegrafice şi poştale, ale căilor ferate şi de extrădare. Anul trecut a participat la Congresul medical de la Viena, ca şi la cel mondial al poştei de la Berna[31]. A fost reprezentat în Comisia internaţională de statistică de la Stockholm, a aderat la Convenţia internaţională de la Geneva[32], pentru ajutorarea răniţilor în timp de război. Din 1865, Franţa a admis România ca stat în convenţia telegrafică din 17 mai din acel an, l-a primit pe agentul diplomatic român la Paris[33] şi i-a dat acte guvernului român prin propriul său agent la Bucureşti[34]. România face parte şi din Convenţia telegrafică de la Roma alături de alte state. Este util să încheiem cu România o convenţie poştală aşa cum am făcut cu alte guverne.

Puterile garante ale autonomiei române sunt reprezentate la Bucureşti de către diplomaţi, care poartă titlul de agent politic sau consul general. Consulatul rus datează din 1782[35]. Rusia a făcut din această poziţie una dintre condiţiile puse în tratatul de la Kuciuk Kainardji[36]; Rusia acordă o mare importanţă acestui post, astfel încât întotdeauna a numit diplomaţi de prim ordin, care au trecut de aici la ambasade. Austria o imită. Republica franceză a instalat un consulat[37], // declarând p. 57
că vrea să fie informată despre intrigile, pe care duşmanii săi le-ar ţese pe valea Dunării de Jos. Primul consulat englez datează din 1802[38]. Cabinetul de la Berlin, care a schimbat consulatul Prusiei cu cel al Confederaţiei Germane de Nord în 1866, după înfrângerea Franţei l-a transformat într-un consulat al Imperiului german. Italia, asemenea tuturor marilor puteri, care au luat parte la Congresul de la Paris, a avut sub numele de Sardinia, comisarul său în divanurile ad-hoc[39] (care, fie spus în paranteză a fost sărbătorit ca un italian) şi apoi consul după reorganizarea ţării[40]. Statele Unite au numit şi ele în 1870 un agent şi un consul

---

[31] În 1874 s-a semnat la Berna actul prin care s-a înfiinţat Uniunea generală a poştelor.

[32] Prima convenţie de la Geneva referitoare la răniţii din războaie a fost semnată în 1864.

[33] Agentul României la Paris era Ion Bălăceanu (1828–1914).

[34] Consul general al Franţei la Bucureşti a fost baronul Adolphe d'Avril (1866–1876).

[35] Primul consul rus a fost Serghei Lazarovici Lascariov, în 1782.

[36] *Kainardgi*, tratatul de pace a fost încheiat în 1774 între Imperiul rus şi Imperiul otoman.

[37] Consulatele franceze în principate au fost constituite la sfârşitul secolului al XVIII-lea. Cei doi consuli au fost Joseph Parant la Iaşi (1796–1798) şi la Bucureşti, Claude Emile Gaudin (1795–1796), secretarul ambasadei Franţei la Constantinopol. Acesta din urmă nu a avut niciodată titlul de consul, ci s-a numit „agent confidenţial pe lângă prinţul Munteniei.

[38] Francisc Summer este primul consul general britanic la Bucureşti.

[39] Fals. Se referă la comisarul în Comisia Europeană, care a fost Raffaele Benzi.

[40] Primele consulate sarde sunt înfiinţate la Galaţi şi Brăila. Consulatul general sard din Bucureşti datează din 1859, când a fost numit Annibale Strambio.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

general[41]. Sunt reprezentate pe lângă guvernul român: Țările de Jos[42], Belgia[43], Grecia[44] și Serbia[45]. Turcia nu are un reprezentant în București. Poziția sa specială de putere suzerană ar fi putut degenera în ingerință la cea mai mică acțiune a reprezentantului său. În ultimul timp guvernul turc a primit de la guvernul român un exequatur pentru Brăila, unde există interesele comerciale turcești de protejat.

Principatele Moldovei și Țării Românești au avut din toate timpurile însărcinați cu afaceri la Constantinopol, pe lângă Sublima Poartă [...] Mai mult, au consuli sau agenți comerciali la Varna sau în orașe-porturi dunărene. Imediat după
p. 58 unire // <Principatele române> au un agent diplomatic la Paris[46], pentru Franța și Anglia, apoi unul la Viena[47] pentru Austro-Ungaria. Acum doi ani au fost numiți agenți diplomatici la Berlin[48], Roma[49] și Sankt Petersburg[50]. Un al șaptelea agent, pentru Serbia și Muntenegru[51] rezidă de mai mulți ani în Belgrad. Sublima Poartă a văzut în aceste nominalizări o nerecunoaștere a suzeranității sale. Împăratul Napoleon al III-lea[52], care, ca și unchiul[53] său a crezut necesar să pună Imperiul otoman la adăpost de orice cucerire, dar care a avut față de tânărul stat român o atitudine de solicitudine paternă, a admis legitimitatea agenților diplomatici [...]

p. 61 Permiteți-mi câteva date statistice:

La o suprafață de 24 230 931 pogoane sau 12 120 425 hectare (1 pogon este 0,501 179 ha) teritoriul României are mai puțin de 5 802 157 hectare de teren arabil, 2 014 974 de păduri și 3 787 183 de terenuri necultivate. Terenurile arabile se împart în 2 221 462 hectare de pământ lucrat, 924 388 de fânețe, 2 411 414 de pășuni, 154 239 de grădini și livezi și 90 654 de vii; după cum se observă, fânețele și pășunile primează. Din pământurile lucrate 509 554 hectare sunt cultivate cu grâu, 110 774 secară, 1 034 755 porumb, 226 964 orz, 179 430 ovăz, 125 930 mei și 34 055 diverse plante, fără variațiile anuale; porumbul după cum se observă este prima cultură a țării, urmat de grâu.

România are 200 000 tauri, 1 milion de boi, 860 000 vaci, 500 000 juninci și viței, 90 000 bivoli, 500 000 cai, între 7–8000 măgari și catâri, un pic mai puțin de 5 milioane de oi, 400 000 capre, 1 milion de porci, 300 000 de stupi. Ar veni un hectar și jumătate <de pământ> pentru o bovină.

---

[41] Primul consul american a fost Benjamin F. Peixotto (1834–1890), care stat în funcție până în 1876.

[42] Primul consulat olandez a fost înființat la Galați în 1841, cel de la București datează din 1856.

[43] Primul consulat belgian a fost înființat la Galați în 1838; consulatul general de la București datează din 1842.

[44] Primul consulat grec a fost la Iași în 1835, titular fiind C. Sakelarios; în București, în 1841, consul este C. Rizos. Au fost înființate consulate și viceconsulate grecești în orașele porturi dunărene și în principalele orașe ale României.

[45] Primul agent diplomatic sârb la București, numit în 1863, a fost C. Magazinivici.

[46] Primul agent diplomatic la Paris a fost Vasile Alecsandri.

[47] Primul agent român la Viena, numit în 1868, a fost Ludovic Steege.

[48] Primul agent român la Berlin a fost numit în 1872 în persoana lui Theodor Rosetti.

[49] Primul agent diplomatic român la Roma, în 1873, a fost P.P. Carp.

[50] Primul agent diplomatic la Sankt Petersburg a fost, în 1874, G.C Filipescu.

[51] Primul agent diplomatic român la Belgrad a fost Teodor Callimachi, numit încă din 1863 odată cu înființarea agenției. A rămas la post până în 1866.

[52] Napoleon al III-lea, președinte (1849–1852) și apoi împărat al Franței (1852–1871).

[53] Napoleon I, prim consul al Republicii franceze (1799–1804), împărat al Franței (1804–1814; 1815)

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

O statistică oficială a stabilit că la o populație totală de // 973 986 familii sunt p. 62
684 000 agricultori, 83 000 meșteșugari, dintre care 60 000 patroni și 23 000 lucrători sau ucenici, 30 000 negustori, 23 000 funcționari de stat și în comune, 6 000 profesori, 2 000 artiști, 10 000 preoți, 8 000 călugări și călugărițe, 127 000 profesii diverse, adică la mia de locuitori există 702 agricultori, 62 meșteșugari, 32 negustori. Mai mult de 2/3 din populație <o reprezintă> agricultorii. Marii industriași sunt puțini, iar țăranii au preocupări multiple, mai ales în timpul iernii, confecționând rogojini, covoare, coșuri.

În urmă cu 11 ani pământurile din România se aflau în mâna câtorva mari familii, fără a menționa pe cel ce aparținea statului sau mănăstirilor. Existau și mici proprietăți ale țăranilor liberi, numiți moșneni[54] în Țara Românească și răzeși[55] în Moldova (cuvinte care prin rădăcina lor înseamnă, primul „care vine din moși strămoși" și al doilea „cei asemănători"). Restul țăranilor, numiți clăcași erau forțați să muncească pentru stăpânii pământului, în schimbul unui lot de pământ primit anual în funcție de numărul de vite, pe care le aveau sau pe care îl munceau cu mâinile. În schimbul acestui lot trebuiau să presteze muncă și să dea dijmă în natură stăpânului. Legea rurală din 1864 a făcut toți țăranii proprietarii lotului de pământ, un număr mai mare de 600 000 de familii. Fiecare familie de țărani are astfel de la trei la șase hectare. Proprietatea mijlocie este de la 100 la 250 hectare, iar marea proprietate de la 1 500 la 2 000 de hectare; sunt proprietăți care au o suprafață de 12 000 hectare. Ipotecile grevează mai ales marea proprietate și se prevede că cea mijlocie și cea mică vor crește în detrimentul celei mari.

Statul posedă mai mult de un sfert din teritoriu, // domenii provenind din p. 63
mare parte din secularizarea bunurilor mănăstirești și bisericești. La urcarea pe tron a prințului Carol se pare că existau 2 670 000 hectare dintre care 1/5 terenuri arabile, 15 000 hectare vii, aproape un sfert din hectare de pădure și restul pământuri necultivate. Întinderea pământurilor acoperite de pădure este de 640 943 hectare, iar statul posedă aproape o treime din toate pădurile, care ocupă la rândul lor o șesime din teritoriu. Am estimat valoarea domeniilor statului la 370 de milioane, luând în considerație prețul de 370 de franci pe hectar, pentru terenurile cultivate și de 74, pentru cele necultivate, rată medie la care se adaugă prețul pădurilor în parte neexploatate. Acum câțiva ani o lege a autorizat înstrăinarea terenurilor statului, ale căror venituri nu depășeau 6 000 de franci, astfel că vânzarea loturilor mici a favorizat accesul micii burghezii de la orașe la proprietatea funciară, noii proprietari fiind un element activ în lumea satului, crescând astfel bunăstarea generală. Au fost vândute pentru câteva milioane, iar valoarea restului a crescut.

Valoarea proprietății terenului în cei treizeci de ani care au precedat venirea prințului Carol (1836–1866), a crescut de cinci ori și este în continuă creștere.

Bogăția solului este astfel încât multe terenuri sunt cultivate de o manieră neîntreruptă, fără a fi sărăcite. Stratul arabil este profund, cantitatea de humus este considerabilă, iar gunoiul aproape necunoscut. Câmpia este de o fertilitate mare.

---

[54] *mochneni*
[55] *razeches*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

S-a început, mai ales pe marile proprietăți, să se introducă mașini agricole perfecționate: pluguri, grape, secerători și batoze cu aburi. Însă carul primitiv este încă folosit pe scară largă, la fel și treieratul cu ajutorul cailor; biciul pentru baterea grâului nu este folosit.

Țăranii români sunt sobri. Trăiesc în principal cu mămăligă, făcută din făină
p. 64 de porumb ca // *polenta* noastră. Spiritul de asociere este înnăscut la ei; se înțeleg pentru a lua în arendă pământuri, pentru a cumpăra în comun mașini de treierat; vitele dintr-un sat sunt încredințate unui singur văcar, care le paște ziua și le aduce acasă în fiecare seară.

Școlile de agricultură încep a da rezultate folositoare. Astfel se răspândesc cunoștințele științifice și cele consacrate de experiență, se învață folosirea mașinilor agricole. Cursuri speciale de agricultură se fac în toate școlile din țară. Există pepiniere de duzi, de arbori fructiferi și de păduri, expoziții anuale în diferite regiuni, curse de cai. Există în București o revistă științifică care are articole remarcabile despre agricultură, redate într-un limbaj simplu.

Același minister cuprinde agricultura, comerțul și lucrările publice ceea ce este binevenit, pentru că lucrările publice sunt necesare, pentru a veni în sprijinul agriculturii, iar comerțul este în cea mai mare parte unul de cereale. Construirea căilor ferate a fost binefăcătoare pentru transportul grânelor către porturile dunărene, scăzând prețurile. În cele două districte vecine cu Ialomița și Brăila există o câmpie întinsă lipsită total de apă, stepa Bărăganului, cu o suprafață de 553 425 hectare dintre care 24 405 fânețe, iar restul pășune, iar din celelalte 376 450 ha, 22 100 sunt fânețe, iar restul pășuni. Acestea cu un sistem combinat de irigații și plantații, ar deveni foarte productive.

Abuzul tăierii pădurilor este mare și va avea consecințe negative asupra țării. Acesta este mai puțin vizibil pentru pădurile statului și cele comunale, dar este
p. 65 păcat că legea nu înfrânează tăierea pădurilor de către particulari. // Mica industrie, care furnizează nevoile esențiale ale vieții există în toate părțile țării; în cele mai mici orașe se găsesc cizmari, croitori, cojocari, rotari, zidari, tâmplari, dulgheri, lăcătuși, cazangii, dogari. Industria este liberă, meseriile sunt constituite în corporații, dar fără îngrădirile vechilor bresle. Sunt conduse de un magistrat și de consilieri, care rezolvă plângerile meșteșugarilor. În capitală este ales de către corporații un mare magistrat. Totuși legătura corporațiilor slăbește.

Țăranul își construiește singur casa și uneltele. Soția și fiicele sale țes pânzeturile și stofele necesare hainelor familiei, pe care le confecționează. Nu există țărancă, care să nu știe să toarcă și să țească cânepă, lână, mătase și chiar bumbac. Meșteșugurile femeilor sunt vechi și fiecare se pricepe la câte unul.

Cânepa este cultivată în aproape toate satele. Creșterea viermilor de mătase se practică din vechime, dar numai pentru uzul domestic. În multe districte întâlnim plantații de duzi. Clima României este favorabilă acestei culturi, iar temperatura din timpul verii este destul de mare pentru a nu mai fi nevoie să se încălzească crescătoria viermilor de mătase. Specia indigenă a viermilor de mătase are coconi albi și galbeni, care dau un fir gros. Introducerea speciei numită milaneză, datează din 1852, când guvernul a adus sămânța din străinătate și a creat la școala de la

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Pantelimon, în apropierea Bucureștiului, o pepinieră de duzi de aproape 80 de hectare, cu o crescătorie model și a distribuit satelor mai mult de 400 000 plante. Apoi a introdus sămânța din Japonia. // Cultura de bumbac a reușit la fel de bine, p. 66
dar din cauza ploilor de toamnă, care o stânjenesc, nu poate face obiectul unor preocupări serioase.

Lucrul în lemn este un meșteșug important datorită folosirii pe scară largă a vaselor și ustensilelor din lemn de către populațiile agricole. Acestea sunt făcute mai ales de țigani. O importantă industrie rurală este fabricarea țuicii[56], care este băutura predilectă a țăranilor. Producerea vinului are un mare viitor; acestea pot ușor rivaliza cu vinurile din Ungaria și de pe Rin. Strugurii sunt în general dulci, savuroși, parfumați și au puțină apă, dar fabricarea vinului și tratarea acestuia are aceeași soartă ca și cultivarea viței de vie. În România, ca în tot Orientul, se produce dulceața; există mai mult de 150 de feluri de dulceață.

Este curios să vezi câte așezăminte industriale s-au făcut după 1830, epocă până la care nu au existat deloc și când totul se făcea în casa seniorului sau în bordeiul țăranului.

Un recensământ oficial al principalelor așezăminte industriale a constatat că din cele 12 867 existente în 1863, 2 986 au fost create din 1830 până în 1840; 2 032 din 1840 până în 1850; iar din 1850 până în 1863, 7 849. Acestea sunt: 1 arsenal militar, 4 mine de sare, 6 771 mori, 621 fabrici de ceramică, 471 piue pentru pânzeturi și pâsle, 608 gatere, 1 687 distilerii pentru țuică, 58 fabrici de ulei pentru luminat și gaz, 233 tăbăcării, 145 fabrici de lumânări și săpun, 226 fabrici de cărămizi, 220 fabrici de brânză, 4 fabrici de lenjerie, 24 de tipografii și așezăminte litografice, 72 fabrici de bere; 100 fabrici de bragă, care este o băutură fermentată acidulată și răcoritoare, făcută din făină de mei și 53 de // stabilimente p. 67
de diferite alte meșteșuguri, ca: fabrici de cristale, de faianță, de amidon, de praf de pușcă, de saci și pânzeturi din peri de capră, pălării, funii etc. Valoarea totală a materiilor prime investite în aceste industrii se ridică la 72 657 455 franci și cea a articolelor fabricate la 127 187 000 franci. Numărul muncitorilor este de 25 736 bărbați, 1 318 femei și 1 198 copii. Proprietarii stabilimentelor pot fi astfel împărțiți după originea lor: 12 171 *români*, 17 *francezi*, 4 *italieni*, 19 englezi, 91 ruși, 33 prusieni, 208 austrieci, 7 olandezi, 95 turci, 222 greci.

Într-o țară atât de bogată în lână, manufacturile de lenjerie sunt obișnuite. Inițiativa a fost luată în Țara Românească de Nicolae Băleanu[57], care aparține uneia dintre primele familii ale țării și care a fondat fabrica de la Dragomirești (districtul Dâmbovița), iar în Moldova de Mihail Kogălniceanu[58], care a fost de mai multe ori premier și care are așezământul din Neamț, ale cărui produse au fost premiate cu medalii la Expoziția universală de la Paris din 1867.

Guvernul a decis ca furniturile de lenjerie pentru armată să fie exclusiv făcute de așezămintele din țară și să dea pe zece ani, furnizarea de hârtie pentru administrație, celor care au fabrici de hârtie.

---

[56] *tzoiuca*

[57] Nicolae Băleanu, boier din Țara Românească (1802–1868).

[58] Mihail Kogălniceanu (1817–1891), istoric, om politic român.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În România există mine de aur, argint, aramă, mercur, plumb; dar sunt încă neexploatate. S-a început la Comăneşti (districtul Bacău) exploatarea cărbunelui, care se găseşte în mai multe localităţi; cheltuielile de transport au întârziat dezvoltarea acestei ramuri industriale. Piatra pentru pavaj se găseşte în cantităţi mari la munte. Ei bine, în lipsa căilor de comunicaţie şi a exploatări organizate, s-a
p. 68 considerat mai economic // în 1868 să se cumpere din Scoţia piatra pentru pavaj. Sursele de petrol sunt atât de abundente, încât un chimist francez, care a făcut un studiu special asupra formaţiunilor petrolifere ale ţării, a declarat: „România, poate ea singură să livreze petrol Europei întregi, fără a mai fi nevoie să se importe din America". Din 1860 s-au săpat mai multe puţuri şi s-au făcut stabilimente pentru extragerea din petrol a altor produse.

Minele cele mai exploatate sunt cele de sare; <extragerea sării> este un monopol de stat. În extragerea sării lucrează 1 000 de oameni, dintre care 280 sunt condamnaţi; alţii sunt ţărani din diferite sate, care lucrează de secole în familie şi care sunt exceptaţi de orice dări faţă de stat. Cheltuielile se ridică la 1 304 560 franci şi cantitatea extrasă este de 56 milioane ocale (1 oca =1,27186 kg) anual, care valorează 3 965 000 franci.

La expoziţia universală de la Paris din 1867, România are trei medalii de aur, acordate una guvernului român, pentru sare gemă şi produse forestiere; alta prinţului Alexandru Moruzi[59], pentru creşterea rasei de oi merinos şi a cailor arabi, pentru maşini şi distilerii agricole, iar a treia prinţului Barbu Ştirbei[60], pentru cultura duzilor şi creşterea viermilor de mătase [...]

p. 69

VIII

Tabloul comparativ al importurilor şi exporturilor pe care l-a făcut guvernul român, exprimate în franci este următorul:

Anul	Importuri	Exporturi
1840	35 617 884	19 653 500
1850	46 804 736	28 244 279
1854 (Războiul din Orient)	57 131 408	29 834 126
1859 (după Unire)	91 696 382	50 245 539
1864 (eliberarea ţăranilor)	148 272 148	78 703 279
1869 (al treilea an al regimului actual)	101 420 000	87 758 901

p. 70 Cifrele din 1869 de unde putem înţelege natura tranzacţiilor României cu fiecare ţară, sunt următoarele:

[59] Alexandru D. Moruzi (1815–1878), om politic, primar al oraşului Galaţi.
[60] Barbu Ştirbei (1799–1869), domn al Ţării Româneşti (1849–1856).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Țara	Export	Import	Totalul tranzacțiilor
Turcia	50 798 359 fr.	12 260 483 fr.	63 058 842 fr.
Austria	15 726 677 fr.	41 482 372 fr.	57 209 049 fr.
Franța	13 457 486 fr.	12 931 796 fr.	26 389 282 fr.
Anglia	9 938 700 fr.	14 003 611 fr.	23 941 311 fr.
Italia	6 828 065 fr.	482 856 fr.	7 310 921 fr.
Rusia	1 792 330 fr.	2 258 506 fr.	5 136 889 fr.
Alte țări	2 878 383 fr.	2 258 506 fr.	5 136 889 fr.
Total	101 420 000 fr.	87 758 901 fr.	189 178 901 fr.

În perioada 1870–1872 exporturile au variat între 159 și 172 și jumătate milioane franci, importurile între 72 și ½ și 90. Maxima s-a înregistrat în anul 1871.

România exportă mai mult decât importă. Țara în care exportă mai mult este Turcia, iar cea din care importă cel mai mult este Austro-Ungaria. Astfel totalul tranzacțiilor cu această ultimă putere a fost, în 1872, de 72 milioane franci, dintre care cumpărăturile acesteia nu au depășit 5 milioane ½. Exporturile în Turcia au fost de 58 milioane franci și nu a luat mărfuri mai mult de 5 milioane. În 1872 schimburile cu Anglia au fost de 40 milioane și cu Franța de 30 milioane. Și la una și la cealaltă exporturile românești sunt predominante.

Aceste cifre nu pot fi luate decât sub beneficiul observației, declararea valorilor au fost mai mici, pentru a ocoli perceperea impozitelor.

România exportă mai ales cereale // și importă în special produse p. 71
manufacturiere. Indiferent de vreme, se spune că țara produce în jur de 15 milioane hectolitri de grâu, 20 milioane de porumb și 8 milioane de orz. În 1872 au ieșit prin Sulina aproape 11 160 000 hectolitri de cereale dintre care 3 009 900 grâu, 3 214 500 porumb, 3 742 500 orz și restul secară, făină, totul cu o valoare între 125 și 135 milioane franci. Pe de altă parte Austro-Ungaria a luat din România cereale în valoare de 30 milioane franci.

În 1863, autorii *Notiței oficiale române pentru târgul de la Paris,* au considerat ca limită medie, valoarea exporturilor indicate în piaștri (1 piastru =37 centime):

1. Cereale: grâu: 137 111 359 piaștri, porumb 77 940 532, orz și ovăz: 14 861 621, mei 1 090 985, secară, 5 836 192, hrișcă 1 600, total 236 841 569 piaștri, dintre care Turcia a importat în valoare de 105 746 483, Franța 49 219 326, Anglia 36 701 900, Italia 16 620 430, Austria 13 273 039, alte țări 13 641 357.

2. Animale: boi 8 239 146 piaștri, oi și berbeci 4 817 371, porci 8 847 206, cai și iepe 1 292 920, pești 973 986, total 26 575 688 piaștri, dintre care spre Austria au fost exportați în valoare de 20 560 217, spre Turcia 4 977 247, Rusia 1 015 176 și Franța, 23 048;

3. Produse animaliere: lână, 12 258 879 piaștri, gogoși de viermi de mătase 8 963 234, piei de bovine 3 119 206, piei de miei 1 319 012; piei de porci 904 916, total: 26 565 247 piaștri, dintre care spre Austria lână în valoare de 8 milioane, Franța mai mult de 2 milioane, Italia și Franța au luat părți egale de gogoși de viermi de mătase, iar Austria din toate pieile [...] ;

4. Produse manufacturate din piei de animale: comerțul cel mai activ s-a făcut cu Turcia și Austria, care // cu o valoare totală de 9 123 291 piaștri, dintre care una p. 72

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

în valoare de 7 127 092 şi alta 1 033 553 (în special seu şi unt); spre Anglia a exportat 282 634 kg carne sărată şi 286 075 kg carne uscată; Franţa a cumpărat unt şi file de bou în valoare de 3 755 300, Italia nu figurează în această rubrică decât cu suma de 7 780 piaştri;

5. Produse vegetale industriale şi alimentare: cea mai mare parte (oleaginoase şi leguminoase) a fost exportată în Austria şi Turcia; Italia apare cu valoarea de 346 844 piaştri;

6. Produse vegetale fabricate: cele mai importante produse, făina şi ţuica, sunt exportate în majoritate în Turcia;

7. Produse minerale: sarea gemă de o calitate remarcabilă şi care dă o producţie de 3 milioane piaştri a fost aproape în totalitate exportată în Turcia, iar mare parte din petrol spre Austria, adică un milion piaştri.

În acelaşi an importurile au fost următoarele: 8 767 714 piaştri pentru orez, fructe tropicale, măsline, cafea, lămâi, stafide, dintre care Turcia a furnizat în valoare de 5 819 481, Anglia 1 768 621, Italia 714 630, Austria 605 217, Turcia a furnizat tutun în valoare de 3 900 094 din 4 245 969. Din valoarea de 13 551 556 de produse de băcănie, zahăr, ulei, Turcia a furnizat în valoare de 5 609 656, Franţa în valoare de 5 363 485, Anglia în valoare de 1 835 295, iar Italia 11 863. Din suma de 6 111 273 valoare piei pentru industrie, din Austria s-au adus în valoare de 3 350 139, Turcia 955 525, Anglia 128 538, Franţa 102 745, iar Italia 13 560. Dintr-o valoare de 9 061 372 piaştri pentru bumbac, Anglia a furnizat în valoare de 574 0836, Austria în valoare de 1 669 977, Turcia 1 457 435. Articolele fabricate din piele, din Austria s-au cumpărat în valoare de 5 886 702, din Franţa 346 353 şi
p. 73 din Rusia 259 853. Din 8 789 241 piaştri stofă mătase s-au cumpărat din Austria// de 4 489 424 piaştri, din Franţa 3 921 615 piaştri, din Anglia 364 921. Din 14 647 090 piaştri pentru stofe de lână din Austria 11 397 713 piaştri, din Franţa 1 653 323, din Anglia 1 117 451. Din 29 658 162 piaştri pentru stofele de lână şi bumbac, din Austria au venit produse în valoare de 15 763 797 piaştri, din Anglia 9 712 714, din Franţa 3 459 350. Din valoarea de 11 872 041 haine, Austria a furnizat în valoare de 9 936 040 piaştri, Franţa 1 590 909, Rusia 121 568. Cărţile şi hârtia în valoare de 2 424 346 piaştrii, Austria a furnizat în valoare de 2 112 178, Franţa de 213 860. Din 1 489 623 piaştri, valoarea mobilelor importate, Austria a furnizat mobilă de 1 142 138, Franţa de 321 809. Din totalul trăsurilor ce valorau 2 795 197 piaştri, Austria a furnizat de 2 232 463, Rusia de 434 411. Din valoarea de 551 679 pentru instrumente ştiinţifice, Austria a furnizat pentru 536 234, Franţa de 11 312. Din totalul de 5 682 519 valoarea maşinilor, din Austria s-au importat în valoare de 5 383 056 piaştri, din Franţa 131 347, din Turcia 118 891. Din 1 508 894 piaştri valoare bijuterii, Austria a furnizat în valoare de 1 185 308, Franţa de 287 121, Rusia de 33 461. Din valoarea de 3 978 998 piaştri a obiectelor din sticlă importate, Austria a furnizat obiecte de 3 140 328 piaştri, Franţa de 616 609, Turcia de 110 385, Italia de 2460. Din 9 239 814 piaştri valoarea obiectelor de fier importate, Austria a furnizat în valoare de 6 556 816, Anglia de 1 159 571, Franţa de 574 169, Rusia de 554 408, Turcia de 308 454. Din 7 303 893 piaştri valoarea diferitelor obiecte importate: chibrituri, panglici, ţigări, saci de voiaj, valize etc., Austria a furnizat în valoare de 6 258 412, Franţa de 439 728, Rusia de 263 236, Turcia de 229 849, Anglia de 33 796.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Informațiile de mai sus, care provin din documente oficiale pot da o idee asupra comerțului românesc. Acest comerț se desfășoară mai ales pe Dunăre. Comisia Europeană în protocolul său LXVI al // din 11 februarie 1858 a observat p. 74
că în timpul celor 9 ani, din 1847 până în 1856, un număr de 17 573 de vapoare au frecventat porturile dunărene, adică o medie de 1953 pe an. Conform unui raport al lui Isola, căpitan al marinei comerciale sarde, navigația navelor cu pânze care au poposit în porturile dunărene a fost următoarea: Grecia, 972 nave de 182 183 tone; Austria, 148 nave de 31 980 tone; Marea Britanie, 160 nave de 28 738 tone ; Turcia, 192 nave de 24 167 tone; Moldova și Țara Românească 146 nave de 20 415 tone; Sardinia, 70 nave de 10 441 tone; Rusia, 47 nave de 8829 tone; Insulele Ioniene, 40 nave de 5 578 tone; Olanda, nave 44 de 5 866 tone; Suedia și Norvegia, 28 nave de 4 567 tone; Serbia, Samos, 25 nave de 2 637 tone; Prusia și Meklenbrug[61] 18 nave de 3 974 tone; Hanovra, 15 nave de 2 081 tone; Franța, Spania, Statele Pontificale, 14 nave de 1 912 tone; Belgia, Danemarca, Bremen[62], America, 10 nave de 1 495 tone; Toscana, 9 nave de 1 873 tone, Oldenburg[63], 8 nave de 1 254 tone, Neapole, 7 nave de 1 624 tone.

Navigația vapoarelor în 1857 a fost de 176 cu un tonaj total de 33 656, dintre care 78 de 13 962 tone ale *Lloyd*-ului austriac[64], 40 de 6 000 ale *Mesagerilor franceze*[65], 46 de 9 194 ale *Companiei Dunării* și 12 de 4 500 vapoare diferite cu elice.

În total mișcarea totală a navigației cu pânze și cu aburi a fost 2 129 nave de 373 270 tone, cu o medie de tonaj de 175. Tonajul diferitelor nave sub pavilion austriac, care în 1847 era de 203, era în 1858 de 234; cel al navelor britanice a crescut de la 150 la 199; a celor sarde de la 124 la 138; cele grecești de la 150 la 210. Considerând că tonajul navelor a crescut mai mult decât numărul acestora, Comisia tehnică internațională din 1858 a admis că mișcarea anuală a navigației era în medie de 2 000 nave, atât cu pânze cât și cu aburi, cu un tonaj de 400 000.

Rezultă din publicațiile Comisiei europene a Dunării, cu sediul la Galați, că navele ieșite // pe Dunăre în 1865 atât cu pânze cât și cu aburi, au fost 2 676 de p. 75
442 229 tone.

Navigația pe Dunăre în 1873 a fost de 1 878 nave, atât cu pânze cât și cu aburi, cu un tonaj total de 533 659. Acestea se clasifică astfel: Germania 2 nave cu pânze și 2 vapoare de 1 183 tone; Austro-Ungaria, 51 cu pânze de 16 049 tone și 85 vapoare de 40 625 tone (călătoriile periodice ale companiilor *Lloyd* și dunăreană); Belgia, 7 vapoare de 4 054 tone; Danemarca 1 vapor de 778 tone; Franța 1 vas cu pânze de 172 tone și 42 vapoare de 30 242 tone (călătoriile periodice ale *Mesageriilor*); Marea Britanie 76 vase cu pânze de 23 918 tone și 300 vapoare de 193 324 tone; Grecia 557 vase cu pânze de 94 157 tone; Italia 155 vase cu pânze de 57 942 tone și 8 vapoare de 3 863 tone; Norvegia 3 vase cu pânze

---

[61] *Meklemburg*, regiune din nordul Germaniei.

[62] *Breme*, oraș în nord-vestul Germaniei.

[63] Oraș în Saxonia inferioară, Germania.

[64] Companie austriacă de navigație pe Dunăre, fondată în 1833.

[65] „Compagnie des messageries maritimes", companie franceză de navigație, care a funcționat între 1851–1977. După această ultimă dată a fuzionat cu Compagne générale transatlantique (CGT) pentru a forma Compagne générale maritime (CGM).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de 974 tone şi 1 vapor de 678 tone; România 41 vase cu pânze de 6 121 tone; Rusia 64 vase cu pânze de 9 068 tone şi 24 vapoare de 6 838 tone (călătoriile periodice ale *Societăţii de navigaţie de la Odessa*); Samos 3 nave cu pânze de 295 tone; Turcia 450 nave cu pânze de 40 812 tone.

Tabelul comparativ al navigaţiei italiene cu cea generală de pe Dunăre, în timpul deceniului 1864–1873, are următoarele rezultate:

Anul	Navigaţia generală		Navigaţia italiană	
	Nave	tonaj	Nave	tonaj
1864	3 440	585 894	375	87 009
1865	2 676	442 229	524	65 415
1866	2 431	427 449	205	56.035
1867	1 960	394 020	217	60 893
1868	3 908	641 122	432	134 621
1869	2 881	676 970	409	152 471
1870	2 441	600 970	375	159.230
1871	2.254	549 720	225	94 928
1872	2 218	498 290	133	47 776
1873	1 878	533 659	163	61 805

p. 76 În rezumat, dintr-un total pe deceniu, de 25 287 nave de 5 350 333 tone, dintre care 21 972 cu pânze şi 3 315 vapoare de 1 394 419 tone, Italia are 2 278 nave cu 920 153 tone, dintre care 2 771 cu pânze de 913 224 tone şi 17 vapoare de 6 929 tone, dintre care 8 în 1873, 4 în 1872, 3 în 1871 şi alte două în anii precedenţi.

Din 1878 de vapoare ieşite în 1873, 857 au fost din Brăila, 648 din Galaţi, 54 din Ismail şi alte porturi. 315 au încărcat la Sulina şi 4 în radă, cu o încărcătură ce a depăşit 1 000 tone.

Cele 163 de nave italiene de pe Dunăre în anul 1873, transportau grâne în : 81 nave în Anglia, 66 nave în Franţa, 9 nave în Italia, 3 nave în Ţările de Jos, 2 nave în Austria prin Adriatica, 1 navă în Belgia şi 1 navă în Spania.

Cifrele de mai sus arată importul direct făcut de navele italiene în portul Galaţi din 1864 până în 1873 inclusiv şi demonstrează ponderea comerţului făcut cu România: 47 510 lăzi citrice şi alte fructe; 400 lăzi de ceruză; 1 354 saci şi 8 barili de cafea; 102 baloţi cânepă şi funie; 90 lăzi de fructe zaharate; 300 saci migdale; 600 bucăţi de marmură; 11 lăzi; 63 tone în total; 357 000 bucăţi dale; 413 barili ulei de măsline; 2 755 lăzi de paste; 334 lăzi piper; 689 tone piatră; 101 barili de rocă vulcanică, 126 772 saci de orez; 1 945 lăzi de săpun; 37 duzini de scaune, 32 000 vase teracotă; 541 lăzi de vinuri şi lichioruri; 156 lăzi de sulf; 1 539 barili de zahăr; 1 965 baloţi de mărfuri diverse; 352 tone în total.

Statistica română a notat pentru anul 1863, că au intrat în porturi 3 907 nave
p. 77 de pe mare cu o capacitate de 565 564 tone, dintre care 175 de 19 718 sub // pavilion român şi 3 732 de 545 846 tone sub pavilioane străine, au ieşit pe mare 4036 de nave cu 653 990 tone, dintre care 176 româneşti de 20 241 tone şi 3 860 nave străine de 643 749 tone.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cifrele navelor intrate în porturile României de la Turnu-Severin până la Chilia au fost în 1863 următoarele: au intrat 7311 nave intrate de 1 091 691 tone, dintre care 1 711 româneşti de 293 284 tone şi 5 600 străine de 798 335 tone; au ieşit 6 872 nave de 1 026 661 tone, dintre care 1 884 româneşti de 351 380 tone şi 4 988 străine 657 281 tone. Dintre cele 7 311 intrate, 4 838 proveneau din România, 1 832 din Turcia, 538 din Austria şi 103 din Serbia. Dintre cele 6 872 nave ieşite 4 353 aveau ca destinaţie porturi româneşti, 2 113 porturi turceşti, 309 austriece, 77 sârbeşti. Cele 5 600 nave străine se clasificau astfel după pavilioane: 2 820 otomane, 2 143 austriece, 320 greceşti, 124 ioniene, 101 sârbeşti, 57 bavareze, 26 englezeşti, 21 germane şi 8 ruse.

Navigaţia pe Dunăre, cel mai mare fluviu european, are o mare importanţă pentru continent, în special pentru Germania şi Austro-Ungaria, pe care le străbate dintr-o parte în cealaltă, iar pentru România, Dunărea formează graniţa meridională pe o distanţă de 125 leghe, cu o adâncime de 6–12 metri şi o lărgime care este mai mare de o leghe la gurile Oltului. Două obstacole stânjenesc cursul fluviului: unul la intrarea lui în România, La Porţile de Fier, care nu este altceva decât nişte stânci mari, care obstrucţionează navigaţia, atunci când apele fluviului sunt joase, iar celălalt la vărsare, acele bare care împiedică intrarea şi ieşirea navelor în apele obişnuite.

Tratatul de la Paris din 30 martie 1856 a aplicat Dunării şi gurilor sale de vărsare principiul navigaţiei libere şi a specificat (art. 16), formarea unei comisii, în care cele şapte puteri semnatare ale tratatului (Austria, Franţa, Marea Britanie, Prusia, Rusia, Sardinia, // Turcia), să fie reprezentate de către un delegat[66] [...] p. 78

Dintre cele trei braţe ale Dunării, Sulina, cel de la mijloc a fost preferat pentru navigaţie, Chiliei, braţul de la Nord şi Sf. Gheorghe, braţul de la sud, chiar dacă este cel mai strâmt şi mai puţin adânc, dar pentru că bara era mai mică. Au fost făcute mari lucrări, pentru folosul comerţului. Prin tratatul de la Londra din 13 martie 1871, Comisia Dunării a fost menţinută pentru încă 12 ani şi neutralitatea lucrărilor sale declarată perpetuă. Poate se va regreta într-o zi că nu a fost adoptată recomandarea emisă în 1858 de către Comisia tehnică internaţională, convocată la Paris pentru examinarea problemelor ridicate de ameliorarea navigaţiei la gurile fluviului, unde S. E M. Menabrea[67], reprezentantul Sardiniei, a propus alegerea braţului Sf. Gheorghe pentru navigaţie, datorită lărgimii, adâncimi, a cantităţii de apă şi a apropierii de Bosfor.

Tratatul de la Paris a alungat din nou Rusia de la gurile Dunării. În discuţiile diplomatice din august 1856 asupra Deltei Dunării, românii au demonstrat drepturile lor istorice, dar Poarta // a invocat calitatea sa de putere suzerană; era p. 79 anormal, spuneau reprezentanţii otomani, ca gurile de vărsare ale unui fluviu atât de important să aparţină unui stat vasal ei, iar majoritatea puterilor le-au dat dreptate[68]. Mai bine ar fi fost dacă s-ar fi declarat ca frontiera dintre Turcia şi Principate să fi fost până la Mare, pe braţul considerat navigabil.

---

[66] Comisia Europeană a Dunării a luat fiinţă după Congresul de pace de la Paris din 1856 şi a funcţionat până în 1938.

[67] Luigi Federico Menabrea (1809–1896), inginer, general, politician, diplomat italian.

[68] Delta Dunării a fost cedată Porţii în urma tratativelor pentru stabilirea frontierei dintre Imperiul rus şi cel otoman, care au avut loc în anii 1856–1857

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Prin decizia greşită care a fost luată, rezultă că România nu are ieşire directă la Marea Neagră. Porturile româneşti de la Galaţi şi Brăila, care sunt cele mai mari dunărene, pot suferi consecinţele lucrărilor de la gurile fluviului, iar comerţul român ar trebui să beneficieze cel mai mult de taxele, a căror valoare a rămas să fie stabilită de Comisia Dunării, pentru că el este cel care plăteşte cel mai mult şi este drept ca un delegat român să ia parte la discuţii alături de reprezentanţii celor şapte puteri semnatare ale Tratatului de la Paris [...]

p. 80

IX

România îşi demonstrează autonomia vamală, exersând-o. În timp ce puterile
p. 81 discută dreptul Principatelor[68bis] // de a încheia convenţii comerciale directe, Camerele române au votat o lege generală a vămilor (5/17 şi 15/27 iunie 1874) şi regulamentul tarifar de aplicare a ei[69] [...]

p. 82 Aplicarea legii a fost promulgată în 1/13 iulie 1875. Tariful general a fost stabilit şi votat, trebuie să fie promulgat.

p. 83 Negocierile unei convenţii comerciale între România şi Austro-Ungaria se duc între cele două ţări; ar trebui să se încheie cu succes, dar nu sunt încă terminate. Austro-Ungaria vrea să profite economic foarte mult din faptul că îi dă
p. 84 României girul său politic, iar oamenii politici români, chiar dacă se gândesc la // consecinţele politice ale convenţiilor directe, nu vor să sacrifice interesele materiale ale ţării lor [...]

p. 85 Prin discuţia convenţiei comerciale cu Austro-Ungaria[70], România are deja un capital moral asemănător aceluia căpătat în urma negocierilor pentru încheierea unei convenţii consulare cu Rusia. Autonomia comercială a României, niciodată distrusă în întregime, a fost recunoscută de Regulamentul organic, afirmată de Tratatul şi Convenţia de la Paris, oarecum ascunsă în convenţiile puterilor cu Poarta, iar astăzi este universal recunoscută, chiar de către Anglia, care nu este de acord cu celelalte puteri asupra modului de aplicare. În principiu românii au triumfat încă o dată. Au ştiut să-şi câştige dreptul de a încheia convenţii comerciale directe, ca şi *în problema abolirii regimului consular* [...]

Avem interese politice şi comerciale să tratăm fără întârziere cu guvernul
p. 86 român [...]

Noi putem să ne înţelegem bine cu România, care asemenea Italiei, după secole de tulburări, trebuie să-şi refacă întregul organism economic. Putem să-i
p. 89 facem un mare bine, care ne va recompensa în viitor. // Suntem deja bucuroşi pentru prosperitatea unei fiice a Romei.

[68bis] Corect România.

[69] Tarif vamal, inspirat din liberalismul economic, a fost votat la 15 iunie 1874 şi a intrat în vigoare un an mai târziu, la 1 iulie 1875. El a inaugurat politica comercială proprie a României, decisă să pună capăt dependenţei economice faţă de Sublima Poartă.

[70] Convenţia comercială cu Austro-Ungaria a fost semnată la Viena la 10/22 iunie 1875 şi a intrat în vigoare un an mai târziu, la 1/13 iunie 1876, având o valabilitate de 10 ani. Convenţia a avut o mare încărcătură politică pentru România. Aplicarea ei a creat complicaţii şi a adus daune economiei româneşti.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Consulii noştri, în rapoarte importante, au atras atenţia guvernului asupra bogăţiilor naturale ale solului român, au subliniat importanţa pe care comerţul nostru o poate lua în această ţară şi a oportunităţilor pentru întreprinzătorii noştii. Au observat schimbările aduse comerţului de către căile ferate şi i-au sfătuit pe negustorii noştri să nu se limiteze la comerţul cu cereale, în primul rând pentru că Dunărea nu mai este singura cale de transport, apoi pentru că acest gen de comerţ se reduce în ultimă analiză la o simplă intermediere, care nu aduce avantaje substanţiale Italiei. În ajutorul celor spuse se adaugă şi scăderea numărului de case comerciale italiene în porturile dunărene, cu adăugarea faptului că unele s-au transformat în fabrici de biscuiţi, ca ocupaţie secundară a celei comerciale.

Mai multe camere comerciale din Italia, mai ales cea din Veneţia, şi-au dat seama de avantajele unui tratat de comerţ cu România. Este evident că se pot deschide noi oportunităţi activităţilor desfăşurate de italieni. Austro-Ungaria, Germania şi Elveţia importă în România haine, stofe de lână, de bumbac, maşini, trăsuri, bijuterii, parfumerii, obiecte din fier, articole de la Viena; Anglia, fier, ulei, bumbac şi mirodenii, Franţa articole de lux, Olanda zahăr şi peşte sărat, Levantul şi Grecia, măsline, portocale, fructe uscate, Rusia, piele, ceai, obiecte de metal. Noi nu suntem mai departe de România decât Germania şi Elveţia şi suntem // mai p. 90
aproape de ea decât Franţa şi Anglia. Am amintit mai sus câteva articole pe care le importăm aici. Ar fi uşor să găsim o piaţă de desfacere pentru mătăsurile, bijuteriile şi obiectele noastre artistice. Există o asemănare între gusturile românilor şi cele ale italienilor. În rest nimic nu este mai uşor decât să stabilim care sunt articolele pe care le putem concura şi care sunt lucrurile pe care le pot face întreprinzătorii noştri. Se poate aşeza la Bucureşti o mare casă italiană de intermediere, care să stabilească rapid ce schimburi s-ar putea face între cele două ţări şi care sunt industriile profitabile în care italienii ar putea să investească.

Cu o întindere teritorială egală cu un sfert din întinderea Franţei, România nu are decât 5 milioane de locuitori de rit ortodox, mai puţin 250 000 evrei, aproximativ 40 000 catolici, 30 000 protestanţi, 8 000 armeni, 8 000 de ritul vechi rus, 1 000 de mahomedani. Străinii din diferite ţări europene sunt în jur de 50 000, dintre care jumătatea austro-ungari, 10 000 greci, 3 000 germani, aproape 3 000 englezi, mai mult de 2 000 turci, o mie francezi, câteva sute de alte naţionalităţi şi 200 de italieni. Rezultă că numărul italienilor este foarte mic faţă de posibilităţi şi că România este una dintre ţările unde densitatea populaţiei este mică. În sfârşit, în timp ce Belgia numără 164 locuitori pe km^2, Anglia 132, Ţările de Jos 101, Italia 92, Franţa 74, Irlanda 70, Elveţia 61, Austro-Ungaria 67, Danemarca 46, Spania 32, Turcia, 31, România 30, Grecia 26.

Există o problemă care reprezintă un mare interes pentru noi. Românii au lipsă dintotdeauna // de braţe de muncă, dar sunt şi preocupaţi de a nu deschide p. 91
porţile unei invazii deghizate în numele colonizării. Astfel au introdus în Constituţia din 1866 articolul 3, unde se declară: „teritoriul României nu poate fi colonizat de populaţii de rasă străină". În general acest articol este interpretat în sensul că procesul de colonizare cu populaţi de aceeaşi rasă ca şi ei, adică latină, nu este interzis. În numeroase ocazii opinia publică, cu asentimentului general a

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

declarat că cei veniţi din Franţa, Belgia, Spania, Portugalia, Elveţia vorbitoare de limbi romanice şi mai ales din Italia, vor fi primiţi cu braţele deschise [...]

Din rasa latină suntem poporul care are geniul mişcării; vedem în emigrare nu un abandon, ci o prelungire a patriei, o extensie a misiunii sale în lume. Sunt dintre cei care cred că emigrarea nu este un simplu produs al sărăciei, ci o expresie firească a activităţii umane, o manifestare a vitalităţii anumitor popoare în anumite
p. 92 epoci. Iată de ce mă bucur de constituirea unui comitet italian compus din // personalităţi, în scopul de a lămuri, uşura şi de a ghida emigranţii. Tulburările actuale din America de Sud au oprit emigraţia italiană spre aceste regiuni. Astfel pot fi avute în vedere alte destinaţii. Valea Dunării inferioare este mai aproape şi mai sănătoasă decât Montevideo sau Buenos Aires [...]

p. 93 Avem posibilitatea de a avea o poziţie favorabilă la porţile // Orientului, dacă ştim să profităm de simpatiile pe care le avem şi de situaţiile favorabile care ni se oferă [...]

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

BERNHARD SCHWARZ

(1844–1901)

Bernhard Schwarz s-a născut la 12 august la 1844 la Reinsdorf şi a murit la 4 februarie 1901 la Wiesbaden. A fost teolog protestant, dar, înainte de a ocupa o parohie propriu-zisă, a călătorit în Europa, Asia şi Africa (Camerun şi Namibia). Călătoria în spaţiul locuit de români a avut loc în vara anului 1875.

Remarcabil este faptul că teologul german a trecut din Slovacia şi Ungaria de astăzi în Transilvania şi apoi în România (chiar dacă nu a ajuns şi în Moldova). Bernhard Schwarz avea ca destinaţie capitala Imperiului otoman, şi totuşi a căutat să vadă cât mai mult. Itinerariul său a inclus vizite, de obicei de scurtă durată, la Oradea, Alba Iulia, Sibiu, Braşov, Ploieşti şi Bucureşti. Nici alte oraşe, de obicei mai puţin prezente în relatările de călătorie, nu au scăpat atenţiei lui Bernhard Schwarz. Astfel, el a mers şi la Alba Iulia, Petroşani, Simeria, Cisnădie şi Cisnădioara. Dintre aceste descrieri se remarcă cea a oraşului Ploieşti, surprins înainte de marile schimbări produse de industria petrolieră, şi, după cum observa autorul german, mereu ocolit de alţi peregrini în favoarea Bucureştiului.

Foarte atent la viaţa germanilor pe care i-a întâlnit în Transilvania, Bernhard Schwarz a căutat şi dincolo de Carpaţi compania compatrioţilor. La Bucureşti, mai ales, s-a întâlnit şi discutat cu profesori angajaţi la şcolile germane sau în casele particulare ale elitei româneşti. Un loc aparte l-a ocupat personalitatea principelui Carol, pe care, chiar dacă nu avea cum să îl întâlnească, Bernhard Schwarz l-a omagiat direct. Un alt element important decisiv pentru această atitudine a fost generat de faptul că întreaga sa călătorie avea loc la puţin timp după războiul franco-prusac ce dusese la unificarea Germaniei.

Un alt element important al relatării de călătorie scrise de Bernhard Schwarz este referirea sa constantă la căile ferate din Transilvania şi Ţara Românească. Din perspectiva călătorului, acestea scurtau distanţele şi, de asemenea, făceau mai sigură parcurgerea acestora. Pe de altă parte, în acest aspect se regăsesc cel mai bine discuţiile avute de călător cu locuitorii, mai cu seamă în ceea ce priveşte dezbaterile privind legătura dintre Transilvania şi România: fiind preferat Braşovul şi pasul Timiş, acest lucru a reprezentat o lovitură grea pentru Sibiu.

Foarte descriptivă şi cu nenumărate judecăţi de valoare despre raporturile între „germanitate" şi „românitate" sau „maghiaritate", relatarea de călătorie a lui Bernhard Schwarz reprezintă o contribuţie interesantă pentru cunoaşterea realităţilor româneşti de la sfârşitul secolului al XIX-lea, mai cu seamă datorită traseului său lung şi a numeroaselor aspecte sociale, economice şi politice aduse în discuţie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

BERNHARD SCHWARZ

Din răsărit.

Scrisori de călătorie din Ungaria, Transilvania, Valahia, Turcia şi Asia Mică[1]

Scrisoarea a III-a

p. 41 Ne grăbim într-acolo şi vedem că la orizont se ivesc iarăşi munţi noi. Ungaria, ţara vastă, neobişnuită, a fost deja străbătută cu trenul şi acolo unde apar munţii se ridică o ţară nouă, o ţară minunată încă necunoscută, se ridică Transilvania. Totuşi, mai înainte am ajuns, aproape de graniţă, într-un alt oraş
p. 42 maghiar, Oradea[2]. – Acesta este // pe lângă Košice[3], cel mai frumos oraş maghiar pe care l-am văzut până acum. Pe trei părţi îl înconjoară câmpia mănoasă, pe cea de-a patra un ţinut de dealuri roditoare, cu vii şi pepeni, iar în fundal munţi albaştri, munţii Transilvaniei. Mahalalele murdare sunt aşezate aici aproape şi de-o parte a străzii gării. Pe aceeaşi <stradă> ni se arată deîndată o abaţie frumoasă, cu o biserică acoperită cu aur. Vizavi vedem un hotel în stilul unei vile măreţe, iar în centrul curat al oraşului ne-au impresionat mai ales frumoasele turnuri ale bisericilor ortodoxe, care, în partea de sus sunt zugrăvite maron şi împodobite din plin cu aur, o privelişte, dacă nu frumoasă <din punct de vedere> artistic, totuşi lua ochii. Când începe să apună soarele, clopotele sună în tonuri diverse, lămpile cu gaz de pe străzile largi strălucesc, iar mulţimea gălăgioasă, flecărind în toate limbile, se mişcă în jurul acestora ca într-un vals; capeţi o impresie pe care nu vrei să o pierzi niciodată. Totuşi, de la praf, căldură, multele privelişti şi observaţii, suntem cu totul obosiţi. De aceea intrăm în hotelul frumos, pe care l-am admirat. Pentru preţul mic de 1 florin şi jumătate[4] căpătăm cea mai bună cameră pe care am avut-o până acum, şi deoarece bucătăria hotelului se găseşte în gara apropiată, aici domneşte o linişte ca într-un castel fermecat. Un singur chelner, care este portar, ospătar, rândaş într-o singură persoană, zoreşte în sus şi jos pe scări. O, aici va fi cu adevărat linişte. De aceea, noapte bună, pe mâine!

---

[1] Traducere după Dr. Bernhard Schwarz, *Aus dem Osten. Reisebriefe aus Ungarn, Siebenbürgen, der Walachei, Türkei und Kleinasien*, Chemnitz, O. May's Buchhandlung, 1876, p. 41–153.

[2] *Grosswardein*.

[3] *Kaschau*, astăzi în Slovacia.

[4] Florin, monedă austriacă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Scrisoarea a IV-a

Concluzie despre Ungaria – Calea ferată de munte de la Oradea spre Transilvania – Cluj – Călătorie prin câmpiile de sare – Valea Arieşului – Munţii Metaliferi ai Transilvaniei – Alba Iulia – Bivoli – Vedere din Valea Mureşului cu câmpurile de bătălie

Alba Iulia, Transilvania, 6 august 1875

[Consideraţii asupra călătoriei în Ungaria.]

Totuşi, Ungaria ne-a lăsat, din păcate, o imagine mai degrabă nefericită în p. 48
privinţa proastelor obiceiuri ale locuitorilor săi, aşa că dorim să punem piciorul într-o ţară care ne va umple de bucurie interioară; este Transilvania, ţara munţilor cu adevărat înalţi şi a onoarei germane.

Trecerea este, în cele din urmă, una treptată, atât în ceea ce priveşte ţara, cât şi oamenii. Căci în ceea ce îi priveşte pe aceştia din urmă, este bine cunoscut că partea de apus a ţării este locuită tot de maghiari. În ceea ce priveşte <ţara> însă, vă pot doar povesti că, dacă părăseşti Oradea, mergi o vreme doar prin câmpie, apoi printr-o pădure de fagi tineri. Ţinutul devine divers abia după câteva ceasuri. Lanţuri de munţi cu adevărat frumoase se înalţă de amândouă părţile căii ferate şi ceea ce îi deosebeşte de alţi munţi şi este cu adevărat <tipic> transilvănean, este faptul că în spatele acestor lanţuri se ridică mereu noi şiruri de dealuri şi astfel oferă ochiului o privelişte diversă.

În curând, munţii se împreunează. Privim, din nou, o cale ferată montană deosebit de interesantă, care trece când prin defilee înguste, când prin tuneluri lungi, când urcă în curbe năvalnice, în susul muntelui. // La acestea din urmă, p. 49
numite suişuri, se dobândeşte, de fiecare dată, cea mai instructivă viziune asupra ţării. Cât vezi cu ochiul, se arată munte lângă munte, ca valurile înfricoşătoare ale unei mări întinse, mişcându-se sălbatic. Şi totul pustiu, fără de viaţă. Doar ici-acolo se arată, în văi înguste, cu multe ramificaţii, case singuratice, sau tot astfel, ici-colo, sătuce sărace. Totuşi, în curând înălţimea zidului <montan> de la graniţa de vest este urcată. Ne oprim în faţa unui orăşel de munte transilvănean, cu adevărat fermecător, pe numele său Huedin[5], în spatele căruia se ridică culmea lungă a celui mai înalt deal din această parte a Transilvaniei, Feleacul[6]. Grupuri amestecate de locuitori curioşi ai Feleacului, maghiari, ţigani, chiar şi slovaci, se grăbesc către noi, oferind spre vânzare fructe zemoase şi apă proaspătă, în ulcioare pântecoase. Aproape că ni se pare că una dintre figurile străine de aici are deja o expresie germană, sănătoasă. Cu siguranţă, costumele cel puţin sunt deja schimbate. Mânecile albe ale cămăşilor femeilor sunt împodobite cu benzi negre, pitoresc

[5] *Banfy-Huniad*, oraş, jud. Cluj.
[6] *Felegyhaza*, *Flecken*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cusute, o amintire a vechilor costume germane colorate din Transilvania. Din acest orăşel, calea ferată coboară repede spre Cluj[7].

Acest cel mai vestic oraş al Transilvaniei este, cu cei 25 000 de locuitori, în majoritate maghiari, adevărata citadelă a maghiarimii din această ţară. De aceea este deosebit de favorizat de guvernul maghiar, faţă de celelalte două mari oraşe ale ţării, Sibiu[8] şi Braşov[9], care sunt suspectate ca fiind citadelele rezistenţei germanităţii.

Aşa s-a întâmplat că încă din Ungaria, Clujul ne-a fost lăudat ca un oraş fără
p. 50 pereche. // Totuşi, am fost neplăcut surprinşi când, în cele din urmă, am intrat <în oraş>. Şi aici ni s-au arătat, mai întâi, mahalale prelungi, murdare, cum de altfel tot oraşul este un adevărat oraş maghiar, cu toate neajunsurile şi meritele sale. Peste tot auzim încă limba maghiară. Arareori mângâie nişte sunete germane urechile noastre. Totuşi, găsim şi aici străzi largi, cu o viaţă multicoloră, animată. Deosebit de plăcute sunt frumoasele cafenele, care îşi oferă deliciile în plină stradă, în corturi de in largi şi răcoroase. Între aceste <delicii> se numără şi cafeaua rece, care aici este servită cu îngheţată, deosebit de rece, şi astfel trece drept o mare delicatesă. Este într-adevăr o răcoritoare adevărată, deşi noi, „saşii de cafenea"[10], nu ne putem închipui băutura preferată o neamului nostru altfel decât foarte fierbinte.

În general, centrul acestui oraş vechi, cunoscut deja <de pe vremea> romanilor, nu oferă nimic remarcabil. Mult mai atrăgătoare sunt împrejurimile lui. – Mai întâi găsim, pe o insulă întinsă a râului larg ce desparte oraşul interior de mahalale, o grădină populară, umbroasă, cu un vast teatru de vară unde, către seară, se regăseşte toată lumea bună maghiară. Nu departe de aceasta se zăreşte, pe o înălţime frumos plantată, o vilă drăguţă, pe care fostul proprietar, cu mare generozitate, a dăruit-o oraşului său natal, pentru <a deveni> muzeu. Colecţia ce ne-a fost arătată în interiorul ei este încă mică şi constă în curiozităţi zoologice, asemenea lipsite de însemnătate, dacă nu dorim să luăm în considerare câteva exemplare impresionante de urs transilvănean, ce se găsesc împăiate aici. Mult mai valoros însă este acest muzeu printr-un număr de antichităţi romane bine păstrate,
p. 51 care au fost găsite în acest ţinut, pe locurile // vechiului Claudiopolis[11]. Din balconul casei te poţi bucura de o privelişte cu adevărat frumoasă. Totuşi, pentru a avea o asemenea privire asupra întregii întinderi <a oraşului>, ne îndreptăm paşii spre un alt punct.

Peste râul din faţa oraşului se vede pe un deal abrupt vechea citadelă a oraşului. Într-acolo ne suim. Iar strădania noastră nu rămâne nerăsplătită. Privim de sus, peste linia de fortificaţii ce înconjoară oraşul, la marea întinsă de case, cu turnurile lor strălucinde, acoperite cu plumb, şi peste străzile pitoreşti. Înainte de orice ne sar în ochi, în piaţa cea plină de viaţă, grămezile neobişnuite de pepeni mari, care, în acest an, au prins în Ungaria cum nu s-a mai întâmplat de câţiva ani. Privim repede oraşul şi apoi peste marea, roditoarea vale, până departe la munţii

[7] *Klausenburg.*
[8] *Hermannstadt.*
[9] *Kronstadt.*
[10] *Kaffeesachsen.*
[11] Denumire latină medievală a oraşului Cluj.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cei mari, care o înconjoară din toate părțile. Totuși, este destul de interesant ceea ce vedem chiar sub noi. Peretele de stâncă aproape drept, pe care ne aflăm, a tot fost aruncat în aer și săpat, iar în grotele și crestăturile așa apărute sunt adăpostite sute de căsuțe foarte mici, adesea cu o singură fereastră, ce servesc oamenilor săraci drept cele mai confortabile locuințe. Într-acolo se urcă pe trepte și se descoperă faptul că <locuințele> înguste <ca niște> celule sunt foarte curate. Văzută dinspre oraș, această așezare face mai degrabă impresia unui stup de albine sau a unui cuib de viespi, decât a unei așezări umane. Ce ar spune domnii noștri social-democrați[12], dacă ar putea vedea o dată aceste colibe miniaturale!

Totuși, ne luăm rămas bun de la acest oraș transilvănean, ce are de arătat doar elemente maghiare, pentru a căuta mai adânc în țară elementul german, mai interesant pentru noi.// p. 52

Deja călătoria pe calea ferată de la Cluj la Teiuș[13] este una de un alt fel decât cele de până acum; ea demonstrează un tip cu adevărat transilvănean. Calea ferată lasă repede în urmă frumoasa și roditoarea vale a Clujului și urcă în curbe largi, care adesea descriu aproape un cerc peste nenumăratele dealuri ce alcătuiesc acest platou înalt. Dar oriunde privești, nicăieri nu ți se oferă priveliștea pajiștilor verzi, liniștitoare sau a așezărilor pline de viață. Totul este sterp și mort, iar motivul pentru aceasta este pătura gri-albă, asemenea zăpezii murdare, ce acoperă multe dintre dealuri. Dar poți să ghicești din ce constă această materie? Este unul dintre cele mai importante produse ale țării, una dintre cele mai indispensabile nevoi ale vieții – este sarea.

Solul ce conține sare se întinde de aici peste o bună parte din țară și până la zidul de munți ce mărginesc țara către sud. Cea mai importantă salină așezată pe calea noastră ferată este Ocna Mureș[14], remarcabilă prin faptul că pereții de sare, neobișnuiți, de-a lungul cărora merg galeriile, se găsesc într-o mișcare lentă și alunecă mereu unul spre celălalt, astfel încât într-o bună zi galeriile, săpate cu greu, vor fi iarăși pierdute.

Dar calea ferată părăsește repede ținutul interesant, dar atât de trist și sterp, și intră cu un zvâcnet în bine cultivata vale a râului Arieș[15]. De aici începe Transilvania interesantă pentru turiști, ale cărei frumuseți sunt cu atât mai importante, cu cât ne apropiem de munții sudici. Aceștia din urmă nu sunt încă vizibili, totuși și aici se bucură ochiul de un lanț de munți cu adevărat impozanți, variați. Aceștia sunt așa-numiții // Munți Metaliferi transilvăneni, care se întind p. 53
peste partea de sud-vest a țării. Aceștia conțin încă cele mai mari zăcăminte de aur din Europa și au de arătat un număr însemnat de mine și topitorii fiscale. În timp ce privim mai departe aceste vârfuri ascuțite, ajungem la nodul de cale ferată al liniilor transilvănene, Teiuș, <oraș> așezat în apropiere de Sibiu.

Totuși, înainte de a ne îndrepta pașii către acest mai sus-numit ultim vechi oraș săsesc, vrem să întreprindem un ocol în cea mai vestică parte a țării. Pentru

[12] *Herren Socialdemokraten.*
[13] *Tövis*, oraș, jud. Alba.
[14] *Maros-Ujvar*, oraș, jud. Alba.
[15] *Aranyos.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

asta ne folosim de calea ferată ce merge în sus, de la Teiuş, pe valea râului Mureş, către oraşul unguresc Arad. Ajungem acolo îndată după ce <trecem> de oraşul Alba Iulia[16], deloc lipsit de importanţă.

În timp ce treceam prin marea piaţă, aveam <în faţa ochilor> o privelişte puţin orăşenească, mai degrabă de sat. O cireadă mare de vite ne-a tăiat drumul. Şi totuşi, această imagine era instructivă. Căci în acest ţinut există vita cea mai caracteristică ce poate fi văzută, bivolul, vlăstar adevărat al cunoscutei specii sălbatice. Această <descendenţă> există la ei şi acum, în ipostaza lor paşnică. Sunt mai mari, dar mai murdari decât vitele noastre; văzuţi din spate amintesc mai degrabă cu greoii hipopotami. Culoarea pielii lor trebuie să fi fost la început neagră, dar deoarece au încă obiceiul neamului lor sălbatic de a se bălăci în noroi oriunde se poate, astfel încât bat în toate culorile posibile. E periculos dacă vizitiul ajunge cu un pas prea aproape de ei. Se reped spre el, fără să le pese de vreun strigăt sau lovitură de bici, şi rămân lângă el atât cât le place lor. În plus, au un
p. 54 muget pe lângă care // behăitul vitelor noastre poate fi considerat melodios. Carnea lor este doar cu puţin mai slabă decât cea a vitelor obişnuite, dar are o culoare închisă, puţin apetisantă. Şi pielea este greu de folosit, deoarece este prea poroasă. Dar ceea ce le-a adus mult credit aici şi în Valahia, Turcia, ba chiar şi în unele părţi ale Ungariei, mai cu seamă în sud, este laptele lor remarcabil, care are un conţinut incomparabil mai mare de materii grase, chiar faţă de cel mai bun produs al rasei obişnuite. Mai ales cafeaua este deosebit de gustoasă, prin adaosul de lapte, obişnuit peste tot aici.

Totuşi Alba Iulia ne oferă şi privelişti mai estetice decât aceste animale cu adevărat remarcabile, cu coarnele lor scurte, groase, aproape aduse pe spate şi ochii lor mici, neobişnuit de scăpărători. Cu adevărat demnă de a fi văzută este cetatea, cea mai puternică din Transilvania. Aceasta este aşezată pe un deal nu foarte înalt, care însă prin clădirile însemnate, prin ziduri, valuri şi bastioane, ca şi prin două porţi fortificate, este bine apărată. În afară de aceasta, <cetatea> are o suprafaţă atât de plată, încât nu doar cazărmi, ci şi mai multe străzi, un parc şi catedrala şi-au găsit loc acolo. Bisericile aveau sarcina, în vechea Transilvanie, nu doar de a aduna comunitatea pentru mărirea lui Dumnezeu, ci şi pentru luptele sângeroase. Pentru asta casa Domnului a fost ridicată pe un deal în mijlocul satului, înconjurată cu ziduri şi fortificaţii şi aşezată, din toate punctele de vedere, în cel mai bun punct pentru apărare. Vom vedea mai îndeaproape, mai târziu, una dintre cele mai
p. 55 interesante asemenea vechi biserici fortificate. //

Catedrala din Alba Iulia este şi altfel însemnată. Pe dinafară a avut mult de suferit în cursul timpurilor, mai cu seamă un turn cu totul lipsit de gust aşezat pe ea; totuşi se găsesc, mai exact pe portalul de sud, elemente de pietrărie încă bine executate. În interior, arată ca un edificiu în formă de cruce, întunecat, lipsit de podoabe dar onest, susţinut de coloane grele, masive, ce se potriveşte atât de bine cu împrejurimile războinice.

[16] *Karlsburg.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

De obicei, aici își are scaunul un episcop care este, în același timp, episcopul părții catolice a Transilvaniei. Dacă însă domnul prelat vrea să urmeze exemplul colegului său prusac și să nesocotească legile țării, atunci cu ușurință se poate să fi învățat *mores*.

Nu departe de biserică se găsește și un monument pur și simplu frumos, al unui colonel von Loffenu, aflat mai înainte vreme aici în garnizoană și care în fruntea cavaleriștilor săi și-a găsit moartea mai în sus, la Simeria[17], în bătălia ucigașă din anul 1849. Acest monument ne amintește că pământul de aici este unul setos de sânge. De aceea dorim să ne urcăm pe cel mai înalt bastion pentru a privi o dată acest loc istoric. Într-adevăr aici ni se oferă o priveliște remarcabilă. Sub noi se află orașul, nu mare, dar prietenos, din frumoasa vale a Mureșului, peste care privim mile întregi, în sus și în jos. Aici își dorm somnul cel lung mulți din cei care au luptat pentru casa de Habsburg sau pentru libertate, care au scos sabia pentru o Ungarie independentă. De mult a nivelat fierul plugului peste movila mormântului iar porumbul gras crește iarăși în larga câmpie a văii <Mureșului>. Dar când // luna p. 56
răsare iar vântul de seară mișcă știuleții cei înalți ca pe niște strigoi, atunci ni se pare că acolo jos se poartă iarăși lupta fierbinte pentru libertate și că vârfurile golașe ale Munților Metaliferi privesc în jos ca niște judecători întunecați.

Totuși să lăsam deoparte asemenea fantezii! Mâine vom cunoaște acest câmp <de luptă> istoric.

Scrisoarea a V-a

Generalități despre românii transilvăneni – Valea Mureșului – Câmpul de bătălie de la Simeria – Castelul și orașul Deva – Târg românesc – Calea ferată de munte de la Simeria la Petroșani – Valea Hațegului – Castru roman – Petroșani – Întâlnirea geologilor maghiari – Românii de la munte – Fortificația montană de la Simeria – Dans național românesc

Petroșani, în munții transilvăneni, 8 august 1875

Azi trebuie să faceți cunoștință cu cea mai interesantă parte a Transilvaniei, p. 57
adică partea de sud a țării, pe care o înconjoară Alpii transilvăneni[18]. Denumesc această parte interesantă nu doar pentru că închide în sine frumusețile naturale specifice țării ci și pentru că aici se întâlnesc două contraste neobișnuite, poate cele mai mari pe care le cunoaște istoria. Aceste contraste se numesc Apus și Răsărit, Occident și Orient, lumea nouă și lumea veche. Desigur că granița propriu-zisă a

[17] *Piski* sau Opiski, jud. Hunedoara. Bătălie purtată pentru podul de pe râul Strei la 9 februarie 1849 între armata revoluționară maghiară, comandată de Josef Bem, și armata austriacă aflată sub comanda lui Anton Puchner, sprijinit de miliții românești.

[8] Denumire dată Munților Carpați.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

țării o formează acel zid de munți înalți, despre care am vorbit mai sus; acolo începe de fapt Apusul și începe Orientul. Așa cum marea cea sălbatică adesea se revarsă peste diguri și ziduri și inundă pământul cultivat, tot astfel nisipurile răsăritului trec de granițele lor naturale către cele mai îndepărtate avanposturi ale civilizației apusene. Sunt valahii și germanii transilvăneni cei care reprezintă numitele contraste din acest colț îndepărtat al Europei.//

p. 58 În ceea ce-i privește pe cei dintâi, originea lor totuși nu poate fi precizată cu exactitate. Ei înșiși se țin cu o anume mândrie drept descendenți ai vechilor romani, aceștia din urmă având totuși suficiente așezări în Transilvania. Și limba valahilor prezintă o mare asemănare cu limbile romanice, mai ales că, dacă limba vorbită nu ar fi una dificilă, cineva foarte bun la latină sau italiană și-ar putea-o însuși cu ușurință. Sprijinindu-se pe toate acestea, aceștia și-au dat numele de rumâni sau români[19], aceasta însemnând descendenți ai romanilor. Totuși, ceva sânge roman s-ar putea găsi printre ei, dar în realitate nu au nimic în comun cu vechii romani, ci provin mai degrabă din neamurile asiatice, sălbatice, care odinioară au fost opriți cu greu de către romani.

Și în zilele noastre marea masă a acestei națiuni este încă departe de adevărata cultură. Totuși, deși despre caracterul lor nu se spun multe lucruri bune, eu nu am putut găsi ceva rău la ei, cel puțin acest lucru nu își are rădăcina în lipsa de cultură. Mai degrabă am observat că ei nu sunt doar capabili de educație, ci și doritori de educație.

Totuși există chiar în lumea lor aleasă, care se acoperă cu destulă iscusință de spoiala lustrului parizian, destul de multe naturi neplăcute, ba chiar dezgustătoare. Dar această situație va fi mereu, acolo unde lipsa de cultură este acoperită de glazură exterioară. Această aparență este, în principiu, ceea ce se numește cultură de fațadă[20]. Căci, de fapt, despre „prea multă educație" nu putea fi niciodată vorba,

p. 59 căci și cel mai bun om rămâne departe de educația desăvârșită. Desigur – // ca peste tot – există deja și în rândul acestui popor un număr de bărbați ce crește mereu, care se ridică la beneficiile spiritului și inimii și care poate sta alături de cei mai buni din poporul nostru. Eu însumi am cunoscut asemenea oameni și mai încolo îi voi descrie mai îndeaproape. Aici doream doar să vă prezint în general aceste notițe fugare despre întreaga națiune. Cum se prezintă ea în patria proprie, în Valahia, vom vedea mai târziu. Aici dorim să îi descriem în Transilvania, unde sunt mai mult oaspeți.

Ei înșiși tratează țara aceasta ca a lor și nu au doar dreptul, în virtutea faptului că aici sunt tot mai răspândiți, dar și în virtutea faptului că erau așezați aici încă din timpuri imemoriale, în timp ce germanii au venit aici abia mai târziu. Și totuși se găsesc într-adevăr pe pământ străin, în virtutea faptului că se află în mijlocul culturii apusene.

Ei se găsesc de-a lungul întregului lanț muntos al Alpilor transilvăneni, din Ungaria de sud și până în estul îndepărtat al Transilvaniei. Prin lupte sângeroase și-au dobândit acest întins teritoriu, iar bisericile fortificate din această țară, despre

[19] *Rumänen oder Romänen.*
[20] *Überkultur.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care am vorbit mai devreme, au reprezentat nu doar cetăți de pază împotriva invaziilor turcilor, ci și împotriva acestor valahi care năvăleau mereu prin văile sălbatice și inaccesibile ale munților. Ororile abominabile pe care le cunoaște istoria au fost comise în această luptă sălbatică a Orientului cu Occidentul și au umplut pe aici peste tot pământul de sânge.

Acum însă amândouă națiunile, valahi și transilvăneni, locuiesc pașnic una lângă cealaltă, iar // răspândirea continuă a celei dintâi și retragerea rapidă a cei de-a p. 60
doua se împlinesc în chipuri cu totul nesângeroase. Dimpotrivă – deși un amestec cu valahii, din partea sașilor, ar fi de cea mai mare mirare, iar în satele curat germane nu este îndurat nici un valah – totuși cei dintâi, <românii>, nu sunt cu totul închiși față de cultura germană, ci arată tot mai mult în apropierea sașilor curățenie și liniște. Aceste din urmă însușiri sunt însă cu atât mai puțin influente și cu atât mai evidentă lipsa de cultură originară cu cât ei stau doar între ei în munți – sau au raporturi doar cu ungurii. Aceasta este situația cu precădere în părțile Transilvaniei în care eu vreau să merg acum, în colțul ei vestic, în care pătrunsesem deja de la Alba Iulia[21].

Cel mai vestic punct până la care dorim să ne întindem ocolul de la drumul nostru către Sibiu – căci mai departe de acesta reîncepe uniforma câmpie maghiară – este micul oraș Deva așezat pe malul stâng al Mureșului[22]. Am ajuns acolo după o călătorie de patru ore pe calea ferată, de la Alba Iulia. Această călătorie, mereu în josul văii Mureșului, largă, rodnică, destul de <bine> locuită, este foarte distractivă. Munții înalți ai Transilvaniei apar doar rar, în partea stângă și doar <sub forma> dealurilor ce îi preced; dar, în schimb, în partea dreaptă se arată mereu Munții Apuseni[23], pe care i-am amintit deja, cu culmile și vârfurile lor minunate, cu văile ca niște chei, cu satele și minele așezate la înălțime, sclipind în depărtare.

La stația Simeria am trecut pe lângă unul dintre cele mai interesante câmpuri de bătălie din vremea revoluției maghiare <de la 1848–1849>. // Aici a fost locul p. 61
unde, în cea mai sălbatică luptă[24], trupele imperiale au suferit una dintre cele mai însemnate dintre numeroasele lor înfrângeri din partea maghiarilor zeloși. Simeria este însă importantă turistic și industrial, căci aici se ramifică linia de cale ferată montană îngustă, singura ce merge către interiorul munților. Totuși, pe aceștia îi vom cunoaște mai târziu. Acum ne grăbim spre următoarea gară, Deva. Deși aceasta este la două ore depărtare de Simeria, poți de aici să înțelegi marea ei importanță.

Carpații cei înalți[25], de aici imposibil de văzut, trimit până către Mureș un lanț muntos lateral, cu vegetație frumoasă, cu multe culmi abrupte, bine formate. Pe unul dintre aceste vârfuri, înalt de mai multe sute de picioare[26], cu totul izolată

---

[21] *Karlsburg*.

[22] *Maros*.

[23] *Siebenbürgische Erzgebirge*.

[24] La 9 februarie 1849, trupele revoluționare maghiare conduse de Josef Bem au înfrânt trupele regulate austriece aflate sub comanda lui Anton Puchner, susținute de unități neregulate românești. Deși lupta a fost nedecisă, balanța strategică a înclinat în favoarea revoluționarilor maghiari.

[25] *Hochalpen*, denumire folosită constant de autor pentru Munții Carpați.

[26] Un picior = 30,48 cm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pe o colină din câmpia Mureşului vezi castelul Deva, faimos prin aşezarea sa, precum şi datorită istoriei sale. Cu cât ajungi mai aproape de el, cu atât mai maiestuos se înalţă în văzduh şi repede te duce la convingerea că nici un alt castel nu se poate întâlni pe o asemenea înălţime enormă, cu siguranţă nu în ţara ta.

Drumul merge chiar prin orăşelul Deva, pe care doream să îl cercetăm mai bine abia după întoarcerea noastră. Acum ne vom dedica toate forţele şi atenţia drumului nostru către castel. Acesta se urcă de dincolo de oraş pe un deal abrupt şi ajunge până la poarta fortificaţiilor exterioare. De acolo urmează vechiul drum al cetăţii până la un bastion ce iese în afară şi de unde ni se oferă o privelişte minunată.

Ochiul îmbrăţişează câmpia largă până la Alba Iulia şi trece peste
p. 62 nenumăratele // coturi ale râului năvalnic. Dincolo de această <câmpie> însă se ridică vesel frumoşii Munţi Apuseni, din ale căror chei numeroase, turnuri şi locuinţe trimit salutări către postul nostru de gardă de pe înălţimi. Impune, mai cu seamă, satul Săcărâmb[27], aşezat la înălţime şi al cărui turn de la biserică, alb, aşezat pe o înălţime însemnată, se poate vedea de la o depărtare de câteva ore. Acest sat de mineri, a cărui poziţie trebuie că este una dintre cele mai frumoase aşezări montane din Europa, se vizitează într-un mod original din Deva. Se merge cu o căruţă cu cai până la piciorul muntelui. Apoi ţi se dă o căruţă mai uşoară, înhămată cu boi puternici. Doar aceste „vite de tracţiune" ale lui Homer sunt în stare să urce porţiunea neobişnuit de abruptă până la Săcărâmb, chiar dacă au o încetineală recunoscută.

De cealaltă parte, peste dealurile de sub munte, acoperite cu viţă de vie, ochiul zăboveşte până departe, către înălţimile înconjurate de nori ale Carpaţilor, în direcţia căii ferate montane despre care am amintit şi pe care o vom cunoaşte în curând.

Dar şi ce se află chiar aproape oferă lucruri destul de interesante. Sub noi, direct sub picioarele noastre, se întinde oraşul mic, dar plin de viaţă, cu unele clădiri frumoase şi încă şi mai multe colibe sărăcăcioase. Pe un vârf de stâncă ce se înalţă drept pe la jumătatea muntelui şi iese în afară peste casele din vale, un suflet cucernic a aşezat trei crucifixe care, la această înălţime îngrozitoare au menirea de a trezi nu doar sentimentele religioase ci şi gânduri pentru cel care şi-a trăiat viaţa *pe un drum greşit şi poate că* <*de aceea*> a ridicat acele lemne acolo. Cel mai mult însă ne interesează chiar ruinele cetăţii în care vom intra acum.

Cetatea Deva este – chiar dacă nu pare prin ruinele ei de astăzi – una foarte
p. 63 veche. Din motive ce vor trebui dezvoltate mai târziu, trebuie să // acceptăm faptul că romanii deja fortificaseră acest punct pitoresc, ce domină valea în sus şi în jos formând un defileu în munte. Mai târziu au construit şi transilvănenii la această cetate, aflată acum în ruină, pentru a avea o fortăreaţă împotriva tuturor atacurilor posibile. În luptele din 1848 însă cetatea a fost aruncată în aer de către revoluţionari la apropierea armatei duşmane, după cum se spune, din trădare, dar poate şi din grijă faţă de oraşul ce se întinde la picioarele ei, şi care ar fi suferit prea mult în cazul unui asediu. Dar ruinele mândre lasă încă să se întrevadă măreţia întregii construcţii. Deosebit de impozant se înalţă spre văzduh un zid gros, izolat.

---

[27] *Nagyag*, sat, com. Certeju de Sus, jud. Hunedoara.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

La această primă descriere a unei cetăți transilvănene nu pot să nu observ că privesc cu tot mai mult drag ruinele din țara aceasta, al căror număr e mai mare, decât rămășițele burgurilor germane. Căci, fără încetare mi se strecoară în gând cât de nobil a fost scopul celor dintâi, față de cele din urmă. Cetățile acestei țări transilvane apărau pe drept proprietăți dobândite, în timp ce cetățile hrăpărețe germane dăunau <proprietății>. Dar mai departe pentru a face o scurtă descriere orășelului <din apropiere>.

Acesta este primul loc ce ne îngăduie o privire mai îndeaproape asupra comportamentului valahilor. Astăzi este târgul săptămânal și astfel avem cea mai bună ocazie de a ne dedica unui studiu etnografic. Am mers de-a lungul străzii ce duce spre locul de târg. Ce mai învălmășeală ni se oferă și aici. Pe acolo merg căruțele în care locuitorii țării își aduc produsele în orășel. Ce mai zgomot fac jalnicele atelaje! Căci // degeaba cauți la roțile lor osiile care le țin laolaltă, ba chiar p. 64
la căruța întreagă ceva de fier. Totul este din lemn, în parte făcut fără măiestrie.

În Transilvania, agricultura se prezintă încă, ca și în cea mai mare parte a Ungariei, într-o stare cu adevărat patriarhală. Deși se văd mașini cu aburi de treierat și pe unele domenii agricole mari, a căror gospodărire este condusă de străini, tot astfel, pe terenurile mai mici, unde lucrează localnicii, vezi trei sau patru cai care sunt plimbați în cerc și care astfel bat grânele cu copitele lor, paiele fiind desigur cu totul distruse.

Printre produsele pe care căruțele huruitoare, de dinainte de potop, amintite mai sus, sunt demne de atenția noastră: pepenii frumoși, roșiile de culoarea flăcării și ardeii verzi. Roșiile, care uneori se găsesc și prin piețele noastre, sunt o legume iubită, înainte de orice ca sos foarte picant pe lângă carnea de vită. Cât despre ardei, piperul unguresc, folosirea acestora pentru „gulașul unguresc", iubit și la noi, este destul de cunoscută. Mai puțin cunoscută ar putea fi plantarea acestuia.

Ardeiul gras are o formă de pară cu pielea verde, zbârcită, și crește pe o tulpină ce se aseamănă cu fasolea noastră. Adus verde la piață, după ce miezul nefolositor se scoate, iar coaja uscată capătă o culoare arămie, este transformat în pulbere // și folosit ca mirodenie iute peste tot, pentru toate felurile de mâncare, ba p. 65
chiar și în locul piperului negru și este așezat pe masă alături de sare. În Țara Românească, ardeiul gras, care acolo crește mai mare, este chiar umplut cu o tocătură de carne, aceasta fiind o mâncare preferată a poporului. După această mică digresiune culinară, dorim să privim mai îndeaproape și restul produselor acestea, mai ales fructele gustoase, <aici găsind> piersici și gutui.

Saşi încă nu trebuie să te aștepți să vezi aici. Aici locuiesc mai ales maghiari și români. Dar aceștia din urmă se găsesc într-o oarecare lipsă de cultură[28], chiar dacă la șes sunt mult mai civilizați decât sus la munte, unde vrem să facem cercetări astăzi. După înfățișare, sunt arareori peste înălțimea medie, dar, fără excepție, bine făcuți. Părul cu precădere negru și ochii întunecați se potrivesc cu pielea închisă la culoare. Portul bărbaților, mai ales, este original. Capul este acoperit cu o căciulă destul de înaltă, cel mai adesea din lână albă, de oaie, care, în

[28] *Uncultur.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

acest climat călduros, atrage cu atât mai mult atenția. Totuși, purtătorii ei afirmă că îi apără tocmai împotriva căldurii. Tot astfel trebuie să fie și cu blana mare mițoasă, de oaie, uneori <ca> de urs, pe care o îmbracă adesea doar peste cămașa albă ce le acoperă partea de sus a corpului. Poartă pantaloni strânși pe picior, groși, ca de blană, <făcuți> din lână împletită albă, așa cum folosesc și slovacii din Ungaria. Deoarece carele trase de bivoli formează atelajele lor, poartă în mână bice lungi, ascuțite, dublu împletite, cu care își îndeamnă animalele masive să alerge mai repede.

Femeile, printre care se zăresc puține frumoase, dar cu atât mai proaspete,
p. 66 implinite, poartă în afară de fusta adesea colorată // cămăși albe mari, peste talie, pe care le închid la mijloc. Într-un mod demn de luat în seamă își împletesc cozile în față, pe frunte și învârt apoi șuvițele negre, bogate, ca o coroană peste partea stângă a feței, către ceafă. – Acestea sunt făpturile care pot fi întâlnite pe aici, în grupuri colorate, doar rar întrerupte de un occidental, strigând și alergând printre hambare, cotețe de păsări, porci grohăitori și vite mari; o priveliște din cele mai originale! Desigur, costumele amintite suferă diverse nuanțări în diversele ținuturi, ca de pildă în apropiere de Petroșani[29], unde dorim să facem o vizită.

La gara Simeria se deschide, din Valea Mureșului, o vale secundară, care se întinde cam 20 de mile în sus, spre munte, și care deschide un drum către inima sălbăticiei stâncoase, altfel greu accesibilă. Această vale este bogată în minereuri, mai ales antracit și a fost cunoscută ca zăcământ aurifer deja din vremea romanilor și exploatată mult de ei. Pentru a putea transporta cu ușurință, jos la câmpie, cărbunele care se găsește la capătul acestei văi înalte, guvernul a construit de mai mulți ani o cale ferată[30] de-a lungul văii care, prin temeritatea amplasamentului <ales> și măreția naturii se numără printre cele mai interesante căi ferate montane din Austria, ba chiar din lume.

Punctul de pornire este Simeria, stație de cale ferată din Valea Mureșului, amintită deja de mai multe ori. De aici se merge cinci ore până la Petroșani. La început, valea este încă largă și, în afara câtorva uzine siderurgice mici nu oferă nimic demn de luat în seamă. Dar foarte curând pereții văii se înalță și se apropie tot mai mult unul de altul, astfel încât pentru o vreme îndelungată *se merge printr un*
p. 67 defileu înfricoșător. // Deodată se deschide, pentru scurt timp, pentru a îngădui o privire prietenoasă către valea laterală a Hațegului[31]. Aceasta, întocmai ca Valea Innului[32] între Kusstein[33] și Innsbruck[34], este înconjurată de munți înalți, dar care lasă destul loc pentru o câmpie fertilă, care este mândria Transilvaniei, iar în ceea ce privește rodnicia, un mic paradis. Totuși nu am putut arunca nici o privire în această oază din mijlocul sălbăticiei stâncoase, căci peretele înalt închide deja din

---

[29] *Petroscény*, oraș, jud. Hunedoara.

[30] Calea ferată Simeria-Petroșani fusese inaugurată în 1870.

[31] *Hatzeger Thal.*

[32] Afluent al Dunării, care se varsă în fluviu la Passau. Izvorăște din lacul Lunghin din Elveția și străbate Austria și Germania.

[33] Mic oraș din Tirol (Austria).

[34] Cunoscută stațiune montană din Tirol (Austria).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nou micul Eden, iar peisajul montan sumbru, pe care l-am văzut mai înainte, ne înconjoară iarăşi. Da, cu fiecare salt pe care gâfâitoarea locomotivă cu aburi îl face înainte, acest peisaj devine mai sălbatic.

Versanţi abrupţi, chei sălbatice, vârfuri înalte – toate aceste locuri în care poate rar a călcat vreun picior <omenesc> – trec prin faţa ochilor noştri. Cotiturile îndrăzneţe se înşiră una după alta. Sus deasupra ta vezi acum calea ferată, iar după câteva minute o priveşti de sus în jos, sub tine, căci ai lăsat-o în urmă. Apoi eşti purtat în zbor către abisuri spre care privirea caută doar cu groază, iar în clipele următoare, într-un tunel, eşti înconjurat de întuneric ca noaptea. Acum, de amândouă părţile vagonului, se văd stânci sălbatice şi într-o clipită treci peste un pod îndrăzneţ, care ascunde priveliştea către apele de munte ce răcnesc dedesubt.

Printre aceste privelişti care se schimbă mereu eşti purtat tot mai adesea în sus, iar vârfurile se înalţă tot mai mult. Deja eşti la acelaşi nivel cu coama unui munte care de jos nu părea deloc înalt. Acum priveşti liniştit spre o şa şi vezi un zid vechi, asemănător unui turn, bine păstrat totuşi. Acesta este un castru roman străvechi, ridicat de acel popor care a supus lumea // pentru a-şi apăra minele de p. 68
aur. Capătul sistemului de fortificaţii ce se întindea prin această vale trebuie să fi fost fortificaţia dispărută de pe munţii Devei.

Spre dreapta apare apoi versantul din spate al unui munte înalt, Retezat[35], un vulcan stins în craterul căruia s-a adunat apă pentru a forma un mic lac în care, la o înălţime de peste 7 000 de picioare, se găsesc încă păstrăvi.

În cele din urmă, după ce am trecut prin al şaptelea tunel în patru minute, trenul trece printr-o stâncă de forma unei porţi, cu o deschizătură îngustă, şi deodată apare, pe o câmpie prietenoasă, înconjurată de vârfuri înalte, fermecătorul orăşel Petroşani. Ce linişte măreaţă – liniştea munţilor înalţi – ne înconjoară aici după mugetele pâraielor şi ale locomotivei de pe drumul până aici! Dorim să ne îngăduim două zile de linişte în această înălţătoare natură montană.

Dar în cele din urmă prima noapte pe care am petrecut-o aici nu a putut fi numită una liniştită. Un remarcabil noroc sau nenoroc mă urmăreşte în călătoria mea. [...] Sosit la gară, aud că 50 de geologi s-ar găsi, de asemenea, aici. La început am înţeles chiar „teologi", *ceea ce, sincer, m-a îngrozit mai mult.* Căci în călătoriile mele de plăcere din fiecare an caut în continuu să ţin departe de mine acele probleme ale vieţii profesionale. Iar acum <întâlnesc> 50 de colegi deodată, poate chiar entuziaşti ai ascensiunilor montane. Deja îi văd năpustindu-se cu toate armele ştiinţei // asupra protestantului izolat care mă aflu, căci abia acum înţeleg p. 69
corect că e vorba despre „geologi". Nu trebuie ca eu, fiu al unui oraş minier, să mă bucur de această întâlnire? Totuşi, spinii s-au ivit înaintea trandafirilor. Mai întâi, hotelul era cu totul ocupat. În celălalt am găsit o cazare chiar bună, doar că domnii mineri – deşi în mod evident unguri – au învăţat atât de bine să chefuiască, poate de la şcoala germanilor, aşa încât mi-au deranjat somnul până la patru dimineaţa cu cântecele lor şi discursurile la bere obligatorii, din care până la mine pătrundeau doar cuvintele şi uralele de rigoare, nu şi sensul, căci erau ţinute în ungureşte.

---

[35] *Retjezat.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dimineața următoare, cerul era acoperit de nori și astfel m-am despărțit de ceilalți și am decis să văd orașul. Acesta constă din străzi așezate regulat, peste tot cu același tip de casă. Căci acestea sunt colonii ridicate de guvern pentru mineri. Chiar la capătul străzii se găsea o piață, care, din fericire, mi-a oferit din nou priveliștea târgului săptămânal.

Într-unul din locurile pe care le-am vizitat văzusem deja sute de cai de munte mici, românești, ciufuliți și grosolani ca și stăpânii lor, pe care îi purtau pe sei deformate, dacă nu chiar direct pe crupă. Cu adevărat sunt acești căluți copii ai naturii, neobișnuiți nici cu grajdul și confortul acestuia, nici chiar cu hrana regulată. Platoul montan golaș le este în același timp și pășune și locuință. Și totuși le sunt cu totul credincioși stăpânilor lor duri și îi poartă, fie pe aceștia, fie grelele lor legături de lemne. <În piață vedem> pește, vânat și fructe din plin. Să îi privim
p. 70 deci mai de-aproape pe acești domni!//

În cele din urmă, priveliștea este îngrozitoare, cel puțin pentru ochiul unui apusean obișnuit cu cultura. Căci la prima vedere crezi sincer că ar fi chiar urșii cei temuți din vârful muntelui care au năvălit aici, ridicați pe două picioare. Căci ceea ce trece în Olanda drept o căciulă destul de înaltă oferă aici priveliști de dimensiunile urșilor. Nu arareori este înaltă de un cot[36] și este nevoie pentru confecționarea ei de blana unui miel întreg. În acest ținut sunt iubite cele albe, care apoi sunt și mai încrețite, așa încât arată ca o barbă purtată pe cap. Din acesta se văd doar ochii sălbatici, care te privesc de sub uriașul acoperământ, și câțiva cârlionți ciufuliți. Blana ce servește drept palton[37] lasă să se vadă pieptul gol și întunecat – asta pentru a mări impresia de groază –, după cum și picioarele sunt, de obicei, goale. Aceștia sunt adevărații români de la munte, cei mai lipsiți de cultură care pot fi văzuți, fără a lăsa deoparte România[38] însăși. Aici există încă multă muncă pentru Apus, în special pentru germanitate[39] a cărei cea mai frumoasă chemare este de a fi purtătoarea de cultură a lumii.

Totuși nu ai voie să îi socotești cu adevărat îngrozitori pe acești semisălbatici, chiar dacă arată așa groaznic. Sunt chiar neobișnuit de binevoitori și dacă ai de făcut o călătorie în munți își împart cu drag tabăra cu tine, chiar dacă un asemenea *hotel nu este pe gustul oricui*. Desigur că și femeile au o înfățișare tot așa de sălbatică, deși mereu fac o impresie mai bună. Îmbrăcămintea lor este cu adevărat sărăcăcioasă și nu doar într-un singur loc lumina soarelui cade pe pielea brună, fără
p. 71 ca deținătoarea acesteia să aibă vreo rușine. Partea de sus // a corpului este acoperită și în acest ținut doar de o cămașă grosolană; peste partea de jos a corpului poartă însă o fustă de lână albă, peste care, în față și în spate, toate romăncele au o bucată de material de forma unui șorț, colorată, cel mai adesea într-un roșu țipător, lată cam de trei sferturi de cot. Aceste femei sunt de obicei bune călărețe și dacă bărbatul trebuie să rămână acasă din vreun motiv sau altul, sar în șa ca bărbații și coboară din munții lor până la piață, nu arareori în cel mai mare galop.

---

[36] *Elle*, unitate de măsură egală cu aproximativ 45 centimetri.
[37] *Paletot*.
[38] *Walachei*, termen folosit de autor.
[39] *Germanenthum*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

După câteva ceasuri mărfurile sunt vândute şi cei câţiva crăiţari câştigaţi atunci asigură o viaţă pe lângă care cele mai rele întâmplări de la bâlciul de la Dresda[40] nu sunt nimic. Căci românul are un principiu de bază: banul trebuie să circule. Munceşte, de pildă, în mine doar atâta vreme cât nu are bani. Dacă este plătit sâmbătă seara, nu mai apare până marţi la prânz, dacă cumva leafa săptămânală nu s-a terminat deja. Economisirea îi este un lucru cu totul necunoscut.

Astfel încât am văzut aici, ca mai peste tot în Ungaria, cârciumi grosolane în care chiar şi femeile beau zdravăn şi se îmbată alături de <bărbaţi>. Şi deodată izbucnesc ţipete şi chiote, sărituri şi dansuri, în aşa fel încât un om cinstit ar putea chiar crede că iadul întreg s-a dezlănţuit. Doar câţiva bărbaţi căsătoriţi, duşi cu forţa de jumătăţile lor mai bune până la caii lor, se desprind cu adevărat de acolo. Supăraţi se urcă pe şaua nesigură a căluţului lor, adesea singura lor avere, şi pleacă de acolo ţinându-se mândri, femeia venind pe jos în spate. Încă multă vreme li se mişcă în toate părţile căciulile albe, înalte, chiar dacă deja nici calul, nici călăreţul nu se mai pot vedea. – Aşa ne dorim şi noi // să hoinărim prin natura liberă creată p. 72
de Dumnezeu – după ce cerul se va limpezi de nori.

Aici există locuri din cele mai frumoase, astfel încât alegerea va fi grea în următoarele zile. Dar azi e simplu să o apucăm pe direcţia cea bună. Ne-am folosit de geologii noştri drept călăuze, cu siguranţă cele mai bune pe care le putem avea. Aceştia, o asociaţie de mineri de grad înalt din întreaga Ungarie, formează o adunare de călători care, sprijiniţi de stat prin bilete de voie şi altele asemenea, merg împreună când într-unul, când într-altul din cele mai interesante locuri. Pentru acest an s-au hotărât la Petroşani şi sosiseră deja din dimineaţa zilei despre care am vorbit <mai înainte>. Deoarece mulţi dintre aceşti domni îmi arătaseră deja multă prietenie la hotel, nu am avut nici o îndoială în a-i urma căci era de la sine înţeles că trebuie să fi ales cel mai frumos loc. De asemenea, nu era nici greu să le iau urma. Căci echipaje cu doamnele zişilor directori de mină, care îi urmau, căruţe cu muzicanţi, butoaie cu bere, sticle de vin, mâncăruri de tot felul, marcau acest <traseu>. Astfel că am pornit pe un drum de ţară bine întreţinut către sud.

Acesta merge, la început, prin depresiunea Petroşani către nenumăratele colibe ale românilor. Căci aceştia nu locuiesc aici laolaltă în sate, ci individual, fiecare după cum solul tare de munte sau câmpia golaşă au ce oferi pentru puţinele lor vite. O asemenea colibă este o privelişte tristă. Ea nu asigură, după cum ni se pare, loc pentru un singur om şi totuşi acolo locuiesc nu arareori până la şase-şapte. O cameră fără podea şi mobilă, doar cu câteva ustensile primitive pentru gătit, formează toată locuinţa // la care participă adesea şi porcii. Mâncarea în asemenea p. 73
colibe este întotdeauna aceeaşi, şi anume porumb, cel mult aromat cu ceva slănină. Vara ştiuleţii proaspeţi sunt gătiţi puţin în apă, mâncaţi imediat, toţi ciugulindu-i de jur împrejur ca veveriţele. Acest obicei se regăseşte de altfel în întreaga Transilvanie şi în Ungaria, chiar şi în cele mai bune restaurante. Ştiuleţii prăjiţi sunt aici încă cel mai iubit desert.

---

[40] *Dresdner Vogelwiese*, bâlci organizat în mod tradiţional în perioada Sărbătorii Pogorârii Sfântului Duh.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În curând drumul devine mai prost, căci se apropie de munții cei înalți, care poartă cele mai bogate păduri de foioase. În cele din urmă, drumul ajunge în valea îngustă. Prin ea merge mai mult de-a lungul Jiului[41] înspumat care curge prin România către Dunăre, până când <drumul> ajunge la Pasul Vâlcan[42], aflat la patru ore depărtare, și care duce mai departe spre Poarta de Fier <a Transilvaniei>[43]. Se dorește prelungirea căii ferate de la Petroșani până aici. Părăsim însă drumul acolo unde un râuleț, care poartă același nume, se varsă în Jiu. Căci aici comitetul festivităților[44] a aruncat un pod peste râu. Un drum abia trasat urcă în serpentine pe înălțimi și după o jumătate de oră ajunge într-un loc de asemenea abia defrișat.

Da, domnii geologi au gust. Acest punct este cu siguranță unul dintre cele mai frumoase din ținut. La picioarele <noastre> se unesc în valea îngustă și împădurită cele două râuri tunătoare. La dreapta poți urmări <cu privirea> până departe un defileu în care o mănăstire ortodoxă[45] este lipită de stânci. Drept înainte privești peste toată valea Petroșaniului cu nenumăratele sale colibe românești și în
p. 74 depărtare <se vede> orașul curat. În jur // se înalță grupurile <montane ale> Carpaților[46] golași, dintre aceștia Parângul[47] ajungând la o înălțime de 8 400 de picioare. Acesta este – contrar măsurătorilor mai vechi, care vorbeau despre Negoiu[48] de la Sibiu[49] <drept> cel mai înalt din toată culmea montană a Transilvaniei. [Descrie petrecerea organizată pentru societatea de călătorie a directorilor de mină].

Ascunsă între tufișuri, de asemenea, fanfara minerilor, remarcabilă, cânta melodii maghiare iar domnii intonau cu vocile lor bărbătești, puternice, cântece naționale ale căror note răsunau până departe în vale. Dar încă o surpriză! Un număr de români și românce au coborât repede din defileele montane în care locuiau. Unul dintre ei s-a folosit de pauza fanfarei și a cântat la fluierul ciobănesc un cântec de joc. Bărbații și-au pus pumnii masivi pe umerii femeilor și au pornit
p. 75 un dans național românesc; mișcări greoaie, ca de urs, pe // melodia monotonă a fluierului. Ochii le scânteiau cu un foc aprins, iar gâtlejurile chiuiau pe tonuri de sărbătoare sălbatică.

În cele din urmă unul dintre domnii geologi, care părea să stăpânească jocul românesc, *a înșfăcat o frumusețe proaspătă* din munți și a încercat, în hohotele răsunătoare ale spectatorilor, să danseze cu ea un vals apusean. – Cine este pictor să țină minte această scenă plină de culoare, căci pana nu o poate reda! [...]

Mâine vă conduc mai departe către Sibiu. La revedere deci într-un loc plin de onoare și morală germană!

---

[41] *Syl (citit Schyl).*
[42] *Vulcanpass.*
[43] *Eiserne Thor.*
[44] *Festcomité.*
[45] *Griechisch.*
[46] *Hochalpen.*
[47] *Paringu.*
[48] *Negoi.* Negoiu are 2 536 m și a fost socotit cel mai înalt până în perioada interbelică. Ulterior, s-a constat că vârful Moldoveanu îl depășește, având 2 544 m.
[49] *Hermannstadt.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Scrisoarea a VI-a

Lucruri generale despre saşii transilvăneni – Cauze ale dispariţiei lor – Călătorie de la Petroşani la Sibiu – Ura dintre germani şi ungurii din ţară – Aşezarea Sibiului – Privire spre Carpaţi – Plimbare prin oraş – Excursie la satele săseşti Cisnădie şi Cisnădioara – Situaţia şcolilor transilvănene – O gospodărie ţărănească săsească şi locuitorii ei – Justiţie populară săsească – O biserică fortificată – Urcarea pietrelor de către candidaţii saşi la însurătoare

Sibiu (Transilvania), 11 august 1875 p. 76

V-am promis în ultima mea scrisoare să vă conduc astăzi prin partea germană a Transilvaniei, după ce v-am arătat până acum districtele maghiare şi româneşti. Atunci când vorbesc despre o parte germană a ţării – lăsaţi-mă să o spun dinainte – poate fi vorba, desigur, despre faptul că acolo elementul german domină decisiv. În afară de regiunea Bistriţei, ţinut aflat la nord şi mai puţin impresionant ca peisaj, acesta este mai ales cazul părţii de ţară dintre Sibiu şi Braşov. Aici este de căutat reşedinţa propriu-zisă a germanităţii din această ţară îndepărtată. Înainte de a vă introduce în această oază a moravurilor şi culturii germane din mijlocul barbariei Orientului, îngăduiţi-mi din nou – ca şi la discuţia despre români – câteva remarci generale.// p. 77

Există desigur în Transilvania, mai ales în marile oraşe, un număr de germani proveniţi din toate ţinuturile posibile ale patriei noastre şi veniţi aici în toate timpurile posibile. Dar nu despre aceştia este vorba atunci când se vorbeşte despre „aşezaţi"[50], cei care au plantat primii germanitatea în această ţară. Aceştia poartă şi astăzi numele de „saxoni"[51], după denumirea dată în Germania veche nu poporului saxon de astăzi, ci marelui, puternicului neam dintre Rinul inferior, Weser şi Elba[52]. Din acea parte de ţară, astăzi Westfalia[53] şi Hanovra[54] au fost chemaţi de către regii Ungariei, care anexaseră ţările transilvănene coroanei lor, în jurul anului 1250, colonişti germani, o dată pentru a forma o contragreutate benefică faţă de maghiarii greu de stăpânit şi pentru a răspândi cultura germană, dar şi pentru a dispune, în afară, de un bastion împotriva hoardelor sălbatice care năvăleau de la Dunărea de jos şi din Turcia. Aşa ştiau pe atunci să preţuiască regii Ungariei civilizaţia germanică, în timp ce urmaşii lor de astăzi îşi închipuie că se pot lipsi de aceştia. [Detalii despre primele aşezări ale coloniştilor.]

---

[50] *Einwanderen*, termen ce poate fi tradus prin „imigrant".
[51] *Sachsen*, referire la primii colonişti din secolul al XIII-lea.
[52] Fluvii pe teritoriul Germaniei.
[53] *Westfalen*, regiune istorică germană.
[54] *Hannover*, regat în Germania de nord.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dacă <drepturile şi privilegiile> s-au tot pierdut, mai ales din anul 1848, tot
p. 78 astfel // s-a păstrat până în ziua de astăzi cu fidelitate germană ceea ce furia maghiarizatoare prostească şi politica de centralizare austriacă nu au putut nimici, şi anume adevărata fiinţă germană, hărnicia germană, inteligenţa germană, puterea germană şi comportamentul civilizat german – pentru că acestea îşi aveau sălaşul în inimi. Da, chiar şi semnele exterioare ale acesteia se mai găsesc încă. Toţi saşii transilvăneni vorbesc încă între ei dialectul lor[55], înrudit cu germana de jos[56] din nordul patriei noastre – chiar dacă sunt cu totul stăpâni pe germana literară[57] datorită şcolilor lor remarcabile; şi chiar dacă orăşeanul a îmbrăcat de mult veşmântul modern obişnuit, ţăranul încă ţine mult la costumul său, după cum poartă în parte şi astăzi ţăranii din Westfalia. Chiar şi înfăţişarea caselor este asemănătoare, după cum vom vedea mai târziu.

În ciuda acestei conservări deliberate a germanităţii aceasta scade rapid, în privinţa numărului de locuitori, tocmai la ţară. Dacă în urmă cu doar câteva decenii aproape toate satele dintre cele două capitale ale ţării erau săseşti, astăzi doar rar se găsesc în această parte a ţării sate curat săseşti. Un număr mare dintre acestea au decăzut într-un asemenea hal încât nu a mai rămas nici măcar numele localităţii respective. În locul lor au apărut sate româneşti, aşa cum arăta deja de mai înainte creşterea neobişnuită a românilor din Transilvania.

Dacă se ridică întrebarea asupra cauzelor unei scăderi atât de notabile a vechii populaţii săseşti, atunci aceasta nu poate fi deloc exact identificată. Aşa-numitul sistem al celor doi copii, care, după cum se ştie, a contribuit cel puţin
p. 79 la marea micşorare // a numărului locuitorilor Franţei, şi care din păcate a apărut şi în multe sate transilvănene, poartă cu siguranţă cel puţin o parte din vină. Ţăranului sas nu îi place să vadă frumoasa proprietate moştenită de la bunici şi străbuni fărâmiţată printr-o turmă de copii prea numeroasă – o trăsătură care aminteşte direct de ţăranul tipic adevărat, din vechea Germanie. Dar oricare ar fi adevăratul motiv al unui asemenea obicei, orice inimă germană se va întrista, ba chiar orice prieten de oriunde al educaţiei şi al progresului ar trebui să acţioneze <cumva>. Căci prin posibila decădere a germanităţii transilvănene va dispare cu adevărat o parte a adevăratei fiinţe germane, ba chiar a educaţiei pentru minte şi inimă, şi la noi tot mai rară; asta trebuie să înţelegeţi dumneavoastră, dacă veţi petrece împreună cu mine câteva zile pline de plăcere în cele două oraşe surori şi în împrejurimile lor desfătătoare.

Drumul de la Petroşani, unde am zăbovit în ultima vreme, până la Sibiu nu este deosebit de interesant. Căci partea cu peisaje frumoase de până la Alba Iulia o ştim deja, iar porţiunea pe care mergem pentru prima oară, de la nodul de cale ferată Teiuş şi până la Sibiu este destul de monotonă. Căci acolo calea ferată se apropie de Sibiu dinspre nord, tăind tocmai prin platoul înalt, nu deosebit de mănos, care se întinde până la Carpaţi. Doar atunci câştigă ceva interes porţiunea aceasta, căci este din nou bogată în sare, ca şi ţinutul de la sud de Alba Iulia. Iazul

[55] *Niederdeutsch.*
[56] *Plattdeutsch.*
[57] *Hochdeutsch.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

sărat de la Ocna Sibiului[58], la aproximativ două ore de Sibiu, asigură o asemenea baie sărată, cum nu mai există în altă parte; şi totuşi cât de puţini o cunosc, cât de puţini o folosesc! // p. 80

În ceea ce priveşte în mod special calea ferată către Sibiu, aceasta este o linie secundară, ce se separă din cea principală către Braşov. Nu este de înţeles de ce s-a făcut aşa ceva şi de ce astfel Sibiul a fost aruncat la o parte, căci terenul drept nu punea în nici un fel dificultăţi unei linii directe Sibiu-Braşov, iar avantajul primului oraş <menţionat> era tocmai stimulat printr-o asemenea hotărâre. Sibienii sunt totuşi de părere că ungurii, în mâinile cărora se afla construcţia, au dorit să îi pedepsească pentru orientarea lor germană, în timp ce Braşovul, pe care şi-l imaginau mai binevoitor faţă de guvernul maghiar, ar fi ieşit mai bine.

Fie amintit chiar aici că în inimile fiecărui german transilvănean adevărat sălăşluieşte cea mai amară ură faţă de regimul maghiar, care vede ţara lor ca pe o provincie unguréască, ba chiar ca pe un izvor de bani, fără a face ceva pentru ţară. La acestea se adaugă favorizarea maghiarilor, intervenită peste tot într-un mod detestabil, şi persecutarea fiinţei germane; şi de asemenea faptul imposibil de negat că din anul 1848, când Transilvania, prin pierderea poziţiei sale speciale a căzut cu totul în mâinile Ungariei, toate alimentele s-au scumpit neobişnuit de mult, în parte de 10, ba chiar de 20 de ori, fără ca în ţară să fie deschise noi surse de venit. Din păcate, noua reţea transilvăneană de căi ferate nu promite, pentru moment, foarte mult, căci nu are încă nici o linie de tranzit. – Totuşi pentru noi, căci şi noi germanii le suntem fraţi, această dispoziţie duşmănoasă, cel puţin apăsătoare, nu ne va strica şederea, ci ne va deschide inimile fără rezervă. Deci înainte spre vestitul Sibiu! // p. 81

Aşezarea sa a fost deja descrisă prin indiciile pe care le-am dat mai sus. Nu este deloc frumoasă, pentru a vorbi în sensul propriu al cuvântului, cel puţin în comparaţie cu minunatul Braşov. Sibiul este mai mult interesant decât frumos, mai mult predispunând la visare decât asigurând plăcere. Sibiul este eposul, Braşov idila; Sibiul este corect, elevat, monoton, Braşovul mai cald, zâmbitor, plin de varietate. Sibiul îşi arată ca o statuie de marmură toate farmecele cu o inimă şi o figură rece, Braşovul este o cochetă frivolă, ce te învăluie cu ochii strălucitori, cu o frumuseţe după alta. Sibiul este aşezat, aşa cum am arătat deja, pe o câmpie înaltă, dreaptă, chiar în faţa muntelui, în timp ce Braşovul este chiar ascuns în munte.

Dacă mergi cu trenul până la Sibiu şi priveşti din vagon, nu cu mult înainte de a intra în gară, ai în tot cazul o privelişte grandioasă. Din câmpia pe care a-i străbătut-o cu trenul probabil aproape adormit – şi fără mare pierdere – se înalţă ca un zid, fără nici o trecere, muntele înalt şi impunător care, deşi la o depărtare de două-trei mile[59] în linie dreaptă, pare totuşi să fie aproape. Ascuţite ca şi cum ar fi fost tăiate cu foarfeca ies în faţă nenumăratele vârfuri şi coame, arătând pe alocuri pete de zăpadă strălucitoare, pe părţile mai largi. Această privelişte este monotonă, cu siguranţă, şi totuşi mereu caută ochiul spre ea, căci acele <vârfuri ca nişte>

---

[58] *Salzburg*, oraş, jud. Sibiu.

[59] Mila germană are o lungime medie de 7 kilometri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

făpturi feerice par să crească tot mai sus şi mai sus. Totuşi, să nu uităm de cragul fundalului ceea ce avem în faţă, vechiul oraş cu adevărat german în sine.

Da, este vechi acest Villa Hermanni[60], aproape la fel de bătrân ca şi aşezarea <saşilor> în ţară şi de aceea până în urmă cu câteva decenii oferea privelişte unui
p. 82 oraş cu totul medieval, la fel la Nürnberg[61] şi altele asemenea. // Doar că dintele timpului, care muşcă din orice, a făcut şi aici prăpăd. Vechile ziduri ale fortificaţiilor sunt doar ruine, printre ele un număr de turnuri frumos construite şi cu totul prăbuşite şi chiar şi oraşul interior oferă o imagine cu totul modernă. Deosebit de impunătoare este strada principală care trece peste Piaţa Mare şi prin tot oraşul şi care prezintă hoteluri curate, cafenele elegante şi magazine drăgălaşe.

Totuşi tot locul este liniştit şi mort; căci industrie şi comerţ, fabrici şi instalaţii meşteşugăreşti însemnate cauţi aproape degeaba, dacă nu vrei să socoteşti aşa o mare berărie, care dă o bere cu adevărat jalnică. Cei 16 000 de locuitori ai oraşului, dintre care aproape 11 000 sunt germani şi doar 3 500 români şi 1 000 unguri, îşi câştigă pâinea, în cele mai multe cazuri, doar din mici meşteşuguri. De aceea s-a menţinut şi aici – mai mult chiar şi faţă de bogatul Braşov – în ciuda zidurilor ruinate, vechea, onorabila, nu bogata, dar bine situata burghezie din Evul Mediu german. Aşa se şi explică de ce oraşul e sărac în atracţii propriu-zise. Aici însă, întregul este mai interesant decât detaliul. Totuşi, oraşul adăposteşte o bijuterie în sine, aceasta fiind marea biserică evanghelică; căci aceasta este una dintre rarele construcţii gotice cu frontoane laterale. De-a lungul laturii lungi de la vest se înalţă şase frontoane mari unul după altul şi deşi nu dau marii construcţii o imagine impresionantă, aceasta este totuşi originală.

Cel mai mare interes al nostru a fost dedicat construcţiilor din partea de sud a oraşului. Acestea oferă alei umbroase pentru plimbări şi locşoare aranjate cu gust pentru odihnă; de aici <capeţi> cele mai surpinzătoare ocheade, ca din culise,
p. 83 asupra // munţilor care se înalţă în fundal. Dar în cele din urmă aceste promenade se adâncesc într-o pădure de foioase asemănătoare cu Rosental[62], de la Leipzig, aşa-numita pădure tânără; de aici se poate ajunge, în câteva ore, pe drumuri de plimbare minunate, până la piciorul muntelui. Şi tot astfel nu vrem să ne mai opunem mult acestor puternice tentaţii şi să întreprindem o excursie până la acele graniţe pline de mister ale lumii civilizate: nu chiar să urcăm până în vârful muntelui – căci asta se poate face şi în altă parte – ci să vizităm un sat săsesc ce ar trebui să stârnească toată atenţia fiecărui german.

Ne folosim pentru aceasta de poşta care pleacă la prânz din Sibiu. Căci drumul nostru merge două ore de-a lungul aceleiaşi şosele, care prezintă interes doar prin privelişte tot mai impresionantă a munţilor. În cele din urmă, câmpia înaltă prin care ai mers se termină neaşteptat, la o cotitură a drumului, şi ai direct la picioarele tale o vale ca un cazan, adâncă, foarte drăgălaşă, al cărui fundal este

---

[60] Denumire latină a oraşului Sibiu.

[61] Referire la partea veche a oraşului Nürnberg, fostă capitală a Sf. Imperiu Roman de Naţiune Germană în secolul al XIV-lea.

[62] Parc şi loc de promenadă din Leipzig, cunoscut încă din secolul al XVII-lea pentru frumoasa aşezare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

format de dealurile pre-montane, frumos împădurite, şi care abia de aici sunt vizibile. În acest cazan priveşti spre un sat nu foarte mare, dar cu adevărat strălucitor, pe care trebuie să îl socoteşti un oraş cu adevărat respectabil. Acesta este primul sat săsesc prin care treci, aceasta este Cisnădie[63]. Trăsura uşoară de poştă coboară la trap panta abruptă şi coteşte spre şes. Cât de mult te impresionează ceea ce vezi!

Casele se înşiră pe străzi largi, curate, aşezate în unghi drept, înghesuite strâns una în alta, într-o manieră cu totul urbană. Mai mult, toate sunt proaspăt văruite şi în cea mai mare parte prevăzute cu jaluzele elegante. În ansamblu, dau o impresie de bunăstare, modern, ca să nu // spunem <de-dreptul de> opulenţă şi p. 84
eleganţă. Astfel încât crezi că te plimbi mai degrabă printre vilele şi palatele de vară ale unui mare oraş, ca acasă, ceva de felul Blasewitz şi Loschwitz[64], şi nu printr-un simplu sat al îndepărtatei Transilvanii, pe care ţi-ai imaginat-o atât de neprimitoare.

Dar Cisnădie mai are ceva, faţă de satele luxoase ale patriei noastre, şi chiar ceva de cea mai mare însemnătate. În timp ce la noi, în asemenea locuri unde se face atâta paradă de bogăţie, găseşti chiar foarte des o şcoală sărăcăcioasă, aici la Cisnădie priveşti în frumoasa piaţă deschisă către o clădire nouă, cu adevărat mândră, ce se aseamănă unui castel. Aceasta este şcoala. – Şi îţi spui, totuşi: „acestea sunt excepţii, aşa cum găseşti şi la noi. Aceasta este o comunitate formată clar din ţărani foarte înstăriţi, pentru care denumirea de sat nu este îndreptăţită nici după arhitectură, nici după întindere". De aceea să fim lăsaţi să căutăm, pentru comparaţie, un sat săsesc foarte sărac, deşi acestea sunt neobişnuit de rare.

Acesta se află la doar o oră de aici, dar deja în munţi, şi în timp ce la Cisnădie te uimeşte, peste tot, o vegetaţie luxuriantă, aici locuitorii se hrănesc frugal. Drumul merge de la Cisnădie peste păşuni ce urcă şi prezintă, în partea dreaptă, vii întinse, iar în stânga deja amintitele dealuri acoperite cu păduri de foioase. Ajungem în cele din urmă în sătucul numit Cisnădioara[65], singurul sat săsesc de munte, căci saşii au căutat mai ales văile şi au lăsat înălţimile greu de cultivat românilor. Ce contrast cu strălucitoarea şi vioaia Cisnădie; drumurile sunt denivelate şi stricate şi // sufocate de crengile pomilor fructiferi. Trecând pe lângă p. 85
mai multe curţi singuratice, ajungi într-o piaţă mare, în jurul căreia se grupează, după modelul de construcţie al vechilor germani, căscioarele acoperite cu şindrilă, cu un singur cat, cu ferestrele pătrate, minuscule şi cu frontoanele orientate spre stradă. Aici totul ţi se pare ca acasă: fântâna în mijlocul pieţii, de la care fete viguroase duc acasă găleţi pline cu apă; încetele care cu boi; căruţele înalte pentru transportul recoltei; „bună ziua" dat cu vrednicie de trecătorii care îşi scot cu toţii căciula dinaintea ta; chiar şi lătratul câinilor, pe care nu l-ai mai auzit de mult. Peste tot, chiar şi cele mai sărace colibe sunt ţinute curate şi în general văruite proaspăt în fiecare primăvară.

---

[63] *Heltau*, oraş, jud. Sibiu.
[64] Cartiere de vile ale oraşului german Dresda.
[65] *Michelsberg*, sat aparţinând de oraşul Cisnădie, jud. Sibiu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Şi mai mult respect vei dobândi pentru aceşti oameni săraci când vei privi către capătul pieţei mari a satului. Acolo se ridică o clădire înaltă, impunătoare, trecând cu mult peste colibele mici: aceasta este, din nou, şcoala. Şi chiar dacă Asociaţia Gustav-Adolf[66] a făcut o donaţie importantă pentru construcţie – aşa cum anunţă inscripţia de pe clădire – tot astfel sunt încă destul de mari jertfele pe care o asemenea şcoală le cere într-un loc atât de sărac; şi chiar dacă şi la noi există multe localităţi care dispun de o asemenea sumă de bani, tot se mai ridică întrebarea dacă o fac cu o asemenea bucurie ca aceşti fraţi transilvăneni. Germanul de acolo are o asemenea preţuire pentru şcoală, cum şi la noi arareori se găseşte chiar şi printre stările <sociale> mai bune, şi mai degrabă şi-ar lua pâinea de la gură decât să îşi lase copilul fără o educaţie şcolară bună. Dacă nu îi poate da altceva pentru viaţă, măcar atât trebuie să fie. De aceea se ajunge ca această ţărănime săsească să aibă
p. 86 chiar şi în cele mai mici sate // o educaţie cu adevărat bună, după cum se caută adesea, încă degeaba, la noi. Oameni care să nu ştie cel puţin să citească şi să scrie – şi dintre aceştia există la noi încă mulţi – nu se cunosc acolo.

În cele din urmă, învăţătorului îi vine în ajutor circumstanţa fericită în care copiii sunt, în medie, deosebit de dotaţi, fapt ce îşi are temelia în întreaga situaţie cu totul unică a acestui popor, în izolarea sa, în vigilenţa permanentă, în lupta perpetuă cu celelalte naţiuni dimprejurul lor, în modul mai bun de viaţă şi în celelalte lucruri asemănătoare. Mai departe, rezultatele favorabile ale şcolii se explică prin hărnicia cu adevărat remarcabilă a învăţătorilor de acolo, o împrejurare care se explică tot prin spiritul proaspăt şi liber care, se ştie, domină aproape peste tot poporul protestant.

Şi marele număr de învăţători care pot fi folosiţi acolo poate fi introdus şi la noi. Trei, patru şi chiar cinci învăţători se găsesc aici chiar şi în aşezările mici, iar un învăţător transilvănean mi-a spus că marea deosebire dintre satele săseşti şi cele româneşti ar fi că în primele ar fi cinci învăţători şi un preot, iar în celelalte cinci preoţi şi unul, adesea chiar nici un învăţător. Şi totuşi, sigur vrei să îl cunoşti mai îndeaproape pe ţăranul transilvănean, să vezi cu ochii tăi portul, făptura, locuinţa sa.

Ne-a căzut apoi sub ochi inscripţia care – ca şi în satele şi târgurile Germaniei de sud, mai cu seamă în Bavaria, se găseşte aici pe cele mai multe case, mai cu seamă cu conţinut religios-moral, nu arareori cu o întorsătură umoristică. Acolo
p. 87 citim, de pildă, // ceva ce corespunde mai puţin moralei creştine decât celei a unui Moise: „tuturor oamenilor care mă cunosc, să le dea Domnul ce îmi doresc ei mie!". Pe o altă casă descoperim inscripţia clară „consiliul comunităţii" – o instituţie care s-ar recomanda şi satelor noastre.

Curat germană este poarta mândră, cu arcade zidite, ce îngăduie intrarea în curtea respectabilei gospodării. În curte duce o galerie acoperită, pe ale cărei balustrade se observă lipani[67], brânzeturi uscate şi altele asemenea, ca şi în catul de jos al casei şi în camera de locuit. Aici te salută apoi confortabila sobă cu cahle, tipic germană, care iarna, în „gaura" ei, spaţiul îngust dintre cuptor şi perete, oferă

[66] *Gustav-Adolf-Verein*, asociaţie de binefacere evanghelică menită să sprijine comunităţile aflate în afara Germaniei.

[67] *Milchaesche*, Thymallus Thymallus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

un locşor cochet. Puntea de lemn de peste imensul aparat de încălzire te atrage în cel mai curat mod şi chiar dedesubtul ei, pe pereţii acoperiţi cu fum, atârnă în număr mare căni, ulcioare şi pahare din tablă sau lut, toate de o formă din cele mai minunate. Ustensilele amintite aparţin neapărat fiecărei gospodării şi totuşi arată bunăstarea mai mare sau mai mică a fiecărei case. Aceste vase sunt date jos şi folosite doar la marile sărbători de familie. Nu lipsesc desigur o sofa[68] tare şi piatra şi un scaun de pe vremea bunicului, nu mai puţin tare, netapiţat, destinat „stăpânului" casei, dulapuri şi „lăzi" pictate în acelaşi fel. – Acum vrem să ne uităm mai îndeaproape la locuitorii casei. Căci figurile curat germane amintesc mai mult de acasă decât vasele germane străvechi.

Bărbaţii sunt înalţi, osoşi, la început încă neîncrezători; o dată spartă gheaţa sunt însă foarte deschişi, tovarăşi de încredere. Portul lor zilnic nu se diferenţiază // p. 88
deloc de cel al ţăranilor noştri, din timpul zilelor de muncă. Doar duminicile se arată în ţinută de mare sărbătoare. Atunci strălucesc cizmele înalte, atunci strălucesc nasturii mari de argint de pe hainele scurte. Nici femeile nu au nimic demn de luat în seamă în timpul săptămânii. Deşi se arată, pe câmp şi pe ulicele satului drept călăreţe viteze de la cele mai mici vârste, sunt şi ele în general neîncrezătoare şi sobre faţă de străini. Totuşi sunt de obicei vorbăreţe. Atunci îşi întorc faţa nu arareori frumoasă ca o cadră către tine şi îţi arată cu plăcere măiestria la roata de tors sau la împletiturile din paie, care nu este de neglijat şi în general demnă de admirat. Cea din urmă ocupaţie este aici la ea acasă, ca în mai toate satele săseşti mai sărace; chiar şi băieţii şi tinerii o practică, totuşi doar până la căsătorie, căci mai târziu o consideră ca dezonorantă. Materia primă este dată de porumbul de vară, din a cărui tulpină lungă se taie cu foarfeca cam o jumătate de cot, se spală şi se foloseşte uscată. Aici se fac doar pălării mici, dar lucrătoarele cu adevărat destoinice îşi trimit mărfurile mai bune la oraşe. Dar acum dorim să nu le vedem doar lucrul, ci şi „podoaba".

La rugămintea noastră, o fată tânără şi-a dat jos imediat acoperământul de pe cap, o podoabă remarcabilă. De acest aranjament cu adevărat preţios le atârnă până pe spate panglici de mătase lungi şi colorate. În general acest acoperământ de cap arată bine, prin faptul că dă ceva prestanţă întregii înfăţişări, împrumutându-i totodată maiestuozitate. // Că această podoabă de cap este schimbată la mireasă cu p. 89
o coroană este un fapt ce ar trebui cunoscut destul de bine. Căci cine nu ar mai vedea încă o dată aceste cortegii nupţiale ale saşilor transilvăneni nemaiîntâlnite? Pot să renunţ la descrierea unuia, dar îngăduiţi-mi să mai relatez o întâmplare din Cisnădioara, care va arunca o lumină aparte asupra întregului neam săsesc din această ţară.

Anume, în toate satele săseşti stăpâneşte o siguranţă ieşită din comun a proprietăţii. Noaptea, cele mai multe porţi rămân deschise fără să se ajungă la vreun furt. Doar că s-a întâmplat de curând ca, la Cisnădioara, mai mulţi cai să fie furaţi din grajdurile lor. Li s-a năzărit la început că un valah s-a strecurat acolo, până când s-a descoperit în cele din urmă că hoţul era un sas care locuia în sat, un

[68] *Sopha.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ins stricat. Desigur s-au făcut înştiinţări la autorităţi, dar hoţul obraznic a ştiut cum să se dezvinovăţească. Prins iarăşi, a scăpat cel puţin cu o pedeapsă neobişnuit de mică şi a devenit şi mai obraznic. Atunci s-a hotărât ca satul să se ajute singur şi să se curețe, după ce mai înainte de bucurase de o faimă nepătată.

La sfârşitul slujbei – căci după vechiul obicei german – aici toţi se îngrijesc să ia parte, comunitatea a rămas dinaintea porţii bisericii până când făptaşul a ieşit. Fără alte cuvinte au început doar câţiva bărbaţi să se lupte cu el; cum era de prevăzut, a rămas întins pe pământ şi atunci toată adunarea a mărşăluit peste el, aşa încât nu s-a mai ridicat şi a rămas mort pe loc. Desigur că s-a pornit o mare anchetă, dar nimeni nu i-a trădat pe adevăraţii făptaşi. Satul întreg nu poate fi trimis
p. 90 la închisoare şi astfel // chestiunea s-a liniştit de la sine. – Se vede până la ce cinste îngrozitoare sunt în stare să meargă aceşti oameni prietenoşi şi paşnici, cu totul după chipul strămoşilor lor germani.

Nu ne putem însă despărţi de sătucul acesta fără a fi văzut înainte cea mai mare atracţie a sa. La intrarea în sat se ridică, deşi nu prea înaltă, totuşi foarte abruptă, o culme muntoasă pe al cărui vârf se află Cisnădioara. Pe drumuri stricate urcăm printre hăţişuri şi ajungem la o poartă masivă, zăvorâtă, între ziduri masive. După un ciocănit straşnic ne deschide un om simplu, dar bine dispus, un invalid în vârstă care primeşte aici, în tovărăşia câtorva câini, o pâine din mila comunităţii. – Înainte de a vedea cu ochii noştri foarte interesanta cetate, vrem ca mai întâi să ne dăruim câteva clipe <pentru a admira> peisajul.

Acesta trebuie desigur să fie unul extraordinar, aşa cum ni se dezvăluie de pe acest post de observaţie aflat la înălţime şi în faţa muntelui. Aici poţi privi tot muntele, cale de 20–25 de ceasuri. Acesta este lanţul care poartă numele de „Munţii Făgăraşului". Căci Munţii Carpaţi nu sunt aşa cum se vede pe hărţile proaste o singură culme, ci formează grupe separate; grupa din jurul Petroşaniului <se întinde> de la punctul cel mai vestic şi până către Sibiu, mai exact până la Pasul Turnu Roşu[69]; apoi lanţul Făgăraş, de acolo şi până la oraşul Făgăraş între Sibiu şi Braşov şi în cele din urmă *munţii din jurul Braşovului. Grupa din mijlocul* acestora o vezi de aici dintr-o singură ochire; vârfurile se înşiră unul după altul, defileu după defileu. Dintre toate se remarcă Negoiu[70], înalt de 8 300 de picioare,
p. 91 un colţ sălbatic şi ascuţit, înţepând cerul albastru. Se văd, de asemenea, // şi câmpuri de zăpada strălucitoare, adunată în văile şi crevasele sale îngrozitoare. Lângă el apare, şi mai aproape de noi, spatele larg, masiv, al Surului[71], cam de 8 000 picioare. Acolo unde acest picior al muntelui coboară brusc străpunge prin stâncă albia largă a Oltului[72], care străbate apoi Muntenia[73] până la Dunăre.

---

[69] *Rother Thurmpass.*
[70] *Negoi.*
[71] *Surul.*
[72] *Aluta*, corect Alutus (latină) sau Alt (germană).
[73] *Walachei.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Această tăietură adâncă din lanțul principal este Pasul Turnu Roșu, destul de renumit din punct de vedere istoric. Căci această trecătoare din cele mai înguste din tot muntele le-a dat odinioară turcilor cea mai bună posibilitate de a năvăli în țară. De aceea era și mai înainte fortificat și a sorbit în lupte grele destul sânge, astfel încât Oltul s-a înroșit. Totuși, pasul util a servit și la scopuri pașnice; căci prin el trecea pe vremuri foarte puternicul, acum decăzutul comerț al Europei apusene cu Orientul. Oltul, în general, curge de-a lungul întregului lanț muntos și formează o vale largă, roditoare, pe care o vezi în întregime de aici.

Și în sfârșit, la picioarele tale, satul german pașnic, întins până departe într-o vale minunată, până unde aceasta se transformă iarăși în defileu sălbatic și face cultivarea pământului imposibilă; și apoi viile nesfârșite din mijlocul cărora strălucește bogata Cisnădie, iar mai încolo câmpia Sibiului cu satele ei mândre și pădurile dese de stejari [...].// p. 92

Totuși bătrânul eremit ne trezește din această visare; căci vrea să ne arate încă una dintre minunățiile aflate în apropiere. Ruina de aici nu era o cetate propriu-zisă, ci una dintre bisericile fortificate, după cum am vorbit mai devreme despre ele. De o dimensiune restrânsă, a fost totuși solid construită, astfel încât deși este una dintre cele mai vechi biserici ale țării și provine din secolul al XIII-lea este și acum încă bine păstrată. Totuși, drumul obositor până la biserică era prea greu pentru sexul slab și în timp ce o biserică nouă, ridicată jos <sub deal> servea cinstirii Domnului, zidirea de aici de sus era domeniul copiilor orfani ai satului, care păzeau ustensilele și mobila, până ajungeau la maturitate, un obicei care se regăsește și în alte locuri din țară. În general, biserica este ridicată în stil romanic și are încă un portic lateral frumos și bine păstrat.

Pe lângă zidurile puternice ale incintei se găsește încă un număr de clădiri părăsite mai mici; erau magaziile, în care, în fața vreunui atac neașteptat, țăranii niciodată aflați în siguranță puneau la păstrare grâne, slănină și multe altele, iar în vremurile cele mai rele chiar locuiau aici pentru un timp mai îndelungat. Cea mai mare dintre aceste căsuțe aparținea preotului. – Într-un loc de lângă zid se găsea un număr de pietre rotunjite ca niște bile, solide, de mai bine de două chintale greutate. Fiecare flăcău care vroia să se căsătorească trebuia să facă unul și să îl care până aici. La un atac al dușmanilor, aceste bile de piatră erau rostogolite asupra năvălitorilor.

Dar se lasă seara. Mai avem încă două ore bune de mers prin pădurea de stejari până la Sibiu, // iar dacă vara o întâlnire cu nenumărații urși și lupi care p. 93
trăiesc în aceste dealuri pre-montane nu este deloc de temut, totuși noaptea prin pădurea deasă, mare și singuratică este prea puțin plăcută, așa că trebuie să plecăm numaidecât. [...] Mâine pornim spre Brașov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Scrisoarea a VII-a

Călătorie de la Sibiu la Braşov – Mediaş – Dumbrăveni – Un taur opreşte trenul – Sighişoara – Câmpul de bătălie pe care a pierit Petőfi[74] – Ţara Secuilor – Privire asupra Carpaţilor din jurul Braşovului – Plimbare prin vechile şanţuri de apărare – Privire asupra noii Casa Asociaţiei de tir[75] – Ascensiune pe Tâmpa[76] – Plimbare prin oraş – Românii din Braşov – „Wacht am Rhein" la o orgă transilvăneană – Gimnaziul românesc – Locul sărbătorii de 1 mai – Seară de adio în cârciuma germanilor

p. 94 **Braşov (Transilvania), 14 august 1875**

Braşovul – coroana Transilvaniei din toate punctele de vedere – <este oraşul pe care> trebuie să îl vedeţi astăzi şi prin el să vă bucuraţi de întreaga frumuseţe a ţării concentrată într-un punct, înainte de a coborî spre ţara aparte a românilor. Căci ce posedă Transilvania în materie de frumuseţi ale naturii – câmpii înalte neobişnuit de roditoare, văi cochete, pline de copaci, munţi îngrozitor de sălbatici; ceea ce creează hărnicia locuitorilor săi, comerţul viu şi industria înfloritoare, în cele din urmă ceea ce poartă în ea inima celei mai nobile naţiuni, onoarea şi felul de viaţă german – toate acestea ni se vor desfăşura în faţa ochilor în acest oraş care – în treacăt fie spus – şi după numărul de locuitori este cel dintâi al ţării. În afară de acestea mai intră în calcul o circumstanţă care va fi desigur de cea mai mare însemnătate etnografică.

Nu doar elementul german are aici un rol de jucat, ci şi cel românesc, nu doar
p. 95 numeric, ci înainte de orice moral. Căci aici, // unde se întâlneşte în cel mai mare grad cu elementul germanic, acest neam altfel necultivat a urcat pe o treaptă a culturii care ar trebui să fie un far călăuzitor pentru întreaga românitate[77]; acest lucru ar trebui recunoscut, silit, de orice observator fără părtinire.

[...] Drumul este interesant abia în a doua sa jumătate, apoi chiar într-un mod neaşteptat. Căci calea ferată de la Sibiu la Braşov nu merge pe drumul cel mai scurt

---

[74] Sándor Petőfi (1823–1849), poet romantic maghiar, erou al revoluţiei de la 1848–1849 din Ungaria şi Transilvania. A fost dat dispărut în urma bătăliei de la Albeşti (comitatul Târnava Mare, azi jud. Mureş) dintre revoluţionarii maghiari şi trupele austriece, la 30 iulie 1849, ceea ce a dus la susţinerea de către unii a variantei prizonieratului în Rusia, fie, de către alţii, a morţii în timpul retragerii.

[75] *Schutzenhause*. Numită şi Castelul Lövölde, Casa Asociaţiei de tir a fost construită în perioada 1864–1866 de arhitectul Paul Bartesch pe actuala stradă Petőfi Sándor şi avea, pe lângă funcţiunea sugerată de denumire, o pistă de popice şi un restaurant, ţinut de *Geist*, acelaşi care deţinea şi un local pe Tâmpa. Clădirea a fost distrusă în cea mai mare parte de incendiul din 1916, rămânând în paragină multă vreme. Astăzi, pe locul ei se află o clădire nouă.

[76] *Kappelenberg*.

[77] *Rumaenenthum*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

al Văii Oltului, de-a lungul munților, ci se îndepărtează spre nord, în arc, printre dealurile ce înconjoară un podiș. Astfel că mai întâi se vede orașul Mediaș, care se mândrește cu poate cel mai bun vin al țării. Apoi ni se arată Dumbrăveni[78], demn de menționat prin faptul că a fost cu totul ocupat de negustorii armeni, care, din cauza comerțului cu Orientul, se așezaseră deja aici de mai multă vreme. În general, nu se mai crede că aceștia mai pot fi găsiți aici în starea lor străveche. La îmbrăcăminte și moravuri s-au modernizat cu totul, vorbesc în cea mai mare parte o germană bună și nu lasă prin nimic altceva o impresie asiatică, așa cum am observat la întâlnirile cu mai mulți dintre aceștia.

După ce am părăsit din nou acest din urmă oraș, a trebuit să trăim o mică aventură. Câteva șuierături puternice ale locomotivei ne-au speriat deodată // din p. 96
picoteala în care ne afundase privirea pe fereastră, spre câmpia largă. Curând după aceea, trenul s-a oprit și abia după câteva minute s-a pus din nou în mișcare. În cele din urmă, am aflat și despre ce fusese vorba. Creșterea vitelor, importantă în Transilvania, își are în cea mai mare parte centrul în acest ținut, pe câmpiile îmbietoare. Bivoli murdari și vaci albe, cornute, am văzut încontinuu de amândouă părțile căii ferate, cirezi ce numărau chiar și sute <de capete>, înconjurate de ciobani călare, așa cum am văzut și în Ungaria. [...] Dar puterea mașinilor cu aburi, introduse doar de câțiva ani în acest ținut, a stârnit în aceste animale domestice pașnice cele mai groaznice accese de furie. Și astfel, un taur puternic a trecut de barieră și s-a așezat, cu coarnele înalte gata de atac, în fața locomotivei. Nimic nu a fost de ajutor, nici chiar faptul că mecanicul a lăsat să șuiere aburul fierbinte; animalul furios era neclintit și a rămas gata de luptă, astfel că a trebuit îndepărtat, cu mari eforturi, cu lovituri și alte asemenea procedee îngrozitoare.

O întrerupere mai puțin răscolitoare a călătoriei a oferit orașul Sighișoara[79], în care am ajuns în curând; acesta prezintă și un interes istoric, căci în anii revoluționari <1848–1849> aici au avut loc mai multe lupte. [Menționează moartea poetului maghiar Petőfi Sandor și citează o poezie a acestuia].// p. 97

Dar Sighișoara ne-a câștigat toată atenția și prin așezarea sa. Nu pe nedrept a fost numit cel mai pitoresc oraș al Transilvaniei. Este așezat într-o vale rodnică, unde se face vin, pe o înălțime respectabilă, încă înconjurat de ziduri tari, cu turnuri puternice; înconjurat de o natură prietenoasă, oferă, prin contrast, imaginea unui oraș adevărat.// p. 98

În general, peisajul devine de aici mai atractiv, și chiar într-o creștere continuă. Chiar foarte curând zărești pe partea dreaptă vechea cetate Rupea[80], bine păstrată și minunat așezată; apoi, un pod lung te trece peste râul Olt, pe care deja îl vezi în partea dreaptă și care de acum însoțește calea ferată până aproape de Brașov. În partea dreaptă te bucuri încă mult, prin deschizăturile pe care le lasă pe alocuri dealurile premontane frumos împădurite, de priveliștea minunată a îndepărtaților Munți Făgăraș, pe care îi cunoaștem deja de la Sibiu, în timp ce în partea stângă ochiul cuprinde o câmpie dreaptă până departe către împăduriții

[78] *Elisabethstadt*, oraș, jud. Mureș.
[79] *Schaessburg*, jud. Mureș.
[80] *Reps*, cetate construită în secolul al XIV-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

munți de mijloc. Aceştia sunt Carpații[81] de la granița dintre Moldova şi Transilvania iar ținutul dintre aceştia şi Olt este al secuilor, un neam puțin numeros, dar sălbatic şi puternic, ce trebuie că se trage direct din huni. Într-adevăr, acesta dă armatei austriece husari remarcabili. Astfel, după traversarea Oltului trecem de fapt din nou din câmpie în ținutul muntos; curând vei avea parte de un spectacol care nu doar în țară, ci şi în toată lumea este rar.

Munții <din jurul> Sibiului, care se pot vedea în depărtare, dispar acum din raza privirii tale şi, ca şi cum ar fi fost ridicat de forțe subpământene din adâncuri, îți stau acum în fața ochilor munții Braşovului, arătându-se când în partea dreaptă, când în partea stângă, după curbele căii ferate. Atât de aproape îți par, încât eşti de părere că poți să ajungi până la ei într-o oră şi nu pricepi unde îşi găseşte loc Braşovul pe care încă mult nu îl vezi. Tot astfel, <Carpații> nu îți apar ca la Sibiu,
p. 99 ca // o coamă lungă, neîntreruptă – din cauza distanței mai mari de acolo – ci se ridică acolo doar vârfuri şi colți ce par mici, chiar izolați unul de celălalt, grupați ca insulele, deschişi privirii de sus până jos, dezvăluind porțiuni acoperite cu zăpadă şi pereți drepți.

Masa compactă de acolo, cu vârful triunghiular – acesta este Bucegiul[82], regele acestui lanț cu o înălțime de 2 505 metri[83]. Pe cât de inaccesibil ne poate părea, vom avea totuşi ocazia de a arunca o privire în interiorul castelului său de stâncă, deoarece chiar prin mijlocul acestuia va trece mai departe drumul nostru către Orient. Doar prin valea lungă, tăiată lângă acesta, se arată creasta lungă a Pietrei Craiului[84], încununată de un vârf de forma unui corn. Înălțimea sa este de 2 238 metri[85]. Ca şi celelalte vârfuri montane cu care rivalizează, poate fi de obicei urcat doar de alpiniştii plini de tact şi chiar şi de aceştia – mai ales în ceea ce priveşte Piatra Craiului – nu fără pericol pentru viață, asta din pricina unei culmi care, pe amândouă părțile, este dreaptă şi abruptă. Dar de ce să ne urcăm până acolo, căci şi de aici avem o impresie incomparabilă! Am călătorit peste tot în Munții Alpi, m-am lăsat să cadă peste mine umbrele întunecate ale munților Norvegiei, am admirat Etna şi Tatra, dar nu am găsit priveliştea nici unui munte care să se compare cu spectacolul <acestora de aici>. Poate doar Tatra cea din urmă *numită, așa măreață cum este, şi tot nu poate concura cu munții aceştia minunați.*

Dacă la început încă ni se părea că ne apropiem de aceşti munți, mai mergem totuşi câteva ore fără să ajungem până la ei; ni se dezvăluie tot mai mult un ținut
p. 100 premontan // cu dealuri acoperite de păduri pitoreşti şi, pe o câmpie rodnică, vedem cele mai mari sate săseşti din țară, deloc mai prejos decât Cisnădia în ceea ce priveşte eleganța, astfel încât le poți considera oraşe demne de a fi văzute. Şi încă o parte scurtă de drum, mereu privind spre peisajul de munte cu adevărat încântător – şi ajungi în gara Braşov, fără să fi văzut ceva din oraş. Căci acesta este aşezat totuşi

[81] *Karpathen*, în acest caz Carpații Orientali.
[82] *Butschetsch.*
[83] *7 882 Fuss.*
[84] *Koenigstein.*
[85] *7 043 Fuss.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

la depărtare de gară, astfel încât ne folosim imediat de omnibusul hotelului „Stadt Bukarest". Totuşi, din trăsura îngustă ochiului i se oferă destule atracţii.

Observi apoi pe strada gării căruţe de transport încărcate cu lăzi grele, baloturi, saci şi altele asemenea, pe care nu le-ai găsit la Sibiu şi care îţi arată că aici ai sosit într-un oraş industrial – şi chiar singurul oraş industrial al ţării. Cele mai însemnate stabilimente <industriale> sunt fabrici de ulei, petrol, ceramică, faianţă, ciment şi chibrituri, filaturi de basmale şi ciorapi şi aşezăminte de prelucrare a lânii, toate găsindu-se cu precădere în mâini germane.

Dar aşezarea cu totul deosebită şi evident foarte aparte a oraşului ne câştigă atenţia. După ce, de la gară, am mai trecut peste o bucată de câmpie, s-a deschis o vale cu o gură îngustă, pe dreapta căreia, pe o înălţime rotundă păzea citadela iar în stânga se vedeau coaste acoperite cu păduri dese. După ce se trece de această gură îngustă, valea se deschide apoi într-o căldare spaţioasă, înconjurată de dealuri premontane împădurite, cu pereţii de stâncă ridicându-se în spatele lor. Această căldare este umplută de frumosul oraş, cu nenumăratele lui clădiri. Oraşul interior propriu-zis este chiar // la fel ca Sibiul, văduvit de caracterul său medieval şi p. 101
reconstruit modern, dar vechile fortificaţii au fost păstrate cu totul şi conferă decorului natural minunat încă un element de plăcere cu nimic mai prejos.

Zidurile merg în jurul acestuia formând un pătrat puternic, lung, încă prevăzute cu vechile lor turnuri întărite şi bastioanele ieşite înainte, pe lângă şanţurile foarte adânci, chiar dacă lipsite de apă. Ba chiar sunt disponibile încă unele din vechile porţi, în timp ce altele, cu totul stricate, au fost înlocuite de unele noi. Totuşi acest oraş interior nu îşi mai putea cuprinde toţi copiii şi astfel s-au construit cartiere exterioare care, deoarece terenul drept nu mai ajungea, s-au urcat în parte pe cheile montane abrupte. – Aceasta este doar imaginea exterioară a oraşului, descrisă superficial, cu o pană neîndemânatică, iar Braşovul cu adevărat incomparabil nu se lasă cu totul descris din prima <încercare>, nici chiar cu penelul <pictorului>; se vrea văzut. Astfel că dorim să poposim confortabil aici pentru câteva zile.

[...] Cele mai mari hoteluri sunt în faţa oraşului, direct lângă noua şi frumoasa poartă principală. Câţiva paşi se despart deci de promenada aflată de-a lungul zidului. Aici există cafenele şi berării, aici pe sub frunzişul des al copacilor străvechi se plimbă lumea elegantă a oraşului.

Ceva mai încolo, această promenadă se desparte; o parte merge pe jos, lipită de zid, iar una pe sus, pe piciorul muntelui acoperit cu copaci, pe care îl vom cunoaşte mai îndeaproape în zilele următoare. De aici // se vede oraşul, cu vechile p. 102
fortificaţii şi mahalalele. Mai târziu urcăm pe poteca excelent întreţinută pe o înălţime unde se află o construcţie nouă, de forma unui castel, cu un turn de observaţie. Acesta este standul de tir al oraşului, care, printre altele, îţi oferă şi o popicărie ca acasă. Dar ce sunt popicele şi jocul de cărţi faţă de priveliştea de aici!

Privirea se avântă peste valea ca o căldare, peste câmpie şi până la munţii albaştri din secuime. De acolo alunecă iar peste satele săseşti minunate şi peste acestea până la oraşul zgomotos care ţi se întinde la picioare, cu zidurile şi crenelurile vechi, autentice, întunecate de vreme, care au văzut mult sânge scurs –

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

o cadră nouă într-o ramă veche; iar la urmă, ochiul se îndreaptă mecanic peste piemontul bogat în vegetație către vârfurile munților înalți care privesc nemișcați și calmi viața caldă <ce se desfășoară> la picioarele lor. Niciodată nu am văzut ceva mai frumos. Și astfel am stat multă vreme și nu m-am putut sătura de ceea ce vedeam, ba chiar aproape că am uitat de berea foarte bună făcută aici ce îmi fusese oferită; am stat până când soarele la zenit a lăsat să îi cadă raza aurită pe minunata pictură <din fața mea>; până când orașul de dedesubt s-a scufundat în amurg și doar vârfurile înalte, încă învăluite de lumina nepământeană, mă mai priveau. Abia atunci m-am pornit cu repeziciune în jos <spre oraș>, urmând lumina felinarelor cu gaz, tot mai numeroase, care, cu sclipirile lor prietenești, mă trăgeau spre hotelul <meu> de încredere.

În ziua următoare nu am mai așteptat să apară lumina aurie a zilei ci am pornit cu o călăuză valahă spre munte pentru a privi totul și dintr-unul din cele mai
p. 103 înalte puncte. Aici nu putea fi vorba despre vreun alt munte decât // Tâmpa[86] înaltă de 960 metri, denumită și Muntele Capelei. Acest vârf se ridică din amintitul masiv acoperit cu păduri de foioase ca o stâncă golașă, dreaptă, cam la 1 000 de metri[87] deasupra orașului aflat deja la aproape 1 800 de picioare[88] deasupra nivelului mării; ca urmare a poziției sale cu totul izolate și deoarece depășește toate celelalte picioare de munte din apropiere, asigură cea mai bună panoramă asupra întregului ținut.

Ca urmare, nimeni dintre cei care vizitează Brașovul, chiar dacă mai înainte s-a ferit de orice ascensiune montană, nu trebuie să neglijeze să facă drumul până acolo. Acesta este cu adevărat comod și trece în serpentine lungi peste înălțimea care, de jos privită, pare de neurcat. Totodată, cea mai mare parte a muntelui este într-o umbră plăcută, din cauza pădurii dese de fagi.

După un drum cam de douăzeci de minute în răcoarea binefăcătoare a dimineții am ajuns în vârf și am pășit pe lângă parapetul care tocmai fusese adus acolo pentru a proteja <orașul>, deoarece vârful de stâncă pe care ne aflăm aproape că atârnă peste oraș. Ce privire îngrozită către hău ne-a fost astfel îngăduită!

Dedesubt se afla Brașovul, încă pe jumătate adâncit în somn. Doar câteva hornuri, la care aproape că poți să privești, își trimit norii de fum prin albastrul deschis al dimineții până la noi. Și în câteva curți, asemănătoare unor pătrate minuscule, sunt semne de viață și ca într-un mușuroi de furnici în care un băiețandru curajos și-a înfipt bastonul, apar, când aici, când acolo, fărpturi negre, mărunte. Iată că se ridică și sublimul rege al zilei peste orizont; conturul până acum
p. 104 neclar al munților capătă trăsături clare, evidente, // ceața din câmpiile depărtate se risipește, acoperișurile de jos strălucesc, noaptea a trecut, ziua se ridică iar, ca o învingătoare. [...]

Indescriptibil de impunătoare îți apar în față vârfurile munților, mai cu seamă Bucegiul și Piatra Craiului. [Considerații poetice despre maiestuozitatea munților.]

Ce contrast formează câmpia acolo departe, cu satele ei strălucind, câmpurile cu roade de diverse culori, cu drumurile care înconjoară până departe calea ferată și

[86] *Zinne, auch Kapellenberg.*
[87] *1 500 Fuss.*
[88] 625 metri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dealurile acoperite cu păduri dese de foioase! Într-o parte o privelişte care ne trimite cu gândul la cât de efemer este pământul, aici una care ne redă pe de-a-tregul viaţa cea caldă!

În timp ce, plini de mirare, priveam spre depărtări, peisajul s-a schimbat şi la picioarele noastre. Oraşul drag s-a trezit între timp cu totul şi piaţa, mai ales, oferă o privelişte de neuitat. În spaţiul ei restrâns se înghesuie făpturi întunecate, // p. 105
colţuroase şi în curând se formează în unele locuri câte un ghem, pentru a se separa şi a se strânge apoi laolaltă într-un alt colţ. Desigur că în această învălmăşeală de jos există destule lucruri interesante. De aceea dorim să ne părăsim punctul minunat de observaţie şi să ne amestecăm iarăşi printre cei de jos. Drumul bun ne conduce comod, într-o oră şi jumătate, înapoi.

Dar înainte de a începe plimbarea noastră prin Braşov, trebuie să spun un cuvânt despre însoţitorii mei. Ştiţi că nu există, pentru Transilvania, un Baedecker[89] sau orice alt ghid satisfăcător de călătorie. Cine a întreprins deja o călătorie într-o ţară necunoscută ştie deja ce vreau să spun. Chiar dacă, deja de acasă, s-a orientat bine despre ţară şi oameni, încă rătăceşte mult, iroseşte mult timp, pierde mulţi bani şi adesea nu vede tocmai atracţiile. Este de aceea un sfat important de a obţine recomandări pentru Transilvania.

Din păcate tocmai pe acestea nu am putut să le obţin; totuşi am ştiut să mă ajut. Sunt totuşi în Transilvania germani, fraţi aşadar, şi astfel te poţi descurca pe cont propriu şi fără recomandarea unei a treia persoane. Într-adevăr, nu există oameni mai prietenoşi, prevenitori, inimoşi decât dragii noştri compatrioţi din oricare colţ ascuns de lume; şi chiar dacă o dată cu vechile ziduri şi vechea ospitalitate a fost mai mult sau mai puţin înlăturată, deşi mai degrabă a ieşit din modă, tot a mai rămas ceva – trăsătură importantă în inimile fiecărui transilvănean adevărat. // p. 106

Deja la Sibiu intrasem fără prea multe vorbe într-o librărie germană şi m-am prezentat proprietarului acesteia. Acesta nu doar că mi-a enumerat, cu mare prietenie, care sunt toate atracţiile oraşului şi împrejurimilor şi mi-a dat alte asemenea ponturi, ci în ziua următoare m-a însoţit personal în excursiile pe care le-am descris mai sus, la Cisnădie şi Cisnădioara, şi mi-a fost în toate privinţele o călăuză dragă şi de neuitat. Şi mai bine mi-a mers la Braşov, la a cărui ospitalitate nu mă voi gândi niciodată fără emoţie.

În tot timpul călătoriei prin Transilvania m-am întâlnit, fără intenţie, cu un domn în vârstă, cu o aparenţă distinsă. Remarcabil, oriunde ajungeam era şi el mereu acolo. Astfel încât m-am prezentat singur la Braşov şi am avut plăcerea de a mă găsi în faţa unui consilier superior de la curtea de apel din Zara[90], din Dalmaţia. La propunerea mea a urcat cu mine pe Tâmpa şi a fost atât de încântat de companie încât şi-a permis să îmi ofere să mă bucur de toate recomandările remarcabile de care dispunea. Astfel că am mers împreună la unul dintre cei mai influenţi şi

[89] Ghid turistic tipărit apărut în 1827 la Koblenz, fondat de Karl Baedecker (1801–1859). Iniţial menit turiştilor din regiunea Rinului, s-a extins treptat la toată Europa. Prima ediţie în limba engleză a apărut în 1861. Din 1872, redacţia s-a mutat la Leipzig.

[90] Astăzi Zadar, oraş în Croaţia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

învățați bărbați din oraș, care este, într-o singură persoană, proprietar al unei litografii și tipografii de cărți, redactor la „Kronstaedter Zeitung"[91], președinte al camerei de comerț și orator, adică întâi stătător al deputaților orașului[92]. În ciuda muncilor extraordinare cerute de funcțiile acestui om și în ciuda faptului că era deja în vârstă și că avusese parte de o rană grea la mână și purta brațul într-o eșarfă, și-a
p. 107 închis imediat pupitrul și a început să se plimbe cu noi. [...] //

<Orașul Brașov> are, după cum am amintit deja, străzi moderne, cu adevărat curate, cu unele magazine elegante. Dar deși totul este ca în Apus, în multe alte lucruri încă mai sălășluiește Orientul. Printre altele, aici se regăsesc deja bancherii străzii, care șed pe scăunele joase în fața unor cutii mici de sticlă în care se văd monede de aur și argint, podoabe vechi de aur și altele asemenea.

Dar deosebit de interesantă este românimea[93], care aici neapărat îți sare în ochi. Căci la Brașov trăiesc cam 10 000 de membri ai acestui neam. Am arătat deja mai devreme că aceștia sunt aici așa-zișii promotori ai culturii pentru ceilalți conaționali ai lor. Un număr mare aparține stărilor sociale mai bune, vorbește germana și face, prin haine, obiceiuri și altele, o impresie cu totul europeană. Pe câțiva dintre cei mai de seamă reprezentanți ai progresiștilor români îi vom regăsi mai târziu. În poporul de jos aproape că nu mai întâlnim tipurile sălbatice, așa cum ne-au apărut la Petroșani. Portul este încă cel național, dar nu este lipsit de frumusețe, mai mult, mai cu seamă în ceea ce privește femeile <este> foarte plăcut. Acestea din urmă poartă capul înfășurat, întocmai ca și turcoaicele, într-un batic de muselină, subțire, alb, foarte curat, din care răsare, în cel mai fericit mod, fața adesea foarte frumoasă, cu tenul întunecat și ochii negri, strălucitori. Astfel că fac
p. 108 mai degrabă impresia unor călugărițe; // piața plină de asemenea fâpturi la orele de dinainte de amiază lasă impresia curții mari a unei mănăstiri.

În treacăt fie spus, aici am găsit pentru prima oară la românce și podoabe cu gust. Monede de aur, mai mici sau mai mari, erau înșirate pe un lanț și așezate în jurul gâtului și cefei. Peste cămașa și fusta multicolore, această podoabă originală arăta deosebit de bine. Mi s-a povestit că unele românce poartă în acest mod, în jurul gâtului, toate bijuteriile și averea lor întreagă.

Pe lângă aceasta, româncele sunt soții deosebite. Nu doar că primesc cu răbdare bătăi de la soții lor, ci văd în acestea chiar dovezile lor de iubire. „Nu m-a bătut niciodată", sună nu arareori plângerile lor – cu siguranță o curiozitate care amintește mai puțin de Apus, cât de locul de jos al femeii din Orient.

Orientală este și „piața"[94], o construcție mare, dacă nu chiar frumoasă, după modelul bazarului oriental. Mărfurile sunt ordonate aici după obiceiul oriental. La o intrare în hale sunt lânării, într-o alta pielăria, unde ochiul este atras de chimirele late, colorate, scânteind ca aurul, <purtate de> bărbații români. De la aceste treburi

---

[91] Ziar apărut din 1846.

[92] Probabil Johann Gött (1810–1888), tipograf, ziarist și primar al Brașovului din octombrie 1876. Gött era născut în Germania și ajunsese în Transilvania în urma călătoriilor făcute în timp ce era calfă de tipograf.

[93] *Walachentum.*

[94] *Kaufhaus.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

materiale ne îndreptăm acum paşii către frumoasa biserică evanghelică principală[95] din apropiere.

Aceasta, construită deja între 1385–1425, din cărămidă cubică, în stil gotic, cu un turn neterminat era iniţial atât de bogat împodobită încât toată lemnăria dinăuntru, inclusiv figurile celor 12 apostoli din navă, erau aurite. // După incendiul p. 109
din 1689 însă toată construcţia s-a înnegrit, ceea ce i-a conferit o înfăţişare mândră, dar austeră.

Să intrăm acum în interior, iar arcadele înalte, lipsite de podoabe, fac o impresie puternică. Fără să vrei găseşti aici ceva din fiinţa protestantă, al cărei caracter este tocmai simplitatea şi spiritualizarea serviciului divin. [...] O singură podoabă bogată are această adevărată casă a Domnului în altarul său. Aceasta este sculptată în lemn de stejar, în stil gotic, de renumitul xilograf Schönthaler[96] din Viena şi este de o înălţime impunătoare şi de o eleganţă zveltă. În mijlocul operei de artă ce constă din mai multe turnuri gotice se află o lucrare remarcabilă a pictorului bine cunoscut şi la noi la Dresda, Martersteig[97] din Weimar, <care-l reprezintă pe> Iisus Hristos şi în jurul Lui credincioşii şi mărturisitorii de pe pământ, aşteptând şi primind ajutor. Acest altar ridicat în 1866 a necesitat costuri de 20 000 de guldeni[98].

Demne de remarcat în această biserică sunt şi veşmintele de cult, vechi şi frumoase, precum şi marea orgă construită între 1836–1839 de Buchholz[99], din Berlin; <este> a treia ca mărime din lume. Călăuza noastră cea simpatică l-a adus chiar şi pe organist, alături de ajutoarele nu mai puţin necesare, şi astfel ne-a pregătit o trataţie remarcabilă, printr-o lucrare cântată de o mână de maestru. [Descrie melodiile auzite la orgă]. // Cântecul a crescut iar cu o bărbăţie recâştigată p. 110
şi în entuziasmul nostru înflăcărat, spre surpriza noastră, din înlănţuirea de sunete şi-a făcut drum melodia: „Răsună o chemare ca un tunet"[100]. Departe de patrie, pe pământ străin şi totuşi dat nouă din inimi germane, acest cântec triumfal al noului imperiu german, totul mi-a făcut o impresie care acolo, în casa Domnului, mi-a adus în ochi lacrimi de emoţie şi care va rămâne cu mine, de neuitat fiind, toată viaţa.

Dar mai erau încă multe de văzut aşa că după masă am plecat imediat, de data aceasta cu şi mai mulţi însoţitori. Onorabilul nostru preşedinte luase cu el pe unul dintre românii cu care era prieten, unul dintre cei mai bine situaţi şi inteligenţi negustori ai oraşului; căci acum trebuia să vizităm cartierul românesc, oraşul de sus.

Trecând pe lângă noua şcoală de fete, care, după mărime şi stilul arhitectonic remarcabil, face mai mult impresia unui teatru frumos, am ajuns la gimnaziul românesc, o construcţie mare, adăpostind mai multe sute de elevi, prevăzută cu o

---

[95] Autorul se referă la Biserica Neagră.

[96] Franz Schönthaler (1821–1904), specializat în decorarea arhitecturală a interioarelor. Altarul pentru Biserica Neagră din Braşov a fost sculptat în 1866 la Viena.

[97] Friedrich Wilhelm Martersteig (1814–1899), pictor istorist german.

[98] Guldeni sau florini, monedă din aur sau argint care a circulat în multe ţări din Europa.

[99] Carl August Buchholz (1796–1884), constructor de orgi.

[100] „Es braust ein Ruf wie Donnerhall", primul vers al marşului „Wacht am Rhein", text din 1840 de Max Schneckenburger, melodie din 1854 de Carl Wilhelm; după 1870–1871, imn neoficial al Germaniei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

aulă frumoasă şi cabinete ştiinţifice. Toată onoarea românilor care au ridicat această construcţie minunată din mijloacele lor proprii, limitate, au făcut-o să existe cu mari sacrificii şi unde, alături de româna maternă, se îngrijesc, cu prevedere conştientă, <să se înveţe> germană înainte de toate.

Ce mai trebuie spus, când auzi că guvernul maghiar a confiscat 8 000 de florini, pe care conaţionalii din România îi strânseseră acolo pentru această
p. 111 construcţie, // cu observaţia că: nu e nevoie de pomeni din ţări străine – şi nu a dat din propriile mijloace nici un bănuţ pentru meritoria întreprindere! Care naţiune e mai sus, aparent civilizaţii maghiari sau românii pe care îi consideră deliberat a fi barbari rău famaţi? Aceştia din urmă fac bine, atât cât cunosc şi pot, greşind de cele mai multe ori din necunoaştere; pentru maghiari însă este valabil <proverbul>: „cine cunoaşte binele şi nu îl face, este demn de o îndoită pedeapsă".

În cele ce urmează ne vom îndrepta atenţia asupra bisericii româneşti, aşadar a celei ortodoxe[101], care se găseşte nu departe de aici. Aceasta, ridicată deja în 1392[102], face o impresie foarte plăcută de afară. Turnul principal, flancat de alte trei turnuri mai mici, <este cel> original şi prezintă un mozaic frumos, alcătuit din piese mici, emailate.

Înăuntru, unde ne aşteptata deja preotul, un om plăcut, cu o barbă mare, încunoştiinţat deja de sosirea noastră de către buna noastră călăuză, ne-au întâmpinat pereţii goi şi doar corul înalt, cu altarul face o impresie cât de cât bună. Deosebit de impresionante sunt marile fresce ale sfinţilor, din care iese la iveală doar pictura feţei, în timp ce peste restul făpturii atârnă veşminte de aur şi argint, care pot fi scoase. La unele dintre aceste fresce erau agăţate câte o grămadă de mâini micuţe, ochi, urechi, picioare şi inimi din argint iar preotul a observat că „asta au donat oamenii aici, ei îşi aşteptau de la icoană vindecarea, căci este făcătoare de minuni, după cum o consideră poporul". Zidită lângă această biserică
p. 112 se găseşte încă o bisericuţă străveche, // împodobită cu totul cu lemn şi icoane pe lemn, de o mare valoare istorică[103].

După ce am mai hoinărit pe alte câteva străzi sărmane, dar curate, din mahalaua românească, ne-am îndreptat paşii în cele din urmă către cea mai iubită destinaţie de plimbare a braşovenilor, o poiană frumoasă din pădurea de pe dealurile de sub munte. Acest punct este deosebit de interesant prin faptul că aici, primăvara, Braşovul îşi ţine serbările populare şi pe cele ale copiilor[104bis]. Mii de oameni, mari şi mici, se aşează la umbra stejarilor, fanfarele cântă, se aranjează dansuri şi jocuri şi pe focuri mari se prăjesc bucăţi suculente de carne, iar butoaiele mari de vin alunecă repede pe gât. Asemenea serbări ale lunii mai sunt ţinute de obicei şi de sibieni în „pădurea tânără" de acolo.

Până acum v-am condus printre cele mai importante curiozităţi ale Braşovului şi astfel am încheiat călătoria noastră prin Transilvania. Căci următorul pas înainte ne conduce peste munţi şi astfel peste graniţa a cărei trecere ne va duce

---

[101] *Griechisch-orientalischen Kirche.*
[102] Biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului.
[103] *Von grossem antiquarischen Werthe.*
[104bis] Este vorba despre Pietrele lui Solomon.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din Occident în Orient. Dar nu pot părăsi acest oraş german, cel mai îndepărtat <dintre toate>, acest avanpost al culturii şi moralei germane, fără a mă gândi cu recunoştinţă la ultima seară <petrecută acolo>. Amândouă călăuzele mele, şi cea germană şi cea română, m-au invitat la „cârciuma"[104] lor, pentru a cunoaşte astfel această latură importantă a germanităţii din ţară. [Descrie atmosfera din localul în care a petrecut ultima seară la Braşov.]

Scrisoarea a VIII-a

p. 115

Călătoria cu trăsura românească de poştă peste munte – Generalităţi despre trecerea graniţei în România[105] – Pericolele din Pasul Timiş – Nori de praf în trăsură – Un student român – Monumentul unui general rus în codrul secular – Cel mai răsăritean punct al limbii germane – Vama românească din trecătoare – Încercarea unui grănicer român de a studia un paşaport german – Ţuica de prune, băutura naţională românească – Primul „bacşiş" – Sub pereţii Bucegilor – Construcţia reşedinţei de vară a principelui Carol – Mânăstirea Sinaia – Principele Carol în balcon – Călătorie groaznică peste abisurile versantului sudic al muntelui – Taverne pe drumurile româneşti

Marile pregătiri, atunci când se fac sub ochii noştri şi când participăm la acestea, ne dau întotdeauna o anume tensiune şi surescitare. Asta am trăit atunci când am văzut la Braşov, deja înainte cu câteva ore de plecare, neobişnuita trăsură de poştă care era pregătită pentru călătoria prin pasul Timiş[106]. Această <trăsură> prezenta trei compartimente pentru primirea pasagerilor, unul în faţă, altul la mijloc şi un cupeu în spate, totul aranjat pentru zece persoane. Deasupra acestor compartimente despărţite cu totul unul de celălalt se găsea un spaţiu mare pentru preluarea bagajelor, care era umplut cu lăzi şi cufere mai mari şi mai mici într-un mare tumult şi cu multe blesteme în româneşte.

Circulaţia pe drumul de munte amintit este una foarte însemnată, mai ales din cauză că în prezent aceasta este singura cale de trecere folosită oficial. După cum se ştie, un număr destul de mare de // alte trecători leagă Transilvania de Ţara p. 116
Românească şi a fost o vreme când aproape toate erau mult frecventate. Asta era pe când o mare parte din comerţul cu Levantul se desfăşura pe drumul cel mai scurt din Transilvania. Dezvoltarea navigaţiei pe Dunăre precum şi a celei pe Marea Adriatică, de la Trieste, pe lângă reţeaua de căi ferate a Germaniei, precum şi influenţele politice le-au făcut să decadă şi astfel doar comerţul propriu al Transilvaniei şi României trec încoace şi încolo peste graniţă.

---

[104] *Stammkneipe*, termen ce desemnează o întrunire periodică, într-un local, a unui grup constituit pe diverse criterii.

[105] *Walachai.*

[106] *Toemoespass.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dar chiar şi acesta se servea în timpurile mai vechi de pasul Turnul Roşu[107], aflat la o altitudine mai joasă decât pasul Timiş, care este mai abrupt. Abia după ce acesta din urmă a fost ales pentru continuarea căii ferate din România către Transilvania, deoarece acesta este cel mai scurt drum, după ce calea ferată de la Bucureşti la Ploieşti[108] a fost dată în folosinţă, pasul Timiş este aproape singurul încă folosit, pe de o parte pentru că pentru Braşovul industrial este atât de comod aşezat, în timp ce Turnul Roşu, util doar pentru Sibiu, este mort din punct de vedere comercial. Aşa s-a ajuns la faptul că aici este necesară o cursă poştală de două ori pe zi, prima pornind la 12 la prânz, cealaltă la 6 seara.

Circulaţia poştală este în general în mâini româneşti şi nu austriece, fiind totuşi într-o situaţie bună în ceea ce priveşte atât drumul, cât şi trăsurile, caii, vizitii şi surugii. Aceştia din urmă sunt chiar călăreţi remarcabili, care sunt în stare să conducă din şei înalte, în trap rapid, trăsurile cu opt cai, înhămaţi 4 câte 4, peste munţii abrupţi, coturi de drum ascuţite, prăpăstii îngrozitoare şi drumuri adesea
p. 117 înguste, fără parapeţi, // trebuind să aibă grijă să nu cadă nici cal, nici om.

Iarna, în nopţile întunecate, sub furtunile mortale de zăpadă care în munţi se dezlănţuie cu o cu totul altă putere, sau primăvara, când torentele cauzate de topirea zăpezii şi avalanşele ameninţă călătoria, acest <drum> este destul de periculos şi îngrozitor. Atunci <călătoria> durează nu arareori două sau trei zile, iar pasagerii sunt expuşi <pericolului> de a cădea în abisurile adânci sau de a fi îngropaţi de vii în zăpada înaltă cât casa, ba mai mult, de a muri de frig sau foame, căci sate sau hanuri prietenoase, chiar orice alte urme ale existenţei omeneşti, nu se întâlnesc la trecerea muntelui sau doar la distanţă de câteva ceasuri.

Din contră, vara călătoria este mult mai puţin periculoasă, chiar dacă nu poate fi evitată durata ei de 16 până la 18 ore, în noapte, cu toate inconvenientele sale. Căci cel puţin din punctul de vedere al siguranţei nu există nici o teamă. Deja de ani nu s-a mai întâmplat nimic aici. Căci, în cele din urmă, tot drumul este păzit de armată, iar în timpul nopţii, din loc în loc, există focuri de avertizare. Mai mult, la graniţa românească urcă un soldat cu o puşcă încărcată, care rămâne însoţitorul nostru până la Ploieşti. Căci adesea poşta duce multe mii de taleri dintr-o parte într-alta. Desigur, nu se poate spune că aceste ţinuturi sunt cu totul sigure.

Toate aceste aşteptări şi consideraţii mi-au provocat, după cum am spus, o anumită dispoziţie neplăcută, atunci când am văzut în faţa mea trăsura de poştă,
p. 118 roşie, prost construită, ca o Arcă // a lui Noe. Totuşi zarurile fuseseră aruncate. Să las în urmă tot drumul lung făcut prin Transilvania – acesta era tot un gând îngrozitor. Dincolo, în Orient, trebuie să continue călătoria. Bine măcar că am ales, cu curaj, cel mai scurt şi mai confortabil drum!

Până la Ploieşti, drumul costă 24 de franci (căci în toată România a fost introdus ca monedă francul), ceea ce nu este prea mult când te gândeşti că se schimbă caii de patru ori. Mi-am ales, pentru a putea vedea mai bine, cupeul cel mai din spate, doar pentru că dacă te urci în spate şi şezi în direcţia călătoriei ai

---

[107] *Rothenthurmpass.*

[108] *Plojeschti.* Linia ferată Bucureşti–Ploieşti a fost deschisă la 25 septembrie 1872 când a fost inaugurată clădirea Gării de Nord din capitală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

parte de priveliştea deplină şi <de asemenea> poţi coborî şi urca repede. Priveliştea s-a dovedit scumpă, în cele din urmă, după cum vom vedea în curând.

La ora 12 punct, 8 bidivii sălbatici, puternici, frământau pământul gata de plecare; cu inima grea şi pentru că trebuia să părăsesc Braşovul, drag mie şi de încredere, am urcat şi am pornit în galop. Oraşul mândru şi-a arătat încă o dată întreaga măreţie, apoi a dispărut în spatele Tâmpei la fel de repede cum, cu câteva zile în urmă, a apărut în faţa noastră ca un miraj. Doar acum am avut vreme să îmi privesc tovarăşii de călătorie cu care trebuia să conviețuiesc toată după-amiaza, noaptea şi dimineaţa următoare. Aceştia erau doar doi, un german din Transilvania, după aparenţe farmacist la Ploieşti – un bărbat tânăr foarte drăguţ, solid, şi un român din preajma Bucureştilor. Mai înainte vreme moşier şi negustor de produse, acesta din urmă îşi dăduse întreaga avere în arendă şi, se pare, studia la Paris; asta înseamnă că mergea acolo, // în fiecare an, cu câteva mii de taleri pentru a se p. 119
bucura de viaţa liberă, lipsită de obligaţii a studentului, fără a se îngriji de obligaţiile unuia, anume de învăţătură şi muncă.

O asemenea existenţă studenţească în marea reşedinţă a Occidentului a devenit un soi de modă printre cei mai tineri români aleşi şi se potriveşte cu întreg felul de a fi al acestei naţiuni; vom dobândi o impresie mai adâncă la Bucureşti, capitala lor. Altfel, numitul tovarăş de călătorie era un om cu adevărat amabil, care era destul de bun şi la limba germană. Am găsit deosebit de comice exasperările lui faţă de diferitele neplăceri ale călătoriei, cu care acest fiu al luxului şi al confortului parizian nu era obişnuit. Aceste încercări au apărut îndată după plecarea din oraş.

În această parte de sud a ţării trec adesea săptămâni fără să plouă. Aşa a fost şi în anul acesta, iar praful era înalt de un cot pe drumul militar larg şi lipsit de umbră. Totuşi, mânaţi de strigătele continue şi de biciul lung al vizitiului lor, caii ţărăneşti nu au renunţat la trapul alert nici în afara oraşului şi astfel trăsura a fost învăluită în nori de praf neobişnuiţi, ca o ceaţă, care nu stânjenea doar vederea, ci pătrundea prin toate deschizăturile şi ne stânjenea respiraţia. Din fericire această situaţie enervantă s-a încheiat atunci când am ajuns în pădure, totuşi ne mai stânjenea ori de câte ori se schimba direcţia vântului de munte.// p. 120

Niciodată în viaţa mea, nici chiar ca student, când setea este cea mai greu de domolit, nu am avut gâtul atât de uscat ca în această călătorie, din păcate negăsind nici cele mai mici mijloace de a stinge focul. Un singur pahar de bere proaspătă din patria îndepărtată m-ar fi împrospătat! Dar aici era doar natura, în cele din urmă doar natura puternică, înălţătoare. Pe versantul de sud al muntelui aceasta este şi mai diversă decât pe pantele de nord, căci toţi munţii, aşezaţi pe rânduri paralele (aşa cum sunt cei mai mulţi din lume) sunt mai abrupţi şi mai erodaţi către sud. Călătoria a fost, până în trecătoare, monotonă, în ciuda măreţiei.

Din pădurea joasă de foioase la care am ajuns cam o oră după ce am plecat din Braşov am intrat într-o pădure întunecoasă de conifere pe care nu o vom mai părăsi până la ieşirea din trecătoare. Ne-a înconjurat în linişte din toate părţile, nedând nicăieri semne de viaţă şi mişcare. În curând talpa văii s-a îngustat până <a devenit> un defileu împădurit pe care doar trăsura gâfâia mergând înainte, pe drumuri într-un zig-zag nesfârşit, unde adesea ele erau la doar câţiva coţi unul peste

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

celălalt. Ca urmare a acestui fapt tot săream pe uşa din spate din cupeul nostru şi aşteptam mai sus trăsura, căci tot scurtam din serpentine. Astfel că nu doar ne-am umplut plămânii plini de praf cu aerul pădurii, ci şi ne-am lăsat ochii să se bucure în voie de măreţia naturii. Căci în spatele întinsei păduri montane se ridicau de amândouă părţile colţi de stâncă care ofereau un spectacol minunat.

Într-un loc ceva mai deschis am găsit, în mijlocul singurătăţii pădurii,
p. 121 monumentul unui // general rus care, în anii revoluţiei a fost împuşcat aici în luptele cu rebelii. [...]

În cele din urmă apare totuşi o oază plină de viaţă în această linişte mormântală a pădurii seculare; este ultimul post austriac de pază, o aşezare ce constă din doar câteva case, în care se intră printr-o poartă mare. Trebuie să pară destul de ciudat faptul că în timp ce în toată lumea civilizată s-a renunţat la paşapoarte, aici acestea se menţin încă. Toţi călătorii trebuie să părăsească trăsura şi să aducă paşapoartele. Eu eram singurul care avea un paşaport german care părea aici destul de necunoscut, faţă de cel austriac, prin forma sa de cărticică, astfel încât domnii slujbaşi, care mă considerau poate un ofiţer prusac în civil, iubitor de jocuri de cărţi şi cu dorinţe de anexiune, mi-au aruncat câteva priviri pline de neîncredere.

În general, aceştia mi-au arătat un comportament destul de neprietenos. Totuşi, la modul lor de viaţă acest lucru este destul de uşor de explicat. Căci nu doar că sunt lipsiţi de orice formă de cultură, iar iarna sunt adesea înzăpeziţi cu săptămânile; nu duc nici lipsă de pericole şi de corvezi. Această graniţă are încă parte de o contrabandă extinsă şi adesea nu lipsesc bătăliile sângeroase şi dacă acestea nu se desfăşoară aici, pe acest drum accesibil, se întâmplă pe potecile
p. 122 întortocheate ale sălbăticiei stâncoase, unde vulturii şi lupii aşteaptă // sfârşitul încleştărilor pentru a se hrăni cu cadavrele. Şi ce viaţă, pentru câteva sute de guldeni! Asta explică duritatea şi grosolănia din purtarea lor; dar limba lor sună cu adevărat ca o desfătare, căci este ultima oară când auzim, oficial, sunete germane, căci trecem prin cel mai răsăritean punct al limbii germane.

După ce am trecut iarăşi prin poarta de ieşire, ocupată de santinele, mergem tot înainte, totuşi observi deja că ajungi repede pe înălţimi, iar pădurea deasă devine tot mai golaşă, stâncile abrupte se apropie tot mai mult şi se ivesc, fie pe stânga, fie pe dreapta, din desiş. Această pădure, dacă ar fi la noi, ar reprezenta, la întinderea ei, o valoare fabuloasă, dar aici trunchiurile îmbătrânite se prăbuşesc neluate în seamă şi folosesc doar drept hrană pentru animalele mici, cu trunchiurile lor putrezite.

În cele din urmă se ajunge la cel mai înalt punct al pasului Timiş şi trecem iar printr-o poartă care ne conduce la vama românească; astfel am făcut şi primul pas în Orient. De asta îţi aminteşte grănicerul pe care îţi cade imediat privirea. Pe cap poartă o căciulă de lână înaltă, aplecată în faţă, neagră, în timp ce piciorul îi este învelit într-un soi de sandală. Piese de uniformă largi, albe, cu petlite albastre, îi învelesc trupul. În mână ţine însă destul de stângaci o carabină germană. Tot omul este o imagine a lipsei de cultură orientale, peste care este aruncat ceva mărunţiş occidental, aproape caricatural. Dar şi spectacolul pe care îl oferă curtea largă a

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

vămii este unul cu adevărat oriental. Acolo zac sau stau în picioare, pe lângă căruțe de transport încărcate până sus, vizitii // smezi, strânși în grupuri colorate, fumând p. 123
și sporovăind, în timp ce turme de porci hirsuți se plimbă în jurul făpturilor sălbatice, așteptând lungile și plicticoasele formalități vamale.

Trăsura noastră, lângă care se postaseră soldații, devine imediat, desigur, obiectul interesului general și doar cu greu ne facem drum printre grupurile curioase pentru a lăsa să se facă formalitățile de pașaport și control al bagajelor. Acestea se fac aici cu destul de multă atenție. Un român posac a răscolit mai întâi totul în cufărul meu, în timp ce un altul se străduia într-un chip cu adevărat comic să studieze conținutul pașaportului meu, fără a putea însă trece de primele litere. În cele din urmă mi l-a dat înapoi cu o mină foarte mirată. Un vizitiu din Brașov care adusese un domn, dar nu își procurase un pașaport, a trebuit să își lase pasagerul dezorientat aici în deșert și să plece înapoi. – Spre bucuria noastră am găsit cel puțin, printre căsuțele mici ale vămii, un han în care am căpătat, în timpul ședерii de o jumătate de ceas, un vin prost și un șnaps de prune revigorant, limpede ca apa, o băutură națională mult iubită.

În sfârșit – era ora 5 după-amiaza – în locul celor opt cai murgi plini de sudoare, care ne aduseseră, au fost înhămați tot atâția cai albi, puternici, fostul vizitiu a cerut un bacșiș, care mi-a apărut aici pentru prima oară sub numele de „bacșiș" – și care mai târziu mă va însoți în Turcia până la epuizare – noul vizitiu a sărit pe capră, un soldat a deschis poarta și înainte în plin galop, către marea și necunoscuta Românie.// p. 124

Ținutul a devenit dintr-o dată altul. Culmi frumos împădurite se înalță pe amândouă părțile <drumului>; în spatele lor se ridică, abia acum devenit vizibil, masivul neobișnuit, întunecat, cu colți de stâncă sălbatici, al Bucegilor, în apropierea căruia vom rămâne mai multă vreme. Dar pe lângă noi curge, prin valea îngustă, un pârâiaș năvalnic, care, cu cât înaintăm, devine tot mai mare și mai ușor de văzut, făcându-se și mai ușor de observat datorită zgomotului pe care îl face. Mereu ne trece prin față, cu repeziciune, această natură incomparabilă, până când, după o călătorie cam de o oră, ne oprim brusc, pentru a îngădui cailor o clipă de liniște.

Acest loc este ales însă ca pentru noi, pentru a admira mai bine priveliștea, căci acum am ajuns direct sub pereții perfect drepți ai amintitului munte. Ochiul cuprinde dintr-o singură privire numeroasele vârfuri și hăuri, porțiuni drepte și prăpăstii, o imagine cum doar arareori vezi. [...] // p. 125

Prin acest spectacol care se schimba mereu am ajuns în curând într-un loc interesant. În mijlocul sălbăticiei munților, unde nu se aude nimic altceva decât șipotul râului sălbatic, am zărit pe o pășune înconjurată de pădure sute de muncitori. Acolo se săpa, dincolo se bătătorea, pământul era scos și se făceau nenumărate cărămizi. În unele locuri se înălțau deja ziduri începute, care trădau un plan măreț. Ce poate fi asta? Principele Carol al României[109] își construiește aici o imensă reședință de vară, căci și-a ales deja de mult acest ținut ca destinație.

După ce trecem de colțul pe care îl face drumul, vedem înălțându-se în fața noastră, așezată pe un deal abrupt, mănăstirea Sinaia[110], unde principele își face în

[109] Carol I (1866–1914) începuse construcția castelului Peleș în anul 1873.
[110] Construită de spătarul Mihail Cantacuzino între 1690–1695.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fiecare an vilegiatura, până la terminarea palatului său. <Mănăstirea> este o construcție simplă, alungită, pe care o împodobesc doar câteva balcoane și câteva turle grecești ridicate peste acoperiș, cu cunoscutele cruci, formate din două brațe. Podoaba principală însă nu au făurit-o aici oamenii, ci natura. În fundal colții sălbatici ai Bucegilor, mai aproape păduri bogate de foioase, totul înconjurat de pârâul repede și de căruțele de transport care străbat drumul; acesta este un ținut în care poți fugi de lume și care totuși, văzut ca de departe, este o fereastră către
p. 126 preocupările lumii, // care te asigură că pe minunatul Pământ nu poți găsi ceva mai bun și ai frumos.

Aici am avut revelația, pe care am avut-o adesea și în Elveția sau Italia, dar de data asta s-a întărit, și anume că spiritul de observație mereu ager, demn de admirat, al călugărilor găsește mereu cel mai frumos punct al unui ținut pentru așezările lor. Altfel, chiar dacă <aceşti călugări> își pierd toate cunoștințele și abilitățile, geniul acesta nu le poate fi negat. Călugării ortodocși români își depășesc cu mult colegii occidentali catolici[111] în grosolănie și prostie, dar, remarcabil, au și ei acest simț al frumuseții naturii. Din cele spuse, orice călător poate prelua sfatul ca, în țările catolice, să-și îndrepte pașii oriunde vede o mănăstire sau loc de pelerinaj încoronând o înălțime, căci acolo va găsi mereu o priveliște care îl va răsplăti. [...]

În treacăt fie spus, iată ce poate să facă un principe prin simpla sa apariție și prezență. Mai la vale de mânăstirea Sinaia, de când Carol se instalează acolo în fiecare an, nu doar că un număr însemnat de oameni aleși de la curtea sa și-au construit vile impozante, ca și cum nu ar putea trăi acolo unde soarele nu își revarsă mila asupra lor, mai mult, deja a apărut aici și un hotel frumos și bun, în timp ce un altul este în construcție; și toate acestea într-un ținut unde în urmă cu puțini ani doar strigătele vulturilor și puțin melodioasele imnuri ale călugărilor îi întrerupeau
p. 127 măreața singurătate. Chiar trăsurile noastre greoaie de poștă trebuiau // să prezinte un omagiu stăpânitorului țării și s-a oprit pentru un sfert de oră la amintitul hotel, pentru a prelua și preda scrisori și altele asemenea; pentru noi a fost o binefacere, căci am putut să ne dezmorțim încă o dată mădularele greu încercate și, mai cu seamă, să ne așezăm *mai bine în inimă imaginea unică a mănăstirii*.

Și ce mai priveliște! Sus pe turlele fantastice de tablă ale mănăstirii, ce străluceau ca argintul, strălucește ultima rază a soarelui la zenit, care îmbrățișează tot peisajul cu lumina sa aurie. Dar apusul durează prea puțin în această vale. În curând umbrele amurgului se întind peste tot și lasă să se întrevadă din pădurea imensă doar clădirea albă a mânăstirii, în timp ce sus, pe vârfurile rigide ale Bucegilor încă mai zăbovesc câteva raze de soare ce dau un licăr ruginiu chipului palid al uriașului <munte>. [...]

Peste toate acestea, pentru noi, germanii, priveliștea mănăstirii mai are o importanță aparte. Căci deja la sosirea noastră, sus, într-un balcon, s-a arătat o siluetă bărboasă, într-o uniformă de general cu multe fireturi, înconjurată de domni plini de panglici și decorații. Ni s-a spus că ar fi fost principele. Dar și dacă nu ar fi

[111] Autorul era teolog protestant.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fost, ştim totuşi că o inimă germană bate sus, în acele ziduri, şi asta ne însufleţeşte şi ne aminteşte de casă în mijlocul unei ţări străine şi în împrejurimile sălbatice. Dar vom auzi mai multe despre prinţul Carol, care, se ştie, este un Hohenzollern, şi despre soţia sa la Bucureşti. Acolo ne grăbim acum în trăsura noastră de poştă, // p. 128
mai departe în noaptea ce vine, care, din fericire, va fi în curând luminată de cea mai puternică lumină a lunii. Căci, până la câmpia românească, încă mai avem de coborât, ba chiar cea mai periculoasă parte a călătoriei abia începe.

Râul de lângă noi intră în curând într-un defileu îngust, printre stânci înalte de mai multe sute de picioare, pereţi abrupţi care sufocă drumul. Acesta este, prin urmare, nevoit să urce pe pereţii muntoşi. De aici vine caracterul îngrozitor pe care, de acum, îl vom întâlni pentru mai multe ore. Fără întrerupere merge drumul peste abisurile cele mai înfricoşătoare, adesea stâncile fiind direct perpendiculare pe drum. Mai mult, nicăieri nu a fost instalat vreun parapet protector, deşi trăsurile sunt mereu în viteză. Se adăugă şi podurile de lemn, slăbite, pe care trecem peste mai multe pâraie care vin direct din munte şi care se avântă spre râul pe care doar îl mai auzim mugind, dar pe care nu îl mai putem vedea în hăul înfricoşător.

Cel mai înfricoşător loc urmează acum, chiar acolo unde cel mai frumos dintre aceste pâraie vine la vale. Aici s-a construit de curând un pod de piatră peste gura de vale adâncă în care fierbe apa înspumată. Doi piloni puternici, din cărămidă, de forma unor cuburi imense susţin totul. Dar pârâiaşul, care acum vara are un debit de apă neînsemnat, a venit cu aşa o forţă primăvara, după ce se terminase construcţia, încât unul din piloni a fost deplasat cam 20 de coţi[112] şi atârna ameninţător peste prăpastie. Astfel că aici a fost aruncat din nou un pod de lemn, provizoriu, // care este însă atât de nesigur, încât pasagerii trebuie să părăsească p. 129
trăsura şi să îl treacă pe jos.

Focurile de înştiinţare, cu strălucirea lor roşie lipsită de viaţă, dau încă o nuanţă neobişnuită muntelui înfricoşător. Se adaugă la aceasta românii înarmaţi care depăşesc din când în când trăsura ca nişte stafii, pe caii lor micuţi, şi care ne amintesc că cine scapă aici de pericolele naturii sălbatice, poate totuşi cădea în mâinile oamenilor.

Pe noi nu ne-a *copleşit nici o suferinţă, dintr-o* parte sau alta, şi către miezul nopţii aveam muntele înapoia noastră. Inima bate iarăşi liniştită, după această călătorie plină de suspans şi frumuseţe, cum nu am mai trăit o alta, iar o oprire scurtă, pe care trăsura a făcut-o la o cârciumă românească de pe marginea drumului ne-a dat posibilitatea unei băuturi întăritoare. Da, vinul era bun în coliba amărâtă, joasă, înnegrită de funingine şi murdară, dar bărbaţi cu o făptură neobişnuită care ne cântăreau curioşi cu ochii lor strălucitori ne-au gonit repede în căminul nostru provizoriu din spatele trăsurii, care a pornit din nou în cea mai mare viteză pe drumul drept, prin câmpia largă. Desigur, priveliştea acesteia era interesantă, deoarece era înconjurată de munţii ce se vedeau ca prin ceaţă, iar luna plină se ridica peste întinderea ei liniştită ca un mormânt. Dar natura îşi cerea drepturile, iar drumul drept de după trecerea răscolitoare a munţilor i-a scufundat pe toţi ocupanţii

[112] Cot, veche unitate de măsură pentru lungimi egală cu aproximativ 60 cm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cupeului nostru într-un somn sănătos, din care ne-a trezit, cu duritate, către ora 4 dimineața, doar intrarea pe caldarâmul neregulat din Ploiești, capătul călătoriei cu
p. 130 poșta.//

Dar decât să ne grăbim mai departe spre capitala românească trebuie să îngăduim trupului obosit o odihnă zdravănă; vom avea parte de un somn comod într-un hotel din apropiere. Așadar, pe curând, în câteva ore!

Scrisoarea a IX-a

Ploiești – O înmormântare românească – Călătorie pe calea ferată de la Ploiești la București – București – Ființa franceză și germanitatea acestuia – O plimbare pe strada principală și magazinele de lux ale acesteia – Soția prințului domnitor și copilul ei – Bulevardul cu Universitatea – O vizită la școala germană – Preoți români ca hoți de vite – Turnul suedezilor – O seară cu învățători germani într-un restaurant german

București, 17 august 1875
p. 131

Ploiești, sau cum îi spun pe scurt locuitorii, *Ploeschi*, ar fi cu greu vizitat de un turist, dacă nu ar fi așezat la capătul mult circulatului pas Timiș. Nu că poziția sa ar fi lipsită de frumusețe; nu, câmpia largă, roditoare, mărginită de lanțul Carpaților oferă o priveliște chiar plăcută. Și orașul însuși este, din mai multe puncte de vedere, interesant; este totuși primul oraș oriental care ne desparte de Transilvania. Dar ceea ce îndepărtează interesul călătorilor <de Ploiești> este prea marea apropiere de București, care se află așezat la doar 10 mile[113] mai departe, către sud-vest. Față de capitala românilor, Ploiești nu este decât o imagine la scară redusă.

Dar deoarece avem timp doar până la prânz, vrem să vedem orășelul mai îndeaproape. Numărul locuitorilor săi se ridică deja la 30 000. Căci orașul este un
p. 132 punct de răscruce al căii ferate deja terminate și în serviciu dintre București // și Brăila-Galați (la Dunăre) și linia București-Brașov, proiectată deja, așadar va înflori repede.

Ca urmare, întâlnești un număr de străzi și case frumoase, nou construite, piețe și magazine și nu numai, dar alături de ele se regăsesc și numeroase fundături murdare, chiar și în părțile moderne întâlnindu-se eleganță și mizerie, lux și murdărie una lângă alta. Acesta este caracterul oricărui oraș românesc, mai ales – după cum vom vedea curând – al Bucureștilor; chiar servește acestuia însuși caracterul întregului popor și al țării, o combinație între civilizația apuseană și degenerarea răsăriteană, după cum e și frontiera <între culturi> pe care este așezată țara.

---

[113] O milă germană are aproximativ 7 kilometri.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Totuşi o asemenea privelişte, oricât de jalnică în sine, este pentru noi atât de interesantă prin noutatea sa încât dorim să facem o plimbare prin oraş. Cum am ieşit pe poarta hotelului, în urechi ne-a răsunat o muzică asurzitoare. Într-o clipă ne-am gândit la un convoi militar. Totuşi ne mirăm atunci când, după colţ, putem vedea cu ochii noştri spectacolul.

Acolo mărşăluieşte o fanfară, care, cu tobele şi ţambalele sale produce un zgomot foarte mare, dar care nu poate avea pretenţia de a purta denumirea de „muzică". În spate merg trei preoţi români, cu acoperământul specific al capului, ca un cilindru fără boruri, din care coboară, pe spate, o eşarfă neagră. Expresia feţelor lor nu lasă să se vadă nici întristare, nici severitate, ci privesc curioşi în stânga şi dreapta. Şi totuşi direct în spatele lor urmează un cadavru, condus pe ultimul drum. Acesta – era al unei fete tinere – era aşezat într-un sicriu deschis, un obicei care stăpâneşte toată România.// p. 133

Localnicii, obişnuiţi cu un asemenea spectacol, nu îl iau deloc în seamă. Dar asupra noastră, care îl vedem pentru prima oară, a făcut o impresie adâncă. Contrastul era totuşi prea ţipător. În jur viaţa agitată de zi cu zi, care în Orient produce incomparabil mai multă larmă decât la noi, iar în mijloc faţa palidă, frumoasă, a copilei, un mugur doborât de furtună, aşezat sub florile şi frunzele cu care sicriul era decorat din plin. [...] Aici în România, oamenilor li se aminteşte şi mai mult <de moarte> prin sicriul deschis şi totuşi sigur nu se gândesc mai mult la moarte decât noi.

Într-adevăr, alaiul a trecut deja de noi într-un pas normal, chiar grăbit, iar viaţa activă a străzii ne smulge repede din visare. Se ştie cu cât te adânceşti mai mult către răsărit, cu atât mai mult viaţa iese din casă în stradă. Tot ce este posibil se face în stradă; negustorul îşi vinde sau îşi pregăteşte marfa oriunde şi este atât de adâncit în mica sa muncă, încât nu te bagă deloc în seamă.

Această viaţă casnică scoasă, să spunem aşa, în văzul lumii, această privire liberă în culise este, desigur, deosebit de interesantă; dar deoarece la Constantinopol // ne va fi oferită în şi mai mare măsură, doar acolo vrem să ne p. 134 dedicăm studiului ei mai adânc. Aici vom aminti doar piaţa de fructe, bogată, care chiar şi în acest oraş mic este deosebit de însemnată. Pe sute de mese şi locuri de vânzare se află pepeni, struguri, piersici şi altele asemenea, stivuite într-o cantitate imensă şi în cea mai mare diversitate <de soiuri>; dar şi cantitatea de coji de pepene risipite în jur, fructe stricate, sâmburi şi alte mizerii, ca şi înfăţişarea murdară a vânzătorilor pe jumătate goi sunt menite să alunge de la bun început orice poftă. Şi piciorul este pus în primejdie, fie de gunoaiele aruncate peste tot, stivuite ici-colo, fie pe pavajul care este acum foarte bun, pentru ca în clipa următoare să prezinte gropi adânci.

În plus, aici stăpâneşte un miros cu adevărat oribil, care se schimbă la fiecare stradă, dar în ceea ce priveşte efectul său greţos rămâne la fel. Să punem la socoteală şi strigătele asurzitoare într-o limbă cu totul de neînţeles – căci aici stăpânesc doar româna şi limbile slave[114], precum şi hainele murdare, astfel încât nici cele câteva mari hoteluri şi cafenele elegante nu mai sunt în stare să te impresioneze.

[114] *Das Walachische und Slavische.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Doar împletiturile de paie şi trestie, adesea lungi şi late de câţiva coţi, care aici se găsesc cu miile la piaţă şi care, prin curăţenie şi lucrul elegant, reprezintă articolul principal al comerţului local, merită a fi amintite. Şi acum fără întârziere spre Bucureşti!

O caleaşcă – şi acest articol de lux din marile oraşe este cunoscut la Ploieşti – ne duce la gară şi în scurt timp suntem în vagonul comod, prevăzut, după sistem american, cu un culoar pe mijloc. Despre ţinutul pe care îl străbatem în călătoria de
p. 135 două ore // nu se poate spune mult. Nesfârşită se întinde câmpia românească pe amândouă părţile şi doar arareori răsar colibe de paie, sărăcăcioase şi, mai rar, sate propriu-zise. Şi totuşi natura a dăruit aici cu amândouă mâinile. Căci este cel mai bun sol din Europa pentru grâne şi fructe, care se întind aici peste tot. Dar, în raport cu acesta, doar puţine pământuri sunt cultivate cu adevărat, multe sunt încă în pârloagă şi păşune şi nu hrănesc, cu ierburile lor abundente, decât cirezi de vite.

Astfel că am fost fericiţi când, în cele din urmă, am ajuns la Bucureşti. Aşteptarea noastră era cu atât mai mare, cu cât marele oraş nu se vede aproape deloc atunci când te apropii cu trenul dinspre nord. Doar numărul mare de trăsuri care se găseau la gară ne-a arătat că ne găsim într-un oraş important. Nici începutul drumului prin acesta nu era menit să trezească mari speranţe. Mai întâi a trebuit să trecem printr-o mahala întortocheată, murdară, în care numărul de tramvaie cu cai, cele mai multe cu două clase, care se preumblau în sus şi în jos, era chiar comic.

Dar într-o clipită ne-am găsit pe o stradă cu adevărat demnă de o capitală. Case cu patru sau cinci etaje, zdravene, elegante, se înălţau pe stânga şi pe dreapta; se vedeau vitrine strălucitoare şi nimic nu mai amintea de murdăria valaho-orientală prin care tot mersesem. În cele din urmă am ajuns în cea mai elegantă parte a oraşului, sau mai degrabă în singura parte elegantă, care constă, în tot ceea ce are esenţial, dintr-o singură stradă, *strada Mogosoi*[115], care, fiind foarte lungă,
p. 136 străbate tot oraşul. //

Într-un grad mai mare decât alte oraşe orientale se întinde Bucureştiul într-un spaţiu care ar fi în stare să cuprindă un milion de oameni. Dar cu excepţia câtorva cartiere elegante, cele mai multe străzi nu sunt altceva decât adunături de noroi, ba chiar pe lângă căsuţele mici, disperate, se întind locuri cu totul nefolosite, pe care cel mult câteva vite îşi caută hrana.

Pe aceste străduţe, pe care poţi hoinări cu orele, unde vara stăpâneşte un praf îngrozitor, iar iarna – deoarece nu sunt pavate – o murdărie dezgustătoare, nu se găseşte nimic demn de a fi văzut; căci căsuţele din chirpici cu acoperişuri de paie pot fi întâlnite, la fel de proaste, sau chiar şi mai şi, în Ungaria. Voi observa doar atât, că şi în cartierele cele mai sărace, nu lipsesc bisericile ortodoxe, din care oraşul are vreo 400. Se ridică, cu turlele lor de tablă, strălucitoare, din mijlocul celor mai sărmane cocioabe. Dar, în cele din urmă, impresionează doar de departe; dacă te apropii de ele, sau chiar intri în una, găseşti arareori altceva decât o dărăpănătură.

Dar cu atât mai strălucitoare, cu adevărat impresionantă în realitate şi cu siguranţă surprinzătoare faţă de orice aşteptare este doar marea stradă principală,

---

[115] În original în text. Referire la Podul Mogoşoaiei (Calea Victoriei).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

deja amintită, precum şi câteva dintre străzile laterale cu care se intersectează. Îmi îngădui să nu o descriu printr-un alt cuvânt decât acesta, atunci când spun: aici este o bucată de Paris şi chiar una dintre cele mai strălucitoare, aşezată în mijlocul murdăriei Orientului. Acelaşi lucru este valabil nu doar în ceea ce priveşte luxul veritabil parizian, ci şi în legătură cu întreg // stilul de viaţă ce domină aici, care p. 137
poartă, fără excepţie, un luciu franţuzesc; franceză este chiar şi limba de conversaţie ce s-a încetăţenit aici, de care se slujeşte chiar şi cel mai obişnuit dintre oameni. Franţuzească este aici moda, franţuzesc tot stilul de viaţă, franceze felurile de mâncare şi orele de masă; franţuzeşti mai cu seamă toate articolele de lux, care, aranjate în magazine luxoase, poartă aproape toate descrierea: „fabricat la Paris". Se pot da diferite motive pentru faptul că aici s-a încetăţenit aproape în exclusivitate elementul franţuzesc. Unul, de suprafaţă, ar fi că mai înainte nu se ştiau aici prea multe despre industria germană de lux, ce înflorea pe atunci încetul cu încetul, ci se considera că doar articolele franţuzeşti, pline de gust, sunt singurele care există şi sunt demne de a fi cumpărate. Totuşi, mai înainte vreme şi în Germania doar „fabricatele franţuzeşti" erau preţuite şi căutate. Ne mai putem mira, că şi în zilele noastre, încă mai este aşa în teritoriile negermane?

Motivul interior, adânc înrădăcinat, însă, este faptul că sângele fierbinte românesc s-a simţit adaptat mai bine elementului franţuzesc uşor, fervent, decât celui german, ponderat, rece, nemaiadăugând faptul că se temeau de forţa fiinţei germane, o frică care le-a crescut desigur faţă de principele lor german.

Totuşi, guvernul conştiincios al acestuia din urmă şi recenta reînnoire deplină a Germaniei, atinsă prin forţe proprii, au crescut respectul faţă de noi al acestor prieteni ai francezilor, astfel încât feţele onorabile ale oraşului vorbesc deja în cercurile lor limba germană şi îi pun pe copiii lor să o înveţe. În general, germanii care trăiesc aici au avut destulă putere să se facă văzuţi. Căci // aici trăiesc circa p. 138
60 000 de germani, aşadar nu mai puţin de a patra parte a întregii populaţii a oraşului, care se ridică la 250 000 locuitori. Aceşti compatrioţi ai noştri sunt în parte meşteşugari, în parte însă mari negustori bogaţi, bine văzuţi, ale căror palate luxoase îşi au partea lor pe Podul Mogoşoaiei.

Ca urmare a faptului că aici *întreaga viaţă culturală este una importată*, nu una crescută la faţa locului, totul costă destul de mult, chiar şi cele mai simple nevoi vitale. Totuşi, această eroare este îndreptată prin faptul că un om bun este aici foarte bine plătit. Atât, pentru moment, despre viaţa din Bucureşti. O plimbare de-a lungul Podului Mogoşoaiei ne va aduce noi impresii.

Mai întâi, trecem pe lângă un număr de clădiri ca nişte palate, în parte locuinţe private, în parte consulate sau hoteluri. Apoi, o piaţă mare, cu un parc frumos şi frunzişuri umbroase ne-au atras atenţia. O coloană înaltă de marmură în mijlocul acesteia relatează despre o salvare miraculoasă dintr-o inundaţie în vremuri mai vechi. De aici începe partea strălucitoare <a străzii>.

Strada destul de largă, prevăzută cu trotuoare comode, prezintă vitrine luxoase una după alta. Aici vezi „mobile autentic pariziene" din lemn de trandafir, abanos, polisandru ş.a.m.d., cu cele mai fine sculpturi, intarsii sau bogat aurite – articole care sunt desigur destinate palatelor şi vilelor românilor importanţi. Alături

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ne încântă diamante strălucitoare, care sunt expuse într-un mare magazin de
p. 139 bijuterii. Şi lucrările de aurărie, pline de gust, din acelaşi <magazin> // merită atenţia noastră. Căci în această branşă italienii şi francezii depăşesc produsele adesea grosolane ale meşterilor germani. La Bucureşti, fie spus în treacăt, magazinele de bijuterii joacă un rol însemnat, căci romăncele alese, întocmai ca şi vecinele lor turcoaice, iubesc să se împodobească, chiar în exces, iar pentru asta au la dispoziţie mai multe mijloace decât femeile naţiunii noastre. Căci aici în România există doar domni bogaţi şi cerşetori zdrenţăroşi.

Nu departe de zona cu aur şi diamante observăm o vitrină cu covoare într-o aşa mândreţe de culori cum doar în Orient există. Apoi urmează, la intervale scurte, magazine cu mărfuri de galanterie bogat aprovizionate cu cele mai fine lucruşoare din Paris, care, au dobândit o faimă de netăgăduit în toată lumea. În acest domeniu – al luxului, al nimicurilor cu gust, al mărunţişurilor delicate – Franţa mărşăluieşte totuşi hotărât în fruntea omenirii. Doar că această dexteritate aproape neatinsă este considerată greşit ca egală civilizaţiei.

Aici vezi figurine de bronz minunate, care înconjoară poetic o călimară prozaică, căreia lumânări de stearină lipsite de podoabe împrumută întregului o frumuseţe aparte. Mai încolo sunt căsuţe de fildeş, lucrate cu o fineţe nemaipomenită, cu destinul nedemn de a servi ca locuri de fugă pentru ace de păr sau de cusut. Alături tronează lămpi de cele mai diferite forme, candelabre cu braţ sau coroană, vaze, statuete şi altele asemenea, într-o diversitate dezordonată, astfel încât ochiul nu le poate cuprinde. Aici doar un sentiment îţi este cunoscut, care îşi
p. 140 găseşte exprimarea în dorinţa de a putea alege şi cumpăra. // Dar preţurile cu adevărat enorme, care îţi sunt explicate în <magazine> în cea mai bună limbă franceză şi cu amabilitatea franţuzească îţi curmă repede entuziasmul. Un <bust> „Napoleon" oarecare nu costă totuşi mai mult de câţiva gologani.

Dar nu vreau să vă obosesc cu enumerarea sutelor de magazine de prezentare, de delicatese în care Dunărea îşi prezenta cele mai gustoase produse, a atrăgătoarelor magazine de coral şi pietre preţioase, lucrări din marmură şi alabastru, a armurăriilor cu arme din cele mai originale, mii de lucruri luxoase care, *desigur, sub remarcabila iluminaţie cu gaz de noapte* făceau o impresie şi mai feerică. Mai mult sau mai puţin orice mare oraş european oferă ceva asemănător şi se poate doar constata că rău famatul Bucureşti nu rămâne în urmă din acest punct de vedere.

Doar într-un magazin de tablouri vrem să intrăm, cu atât mai mult cu cât ne atrage firma germană. O pictură foarte originală ne stârneşte interesul, o femeie tânără cu un chip foarte frumos, care în ciuda hainelor sale foarte simple, dar nobile, poartă în cârcă, după felul femeilor sărace, un copilaş frumos, aşa cum vedem într-o <imagine luată cu un aparat> Voigtlaender[116]; iar bucuria de pe chipul mamei şi veselia luminoasă din ochii copilului – o privelişte care nu se potriveşte deloc cu Orientul, o privelişte care respiră fiinţă germană şi ne face inima să cânte! Ce caută imaginea aceasta aici, pentru Dumnezeu? Această întrebare ne stârneşte şi

[116] Prima cameră fotografică din metal (creată de Joseph Cristoph Voigtlaender) în 1840–1841.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mai mult, cu cât o reîntâlnim în multe alte magazine, când mare, când micşorată, când fotografie, când pictură în ulei. Răspunsul ni-l dă omul simplu de pe stradă.

Frumoasa, simpla, germanica mamă este principesa de Wied[117], acum prinţesă domnitoare a României, // soţia lui Carol, cu copilul lor. În cele din urmă, p. 141
imaginea câştigă şi mai multă însemnătate pentru noi. Nu doar că reprezintă o compatrioată; ceea ce vreau să întăresc este că reprezintă o prinţesă care este şi rămâne, totodată, o mamă adevărată – o apariţie care, din păcate, în cele mai înalte cercuri ale omenirii este atât de rară. Eticheta zăvorăşte chiar şi cele mai intime relaţii pe care le-a creat natura.

Şi într-adevăr – pe cât de mult a câştigat felul de a fi natural, apropiat de oameni al înaltei doamne inimile tuturor germanilor care trăiesc la Bucureşti, astfel încât domnişorii tineri chiar practică un cult formal, pe atât de puţin i-a putut atrage pe localnici. Nu au pentru ea nici o înţelegere. Orientalul, care nu are nici o idee despre dragostea liberă pentru suveran, care cunoaşte doar sclavia şi despotismul, nu se poate gândi altfel la stăpânitorul său decât prin constrângerile ceremoniilor rigide şi nesfârşite, puse deasupra a tot ceea ce este omenesc, la fel cum copiii îşi pot îngădui să se gândească la învăţătorul lor doar ca la un supraom.

De aceea, remarcabila principesă a trebuit să îndure unele vorbe pe la spate pline de ură şi respingere din partea supuşilor săi valahi, care, în parte, chiar şi când poartă haine cusute cu fir de aur şi-au păstrat grosolănia înnăscută; desigur acestea i-au provocat mai puţine preocupări decât moartea timpurie a frumosului copilaş, care trebuie că a adus-o în pragul nebuniei.

Cu această ocazie trebuie amintit neapărat că şi prinţul Carol, în ciuda bunăvoinţei sale, care este general recunoscută, este încă puţin popular ca suveran străin, deşi proasta administraţie a domnilor localnici era un fapt bine cunoscut.
Mai cu seamă // supunerea şi cultivarea acestor naţiuni est-europene pe jumătate p. 142
sălbatice este o chestiune grea şi domnia prin forţă poate <este> încă cel mai influent şi impunător tip de guvernare. Cu siguranţă prinţul Carol nu se poate culca pe roze, iar germanii din Bucureşti sunt de părere că tronul său s-ar putea prăbuşi în oricare zi, ceea ce, după unele întâmplări din vara aceasta, a părut să resimtă direct. Printre altele a întrebat Rusia dacă să mai rămână sau dacă trebuie să plece.

Dar după cum ar trebui să fie şi după cum se întâmplă, prinţul Carol a contribuit decisiv la dezvoltarea supuşilor săi, mai ales prin favorizarea şi introducerea elementului german. Sistemul militar prusac, rigid, pe care l-a introdus, este deja o împlinire pentru ţară. Nu ne-am putut stăpâni impresia de a ne fi aflat în patrie atunci când în mijlocul ţării străine şi sălbatice, într-un peisaj pe jumătate oriental, pe jumătate franţuzesc, am văzut un batalion cu casca cu spin germană, cu carabina la umăr şi îmbrăcaţi cu tunica albastră cu petlite roşii. Câteva regimente, mai ales din cavalerie, păstrează încă uniforma fantastică, orientală.

Deoarece am ajuns la chestiunea guvernului, vedem imediat pe strada acesta clădirile acestuia, aflate în jurul palatului princiar. Acesta este o construcţie fără interes, veche, într-un stil lipsit de decoraţiuni. Peste drum sunt ministerele, clădiri

[117] Elisabeta de Wied (1843–1916), din 1869 soţia lui Carol I; în imaginea descrisă aici împreună cu principesa Maria (1870–1874).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mari, cele mai multe noi. Şi teatrul aflat în apropiere este o construcţie cu adevărat
p. 143 impozantă, dacă nu chiar frumoasă.//

În piaţa mare, deschisă, unde se află <teatrul> se regăseşte, în treacăt fie spus, viaţa cea mai activă, după cum, de altfel tot <Podul Mogoşoaiei> este. Tramvaie cu cai, echipaje, omnibuse, droşti, călăreţi, vânzători de pepeni şi fructe cu coşurile lor mari, pe care le poartă pe spate, vânzători de îngheţată sau limonadă, domni eleganţi, inşi pe jumătate dezbrăcaţi, orientali şi europeni, toţi se grăbesc strigând în toate limbile pământului, astfel încât aici este o agitaţie şi un tumult permanent, care îl face pe cel care rămâne pe loc să privească strada să se teamă pentru viaţa lui. Am ajuns în cele din urmă la bulevard.

Acesta este o stradă nouă, neobişnuit de largă, foarte elegantă, care taie în unghi drept Podul Mogoşoaiei. Nu a fost destinată comerţului şi industriei şi de aceea, în ciuda apropierii de strada principală, foarte liniştită, astfel încât am reuşit în cele din urmă să ne liniştim şi se putem vedea totul cu calm

Aici se găseşte Grand Hotel du Boulevard[118], o construcţie luxoasă de şase etaje după model parizian, de dimensiuni neobişnuite, prevăzut cu restaurant, cafenea elegantă, balcoane cu privelişti remarcabile şi un confort deosebit. În anotimpul cald, sub acoperişul din material textil din faţa hotelului se găsesc nenumărate scaune şi mese, de unde se poate observa bine, la o ceaşcă de cafea mocca excelentă, viaţa tumultuoasă a străzii principale.

Mergem mai departe pe trotuarul de marmură neobişnuit de larg şi ajungem la o clădire nu mai puţin impozantă, cu mai multe aripi şi colonade mari în mijloc.
p. 144 Este // sediul nou-construitei universităţi româneşti. Peste drum se înalţă statuia de bronz a eroului naţional al românilor[119]. [...]

Curând după aceea am găsit şi şcoala germană, nu foarte îndepărtată. Drumul până acolo merge printr-un bazar cu magazine, cu adevărat frumos şi acoperit cu sticlă. Foarte repede te găseşti în faţa bisericilor recent construite: protestantă, calvină, maghiară, luterană, germană, lângă aceasta din urmă găsindu-se destul de arătoasa clădire a şcolii germane. Aici lucrează, în clase din păcate prea pline, cinci învăţători. Dar există în oraş şi un număr mare de şcoli germane particulare, precum şi una catolică germană.

Învăţătorii au doar un salariu modest, dar câştigă prin lecţii particulare, care aici sunt plătite foarte bine, într-atât încât reuşesc să ajungă la un venit anual cam de 2 000 de taleri[120]. În ciuda acestui fapt, şi aici se resimte lipsa de învăţători şi mereu sunt câteva locuri neocupate.

Primul învăţător, un transilvănean, a dat curs cu bunăvoinţă rugăminţilor mele şi, după ce am mai luat un coleg din Silezia, am început să vizităm. Mai întâi, domnii m-au condus la grădina populară, un parc întins cu o înfăţişare plăcută şi un
p. 145 lac, cu obligatoriile lebede şi bărci. // De acolo am trecut, după ce am avut parte de o halbă de bere rece într-o cârciumioară, peste Dâmboviţa[121], râul <ce străbate>

[118] Construit în 1873 după planurile arhitectului Alexandru Orăscu.

[119] Este vorba despre statuia lui Mihai Viteazul, inaugurată în 1874, operă a sculptorului francez Albert-Ernest Carrier-Belleuse, realizată la Paris în 1873 la comanda Primăriei Bucureştilor.

[120] Un taler = monedă austriacă veche, care a circulat şi în ţările române.

[121] *Dimbowitza*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

capitala. Acesta este de o lățime medie și are o apă foarte verde, ca de mlaștină, în care plutesc până la refuz mizerii, coji de pepene și altele asemenea. Și totuși, acest curs de apă grețos este singura sursă de apă a strălucitoarei reședințe <a României>. Desigur că aceasta este distilată în rezervoare mari. [...]

În realitate, germanii care au ajuns vreodată să trăiască la București s-au despărțit doar foarte greu de acesta.

După ce am trecut râul am ajuns într-un cartier groaznic, de unde nu lipseau mizeria, mirosurile, barăcile vechi și ulițele înguste. Totuși, acest cartier are o mare importanță comercială, fiind al tăbăcarilor și pielarilor, precum și al măcelarilor. Tot aici se găsește imensul abator comunal, care este construit cu totul din fier; din acoperișul său înalt, de sticlă, luminează sute de măcelării. Extraordinarele ninsori din iarna trecută a îngreunat atât de mult structura de metal a acoperișului, încât, într-o noapte, o parte a clădirii s-a prăbușit.

Dintre toate atracțiile diferite pe care le-am vizitat apoi, fie numite doar câteva dintre multele biserici ortodoxe, ce // impun prin turlele lor mândre, care la p. 146
fiecare clădire sunt altfel lucrate. În plus, multe dintre aceste construcții au patru, chiar șase asemenea turle. Pe dinăuntru, dimpotrivă, doar puține sunt demne de a fi văzute. Frumusețea dinafară însă este mărită adesea de un parc mic și curat, ce înconjoară biserica și care este tot timpul deschis publicului, ceea ce, din păcate, nu este și cazul bisericilor.

Când am vizitat bisericile, călăuzele mele prietenoase mi-au împărtășit unele lucruri despre preoții români, dar, până la urmă, nu se putea pune multă bază pe ele. Aceștia, aparținând după cum se știe, ca și cea mai mare parte a țării de biserica ortodoxă, sunt în general atât de lipsiți de educație încât nu știu nici să scrie, nici să citească; mai mult, sunt atât de lipsiți de pioșenie încât nu doar că țin poporul în prostie cu nebuniile lor superstițioase, ci sunt și imorali, căci practică toate relele posibile. De pildă, fură vitele țăranilor din satele lor și altele asemenea. Păgubiții sunt atât de naivi încât îl bat zdravăn pe hoțul dovedit și totuși duminica merg iarăși, fără remușcări, la slujba acestuia.

Am găsit și o curiozitate istorică, din care, de altfel, Bucureștiul este sărac: un turn vechi, înalt, cu o arhitectură deosebită. Se pare că a fost ridicat de Carol al XII-lea, regele Suediei, ca o fortificație, cu prilejul fugii sale în Turcia[122]. Acum servește ca foișor de observație pentru pompieri.

În apropierea sa se găsește unul dintre cele cinci spitale mari; prin organizarea eficientă a acestora și a administrației liberale, Bucureștiul poate fi un exemplu pentru unele orașe europene.// p. 147

Ziua plină de farmec pe care am petrecut-o alături de apreciatele mele călăuze s-a încheiat printr-o reuniune simpatică în cârciuma lor preferată, unde am găsit un vin bun și caviar de Dunăre, care este servit în bucăți compacte, mari cât brânza noastră, și care este foarte gustos. [Considerații despre germanii din București.]

---

[122] Este vorba despre Carol al XII-lea, rege al Suediei între 1697–1718, care după înfrângerea de la Poltava a fugit în Imperiul otoman (1709–1714). Turnul Colței, construit de soldații suedezi, a fost demolat în 1888, în ciuda protestelor locuitorilor capitalei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Scrisoarea a X-a

Vedere asupra Bucureştiului din gara de sud – Călătorie pe calea ferată de la Bucureşti la Giurgiu – Agricultura în regiunea Dunării – Portul de la Giurgiu

Rusciuc (Turcia), 17 august 1875

p. 149 [...] Este adevărat şi am observat şi noi deja că România are, în general, atât ca ţară, cât şi ca oameni, un caracter oriental. Şi totuşi, printr-o împrejurare
p. 150 excepţională, se deosebeşte de Turcia. România este creştină, Turcia păgână // orientală. [...]

Calea ferată de la Bucureşti către Dunăre, în serviciu de câţiva ani, are o lungime de 8–10 mile <germane>, parcursă în aproximativ două ore, dacă nu îţi frângi gâtul pe drum. [...]

O câmpie întinsă, cu culturi de grâne singuratice, este multă vreme singurul lucru pe care-l vedem. Mai târziu, păduri frumoase de stejar însoţesc, de amândouă părţile, calea ferată; puţinele gări prin care trece au vii abundente. Satele, puţin numeroase, prin care trecem în viteză, fac o impresie tristă. Colibe dărăpănate din paie şi lut, <presărate> în natura bogată – ce imagine contrastantă; nu lipseşte niciodată biserica cu turla impozantă. [...] Adesea, biserica este în paragină, ca şi casele ţăranilor.

Abia după o călătorie de o oră şi jumătate devine, dintr-o dată, acest ţinut
p. 151 interesant. // Dacă intri în România dinspre nord – cum am făcut noi – poţi avea impresia deja din împrejurimile Bucureştiului că ai ajuns în lunca Dunării. Doar că această câmpie este una înaltă. Asta înţelegem acum. Căci după ce am străbătut doar o porţiune din aceasta, terenul coboară dintr-o dată abrupt spre stânga şi, de pe o coamă de deal pe care merge calea ferată, se scufundă tot mai mult în faţă; acum privirea ta cuprinde lunca propriu-zisă a Dunării. Aici se vede dintr-o dată o cu totul altă viaţă faţă de restul României. Aici toate pământurile sunt lucrate, cât vezi cu ochiul. Pământul întunecat, gras, este împărţit în parcele mari, ceea ce înseamnă, evident, o exploatare intensă, chiar dacă nu vezi acolo maşini agricole cu aburi care răstoarnă brazdele. Agricultura este aici în cea mai mare parte în mâinile străinilor, care au cumpărat <pământ> şi care se bucură, în cea mai săracă parte a Europei, de venituri fabuloase, obţinute din pământul bun şi din navigaţia pe Dunăre.

Pe deasupra teraselor bogate nu poţi vedea Dunărea, ci o mulţime de pânze care îţi arată unde este aceasta. Abia de la capătul căii ferate îţi apare oglinda strălucitoare a apei. [...] Calea ferată coboară repede şi ajungi în orăşelul românesc
p. 152 Giurgiu[123] // şi astfel eşti la capătul căii ferate. Giurgiu este o fortificaţie mică, fără alt element de interes decât poziţia pitorească pe cel mai important fluviu al Europei. [...] De la gară mergem fără oprire până la port, până unde a fost prelungită calea ferată. [Trece la Ruse, de unde continuă călătoria spre Constantinopol.]

---

[123] *Giurgewo.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

CHARLES LOUIS STANISLAS DE MOÜY

(1834–1922)

Născut într-o familie nobiliară din Picardia, după studii strălucite la liceul „Napoleon Bonaparte" din Paris, Charles Louis Stanislas de Moüy s-a consacrat inițial vieții literare. A scris articole pentru prestigioase publicații pariziene: *Revue européenne*, *Revue de Paris*, *Magasin de Librairie*, *Revue française*. Din 1865 a devenit atașat la Ministerul Afacerilor Externe, primul său post fiind la ambasada Franței din Constantinopol, unde îndeplinea misiunea de secretar. În perioada decembrie 1876–ianuarie 1877 a fost însărcinat cu afaceri și secretar al conferinței ambasadorilor din capitala otomană, pentru ca în aprilie 1878 să fie secretar al Congresului de la Berlin, organizat după războiul ruso-româno-turc din 1877–1878. Ultima misiune a fost la Viena unde a fost secretar al ambasadei franceze. A fost decorat cu legiunea de onoare, fiind autorul mai multor lucrări: *Raymonde*, *Grands seigneurs et grandes dames du temps passé*, *Don Carlos et Philippe II* etc.

În *Introducerea* lucrării *Lettres du Bosphore. Bucarest-Costantinople-Athènes*, Charles de Moüy mărturisește că și-a scris însemnările în puținele momente de liniște dintre laborioasele însărcinări diplomatice, această îndeletnicire fiind singura sa mângâiere. Nu este o lucrare de istorie, nu are pretenții științifice, este o simplă povestire a experiențelor sale din anii 1875–1878, când a îndeplinit funcții diplomatice la Constantinopol. A fost fascinat de destinul unui imperiu aflat în perioada de decădere și impresionat de peisaje, de obiceiuri pitorești, de multitudinea de etnii.

Coborând pe Dunăre până la Turnu-Severin, Charles de Moüy a trecut prin Craiova, Pitești, București, Giurgiu, unde traversează Dunărea și ajunge pe malul bulgăresc. Vizita a fost relativ scurtă, dar autorul a surprins realitățile românești, care i-au întărit impresia că se află într-un teritoriu de tranziție dintre Occident și Orient. Tristețea, sărăcia, lipsa de vegetație și de populație a câmpiei oltene le zugrăvește în culori terne, cenușii. Singura pată de culoare este descrierea unui târg, cu lumea sa pestriță, din care făcea parte și o șatră țigănească. În București a fost impresionat de biserici, a sesizat discrepanța mare dintre cei bogați și restul populației și a admirat statuia lui Mihai Viteazul, parcul Cișmigiu și Șoseaua, unde cei înstăriți își etalau echipajele fastuoase. Distanța București–Giurgiu a parcurs-o cu trenul. Charles de Moüy a fost deosebit de emoționat de frumusețea maiestoasă a Dunării.

Despre Charles Louis Stanislas de Moüy a scris Nicolae Iorga în *Istoria românilor prin călători*, vol. IV, ediția a II-a adăugită, Editura Casei Școalelor, București 1929, p. 136–138 și *Istoria Bucureștilor*, București, 1939, p. 308.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

CHARLES LOUIS STANISLAS DE MOÜY

p. 1

Scrisori din Bosfor[1]

Bucureşti

La Orşova[2] şi la Turnu-Severin[3], capete de linie a căii ferate din Ţara Românească, am simţit pentru prima dată Orientul. Până atunci, mai mult sau mai puţin, de-a lungul drumului de la Viena la Pesta şi de la Pesta la Baziaş[4], am avut sentimentul unei civilizaţii deosebite fără îndoială, de multe ori excentrică, dar totuşi occidentală prin tendinţe şi comportamente. Dimpotrivă, după ce am început să coborâm pe Dunăre, după ce am trecut de întunecatul defileu de la Cazane şi de capcanele Porţilor Dunării şi am ajuns la Turnu Severin, într-un splendid apus de soare, care aurea apele fluviului, iluminat de limpezimea desăvârşită a cerului albastru, ce se oglindea în clopotniţa bisericii ortodoxe din oraşul românesc, am
p. 2 simţit că suntem la graniţa unei lumi // noi, că vom respira un alt aer şi mai ales că suntem departe de patrie.

Era greu de definit această impresie pe care am simţit-o, aşa cum era nesigură, dar <totuşi> hotărâtoare, fără a determina cauzele care o impuneau. Ea ne era indusă de schimbări aproape insesizabile în obiceiuri, în fizionomia oamenilor şi în formele reliefului. Nu am putut să o înţelegem limpede decât mai târziu, când spectacolul a evoluat şi a justificat-o, când indiciile, neclare la început, <s-au transformat> la un moment dat într-un fapt evident şi palpabil. Totuşi de la Turnu Severin, am observat că intrăm într-o regiune necunoscută. Când, a doua zi dimineaţă, la gară, am mers prin mulţimea ciudată ce se înghesuia pe calea ferată, am simţit într-o clipă că treptat am trecut prăpastia şi mă găseam în mijlocul unor etnii străine: era primul contact cu ceea ce numim acest <Turn> Babel, care este Orientul, unde se găsesc şi se amestecă toate etniile, toate limbile, toate obiceiurile, întreaga gândire şi fantezie umană aflate într-un haos, care are armonia sa. Cum vă spuneam este numai o impresie, dar ea este profundă. Ţăranul român îmbrăcat într-o tunică rudimentară; popa cu lunga sa barbă neagră, cu boneta sau pălăria sa fără
p. 3 boruri, cilindrică, femeia românca îmbrăcată în ţesături frumoase şi // de multe ori desculţă; demimondenele imitând cu stângăcie rochiile cumpărate din magazinul unei modiste de o calitate îndoielnică şi cu veste de catifea neagră mărginite de blănuri vopsite în culoare galben aprins, portarii bulgari, muncitorii din Craiova, din Piteşti, îmbrăcaţi încă precum dacii învinşi, pe care Roma imperială i-a sculptat pe spiralele Columnei lui Traian,[5] toată această mulţime, atât de diferită de Occident, ne arată că separaţia s-a făcut şi nu mai trebuie să te uiţi în jur pentru a

---

[1] Traducerea a fost făcută după Charles de Moüy, *Lettres du Bosphore. Bucarest-Costantinople-Athènes*, Paris, E.Plon et C.ie Imprimeurs-Éditeurs, 1879, p. 1–19.

[2] *Orsova*, oraş, jud. Mehedinţi

[3] *Turno-Severin*, oraş, jud. Mehedinţi.

[4] *Basiach*, sat, jud. Caraş-Severin.

[5] Monument antic din Roma, construit în timpul împăratului Traian, terminat în 113 d.Hr.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

găsi ideile pe care le aduci de la Paris, traversând Germania, Austria şi Ungaria. Din momentul în care am părăsit gara, calea ferată urca o colină printr-un sistem de curbe savant calculate. Imediat au apărut satele româneşti, formate din bordeie acoperite de paie, care de departe păreau nişte rotiţe. Nu sunt veselele cătune cu clădiri albe dominate de o clopotniţă. Totul se găseşte la nivelul solului, iar în culorile acestor triste locuinţe predomină negru-pământului şi arămiul arborilor toamna. Omul, bordeiul şi pământul constituie un tot, sunt legaţi unul de celălalt, au acelaşi destin ca şi acelaşi aspect trist şi sumbru. Împreună cu tovarăşii mei de drum, am fost emoţionaţi în faţa acestor apariţii, fiind distraşi de această nepotrivire neaşteptată. // p. 4

Peisajul se schimbă imediat, iar spectacolul neplăcut al acestei mizerii copleşitoare este înlocuit de zgomotul, mişcarea, culorile strălucitoare ale unei pieţe mobile, instalată pe coasta unei coline verzi. Corturi, barăci îngrămădite unele în altele, erau ridicate în plin câmp şi mulţimea ciudată, pestriţă se mişca vesel de jur-împrejur.

<Oamenii> erau îmbrăcaţi în costume naţionale româneşti şi cum noi treceam într-o duminică, am văzut aceste costume în toată eleganţa lor. Cu toată sărăcia lor, aceste fete de la ţară, au o găteală de un anumit fel, pentru zilele de sărbătoare, ce aminteşte de modelele populare italieneşti amestecate cu reminiscenţe ţigăneşti, mai ales în fustele scurte ce-ţi iau ochii, cu şorţuri albe pliate, cu corsaje din catifea, brodate, cu ilicele lucioase, cu sclipiri de argint şi aur. Atitudinea lor indolentă şi provocatoare, chipurile îndrăzneţe şi senzuale sunt în acord cu hainele lor zornăitoare. Costumul strălucitor se afla în mijlocul carelor, la care erau înhămaţi boi cenuşii cu coarnele lungi, cai mici ce loveau cu copita în pământ. Mărfurile <erau> aşezate pe tarabe ambulante. Bărbaţii, acoperiţi cu <cojoace din> piei de oaie, circulau prin mulţime. Îi vedem pe drumurile din vecinătate, grăbiţi, galopând cu atelajele lor, în timp ce femeile îi urmează pe jos. Nu departe de aici, şatra ţiganilor se găseşte grupată într-o poziţie ciudată. Femeile cu părul brun, ciufulit se agită în faţa cratiţelor // fumegânde, iar copii goi aleargă veseli să p. 5
jefuiască. Nimic mai însufleţitor, mai înşelător ca acest tablou aşezat ca la ridicarea cortinei. Ne-a făcut să uităm pentru o clipă *tristeţea ţinuturilor pe care le-am* traversat. Încă de la început întâmplarea ne-a adus în faţa ochilor un colţ al societăţii orientale sumbre şi pitoreşti, mizerabilă şi colorată, în dublă ipostază, sub aceleaşi raze de soare.

Mai departe am intrat în regiunea marilor câmpii. Regăsim în câmpia oltenească ceva din aspectul monoton al pustei maghiare. În depărtare, în orice parte am privi se întinde un orizont trist. Ici şi acolo, câmpuri acoperite de arbuşti, apoi culturi sărace, un arbore izolat, pipernicit, pierdut în câmpiile deşerte; turme de animale slăbite, păzite de un cioban ce stă gânditor într-un ciomag; în depărtare se profilează într-o ceaţă uşoară coline mici, cu contururi plate, îngălbenite. În depărtare se vede Craiova, singurul oraş din acest ţinut trist, cu clădirile sale joase şi clopotniţa de tablă. Dincolo de oraş, ca şi înainte, vedem câmpia tristă şi goală. Omul lipseşte din acest peisaj melancolic, se simte singurătatea tăcută. Acolo orice însufleţire este interzisă. Chiar şi râurile, în alte părţi plăcute, care animă peisajul

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

prin aspectul verde al câmpiilor şi al frunzişului aflat pe malurile lor, aici nu schimbă cu nimic aspectul lucrurilor; aceşti mici afluenţi ai Dunării, dintre care cel
p. 6 mai important este Oltul, // curg cu ape nisipoase, la nivelul solului, cu ape lente şi puţin adânci şi se varsă <în fluviu> prin mici estuare[6]. Traversând aceste întinderi, întrerupte ici şi acolo de mănunchiuri de copaci pitici şi aproape fără verdeaţă, numai cu arbori sau mai degrabă arbuşti rari şi piperniciţi, ajungem la Piteşti, un alt orăşel ca o insulă solitară în acest întinderi nelimitate. Dar aici încet-încet soarele se ridică, primele înălţimi ale Carpaţilor se zăresc în depărtare în aburii serii; conturul lor se desenează ca o umbră imensă. Sunt munţi severi ale căror sinuozităţi majestuoase nu reuşesc să ne seducă privirea; curbele lor ample şi monotone se înlănţuie rând pe rând, fără a ne lăsa impresia unui peisaj măreţ sau plin de viaţă şi fără regrete, vedem cum sunt învăluiţi încet de întunericul nopţii. Trec două ore; lumini îndepărtate sclipesc în ceaţă ca nişte stele. Un lung şuierat anunţă sfârşitul călătoriei. Suntem în Bucureşti după ce am străbătut aproape 400 de kilometri în pustiu.

p. 7

Bucureşti

Este un oraş cu o înfăţişare <rezultată> din suprapunerea ciudată a două civilizaţii opuse ale societăţii umane. Occidentul şi Orientul se întâlnesc, se amestecă, se alătură într-un fel de linişte perfectă şi fără a părea surprinse că se găsesc pe acelaşi teren. Tendinţele cele mai contrarii, etniile cele mai diverse trăiesc împreună într-un imens caravanserai cu o suprafaţă egală cu a Parisului şi cu aspectul unui orăşel destul de vast. Două sute de mii de locuitori ocupă acest spaţiu cu majoritatea caselor mai înalte de un etaj, cu întinderi mari între cele mai elegante palate. În această largă câmpie, unde este strânsă, nu se ştie de ce, o aglomerare atât de mare de oameni, nimic nu s-a făcut pentru a sistematiza clădirile, iar mulţimea se împrăştie în largul său, ca negustorii ambulanţi într-un târg fără margini.

Naţiunea română este fără îndoială foarte puternică, pentru că a reuşit să se menţină de-a lungul secolelor, în ciuda numeroaselor pericole ce ameninţau să o distrugă. Pericolul exista <la toate graniţele>, în toate punctele cardinale, dar ea a
p. 8 rezistat. Este un fapt istoric cert. Dar această naţiune are // un caracter special, unic, nu are omogenitate în formele sale exterioare: parizianul şi dacul, rusul şi orientalul se amestecă în trăsăturile românului, care are astfel un caracter deosebit. Pe acest teritoriu formele cele mai disparate ale civilizaţiei au dobândit dreptul de cetăţenie[7], iar diversitatea lor a produs o armonie ciudată. Acesta este fără îndoială destinul extraordinar al acestor ţinuturi aflate la graniţa dintre cele două lumi, este originalitatea şi măreţia sa. Rolul său istoric apare la prima vedere, pentru că nu poate fi ataşată nici Occidentului, nici Orientului. Se află între cele două, iar

[6] *Urne avare.*

[7] Cetăţenia se acorda destul de greu în România, cu îndeplinirea anumitor condiţii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

destinul său este alcătuit din elemente care coexistă şi se confundă. Dacă unul dintre ele devine predominant şi îl absoarbe pe celălalt, România îşi pierde caracterul şi abdică de la misiunea sa. Ea se compune din antiteze, impuse de legea situării sale geografice; rolul său providenţial este de a uni pe teritoriul său liber obiceiurile extreme ale Occidentului care sfârşeşte şi ale Orientului care începe.

Este foarte uşor să întâlneşti la Bucureşti, la doi paşi distanţă de trăsura elegantă pariziană, un car tras de patru boi; un bărbat îmbrăcat după ultima modă a Bulevardului Italienilor[8] şi un ţăran îmbrăcat în piei de oaie; evreul în haine negre, cu o înfăţişare indecisă, cu privirea timidă, obişnuit de secole cu dispreţul şi servitutea faţă în faţă cu arhimandritul, cu o mitră de catifea şi a cărei // haină p. 9
bogată este garnisită cu blănuri opulente; bulgarul, în zdrenţe, dalmatul, care iubeşte culorile ţipătoare, formează plebea pestriţă traversată mândru de un palicar[9] cu vestă roşie şi fustanelă albă. Tarabe, care nu sunt dorite nici de ultimul negustor francez, se găsesc alături de magazine de lux, care nu ar fi rău privite în strada Vivienne[10]. Ar fi imposibil pentru un călător, care ar fi transportat acolo în timpul somnului, printr-o minune, să spună în ce ţară se află; în mijlocul acestor regiuni fantastice şi indecise, unde se intersectează obiceiuri şi tendinţe opuse, barbaria şi civilizaţie, încât te-ai putea crede atât într-un sat, cât şi într-un oraş. Totul este compozit, făcut din bucăţele, nu e nici o urmă de o trăsătură distinctă, de o societate închegată, unitatea română este alcătuită din toate aceste ciudate contradicţii.

Între clasa de sus şi cea de jos apare cea mai mare discrepanţă. Reprezentanţii celei dintâi sunt aproape occidentali, ceilalţi au rămas ţărani de la Dunăre. Dar atunci când afirmăm că cei din clasele superioare sunt occidentali, trebuie să precizăm că ei sunt în felul lor şi nu se aseamănă deloc, atunci când îi zărim de aproape, cu reprezentanţii claselor superioare din Paris, Londra sau Berlin. Ei nu s-au constituit dintr-o evoluţie firească; după ce au suferit mult timp o asuprire, care le-a strivit inteligenţa vie şi averile mari, ei se găsesc dintr-o dată eliberaţi de Europa. Fără a avea un merit // ei s-au întâlnit cu facilităţile pe care lumea modernă p. 10
le-a asigurat asimilării raselor, au putut să le întrebuinţeze fără a avea nevoie să acţioneze ei înşişi pentru ele. Astfel, în timp ce toate popoarele Europei au evoluat independent unele de altele, încă din epoci când era dificilă comunicarea între ele şi au fost obligate să-şi creeze obiceiuri, idei, inspiraţii originale, românii sunt copleşiţi de civilizaţia europeană. Ei studiază în marile noastre oraşe, iniţiaţi în luxul nostru, îmbibaţi cu literatura noastră, impregnaţi, putem spune aşa, de atmosfera naţiunilor cele mai rafinate, având chiar instituţii liberale gata făcute. Astfel au trecut dintr-un stadiu barbar la o civilizaţie foarte avansată, fără a cunoaşte o tranziţie lentă, impusă de forţa lucrurilor celor mai multe dintre naţiuni. Privilegiu sau avantaj, au cunoscut această condiţie a destinului lor; de aceea nu au

[8] Arteră elegantă a Parisului. De-alungul timpului a purtat mai multe denumiri: *Boulevard Neuf*, *Boulevard du Dépôt*, până în 1783, *Bulevard Cerutti*, în timpul Revoluţiei franceze când a preluat numele scriitorului Joseph-Antoine Cerutti (1738–1792), Boulevard de Chaussée-*d'Antin* în timpul Consulatului şi imperiului.

[9] *Palikar*, voluntar grec din războiul de independenţă a Greciei din 1821.

[10] Stradă din Paris.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

o fizionomie proprie, nu au o literatură puternică, nici industrie, nici arhitectură originală şi nu concep un alt fel de a progresa decât imitaţia mai mult sau mai puţin fericită a popoarelor europene. De aceea capitala lor nu are o personalitate proprie şi a rămas un oraş, unde se întâlnesc în confuzie şi tumult, categoriile inferioare care, fără avere şi direcţie, au rămas în aceeaşi situaţie cum erau în perioada de
p. 11 servitute şi o // societate superioară care alcătuieşte un bloc, fără a fi obţinut <privilegiile> prin muncă, gândire, obiceiuri sau instituţii străine. De aici zdrobitoarea antiteză între luxul francez sau rus şi mizeria orientală, această aparentă lipsă totală de coeziune între diversele elemente, care par reunite mai mult prin hazard decât prin atracţia unei vieţi comune şi acest aspect inefabil în primul rând al unui mare oraş, în care eşti surprins să auzi vorbindu-se aceeaşi limbă de către oameni ce par veniţi din toate zările[11].

Bucureşti ocupă o astfel de întindere, şi aceasta este atât de monotonă, fără monumente remarcabile şi cartiere curioase, astfel încât nu putem realiza o descriere detailată. Fotografii ţării se pare că au înţeles puţinul interes artistic al oraşului, pentru că nu l-au fotografiat decât foarte puţin şi, în timp ce în marile oraşe trebuie să aleagă pe care din noianul de fotografii le prezintă călătorilor, din Bucureşti nu poţi să-ţi iei suveniruri. Edificiile publice sunt puţin numeroase. Remarcăm în primul rând Mitropolia[12], aşezată pe o înălţime, de unde poţi descoperi întregul oraş, această biserică este mică, acoperită de picturi în stil hieratic, fără valoare; altarul este închis, ca în toate bisericile ortodoxe, şi nu putem cita drept operă de artă decât jilţurile de stejar sculptate destinate preoţilor în
p. 12 timpul slujbei. În momentul în care // noi am intrat, biserica era goală, şi într-o parte lângă cruce, lângă vânătoarea Sfântului Dumitru, patronul ţării, o femeie în doliu se ruga, lăcrimând amarnic, în timp ce un popă psalmodia lângă ea imnurile ritualului grec.

Locuinţa umilă a uneia dintre cele mai mari personalităţi din Moldo-Valachia, arhiepiscopul de Bucureşti, primatul României, şef al acestei biserici autocefale este situată în faţa Mitropoliei şi lângă Camera deputaţilor români[13]. Am vizitat această sală, ce poate cuprinde două sute de persoane, unde votul acestora influenţează destinele Orientului. De pe înălţimile colinei, unde sunt construite aceste edificii, zărim numeroase clopotniţe de staniu, mai ales cele ale <bisericii> Sfântul Gheorghe[14], una dintre bisericile cele mai venerate, altădată înconjurată de o mănăstire cu mari grădini, unde bătrânii oraşului îşi amintesc că le-au admirat

---

[11] Interesantă explicaţie a dezvoltării civilizaţiei române aflată la graniţa dintre Occident şi Orient. O prefigurare a teoriei „formelor fără fond".

[12] Biserica Mitropoliei este ctitoria lui Constantin Şerban Basarab, sfinţită în 1658 de patriarhul Macarie al Antiohiei. În decursul timpului, Catedrala şi Palatul cu paraclisul său au fost reparate, s-au făcut extinderi şi transformări. Cele mai importante lucrări s-au făcut între 1792–1799 (iniţiate de mitropoliţii Filaret al II-lea si Dositei Filitti), 1834–1839 (începute în vremea mitropolitului Grigorie Dascălul şi terminate după moartea sa), între 1932–1935 (iniţiate de patriarhul Miron Cristea), 1960–1962 (în vremea patriarhului Justinian Marina), precum şi în anii 1989 şi 2000–2001, acestea fiind iniţiate de patriarhul Teoctist.

[13] Astăzi construcţia nu mai există, pe locul ei ridicându-se în 1907, Palatul Camerei deputaţilor, arhitect Dimitrie Maimarolu.

[14] Biserica Sfântul Gheorghe Nou, ctitorie a lui Constantin Brâncoveanu.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

deseori în tinerețe și din care au rămas ici și acolo bucăți de perete sau porți bizantine. Astăzi, e o piață pariziană înconjurată de vechi biserici, iar edilii Bucureștilor au expropriat aceste vechi mănăstiri: străzile s-au construit pe ruinele lor.

Salutăm în trecere, din galopul unei trăsuri de închiriat, atât de curate și de bine echipate, un adevărat lux, turnul construit în 1709 de Carol XII[15], regele // p. 13
Suediei, un fel de observator, care domină împrejurimile. Palatul prințului domnitor[16] nu este decât o casă mare, fără a avea vreo pretenție în acest sens, și noi pornim pe calea Mogoșoaiei[17], marea stradă a cetății, mărginită, în mare parte, de clădiri încântătoare, asemănătoare cu locuințele de la țară ale parizienilor bogați, aflate pe Marna[18] sau Ville d'Avray[19]. Una dintre cele mai elegante este cea a reprezentantului Franței; corpul diplomatic și consular acreditat pe lângă prinț a ținut evident să nu fie mai prejos de luxul numeroșilor boieri, care vin să-și petreacă iarna în București și să-și cheltuie veniturile.

La începutul căii Mogoșoaia, se deschide șoseaua, care este considerată Champs Elisée[20] a României, vastă promenadă mărginită la dreapta și la stânga de grădini engleze plăcute, care se întind departe în zare. Aici, în timpul sezonului, aristocrația de sânge și de avere, vine să-și etaleze echipajele și toaletele. Parisul, în cea mai mare parte, contribuie la acest lux strălucitor. De obicei există două sau trei feluri de categorii de trăsuri de ambele părți ale promenadei. Nici pe Champs Elisée, în frumoasele zile de iarnă, nu se etalează atelaje mai bogate, rochii mai frumoase și livrele mai somptuoase. Apoi, când reintrăm în oraș, găsim antiteza: zdrențele vulgare ale românului și bulgarului, rasele preoțești, drumurile mlăștinoase [...] Aici era o etnie disproporționată, care deprinde deseori // viciul p. 14
drept o eleganță și care nu vede destul până la ce punct corupția marilor popoare este legată atât în trecut, cât și în prezent de virtuți laborioase și severe. Totuși există o vitalitate în această țară, care seamănă pe de o parte cu o seră, iar în cealaltă cu <sălbatice> întinderi necultivate.

Remarcăm, în treacăt, construcțiile ridicate: un muzeu care așteaptă încă obiecte de artă, piața și palatul Senatului, în fața căruia este amplasată statuia lui Mihai Viteazul, operă plină de viață a lui Carrier-Belleuse[21]; hoteluri amenajate ca cele mai bune mobile din Germania și Franța; case particulare unde sunt îngrămădite mobile de lux, bronzuri și cristaluri, mătăsuri admirate în cele mai bogate capitale. România a împrumutat aceste splendori de la Europa occidentală; nu le produce, dar le plătește foarte scump, cu un gust pasionat al bunăstării și strălucirii, ce caracterizează aceste clase superioare; clasele inferioare sunt imobile, cam aceleași din timpul lui Traian[22], a cărei memorie este respectată de poporul

---

[15] Este vorba de Turnul Colței, adevărat simbol al Bucureștilor, demolat în 1888.

[16] Casa stolnicului Dinicu Golescu, care a devenit palat domnesc încă din timpul lui Alexandru Dimitrie Ghica.

[17] *Mogosoi*, actuala Calea Victoriei.

[18] Marna, râu în Franța.

[19] Comună, în Franța, în departamentul Haute-de-Seine.

[20] Celebră arteră pariziană.

[21] Albert-Ernest Carriere-Belleuse (1824–1887), sculptor și pictor francez. Statuia lui Mihai Viteazul este situată în fața palatului Universității.

[22] Marcus Ulpius Traianus (53–117), împărat roman (98–117). Exagerare evidentă. Clasele sociale cunosc o evoluție specifică în Evul Mediu și epoca modernă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

român. Dialectul său reprezintă încă şi astăzi, cu câteva importuri străine şi coruperi în timp, limba soldatului roman venit la Dunăre. Ministrul de război se numeşte ministru de Resbelu (Res belli),[23] şi peste tot găsim urmele unui idiom
p. 15 uzual al veteranilor din // armatei imperiale transformaţi în agricultori pe câmpiile ţării şi pădurile bulgare.

Am văzut, în afară de ceea ce am prezentat, grădina publică[24] care seamănă cu Bois de Boulogne[25] cu micul lac în miniatură şi frumoasele rânduri de arbori verzi. Este timpul să spunem adio Bucureştiului şi a lua, pentru a pătrunde în adevăratul Orient, trenul spre Giurgiu.

p. 16

Scrisoarea II

Dunărea şi Marea Neagră

Drumul de la Bucureşti la Constantinopol este destul de scurt, dar trebuie să schimbi <mijlocul de transport>de cinci ori în douăzeci şi patru de ore; de la Bucureşti la Giurgiu mergem cu trenul. De la gară trăsurile ne duc la fluviu. Traversăm Dunărea într-un mic vapor până la Rusciuk[26]; de acolo luăm trenul, care ne va duce la Varna, de unde ne vom îmbarca pentru Marea Neagră [...]

p. 17 Drumul de la Bucureşti la Giurgiu este trist. Se parcurg timp de două ore întinderi mari, care pot fi excelente pentru agricultură, dar care se prezintă ca un peisaj monoton. Vremea era mohorâtă, ploioasă, friguroasă, ceea ce amplifica tristeţea locurilor. Satele sunt foarte rare, câţiva arbori pitici, turme dispersate, iar deasupra un cer glacial, uniform, plumburii. Eram sfârşit când am ajuns la Giurgiu. De acolo mai este o mică distanţă până la fluviu. Pentru a traversa oraşul şi a ajunge la fluviu, ne urcăm în mici trăsuri descoperite, trase de două mârţoage, care merg totuşi repede, pe nişte drumuri cu hârtoape, unde caii normali şi-ar fi rupt picioarele.

Giurgiu este destul de pitoresc: casele se îngrămădesc într-o piaţă largă, unde se află o biserică cu clopotniţă, iar toate micile căsuţe înconjurate de grădini, înfrumuseţate de plantele agăţătoare, au un aspect foarte plăcut. Remarcăm câteva, bine situate, cu faţade de vile rurale, dar noi trecem cu viteza vântului, urmaţi de praful pământului uscat, ridicat de cei doi cai sfrijiţi. Odată ajunşi în afara oraşului, pământul este accidentat, gropile se multiplică, dar micii cai galopează în continuu.
p. 18 Suim //, coborâm; traversăm podeţe strâmte de lemn, prost închegate, care se zguduie sub roţile trăsurii, micile braţe stătătoare ale Dunării, ale căror ape tremură sub briza dimineţii. Ne oprim în faţa unei căsuţe dărâmate, iar vizitiul ne înştiinţează că am ajuns în faţa vămii româneşti şi că trebuie să arătăm paşapoartele. Odată îndeplinită această formalitate, ne reluăm cursa, trecând peste

[23] Explicaţie făcută pentru a sublinia romanitatea limbii.
[24] Se referă la parcul Cişmigiu.
[25] Pădure în apropierea Parisului.
[26] *Routschouk*, actual Ruse, oraş în Bulgaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

alte două poduri, la fel de puțin trainice ca primele, așteptând la rând, în spatele carelor grele cu boi. Bineînțeles, aceste poduri nu au parapete și văzând cum trosnesc și se contorsionează e de mirare cum nu ajung împreună în râu boi, căruțe, călători, trăsuri. Această mică aventură costă cinci franci și <iată> ajungem la malul Dunării.

Trebuie să spunem că suntem compensați, mai ales că am ajuns cu bine în final, de grandoarea spectacolului avut în față. În aceea dimineață, fluviul avea ape galbene, nămoloase, un vânt destul de puternic îi agita apele, care aveau valuri mici spumate, datorită lărgimii și rostogolirii sale aveam impresia că este un adevărat brat al mării. Departe în ceață, se zărea malul turcesc, mai ridicat decât cel românesc, la dreapta și la stânga, marea întindere de apă se scufunda la orizont. Nu se auzea alt zgomot decât clipocitul apei și murmurul profund al // fluviului, p. 19
descărcându-se în mijlocul deșertului. Este imposibil să nu fii emoționat în fața acestei misterioase solitudini și maiestoasei triști a peisajului. Vedeam cu greu câteva pânze în mijlocul curentului rapid, între un cer plumburiu și ape sumbre.

Micul vapor care face trecerea este murdar și aglomerat: în interior, unde trei sau patru turci fumează impasibili, aerul este imposibil de respirat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

KARL BRAUN-WIESBADEN

(1822–1893)

Karl Joseph Wilhelm Braun, sau Braun-Wiesbaden, s-a născut la 20 martie 1822 la Hadamar (astăzi în Hessen) şi a încetat din viaţă la 14 iulie 1893 la Freiburg. Originar dintr-o familie de ţărani înstăriţi, Karl Braun-Wiesbaden a studiat filologia clasică şi dreptul la universităţile din Marburg şi Goettingen. După 1848 s-a dedicat jurnalismului, carierei juridice şi vieţii politice active. În 1849 a fost ales deputat în ducatul Nassau, unde se născuse. Între 1858 şi 1863 a a fost preşedinte al camerei inferioare a parlamentului din Nassau. A continuat să fie activ politic după 1866, când ducatul său natal a fost anexat de Prusia. Astfel, până în 1887 a fost membru al parlamentului Alianţei Nord-Germane şi apoi al Reichstag-ului. Prima sa circumscripţie electorală a fost oraşul Wiesbaden. De orientare liberală, a fost şi un adept al lui Bismarck.

Călător şi scriitor pasionat, Karl Braun-Wiesbaden a publicat mai multe relatări de călătorie, între care, în 1876, *Eine tuerkische Reise*, în trei volume, cel dintâi incluzând informaţii despre o şedere la Bucureşti. Unii dintre biografii săi i-au remarcat dragostea pentru vin, pe care a mărturisit-o deschis şi în aprecierile sale despre călătoria în România.

Călătoria la Bucureşti a avut loc în vara anului 1875. Cum principele Carol şi parlamentul erau în vacanţă, politicianul german nu s-a întâlnit cu aceştia (deşi a vizitat, după cum lasă să se înţeleagă în descrierea sa, palatul regal). Aceasta nu a însemnat că a ocolit în scrierea sa problemele vieţii politice româneşti. Din contră, Karl Braun-Wiesbaden a scris despre luptele politice dintre liberali şi conservatori, apărute în contextul semnării convenţiei comerciale dintre România şi Austro-Ungaria. Problema evreiască şi cea a concesiunii căilor ferate s-au aflat, de asemenea, în atenţia sa. Criza izbucnită în Herţegovina şi Bosnia, ce a dus la redeschiderea problemei orientale, nu a fost, de asemenea, ignorată.

Deosebit de interesante au fost lecturile lui Karl Braun-Wiesbaden, acesta fiind familiarizat cu scrierile lui Paul de Alep, Aurelie de Soubiran Ghika, Xavier Kieffer.

Despre Karl Braun-Wiesbaden a scris Alexandru Beldimano, *Herr Karl Braun-Wiesbaden, der Tissot Rumäniens*, Berlin, 1876.

Informaţii despre Karl Braun-Wiesbaden se găsesc în *Neue Deutsche Biographie*, II, Berlin, 1955, p. 555 (voce de Fritz Geisthardt).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

KARL BRAUN-WIESBADEN

O călătorie în Turcia. Volumul I: Dunărea – Serbia – România[1]

Cozerii româneşti[2]

I. Primele impresii. Oraşul Bucureşti

Bucureşti, capitala statului român[3] – care se compune din Moldova şi din p. 309
Muntenia şi Oltenia[4] – este străbătut pe de-a latul de un râuleţ care se cheamă Dâmboviţa[5], care îl împarte în două părţi destul de egale. Deşi românii sunt o naţiune extraordinar de patriotă şi profund mândri de progresele ţării lor, cred totuşi că nici unul dintre ei nu mă va contrazice când afirm că, în afară de Panke din Berlin[6], cu greu se mai poate găsi în toată Europa o apă curgătoare de o murdărie mai mare decât Dâmboviţa aceasta. Este atât de murdară încât nimeni nu îi bea apa fără o curăţire prealabilă şi doar aceia care nu pot plăti pentru o baie de alt fel se scaldă în ea. Dar cea mai mare lipsă a Bucureştiului este tocmai apa de băut. Se plăteşte aici cu bani grei. Proverbul german, că a face o petiţie şi a bea apă ar fi acelaşi lucru, nu se aplică aici; căci a face o cerere depinde de o ştampilă (aici se scrie ştampilă[7] pentru a aminti de *stampa*) iar apa, la rândul ei, este scumpă; un butoiaş de apă curăţită, pe care l-am estimat la 15 litri, costă 3 sferturi de franc[8]; iar
în perioadele proaste ajunge // să coste în mahalale chiar şi 1 franc şi jumătate. Asta p. 310
este rău pentru oamenii săraci; iar apa este atât de necesară în acest oraş unde vara domneşte o arşiţă care te topeşte şi un praf, ce rivalizează cu cel de la Berlin. Eu însumi, deşi băutor de vin prin natură, îi resimt lipsa, mai cu seamă pentru că ştiu că este atât de rară. Desigur, şi aici este înjurată tot administraţia orăşenească: „de ce nu s-au îngrijit de apă părinţii oraşului, căci acesta era primul, următorul şi cel mai necesar lucru". Cine a vorbit aşa, a vorbit bine. Mai înainte au fost sărbătorite cheltuielile pentru lux. Se dorea să fie un oraş de nivel mondial. Acum oraşul este greu îndatorat, iar prin neobişnuit de rapida creştere a populaţiei, urcă şi cheltuielile. Astfel că un oraş de un sfert de milion de locuitori nu are bani de apă. Pentru aceasta, doar consiliul orăşenesc[9] poate fi vinovat. E mereu bine, când se găseşte un ţap ispăşitor. *Enfin, c'est tout comme chez nous*. Dar pentru a reveni la Dâmboviţa, care, după un parcurs scurt şi fără glorie se uneşte cu Argeşul[10] care

---

[1] Traducere după Karl Braun Wiesbaden, *Eine tuerkische Reise. Erster Band: Die Donau – Serbien – Rumaenien*, Stuttgart, Verlag von August Auerbach, 1876, p. 309–453.

[2] *Rumaenische Plaudereien.*

[3] *Rumaenischen Reiches.*

[4] *Grossen und kleinen Walachei.*

[5] *Dimbowitza.*

[6] *Berliner Panke.* Panke este un afluent al râului Spree.

[7] *Stempel.*

[8] *Franc.*

[9] *Magistratus.*

[10] *Ardschisch.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

izvorăşte din Carpaţii Meridionali[11], pentru ca apoi să se verse în Dunăre, <trebuie spus> că la Bucureşti există o vorbă veche şi mult răspândită, care sună, în româneşte: „Dâmboviţă apă dulce, cin-te bea nu se mai duce" [...]. Scriu aceasta pentru a arăta că şi proverbele mint sau nu servesc înţelepciunii; căci acolo aproape nimeni nu bea din Dâmboviţa astfel că nici un om nu ştie dacă aceasta te ţine pe loc
p. 311 sau te goneşte. Dar între timp auzim pe străzi strigătul melancolic al // sacagiilor, care sună „aapă![12]" [...].

A doua curiozitate a Bucureştilor este că birjarii nu ştiu drumul şi că eu însumi trebuia să mân din interiorul trăsurii, cu bastonul. Asta se întâmplă astfel: amintita trăsură se numeşte birjă (de la rusescul brişca?)[13] şi este mult mai bună decât droşca de la Berlin; nu sunt nici cu mult mai scumpe, căci o călătorie de o jumătate de oră costă doar un franc pentru <toţi cei din> cupeu. Cupeul este deschis şi construit simplu, caii repezi, iar vizitiul are o bună cunoaştere a meseriei. Acesta din urmă însă este chiar necesară, <dat fiind> pavajul incredibil de prost şi frecvenţa mare <a circulaţiei> (aici sunt prea leneşi să meargă pe jos, ba chiar acest fapt trece drept deosebit de plebeu, ca să nu spun chiar de neconceput). Vizitii sunt tineri simpli, de la ţară, care ştiu să umble cu caii, dar nu cu oamenii; înţeleg, aud şi văd, dar nu ştiu să citească. Străzile din Bucureşti au acum denumiri iar casele numerotate. Numele sunt, de asemenea, inscripţionate la colţuri. Doar oamenii de vârstă mijlocie îşi mai amintesc bine că mai de mult nu era deloc aşa. Mai înainte nume aveau doar palatele boierilor şi bisericile, din care unele erau fortificate. Aceste palate şi biserici erau reperele după care se descria unde locuia cineva. Denumirea străzilor şi numerotarea <caselor> se datorează austriecilor sau ruşilor. În timp ce aceste ţări erau ocupate, ei considerau necesar să ştie în ce case erau
p. 312 încartiruiţi soldaţii lor şi astfel au // început această organizare „şvăbească"[14], care între timp a fost desăvârşită, ba chiar după stilul franţuzesc, în măsura în care este posibil într-un oraş cu o structură atât de particulară, cum este Bucureşti. În „sufletul poporului" valah această organizare nu a pătruns însă, mai precis nu între cei neştiutori de carte[15] şi chiar birjarii care nu pot citi sunt cei mai buni <la această cunoaştere a oraşului>, căci merg bine şi sunt mulţumiţi cu plata, ceea ce nu se poate spune, în aceeaşi măsură, despre cei care ştiu carte[16]. Pentru a te înţelege cu ei este deci nevoie de baston. Dacă vrei să goneşti pe strada din stânga, birjarului trebuie să îi faci semn cu bastonul, din spate, în stânga. Dacă vrei la dreapta, îl împungi în dreapta. Dacă nu îl înghiontesti de loc, atunci merge tot înainte pe acel drum pe care îl crede cel bun; şi, în general, există un singur loc în tot oraşul unde merge singur fără să îi spui. Dacă mergi către nord pe cea mai elegantă şi mai bine pavată stradă din oraş, pe Calea Mogoşoaiei[17], pe care se găsesc biserica Sărindar[18],

---

[11] *Siebenbuerger Alpen.*
[12] *Aaop!.*
[13] *Birscha (russische Britschka?).*
[14] *„Schwobische" Einrichtung.*
[15] *„Illiterati".*
[16] *„Literati".*
[17] *Calea Mogoschoi*, strada principală a Bucureştiului, devenită Calea Victoriei.
[18] Dărâmată pentru a se construi Cercul Militar Naţional în 1901.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

teatrul <național>[19], palatul principelui[20] și diferite ministere, ajungi astfel la corsoul orașului, la Șoseaua Kiseleff[21] (numită și doar șoseaua). Frumosul drum a fost amenajat de generalul Kiseleff[22], căruia orașul îi datorează unele îmbunătățiri. Șoseaua este împodobită cu grădini pline de gust, o alee umbroasă de tei, o fântână arteziană drăguță iar la capăt chiar cu un lac și stânci (totul desigur artificial); seara este locul de visare al societății alese (care desigur <merge> cu trăsura). Pe moment însă aceasta nu este prezentă în număr mare, căci principele domnitor <Carol> // se găsește la mânăstirea Sinaia[23] (care se află în munții Munteniei, pe p. 313
drumul către Brașovul[24] transilvănean, foarte pitoresc așezată între un munte stâncos și unul împădurit), pentru a se odihni, în răcoarea proaspătă a verii, după grijile sale guvernamentale și alte suferințe pe care le are de îndurat după chemarea sa în această țară aparte; căci camerele s-au închis de curând, miniștrii sunt, cei mai mulți, în vilegiatură, toată lumea se străduiește să scape de arșița „cuptorului"[25] (căci așa se numește aici, în românește[26], luna iulie). La capătul șoselei există un rond unde cei care merg cu trăsura pe corso se opresc pentru a se saluta și a sta la taclale; de aici, un drum secundar merge până la grădina Herăstrău sau Băneasa[27], care se bucură de o faimă proastă, ca loc de plimbare al „perechilor cunoscute de îndrăgostiți", și desigur și al celor mai puțin cunoscute; desigur, în ciuda acestui fapt, sau poate tocmai de aceea, este mult frecventată.

Fără a i se cere, birjarul oprește în acest rond, pentru a aștepta poruncile pasagerului trăsurii. Îi spui, apoi se oprește iarăși. Apoi spui „haide"[28], cuvânt care se folosește în toate dialectele grecești, românești și slave ale popoarelor din Balcani și de la Dunăre și care înseamnă „mai departe" (chiar și când te târguiești pentru o marfă cu un negustor și vrea să îți lase din preț, atunci negustorul spune „haide", ceea ce înseamnă că merge, chiar și în pagubă). Așa că te îndrepți înapoi spre oraș, către sud, pe Calea Mogoșoaiei. Ajuns la bulevard[29], îl mai înțep o dată cu bastonul pe vizitiu, pentru a o lua la dreapta. El cotește pe bulevard. La doar 30 de pași se găsește intrarea în Grand Hotel du Boulevard[30]. Îl mai înțep o dată în
spate, de data aceasta, puțin în stânga coloanei. Asta însemnă: oprire // pe partea p. 314
stângă a străzii. Oprește deci în fața intrării hotelului. O lovitură ușoară în spate, în dreapta, înseamnă: oprire pe partea dreaptă a străzii. [...]

---

[19] Avariat de un bombardament american în 4 aprilie 1944 și demolat ulterior.

[20] Pe atunci încă vechea casă Golescu; lucrările de modernizare au început din 1882.

[21] Promenada orașului, construită în stilul unui parc englezesc, după planurile lui F.W. Meyer, arhitectul care a proiectat și Parcul Cișmigiu.

[22] Pavel Dimitrievici Kiseleff (1788–1882), general rus, președinte plenipotențiar al divanurilor Țării Românești și Moldovei în perioada ocupației încheiate prin instaurarea regimului regulamentar.

[23] *Sinai*, ctitorită de Mihail Cantacuzino, a fost reședința de vară a lui Carol I până la încheierea lucrărilor de construcție de la castelul Peleș.

[24] *Kronstadt*.

[25] *Backofen*.

[26] *Walachisch*.

[27] *Garten Herestreu oder Baniassa*.

[28] *„Heidi"*.

[29] *Boulevard*, respectiv Carol.

[30] Construit după planurile arhitectului Alexandru Orăscu; între 1873–1877 s-a numit Hotel Herdan, după numele primului proprietar, Jacques Herdan.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

A treia curiozitate a Bucureştilor este întinderea. Aceasta constă în faptul că oraşul este aşezat în mijlocul acestei câmpii lipsite de frumuseţe, în parte deluroasă, în parte mlăştinoasă, departe de Dunăre, şi mai departe de munţi, şi totuşi atât de mare şi, pe alocuri, extravagant. [Consemnează legenda ciobanului Bucur, precum şi cea a ridicării Curţii Vechi de către Mircea cel Bătrân pentru a comemora victoria de la Rovine. Menţionează, de asemenea, strămutarea capitalei Ţării Româneşti, definitiv în secolul al XVIII-lea. Motivele ar fi fost de ordin militar şi comercial. Citează, de asemenea, descrierea Bucureştiului după Macarie, patriarhul
p. 317 Antiohiei, autor fiind însă Paul de Alep[31]].

Astăzi Bucureştii au un sfert de milion de locuitori, mai mult de 200 de biserici creştine (peste tot auzi şi citeşti de 400, dar aceasta este o mare exagerare) şi aproape 30 de temple evreieşti, 200 de cafenele şi aproape tot atâtea vinării şi
p. 318 grădini, unde în fiecare seară // răsună muzica populară românească, în care un fluier ca al ciobanilor joacă un rol important, deşi nu sună foarte bine. Amintesc acest din urmă lucru, deoarece este impresia cea mai puternică pe care o ai când ajungi pentru prima oară la Bucureşti, seara, în gara Filaret[32]. Un al doilea lucru <surprinzător> este numărul neobişnuit de oameni de grupe de pază şi de gardieni de noapte, din care, dacă nu mă înşeală memoria, sunt cam 800–1 200 de oameni şi care poartă numele clasic de „epistat"[33], de la cuvântul grecesc *epistatis*, paznic. Dacă mergi seara pe stradă, după căderea întunericului, şi trece un asemenea gardian de noapte, atunci fluieră în direcţia în care te îndrepţi şi, de acolo, îi răspunde imediat o altă fluierătură. Astfel se semnalizează din gardian de noapte în gardian de noapte „vine cineva, chiar cineva suspect", căci aici toată lumea este suspectă. În ciuda acestor precauţii extraordinare, aici se fură mult. De curând s-a intrat în timpul nopţii în consulatul general german şi s-a furat chiar sigiliul consulului, care purta însemnele şi numele său. La curţile ţărăneşti, chiar lângă oraş, apar adesea bande de tâlhari. În timp ce mă aflam la consulatul general german a venit o ţărancă germană, pentru a căuta ajutor: ea şi soţul ei fuseseră călcaţi de bulgari în gospodăria lor de la marginea oraşului, bătuţi şi jefuiţi.

II. Bucureştii văzuţi de sus

p. 319 Bucureşti este unul dintre cele mai trainice şi persistente oraşe din lume. Căci nici un altul nu a fost afectat atât de des de inundaţii, incendii, cutremure, ciumă şi holeră, sau invazii şi distrugeri făcute de duşmani. [Urmează o listă a epidemiilor, incendiilor şi invaziilor, începând cu secolul al XVIII-lea].

Deşi Bucureştii de astăzi îşi dau toate străduinţele să se modernizeze, unui observator atent nu îi va fi greu să îi recunoască trăsăturile de bază sau efectele istoriei. Elementele iniţiale erau fortificaţiile de lemn şi capelele. În locul celor

---

[31] Relatarea sa de călătorie este cuprinsă în seria veche a prezentei colecţii, volumul al VI-lea.

[32] *Philaret*, inaugurată la 7 septembrie 1869, a fost prima staţie de cale ferată din Bucureşti. A fost închisă pentru traficul feroviar în 1960.

[33] „*Epistaten*".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dintâi a apărut mai târziu palatul boieresc iar în locul următoarelor au apărut bisericile şi mânăstirile. [...] În România se pare // că ortodocşii[34] sunt de aceeaşi p. 320
părere <în privinţa construcţiilor de lăcaşuri de cult> ca şi mahomedanii din Istanbul. Cine are bani se bucură să construiască o biserică, sau cel puţin un paraclis, şi astfel nu mai încape nici o îndoială cui îi aparţine acest credit căci aici, ca şi la mahomedani, nu se dă bisericii numelui vreunui sfânt, ci cel al constructorului. Dintre cele două sute de biserici din Bucureşti (cred că este necesar să o spun acum şi în mod special, căci toate „Guides", „Itinéraires", şi „Voyages en Roumanie" nu spun mare lucru despre această bijuterie) există cea mai mică şi cea mai frumoasă, nu se ştie când construită şi denumită de grecii din Bucureşti, Stavropoleos[35]. Principele Carol are meritul de a o fi smuls din ghearele uitării şi distrugerii şi de a o fi restaurat frumos[36], în spiritul ctitorilor ei, deşi ar mai fi de dorit ca unele adăugiri ulterioare, lipsite de gust, să fie înlăturate. Biserica este pictată în albastru şi maroniu şi, deşi este decorată în stilul greco-bizantin, lasă o impresie de armonie şi unitate. Dimpotrivă, tipică pentru oraş şi pentru ţară este vechea biserică a mitropoliei[37]. Se află pe malul drept al Dâmboviţei, între aceasta şi gara Filaret. (Această gară, care deserveşte linia spre Giurgiu[38], se află în partea de sud a oraşului şi este legată de acesta printr-o promenadă frumoasă; cealaltă gară, pentru linia spre vechea reşedinţă domnească de la Târgovişte[39], se află în nord-est). Mitropolia tronează pe un deal, care prezintă pe toţi versanţii săi urmele unor fortificaţii puternice, căci peste tot în Serbia, România şi Transilvania bisericile şi mânăstirile au fost, de regulă, şi fortăreţe, // iar în cazul unui război ar p. 321
putea fi din nou, căci sunt cel puţin suficient de solide cât să opună ceva rezistenţă atacului unei trupe fără artilerie. [Citează descrierea făcută de Paul de Alep în secolul al XVII-lea].

Biserica lasă şi astăzi impresia unei fortăreţe. Acoperişurile sunt toate vopsite în verde deschis, căci aici toate bisericile sunt peste putinţă de colorate. La o altă biserică, acoperişul este roşu, zidurile verzi şi violet, cu brâuri albe şi margini albastre; iar asta trece drept extraordinar de frumos şi de pios. Catedrala mitropolitană este şi în interior foarte încărcată, cu aur, icoane, arabescuri, basoreliefuri şi alte decoraţiuni. Imaginile sunt cu adevărat oribile şi pot fi date ca exemplu al bizantinismului pocit; în general, cu excepţia câtorva detalii, concluzia care se poate trage este: mult lux, puţin gust.

Am avut parte în biserică de un moment cu adevărat stânjenitor. În timp ce o vizitam, slujea // un preot ortodox. Tocmai împărtăşea, când companionul meu de p. 322
călătorie, un tânăr englez, a izbucnit în râs. E drept, preotul nu părea tocmai curat şi era o impresie aparte faptul că doamnele foarte elegante şi curate îi sărutau mâna. Şi mai ciudat era când doamnele se aplecau cu partea din faţă a corpului până la

---

[34] *Griechisch-orientalische Christen.*

[35] Mânăstire ctitorită de Ioanichie Stratonikeas în anul 1724.

[36] Planuri pentru restaurare au fost făcute în 1858, dar aceasta nu s-a produs decât în 1904, sub conducerea arhitectului Ion Mincu.

[37] Ctitorită de Constantin Şerban (1654–1658) şi sfinţită în 1658 de patriarhul Macarie al Antiohiei.

[38] *Giurgewo.*

[39] *Tirgovista*, astăzi Gara de Nord, inaugurată în 1872.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pământ, iar ca urmare, acea parte a spatelui care este de obicei rezervată şezutului, fiind prevăzută, după moda franţuzească cu nenumărate ornamente, oferea o privelişte aparte. Dar nimic nu îngăduia izbucnirea de bună dispoziţie a însoţitorului meu. L-am scos repede din biserică şi i-am spus: „poate şi un străin găseşte în bisericile noastre germane şi englezeşti ceva de râs. La fel de neplăcut ar fi pentru noi dacă şi-ar exhiba umorul. Ceea ce pretindem de la alţii trebuie să facem, la rândul nostru şi dacă nu ne putem stăpâni tot trebuie cel puţin să respectăm particularităţile unei confesiuni străine, astfel încât să nu se socotească jignită". Şi-a înţeles atunci greşala, dar a răspuns insistent că a râs doar de murdăria preotului şi de neobişnuita îmbrăcăminte a doamnelor, şi că acestea erau totuşi chestiuni profane.

Aici sus, pe Dealul Mitropoliei, într-o aripă a fostei mânăstiri, se găseşte, până se va construi altceva, Camera românească a deputaţilor[40]. Deoarece aceasta nu era în sesiune, totul era închis, mi-a fost îngăduit să arunc o privire înăuntru doar printr-o fereastră. După părerea mea, arăta ca o sală de şcoală mai mare; şi asta nu ar fi o opinie foarte greşită, dacă într-adevăr poporul român ar primi de aici
p. 323 educaţie şi învăţătură, căci alţii spun, adică cel puţin unii dintre <critici> // că de aici se face apel la pasiunile şi la lipsa de raţiune a maselor. Eu nu pot judeca acest lucru, deşi voi încerca mai încolo, pe baza câtorva experienţe, să ofer o opinie parţială asupra stării de lucruri politice a ţării.

Pornind dintr-o piaţă şi mergând spre nord-est, o alee abruptă, împodobită cu mai multe clădiri publice, palate şi biserici, urcă până la Mitropolie şi până la Camera Deputaţilor. Când aceasta din urmă este deschisă, un cortegiu oficial urcă printre şiruri de ostaşi români. Principele, miniştrii, reprezentanţii puterilor străine şi şirul lung de senatori şi deputaţi urcă pe colina Capitoliului de aici, pentru a hotărî binele celei mai noi naţiuni „romane"[41]. Miniştrii sunt 7, senatori 76 şi deputaţi 157; şi asta, desigur, nu e puţin. Vechea Romă, cel puţin, ştiuse să se conducă în timpurile ei cele mai glorioase cu mai puţini.

De pe Dealul Mitropoliei ai o privelişte generală a Bucureştilor, atât cât permite aşezarea oraşului în câmpie. <Şi aceasta deoarece Bucureştii> sunt aşezaţi într-o mare verde, întinsă, care are o formă ovală, iar ca ţărmuri dealuri masive, ultimele prelungiri ale Carpaţilor şi Alpilor Transilvaniei. Din această mare, care constă din copaci decorativi şi pentru cherestea din toate soiurile, din grădini de legume şi de flori, din câmpuri de cereale, porumb şi fânețe, din arbori de mastic[42] şi chiparoşi, din arbori de tuia, brazi şi pini, pe scurt, din plante de toate culorile şi de toate formele, şi care, datorită ridicăturilor de pământ care vin una după alta, pare muncită de valuri, din această mare răsar clădiri de toate felurile, în grupuri din cele mai felurite. Mai mult decât copacii, printre care sunt ascunse, se iau la
p. 324 întrecere pentru a ajunge la turnurile // şi cupolele bisericilor; aceasta sunt construite în toate stilurile arhitectonice posibile şi imposibile, de la cel simplu

[40] Palatul Adunării Deputaţilor, astăzi Palatul Patriarhiei Române, a fost construit între 1906–1908.
[41] *Neueste „Roemer"-Nation.*
[42] *Therebinde.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

renascentist şi cel specific iezuiţilor, cu turle ca cepele[43], până la formele şi culorile excentrice ale stilurilor bizantin şi rusesc. Mai încolo o turlă străluceşte ca aurul, alta ca argintul (dar desigur totul nu este decât plumb), aici ai o cupolă sau „ceapă" verde, acolo una roşie, dincolo una albastră sau alta portocalie. Apoi impresionează palatele şi castelele[44] boierilor şi voievozilor[45], în jurul cărora se îngrămădesc locuinţele umile ale vasalilor, şerbilor şi robilor lor (astăzi această relaţie este de mult ilegală), aşa cum în periferiile îndepărtate ale Londrei coloniile de vile se grupează în jurul gărilor nou-apărute. Către nord şi nord-vest răsar din valurile <mării> verzi şiruri ordonate de case şi insule <de verdeaţă>, întocmai ca într-un oraş occidental. Apoi şirurile ordonate se despart iarăşi, iar aici vedem o casă în stil italienesc cu portic şi basoreliefuri (deşi totul e doar stuc, ce se dezlipeşte repede de pe lemnul de care este prost lipit), iar mai departe mai multe case aşa şi aşa, în mijlocul unor grădini de legume umile; sunt zugrăvite în toate culorile curcubeului şi arată ca şi cum mai multe cutremure le-ar fi zdruncinat deja; în fine, către periferie se termină cu acoperişurile obişnuite, din ţiglă sau tablă (aceasta din urmă vopsită mereu într-o culoare foarte strălucitoare) şi se văd ieşind dintre crengile copacilor acoperişuri sărăcăcioase, din stuf şi paie; acestea aparţin ţăranilor şi zilierilor români, care // formează o parte deloc neînsemnată a populaţiei capitalei p. 325
şi care, la alegerile comunale se reped în apărarea conducerii oraşului, cu bâtele lor şi cu orientarea lor conservatoare[46], împotriva ameninţării centriştilor radicali[47]. Dincolo de oraş, care, socotind şi grădinile, ar fi suficient de mare pentru o jumătate de milion de locuitori, se văd, atunci când priveşti spre nord, către dreapta mlaştini nesfârşite, iar către stânga păduri de conifere, mai încolo câmpuri de porumb şi păşuni pe care pasc turme nenumărate. Aşa arată Bucureştii văzuţi ca din zborul unei păsări.

Cel mai bun lucru este că mizeria şi decăderea nu se văd din acest punct de observaţie aflat la înălţime. Căci Bucureştii au şi asta în comun cu oraşele turcilor cu care se învecinează şi pe care îi urăsc, şi anume că văzut de departe şi de sus pare mult mai frumos, decât dinăuntru şi de jos. Străzile principale ale oraşului sunt recent pavate şi chiar destul de bine şi, deşi au trotuare bune, acestea sunt înguste. Doar în numele acestora s-a păstrat vechea stare de lucruri. Poporul încă le numeşte *podu* (plural *poduri*)[48] [...], mai exact terasament din lemn sau terasament din butuci, ceea ce ne aminteşte de descrierea pe care Macarie al Antiohiei a făcut-o în secolul al XVII-lea. Strada principală, Podu<l> Mogoşoaiei, pe care oamenii cultivaţi nu o mai denumesc *podu<l>* ci Calea Mogoşoaiei, are cu totul caracterul unei capitale vest-europene, deşi nu este perfect dreaptă, precum Friedrichstrasse

[43] Referire la stilul bisericilor catolice din sudul Germaniei (mai ales Bavaria) şi regiunile austriece învecinate; turnurile acestora au o formă asemănătoare cu cele ale bisericilor ruseşti.
[44] *Palazzi und Kastelle.*
[45] *Bojaren und Woivoden.*
[46] *Conservativen Gesinnung.*
[47] *Radikalen Centrum.*
[48] În original în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din Berlin[49], curge ca un zigzag bine ponderat – după părerea mea aceasta nefiind o greşeală, căci pe străzile cu cotituri vântul nu bate aşa tare. Nu mai puţin interesantă este Calea Lipscanilor[50]. Şi-a primit numele de la al nostru Leipzig, care
p. 326 mai înainte vreme // domina aici comerţul cu mărfuri, şi cuprinde tot ce are de a face cu comerţul, circulaţia mărfurilor, a banilor şi creditului: are un bazar bogat, bănci, oficii de schimb, zarafi[51], poşta şi telegraful. La fel de frumos este Bulevardul – *bulevardu<l>* –, denumit astfel datorită imitaţiei servile[52] a Parisului, căci o fortificaţie[53], un zid sau şanţuri de apărare nu s-au găsit aici niciodată. <Bulevardul> taie capătul sudic al Căii Mogoşoaiei şi, prin urmare, trebuie prelungit pe malul drept al Dâmboviţei până la Cotroceni, reşedinţa de vară a principelui. La capătul de nord-est al acestuia se află o clădire impozantă, unde se întâlneşte prima cameră <a parlamentului> (Senatul), şi unde se găsesc, de asemenea, Universitatea[54] şi diverse colecţii <muzeale>, printre acestea <fiind> şi cea foarte interesantă de antichităţi româneşti (o colecţie de antichităţi mai mică dar foarte interesantă se găseşte la colonelul Dimitrie Papazoglu[55], Calea Văcăreşti, 151). Peste drum de clădirea Universităţii se află statuia ecvestră a lui Mihai Viteazul, sub care, odinioară, deşi pentru scurt timp, Moldova şi Ţara Românească au fost unite într-un singur stat. Mihai Viteazul este, într-adevăr, o mare personalitate istorică, în timp ce alţi eroi români, precum Dragoş[56] şi Radu Negru[57], par să fie mai degrabă mitologici[58]. În timp ce partea de nord-est a bulevardului este atât de strălucitor decorată, partea de sud-vest se pierde ca într-un deşert. Ultima clădire este Grand Hotel du Boulevard (aici la Bucureşti, totul este „grand"), imediat după urmează sălbăticia. Iar sălbăticia nu lasă nimic să se termine, în timp ce cultura este pe jumătate gata. Aici nu au lipsit planurile măreţe pentru construcţii şi înfrumuseţări. Dar şi aici este totul falimentar şi nimeni nu ştie
p. 327 când se va relua ceea ce s-a plănuit. // Între timp nimic nu trebuie conceput pe termen lung. Pentru a desăvârşi caracteristicile părţii frumoase a oraşului, trebuie să avem în vedere şi parcul ce poartă numele de Cişmigiu[59] (şi acest cuvânt este de origine turcească). Este aşezat în spatele Teatrului <Naţional>, în unghiul format, la vest, între Calea Mogoşoaiei şi Bulevard, şi oferă umbră, vegetaţie diversă şi destul de multă apă; doar că aceasta din urmă apare sub forma unei mlaştini cu apă stătătoare, deşi, cu ceva bani, aceasta ar putea fi curăţată. Dar aici dorim să

[49] Una dintre cele mai importante străzi ale Berlinului, pe axa nord-sud.

[50] *Calea Leipsicania.*

[51] *Maklergeschaefte (Zarafi).*

[52] *Sklavischer Nachahmung.*

[53] *Bollwerk.* Etimologia cuvântului „boulevard" trimite la demolarea zidurilor fortificaţiilor medievale şi transformarea spaţiului obţinut în străzi.

[54] Palatul Universităţii din Bucureşti, construit după planurile arhitectului Alexandru Orăscu şi inaugurat în 1869, a găzduit şi Senatul României.

[55] Dimtrie Papazoglu (1811–1892), a făcut parte din comisia numită de Ministerul Cultelor în 1862 pentru inventarierea antichităţilor, odoarelor şi cărţilor vechi ce se găseau pe teritoriul Ţării Româneşti.

[56] *Dragosch*, fondator al Moldovei, voievod între 1347–1354.

[57] *Radu-Negru (Rudolf der Schwarze)*, fondatorul legendar al Ţării Româneşti.

[58] Referire la stadiul cunoştinţelor istorice din acel moment.

[59] *Tschismetschu.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

îmbrăcăm mantia dragostei creştine, căci nu cu multă vreme înainte, şi parcul Tiergarten[60] din Berlin se găsea într-o stare asemănătoare.

Acestea sunt deci trăsăturile strălucitoare ale Bucureştilor. Dar cu cât mergem prin cartierul de nord-vest al oraşului, cultura scade cu cât ne apropiem mai mult de periferia oraşului. Străzile sunt jalnice. Vara constau dintr-un praf care formează vârtejuri, peste tot arzând soarele Saharei. Iarna se formează o mlaştină fără fund, căci nimeni nu le-a podit <vreodată>. Din fericire, pe aceste străzi au fost puse, prin unele locuri, pietre mari, şi poţi sări de pe una pe alta; un gimnast bun ar străbate fără a fi pus în pericol. Şi când e vreme uscată trebuie să fii extraordinar de atent, căci peste aceste minunate alternanţe între deal şi vale, între lagune mici şi blocuri mari de stâncă, poţi face uşor o mişcare greşită şi astfel îţi vei rupe piciorul sau chiar gâtul. În schimb te bucuri de avantajul că, datorită mişcării mai lente, poţi analiza totul mai adânc, mai bine şi mai confortabil. Iar pentru cineva care încă nu cunoaşte Orientul există extraordinar de multe lucruri noi. Toate magazinele sunt // deschise la stradă, cele mai multe ateliere la fel. Acestea sunt cu adevărat p. 328
„magazine deschise", căci se poate vedea de la stradă până în colţul cel mai îndepărtat al localului. Produsele de patiserie de aici sunt toate turceşti. Chiar şi ospătăriile pentru oamenii de rând <sunt aşa>, doar că turcii fac mâncarea mai gustoasă. Abundenţa de fructe, de dulciuri şi de apă aminteşte de Constantinopol, iar dulciurile, mai precis dulceaţa[61], înseamnă un fel aparte de a găti fructele. În ceea ce priveşte oamenii, peste tot ies în evidenţă uniformele, cele mai multe după croiala franţuzească, desigur cu chipiu şi fireturi de lux. Broderiile de pe braţul de jos, care desemnează gradele, sunt însă după model turcesc. Soldaţii, cât timp aparţin regimentelor de linie, au uniforme după model european. Apoi, în jos, până la miliţie, se merge până la portul naţional. Miliţienii poartă un costum naţional oarecum idealizat: căciulă de lână neagră, înaltă, haină albă cu tiv albastru sandale cu jambiere fixate cu fâşii de material pe picior[62]. Primul om astfel <îmbrăcat> a fost santinela de la debarcaderul <de la fortificaţia> Smurda, de la Giurgiu[63]. Cu scurt timp înainte vizitase berăria învecinată şi se aşezase pe o pată de bere, căci într-un loc evident de pe mantaua lui albă se vedea o pată mare, galbenă. Dar poate că e doar o prejudecată occidentală, faptul că ne legăm de asemenea *mărunţişuri* aflate la vedere. Pe lângă uniforme, <în Bucureşti> se amestecă între ele diferite neamuri. Înainte de orice este românul simplu şi onest, care îşi aduce produsele la piaţă. Căruţa, încărcată cu pepeni, cucuruz (porumb) şi altele asemenea, este construită simplu, din lemn, nu se găseşte deloc vreun cui de fier, iar când merge pe străzile denivelate, rage ca un suflet chinuit // în flăcările iadului. Căruţa este de p. 329
obicei înhămată cu bivoli, o rămăşiţă din lumea animală a unei perioade mai vechi a creaţiei. Pielea neagră, aproape lipsită de păr, dă o nuanţă diavolească vitei acesteia, dar, în realitate, în afară de câteva momente în care o ia razna, este o fiară

---

[60] *Thiergarten*, vechi parc din Berlin, iniţial proprietate a regilor Prusiei, aşezat într-o zonă mlăştinoasă; între 1833–1840, arhitectul Peter Lenné l-a amenajat în stil englezesc.

[61] *Dolschaz*.

[62] În mod evident opinci.

[63] *Dschurdschewo*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

apatică şi de încredere. Dacă românul de rând care vine la piaţă nu are nici căruţă, nici animal de povară, îşi ia libertatea de a-şi folosi nevasta în loc de animal de povară. Aceasta este încărcată până peste cap; cu toate acestea, are mereu sub braţul stâng fusul şi învârte firul cu mâna dreaptă, torcând lâna în acelaşi fel cum se vede pe vechile basoreliefuri romane. [Redă o discuţie cu un intelectual român anonim, care încercase să îl convingă, fără succes, de originea latină a românilor.]

p. 330 Ţăranca româncă se mişcă greu încărcată în spate, iar în faţa ei păşeşte mândru şi tărăgănat bărbatul, fumând liber – stăpân al creaţiei atâta vreme cât îi permit mijloacele băneşti şi lipsa de atenţie şi precauţie. Pe cap poartă, în toate anotimpurile, o căciulă de lână neagră sau albă, despre care crede că vara îi ţine de
p. 331 rece, iar iarna de cald. [...] // Şi pieptul bărbatului român este strâns, atunci când nu se mărgineşte la cămaşă, într-un pieptar de lână; de regulă, lâna este în interior, iar pielea tăbăcită în afară. În cazul celor cu bunăstare, partea din piele este prevăzută cu cusături multicolore, de obicei din mătase. Dacă este prea cald, pieptarul este purtat ca un dolman. Membrele sunt lăsate libere de această piesă de îmbrăcăminte, aşadar sunt acoperite doar de cămaşă şi pantaloni. Desigur, cea dintâi este purtată, *more sarmatico*[64], peste pantaloni. Amândouă piesele de îmbrăcăminte sunt făcute în casă şi albe, dar nu chiar foarte curate.

Pe lângă români se mai văd sârbi şi bulgari. Portul sârbilor este cunoscut. Bulgarii poartă stofe din lână maro, o cămaşă scurtă, pantaloni largi, care sunt strânşi jos în jambiere, fes roşu cu ciucure albastru închis, o curea lată, roşie peste brâu. Trec drept grădinari foarte buni.

Aceasta este populaţia satelor. Cea a oraşelor se împarte în oameni în trăsură şi oameni pe jos. Cei din urmă sunt clasele care muncesc. Au o aparenţă austriacă şi provin în cea mai mare parte din monarhia austro-ungară, astfel încât se află sub jurisdicţia consulului austriac. Această parte a populaţiei se observă cel mai bine în restaurantul „Lades" din apropierea poştei, unde se vorbeşte exclusiv limba germană. Bucătăria vieneză şi berea de Schwechat[65] fac şederea plăcută. Preţurile sunt mici, iar publicul <consumator> decent. Desigur există şi aici muzică, în fiecare seară, ceea ce eu nu socotesc a fi printre părţile plăcute ale locului. Oamenii
p. 332 cu trăsură // sunt funcţionarii statului şi oamenii de afaceri mai importanţi. Se îmbracă după cele mai noi jurnale de modă franţuzeşti. Cel puţin aşa cred ei, iar eu, care mă interesez mai mult de costumele naţionale decât de misterele croitoriei, nu pot afirma contrariul. Dar companionul meu de călătorie, care vine direct de la Paris şi este un tânăr gentleman bun cunoscător al unor asemenea lucruri, afirmă că aceste costume ar fi la Paris de mult ieşite din modă; şi chiar şi mie mi s-au părut a fi un pic prea mult scoase în evidenţă, forţate şi încărcate, pentru a fi firești, naturale şi elegante. [...]

O distanţă serioasă de la această elegantă forţată este reprezentată de casele ţărăneşti ale românilor. Sunt subpământene. După ce ai trecut pragul, cobori câteva trepte până în holul acestora. Camera principală se sprijină pe acesta şi este, la rândul ei, câteva trepte mai jos. Deasupra pământului nu se află de fapt nimic, în

[64] În original în text.

[65] Localitate în apropierea Vienei, faimoasă pentru berea ei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

afară de acoperişul de stuf. Uşile sunt atât de înguste încât eu a trebuit să intru pe o parte, cu umărul înainte, pentru a putea avansa. Cu faţa // nu se putea <intra>. În p. 333
general, în aceste case româneşti pe jumătate îngropate în pământ şi pe care le-am vizitat, era foarte curat, ba chiar oamenii aveau paturi bune. Pentru a face dreptate României, trebuie să spun că în aceste case, pe cât de rău arată de afară, tot se poate locui înăuntrul lor mai bine decât în anumite locuinţe din pivniţele Berlinului. [Comparaţie cu situaţia precară a locuinţelor din Berlin şi Hamburg, conform cu recensământul din decembrie 1871].

Circulaţia pe străzile Bucureştiului este extraordinar de vioaie. Prin centrul oraşului trece un tramvai, <care ajunge> chiar şi pe străzile denivelate şi foarte înguste, cu cotituri şi pante, ce seamănă cu un zigzag. În ciuda zmuciturilor, nu se ajunge la accidente. Transportul de persoane prin oraş este, la Bucureşti, cu adevărat mai bun decât la Berlin, unde poliţia îşi face mereu gânduri şi griji pentru concesiunile de linii cu cai prin centrul oraşului, deşi străzile lungi, drepte, largi şi nivelate aproape că invită la aşa-ceva. În cele din urmă, birjarul din Bucureşti se pricepe mai bine la mânat decât droşcarul din Berlin; şi poate de aceea nu se aude, la Bucureşti, despre accidente între tramvaiul cu cai şi trăsuri. // p. 334

În afară de mitropolie, de pe dealul căreia v-am prezentat Bucureştiul ca din zborul păsării, mai există o mulţime de biserici în oraş, dintre care doresc să numesc doar două demne de a fi văzute, cele denumite după voievozii Radu (Radu) şi Mihai. Nu departe de mitropolie, pe malul Dâmboviţei, la picioarele dealului pe care stă mânăstirea Radu-Vodă[66], micuţa capelă a Sf. Atanasie, despre care se spune că ar fi fost construită de mitologicul păstor Bucur[67], fondatorul Bucureştilor, în vremuri îndepărtate[68].

Pe lângă biserici, palatele joacă rolul principal în Bucureşti, chiar unul asemănător palatelor baronilor de la Roma sau Florenţa, sau, mai degrabă, au unul mai important. Căci nu erau doar fortăreţe ci, temporar, chiar şi reşedinţe domneşti. [Despre alegerea voievozilor de către boieri şi popor şi confirmarea de către sultan.] Căci dacă proprietarul era ales sau numit, sau ajungea la domnie în orice fel, palatul trebuia să servească drept reşedinţă, şi de aceea regăsim la palatele Golescu, Bibescu, Brâncoveanu, Ştirbei, Ghica, // Suţu ş.a.m.d. câte un corp de p. 335
gardă. Spitale cu aceleaşi nume au fost, de asemenea, fondate de cei numiţi mai sus sau de alte familii vechi. Dar palatele din Bucureşti se deosebesc de cele de la Florenţa sau Roma prin faptul că, din punct de vedere al arhitecturii sau impresiei artistice, nu formează ceva extraordinar, din contră, cele mai multe sunt chiar lipsite de gust.

---

[66] Ctitorită de Alexandru al II-lea Mircea (1568–1577) şi refăcută în timpurile lui Radu Mihnea (1601–1602, 1611–1616, 1620–1623), de la care îşi trage şi numele.

[67] Refăcută după distrugerea sa în 1595 de către armata otomană comandată de Sinan Paşa, legată, prin argumente mai degrabă sentimentale, de legenda păstorului Bucur.

[68] *Zu Olim's Zeiten*, expresie colocvială, echivalentă cu „vremea lui Pazvante" sau „vremurile lui Tata Noe".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Unele dintre aceste palate au trecut acum în mâinile statului şi folosesc unor scopuri oficiale. În palatul Ghica[69] se găseşte prefectura. Palatul Golescu este acum palatul principelui ţării şi reşedinţa de iarnă a perechii princiare, care provine din două dintre cele mai alese şi vechi case ale nobilimii din Germania, mai precis prinţul Carol din casa de Hohenzollern, iar principesa Elisabeta din casa de Wied, care până în 1806 a guvernat direct la Rinul de mijloc şi abia Napoleon I a silit-o să intre în Confederaţia Rinului. Reşedinţa domnească este, pe dinafară, urâtă. Dar, dimpotrivă, impresionează prin camerele frumoase din interior şi încă şi mai mult prin gustul cu care este organizată. Înainte de orice este un gravor în lemn pe care principele l-a adus din patria sa suabă, şi ale cărui opere trezesc admiraţia. Sunt capodopere de primul rang şi merită să fie imitate, dacă artistul şi Mecena său ar binevoi să îngăduie ca şi restul Europei să se poată bucura de aceste comori artistice. Şi peisajele româneşti, pictate de pictori germani, ne-au atras atenţia. Acestea ne arată cât de frumoasă este această ţară în partea sa montană. Pentru noi este interesant un portret al prinţului de coroană german[70], cu o dedicaţie scrisă
p. 336 chiar de mâna sa // pentru principele Carol, ceea ce lasă să se vadă cât de intimi sunt unul cu celălalt. Nu fără durere se văd nenumăratele imagini ale prinţesei Maria[71], care a murit de curând la doar trei ani şi de aceea părinţii, care acum sunt rămăşi fără copii au căzut în cea mai adâncă tristeţe. Peste tot revezi frumosul cap cu cârlionţi şi înţelegi tristeţea acestui destin.

Reşedinţa de vară a principelui, Cotroceni, se află în afara oraşului, pe malul drept al Dâmboviţei, pe un deal, şi oferă, de asemenea, o panoramă frumoasă. Este o fostă mânăstire, iar trăsăturile triste ale unui asemenea loc nu pot fi cu totul negate, dar are o grădină frumoasă şi un chioşc mare, cu o cupolă impozantă; acesta este deschis pe patru părţi şi oferă privelişti frumoase. Pe dealul de alături, în curtea unei case de copii, este îngropată prinţesa Maria. Mormântul ei este înconjurat cu simboluri ale credinţei ortodoxe în care a fost crescută, în timp ce părinţii ei au rămas chiar şi în străinătate fideli credinţei părinţilor lor.

Despre nici un oraş din lume nu se aud atâtea judecăţi divergente ca despre
p. 337 Bucureşti. [...] // Totul este adevărat şi totul este fals. Fiecare dintre caracterizări este bună pentru o parte <a oraşului>, dar nici una pentru întreg. Se sustrage oricărei caracterizări generale. Numele său nu este degeaba un plural. Mai întâi că oraşul nu are o unitate şi astfel îngreunează orice descriere colectivă, generală. Este o adunare de lucruri foarte diferite, un complex, poate doar un conglomerat, pe jumătate Orient, pe jumătate Occident. Acesta din urmă este încă în faşă. Se găseşte într-o perioadă de trecere şi contează foarte mult în care moment al perioadei de trecere l-a văzut cel care l-a descris. Oraşul se află, ca toată România, într-un moment de reflecţie, ca Hercule la răscruce. Întrebarea este: ori aşa, ori altfel. Ori înainte, către munca şi bunăstarea occidentală, ori înapoi la nimicnicia şi suferinţa orientală. Luptă hotărâtă pentru a fi, sau resemnare şi eutanasie. De fapt, alegerea ar fi trebuit deja făcută. Înainte este greu, dar înapoi este moarte şi pierzanie. Dar decizia definitivă nu a fost luată încă.

---

[69] *Ghika*, sau Ghica-Tei, construit în 1822 după planurile lui Xavier Villacrosse.

[70] Friedrich III (1831–1888), împărat pentru 99 de zile în anul morţii sale.

[71] Maria s-a născut în 1871 şi a murit în 1874 de scarlatină.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

III.

Moltke. Valahia în 1835. România în 1875.

p. 338

Dacă se doreşte un răspuns la întrebarea dacă România a făcut progrese, atunci trebuie să i se compare prezentul cu trecutul; doar aşa se poate proceda just. În ceea ce priveşte trecutul, vreau să amintesc aici de o carte a cărei autoritate nu o mai contestă astăzi nimeni. Este vorba despre „Scrisori despre situaţia şi împrejurările din Turcia", pe care a prefaţat-o acum patruzeci de ani faimosul geograf Carl Ritter[72]. Pe atunci foarte anonimul căpitan prusac, autor al acestor scrisori între anii 1835–1839, este generalul-feldmareşal german de astăzi, contele <Helmuth von> Moltke[73]. Dar deoarece cartea, care merită o nouă ediţie, este epuizată în librării şi greu de găsit, aş vrea să introduc aici partea <ce priveşte Valahia>. [Redă câteva pagini din lucrarea lui Moltke.]

„De la această generaţie ne putem aştepta la puţin", îşi încheia în 1835 p. 347
Moltke observaţiile despre Valahia de atunci. Dacă socotim după vârsta oamenilor, astăzi avem o generaţie nouă şi trebuie spus cu tărie că este mai bună. Se găseşte în mijlocul înfăptuirii reformelor, chiar dacă acestea sunt încă foarte departe de a fi încheiate. Au părăsit malul turcesc, asiatic, dar încă nu au ajuns pe cel european. Este foarte firesc ca, în aceste împrejurări, populaţia, sau cel puţin o mare parte a acesteia, va fi uneori copleşită de tot felul de frici şi sentimente de opresiune, şi să aibă nostalgii pentru mlaştina pernicioasă şi obositoare în care ţara se afla în urmă cu puţin timp. Această dispoziţie trebuie comparată cu cea a cătărătorului care ajuns deja la jumătatea drumului are deja cele mai abrupte înălţimi în urma sa. Trebuie neapărat să privească doar în faţă şi să îşi strângă ultimele puteri pentru a putea cuceri restul muntelui, astfel încât să ajungă la trecătoarea prin care trece drumul către ţara lăudată a culturii şi bunăstării. În loc de aşa ceva, priveşte în faţă şi este cuprins de o criză de încredere. În prezent, România este dominată de o anume tulburare. Se crede că aceasta şi-ar avea rădăcinile în evenimentele din Herţegovina şi Bosnia[74]. Aceasta este o eroare. Deşi în români curge o parte importantă de sânge slav[75], aceştia se cred totuşi romani, şi deja numai acest lucru şi explică de ce nu îi electrizează[76] aşa de mult această revoltă, ca pe sârbii şi pe muntenegrenii care sunt curat slavi. Românii cred că viitorul Orientului le-ar aparţine. Doar că la fel cred şi sârbii şi // muntenegrenii despre ei înşişi; iar această p. 348

---

[72] Carl Ritter (1779–1859), geograf german, profesor al lui Helmuth von Moltke. A scris prefaţa cărţii lui Moltke despre anii petrecuţi în Imperiul otoman, care a inclus şi o prezentare importantă a călătoriei prin Ţara Românească.

[73] Vezi relatarea sa de călătorie în volumul al II-lea al prezentei colecţii.

[74] În 1875, anul călătoriei lui Karl Braun-Wiesbaden, sârbii din Herţegovina şi Bosnia s-au revoltat împotriva Imperiului otoman, fapt ce a dus la redeschiderea „crizei orientale", continuată prin războiul sârbo-otoman din 1876, cel ruso-româno-otoman din 1877–1878 şi congresul de la Berlin din 1878.

[75] Opinia fermă a autorului era că românii reprezentau o populaţie etnic slavă, dar cu o limbă de origine latină.

[76] *Elekrisirt.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

concurență nu este menită să crească sentimentele de prietenie față de vecini până la un nivel excesiv. [Considerații politice asupra posibilelor schimbări de granițe în Peninsula Balcanică.]

p. 349 În timpul șederii mele în România nu am citit numai ziarele ce apăreau în limbile germană și franceză, și care sunt destul de prietenoase cu guvernul și care sunt scrise cu un ton măsurat, așa cum sunt, cu câteva excepții, ziarele din Europa – ci și pe cele românești (ultimele cu ajutorul unui prieten care cunoștea limba), respectiv „Pressa"[77], care este de partea guvernului <conservator>, și „Românul"[78], care este de partea opoziției <liberale>, precum și o serie de foi mai mici, care răsar ca ciupercile după ploaie pentru a dispărea iarăși, atunci când o criză de moment se încheie. Cine își întemeiază cunoștințele despre țară doar pe aceste foi, acela crede, poate, că aceasta s-ar găsi într-o stare neobișnuit de jalnică. Ziarele de opoziție învinuiesc miniștrii de toate răutățile și ilegalitățile pe care le poate comite un om,

p. 350 iar // „Pressa" le răspunde cu caracterizări foarte personale ale liderilor opoziției, Epureanu[79], Kogălniceanu[80], Golescu[81], Vernescu[82], Brătianu[83], ce nu sunt nici pe departe flatante sau măcar politicoase. Foile mici, însă, descriu <situația> ca și cum România ar fi într-o catastrofă generală și doar o revoluție care să nu lase piatră peste piatră din ceea ce există ar putea să o ajute. Desigur, așa ceva nu poate servi la ridicarea creditului de care se bucură țara. În timpul sesiunii parlamentare de curând încheiate, cei cinci amintiți mai sus și alți cinci membri ai opoziției s-au retras din Adunarea Deputaților, și-au depus mandatul[84] și au apelat la popor printr-un manifest ce cuprindea o descriere mișcătoare a plângerilor lor și care nu doar că ataca miniștrii, ci și majoritatea parlamentară și felul în care aceasta s-ar fi format, fie prin influențarea ilegală a alegerilor, fie prin corupție. Dintre diferitele puncte ale plângerii, cel mai important era cel privitor la comportamentul camerei în problema căilor ferate și a convenției comerciale cu Austro-Ungaria. Principele a fost asaltat cu petiții de a respinge hotărârile și legile adoptate de guvernul său și de reprezentanții poporului, ceea ce este la fel de puțin corect din punct de vedere constituțional ca și demisia în masă din cameră. S-au ținut o mulțime de adunări, în care s-a dezbătut foarte furtunos, iar foile volante care s-au împărțit încercau să *depășească presa zilnică în virulență*. După ce am studiat totul, i-am spus unuia dintre prietenii români că mi se pare că această țară este în pragul unei catastrofe și,

---

[77] Cotidian de orientare conservatoare apărut între 1868–1876 și 1877–1881.

[78] Ziar cotidian fondat în 1857 de către C.A. Rosetti (1816–1885), ce a apărut până în 1905. În 1875, liberalii erau în opoziție față de guvernul conservator al lui Lascăr Catargiu.

[79] *Epureano*. Emanoil Costache-Epureanu (1820–1880), a activat atât în partidul liberal, cât și în cel conservator.

[80] *Cogalniceano*. Mihail Kogălniceanu (1817–1891), om politic liberal, colaborator apropiat al lui Alexandru Ioan Cuza, scriitor și istoric.

[81] Probabil Alexandru G. Golescu (1819–1881), unul dintre fondatorii Partidului Național Liberal.

[82] G. Vernescu, inițial politician liberal, apoi conservator.

[83] *Bratianu*. Ion C. Brătianu (1821–1891), devenit președinte al Partidului Național Liberal în 1875 și prim-ministru între 1876–1881 și 1881–1888.

[84] La 30 iunie/12 iulie 1875, zece deputați liberali au demisionat în semn de protest față de încheierea convenției comerciale dintre România și Austro-Ungaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dacă aceasta este situația reală, aș fi înclinat să mai rămân aici pentru un timp, pentru a vedea cum se desfășoară. //

„Ah, chiar vă gândiți la o revoluție? Puteți aștepta mult și bine", a râs p. 351
prietenul meu. „Așa ceva este exclus. Toată lumea din țară este obișnuită cu așa o hărmălaie. Față de vorbăria politică au devenit cumva muți și surzi și de aceea opoziția trebuie să facă foarte mult zgomot, dacă dorește să ajungă la urechile mulțimii. În realitate, mulțimea se interesează doar de chestiunea evreiască iar aceasta merge împreună cu convenția comercială cu Austro-Ungaria – sau poate nici așa". [...]

Convenția comercială cu Austro-Ungaria nu va fi înțeleasă de nici un p. 353
european care îi va citi textul în nici un alt fel decât prin faptul că în viitor trebuie neapărat ridicate anumite restricții economice care erau impuse străinilor, mai exact evreilor, ca de pildă dobândirea de proprietăți funciare. Nici în Austria nu a fost altfel înțeleasă convenția, căci presa austriacă așa l-a prezentat. Acest fapt doar a întărit opoziția românească. [Citează, în traducere în limba germană, opinii ale opoziției liberale și circulare trimise prefecților de către guvernul conservator în privința disputelor pornite de la ideea „vânzării țării către evrei".]

Se crede în Germania că <în România> guvernul ar fi pentru, iar opoziția p. 355
împotriva evreilor. Ultimul lucru este adevărat. Primul, nu <este>. Opoziția strigă și blestemă, căci convenția ar abroga o parte a nedreptăților pe care legile țării le fac evreilor. Dimpotrivă, guvernul neagă cu cea mai mare hotărâre faptul că ar putea exista chiar și cea mai mică posibilitate a unei asemenea interpretări în convenția comercială; iar organul <de presă> de limbă franceză al guvernului asigură cu certitudine că nu ar fi vorba în nici un caz despre o emancipare a evreilor, atâta timp cât aceștia nu devin români până în măduva oaselor și până nu se vor fi hotărât să iubească România[85]. [...]

Spre scuza guvernului român trebuie spus că, într-adevăr, ura față de străini este foarte răspândită în populația românească. [...] Această ură față de străini își găsește o expresie nerușinată în întreaga legislație românească, care îngreunează într-un mod extraordinar dobândirea indigenatului și interzice oricărui străin să deție vreo poziție sau orice funcție publică. // Doar în favoarea francezilor se face p. 356
o excepție. [...] Din păcate această ură generală față de străini are și o temelie confesională. După dreptul românesc, evreii și mahomedanii sunt doar tolerați[86]. Din cauza religiei lor, sunt excluși de la toate drepturile publice, ca și de la dobândirea proprietăților funciare. Într-adevăr, este o contradicție interesantă cu pretenția României de a concura cu Franța în „libertate și egalitate" și în dorința de a avea cea mai liberală constituție din Europa. [Comparație favorabilă atitudinii mai deschise a Imperiului otoman față de străini. Considerații despre numărul locuitorilor țării, precum și cel al românilor din afara granițelor. Comentează afirmațiile lui Ion Ghica despre evoluția populației românești și raportul dintre aceasta și emigranții din țările vecine.]

---

[85] „Journal de Bucarest" a publicat o scrisoare lungă a studenților Universității de acolo împotriva emancipării evreilor. **(n.a.)** Redă textul articolului în limba franceză.

[86] *Geduldet.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 362 Despre chestiunea căilor ferate ar trebui spuse mai multe lucruri, dar voi fi scurt. Concesiunea către Strousberg şi asociaţii săi nu a fost dată de ministerul actual, ci, dimpotrivă, de domnul Brătianu, şeful actualei opoziţii, atunci când era la putere; acelaşi <om> a contractat pe atunci o datorie încă pendinte de 30 de milioane, printr-o emisiune de bonuri de tezaur.

Parlamentul a hotărât, în sesiunea abia închisă, ca statul să răscumpere o parte din căile ferate ale lui Strousberg şi să construiască acele linii care sunt neapărat necesare pentru legătura cu Austro-Ungaria şi Europa centrală. Dacă principiul existenţei căilor ferate de stat într-o ţară ca România, unde administraţia şi funcţionărimea sunt atât de delăsătoare, este cel corect, rămâne de discutat. Este de asemenea foarte alarmant faptul că adunarea deputaţilor şi-a exercitat dreptul de
p. 363 a decide în chestiunea căruia dintre // diverşii aspiranţi şi concurenţi să primească <noua> concesiune, şi că a decis în favoarea unui întreprinzător englez pentru care s-au făcut tot felul de excepţii. S-a expus astfel tuturor acuzaţiilor posibile, şi a fost foarte firesc ca opoziţia să fie foarte puternică; trebuie spus că a făcut eforturi nu lipsite de succes. Majoritatea din cameră a avut de suferit. [...]

În orice caz, atât în cazul convenţiei comerciale, cât şi în cel al problemei căilor ferate, ura faţă de străini a jucat un rol important. Există teamă faţă de relaţiile cu străinătatea şi cu străinii, cu cultura lor şi implicaţiile acesteia. Căci
p. 364 până acum românul // a văzut mai mult partea întunecată a culturii europene, la acei conaţionali ai săi care şi-au făcut educaţia la Paris, dar mai degrabă la Closerie des Lilas, în Chateau de Fleurs şi la Mabile. Doar că la ce folosesc toate astea? Nu se poate rămâne pe loc. Trebuie mers doar înainte sau înapoi. Contele Moltke a spus acum patruzeci de ani: „de la această generaţie puţine sunt de aşteptat". Dar astăzi trebuie spus: „de la această generaţie trebuie să se aştepte totul". Ceea ce strică într-o clipă nu aduce înapoi nici o eternitate. <Situaţia> se joacă între a fi sau a nu fi. Dacă această generaţie alunecă înapoi, atunci s-a terminat cu România modernă; va fi din nou devorată de haosul oriental de care, de curând, s-a separat şi s-a emancipat.

IV.

High-life valah

La Belgrad, într-o seară, pe scena unei berării cu grădină, s-a produs o orchestră de estradă vieneză. Cântau melodii obscene. Tineretul sârb i-a gonit cu fluierături. M-am supărat atunci rău pe aceste murdării, mai ales din cauza faptului că se produceau în limba germană.

La Bucureşti am avut parte de o revanşă strălucită. Aici murdăriile erau în limba franceză. Există aici sute de *café chantant*, ceea ce în Berlin mai onest s-ar
p. 365 numi localuri de varieteu. Actorii // sunt fie francezi şi franţuzoaice, ale căror cântece se pot împărţi în cântece ambigue cu trimiteri ambigue şi cântece ambigue fără trimiteri ambigue, fie români care îi satirizează pe evrei. Acest din urmă gen este, în ultima vreme, foarte popular, căci problema evreiască a ieşit iarăşi în faţă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din cauza convenției comerciale[87] cu Austro-Ungaria, fiind exploatată de către opoziție cu bună-credință[88] (și chiar mai mult decât cu bună-credință).

Cel mai important dintre aceste localuri este Grădina Raşca[89], un loc frumos în care se întâlnește societatea „aleasă", dar fără femei. Acestea sunt înlocuite de demimondene, care apar în număr mare, dar totul este cu atât mai supărător încât s-ar putea crede că poliția se folosește de ele pentru a supraveghea și stimula virtuțile și moralitatea publică. În zilele obișnuite, intrarea costă 1 franc, iar în zilele „bune" *1 francu pentru Domne si 2 pentru Barbati*[90], ceea ce tradus cuvânt cu cuvânt înseamnă 1 franc pentru doamne și 2 pentru bărboși, adică pentru domni. Artiștii care apar pe scenă se numesc *Domnu Charles* și *Domnu Rigoti*, iar artistele *Dom<nişoa>ra Fanelly* și *Dom<nişoar>ra Vivier*. Pe moment mai activează și o „miss Așa și Așa"[91] ca dansatoare și cântăreață, precum și fratele ei mai mare, Sir Sidney; acesta, machiat ca un negru face fețe fioroase și maltratează un acordeon, pe care afișul în prezintă drept un instrument nou, denumit melofon[92]; acești frați britanici, chestiune asupra căreia am dubii, s-ar produce la Londra în cel mai bun caz într-o tavernă marinărească de pe lângă Turnul Londrei.

Publicul de la București este cel mai recunoscător din // toată Europa, mai cu p. 366
seamă dacă artiștii sunt francezi. Micuței Fanelly i se oferă de fiecare dată un ropot generos de aplauze de către ofițerii care aici apar în uniformă. [...] Tinerele artiste de la Paris sau în general din Franța preferă să apară mai întâi la București, care, nu pe nedrept, este denumit Parisul estului. Acesta este primul pas pe scara nemuririi. Aici se câștigă faimă și bani, care deschid porțile Parisului. [...]

Pe scurt: elementul franțuzesc domină absolut totul în „societatea" românească. p. 367
În aceste cercuri de la București se aude română vorbită mai rar decât flamanda la Bruxelles. Și în librării se văd expuse aproape numai cărți în limba franceză, rareori românești și niciodată în limba germană. Cele franțuzești țin în cea mai mare parte de lectura de divertisment, totuși nu sunt chiar cele mai noi. Astfel am găsit aproape peste tot notoria *Femme de Feu*[93], care nici în Franța, nici în Germania, nu se mai găsește chiar la secțiunea noutăți. Când lumea bună se întâlnește, își spun *bon jour* iar când se despart *au plaisir* sau *au revoir*; pe scurt, dacă n-ar fi acolo și omul de rând, care își vorbește româna lui, s-ar putea crede că te găsești // la Bruxelles sau în oricare alt mare oraș de provincie franțuzesc. p. 368
Franceza vorbită la București este ceva mai bună decât cea de la Berlin sau Frankfurt [...], dar nu este atât de bună încât să poată trece drept franceza adevărată de la Paris, după ultima modă sau grai. [Observații despre folosirea excesivă a limbii franceze în Germania cu doar trei decenii în urmă.]

---

[87] Referire la convenția comercială încheiată între România și Austro-Ungaria la 22 iunie 1875, în urma căreia au crescut încercările supușilor străini de a dobândi proprietăți, fapt interzis de Constituția din 1866.

[88] *Redlich*. Convenția a fost criticată de opoziția liberală.

[89] *„Gradina Rasca"*, denumită simplificat după numele fondatorului, Hrtschka, care a deschis-o în 1860; pe locul acesteia s-au construit o aripă a clădirii Universității și Școala de Arhitectură.

[90] În original în text.

[91] *Miss so und so*.

[92] *Melophon*.

[93] Roman de moravuri scris de Adolphe Belot (1829–1890), apărut la Paris în 1872.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Din acest motiv nu vrem să îi mai luăm în derâdere pe români, şi mai ales <aşa-numitul> *high-life* al Bucureştilor, căci se află în aceeaşi fază a copilăriei[94] din care celelalte naţiuni ale Europei au ieşit deja. [Până la sfârşitul capitolului redă convorbirile cu un companion de călătorie maghiar (anonim), despre situaţia societăţii şi limbii maghiare din urmă cu patru decenii. Acesta menţiona şi importanţa fondării Academiei Române în 1866, precum şi influenţa orientală, otomană, asupra limbii şi societăţii, contrabalansată în cele din urmă de cea franceză, occidentală. Următoarele sunt dedicate controverselor privind istoria limbii române, asupra istoriei medievale a ţărilor române, precum şi a evoluţiei istorice a limbii latine în Europa răsăriteană şi în Orient.]

VIII.

Obiceiuri şi moravuri româneşti

Vreau, în cele ce urmează, să ofer o privire generală asupra stării economice a ţării şi, pentru aceasta, voi urma un raport al consulului austriac, baronul von
p. 421 Haan[95]. // Am avut onoarea de a-l cunoaşte pe domnul von Haan în septembrie 1873, la Braşov. Am găsit în persoana sa un cunoscător bun al situaţiei din România. Raportul său este datat iulie 1875, aşadar din aceeaşi perioadă pe care am petrecut-o eu în România, şi este tipărit în cea mai nouă Carte maro austriacă[96] [...]. Această carte nu ajunge, cel puţin în Germania, aproape deloc în atenţia opiniei publice şi în mâinile publicului larg. Redau cu şi mai multă plăcere acest raport, cu atât mai mult cu cât se înscrie, într-o notă destul de optimistă, deşi din punctul de vedere austro-ungar, în discuţia <generală> despre convenţia comercială austro-ungară cu România, la care m-am referit deja mai des. Raportul este întocmit într-un mod foarte atent şi frumos, aşa cum o cere poziţia oficială a autorului. Aceasta nu împiedică totuşi cu nimic ca adevărul să iasă limpede la lumina zilei; mai exact, faptul că România îşi face cel mai mare rău prin faptul că exclude forţa umană şi a capitalurilor altor naţiuni, căci doar aceste forţe ar fi în stare să amelioreze ţara şi să o aducă pe o treaptă mai înaltă, şi, de asemenea, faptul că aici, la fel ca în Grecia, oricine a frecventat o şcoală speculează slujbele publice, altfel spus, că există doar funcţionari care domină şi ţărani care sunt dominaţi, dar nu şi o stare de mijloc cultivată[97], nu şi meşteşuguri, comerţ şi industrie. Datele statistice ale domnului von Haan provin din izvoarele cele mai noi şi mai bune ale statisticilor oficiale. [Redă câteva pagini din raportul întocmit de Ernst von Haan.]

---

[94] *Kinderschuhen.*

[95] Ernst von Haan fost consul-general şi girant la Bucureşti în 1874. A mai deţinut funcţii consulare în Imperiul otoman, între acestea cea de consul general la Constantinopol între 1882–1887.

[96] *Oesterreichschen „Braunbuch" (Correspondenzen des Ministeriums des Aeussern und Berichte de k. und k. Missionen und Consulate in handelspolitischen Angelegenheitena).* Apărut la Viena în 1875.

[97] *Intelligente Mittelstand.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cred că am observat deja că personalul administrativ, birocratic, fiscal, p. 438
polițienesc, ș.a.m.d., este atât de numeros în România, încât pe cap de locuitori revin mai mulți funcționari ai statului decât în Prusia și chiar decât în Franța. Mai mult, mașinăria este atât de complicată, încât adesea o rotiță a ei stânjenește o alta, iar multe dintre roți nu funcționează deloc, deși mereu sunt unse cu ulei. Chiar și justiția este extraordinar de somptuos organizată. Țara, mică și slab populată, are o Curte Supremă de Justiție și Casație, patru curți de apel mari, treizeci și trei de tribunale de primă instanță și <alte> treizeci și trei de curți cu jurați, iar în afară de acestea tribunale comerciale și judecători de pace. Pedeapsa cu moartea a fost abolită, criminalii sunt trimiși pe viață la muncă silnică în munți, așa cum romanii își trimiteau sclavii *ad metalla*, ceea ce deja de pe atunci trecea drept o formă de pedeapsă capitală ce îmbina condamnarea totală a acestor oameni la a nu fi revăzuți de nimeni cu partea utilă, adică cu exploatarea forței fizice a acestora. Avocații sunt numeroși în România, cât nisip pe malul mării. Venitul lor trebuie să fie foarte mare, așa că pe lângă această <profesie> își dedică orele libere, din care nu par să aibă multe, politicii, și cu multă pasiune. Procesele merg aici foarte încet. Procedurile sunt publice și prin viu grai, iar ordinea procesuală, atunci când o citești <cel puțin>, lasă impresia uneia familiare, ca în Apus. Doar că în practică lucrurile se prezintă altfel; căci aproape în fiecare stadiu al procesului se pot aduce elemente noi, iar când se întâmplă așa ceva atunci chestiunea se prelungește, dar nu zile, nici săptămâni, ci adesea luni de zile. Procesele nu au sfârșit; dar dacă petentul câștigă, // încep marile greutăți cu executarea <sentinței>. p. 439

În asemenea circumstanțe, i-am spus românului de la care mă informam, aș considera o prostie să încep un proces; dar cine face așa ceva, acela nu are nici un drept să se plângă contra judecătorului și avocatului. [Redă impresiile interlocutorului român asupra problemei agrare. În privința poziției femeilor în societate, acesta îi oferă călătorului cartea lui Aurélie de Soubiran Ghika[98], din care urmează câteva citate. În privința chestiunii evreiești, citează și comentează pe Xavier Kieffer[99]].

Ne-am continuat discuția încă multă vreme, fără ca totuși să ne schimbăm p. 448
opiniile. Astfel am descris aproape toate stările țării: *bărbații și femeile, boierii și*
funcționarii, orășenii // și țăranii, evreii și avocații. Îmi rămâne să mai spun ceva p. 449
despre preoții din biserica ortodoxă, care, în România, de la secularizarea completă a averilor mânăstirești de către prințul Cuza[100], formează, în majoritate, un proletariat pe atât de demn de milă pe cât de numeros, având aceeași poziție ca a vracilor pieilor roșii sau vrăjitorii negrilor din Africa.

Nu vorbesc aici despre marii ierarhi, despre arhiepiscopul de București, care stă în vârful ierarhiei, și care, după cum am spus, se intitulează și mitropolit al Ungariei[101], sau de arhiepiscopul de Iași și de ceilalți șase episcopi, ci de mai mult

[98] Vezi relatarea de călătorie a acesteia în volumul al V-lea al prezentei colecții.

[99] Vezi relatarea de călătorie a acestuia în volumul al VIII-lea al prezentei colecții.

[100] Secularizarea a avut loc prin legea din 17/29 decembrie 1863; în acest fel, statul a intrat în posesia unor suprafețe însemnate de teren arabil, păduri și alte bunuri.

[101] Eroare a autorului, căci titlul se referă la Ungro-Vlahia, așadar la Țara Românească.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de 9 000 de preoți și de aproape 9 000 de călugări și călugărițe care există aici. Clerul superior este avut și are o poziție aleasă la curte și în societate. Despre mânăstiri am vorbit deja și chiar am spus că cele de călugărițe nu se bucură de o faimă bună. Călugării din mânăstiri sunt, în parte, foști preoți, totuși numai dintre cei rămași necăsătoriți sau văduvi. Mânăstirile de călugărițe erau, mai înainte vreme, ocupate mai ales de fetele de boieri. [Comparație cu situația din
p. 450 Mecklenburg.] Fiicele <boierilor români> primeau o zestre mică, // cea mai mare parte a averii revenind fiilor majori. Aceste părți de zestre ajung ca, la nevoie, fetei să i se cumpere un loc într-o mânăstire. [...]

Dar, deoarece, legile în vigoare în România de astăzi, care, în principiile lor de bază concordă cu Codul Napoleon[102], dau copiilor drepturi asupra unor părți egale din moștenire și deoarece funcționează dreptul de moștenire automată, a dispărut din fericire motivul pentru care, până acum, aceste nefericite fărpturi ajungeau în mânăstire. Preoții și călugării se poartă demn, cel puțin *par distance*[103]. Poartă părul lung, cu cărare pe mijloc, și bărbi lungi, despărțite în două, ca Iisus Cristos <în iconografia> bizantină. Văzuți de aproape însă, arată oarecum murdari și neglijenți, ceea ce fără îndoială ține de șarmul lor. Cei mai mulți dintre ei sunt căsătoriți și deoarece venitul lor din cele spirituale este foarte mic, trebuie ca, pe lângă acesta, să recurgă adesea la munci fizice grele pentru a-și hrăni soția și copiii. Din fericire, deși persoana preotului, ca atare, stârnește prea puțin respect, poporul crede în acțiunea făcătoare de minuni a slujbelor lor bisericești și le permite astfel acestora să câștige câtiva bănuți prin taxele bisericești. Așa, de pildă, există obiceiul ca, din timp în timp, să fie binecuvântate paturile, sau, așa cum trebuie spus pentru clasele de jos, lavițele pe care se doarme. [Comparație cu obiceiurile
p. 451 romane asociate cultului zeiței Venus.] // Predica nu o iubesc deloc. Din contră, cântă adesea. Acest cânt este monoton și nazal, mișcându-se în sus și în jos între bas și glasul subțire. Acesta amintește de cântecul dervișilor, pe care l-am cunoscut mai târziu în Turcia. Doar că acesta din urmă este mai cultivat, dar aș vrea să spun: mai artistic, desigur în felul său.

Dacă, în încheiere, trebuie să îmi rezum părerile despre pământul și oamenii *României, spun așa: este o țară cu o bogăție extraordinară de la natură*, pentru a cărei exploatare și dezvoltare nu lipsește nimic altceva decât provizia necesară de capital și numărul necesar de oameni harnici și inteligenți. Amândouă, forța capitalului și a oamenilor, vor veni de îndată ce România va intra ca un membru deplin, cu aceleași drepturi și obligații, în rândul statelor și familiei de popoare europene – iar momentul când așa ceva se va întâmpla stă în puterea ei să îl hotărască; se cere, desigur, pe lângă acestea, ca, pentru a asigura pe cât posibil libera circulație a oamenilor și mărfurilor, <România> să își jertfească propriile idiosincrazii față de străini în fața geniului culturii și civilizației și să ia parte la competiția internațională și la împărțirea muncii. Populația locală este dotată și capabilă de a fi educată, chiar și în păturile cele mai de jos, doar că acestora le lipsește imboldul concurenței și sprijinul solid al unui învățământ general gratuit și

[102] Introdus în România în 1864.
[103] În original în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

obligatoriu şi cu un caracter solid. Că populaţia din păturile de jos este, în prezent, încă apatică şi indolentă, este din păcate // de înţeles şi de scuzat. Trimit la cele p. 452
spuse de Moltke. [Comentează afirmaţiile veneţianului Jacopo Ragazzoni despre otomani (1571).]

În ultimele decenii s-a văzut limpede că // se poate reforma în aceste ţinuturi, p. 453
dar că lipsesc mijloacele. S-a preferat foarte mult aparenţa dezvoltării fireşti şi în loc să se îmbunătăţească baza piramidei a fost înfrumuseţat doar vârful. Ar fi trebuit să se înceapă mai degrabă de jos, nu de sus; mai puţină politizare[104] şi mai multă administrare şi ameliorare; deschiderea faţă de străinătate să nu fie exclusivă, ci receptivă; să se îngrijească mai mult de plutonier decât de general, mai mult de învăţătorul de la ţară decât de academicieni; nu să se joace cu dorinţe de cucerire, ca în 1868, ci să îmbunătăţească, înainte de orice, condiţiile din interior, mai cu seamă să se ocupe mai mult de o agricultură intensivă decât de una exclusivă; în fine, să nu caute într-un zbor zadarnic ca al lui Dedalus[105] *Grandeur des Romains* sau *Espirit des Français* ci să cultive spiritul cetăţenesc şi hărnicia ţărănească, ca să nu ajungă la adevărul vorbelor lui Goethe: „Cât de nenorocos e omul / Care neglijează ceea ce poate face / Şi se ocupă de ceea ce nu înţelege; / Nu e mirare că va cădea".

[104] *Politisiren.*
[105] Constructorul labirintului regelui Minos, tatăl lui Icar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ADOLPHE LÉVEQUE D'AVRIL (CYRILLE)

(1822–1904)

Diplomat şi scriitor, baronul Adolphe Léveque d'Avril a fost una dintre personalităţile Franţei al cărei destin a fost marcat de legăturile culturale şi personale cu spaţiul românesc. Încă din 1847 a intrat în Ministerul Afacerilor Externe francez şi a fost numit în posturi diplomatice importante pentru creşterea influenţei franceze în Mediterana orientală. Astfel a fost ataşat al Misiunii franceze în Orient, cu ocazia războiului Crimeii în 1854, pentru ca după doi ani să ocupe funcţii în direcţia politică a ministerului. Cunoscător al realităţilor româneşti, mai ales după căsătoria sa cu Maria Odobescu, baronul Adolphe Léveque d'Avril era persoana potrivită pentru a reprezenta diplomaţia franceză în România. În 1866 avea să fie numit consul general al Franţei la Bucureşti, post deţinut timp de un deceniu. În această perioadă a fost delegat al Franţei în Comisia Europeană a Dunării de la Galaţi, organism înfiinţat conform prevederilor Tratatului de la Paris din 1856 şi a reprezentat Franţa la Conferinţa de la Constantinopol din 1873, unde au fost fixate tarifele navigaţiei pe Canalul de la Suez. După terminarea misiunii în România, a fost trimis în Chile, ca ministru plenipotenţiar, unde a rămas până în 1882.

Experienţa călătoriilor sale a fost concretizată în lucrările sale dedicate lumii balcanice – *La Bulgarie chrétienne (1861), Les populations de l'Europe orientale (1869), La Serbie chrétienne, étude historique (1897) Les Grecs melkites, études historiques (1899)* – sau arabe – *L'Arabie contemporaine, avec la description du pèlerinage de La Mecque* (1868) etc. A colaborat sub pseudonimul Cyrille la reviste prestigioase din epocă: „Revue des Deux Mondes" şi „Revue d'Orient", fiind şi un pasionat traducător al literaturii medievale: *La Chanson de Roland* (1865), *La Bataille de Kossovo, rhapsodie serbe tirée des chants populaires*, (1868).

Funcţia de consul general în Bucureşti, în primii zece ani de domnie ai lui Carol I şi relaţiile sale personale cu liderii politici i-au permis să cunoască nemijlocit societatea românească şi să întocmească rapoarte consulare consistente, care au influenţat politica Franţei la gurile Dunării. Sub pseudonimul Cyrille i-a apărut în 1876 scrierea *De Paris à L'Ile de Serpents, à travers la Roumanie, la Hongrie et les bouches de Danube*, din care am selectat fragmente, pentru volumul de faţă. Activitatea sa diplomatică şi cea literară au fost argumente pentru a fi ales membru de onoare al Academiei Române în 1877.

În 1868–1869 baronul d'Avril a făcut o călătorie prin Banat, Transilvania, Muntenia, Delta Dunării, Moldova, Bucovina, iar impresiile sale au apărut în cartea menţionată. Călătorul face câteva consideraţii asupra oraşelor din Banat şi din sudul Transilvaniei, remarcă influenţa germană în construcţiile civile şi bisericeşti şi consemnează ospitalitatea autorităţilor din România, care i-au înlesnit călătoria spre gurile Dunării. Deosebit de interesante sunt informaţiile despre oraşele Galaţi şi Sulina, dar şi despre unele localităţi din Delta Dunării, autorul remarcând multitudinea etniilor şi a cultelor religioase. Diplomatul francez a avut ocazia să viziteze coloniile bulgarilor din regiunea Bolgrad, ţinut care revenise Moldovei în urma Tratatului de la Paris din 1856. Cu prilejul vizitei în Bucovina el a observat lipsa de coerenţă a administraţiei monarhiei dualiste în privinţa bisericii ortodoxe din imperiu. Baronul d'Avril se arată a fi un bun cunoscător al prevederilor tratatului de pace de la Paris şi a conferinţelor europene, care au reglementat statutul internaţional al principatelor, frontierele ruso-otomane la Dunărea de jos şi navigaţia pe Dunăre. Lucrarea cucereşte prin stilul plăcut, prin informaţiile statistice îmbinate cu legende locale sau descrieri pitoreşti ale etniilor întâlnite.

Despre personalitatea baronului d'Avril au scris: Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, ediţia II, vol. IV, Editura Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1929, p. 120–123; Dumitru Ivănescu, *Le consul français Adolphe d'Avril sur la règne d'Al. I. Cuza*, în „Zargidava. Revistă de istorie", VII, 2008, Bacău, p. 69–75; Ana-Maria Vele, *Reprezentarea diplomatică a Franţei în România (1866–1914)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu» din Cluj-Napoca", tom. XLVII, 2008, p. 143–156.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

De la Paris la Insula Şerpilor, traversând România, Ungaria şi gurile Dunării[1]

Capitolul II

Prin Banat şi Transilvania

I. *Într-o veche diligenţă*

Astăzi Timişoara[2] este unită cu Braşovul[3] printr-o linie de cale ferată. În 1868, am lăsat la Timişoara linia ferată care continuă până la Baziaş[4], la Dunăre. Nu este un lucru uşor să pleci din Timişoara în trăsură. După două ore de întârziere, au fost înhămate patru mârţoage la o diligenţă veche, care se poate spune că nu a fost niciodată curăţată, dar care are simbolurile regale pe portiere. Este îngustă, incomodă şi mai ales murdară. Oameni fără educaţie şi-au înscris numele pe // căptuşeală, unde se găsesc şi cifre îmbinate, asemănătoare cu cele de pe p. 10
stejarii din Fontainebleau[5]. Ne-am urcat în această cutie. Un sunet de trompetă dă semnalul plecării. De bine de rău ieşim din palatul guvernatorului, un mare paralelogram în stilul <clădirilor din> München[6] [...] În piaţa armelor, care nu este pavată deloc, nici măcar nu există macadam, trăsura s-a împotmolit. Surugiul a ţipat, conducătorul trăsurii[7], un german solid a rămas liniştit la locul său. Caii nu s-au mişcat deloc: au rămas impasibili sub <ameninţarea> biciului şi a strigătelor. În sfârşit, germanul cel mare le-a cerut călătorilor să coboare şi apoi a coborât şi el. Câţiva oameni binevoitori au încercat să împingă trăsura, strigând. Deodată caii, simţind că trăsura este uşurată, s-au ridicat repede din marea de noroi [...] Am traversat triumfători meterezele, am intrat în periferii, unde ştrengarii care se duceau la şcoală scoteau limba, ca peste tot. Crac! Iată un cal care se prăbuşeşte. Douăzeci de persoane se îngrămădesc vorbind în jurul lui, în patru limbi. La sfârşitul celor cinci minute, exasperat fără îndoială de aceste sunete discordante sărmanul animal s-a ridicat singur. // Conducătorul trăsurii, neamţul cel solid, nu a p. 11
coborât; nu terminase să-şi fumeze pipa. Pornim la drum cu zgomot. Erau orele 9 dimineaţă: trecuseră abia trei ore de când pornisem din Timişoara.

---

[1] Traducere după Cyrille, *De Paris à L'Ile de Serpents, à travers la Roumanie, la Hongrie et les bouches de Danube*, Paris, Ernest Leroux Editeur, 1876.

[2] *Temesvar*.

[3] *Cronstadt*.

[4] *Baziasch*, oraş în judeţul Caraş-Severin.

[5] *Fointenbleu*, oraş în Franţa, cunoscut şi datorită castelului său, una dintre reşedinţele preferate ale lui Napoleon I.

[6] *Munich*.

[7] Marile atelaje din secolul al XIX-lea aveau de multe ori un surugiu şi un conducător sau însoţitor de trăsură.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Vedem acelaşi peisaj până la Lugoj[8], dar nu întâlnim aceeaşi populaţie. Plecând din Timişoara, elementul românesc începe să domine. În Lugoj, băiatul care ne servea vinurile, nu le numea ungureşti, ci bănăţene[9].

Peste tot auzim vorbindu-se româneşte, mai ales pe ţăranii care se îngrămădesc pe drum, pentru că avem <de străbătut un drum lung>, o zi întreagă. Fiecare <ţăran> îşi vindea produsele şi făcea mici cumpărături. Această lume avea un aer vesel, câteodată foarte vesel, graţie băuturii. În marile care româneşti, la care erau înhămaţi patru, şase sau opt cai, stăteau fete drăgălaşe pe rogojini mari şi surâdeau călătorilor. Acest surâs împrospăta aerul din trăsura germană, care reprezenta civilizaţia în întreaga sa urâţenie, fără avantajele căii ferate [...]

La o oarecare distanţă de Lugoj, trăsura traversează munţii care separă Transilvania de Banat. Pot vorbi despre asta, pentru că s-a lăsat noaptea. Toate
p. 12 micile oraşe // Lugoj, Orăştie[10] şi mai departe Sebeş[11] oferă o privelişte plăcută, sunt curate şi liniştite. La Sebeş am văzut o biserică gotică, care mi-a mers la inimă. Nu vreau să vorbesc de alte clopotniţe; sunt ceva oribil, <au> un stil amestecat chinezo-moscovito-sferoido-pretenţios, care dezonorează toată valea Dunării, cea a Rinului superior şi care a pătruns şi în Transilvania.

Părăsind Orăştie am ajuns dimineaţa pe valea Mureşului[12] <şi am mers> pe lângă o cale ferată în construcţie. Valea este largă. La dreapta un lanţ muntos, mare, acoperit de zăpadă, iar din loc în loc zărim mari pete roşiatice: frunzele uscate de iarnă pe braţele stejarilor. Şanţurile aproape perpendiculare seamănă cu evantaiele, cu nişte mâini cu degete lungi şi subţiri, acolo unde săpăturile se prelungesc sau cu scheletele uriaşe ale unor crengi cu ramificaţii variate. La dreapta sunt creste mai puţin înalte şi acoperite cu zăpadă. Toată valea este tapisată de neaua curată şi albă, cu nuanţe albăstrii în crăpături, care în soare străluceşte ca
p. 13 mii de paiete argintii. Nu există o altă albeaţă // ca cea a zăpezii, nici cea a lebedei, a satinului, a perlei, nici cea a tenului englezilor. Nimic nu este atât de pur şi adevărat. Nu cunosc alte spectacole atât de frumoase ca cel al văii acesteia albe sub cerul albastru. Am uitat urâta civilizaţie germană reprezentată de vechea diligenţă şi de conducătorul ei.

La sfârşitul văii, drumul se bifurcă. La stânga calea ferată merge la Alba Iulia[13], la dreapta este drumul spre Sebeş. Începând din acest loc, drumul urcă pe mameloane acoperite de zăpadă. Soarele apune, iar pământul se confundă cu el. A nins mult prin aceste părţi. Zăpada este îngrămădită pe ambele părţi ale drumului, încât pare că înaintăm printre două ziduri albe.

Drumul între Timişoara, Sibiu[14] şi Braşov[15] este animat de carele românilor. Transportă fier, piei şi toate felurile de pachete şi de baloturi.

---

[8] *Lugos*, oraş, jud. Timiş.
[9] *banatische*
[10] *Proos*, (Broos în germană), azi municipiu, jud. Hunedoara.
[11] *Mulbach*, corect Mühlbach, azi municipiu, jud. Alba.
[12] *Maros*.
[13] *Carlsbourg*, municipiu, jud. Alba
[14] *Hermanstadt*, oraş, judeţul Sibiu.
[15] *Cronstadt*, oraş, judeţul Braşov.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În miezul nopții, între Lugoj și Orăștie, am citit două mici jurnale scrise în germană și în maghiară. Dualismul aplicat la presă! Erau glume referitoare la dualism, de exemplu cele trei ministere de finanțe, cel al imperiului, al Cisletaniei[16] și al // Ungariei. <Într-o caricatură> toate trei sunt atașate la o pompă, iar în legendă p. 14
scrie că nu sunt mai mari decât un gâtlej.

La Sebeș, conducătorul poștei a pornit să se plimbe (cu cizmele sale) și ne-a făcut să așteptăm o oră întreagă. L-am bombănit, iar el a răspuns: „Nu este căldură în trăsură". Și solidul conducător <al trăsurii> și-a reluat imediat somnul, principala sa preocupare de la începutul călătoriei.

II. *Sibiu și Brașov. Malthus*[17] *în Transilvania*

În Sibiu, unde am ajuns târziu, am avut o primire deosebită. Un câine s-a repezit printre picioarele noastre. Era un semn rău. În timp ce camerista ne aranja camerele, tovarășul meu a întrebat-o dacă are ceva de mâncare. Acesta i-a răspuns, fără a se uita la el, prin intraductibilul: foarte slab!-adică deloc. „De ce hotelierul nu s-a sculat?", „Sărmanul meu stăpân, ar fi blestemat, dacă s-ar scula // numai p. 15
pentru doi călători amărâți". Furia noastră s-a transformat într-un imens hohot de râs.

Între Sibiu și Brașov se găsesc sate de sași, ce au case impunătoare, care au trecute pe ele numele proprietarului și anul construcției. Sunt solide, seamănă între ele, dar sunt lipsite de poezie. Orașele Sibiu și Brașov au un aspect german. Sibiu are construcții cu arcade și o biserică gotică, transformată în templu protestant. Țăranii români vin de la țară, unde se și reîntorc. Seamănă cu cei din Țara Românească. Tovarășul meu se apropie de o româncă bătrână, în piața Sibiului, care vindea supă, și o întreabă: „Este bună?" Bătrâna se uită la el și îi răspunde: „Bună cui place!"

În toată această parte a Transilvaniei se găsesc români și sași, care sunt în competiție <demografică>. Românii sunt cei câștigători din cauza unui motiv întemeiat, natural: au câte patrusprezece copii în gospodărie, iar sașii au de obicei unul singur. Realitatea a fost consemnată la începutul secolul acesta de către Demian[18] în lucrarea *Tableau des royaumes de Hongrie, d'Esclavonie, de Croatie // et de la grande Principauté de Transylvanie.* [...] p. 16

Capitolul III p. 18

Traversând în viteză Țara Românească

I. Străbatem Carpații

La Brașov, o trăsură ușoară și descoperită, o victorie[19] cu două locuri, a înlocuit greoaia, insipida și murdara diligență germană. Plictisitoarei trompete a conducătorului german i-a luat locul veselul strigăt al vizitiului român. Cursa este rapidă.

---

[16] Partea de nord și vest a Imperiului austro-ungar.
[17] Thomas Robert Malthus (1766–1834), economist britanic.
[18] Johann Andreas Demian (1770–1845), statistician austriac.
[19] Tip de trăsură de la mijlocul secolului al XIX-lea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

„Zbor, zbor şi vântul suflă. În faţa mea zăpada apare în întreaga sa albeaţă"[20].
p. 19 Ce // frumuseţe este zăpada pe arbori! Stâncile goale se zăresc în spate. Odată cu vegetaţia peisajul devine variat. Sunt locuri înguste ce seamănă cu un cap acoperit de păr pudrat. Soarele face zăpada să strălucească. Este o ploaie de mici diamante. Cerul este albastru ca în Grecia.

Frontiera română este la Predeal. Am fost aşteptaţi. Şeful postului militar ne-a invitat la prânz. Soţia sa a făcut oficiile de gazdă cu o eleganţă naturală, fără nici cel mai mic semn de stânjeneală. Îmbrăcămintea tinerei femei este după ultima modă pariziană şi pare ieşită dintr-un trusou. Vorbeşte cu uşurinţă limba franceză, limbă care este studiată cu multă grijă de toată clasa de mijloc din România.

II. Coborârea munţilor. Poşta română

Coborâm în galop nebunesc. Senzaţia este încântătoare. Pare că ne
p. 20 transformăm în păsări. *Wiem co to byc ptakiem*[21]. //Colinele înlocuiesc încet-încet munţii. Drumul urmează un ultim lanţ; apoi stepa <care> începe <odată> cu noaptea. Luna este splendidă; este o lumină ca ziua!

De la Ploieşti[22] la Buzău[23], drumul este o şosea bine întreţinută. Vizitii strigă ascuţit. Îşi conduc caii prin voce şi le arată numai biciul, pe care-l răsucesc pe deasupra capetelor. <Unul dintre ei> poartă o manta albă cu un guler pătrat în spate. Este o ţinută elegantă. Se urcă în şa, ţinându-se puţin în o parte.

Mai pitoreşti sunt enormele care ce transportă tot felul de mărfuri. În aceste care se fugea altădată de frica turcilor. Se punea în ele aşa-numitul mobilier, care consta din nişte cufere mari; mobilierul de acum este german din import, destul de urât mai ales în provincie. Mai există încă astfel de cufere mari în casele vechi. Odinioară lăzile acestea stăteau pregătite, pentru călătorie. Căruţele erau întotdeauna în curţi, gata de plecare, mai ales cele din vecinătatea Dunării, unde pământurile nu erau cultivate din cauza raidurilor turceşti şi ale celor care treceau
p. 21 fluviul, pentru a prăda. Acolo proverbul // arab: „unde pune turcul piciorul, iarba nu mai creşte", era actual. Astăzi aceste pământuri, deşi puţin populate, au mare valoare economică, datorită aducerii muncitorilor bulgari.

Marile căruţe sunt trase deseori de opt cai şi conduse de un vizitiu. Nu au nici hamuri, nici căpăstru. Vizitiul are o frânghie în gură. Un copil între doisprezece şi cincisprezece ani, urcat pe unul dintre cei patru cai din spate, îi ghidează vocea şi biciul. Este iscusit şi este plăcut să-l observi. Câteodată drumul este aglomerat de butoaie mari, pline cu petrol.

Am zărit Carpaţii; alergăm aproape paralel cu ei. Topografia României se desfăşoară în linii mari şi frumoase.

---

[20] „Sevtchenko, *Le rêve*" **(n.a)**. Referire la poezia *Le rêve*, scrisă de Taras Sevcenko (1814–1861), poet şi pictor ucrainean.

[21] „Mickiewicz, *Sonnets du Crimée* **(n.a)**. Referire la poezia scrisă de Adam Mickiewicz (1798–1855).

[22] *Ploieschti.*

[23] *Bouzeo.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Venind dinspre nord se zăresc mai întâi munții înalți ai Carpaților cu siluete majestoase, cu farmecul particular al naturii montane; apoi dealurile (muscelele) acoperite de pășuni sau de vii, urmate de câmpia întinsă, care seamănă cu o mare cultivată și care se pierde în orizont, ca oceanul; în final, fluviul majestuos. Câmpia nu este uniformă, sunt câteva denivelări, destul de numeroase și adeseori periculoase. Podurile sunt puține, fie // nu au existat, fie nu au fost întreținute. p. 22
Trebuie să trecem prin vad și, deoarece apele sunt mari, așteptăm să scadă (din anul 1868 a fost stabilit numărul de poduri).

Multe lucruri s-au schimbat în România după construirea căilor ferate, dar numai de zece ani este ușor sau dificil să călătorești, asta depinde numai de rangul călătorului. Un ministru, un consul nu întâlnește obstacole sau le poate trece mai ușor. Chiar natura îl ajută pe un personaj recomandat de un titlu serios; caii epuizați își regăsesc forțele, iar restul depinde de călăreț. Cel care scrie această relație a avut ocazia o dată, într-o împrejurare grea, să fie recunoscător românilor. Deși nu eram foarte important, au fost expediate, pentru întâmpinarea mea de-a lungul drumului, ordine precise și au fost trimise ștafete în toate localitățile. Acolo unde trecerea era dificilă, eram ajutat de subprefect, de jandarmi și de țărani, chiar de primarul localității. Toți intrau în apă, pentru a susține trăsura. Ajutorul și jandarmii ne urmau călare, până când le mulțumeam, concediindu-i. Caii erau pregătiți, iar noi rămâneam // zece minute la fiecare stație. Peste tot eram primiți cu zel, chiar p. 23
afecțiune. Eram înconjurați de o considerație delicată și încrezătoare; nu exista nimic din servilitatea jenantă a ciocoiului[24]. De când am trecut frontiera, am fost purtat pe brațe.

În Mizil[25], mic oraș între Ploiești și Buzău harnașamentul a fost ceruit ! Acolo, în timp ce ne mutam dintr-o trăsură în alta, căpitanul de poștă anunța: „Dl. ajutor de subprefect". Ne-am întors și am văzut, fugind în galop, un frumos bidiviu, cu capul sus, nechezând, însă fără a fi călărit de nimeni. De ce <a venit> acest cal? Vor să pregătească o primire călare? În același timp sosesc imediat călare doi dorobanți, care se adresează însuflețit calului, dar acela nu-i ascultă și se îndreaptă spre grajdurile poștei. Dorobanții sunt urmăriți la distanță de un domn care alerga. Este domnul ajutor, care a fost aruncat la pământ de către cal. Din felul cum alerga, ne-am dat seama că era teafăr. Ne surâde și se urcă în șa.

III. Ospitalitatea în Buzău p. 24

Înainte de a ajunge la Buzău, s-a lăsat întunericul. Un cavaler în uniformă s-a oprit, a lăsat să-i cadă șapca, a coborât, apoi s-a urcat iar în șa. Era sub-șeful poliției. La barieră ni se prezintă un om mic de înălțime: „Mă recomand, șeful poliției, spune el în franceză. Înălțimea voastră vrea să petreacă noaptea aici, să vă pregătim o casă? Da, domnule, bucuros. Surugiu, la episcopi!" Plecăm, la dreapta portierei galopează un subofițer de dorobanți, la stânga un subșef de poliție. Șeful ne preceda în trăsură. Intrăm prima dată într-o curte mare, unde se află seminarul,

[24] „Termen disprețuitor, prin care sunt numiți în special funcționarii aroganți cu subordonații și servili cu superiorii; i se mai adaugă și sensul de escroc". ***(n.a)***

[25] Oraș în județul Prahova.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

apoi în a doua, unde se află casa musafirilor; mai departe se află locuința episcopului. Ultimul era absent, fiind la senat. Cobor; cortegiul se mărește cu un călugăr administrator. Adjunctul episcopului ne așteaptă la capătul scării mari. Avea un cap frumos, o cruce minunată; nimic dispreţuitor, avea o impresionantă barbă albă. Nu vorbea decât limba română și nu spunea mare lucru; dar era amabil
p. 25 // și de bună-credință. Administratorul era mai volubil; cunoștea limba greacă. Era un cuțovlah[26]. A fost la Constantinopol. Vorbea cu mine despre biserici și era încântat și uimit că eram informat asupra acestor lucruri.

Au fost aduse pe un platou, dulcețuri. În mijlocul platoului se află pictată o femeie decoltată, amănunt, pe care l-am remarcat deja și în alte mănăstiri. Prefectul a venit în vizită îmbrăcat în negru și cravată albă. Vorbește despre alegeri, ca toți prefecții. Ni s-a adus un prânz, care nu este rău deloc, cafea, iar apoi ne culcăm. La ora șase dimineață am plecat.

IV. Între Buzău și Galați

Vizitii strigă, caii galopează (nu mai există drumuri), pe gheață, pe zăpadă, pe pământ. Privesc înapoi deseori. Nu văd decât dealuri; dar pe măsură ce drumul se desfășoară de la nord la sud, dealurile se îngemănează cu piscurile înzăpezite ale
p. 26 Carpaților și mai târziu ochii nu zăresc decât marele lanț muntos. Spre mijlocul // drumului văd pe o latură lanțul Carpaților, iar de cealaltă parte, munții Bulgariei[27], aceste două mari artere ale bazinului inferior al Dunării.

Buzău, Ploiești, Mizil dau senzația de bunăstare și activitate. Au clădiri frumoase; se construiește mereu, iar orașele se înalță în câmpii. Peisajul nu are un aer mort și în descompunere. Nu trebuie să judeci o țară după capitală, Grecia după Atena, iar România după București; este ceea ce fac deseori diplomații.

De la Buzău la Galați sunt șapte poște. La al doilea popas nu exista decât un atelaj. Cum bidivii erau deja reținuți pentru trăsura noastră, poșta guvernamentală aștepta de dimineață caii care m-au adus, pentru a fi returnați. Ceaușul[28] a încercat să-l rețină pe vizitiul nostru. S-au certat. În timp ce ceaușul înhăma trăsura mea, surugiul alerga în galop cu atelajul său. Nu am alergat către el [...] La jumătatea poștei ne oprim *pentru a dejuna, la un han mare*, unde găsim cafea și zărim niște copii. A treia poștă se află într-un sat, care nu seamănă cu celelalte. Casele sunt mari și frumoase, distanțate unele de altele. Aici au fost așezați țăranii în 1859//
p. 27 când li s-au dat pământurile[29]. Pogoanele[30] este numele acestui sat. La a patra poștă am zărit două tinere grecoaice. Am avansat, pentru a le saluta. Au început să râdă, iar după ce ne-au aruncat o privire dispreţuitoare și-au continuat treburile; mama lor a venit la noi, pentru a continua conversația. A cincea poștă era Brăila.

Până la Siret nu există șosele. Trebuie să mergi prin apa care a inundat malurile râului. În momentul când ieșeam din apă, am fost întâmpinați de un

[26] Cuțovlahi, populație aromână din Macedonia.
[27] Fals, este vorba despre munții Dobrogei.
[28] Ceaușul era o căpetenie de surugii.
[29] Reforma agrară a fost înfăptuită în 1864, în timpul domniei lui Al. I. Cuza.
[30] *Pogoni*, oraș, jud. Buzău.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dorobanț călare pe un bidiviu puternic. Am terminat drumul într-un galop nebunesc, cu dorobanțul la portieră.

Iată Siretul. Este înghețat. Șase însoțitori viguroși însoțeau trăsura, fiind ei înșiși escortați de dorobanți (fără șa). Am dat repede un zwanzig (90 de centime), fiecăruia, inclusiv unui copil care se afla acolo, nu am înțeles de ce, probabil fără scop. Plecăm din nou în galop. Imediat trăsura merge pe o șosea, ceea ce nu s-a mai întâmplat de la Buzău; au fost câteva întreruperi, dar nu au fost atât de dificile. Iată Galați.

Capitolul IV. p. 28

Galați

I. Vedere din Galați

Galați se află în stânga Dunării. Orașul de jos se întinde de-a lungul Dunării, pe o mică înălțime. Acest prim platou se termină brusc la est printr-o pantă abruptă, la baza căreia se află câteva străzi și magazine, apoi, la o distanță mică, marele lac Brateș[31]. În apus există o altă înălțime a solului, lungă și regulată, care se oprește pe un platou întins. Îmi imaginez că altădată lacul Brateș ajungea până acolo, mai ales că pe malul său estic zărim aceeași linie // ridicată. Spre vest, primul platou p. 29 începe aproape de Dunăre. De îndată ce urcăm această pantă, intrăm pe două străzi comerciale, Strada Mare și Strada Brașovenilor, adică a negustorilor din Brașov[32]. Casele sunt din piatră. Parterele au aspectul unor tarabe fortificate, cu un etaj deasupra. Multe magazine sunt închise sâmbăta, iar altele duminica. Străzile boierești și consulare sunt Mihail Bravul și Strada Domnească, amândouă aflate pe primul platou și paralele cu lacul Brateș. Strada Domnească este cea mai dreaptă și cea mai largă. Cealaltă are vedere directă la lac și la fluviu, care este splendid, mai ales la lumina lunii orbitoare și reci. Ieșind într-o seară din casă am avut senzația că zăpada acoperea curtea. Se găsesc aici, case frumoase, cu grădini și curți largi. Între ele se văd câteva cocioabe; la ce bun să existe niște bordeie într-un cartier select?

Pe aceste două străzi locuiesc delegații în Comisia Europeană a Dunării[33] și consulii. Cu cât țara este mai mică, cu atât catargul consular este mai înalt și uniforma mai strălucitoare. Statele care nu au consuli-funcționari, au agenți bogați, pentru că îi aleg dintre ne//gustorii bogați, creștini sau evrei. Amărâtul funcționar, p. 30 care este plătit cu parcimonie, nu poate rivaliza cu aceștia.

---

[31] *Bratish*, lac, jud. Galați.

[32] *Cronstadt*.

[33] Comisia Europeană a Dunării a fost un organism european, care a ființat între 1856–1938, fiind compusă inițial din marile puteri. După obținerea independenței, România a devenit un membru cu puteri depline.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Urmând strada Mihail Bravul de la sud la nord, la stânga se află clădirea reginei Dunării inferioare, Comisia Europeană[34]. Vom mai vorbi despre aceasta. Mai departe, pe dreapta, se află hanul ospitalier al lui Rodocanachi[35], un grec. Iată casa lui Cuza[36], unde mama sa[37] a locuit până la moarte; este locuită astăzi de consulul englez. Pe o dublă rampă se sfârşeşte strada Ceres, care vine de jos, din port. Mai departe se află grădina publică ai cărei arbori sunt încă mici. Continuăm, ieşind în câmpie. Din grădina publică şi din toate casele aflate pe aceeaşi parte, priveliştea încântă privirile: lacul Brateş, oraşul de jos, cursul sinuos al Dunării, iar de acolo munţii Dobrogei, pitoreşti, acoperiţi de zăpadă.

Din grădina publică ne întoarcem în oraş prin Strada Domnească, între două rânduri de case frumoase, despărţite de curţi şi grădini. Dacă priveşti spre dreapta observi linia ridicată care mărgineşte oraşul spre vest. În partea cea mai înaltă a străzii Vultur[38], chiar pe înălţime se află o biserică mare, albă cu acoperişurile în
p. 31 culori. Drumul este drept şi larg. Ajungi pe culme de unde // vederea asupra lacului şi a fluviului este şi mai frumoasă. Biserica, văzută de aproape, nu are nimic spectaculos.

Mergând mereu spre stânga, coborând panta încet pe care aţi urcat, veţi observa locul unde oraşul se întâlneşte cu Dunărea pe un mic platou. Mai coborâţi şi vă aflaţi pe strada Portului, mai întâi între două rânduri de case, dar în curând casele sunt numai pe partea stângă, pe dreapta este fluviul. Strada portului are magazine numeroase şi negustori de mărunţişuri. Întâlnim mai mult greci şi aşteptăm să se vorbească în greacă. În curând, la dreapta se zăreşte o nouă construcţie, între noi şi fluviu: este bursa comercială[39]. În centrul ei se află o sală mare, unde se fac afaceri, iar în jur sunt cămăruţe, unde se pierde la joc ceea ce s-a câştigat în afaceri.

Partea pitorească a populaţiei se dezvăluie. Iată un bătrân cerşetor, mândru şi slab: muşcă dintr-un măr, aşezat pe pământ. Alături de el, se aşează pentru a-i ţine companie, o tânără femeie din popor, care nu era cerşetoare. Vorbeşte cu bătrânul, fumând o ţigară.

Două doamne într-o droşcă se opresc. Nu sunt nici drăguţe, nici murdare, nici
p. 32 bătrâne, nici tinere, nici obişnuite, nici distinse. Sunt nişte doamne comune // ştiise. *Privesc serioase un număr din „La Mode Illustrée"*[40], pe care le-o arată un evreu, croitor de femei.

---

[34] Sediul Comisiei Europene a Dunării a fost inaugurat în 1896. A fost refăcut după bombardamentul germano-bulgar din 1917, iar astăzi adăposteşte Biblioteca „V.A. Urechia".

[35] Probabil unul dintre membrii influentei familii Rodocanachi al cărei reprezentant de seamă a fost Michel-Emmanuel Rodocanachi (1821–1901), comerciant şi bancher grec din Londra.

[36] Casa în care a locuit Al. I. Cuza cât timp a fost pârcălab de Galaţi. Astăzi este Casa memorială „Al. I. Cuza".

[37] Este vorba despre Sultana Cuza din familia Cozadini.

[38] *Vautour.*

[39] De fapt este vorba despre aşa-numitele cazine, localuri pentru jocuri de societate şi lectura presei străine, unde de obicei se făceau şi tranzacţii de mărfuri. În Galaţi, până la dată vizitei lui d'Avril, au fost mai multe tentative de a înfiinţa burse de mărfuri. Printre ele amintim iniţiativele lui Marcu Thal şi Francesco Delvecchio. Bursele comerciale au apărut abia în 1882.

[40] „La Mode Illustrée", revistă pariziană de modă apărută în 1859.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

După miros, îmi dau seama că mă aflu în cartierul evreiesc. Bărbaţii sunt groaznici şi murdari. Profesia de cămătari le dă un aer aproape respingător. Femeile sunt curate, fără a fi cochete. Fizionomia lor, mai degrabă distinsă, respiră calmul vieţii de familie, foarte apreciată la israeliţi. Nu sunt frumoase, nici pe departe, dar se bucură de respectabilitate. Creştină sau evreică, iată o altă femeie, care este cu adevărat bătrână şi murdară. Suită pe o scară, zugrăveşte liniştită o casă în galben ţipător.

II. Dunărea

După bursă, fluviul reapare, într-un mare spaţiu, unde ar trebui plantaţi arbori. Pe chei sunt nave de război. Fiecare dintre cele şapte semnatare ale tratatului de la Paris poate // avea câte două, deci în total paisprezece. Puţin câte p. 33
puţin, numărul lor s-a diminuat. Cea mai mare parte a pavilioanelor a dispărut. Au rămas cele ce aparţin Franţei, Austriei, Angliei, Rusiei. Încă din iarnă Rusia şi Anglia se vor retrage şi ele. Numai Franţa singură are două vapoare aşa cum este prevăzut[41]. Este un loc bun, pentru a privi fluviul. Acesta este îngheţat, cu un strat subţire de zăpadă. Poate fi trecut cu piciorul sau cu trăsura. Este ciudat şi trist.

Iarna a fost foarte rece şi lungă. Astăzi, 23 februarie 1868, 14 grade sub zero. La mal gheaţa are o grosime de un metru. La mijloc, grosimea nu are decât un picior, probabil datorită curentului mai rapid. Remarcăm că spre mijloc, gheaţa se înmoaie. Aceasta se explică prin faptul că apa Dunării superioare şi afluenţii ei aduc apa caldă. Dunărea are un debit înalt şi poate oricând să inunde <oraşul>. Municipalitatea a anunţat oamenii din preajma ţărmului, pentru a fi pregătiţi, deoarece nu îi poate ajuta. Se credea că apele mari vor sparge gheaţa, dar nu s-a întâmplat aşa. Apa s-a revărsat peste gheaţă şi apoi a îngheţat din nou. Când revărsarea începe, gheaţa curge încet. Când inundaţia începe // din amonte, bucăţi p. 34
mari de gheaţă se rostogolesc unele peste altele şi pot rupe vapoarele sau chiar le pot arunca pe mal. Navele de război au garnisite provele cu mici braţe. Ele sunt solid ancorate cu lanţuri groase şi asigurate cu grinzi puternice.

Locul unde se află vapoarele de război este un chei construit pentru comerţ, de care nu profită nimeni[42]. Urmează apoi un corp de gardă, apoi locuinţele companiei ruse, ale companiei dunărene *Lloyd austro-maghiar*[43] şi ale *Mesageriilor*[44] franceze.

III. Revărsarea

În 29 februarie 1868, două ore după ce m-am sculat, un timonier a venit în fugă şi m-a anunţat, din partea comandantului *Magicianului*, navă de război franceză, că Dunărea a început să se mişte. Mă duc la bord. Deja, întregul mal a p. 35

[41] „Această staţie a fost, de la începutul războiului din 1870, reunită cu cea din Constantinopol". **(n.a)**

[42] Acest spaţiu a fost mai târziu redat comerţului. **(n.a)**

[43] Compania austriacă de navigaţie, care a pus în circulaţie pe Dunăre, începând cu 1835, vasele cu aburi.

[44] Companie franceză de navigaţie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fost invadat //de o populație curioasă și neliniștită. Dezastrul este revărsarea, pentru că, înainte de existența căii ferate toate comunicațiile erau dificile, dacă nu imposibile atunci când Dunărea era înghețată. Erau necesare cel puțin zece zile ca o scrisoare să ajungă la Constantinopol. Dezghețul este periculos, atunci când gheața este groasă.

Urc pe punte; gheața este încă nemișcată, are un aspect albăstrui, atunci când se topește. S-a produs numai o spărtură, puțin mai sus de *Magician*, pe întreaga lățime a fluviului, sub presiunea sosită din amonte. Presiunea apei din amonte nu a fost nici mare, nici continuă. Gheața se topește, iar bucățile sunt împinse peste suprafețele nemișcate, lăsând locuri goale. Spărtura are doi metri. Gheața venită din amonte se oprește după ce crusta s-a spart și se împrăștie în bucăți.

Pe vapoare fiecare se află la locul său. Comandantul, precaut, a adăugat două cabluri mari la cele două lanțuri, cu ajutorul cărora *Magicianul* era ancorat de țărm. Doamnele se plimbă pe faleză în trăsuri. Nimic nu se mișcă. Pilotul spune că mai sunt încă 24 de ore.

p. 36 La 1 martie, la orele opt sunt la bord. Nimic // nou. Între timp, spărtura s-a lărgit cu câțiva metri, în timpul nopții. Comandantul, dl. Gautier de la Richerie, a avut eleganța să mă invite să dejunez la bord și am asistat la inspecția generală. Mateloții sunt aranjați pe două șiruri. Apelul; un preot începe rugăciunea. *Tatăl nostru, Te slăvesc Marie.* Comandantul inspectează toate compartimentele navei, urmat de statul major: camerele, spitalul, motorul. Fiecare se află la locul său. Trece printre rânduri. Defilează.

Ziua apele Dunării se pun încet în mișcare. Sloiurile de gheață au suprafețe mari, asemănătoare Câmpului lui Marte, care se succed cu o viteză de două noduri; puterea acestora este enormă. O limbă de pământ, unde se află cheiul, taie cantitatea de gheață, care se află la câțiva metri de bord. Una dintre aceste bucăți este întoarsă de vânt și de curent, lovește estacada de lemn pusă la pravă. Șocul este violent. Lanțul care ținea una dintre bârne s-a rupt și una a început să plutească în derivă. Această mare defilare a gheții a ținut două ore. Nu mai suntem luați prin surprindere. Încet se desprind insule plutitoare. Mica porțiune de chei zdrobește bucățile de gheață, care se scufundă cu un zgomot asemenea maimuțelor. Imediat
p. 37 gheața are un aspect de zăpadă // care se topește: câteodată ea este acoperită de cristale lungi, care se prăvălesc unele peste altele cu un zgomot armonios. Către orele patru s-a oprit dezghețul. Malul drept este în continuare prins.

Dintr-o dată un vas din Hanovra a fost ridicat de o bucată de gheață. A fost desprins de mal, a fost antrenat de curent și de bucățile de gheață împotriva altor două nave, care urmau a fi strivite de presiunea formidabilă. Trebuia să fie oprit înainte. Era în preajma navei de război austriece. Repede, douăzeci de oameni și un ofițer, s-au deplasat acolo. Un cablu a fost legat de țărm, dar trebuia dus pe nava hanovriană, care se afla într-o situație critică, iar pentru aceasta era necesar să te urci pe o bucată de gheață mișcătoare. „Cine se oferă voluntar!" Au vrut toți, au sosit pe navă, au urcat cu o parâmă de legat și s-au ancorat de chei. Un om a căzut în apă. A fost salvat. Nava a avut o spărtură. A trebuit să arunce o parte din încărcătură în apă, pentru a se ușura.

În lume, nu se vorbește, de la dezgheț, decât de stridii. Ai mâncat stridii! Vom avea stridii! Am mâncat stridii! [...]

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

V. Religia p. 40

Practicarea oricărei religii nu este stânjenită. Catolicii, mai ales francezii, sunt liber cugetători. Ortodocşii nu sunt practicanţi, cu excepţia grecilor, care // au p. 41
construit cu banii lor cea mai frumoasă biserică din oraş[45], unde slujba se celebrează în limba greacă.

Duminică am fost la slujbă; mateloţii austrieci erau duşi la slujbă în formaţie militară. Ştirea nu poate ajunge la urechile liberalilor din Viena![...] Irlandezii de pe navele britanice sunt conduşi la biserică, în fiecare duminică.

Consiliul fabricii se întâlnea după slujbă, pentru a decide asupra mijloacelor de a fonda o şcoală de băieţi, decizie luată cu un an înainte. Doamnele de Sion[46] au un excelent pension şi o şcoală gratuită pentru fetele sărace.

VI. Câteva distracţii care nu sunt pe gustul meu

A sosit la Galaţi o trupă ambulantă franceză. Ravel[47], de la Palais-Royal[48] este conducătorul ei. // Se joacă piesa *Fiul Vânătorului*. Consider acest lucrul drept p. 42
un fapt regretabil, din punct de vedere moral. Este nevoie de atât de puţin pentru a perverti în numele Parisului. [...] Ieri, la reprezentaţie, râsul spectatorilor mi-a făcut rău.

Era carnavalul grec. Am văzut trecând o mascaradă tristă: câţiva palicari[49] cu măşti. Este ciudat să îmbraci costumul naţional pentru o mascaradă. Sunt şi femei, dar nu sunt deghizate: au rochii din bumbac fin, veste închise şi măşti; <urmau> trei muzicanţi. Cortegiul intra în toate curţile, precedat de un steag grec şi roman, <aflat> pe un catarg. De cele mai multe ori sunt alungaţi fără a li se da nimic. Există şi un fel de clovn costumat în nebun-drac-arlechin-polichinelle. Principala sa clovnerie era de a se urca pe trăsuri şi de a se arăta mulţimii. Nimic nu era amuzant.

Am mai mers încă o dată la teatru: s-a jucat *Un soţ cocoloşit* (este o piesă comună) şi *Supliciul unei femei*. Toate domnişoarele din Galaţi erau prezente. Iată educaţia noastră în Orient! Într-o zi în alt oraş, am zărit o bibliotecă muzicală cu titluri în germană, care m-au impresionat pe moment. Ce deziluzie! Am citit *Parisien Leben*, muzică de J. Offenbach[50] – *Die Prinzessin von Trapezunt* – // *Die* p. 43
Schoene Helena – *Die Grossherzogin von Gerlostein*...

---

[45] Edificiu ridicat în 1864 de negustorii greci din Galaţi.

[46] Institutul „Notre Dame de Sion" din Galaţi a fost înfiinţat în 1867; în 1869 s-au mai adăugat o şcoală confesională gratuită şi un orfelinat.

[47] Celebru comic francez.

[48] Palais-Royal, numit şi Palais-Cardinal, situat în centrul Parisului, la nord de Palatul Luvru, a fost reşedinţa personală a cardinalului Richelieu. Proiectul a fost început de arhitectul Jacques Lemercier în 1629. În 1642, la moartea lui Richelieu, palatul a devenit proprietatea regelui şi a dobândit numele de *Palais-Royal*. Între 1781–1784, palatul a fost extins, au fost reproiectate clădirile şi grădina, iar din 1784 grădina şi structurile din jurul palatului au fost deschise publicului. Palatul a devenit unul dintre cele mai importante locuri comerciale din Paris, fiind frecventat de aristocraţie, clasa de mijloc şi clasa de jos. În timp, saloanele, cafenele şi librăriile de aici au dobândit notorietate. De asemenea, la Palais-Royal funcţiona unul dintre cele mai importante teatre publice din Paris, Teatrul Palatului Regal.

[49] Palicari, voluntari greci

[50] Jacques Offenbach (Jacob Eberst, 1819–1880), compozitor şi violoncelist evreu, originar din Germania, naturalizat francez. El este considerat întemeietorul operei moderne ca gen de sine stătător al teatrului muzical.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 44

Capitolul V

Gurile Dunării

I. Lyonnais

Comisia Europeană a Dunării, instituită pentru a ameliora navigația Dunării de la Isaccea[51] până la mare, încă nu și-a început lucrările. Cu toate acestea s-au ivit mari probleme cu privire la aplicarea, la sistemul fluvial danubian, a libertății navigației, stabilită prin articolul 15 al Tratatului de la Paris[52]. O companie franceză, reprezentantă de căpitanul unei nave comerciale, Magnan, a trimis un
p. 45 vapor, *Lyonnais*, pentru a explora Dunărea. // Domnul Magnan s-a oprit mai întâi la Galați. Invitat să meargă la Iași, a tratat cu guvernul moldovean și a obținut concesia exclusivă, pentru 30 de ani, pentru navigația vapoarelor pe râurile și lacurile principatului, cu obligația de a face lucrările necesare pe Prut și Siret,
p. 46 pentru a deveni navigabile [...] // Acest privilegiu, pentru navigația vapoarelor pe râurile și lacurile din Moldova a cauzat protestul consulului austriac din Iași, protest făcut și la Constantinopol. Cabinetul de la Viena se credea îndreptățit să ceară rezilierea concesiunii, bazându-se pe vechile tratate cu Poarta [...] Poarta a admis această interpretare și a declarat nulă concesia acordată de domnitorul Ghica[53].

II. O comisie care nu a funcționat niciodată

În afară de Comisia Europeană <a Dunării>, care este temporară[54], s-a instituit, pe baza tratatului de la Paris, și o comisie permanentă[55], compusă din
p. 47 statele riverane, care trebuie să elaboreze regulamentele de poliție și de navigație // pe toată lungimea fluviului și va prelua atribuțiile comisiei europene, când aceasta se va desființa. Această comisie s-a constituit și s-a reunit la Viena în 1857, unde a deliberat într-un mare secret[56].

Comisia riverană era compusă la început din Würtemberg, Bavaria, Austria și Turcia. Totuși Dunărea nu scălda numai țărmurile supuse autorității sultanului; traversa și principatele Serbiei, Moldovei și Țării Românești. Regulamentul de navigație implica, pentru țările riverane, măsuri de administrație internă. Libertatea administrativă a acestor principate a primit o gravă atingere, dacă Turcia a avut dreptul de a contracta cu puterile străine, tratate care impuneau principatelor acte

---

[51] *Isaktcha*, oraș, jud. Tulcea.

[52] Tratatul de pace de la Paris, semnat în 18/30 martie 1856 în urma războiului Crimeii.

[53] Grigore Alexandru Ghica, domnitorul Moldovei (1849–1856).

[54] Inițial Comisia Europeană a Dunării trebuia să aibă un caracter temporar. Lucrările de întreținere a gurilor Dunării și a canalelor Deltei fiind laborioase, activitatea comisiei a fost reînnoită.

[55] Comisia riveranilor care urma să se constituie în 1856, conform prevederilor tratatului de pace de la Paris din 1856.

[56] La Viena în 1857 a fost semnat „Actul de navigație al Dunării", document care a fost elaborat de comisia riveranilor, dar contestat de marile puteri, pe motiv că îngrădea libertatea de navigație pe fluviu. În urma acestor divergențe s-a prelungit, pe o perioadă nelimitată mandatul Comisiei Europene a Dunării.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de administrație internă. Era totuși inadmisibil pentru curtea suzerană să trateze cu un terț și să-și aroge o ingerință, care îi era interzisă. Congresul de la Paris și-a dat seama de problemă și a luat o decizie, care poate servi drept regulă pentru toate problemele asemănătoare. Articolul 17 din Tratatul de la Paris, hotăra reunirea comisarilor Serbiei, Moldovei și Țării Românești, cu delegații statelor riverane, pentru a elabora regulamentul navigației pe Dunăre [...]

III. De la Galați la Tulcea[57] p. 52

M-am îmbarcat pe *Taurida,* vapor al companiei ruseşti, care face legătura regulată și rapidă cu Odessa. Ofițerii și mateloții sunt ai marinei imperiale. Ne simțim în altă lume: altă fizionomie, altă limbă decât în România.

Pe malul drept se află orășelul Isaccea, în fața căruia a fost trasă prima lovitură de tun în 1853 din războiul din Orient. <Se spune că atunci> o ambarcațiune de război rusă urca fluviul și un glonț l-a doborât pe ofițerul care o comanda.

Vis-à-vis de Isaccea este un loc consacrat amintirii împăratului Nicolae[58], care a campat în 1829. Se povestește că un glonț tras de turci a străpuns cortul imperial. Rușii au clădit o biserică consacrată Sfântului Theraspon, a cărei sărbătoare se celebrează în ziua evenimentului. Acest monument a fost recomandat special guvernului Moldovei în momentul cedării teritoriului. Biserica a rămas // p. 53
sub administrație rusă. Călugării care o locuiesc, depind de episcopul de Cherson[59].

Satul Vulturu[60] este un pic mai sus, pe panta unei coline. Acest loc a fost marele pasaj al invaziilor. Acum este o colonie moldovenească.

Mai jos de Vulturu, Dunărea se împarte; aripa principală continuă spre Ismail[61] și Chilia[62]. Brațul numit Tulcea, se divide în cele numite Sfântul Gheorghe și Sulina. Tulcea este orașul cel mai important al provinciei turce din Dunărea de Jos și reședința guvernatorului.

IV. Naționalitățile din Tulcea și Sulina

Separarea dintre naționalități este elementul cel mai izbitor în Tulcea și Sulina. Grecii, bulgarii, rutenii, moldovenii, deși toți ortodocși, nu s-au putut înțelege asupra cultului și și-au construit fiecare propria biserică. Nu este din cauza limbii, pentru că toate limbile sacre nu sunt inteligibile (exceptându-i // pe români). p. 54
Este din cauza naționalității. Acolo se află întreaga explicație a problemei orientale. Această idee a naționalității distruge pretinsa unitate religioasă, care i-a speriat pe occidentalii uimiți, ce credeau că împăratul Rusiei este papa bulgarilor, grecilor și chiar al armenilor și nestorienilor, în timp ce ultimele două sunt anatemizate în toți anii.

---

[57] *Toultcha,* oraș județul Tulcea.
[58] Nicolae I, împărat al Rusiei (1825–1855).
[59] Oraș în Ucraina, reședința regiunii cu același nume.
[60] *Kartal,* sat, com Maliuc, jud. Tulcea.
[61] *Ismaïl,* oraș în Ucraina.
[62] *Kilia,* oraș, jud. Tulcea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

V. O bancă agricolă în Dobrogea

Un sistem ingenios de bancă agricolă a fost instalat în provincia Dunării de Jos. Fiecare țăran este invitat să cultive o anumită întindere de pământ, în funcție de numărul de boi; produsele constituie fondul de rulment, în natură, al băncii. S-a instalat înainte <de constituirea băncii>, în fiecare județ, un comitet ales de către săteni, compus din doi creștini și doi musulmani, care nu sunt retribuiți. Un siloz este așezat în capitala județului. După recoltare fiecare sat duce grâul pentru bancă
p. 55 și ia o chitanță. Odată // grâul adunat, se vinde, fie la licitație, fie la înțelegere, în capitala de județ, iar banii se strâng. Dacă țăranul are nevoie de sămânță sau bani se prezintă în capitală; trebuie să aducă garanția de la șeful satului. Sunt împrumutați astfel petenții cu garanții, dar numai în limita cantităților aduse de sat [...] Banii care nu sunt împrumutați sunt plasați cu dobândă la bancă, iar în fiecare an se capitalizează veniturile. Înainte de a se vinde produsele se informează țăranii care au nevoie de semințe. Acestora, dacă satul a alimentat fondurile băncii și au garanțiile, li se dă în loc de argint, grâne, pentru a cărei valoare plătesc aceeași
p. 56 dobândă. // Nu garantez că instituția funcționează regulat.

VI. De la Tulcea la Sulina[63]

După Tulcea am intrat pe brațul Sulina, cel mai puțin important dintre cele trei <brațe>în privința cantității de apă, dar care are o deschidere largă spre Mare. Același fenomen ca și pe calea ferată din Ungaria[64]: afluența navelor. În unele zile sunt în jur de o sută de nave. La coturi trebuie să aștepți vântul. Atunci navele sunt înșirate ca într-un port și au aerul de a fi plasate acolo, pentru a jalona cursul fluviului în mijlocul câmpiei de papură, dincolo de zare. Strâmtoarea numită M se află între borna 25 și 23 și este foarte curios să vezi aceea aglomerare periculoasă. Iată un mare vapor britanic eșuat. El a fost abordat din spate de un alt vapor englez, care nu a făcut semnele convenite. Comandantul *Dragonului* a avut prezența de spirit de a nu eșua în canal, pe care l-ar fi obstrucționat, ci de a ieși pe țărm.
p. 57 Vom vedea lucrările pe M[65], unde comisia europeană executa atunci un canal, acum terminat. Am pătruns pe traseul acestuia, încă nedeschis, prin mlaștinile întretăiate de lacuri mici. În mijlocul păpurișului am admirat marile flori acvatice; sunt sigur că nimeni nu a pătruns acolo de când s-a format delta. Iată crinul[66], o floare nobilă albă, care crește pe apă și se închide la ivirea soarelui. Pentru cine a înflorit această floare?

În interiorul Deltei sunt întinderi de apă presărate cu flori acvatice. Dunărea intră cu ape mari și iese cu debit mic. Sunt rezervații naturale care atenuează inundațiile și seceta. Apa intră cu nămol. În timp ce este calmă, nămolul se depune și apa este limpede ca un cristal. Aceste depuneri ridică încet, încet nivelul Deltei. În interior se circulă pe canale naturale numite gârle.

---

[63] *Soulina.*
[64] Corect Imperiul austro-ungar.
[65] Canal în forma literei M.
[66] Fals, probabil nufărul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În apropierea Sulinei, sunt numai câteva bordeie mizerabile pe malul stâng; este carantina turcă. Pe ambele maluri se văd grămezile de balast folosite pentru ridicarea malurilor, pentru construcția de cheiuri și drumuri de tracțiune. Altădată totul era aruncat în mijlocul canalului. Aceste pietre și aceste rămășițe de lest // p. 58
adunate din toate punctele Mediteranei și Atlanticului, vor stânjeni destul viitorii geologi.

VII. Îmbunătățirea <navigației la> gurile Dunării

Portul Sulina este plin de ambarcațiuni mari, care altădată nu ar fi putut intra. Acelea care sunt mai mari de douăzeci de picioare descarcă marfa în radă. În locul unde apa pătrunde în mare, curentul încetinește, aluviunile nu sunt mișcate de curent și se depun. Așa se formează de obicei bările și deltele la gurile de vărsare.

În virtutea Tratatului de la Paris, Comisia Europeană a fost însărcinată cu îmbunătățirea navigației la gurile Dunării. Toate dragajele cu ajutorul cupelor au fost inutile. Atunci s-a hotărât să se prelungească artificial malurile până la adâncimi mari, acolo unde aluviunile se precipită. Succesul a fost complet: douăzeci de picioare în loc de nouă la bară.

În 1854, coborând de la Galați, pe un vapor al companiei Lloyd, un călător a p. 59
stat patru zile în Sulina din cauza timpului nefavorabil de pe mare. Din 27 de nave aflate în port, 7 au pierit. Nava nu putea ieși în larg. O alta, care venea de la Constantinopol, nu a putut intra, iar pasagerii și marfa au fost mutați încet, asigurându-i că se află în afară de pericol; în acest timp canalul era mărginit la dreapta și la stânga de carcase ale navelor eșuate. Nimic mai sinistru. O plajă goală cu niște bordeie. Astăzi locul a devenit animat, chiar vesel. Iată clădirile, magazinele, arborii, un oraș aflat la începutul său, o viitoare Veneție.

Furtuna care s-a declanșat în noaptea de 30 spre 31 august 1871 a făcut vizibilă diferența dintre starea de dinainte și cea actuală. Treizeci și trei de nave se găseau la traversarea strâmtorii. Neputând să iasă din îndiguire, piloții au încercat cel puțin metoda folosită de marinarii aflați în primejdie. Au urcat pe mica ambarcațiune a Comisiei Europene, s-au apropiat de bară și au ghidat cum au putut navele aflate în primejdie. Treizeci dintre ele, grație indicațiilor primite, au putut să înainteze pe canal, să treacă de bară și să intre în fluviu. Numai trei dintre ele, // p. 60
aflându-se într-o poziție nefavorabilă, nu au putut înainta, au rămas în mijlocul furtunii și au fost în mare pericol ziua și noaptea următoare. Din fericire două au avut ancore bune și a doua zi, profitând de o acalmie au intrat în radă fără nicio avarie. Numai o ambarcațiune otomană a fost aruncată pe țărm, dar echipajul a putut fi salvat.

VIII. Aspectul Deltei

Delta nu este un deșert de păpuriș. La dreapta, coborând, se află pădurea Caraorman[67]; pe malul stâng, cea de la Letea[68]. Într-o oră și jumătate, o șaretă, la

[67] *Kara-Oman*, pădure de stejari, frasini, plopi, aflată pe grindul cu același nume de pe brațul Sulina din Delta Dunării, declarată din 1940 monument al naturii.

[68] *Leti*, pădure din Delta Dunării, aflată în perimetrul comunei C.A. Roseti, jud. Tulcea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care erau înhămați trei cai zdraveni ne-a dus în această ultimă pădure, care avea arbori ofiliți și dune de nisip. Pădurea nu se putea reface, pentru că era lăsată pentru păşunatul animalelor sălbatice. Am văzut două sate, unul rus şi unul românesc, total diferite. Ne-am reîntors pe malul mării însoțiți de pelicani şi pescăruşi.

p. 61 Imensul peisaj al Deltei nu este lipsit, până la urmă, de un anumit farmec. Dimineața, în josul fluviului, păsările par negre, pentru că soarele răsare în spatele lor. Seara digurile, farul de la nord par scăldate într-o lumină puternică; păsările au atunci o albeață orbitoare, marea este albastră, verde sau galbenă, depinde de distanță, adâncime sau timp. La stânga, pădurea Letea se decupează la orizont. Navele intră cu avânt în curent, împinse de un vânt favorabil. Sunt câte şapte, opt sau zece. Admirăm dispunerea armonioasă a grupului de nave cu toate pânzele umflate de o briză binefăcătoare.

IX. Insula Şerpilor[69]

Insula Şerpilor este numită în greacă *Ofidonisi* şi prin corupere Fidonisi. Câțiva etimologi, prea zeloşi sau mai degrabă ignoranți ai limbii lui Homer[70],

p. 62 credeau că Fido venea de la Fides, care în // în latină înseamnă credință. Au acționat ca în cazul cuvântului *Veronique*, prin unirea limbii greceşti cu cea latină, traducându-l prin *Insula credinței*.

Această insulă era dedicată altădată lui Ahile[71]. În ultimul secol au apărut povestiri minunate ca aceasta: revenind din Crimeea, un căpitan al unei nave turceşti, pe nume Hassan, a fost aruncat de o furtună îngrozitoare pe Insula Şerpilor. Naufragiații, în număr de 25, au construit din resturile navei, colibe. Au petrecut un an întreg în aceste locuri dezolante, luptând împotriva elementelor naturii, supraviețuind prin pescuirea peştilor mari, a căror prindere era de multe ori periculoasă. Astfel, într-o zi căpitanul Hassan a fost angajat într-o luptă teribilă împotriva unui rechin care cântărea nouă sute de livre[72]. Naufragiații au sfârşit prin a se mânca între ei şi nu au mai rămas decât patru nefericiți, în momentul când sosirea unei nave i-a salvat de la disperare şi de la o moarte sigură. Sosind la

p. 63 Constantinopol, căpitanul Hassan şi-a arătat rănile de pe umeri şi piept, // făcute în timpul luptei cu rechinul de nouă sute de livre. Dacă aventura vă pare greu de crezut vă trimit la *Istoria Imperiului otoman* al lui Hammer (L–LXVIII)[73].

Nu numai că nu am întâlnit rechini antidiluvieni, dar am fost asigurat că nici un suflet aflat în viață nu a văzut un singur şarpe. Poate s-au mâncat între ei, precum tovarăşii căpitanului Hassan [...] Această insulă, care nu este menționată în tratatul de la Paris printre teritoriile cedate, trebuie să rămână Rusiei? Este o anexă necesară gurilor Dunării? Putem adăuga că Insula Şerpilor nu a fost menționată în

---

[69] Insulă în Marea Neagră, denumită Leukos în greaca veche. Legendele o indică drept insula unde a fost îngropat Ahile.

[70] Poet şi rapsod grec legendar, căruia i se atribuie scrierea Iliadei şi Odiseei.

[71] *Achille*, erau al mitologiei antice.

[72] O livră = cca. 500 grame.

[73] Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856), orientalist austriac, autorul lucrării *Geschichte des osmanischen Reiches* (10 volume).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

tratatele din 1812[74], 1829[75] şi că dacă într-una din aceste perioade a devenit o posesiune rusă ca un tot împreună cu gurile Dunării, la fel se va întâmpla şi în 1856. // Un vas a plecat din Odessa în 1856, cu un funcţionar rus şi cu materialul p. 64
necesar pentru un far, pentru a restabili vechea ordine de lucruri; dar turcii i-au devansat pe adversarii lor, iar amiralul Lyons[76] a trecut prin faţa insulei cu câteva nave. Ruşii s-au retras. Protocolul din 6 ianuarie 1857 a decis ca Insula Şerpilor să urmeze soarta gurilor Dunării şi a fost astfel anexată Turciei, care continuă să întreţină un far.

X. Braţul Sfântul Gheorghe–un echipaj anglo-francez

Dimineaţa am plecat la orele opt împreună cu M.G, englez şi unul dintre inginerii Comisiei Europene, într-o trăsură mică. Urmând marea în direcţia sud, regiunea este plată, dar ajungem la o mică denivelare formată de o dună; o câmpie se întinde în spate. Ajungem la satul Sfântu // Gheorghe[77], la gura Sfântu p. 65
Gheorghe, pe malul stâng, format din şaizeci de căsuţe de pescari ruşi. Am mâncat caviar proaspăt abia pescuit. Suntem găzduiţi la un grec, pe care îl cheamă bineînţeles Costaki. Am fost cu barca pe insula Olinca[78] şi în largul mării. Este mult mai vesel ca partea Sulinei. Pentru o lungă perioadă de timp, ca preotul lui Apollon, ne plimbăm în linişte pe marea zgomotoasă: *Para thina polisflovoio thalassis*, recitând versuri din Homer. Industria locală constă în pescuitul sturionilor şi al murenelor, un alt peşte mare care le seamănă, dar a cărui carne nu este atât de suculentă. Pescarii fixează cârligele ascuţite în care peştii se zgârie la început şi apoi se prind în ele.

Ziua plecăm din Sfântu Gheorghe, cu un vapor. Ţărmurile sunt mai denivelate decât cele din Sulina; sunt mulţi arbori. Imediat pe malul drept apar mici înălţimi şi nu întârziem să zărim cele cinci coline sau Beştepe care sunt mai înalte. La picioarele primei se află satul Beştepe, care se numeşte oficial Mahmudia[79]. Acolo, am avut fantezia de a coborî şi de a merge pe jos în jur de treizeci de kilometri care ne separă de // Tulcea. Zis şi făcut. Iată-ne, doi aventurieri, p. 66
măsurând sprinten jumătatea coastei care mărgineşte mlaştinile, lacurile şi stufărişul, doi călători vajnici. Am plecat de pe vas numai de trei ore. La jumătatea lui noiembrie zilele nu erau atât de lungi. Noaptea, iată o colină terminată printr-o stâncă care avansează în Dunăre. Este ora şase! Fără îndoială este Tulcea. Trecem de primele case, fără a binevoi să ne informăm. În curând întunericul creştea, casele au dispărut, câmpul este gol; câinii mari latră şi au devenit ameninţători.

---

[74] Pacea de la Bucureşti din 1812, încheiată în urma războiului ruso-turc (1806–1812).

[75] Tratatul de pace de la Adrianopole din 1829, încheiat în urma războiului ruso-turc (1828–1829).

[76] Edmund Moubray Lyons (1819–1855), căpitan britanic, care s-a remarcat în luptele de la Sevastopol, unde a fost şi rănit mortal.

[77] *Kedrilles* (în turcă Cedîrlez), sat, com., jud. Tulcea.

[78] *Olinka*, insulă pe braţul Sfântu Gheorghe.

[79] *Besch-Tépé* (cinci colline în limba turcă). Azi sat, com., jud. Tulcea. În intervalul 1968–2004 a fost sat al com. Mahmudia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Deci nu este Tulcea. Descopăr un țăran moldovean. Ne aflăm la Prislav[80], încă trei ore până la Tulcea. „Vrei să ne conduci?" „Nu vreau, căutați pe cineva care vrea". (Suntem fericiți de a vorbi româna, aici este limba comercială). După un sfert de oră sosea un alt moldovean. Acesta a fost de acord <să ne fie ghid>. I-au mai trebuit trei sferturi de oră, pentru a-și pune opincile. Ne-a condus pe un drum desfundat la Malcoci[81], sat german, unde după mai multe discuții, am găsit o trăsură, adică o mică căruță plină cu fân. Am fost bine primiți într-o casă catolică alsaciană, de un cârd de tinere fete adormite, care s-au trezit râzând și făcând
p. 67 glume. // Erau orele opt. La drum, ce este acest zgomot! Jandarmi călare, strigăte răguşite, o trăsură. Paşa şi ceilalți tovarăşi ai noştri avertizați de echipajul vaporului, erau neliniştiți. Credeau fie că ne-am pierdut, fie că am fost jefuiți, asasinați sau în primejdie să ne petrecem noaptea, afară, pe drumurile Babadagului[82]. Nu ne-am simțit pierduți de tot. Am ieşit destul de bine din împrejurarea nefericită şi am constatat că nu aveam nevoie să fim salvați. Am fost primiți cu ospitalitate de Ismail bey[83]; şi apoi ce apetit! După o masă excelentă, a urmat un somn binemeritat!

XI. Brațul Chilia

Când se coboară pe Dunăre, venind dinspre Galați, în loc să întoarceți brusc la dreapta, pentru a naviga pe brațul Tulcea, continuați să mergeți drept şi intrați pe brațul Chilia, adevărata Dunăre cu 18/28 apă, un canal adânc şi larg. Ajungem
p. 68 imediat la Ismail. Înainte de a ajunge în // oraş am zărit cetatea cu cele trei biserici, dintre care două sunt vechi moschei. Ruşii au cedat cetatea Ismail în 1856, dar fără fortificații; au vândut materialele. Moldovenii i-au reclamat. A fost un proces internațional, care dura încă în 1869. Puțin mai jos se află oraşul, numit de ruşi Tucicov[84], după generalul care l-a reconstruit. Vom reveni asupra lui.

Mai jos de Ismail este Chilia cu o fortăreață separată în aval; aceasta este în ruine. La dreapta este *stari* Chilia sau Chilia veche cu o biserică cu acoperişul verde. Am plecat din Ismail la orele patru dimineața, pe o ambarcațiune de război franceză. La orele opt, *Magicianul* se afla în fața satului Vîlcov[85], de unde începe o mare întindere de apă. De acolo începe delta, mai degrabă cea a brațului Chilia, care este fără nicio utilitate, pentru că nici unul din brațele Vechiul şi Noul Stambul sau Oceacov[86] nu este navigabil.

Tratatul de la Paris a redat moldovenilor Delta Dunării cedată de Rusia. În timp ce Europa era ocupată cu evacuarea trupelor austriece din principate şi cu

---

[80] *Prislau*, așezare localizată de săpăturile arheologice în apropierea satului Nufăru, pe brațul Sfântu Gheorghe.

[81] *Malkosch*, sat, com. Nufăru, jud. Tulcea.

[82] *Babadagh*, oraş, jud. Tulcea.

[83] Ismail bey, conducătorul sangeacului Tulcea.

[84] *Tuschkoff*. Este vorba de generalul Serghei Tucikov (1767–1839), guvernator al Ismailului între 1830–1836.

[85] *Wilcov*, sat pe malul Dunării, azi oraş în Ucraina.

[86] Braț al Dunării ce se desprinde din brațul Chilia. Se află pe teritoriul Ucrainei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

disputa cu privire la accesul Rusiei la lacul Ialpuk[87], care are o ieşire la Dunăre, o prestidigitaţie făcută la Constantinopol a dat delta turcilor[88]. // Şi aceasta nu a fost p. 69
totul. La demarcaţia graniţei s-a luat ca limită nu braţul nordic, ci drumul spre Belgorod[89].

XII. La Vâlcov. Drumul spre Belgorod

Vâlcov este un sat rus al Moldovei, al căror locuitori au fost îndelung molestaţi de turci, stăpânii şi proprietarii Dunării. Chestiunea s-a aranjat de bine de rău, prin intervenţia Europei, dar mai mult rău decât bine. <Am ajuns când> se sărbătorea săptămâna Paştelui. Femeile erau îmbrăcate în costume populare ruseşti, din bumbac, în culori strălucitoare. Erau urâte. Bărbaţii erau frumoşi: aveau cămăşi pe deasupra pantalonilor evazaţi, cizme, o haină scurtă sau lungă, plisată pe spate. Totul avea un aer de bunăstare. Două bărci la care trăgeau la rame patru oameni voinici, ne-au dus pe braţul Belgorod[90]. Cred că este numit aşa, pentru că se află lângă oraşul alb, Akkerman[91], numit aşa în turcă, Belgorod, în rusă. Acest curs de apă rapid curge // între două maluri pline de păpuriş de unde zboară stârci, pescăruşi şi mari p. 70
păsări migratoare. Papura este binecuvântarea Deltei. Este înaltă de trei metri sau mai mult. Din ea se fac case, acoperişuri sau este folosită la încălzit.

Odată intraţi în Marea Neagră ajungem imediat lângă Jibrieni[92], care are o biserică cu acoperişul verde şi mori de vânt. Am vrut să debarcăm mai departe, la sud de lacul Kunduc[93], dar lama s-a zdrobit de malul plat. Doamnelor care ne acompaniază sau mai bine spus, care ne acompaniau, nu le lipsea curajul; noi am vrut să le protejăm de eventualitatea de a fi udate. Revenim pe acelaşi mic braţ, după ce am oprit să privim Marea Neagră, să răscolim nisipul, să căutăm scoici, aşa cum se face pe malul oricărei mări, fără a simţi oboseala...Pescarii ruşi îşi fac semnul crucii înainte a bea. Sunt plini de grijă, ospitalieri, sunt amabili, mai ales faţă de tânăra, care le vorbea limba cu un farmec aparte.

XIII. Viitorul port al României p. 71

Reveniţi în Vâlcov, am plecat la orele patru dimineaţa, pentru a merge la Jibrieni, pe pământ. Avem trei atelaje cu nişte cai buni. Este frig, trebuie să

---

[87] *Jalpouk*, lac în Ucraina.

[88] Delta Dunării, conform conferinţei din ianuarie 1857 a fost luată Moldovei şi dată Imperiului otoman.

[89] Belgorod, în limba turcă Akkerman. Graniţa între Imperiul otoman şi cel rus a fost stabilită pe drumul care ducea spre acest oraş, care astăzi face parte din Ucraina. Eroare. În fapt este vorba despre Bolgrad, oraş în Ucraina de astăzi, nu de Belgorod, numit în turcă Akkerman, oraş în Rusia. Delimitarea graniţei dintre cele trei judeţe din sudul Basarabiei şi Imperiul rus, conform prevederilor Tratatului de pace de la Paris, a fost o problemă care a dus la răcirea relaţiilor dintre Franţa şi Marea Britanie. Anglia dorea respectarea prevederilor Tratatului, care alungau Rusia de la gurile Dunării, iar Franţa dorea ca Rusia să aibă oraşul Bolgrad, având astfel indirect acces la Dunăre. În cele din urmă Bolgrad a revenit Moldovei.

[90] Canal care se desprinde din braţul Chilia, aflat pe teritoriul Ucrainei.

[91] Akkerman, Belgorod, oraş în Ucraina. Canalul nu se află lângă oraşul Belgorod.

[92] *Jibriani*, astăzi Prymorske, sat, com., raion Odesa, Ucraina.

[93] *Kondouz*, liman, reg. Odessa, Ucraina. Se mai numeşte şi Sasic.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mergem repede. Mergem de-a lungul râului, apoi traversăm o mică dună de nisip cu urme de graminee. Înainte de a sosi la Jibrieni, iată două lacuri, unde pescăriile sunt arendate. Zidurile de păpuriş împiedică nisipul să invadeze apa. Aici mica dună se află la marginea mării.

Pe înălţimea de la Jibrieni, solul, până atunci nisipos şi mlăştinos, se schimbă dintr-o dată. Este acoperit de păşuni înverzite. La orizont se zăresc turme de animale, pe care le luăm drept arbori. La nord acest platou este mărginit de o înălţime de pământ. Este faimosul *Val al lui Traian*[94], care începe de la Galaţi şi se
p. 72 sfârşeşte la Bender[95], pe Nistru. // În spatele valului, natura este în schimbare. În zare descoperim lacul Kunduc sau Sasic, separat de mare prin continuarea micii dune de nisip, pe care abia am traversat-o. Am dejunat afară, pe o movilă, unde s-a oprit şi prinţul Carol de România, anul trecut[96], când a venit la Vâlcov, pe *Magician*. Traversăm Jibrieni la întoarcere. Aceeaşi urâţenie a femeilor. Stofele din care sunt făcute rochiile lor şi cămăşile bărbaţilor sunt ciudate; sunt după gustul tătăresc; domină roşul şi galbenul strălucitor; îmbinarea culorilor este bizară. Materialele sunt înflorate sau în linii după gustul turcesc.

Un moldovean, preot în Vâlcov, a venit să mă întrebe dacă poate să viziteze cu soţia sa, *Magicianul*. Ea are o pălăriuţă şi o crinolină, ca soţia unui mic funcţionar nevoiaş. Mi se pare normal, că preotul, dacă se căsătoreşte, să rămână asemenea ţăranilor şi să nu tindă să intre în categoria micilor boieri, funcţionarilor sau cinovnicilor[97] ruşi, în română, ciocoi. Este mult de vorbit pe marginea subiectului de sus, iar *Magicianul* trebuia să se pregătească de plecare; trebuia să pornească spre Ismail. //

p. 73 *XIV. Meridianul*

Una dintre curiozităţile din împrejurimile Ismailului este meridianul, aflat la o distanţă de cinci verste, lângă satul Necrasovca Veche[98], în faţa oraşului Tulcea. Pentru a descrie acest monument cel mai bine, redăm descrierea făcută de maiorul Dimitrie Asachi[99]. „Acest monument este construit din fier. În cavitatea sa interioară are o placă de argint, pe care au fost gravate etapele lucrărilor întreprinse timp de treizeci şi şase de ani, sub direcţia celebrului astronom *Struve*[100], de la observatorul din Pulcovo[101], de lângă Sankt-Petersburg, care este unul dintre punctele traversate de acest arc meridian. Astăzi serveşte drept prim meridian
p. 74 pentru hărţile ruseşti, ca acela de la Greenwich, pentru englezi, astfel că ruşii // nu

---

[94] Complex de fortificaţii construit în timpul împăratului Traian. Acestea se găsesc pe teritoriul României, Moldovei şi Ucrainei.

[95] Localitate în Republica Moldova.

[96] Prima călătorie a prinţului Carol I în judeţele din Basarabia de sud a avut loc în noiembrie 1866; în iulie 1867 face o nouă călătorie în Delta Dunării, pe canoniera franceză *Le Magicien*. Textul se referă la a doua sa călătorie.

[97] *Tchinovnik*, funcţionar de stat.

[98] *Nekrosini*, sat, raionul Ismail, Ucraina.

[99] Dimitrie Asachi (1820–1868), inginer, fiul cărturarului Gheorghe Asachi.

[100] Friedrich Georg Wilhelm Struve (1793–1864), astronom german.

[101] Observatorul astronomic al Academiei de ştiinţe din Rusia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

calculează longitudinea geografică după insulele Feroe[102] de unde menționatul meridian se desparte la 46°44' către est. Ei iau drept punct de pornire meridianul numit, care începe la gurile Dunării (brațul Chilia), trece pe lângă Chișinău, traversează Podolia, Lituania și Finlanda și are cealaltă extremitate în Suedia, la Marea Înghețată, mai ales în golful Thana[103] [...] Lungimea meridianului se găsește între 25°20', gradul corespunzând a douăzeci de leghe franceze[104]. Monumentul se găsește dedesubtul a 45° latitudine, adică la distanță egala de poli și Ecuator, oferă particularitatea că în zilele echinocțiului de primăvară și de toamnă, adică la 21 martie și 23 septembrie, umbra monumentului proiectată pe pământ este la amiază egală cu înălțimea acestuia, care este de trei metri. La baza monumentului se află o suprafață pătrată cu latura de 2 metri și o balustradă care îl protejează. Inscripția următoare în latină și rusă se află pe monument: limita de sud a meridianului de 25°13', care pornește de la Dunăre până la Oceanul Arctic și traversează Rusia, Suedia și Norvegia din ordinul și sub auspiciile împăraților Alexandru I[105] și Nicolae I[106] și al augustului rege Oscar I[107], din anul 1816, până în 1852, printr-o muncă continuă au măsurat geometrii a trei națiuni. Latitudinea este de 45°20'28''. Arcul meridianului, de care este vorba aici și care traversează Rusia, este cel mai lung care a fost măsurat în Europa. Numai englezii au măsurat în India unul de 30°.

Capitolul VI. Basarabia

I. Ismail

p. 76

Urcând pe brațul Chilia, *Magicianul* s-a oprit în fața Ismailului. Trăsura episcopului moldovean ne aștepta la debarcader. Am parcurs repede străzile largi ale acestui oraș, trasate după un plan vast, conform acelui ideal de grandoare, ce caracterizează anumite creații rusești. Casele au un singur etaj. Există locuri de plimbare, magazine cu firme franțuzești. Am ajuns la casa episcopală, unde am fost primiți cu amabilitate. Monseniorul Melchisedec[108] // este un om tânăr încă, cu o p. 77
figură plăcută. Are o ținută demnă și elegantă. Cunoaște limbile: franceză, rusă, greacă. A fost educat în seminarul Pecerska[109] din Kiev. A fost trimis de curând la curtea Rusiei cu domnul Jean Cantacuzino[110]. Am fost împreună cu episcopul, comandantul gării franceze, alți doi călători și suita oficială, la slujba din catedrala

[102] Grup de insule din nordul Oceanului Atlantic

[103] Râu în Norvegia.

[104] Leghe, unitate de măsură a lungimii. Cea mai folosită este cea britanică = 5,55 km.

[105] Alexandru I (1777–1825), împărat al Rusiei (1801–1825).

[106] Nicolae I (1796–1855), împărat al Rusiei (1825–1855).

[107] Oscar I rege al Suediei și al Norvegiei (1844–1859).

[108] Melchisedec Ștefănescu, Mihai cu nume de mirean (1823–1892), episcop eparhiot (numit de A. I. Cuza) al noii eparhii Dunărea de Jos, cu reședința la Ismail (1865–1879), iar din 1879 episcop al Romanului, unde a păstorit până la moarte; istoric, membru titular al Academiei Române.

[109] *Petcerski*, ansamblu mănăstiresc vestit aflat pe malul Niprului.

[110] Este vorba de misiunea celor doi trimiși ai statului român la curtea imperială rusă, în anul 1868.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

construită de ruşi. Biserica este mare şi curată [...] Este frumoasă...şi Saint-Sulpice[111] este frumoasă. Nu, nu mă voi obişnui niciodată cu stilul academic aplicat edificiilor religioase. Nu am acceptat niciodată această ocultare, această deturnare completă a simbolurilor creştine, aceste ştergare atârnate în lemn aurit, aceste astragale, aceste ornamente banale, aceşti nori, aceste perdele sculptate, această antichitate falsă. Acest stil este întâlnit peste tot: biserici catolice, ortodoxe, moschei. Acest stil este valabil pentru un teatru, o închisoare, pentru tot ce vrem, pentru un stabiliment balnear. Românii ar trebui să continue în pictură şi arhitectură tradiţia bizantină, adaptându-l vremurilor, noilor sisteme de construcţie. Episcopul Melchisedec m-a încredinţat celor doi diaconi, pentru a mă duce la
p. 78 preotul catolic, // care are o modestă, o foarte modestă capelă şi o locuinţă şi mai modestă, pe care o împarte cu un fotograf polonez ca şi el. Am vizitat biserica. De zece ani de când este aici, capelanul nu a văzut nici un şef de gară sau un consul. Mi-a întors vizita la episcopul ortodox. Nu se văzuseră niciodată. S-au întâlnit cu o emoţie, ce nu avea nimic ostil.

Am mers să vedem vechea fortăreaţă. Construcţiile sunt în ruine. Era un oraş militar. Oile păşteau liniştite. Am fost să vizitez vechea moschee transformată în biserică... Clopotele au fost turnate din tunuri turceşti. Paznicul este un rus de optzeci de ani. Are un aer de vechi soldat din lemn, om de ispravă de altfel. Este singurul produs al civilizaţiei. Iată câteva tunuri distruse. Ieşind din fortăreaţă am fost să vedem vechile clădiri ale marinei, care se află pe malul micului râu Repida[112], prin care lacul Ialpuk şi Cugurlui[113] comunică cu Dunărea. [...]

p. 85 *III. De la Ismail la Bolgrad*[114]

Am plecat din Ismail în două trăsuri descoperite, la care erau înhămaţi patru cai ruseşti, solizi, dar rapizi, care aveau hamurile ornamentate fin, cu bumbi auriţi, curele plate şi frâie fără urechi. Clopoţeii sunt ataşaţi la capră. Vizitii aparţin sectei ruse a staro-veri, credincioşilor de rit vechi.

Mergem să vizităm Basarabia, Arabia vechilor bessi[115]. Mai întâi o vastă câmpie, care se pierde din vedere; la orizont apar tumuli. Mirajul face să se vadă la orizont întinderi de apă care nu există.

Aici încep coloniile bulgarilor[116] şi românilor. Casele sunt uniforme. Este primăvară: iarba este verde, iar prunii sunt în floare. Solul este bine cultivat, iar
p. 86 locuinţele sunt înconjurate de livezi. // După două ore de mers, drumul se schimbă dintr-o dată la stânga. Terenul coboară în pantă până la lacul Ialpuk, care are cel puţin cincizeci de kilometri lungime. Orizontul este mărginit de coline înalte. Pe

[111] Saint-Sulpice catedrală în Paris, a cărei construcţie a început în 1646 şi s-a terminat în 1745.
[112] Repida, râu în Ucraina.
[113] Liman în Ucraina.
[114] Oraş în Ucraina, centrul coloniilor bulgăreşti.
[115] Etimologia Bessi>Basarabia a fost susţinută de-a lungul timpului de mai mulţi istorici, printre care Dimitrie Cantemir, Gheorghe Şincai.
[116] Sudul Basarabiei a fost colonizat cu populaţii străine. Printre acestea au existat şi colonii bulgăreşti, găgăuze etc.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

culme, la dreapta şi la stânga, continuă acest lanţ neregulat, dar neîntrerupt al acestor tumuli, care fac poezia şi misterul acestor ţinuturi. În sfârşit după ce am trecut prin mai multe sate colonizate, am văzut domul marii biserici din Bolgrad[117], capitala coloniilor, care se află la patru ore distanţă de Ismail. Această biserică, în stilul Sfântului Isaac din Sankt Petersburg este cea mai mare din România.

Bolgrad are o mie cinci sute de familii. Casele sunt aşezate la linie. Strada cea mai strâmtă are lărgimea bulevardului care porneşte de la domul Invalizilor[118] şi ajunge la fântâna Grenelle[119]. Admirăm o mare grădină publică, care coboară până la lac, de unde avem o privelişte frumoasă.

IV. Bulgarul în libertate

Localul prefecturii, unde noi am coborât, este // murdar. Prefectul ne-a spus p. 87
că este vina predecesorului său. Cum el nu este acolo decât de două luni, nu a avut timp să facă curăţenie; trebuie să găsească pe cineva să curăţe.

Seara primim vizita oficialităţilor. Distingem directorul şcolii centrale susţinute de colonişti. Seara se termină cu o degustare de ceai în pahare, după moda rusească. Aici bulgarii se bucură de libertate şi putem vedea de ce sunt capabili. I-am văzut bogaţi, avizi de cultură şi bine organizaţi.

28 aprilie 1868. Dimineaţa am mers la biserica mare, care era plină de lume. Cântecele sunt în rusă după moda impusă de Caterina a doua[120]. Era frumos şi atrăgător, dar profan în comparaţie cu pietatea ritului grec. Vocile cântăreţilor sunt remarcabile.

Bulgăroaicele sunt îmbrăcate după modă: crinolină, pălării franţuzeşti, dantele, caşmir franţuzesc, toci.

Vizităm şcoala centrală, pentru care coloniştii plătesc 120 000 franci pe an. Iată un cabinet de fizică, o bibliotecă cu cărţi de ştiinţă în franceză, din păcate şi romane. Suntem rugaţi insistent // să ne iscălim. S-a organizat o tipografie cu litere p. 88
bulgăreşti, româneşti şi greceşti. Directorul a studiat la Praga, centru internaţional al limbii slave. El cunoştea franceza. Medicul bulgar a studiat la München; vorbeşte de asemenea limba noastră şi pe cea germană.

Bulgarii din Bolgrad publică o revistă în limba lor, cu titlul emoţionant: *Munca în comun*. Programul a fost tras sub ochii noştri. N-au ieşit, după ştiinţa noastră, decât trei numere.

V. Coloniile

Bolgrad este capitala coloniilor fondate altădată de către ruşi, pe aceste meleaguri devastate de război. După anexarea la Moldova a acestei părţi a Basarabiei ruse, coloniile sunt împărţite în mai multe judeţe româneşti. Locutorii

[117] Catedrala „Schimbarea la faţă" a cărei construcţie a durat din 1833 până în 1838.

[118] Ansamblu de muzee şi construcţii din Paris, închinate istoriei militare a Franţei; locul unde se află şi mormântul lui Napoleon I.

[119] Fântână din Paris construită în secolul al XVIII-lea.

[120] Ecaterina a II-a, împărăteasa Rusiei (1762–1796).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

lor aparţin celor cinci naţiuni: bulgară, română, rusă, albaneză, găgăuză. Ultimii
p. 89 sunt numiţi aşa ortodocşii // care nu vorbesc decât limba turcă şi se cred de origine bulgară. Iată, după o statistică care mi-a fost dată în 1868, repartiţia acestei populaţii în districte diferite din Ismail şi Cahul:

judeţ	colonie	bulgari	găgăuţi	ruşi	români	albanezi	total
Ismail	19	2000	627	136	659	152	3 619
Cahul	19	223	1 115	32	2308		3678
Total	38	2268[121]	1742	168	2967	152	7297

N.B Au numărat printre bulgari, nu ştiu motivul, patru greci, un ţigan şi doi evrei.

[...]

p. 106 *X. Basarabia moldovenească. Un vechi Rubicon*

În aceeaşi vale se află colonia bulgărească Hadji Abdulah, al cărei nume
p. 107 provine de la tătari, vechi // locuitori ai Bugeacului[122]. Am vizitat şcoala: băieţii învăţau catehismul; biserica este plăcută şi curată. Această colonie moldovenească este asemănătoare celor bulgăreşti, numai că are mai mulţi funcţionari. Hadji Abdulah este o subprefectură. Unul dintre micii ciocoi vorbeşte bine franceza.

Vizităm grădina publică care este mare şi frumoasă, cu o pepinieră a serviciului coloniei. Se spune că moldovenii din colonie nu sunt bine primiţi la şcoala centrală din Bolgrad, unde domină spiritul bulgar, cu toate că toate coloniile contribuie la funcţionarea acesteia. Primarul este o personalitate, i-am strâns mâna. La profesorul şcolii, am găsit o fată drăguţă, nu cu totul lipsită de cochetărie, dar îmbrăcată simplu şi demn, care, cum întâlnim deseori în rândul ţăranilor români, ne serveşte cafeaua pe o tavă. Privirile noastre iscoditoare nu au tulburat-o; simţim că are încredere deplină în noi, ca şi în ea însăşi. Este o frumuseţe naturală.

În colonii drumurile sunt trasate ca în partea vecină Rusiei: drumuri există mai mult pe hârtie. Din multe puncte de vedere această regiune este încă un proiect. În colonia Cişmea am oprit un găgăuz, spunându-i în turcă: *Ghel bourda*![123] A
p. 108 confirmat că el şi întreaga sa familie vorbea turceşte. Am vrut // să-l întrebăm mai multe, dar fără succes. Ce ar putea dori aceşti patru ciocoi? Evident că nu-i inspirăm aceeaşi încredere ca tânăra fată de adineauri. Am ajuns la Reni[124], lângă care se găsea altădată carantina rusească. Şeful vămii are bunătatea de a ne oferi prânzul. Tânăra sa soţie, fiică de preot, vorbeşte bine franceza, pe care a învăţat-o în ţară.

Ne-am întors la Galaţi pe un drum complet renovat; traversăm Prutul, Rubiconul din 1853. Încă mai aud ştirile de atunci, în momentul în care ruşii erau concentraţi în Basarabia... Acest râu este strâmt şi adânc. Este o şosea scurtă între Dunăre şi lacul Brateş. Intrăm în Moldova propriu-zisă [...]

---

[121] În fapt 2 223.

[122] *Boudjak*, regiune în nordul gurilor Dunării.

[123] Vino aici!

[124] Oraş pe malul Dunării, centru administrativ al raionului cu acelaşi nume, regiunea Odesa, Ucraina.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Această mică provincie a Bucovinei[125], uitată sau puţin cunoscută, aflată între Galiţia şi Moldova, este pământul binecuvântat şi refugiul sectarilor, atât creştini cât şi evrei. La o distanţă egală, între Cernăuţi şi Suceava se află Fântâna Albă[126], unde locuieşte arhiepiscopul mitropolitan al credincioşilor de rit vechi. El este cel care unge preoţii, pentru toată Rusia, unde prezenţa sa nu ar fi tolerată. Mă opresc aici, pentru // a reveni asupra credincioşilor de rit vechi, pentru că <mai departe> p. 121 cursul călătoriilor mele mă va duce în special în lumea slavă. Spun numai că guvernul rus merge pe calea toleranţei în privinţa creştinilor de rit vechi, iar scaunul episcopal de la Fântâna Albă[127] este în primejdie de a-şi pierde importanţa, care a fost destul de mare până în prezent, din moment ce numărul credincioşilor de rit vechi din Rusia este evaluat la 10 milioane de persoane. Dar trebuie să vorbesc aici de biserica română sau moldoveană din Austria ale cărei destine au fost legate, până în ultimii ani, de scaunul patriarhal sârb de la Carlowitz[128].

Se pare că ultimul episcop ortodox român de Cernăuţi[129], monseniorul Hacman[130], a prevăzut grandoarea apropiată a scaunului său, pentru că a construit un edificiu magnific în stil bizantin, din cărămidă, ce cuprindea: catedrala, seminarul, locuinţa episcopală şi un palat pentru împărat. Îi era uşor să prevadă viitorul, pentru care lucrase din plin. Un alt motiv al monseniorul Hacman pentru marea cheltuială, ar fi fost şi caracterul precar al fondurilor religioase, asupra cărora liberalii centralizatori ar fi pus mâna într-o zi, după cum au obiceiul în toate ţările; pentru că trăsătura după care îi putem recunoaşte peste tot este înclinaţia spre lux a bunurilor bisericeşti. // Episcopul nu are la dispoziţia sa acest fond religios, p. 122 dar înţelegem imensele resurse, pe care le poate folosi în construcţiile sale, când ştim că o treime din ţară aparţine mănăstirilor şi bisericii.

În timpul lungului episcopat al lui Hacman s-a întâmplat o mare schimbare în lumea ortodoxă sau greco-schismatică a Austriei.

Până în anul 1864 toţi ortodocşii din Imperiul austro-ungar au format o singură biserică, al cărui şef era patriarhul sârb, mitropolitul de Carlowitz. Românii din Austria, adică cei din Transilvania, moldovenii din Bucovina, suportau *nerăbdători jugul sârbilor*, dacă putem vorbi de o dominaţie, din moment ce românii luau parte la administraţia comună spirituală şi temporară a bisericii. Singura supremaţie a sârbilor era aceea că demnitatea patriarhală era ataşată de scaunul episcopal de la Carlowitz. Printr-un decret imperial din 24 decembrie 1864, episcopul de Sibiu a fost numit mitropolit autonom şi autocefal, pentru toţi

---

[125] *Boukovine.*

[126] Localitate în Ucraina, sediul Mitropoliei creştine de rit vechi în perioada 1846–1940.

[127] Fântîna Albă, sat în comuna Volcineţ, raionul Adâncata, regiunea Cernăuţi, centrul spiritual al credincioşilor de rit vechi, din 1846 aici se afla mitropolia creştină de rit vechi.

[128] *Carlovitz*, Karlowitz, oraş în provincia autonomă Voivodina, Serbia, sediul întâistătătorului bisericii ortodoxe sârbe din 1713.

[129] *Tchernovitz*, oraş în Ucraina.

[130] *Akman*, Eugenie Hacman (1793–1873), episcop al Bucovinei, arhiepiscop al Cernăuţilor, mitropolit al Bucovinei şi al Dalmaţiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

românii din Austria, atât românii din Transilvania, cât şi moldovenii din Bucovina. Partajul fondurilor comune a fost reglementat numai în 1871.

p. 123 Iată ce este bine, dacă ne plasăm din punct de vedere // al naţionalităţilor: sârbi din Voivodina, de la graniţa militară, din Dalmaţia şi de la gurile Kotor[131] erau reuniţi sub patriarhul sârb de la Carlowitz, în timp ce românii se revendicau toţi de la mitropolitul român de la Sibiu, care era atunci baronul Şaguna[132].

Ţinem cont şi de dualismul care separă astăzi Austria în două părţi aproape independente. Diviziunea între Cis şi Transleithania[133] nu coincide cu diviziunea populaţiei pe naţionalităţi. Patriarhul sârb stătea la Carlowitz, adică în partea maghiară, avea două sufragante, sârbeşti de asemenea, la Zădar[134] în Dalmaţia şi la Kotor, adică în Cisleithania. De asemenea mitropolitul român, rezida în partea maghiară, cu un sufragant, român ca şi el, monseniorul Hacman, care rezida în Bucovina, adică în Cisleithania.

În logica celor două principii de organizare sau mai bine spus de dezorganizare austriacă, ar fi fost ca fiecare jumătate a monarhiei să aibă două biserici ortodoxe independente, una sârbă şi alta română; dar cum scaunul din Zădar nu contează mai mult decât cel din Kotor, care este o creaţie recentă, au

p. 124 făcut o alegere greşită // : scaunul de la Cernăuţi a fost detaşat de cel de la Sibiu şi erijat în metropolă cisleithană, iar episcopii sârbi din Zădar şi Kotor îi sunt supuşi. Aceasta nu este totul; mitropolitul Moldovei de Suceava-Iaşi, a protestat împotriva ridicării la rangul de mitropolit a vechiului său sufragant de Cernăuţi-Rădăuţi.

Hacman nu s-a bucurat mult de noul său titlu, nici de frumosul său palat de la Cernăuţi, a murit în 15 aprilie 1873. Nu credeţi în rezonanţa numelui său, care este germană, Hacman era fiul unui ţăran român din Bucovina.

Succesorul său, Bendela[135], a murit în apele de la Franzensbad[136] în luna august 1875 [...]

p. 125 *III. O aniversare*

În luna octombrie 1875 s-a sărbătorit la Cernăuţi centenarul anexării Bucovinei la Austria. În acelaşi timp a fost inaugurată în oraş o universitate germană[137]. Această dublă sărbătoare a produs în toată România şi în special în

p. 126 Moldova o emoţie, care este departe de a fi favorabilă amintirii // anexiunii din 1775[138] şi perspectivei constituirii unei culturi străine în această parte a Europei orientale.

---

[131] *Cattaro*, oraş în Muntenegru, situat în golful cu acelaşi nume pe coasta Mării Adriatice.

[132] Andrei Şaguna (1808–1873), mitropolit ortodox al Transilvaniei.

[133] Transleithania, teritoriu al Imperiului austro-ungar în care intrau: Ungaria, Croaţia, Slavonia, Dalmaţia.

[134] *Zara*, oraş în Croaţia, pe coasta Mării Adriatice.

[135] *Bendella*, Teofil Bendela (1814–1875), arhiepiscop al Cernăuţilor, mitropolit al Bucovinei şi Dalmaţiei.

[136] Oraş în Boemia, Republica cehă.

[137] Universitate înfiinţată în 1875, cu numele Universitatea Franz Iosef.

[138] Bucovina a intrat în componenţa Austriei în urma înfrângerii suferite de Imperiul otoman în conflictul cu Rusia din 1768–1774.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Chiar în aceeaşi perioadă a murit un boier moldovean, numit Hurmuzachi[139], lăsând moştenire guvernului român o numeroasă colecţie de documente, pe care a strâns-o în toată viaţa. Printre aceste documente se găseau, la momentul oportun, o serie de acte relative la un eveniment al istoriei diplomatice rămas până acum învăluit în mister, dezmembrarea din 1775. Hurmuzachi nu a avut timp să publice seria completă a documentelor cu ocazia centenarului, având în vedere că au fost publicate numai anumite bucăţi într-o broşură în limba franceză.

Nu ne putem face o opinie definitivă asupra valorii pieselor lăsate moştenire de Hurmuzachi decât atunci când vor fi publicate în întregime în textul original cu probe care să le ateste autenticitatea. Aşteptând să fie îndeplinite aceste condiţii, ne permitem să fim rezervaţi. Ne vom mărgini, cu discreţie, la o analiză a broşurii, adăugând, pentru a o face înţeleasă, câteva explicaţii istorice, implorând indulgenţa cititorului, pentru rândurile ce vor urma [...]

V. Părăsind Bucovina p. 143

Este timpul să revenim la călătoria noastră din 1869. În perioada când ajungeam la Cernăuţi, trenul nu mergea prea departe. Un vizitiu evreu s-a angajat, pentru un preţ onest, să mă conducă la Roman[140] în două zile, într-o şaretă cu două locuri, trasă de patru cai buni. Am întâlnit acolo un biet preot francez care nu vorbea altă limbă decât <latina> vulgară şi pe cea maternă şi care a ajuns în Bucovina după multe necazuri. A plecat din munţii Lozère[141], pentru a lua orfanii fratelui său. L-am luat cu mine.

Am ajuns noaptea la Suceava[142], care este la frontiera cu Bucovina. Altădată era capitala religioasă a Moldovei, al cărei mitropolit poartă încă titlul de Suceava şi cel de Iaşi. Astăzi episcopul ortodox al Bucovinei stă la Cernăuţi unde vechiul // p. 144 sediu de la Rădăuţi[143] a fost transferat. Suceava şi-a pierdut strălucirea, dar are o aşezare pitorească într-un peisaj accidentat. Ca o particularitate am remarcat că un om urcat într-o clopotniţă, anunţă orele cu trompeta.

Părăsind acest frumos ţinut al Bucovinei, pentru a intra în România, nu mă pot opri să mă gândesc că moldovenii nu au avut noroc cu cei trei vecini, cu care natura vitregă i-a înconjurat. Austria le-a luat Bucovina în 1775; Rusia le-a răpit Basarabia în 1812[144]. Suzeranul care trebuia să le apere integritatea, nu numai că a consimţit la cele două dezmembrări, dar a vrut să-şi ia partea sa de prăjitură. În Tratatul de la Paris, Europa i-a atribuit Moldovei gurile Dunării, pe care Sublima Poartă a reuşit să şi le adjudece în curând, nu am ştiut niciodată de ce şi cum.

În ciuda acestei dezmembrări, Moldova a obţinut în Basarabia o retrocedare parţială. Iat-o în contact cu un al patrulea vecin, care poate lua încet-încet puţin

---

[139] *Hourmousaki*, Eudoxiu Hurmuzachi (1812–1874), istoric, politician, membru al Academiei române.

[140] Municipiu, jud. Neamţ.

[141] Munţi în Franţa.

[142] *Soutchava*.

[143] *Radautz*, municipiu, jud. Suceava

[144] Prin Tratatul de pace de la Bucureşti din 1812, Basarabia a intrat în componenţa Imperiului rus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

teritoriu, dar nu poate înghiți o provincie dintr-o înghițitură. Acest nou vecin este Marea Neagră, ai cărei pești, în ciuda voracității cunoscute sunt mai de încredere
p. 145 decât oameni. Deveniți limitrofi //cu Neptun, moldovenii speră că acest zeu păgân le-ar fi mai benefic decât Austria catolică, Rusia ortodoxă și Turcia musulmană.

p. 146

Capitolul IX. În Moldova

I. Topografie

După ce am trecut, ieri, frontiera moldavă, am trecut prin Fălticeni[145] și camaradul meu m-a părăsit la Roman, unde trebuia să schimb trăsura. Am găsit repede un alt evreu și o altă birjă. Plecând din Roman, am întâlnit un șir neîntrerupt de care încărcate cu mari butoaie de vin. Mulți vizitii sunt beți, unii chiar abrutizați, dar cei mai mulți sunt foarte veseli. Țăranul moldovean este mult mai nespălat
p. 147 decât // cel din Țara Românească. Câteva femei sunt aproape în zdrențe, dar curate. [...]

Moldova este mai mult lungă decât largă. La mijloc și de-a lungul ei domnește un lanț muntos, care împarte țara în două părți aproape identice. La vest se află bazinul Siretului și afluenții săi; la est valea Prutului, o parte din ea aparține Basarabiei rusești. De la Cotu-Mori[146], conform tratatului de la Paris, cele două maluri ale râului aparțin Moldovei până la confluența cu Dunărea mai sus de Reni.
p. 148 Moldova actuală numără // și cele trei districte Cahul, Ismail, Bolgrad. Valea Prutului ca și cea a Siretului începe în Bucovina. La vest se spunea altădată că lanțul Carpaților constituia granița cu Ungaria și este acuzată Austria că a ocupat rând pe rând izvoarele râurilor care coborau din munți. Am auzit povestea unei doamne care s-a culcat liniștită în casa sa de la țară. Noaptea borna granitei a fost mutată, iar dimineață s-a trezit în Austria.

Roman, Bacău,[147] Adjud[148] sunt traversate de afluenți care se varsă în Siret. Bistrița[149]la Roman, Trotuș[150]la Adjud, au stricat podurile construite pentru calea ferată de celebrul evreu Strousberg.[151] *Mi s-a spus că bătrânii din sate le au spus* inginerilor germani că solul ales pentru piloni nu era solid și le-au indicat un altul. Pe acest teren argilos, torentele nu strică construcțiile, solul alunecă. Bineînțeles că specialiștii au crezut că știu mai multe decât oamenii locului și nu i-au ascultat. În
p. 149 timpul marilor ploi, podurile alunecă în râu. //

---

[145] *Faltitcheni*, municipiu, jud. Suceava.

[146] *Kotu Morii*, sat, com. Porpicani, jud. Iași.

[147] *Bakou*

[148] *Adjoud*, oraș în jud. Vrancea.

[149] *Bistritza*, râu.

[150] *Trotouz*, râu.

[151] Bethel Henry (Heinrich) Strousberg (1823–1884) antreprenor german, renumit constructor de căi ferate. De numele său se leagă marele scandal politico-financiar, declanșat de dezvăluirea neregulilor în concesionarea construcției căii ferate: Roman-București-Vârciorova.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

De la Bacău o șosea merge spre saline, Adjud este punctul unde se deschide valea Oituzului, care este drumul cel mai scurt între Galați și Brașov. La Mărășești[152] drumul se bifurcă; un drum nou merge spre Focșani și de acolo spre Buzău și București. Noi mergem pe cel vechi, care duce spre Galați. Acesta, construit pe timpul domniei lui Mihail Sturdza[153] este bine întreținut. Arborii uscați sunt replantați; dar uite o întrerupere de un kilometru; este vechiul pat al Siretului, unde nu mai e urmă de șosea. Traversăm pe un pod de vase acest râu capricios care are mania de a-și schimba cursul din timp în timp. Urmează o coastă. Sus, mă întorc și zăresc un mic lanț muntos, care avansează spre Focșani. Pe coaste se află celebrele podgorii de Odobești[154]. Ne aflăm pe un platou întins, nici urmă de vale, acolo sfârșește lanțul muntos descris mai sus. Este stepa care coboară până la Dunăre; începem să zărim câțiva tumuli. Ajung la Tecuci[155], nu este nimic de povestit, este numai stepă; dar la dreapta dincolo de podgorii se zărește maiestuos linia Carpaților.

Trec prin Bârlad[156]; câteva frumoase păduri // rup monotonia peisajului. De-a p. 150
lungul drumului arborii au crescut deja.

Lângă Tecuci și lângă Galați văd terasamentul căii ferate. Pe drum am întâlnit roabele, acest mare motor al civilizației. Dați-mi multe roabe și voi speria munții. Ajung bine la Galați.

Astăzi o linie ferată unește Cernăuți de Galați, Brăila de București. Adio călătoriilor fermecătoare în trăsură, opririlor în fiecare sat, conversațiilor în hanuri; adio libertății și neprevăzutului. Trebuie să te supui fluierului conductorului; dar nu este nimic de spus: acesta este progresul.

II. O nuntă evreiască

Lumea din micul oraș...era reunită pentru o nuntă evreiască. Ceremonia civilă (introdusă în Dacia) a avut loc dimineața, așa cum scrie într-o invitație, în franceză, pe care o reproduc textual:

P.F

Avem onoarea să vă invităm să asistați la celebrarea ceremoniei de căsătorie a copiilor noștri:

Dra X

Cu

Dl Y

Care va avea loc în salonul magistratului de aici, în...ale lunii, la ora 1 după-amiază

Dl și Dna Dl și Dna

[152] *Marachesti*, oraș, jud. Vrancea.
[153] Mihail Sturdza, domn regulamentar al Moldovei (1834–1849).
[154] *Odobeschti*, oraș, jud. Vrancea.
[155] *Tecoutch*, oraș, jud. Galați.
[156] *Berlad*, oraș, jud. Vaslui.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Căsătoria religioasă a fost celebrată seara la logodnică. Toaletele erau ca la Paris, cu excepția anumitor excese. A fost solicitată croitoreasa artiștilor, pentru a fi copiate costumele acestora. Erau englezi, germani, câțiva români. Elementul israelit domina. Tinerele evreice sunt câteodată grațioase și suple, asemenea unor mlădițe de cedri. Dar ceea era cu adevărat remarcabil erau patru doamne grase
p. 152 precum turnul lui David.//

Un baldachin a fost amenajat în salonul principal. Rabinul, pe cap cu kipa[157] neagră, cu o robă neagră cu o stea albă, cânta psalmi în ebraică. A binecuvântat un pahar de vin; le-a dat să bea pe rând mirelui și apoi miresei; actul era scris în germană. Soțul a pus inelul miresei. Doi copii cu panglici pe brațe țineau lumânări în fața baldachinului. Soțul, copii, rudele care înconjurau cuplul, aveau pălării pe cap; așa este obiceiul. Cântecul este frumos și grav. Gândul mă duce spre spiritualitatea acestui rit, cel mai vechi din lume. În acest fel a fost căsătoria Fecioarei [...]

p. 190 **Capitolul XI . Urcând pe Dunăre – De la Galați la Giurgiu**

I. Pe apă

Între Galați și Brăila se află vărsarea Siretului în Dunăre. Plute lungi pe care se află saci de cereale puse pe o mică platformă, coboară pe acest râu. Sunt conduse de oameni solizi, români binefăcuți și iscusiți; mateloți excelenți.

De la Galați la Brăila, călătoria pe vapor durează numai o oră. Acest ultim port este cel mai frecventat de nave: am numărat paisprezece vapoare din fier, cu
p. 191 elice sub pavilion englez. //

Până la Hârșova relieful este plat și mlăștinos. În acest oraș, malul drept <al Dunării> este ridicat. Ruinele încoronează această înălțime. În centru se ivește o moschee mare și o frumoasă biserică creștină, pe care o salut în trecere. Bărcile turcești cu pânze, ascuțite și ridicate la ambele extremități sunt pitorești. Triunghiurile de la pupa și prova sunt acoperite de pătrate și romburi pictate în alb și albastru. Vela latină[158] a fost abandonată de câțiva ani pentru catargul cu bucăți de lemn transversale, ce susțin pânzele. Mateloții turci cu turbanele enorme și piepturile dezgolite, iscusiți și mulțumiți de munca lor, sunt mai simpatici decât domnii *effendi* apăruți după reforme. Vasele grecești sau românești, dimpotrivă, au forme moderne fără nimic pitoresc.

Pe puntea vaporului austriac sunt pasageri turci; de obicei se apropie de motor, pentru a se încălzi. Se roagă pe un covor, fără a respecta pe ceilalți, dar fără ostentație. Mănâncă încet, cu seriozitatea unui bou. Se vorbește în toate limbile. Pe maluri se văd încă bucăți de gheață aduse de dezgheț și zăpadă prin crăpături. Pe
p. 192 fiecare mal sunt posturi de grăniceri. // Din cauza ultimelor evenimente din

[157] *Calotte noir.*

[158] Tip de velă triunghiulară, care se atașa pe un catarg principal.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Bulgaria[159], a fost amplasat lângă fiecare gheretă un catarg în jurul căruia a fost puse paie îmbibate cu răşină. Noaptea se dă foc <la paie>, pentru a semnaliza.

Lângă înălţimea de la Cernavodă[160], Dunărea, care curge de la occident spre orient cum spunea Victor Hugo, coteşte brusc spre nord. La Brăila îşi reia traseul spre orient. Fluviul are la Cernavodă aceeaşi apropiere de Marea Neagră ca şi la Galaţi. Se poate evita marele cot? Anticii o făceau mergând drept de la Cernavoda la Constanţa[161] (care este vechiul Tomis[162]). Se văd pe acest traseu ruinele unui *vallum*[163] şi ale unui drum. Se dorea construirea unui canal[164]. În 1854 francezii au construit sub conducerea domnului Lalanne[165], un drum înlocuit mai târziu cu o cale ferată.

Compania a ridicat un chei la Cernavodă, un debarcader, cu mari depozite de piatră etajate, unde se încarcă mărfurile şi se vântură grânele cu ajutorul unor maşinării. La Galaţi şi la Brăila această operaţie se face pe chei. Trei stâlpi verticali de lemn susţin o supapă, iar un muncitor le imprimă o mişcare eliptică. Locuitorii din Brăila şi Galaţi cred că praful din oraşele lor se datorează acestei vânturări de grâne. Dar trebuie //să spun că există praf şi în oraşele unde nu există un astfel de p. 193
dispozitiv. Praful şi noroiul sunt rezultatul friabilităţii unui sol argilos. [...]

III. De la Giurgiu[166] *la Bucureşti* p. 195

Apropiindu-mă de Giurgiu am văzut o flotilă de vreo şaizeci de ambarcaţiuni
de toate tonajele care veneau să încarce restul recoltei din anul // trecut (1868). Iată p. 196
se văd rămăşiţele fortificaţiilor turceşti. Oraşul a fost reconstruit în întregime după un plan. Străzile sunt prea largi şi greu de întreţinut. Pe malul apei se află o grădină publică, cu un chioşc, cu o panoramă agreabilă a Dunării şi a oraşului Rusciuk[167]. În 1854 am fumat ciubuc şi am băut cafea în acest chioşc cu dl. Bourée şi Omer-paşa. Francezii au venit să construiască un pod de vase pe Dunăre.

O şosea, înlocuită de curând cu o cale ferată, ducea atunci de la Giurgiu la Bucureşti. Casele cantonierilor sunt uniforme şi cât de cât elegante. Trăsura la care sunt înhămaţi patru cai, merge repede şi se opreşte la mijlocul drumului la Călugăreni, loc celebru datorită unei victorii a lui Mihai Viteazu în fruntea unei mâini de oameni, asupra turcilor. O cruce acoperită de o cupolă bizantină se crede

---

[159] Este vorba de formarea cetelor bulgăreşti care luptau pentru independenţa Bulgariei, unele constituite pe teritoriul României.

[160] *Tchernavoda*, oraş în jud. Constanţa.

[161] *Kustendge*, oraş în jud. Constanţa.

[162] *Thomis*, veche colonie greacă, astăzi pe ruinele sale se află oraşul Constanţa.

[163] Este vorba de unul dintre renumitele valuri ale lui Traian, care făcea parte dintr-un sistem de fortificaţii.

[164] Proiecte pentru construirea unui canal între Dunăre şi Marea Neagră au fost făcute de austrieci şi apoi de britanici.

[165] Léon Lalanne, inginer sosit în 1852 în Ţara Românească, la cererea lui Ştirbei vodă, pentru organizarea unui serviciu de poduri şi şosele. Acesta urma să construiască o şosea între Rasova şi Constanţa.

[166] *Giurgevo*, oraş în jud. Giurgiu.

[167] *Routchouk*, oraş în Bulgaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

că a fost ridicată, pentru a comemora această luptă, care nu era amintită de nicio inscripție. Nu e nimic mai animat decât stația poștei. Aici se află un han încăpător unde fiecare mănâncă și bea. Toate trăsurile, diligențele sunt oprite în fața lui. Se găsesc: trăsuri particulare, șarete din București, căruțe, specie de trăsură de țară,
p. 197 acoperită, lungă și foarte comodă. Câțiva cai rămân înhămați; li se aduce // orz pe o pânză mare. Iată un surugiu elegant, în costum național, care conduce patru cai, mici, negri, vioi, înhămați la trăsura unui boier. Toată această lume se află în mișcare, se agită, cântă, bea, mănâncă, vorbește, fumează și pare foarte veselă. Drumul aflat în construcție va pune ordine, se va merge mai repede, dar se va râde mai puțin.

Intru în București. Din înălțimea colinei Filaret se vede panorama orașului, care este uimitoare prin cele trei sute cincizeci de biserici pictate, mai ales vara când sunt amestecate cu verdeață.

Am făcut un prim voiaj în București în 1854, când armata rusă evacua principatele. Din acest sejur care s-a prelungit destul de mult timp în circumstanțe de neuitat am păstrat cea mai bună impresie despre caracterul amabil și ospitalier al românilor. Această impresie s-a confirmat când am revenit. Se pot spune multe despre locuitorii României, iar dacă îi privești cu atenție, de la boier la țăran, descoperi un lucru ce nu poate fi negat, farmecul. Am găsi orașul București mai
p. 198 bine pregătit în ceea ce privește circulația, iluminatul și // construcțiile; însă mai sunt multe de făcut!

În 1854 București era capitala Țării Românești; a devenit capitala celor două principate și un centru politic de cel mai mare interes în chestiunea orientală. Acest fapt se datorează unirii celor două principate [...]

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

RUDOLF HENKE

Biografia lui Rudolf Henke nu ne este cunoscută, nu ştim nimic despre familie, educaţie, profesie. Ştim numai că este autorul lucrării *Rumänien. Land und Volk. In geographischer, historischer, statistischer und ethnographischer Beziehung, sowie Reiseerinnerungen nach dreijährigen eigenen Beobachtungen und mit Benutzung authentischer Quellen unter bevorzugter Berücksichtigung der gegenwärtigen Lage*, apărută la Leipzig, în 1877 la Verlag von Otto Wigand, care nu a trecut neobservată. Dimpotrivă, momentul în care a apărut – războiul pentru independenţă – a fost atent speculat de autorul german. Acesta stătuse în Galaţi între 1868–1871, dar nu putem preciza motivul şederii sale – şi făcuse unele însemnări. Criza orientală izbucnită în 1875 l-a determinat să ia în calcul publicarea amintirilor de călătorie, lucru care avea să se şi întâmple doi ani mai târziu. Precedate de o lungă expunere istorică, geografică, socială şi culturală asupra României, însemnările sale surprind societatea românească în prejma izbucnirii conflictului ruso-otoman din 1877–1878. În prefaţă, Rudolf Henke afirma că „România este o ţară a viitorului", pentru care independenţa va aduce o perioadă de înflorire.

Destul de descriptivă şi adesea denotând lipsa de comunicare cu localnicii, relatarea lui Rudolf Henke poartă urmele trecerii timpului peste memoria autorului: există unele contradicţii şi inadvertenţe frapante. Rudolf Henke a urmat traseul obişnuit al călătorilor străini care mergeau pe Dunăre: din Serbia, prin Porţile de Fier, a trecut pe la Giurgiu şi a sosit la Galaţi. Reşedinţa sa a fost însă la Galaţi. Deşi profesia lui nu ne este cunoscută (nu există nici o indicaţie limpede în text asupra acesteia), se pare că a călătorit destul de des între cele două importante porturi dunărene.

Un capitol important a fost dedicat călătoriei de întoarcere la Berlin, aparent una dintre puţinele ocazii, dacă nu singura, de a cunoaşte, chiar şi superficial, interiorul României, la câţiva ani de la venirea lui Carol I.

Cartea lui Rudolf Henke a fost receptată de intelectualii români ca nefiind obiectivă, în ciuda unor aprecieri pozitive ale celor întâlnite de autor în cei trei ani în care a locuit la Galaţi. Contrastele societăţii româneşti din deceniul care a precedat obţinerea independenţei l-au impresionat pe autorul german. Despre Rudolf Henke au scris, în acest spirit, Nicolae Iorga, *Opinia publică germană şi România lui Carol I-iu înainte şi după războiul de independenţă*, în Academia Română. Memoriile Secţiunii Istorice, seria III, tom XIV, memoriul I, Bucureşti, 1933; V.A. Urechia, *Din tainele vieţei. Amintiri contimporane (1840–1882)*, Iaşi, Polirom, 2015.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

România. Țara și poporul. Descriere geografică, istorică, statistică și etnografică, precum și amintiri de călătorie după observații proprii de trei ani și cu folosirea izvoarelor autentice, cu o privire preponderentă asupra stării prezente[1]

Capitolul al III-lea

Galați și Brăila

Așezarea și importanța ambelor orașe. Numărul locuitorilor și componența populației. Limba germană. Comparație și caracteristici. Însemnătate și comerț. Galați și Brăila cu 25 de ani în urmă. Paralele. Războiul din 1877. Introducere la capitolul al patrulea.

p. 271 Centrul de greutate al României nu se află atât de mult în București[2], întinsa capitală a țării și reședința iubitoare de lux a principelui, cât în cele două importante orașe portuare și comerciale, Galați și Brăila[3], mai exact în locul în care pe vremuri principatele autonome ale Moldovei și Țării Românești aveau ieșire la Dunăre. [...]

p. 272 La acest cot <al Dunării>, despărțite doar de Siret[4] și de Balta[5] <Brăilei>, sunt așezate cele două mari orașe maritime ale României. Spunem „orașe maritime" și avem nevoie de acest cuvânt în același sens ca pentru Bremen, Hamburg, Luebeck[6], Szczecin[7], Gdansk[8] și Koenigsberg[9], toate acestea fiind așezate la o depărtare mai mică sau mai mare de mare. Ambele orașe, Galați și

---

[1] Traducere după Rudolf Henke, *Rumänien. Land und Volk. In geographischer, historischer, statistischer und ethnographischer Beziehung, sowie Reiseerinnerungen nach dreijährigen eigenen Beobachtungen und mit Benutzung authentischer Quellen unter bevorzugter Berücksichtigung der gegenwärtigen Lage*, Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1877, p. 271–331.

[2] *Bucurescht.*

[3] *Galatz und Braila.*

[4] *Seret.*

[5] *Balta.* Balta Brăilei a fost asanată în timpul regimului comunist, devenind Insula Mare a Brăilei, cuprinsă între brațele Vâlciu și Măcin; scopul acestei acțiuni a fost obținerea de noi terenuri agricole.

[6] Orașe în Germania de nord.

[7] *Stettin*, oraș în Polonia, port important la Marea Baltică.

[8] *Danzig*, denumire germană a orașului aflat astăzi în Polonia.

[9] Astăzi Kaliningrad, Rusia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Brăila, sunt strâns legate între ele, ca oraşe surori, şi totuşi au caracteristici cu totul diferite. Se completează unul pe celălalt şi oferă laolaltă ceea ce este îndreptăţit să se ceară de la un mare oraş din Orient, dar care este prea puţin pentru Occident şi, în aceleaşi timp, fiecare are prea puţin din ceea ce se cere de la Orient.

Amândouă oraşele comerciale se bucură de un număr de locuitori <care se ridică la> aproape 132 000 de suflete, din care se socotesc <a fi> cam două treimi (90 000) la Galaţi şi o treime (42 000) la Brăila. Populaţia constă din 53% români şi ţigani (70 000), 20% greci şi armeni (26 000), 15% evrei (20 000), iar restul de 12% germani, austrieci şi alţi străini (16 000). Aceştia din urmă, după numărul lor, sunt grupaţi după cum urmează: austrieci şi unguri, germani, ruşi şi slavi, francezi, englezi, elveţieni, italieni, danezi, olandezi şi belgieni, suedezi, americani, spanioli şi portughezi.

Limba germană lipseşte arareori din cele două oraşe comerciale, deoarece ca german intri în legătură cu persoane de altă naţionalitate; toate magazinele, ca şi hotelurile şi restaurantele sunt aproape exclusiv în mâinile germanilor sau au personal german. Tot astfel, localurile de distracţie şi grădinile publice au proprietari germani şi chiar poşta a fost până în anul 1869 austriacă, dar, din păcate, a ajuns de atunci în mâinile românilor; în schimb navigaţia cu aburi şi căile ferate au circulaţie şi administraţie germană.

Dintre cele două porturi, Galaţii reprezintă elementul cel mai important, // are p. 273
mai mult comerţ şi circulaţie, mai multe necesităţi şi nevoi, pe când Brăila reprezintă partea mai calmă a vieţii, căci aici stăpâneşte mai multă eleganţă şi curtoazie, distracţie, comoditate şi lux. În timp ce la Galaţi bogăţia şi bunăstarea se ascund în prăvălii întunecate şi după ferestre zăbrelite, după porţi şi garduri înalte, la Brăila acestea ies la lumina zilei sub forma caselor frumoase, a faţadelor golaşe, a promenadelor, parcurilor, bisericilor frumoase, a hotelurilor de bun gust şi picanterii, a adunărilor de oameni în pas cu moda şi a eleganţei demne de a fi lăudate; totul este, de asemenea, purtat la vedere, în timp ce la Galaţi, dimpotrivă, se face mai puţin caz de acestea, pentru a câştiga mai mulţi bani şi, după cum adesea se întâmplă, pentru a putea fi cheltuiţi la Brăila. Ceea ce există în primul oraş, dar nu se laudă şi nici nu se discută public despre aceasta, este cu atât mai strigător în cel de-al doilea; ceea ce <la Galaţi> este ţinut secret, iar orice aparenţă de strălucire este ascunsă, răsună şi explodează în toate arterele oraşului-frate, căci la Galaţi se trăieşte mai prost decât la Brăila, cel puţin cei care tânjesc după distracţii, căci cel dintâi este harnic, rezistent şi mereu activ atât în ceea ce priveşte portul, cât şi în interiorul oraşului; Brăila, din contră, are aparenţa unui conac de ţară sau al unui loc de vilegiatură faţă de Galaţi.

Cele două oraşe se completează unul pe celălalt, după cum am spus, şi nu se pot lipsi unul de celălalt. Femeile măritate cărora nu le ajung complimentele bărbaţilor lor – şi acolo asta este o chestiune cotidiană – merg în oraşul-frate învecinat şi găsesc uşor şi nederanjate ceea ce caută. Bărbaţii care se plictisesc câteodată de soţiile sau iubitele lor – şi asta este ceva foarte obişnuit – se adună pe navele-locante şi îşi lasă acasă sau în apele tulburi ale Dunării conştiinţa sau onoarea conjugală. Destul de des se întâmplă ca una dintre părţi să aibă suspiciuni şi să o urmărească pecealaltă şi atunci se urmăresc, în trăsuri, ca la vânătoare,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

vizitii acționând din instinct, alergând pe străduțele înguste și întortocheate până când fie fugarul este prins sau fie dispare din ochii urmăritorului prin ghemul de uliţe şi ulicioare, datorită unei destoinicii mai mari a propriului vizitiu rus.

Cred că nu fac o apreciere greşită dacă spun că la Galați și Brăila cu greu se pot găsi vreo zece locuitori care să nu cunoască amândouă orașele măcar din vedere. Dacă distanța care separă cele două localități și care este de circa
p. 274 cincisprezece kilometri în linie dreaptă ar fi mai mică, atunci s-ar putea ușor // afirma că cele două așezări s-ar fi putut de mult reuni într-una singură.

Amândouă porturile maritime formează, împreună, inima României, căci aici sunt concentrate toate arterele comerciale principale. Poziția deosebit de favorabilă a ambelor orașe, în locul în care Moldova și Țara Românească se învecinează, unde Dunărea curge prin cele două provincii ale țării și preia apele celor două râuri principale din interiorul României, Siretul și Prutul, pentru a le duce către mare printr-un ținut plat, cu maluri mlăștinoase, toate acestea oferă desigur cele mai favorabile condiții pentru un comerț internațional important. Aici se întâlnesc, venind din interiorul țării pe căi ferate, drumuri, șosele și căi navigabile toate cele necesare pentru comerț. Toate drumurile importante, noile căi ferate, al căror atelier central este la Galați, se îndreaptă către acest cot <al Dunării> sau pornesc, în formă de stea, de aici. Produse diverse, care sunt trimise din Galiția, Ungaria, Transilvania, ș.a.m.d. către sud, trebuie să treacă pe aici, în timp ce tot ce vine din afară și de pe mare, fie din Orient, din Turcia sau din porturile Mării Mediterane, își găsește destinația vremelnică în cele două orașe. Nici un vas care a adus mărfuri din Anglia sau de pe continent nu navighează de aici neîncărcat.

Galați și Brăila sunt, din multe puncte de vedere, reprezentative pentru partea de țară de care aparțin. Astfel la Galați există mai multă circulație comercială, mai mult simț pentru necesități și nevoi, pe când la Brăila se vede mai multă curtoazie, plăcere, comoditate și eleganță scoasă în față; așa predomină în fosta Moldovă cele dintâi, iar în Țara Românească, celelalte. În Moldova există mult comerț și industrie, mai multă circulație comercială, <situație> care desigur explicată prin faptul că ea este direct legată de alte țări și menține drumuri comerciale în toate direcțiile, în vreme ce fosta Valahie este aproape cu totul despărțită de țările sale vecine de Carpații Meridionali, înalți[10] și cu pasuri puține și dificil de trecut, iar singura sa arteră de comerț internațional, Dunărea, trece doar pe la granițele sale și, în acest fel, aproape că lasă fără obiect circulația comercială în interiorul țării. Mai nou, există speranța că linia de cale ferată de la Galați, prin București, Pitești, Slatina, Craiova, Turnu Severin și Orșova[11] către Ungaria, legată de liniile ce există deja acolo – linie care traversează toată Țara Românească de-a lungul ei – va
p. 275 deveni, pentru interiorul țării, o // arteră comercială vitală, ce ar putea pricinui <căii> dunărene unele întreruperi.

Căile ferate din Moldova, de la Galați spre Roman și din Ungheni prin Iași către Pașcani și de acolo mai departe către Cernăuți[12], unde se întâlnesc cu liniile

[10] *Hohe Alpengebirge.*
[11] *Pitescht, Slatina, Crajova, Turnuseverin und Orsova.*
[12] *Czernowitz.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din Galiția, către Liov, Cracovia ș.a.m.d., înlocuiesc doar drumurile și șoselele încă destul de bune, în timp ce continuarea liniei din Țara Românească – de la Galați, Brăila, București, Craiova către Vârciorova[13] înseamnă chemarea la viață a unei căi de comunicație cu totul noi. Amândouă liniile de cale ferată au, neîndoielnic, un mare viitor înaintea lor, cea moldovenească fără îndoială, doar dacă va fi pusă cu îmbunătățiri la dispoziția publicului; cea din Țara Românească <de asemenea>, de îndată ce liniile dintre România și Ungaria vor fi puse în legătură directă.

România este o țară a viitorului și a contradicțiilor. Pentru felul de necrezut în care orașele se pot schimba într-un timp destul de scurt, într-o țară oarecum recent ridicată, stau mărturie cele două orașe comerciale, Galați și Brăila. [Urmează descrierea orașelor Brăila și Galați, preluată după Patrick O'Brien în 1853[14]]. // p. 278

Din păcate războiul ruso-otoman care a început acum, în care a fost atrasă și România, deja a influențat negativ, prin preliminariile sale, înfloritoarea circulație comercială din cele două orașe pe care le-am descris și, aparent, va provoca și mai mari pagube, căci amândouă ar putea deveni teatru de război deoarece așezarea lor este de așa fel încât a evita acest lucru pare a fi imposibil. Dar chiar dacă această ultimă chestiune ar putea fi cu adevărat evitată, comerțul și industria ar stagna aproape cu totul și ar provoca celor două orașe un dezavantaj din care s-ar ridica iarăși după mulți ani. [...]

Capitolul al IV-lea

Brăila

Arhitectura. Așezare și înfățișare. Magazii. Străzi și piețe. Piața Carantinei. Străzile în semicerc. Bulevardul. Așezarea străzilor și inginerii orașului. Cimitire. Hoteluri. Piețe. *Biserici. Obiceiuri religioase. Biserici străine.* Moravuri și obiceiuri ale locuitorilor. Teatrul. Caracteristici orientale. Grădina publică și înfățișarea ei. Brăila dinspre uscat. Gara și calea ferată. Populația.

Dacă vezi astăzi orașul Brăila îți imaginezi cu greu că în urmă cu puțini ani p. 279
acest loc era încă o câmpie prăfuită pe care se găseau câteva case răzlețe, căci acum Brăila este cel mai regulat, cel mai bine construit și, în ceea ce privește arhitectura, cel mai frumos dintre orașele României, după București. Pe străzi, aproape nicăieri

[13] *Vîciorova*, sat, com. Bolvașnița, jud. Caraș-Severin.

[14] Date biobibliografice și traducerea însemnărilor de călătorie ale lui Patrick O'Brien în volumul al VI-lea al colecției de față.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nu se găseşte casă lângă casă şi fronton lângă fronton până departe către şanţul urbei[15], fortificaţie aflată chiar la marginea oraşului.

Pentru România, aceasta este o caracteristică rară, întocmai cum sunt şi străzile drepte. Casele din oraşele principatelor dunărene se ridică de obicei câte una în mijlocul unei proprietăţi şi cel mult o parte cu fronton, fără uşă, cu ferestre puternic zăbrelite către stradă. În jurul întregii gospodării, cu clădirile, curţile şi grădinile sale – bucătăria şi baia sunt aproape întotdeauna într-o construcţie separată, care este legată de casa de locuit doar printr-un pridvor de lemn – se ridică un gard înalt şi gros, care îi separă cu totul pe locuitori de lumea din afară şi care nu îngăduie nici unui străin vreo privire curioasă asupra proprietăţii.

Oraşul Brăila, mai înainte vreme mărginit de fortificaţii, este aşezat pe malul stâng al Dunării şi are forma unui semicerc incomplet, ale cărui raze se întâlnesc în centrul cercului imaginar <pe care l-ar forma> ca într-un unghi obtuz. Arcurile cercului sunt formate de deja amintitele fortificaţii, de amândouă razele de cerc ale cursului Dunării, căci malul stâng al acesteia, după ce se învecinează cu oraşul în jumătatea dinspre nord-est, face un cot brusc către nord, iar această a doua linie
p. 280 continuă până la // cel mai nordic punct al fortificaţiilor. În acel cot brusc al fluviului se află centrul cercului, în a cărui jumătate vestică, cea mai mică, este aşezată Brăila.

Dacă din acest centru se trasează un cerc cu o rază de aproximativ 1 500 de metri sau un sfert de milă <germană>, partea de vest a acestuia formează, după cum am spus, oraşul, în timp ce partea estică, cea mai mare, ar cuprinde partea turcească. Tot oraşul, fără casele dărăpănate care îl înconjoară, măsurat deci de la fortificaţiile de frontieră şi malul Dunării, are o suprafaţă de aproximativ 8 000 de metri, ceva mai mult de o milă germană, cu siguranţă o întindere remarcabilă pentru un oraş de doar 42 000 de locuitori.

Motivul unei asemenea suprafeţe colosale a oraşelor româneşti este de căutat, pe de o parte, în compoziţia solului, din cauza căreia casele nu sunt construite cu mai mult de un etaj, iar pe de altă parte, dacă ar fi nevoie, terminarea fiecărei clădiri <în parte> cere mai mult spaţiu decât în oraşele unde casele sunt aşezate fronton lângă fronton. Şi la Brăila sunt nenumărate gospodării cu totul îngrădite, deşi tocmai acest oraş, după cum am observat mai sus, trebuie că este primul din România în ceea ce priveşte străzile îngrămădite. Case cu mai mult de două caturi se văd la Brăila doar izolat, ca în toate celelalte oraşe româneşti; în principal, clădirile particulare obişnuite constau doar dintr-un parter.

Şirul de înălţimi care desparte oraşul aşezat în câmpia înaltă de Dunăre se prezintă sub forma unei pante de lut, înaltă de 25 până la 30 de metri, se află pe partea de nord-est, în aşa fel încât pe mal rămân doar fâşii late de 20–30 de metri pentru circulaţie. Dar în centru, acolo unde fluviul se îndreaptă către nord – de fapt cu vreo 200 de metri mai înainte – taluzul natural se separă de mal într-o linie aproape dreaptă şi se îndreaptă către nord-vest, printr-o strâmtoare, astfel încât porţiunile de teren care se află între şirul de înălţimi şi cursul Dunării ajung deja la 500 de metri lăţime către capătul de nord al oraşului, după carantină, şi se

[15] *Schiantzul-urbei*, unul dintre şanţurile de apărare ale fostei cetăţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

transformă într-o baltă[16], o câmpie joasă largă şi cu margini aproape imposibil de văzut şi care se întinde până la Galaţi.

Pe terenul jos pe care tocmai l-am descris, în măsura în care aparţine vetrei oraşului, sunt aşezate străzile ce se intersectează în unghi drept şi pe care sunt clădite // magazii şi hambare, întinse până la clădirile carantinei. Magaziile sunt în p. 281
general din lemn, dar foarte regulat şi durabil construite şi se aseamănă cu rampele de încărcare ale hambarelor de bunuri din marile noastre gări. Locul dintre această zonă a magaziilor şi Dunăre este împărţit în trei pieţe, şi anume Piaţa Deputaţiunii, Piaţa Samsarilor şi Piaţa Mare[17], ce servesc ca locuri de întâlnire pentru afaceri, intrarea şi ieşirea bunurilor, respectiv pentru descărcarea şi încărcarea vaselor; acestea sunt mereu pline de viaţă.

În spatele străzii cu hambare, peretele de lut se ridică aproape drept; în mijlocul acestuia se află frunzişul întunecat şi răcoritor al grădinii publice[18]. În spatele Pieţei Mari se termină strada Carantinei, la capătul dinspre Dunăre al acesteia aflându-se, în oraşul de jos, cazarma grănicerilor şi avanposturile acestora. Cam la 200 de paşi după capătul străzii se află primele posturi de observaţie ale cordonului grănicerilor, începutul unui lanţ constituit aici, pe malul stâng al Dunării, din aşa-numitele pichete ce ajung până în inima Galaţiului.

Chiar în spatele străzii Carantinei, de-a lungul malului, se află antrepozite mari, şantiere navale şi depozite ale căii ferate, pe care le vom cerceta la drumul de întoarcere. Acum ne îndreptăm spre centru, de unde am plecat. Aici se găseşte locul de acostare al navelor cu aburi şi singura cale de intrare în oraş accesibilă pentru trăsuri uşoare şi pietoni, căci celelalte străzi, care duc spre magazii, servesc mai mult circulaţiei comerciale şi, în anumite anotimpuri, sunt cu totul de nepătruns.

Abruptă şi largă, dar numai pentru scurt timp, se înalţă pe deal, ca un arc întins, strada Danubiului. Pantele ei sunt acoperite de un verde deschis şi asigură o privelişte plăcută. La mijlocul străzii se vede către dreapta, pe înălţime, legat de aceasta prin trepte abrupte şi înalte, un hotel, sau în germană spus, „un local de plăceri", denumit „Palais des Fleurs"; poziţia este frumoasă şi are o privelişte remarcabilă.

Brăila este aşezată pe un platou cu totul drept. Dacă pe strada amintită mai sus ajungi pe înălţime, <vezi> către stânga strada Silistrei[19], lungă de 1 200 de metri, dreaptă ca un şnur şi umbrită de copaci, mergând către Bariera Silistrei; la dreapta, pe direcţia nordului, o stradă scurtă, dar frumos construită, strada Sf. Mihai[20], cu // catedrala ortodoxă nou construită, din gresie întunecată, cu un portic p. 282
înalt cu coloane şi o cupolă mare, orientată către Piaţa Sf. Mihai. Această piaţă formează propriu-zis centrul oraşului Brăila. Este în formă de pătrat şi are în mijlocul său o grădină de 100 de metri, de formă pătrată (o raritate pentru România), înconjurată de un gard de lemn. În acest parc orăşenesc în miniatură se

---

[16] *Balta.*
[17] *Piatza Deputatiune. Piatza Semsarilor. Piatza Mare.*
[18] *Gradina public oder Volksgarten.*
[19] Astăzi strada Călăraşi.
[20] *Strada Sf. Michael.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

află biserica Sf. Mihai, lipsită de strălucire şi frumuseţe, o fostă moschee turcească, cu turnul clopotniţei aflat la o distanţă de 25 de paşi.

Din această piaţă se întinde pe direcţia vestului strada Bucureşti, la fel de dreaptă, lată de 20 de metri şi lungă de 1 000 de metri, trecând prin ovala piaţă Bucureşti către bariera cu acelaşi nume. În zilele de târg predomină aici o viaţă veselă şi colorată şi o aglomeraţie care face imposibil să treci pe aici.

În Piaţa Sf. Mihai, între <strada> Bucureşti şi strada Galaţi[21], care pleacă spre nord-vest şi are 1 200 de metri în linie dreaptă până la Bariera Galaţilor, se află cele două cafenele ale oraşului, mari şi elegante, aşa-numitele Casino Reale[22], la colţul cu prima, şi Casino Nicoletto, colţ cu ce-a din urmă stradă numită. Amândouă cafenelele oferă în zilele de vară, adică din februarie până în noiembrie, o privelişte vie, pitorească, căci atunci toată servirea se face în aer liber; dar nu ca la Berlin, la Kranzler[23] sau Frangapani[24], ci pe o lăţime de peste 20 de paşi şi pe o lungime remarcabilă de aproximativ 150 de paşi. Casino Reale este, în chip extraordinar, o clădire mare, de trei etaje. Pe lângă cafeneaua de la parter, la etajele de mai sus se găsesc o sală mare pentru teatru, baluri şi concerte, de asemenea şi un hotel care poartă acelaşi nume şi care este folosit mai cu seamă de românii şi grecii bogaţi.

Vizavi de strada Bucureşti, strada Portului se termină în Piaţa Sf. Mihai, venind de la Dunăre şi magazii. Către nord, la aproximativ 50 de metri de colţul de nord al acestei pieţe, între străzile Galaţi şi Portului, este aşezată Piaţa Poligon, un hexametru regulat, de pe ale cărui şase laturi pornesc şase străzi drepte către Piaţa Bucureşti şi străzile adiacente acesteia, mergând spre oraşul de jos şi grădina publică. În general, majoritatea străzilor din Brăila, în afara celor de forma unui
p. 283 semicerc, // sunt perfect drepte; toate pieţele din oraşul de sus formează anumite figuri, precum pătrat, dreptunghi, poligon sau semicerc, sunt deschise şi spaţioase, în parte cu plante şi aproape toate cu construcţii de bun-gust.

Paralel cu fortificaţiile oraşului, care sunt aşezate în arc de cerc, de-a lungul întregului oraş, începând cu strada Silistrei, merg şase străzi mai mult sau mai puţin largi, până la o linie formată în parte din strada Militarilor, iar către capătul de nord, începând cu grădina populară, în direcţia nord-vest, ele merg aproape paralel cu strada Galaţi, <întorcându-se> la fortificaţii. Această linie lasă între ea şi pante un spaţiu care la grădina publică este în lărgime de aproximativ 120 de metri, iar la fortificaţii până la 300 de metri.

Acest spaţiu, denumit Piaţa Carantinei, cuprinde în partea sa nordică clădirea carantinei, destul de mare, dar acum pe jumătate ruinată, iar mai departe către sud, despărţită de prima de un şanţ, Spitalul Civil, apoi cazarma infanteriei şi în cele din urmă un grup de case, pe strada Militarilor. Mai jos de carantină se găsesc cărămidăriile[25], cu care se învecinează marile locuri de depozitare şi descărcare.

---

[21] *Strada Galatzer*, astăzi Calea Galaţi.

[22] *Casino Reale*.

[23] Cafenea din Berlin, deschisă în 1834 pe celebrul bulevard Unter den Linden, ce avea un salon de îngheţată şi o cameră pentru fumători. Clădirea a fost distrusă în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

[24] Cafenea berlineză.

[25] *Caramidarie*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Prima dintre străzile în formă de arc de cerc amintite mai sus (în general toate cele şase se intersectează cu străzile principale care pornesc în formă de stea de la Piaţa Sf. Mihai) este strada Raionului[26] (numită de la Rayon), lungă de 3 400 de metri sau o jumătate de milă germană şi lată de 100 de metri. Începe în sudul oraşului, la Dunăre, merge de-a lungul fortificaţiilor de graniţă, iar la nord nu are o limită stabilită, ci se continuă la antrepozite. De fapt, din cauza lăţimii ei enorme de peste 150 de paşi poate fi considerată o piaţă pe lungime. Este o parte a fostei cetăţi[27].

Nepavată şi ciudată, cu gropi şi având doar pe partea cu oraşul câteva case joase, ea cuprinde cele cinci bariere sau porţi ale Brăilei. Fiecare dintre aceste bariere constă dintre pod de lemn peste şanţurile de apărare, un stâlp roşu-galben-albastru, o tăbliţă de atenţionare cu inscripţii în româneşte şi o gheretă din lemn grosolan lucrat. Cea mai sudică dintre acestea, în apropierea Dunării, la capătul străzii Silistrei, se numeşte Bariera Silistrei; următoarea stradă Sf. Constandin, cu care se intersectează, nu departe de piaţa cu acelaşi nume, <este> Bariera Sf. Constantin; a treia, la capătul Străzii Bucureşti este Bariera Bucureşti; a patra Bariera Sf. George, la capătul // străzii cu acelaşi nume şi nu departe de Piaţa Sf. p. 284
Gheorghe[28]; a cincea şi ultima la capătul Străzii Galaţi <este> Bariera Galaţi; de aici fortificaţiile merg din nordul oraşului către Dunăre.

A doua şi a treia, străzi paralele, circulare, poartă numele uşor de înţeles de strada Foburgului şi strada Romană şi sunt în sine lipsite de importanţă şi puţin animate, chiar dacă sunt de o lungime remarcabilă, dar de o lăţime normală pentru o stradă.

A patra stradă de formă circulară este strada Glacisului, în medie de 55 de metri lăţime şi 2 300 metri lungime. Lăţimea ei neobişnuită o face să pară goală şi ciudată. Este la fel de nepavată ca şi cele trei de mai înainte. Începe la strada Silistrei, formează apoi Piaţa Sf. Spiridon cu biserica omonimă, taie către stânga strada Sf. Constantin şi strada Bucureşti, cu pieţele cu acelaşi nume, din care ultima formează un semicerc a cărui linie de jos este strada Glacisului. În aceste pieţe, unde casele sunt strânse una într-alta după model european, fronton lângă fronton, strada Glacisului cu căsuţele ei româneşti, aflate la depărtare una de alta – formează într-un spaţiu mic o imagine deosebit de interesantă a ciocnirii dintre Orient şi Occident. Prăvăliile şi atelierele nenumărate de pe strada Bucureşti s-au transformat aici într-un bazar deschis; într-o zi de târg este aşa o viaţă şi o agitaţie, încât ai putea avea impresia că ai fost strămutat departe, în Orient.

Către capăt, strada Glacisului se intersectează din nou cu strada Galaţiului, către piaţa pătrată cu acelaşi nume. Aici, oraşul este mai puţin compact şi se vede, prin deschizăturile dintre case, balta nesfârşită, iar în depărtare, lanţurile albastre de înălţimi care însoţesc Siretul pe malul stâng al acestuia.

Între cea de-a patra şi a şasea stradă circulară se află, ca uliţă de legătură, Uliţa Unirii[29], numită aşa după unirea principatelor[30] Moldova şi Valahia în

---

[26] Astăzi strada Ştefan cel Mare.

[27] Cetatea Brăilei a fost construită de către otomani după 1540 şi a fost demolată în 1830–1831.

[28] „În amândouă pieţele amintite aici, Piaţa Sf. Constantin şi Piaţa Sf. Gheorghe, se află biserici cu aceeaşi denumire". **(n.a.)**

[29] *Ulitza Unirei.*

[30] *Hospodarien.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

principatul unitar România. Este o stradă îngustă, mizeră şi nepavată, plină de
p. 285 noroi şi // murdărie, mărginită doar de curţile de pe a patra şi a şasea stradă şi nu de cele ale caselor de pe ea.

Păşim acum pe ce-a de-a şasea şi ultima stradă circulară, socotind din afară <spre interiorul oraşului>; este aşa-numitul bulevard[31], strada Bulivarului, lungă de 2 100 de metri şi lată de 25 până la 30 de metri, care desparte oraşul interior, mai îngust şi cu construcţii urbane, de periferiile întinse şi cu construcţii <mai degrabă> rurale.

În vecinătatea bulevardului toate străzile sunt pavate, chiar dacă atât de prost încât poţi să îţi rupi gâtul, în timp ce la distanţă de acesta doar străzile principale care merg spre bariere sunt acoperite cu un pavaj prost. De ceva vreme există străduanii evidente de a amenaja, pe cât se poate, trotuare pe lângă şirurile de case.

Chiar dacă are lipsuri, pavajul a adus oraşului un mare avantaj, şi anume acela că praful, ce se găsea aici din plin, s-a diminuat considerabil, în timp ce la Galaţi, din cauza numeroaselor străzi nepavate, chiar şi centrul oraşului este aproape impracticabil primăvara, vara şi toamna, <praful> fiind atât de mult şi gros încât un străin nu îşi poate face idee despre acesta până când nu l-a văzut şi înghiţit în persoană.

Bulevardul este, dacă nu în ceea ce priveşte casele – care sunt mici, cu un singur etaj, şi în cea mai mare parte nearătoase – totuşi în ceea ce priveşte magazinele de acolo, cea mai frumoasă stradă din Brăila. <Bulevardul> începe în partea de sud, direct la pantele de lângă Dunăre, şi se întinde într-un arc regulat, paralel cu străzile amintite mai înainte, peste străzile Silistrei, Bucureşti şi Galaţi, până către Spitalul Civil. Ca prelungire a acestuia poate fi socotită strada Cazărmii, care se intersectează peste drum de cazarmă cu strada Malului, prima din partea cu antrepozitele.

Dacă Brăila are o înfăţişare plăcută şi prietenoasă datorită străzilor şi pieţelor sale pline de un verde proaspăt, acest lucru se poate spune mai ales despre bulevard, folosit şi ca loc de promenadă de către locuitori. În mijlocul străzii largi este o alee ceva mai înaltă, unde sunt plantaţi copaci. Aceasta este mărginită de două benzi de circulaţie, pavate, care, în orice caz, mai lasă între ele şi case un loc îngust, pentru pietoni. Trebuie deplâns faptul că, atunci când această stradă a fost
p. 286 trasată, // s-a ţinut prea puţin seama de aşezarea caselor iar acum, la o ploaie de durată, acestea sunt expuse inundaţiilor, căci, casele fiind mai jos, nu s-au gândit la amenajare atunci când au pus rigolele, strada fiind înălţată. Dar cum s-ar putea ajunge la altceva, când guvernul a permis ca plutonierii austrieci să fie angajaţi de autorităţile urbane ca ingineri ai oraşului – aşa cum s-a şi întâmplat de fapt în unele oraşe.

Altă stradă demnă de atenţie – căci Brăila, socotind şi străduţele mici numără 110 – ar fi strada Mormintelor[32], cea mai îndepărtată dintre străzile care se deschid din strada Silistrei şi care coboară către Dunăre în apropierea barierei. Între aceasta, Dunăre şi sus-numita stradă se află cimitirele reunite, care se numesc *mormînt*[33], de

---

[31] *Boulevard.* Astăzi Bulevardul Independenţei, fost Al. I. Cuza, fost Carol I.

[32] *Mormîntelor.*

[33] În original în text.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

forma unui dreptunghi lung de 300 de metri şi lat de 160 de metri. Într-un anumit fel, românii sunt mai înaintaţi decât alte popoare, deoarece îşi îngroapă morţii, indiferent de care sectă[34] creştină ţin, în acelaşi loc; mormintele diferitelor confesiuni sunt despărţite între ele de garduri.

În afară de strada Mormintelor ar mai fi de amintit şi strada Prusiană[35], care merge în paralel de la intersecţia dintre strada Polonă şi bulevard, dar în direcţie opusă, către strada Galaţiului. La colţul cu cea din urmă stradă se află Hotelul Waibl[36], cel mai recomandat pentru străini, mai ales datorită berii făcute în casă – acolo, o delicatesă. Camerele, paturile şi servirea sunt bune, iar preţurile, pentru România, nu prea mari. Ceea ce are Hotelul Waibl mai mult decât altele este faptul că nu vei fi deranjat excesiv de către personalul de serviciu şi poţi trăi chiar decent. De aceea, pentru germani este cel mai bun loc de cazare, întocmai ca hotelurile Mueller şi Krips de la Galaţi.

Brăila are paisprezece pieţe publice şi anume: piaţa Sf. Mihai, pătrată şi cu clădiri mari şi frumoase, şi cu biserica cu acelaşi nume; piaţa Vaporului, la locul de acostare al vaselor cu aburi; piaţa Municipalităţii, o piaţă deschisă şi verde, pătrată, cu case frumoase; piaţa Veche[37], aşezată neregulat pe faleza Dunării; piaţa Sf. Spiridon, cu biserica omonimă, un mare oval deschis; piaţa Sf. Constantin, mare, pătrată, cu biserica cu acelaşi nume; piaţa Bucureşti, aşezată în semicerc şi prevăzută cu prăvălii pentru târgul care se ţine regulat în fiecare săptămână; piaţa Sf. Gheorghe, ca şi piaţa Sf. Constantin; // piaţa Galaţi, un oval strâmb; piaţa p. 287
Poligon, în şase colţuri; piaţa Carantinei; piaţa Mare; piaţa Samsarilor[38] şi, în cele din urmă, piaţa Deputaţiunii[39] lângă locul de acostare al vaselor cu aburi din port.

Din cele douăsprezece clădiri pentru servicii divine publice, opt aparţin bisericii ţării, cea greco-catolică[40]. Slujba românească se aseamănă în simplitate interiorului bisericii, care este doar văruit cu alb, dar în rest goală de orice podoabe. Dintre aceste opt biserici, cea mai mare aparţine locuitorilor greci ai Brăilei. Celelalte şapte, în care se vorbeşte în româneşte – nu se poate spune că se predică, deoarece cultul greco-ortodox a exclus aproape de tot predicile – sunt următoarele:

Biserica Sf. Mihail[41] din piaţa cu acelaşi nume[42]; biserica Sf. Nicolae[43] nu departe de strada Silistra; biserica Sf. Spiridon, Sf. Duh, în piaţa cu acelaşi nume; bisericile Sf. Constantin şi Sf. Gheorghe, tot în pieţele denumite după ele; biserica Sf. Petre, nu departe de bulevard şi de strada Bucureşti şi, în cele din urmă, biserica Sf. Maria aşezată pe bulevard peste drum de grădina publică, unde <strada acesteia> se intersectează cu strada Sf. Maria.

---

[34] *Christliche Secte.*

[35] Astăzi strada Mărăşeşti.

[36] Proprietatea lui Ulrich Waibl.

[37] *Piatza Vechi.*

[38] *Semsarilor.*

[39] *Deputatiunei.*

[40] *Griechisch-katolisch*, eroare evidentă a autorului. Corect ortodoxă.

[41] *Biserica Sfantu Michael.* Fostă moschee, a fost transformată în biserică în 1831, devenind astfel cea mai veche din oraş.

[42] Astăzi Piaţa Traian.

[43] Construită între 1835–1837 şi reparată, după un incendiu, în 1863.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ceremonii şi obiceiuri ciudate domină înmormântările şi nunţile. Astfel, corpul decedatului este plimbat prin tot oraşul în <sicriu> deschis în ziua înmormântării. O suită numeroasă de trăsuri şi pietoni îl însoţeşte, iar în faţă merge o întreagă armată de preoţi cu prapuri şi lumânări. În fruntea cortegiului se găseste un taraf. Astfel se plimbă pe străzi caravana cu mortul[44]. La fiecare colţ se opreşte, se roagă şi cântă, dar când se ajunge la biserică, mortul este purtat înăuntru şi mai are loc şi acolo o slujbă mortuară.

România are deja de multă vreme căsătoria civilă[45]. Perechea căsătorită este doar binecuvântată bisericeşte de către preot[46], iar acest lucru se petrece mai mult la noua locuinţă a mirilor. Cel mai aparte la acest act, totodată şi cel mai comic <aspect> este manipularea[47] pâinii şi vinului. Preotul are în mâna stângă un pahar cu vin, în dreapta o bucăţică de pâine. Aceasta o înmoaie în vin şi o duce la gura mirelui, dar îndată ce acesta o apucă o trage înapoi şi continuă această joacă pentru o vreme. După ce l-a chinuit, preotul întinde pâinea miresei, care muşcă o bucăţică,
p. 288 iar restul este mâncat de către cleric, // care bea, el însuşi, şi vinul. După ce acest act se termină, toată societatea adunată <pentru cununie> – preoţi şi oaspeţi, indiferent de stare, vârstă sau sex – începe un bombardament cu dulciuri şi bucăţi de zahăr asupra mirilor. Mie această ceremonie de nuntă aparte mi-a făcut mereu plăcere. Toată reprezentaţia durează un timp şi mai devreme de o oră nu se încheie.

Catedrala ortodoxă a grecilor care locuiesc aici, <aflată> în strada Sf. Mihail, vorbeşte despre bogăţia şi căutarea luxului de către aceştia. Am amintit deja mai sus frumoasa clădire şi completăm doar că trebuie deplâns faptul că minunata biserică nu a fost construită într-o piaţă deschisă, unde ar fi produs, desigur, un efect mai mare. S-a construit mult la această biserică şi există un motiv întemeiat pentru aceasta. Dacă la ridicarea unei biserici ortodoxe un muncitor moare după un accident, construcţia trebuie oprită şapte ani, socotiţi din ziua întâmplării şi doar după acest timp poate fi reluată. În ciuda faptului că, tocmai din acest motiv, la asemenea clădiri se lucrează cu cele mai sigure schele, peste care s-ar putea trece cu ochii închişi, se întâmplă adesea ca un accident să se producă; se găseşte la Galaţi o biserică în lucru, care arată ca o ruină, mai degrabă decât o clădire nou făcută. Dacă nu mă înşel, ceasul rău şi-a băgat coada aici de trei ori, ceea ce face <să se adune> deja 21 de ani de decădere.

Biserica romano-catolică, unde se predică în limba germană, se află pe strada Galaţi. Este construită simplu, fiind totuşi frumoasă. Turnul pătrat se înalţă drept şi subţire, iar sus se formează o platformă de aceeaşi mărime ca şi baza sa. Totul este vopsit în galben deschis şi oferă o privelişte plăcută.

Casa de rugăciune luterană – există intenţia de a se construi o biserică – se află destul de departe, pe ulita Unirii[48]. Comunitatea, ce constă preponderent din germani şi elveţieni, are un predicator pe care şi-l poate alege singură, dar care trebuie confirmat de Consiliul Bisericesc Superior Prusac din Berlin, căci biserica

[44] *Leichenkarawane*.
[45] Introdusă în 1864.
[46] *Pope*, termen mai degrabă peiorativ.
[47] *Manipulation*.
[48] *Ulitza Unirei*, astăzi strada Unirii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ține de această autoritate[49]. De asemenea, comunitatea întreține, ca și la Galați, o școală pentru copiii de confesiune evanghelică și plătește un învățător pentru aceasta.

Templul evreiesc, spațios și frumos construit, <aflat> peste drum de sinagoga veche, se găsește nu departe de bulevard, // în strada Sf. Petru[50] și are în curte o a p. 289
doua clădire care adăpostește o baie evreiască. Partea de pe strada Sf. Petru pe care se găsește acest templu este de obicei denumită de către locuitorii orașului ulița evreiască[51], căci aici locuiesc cei mai mulți aparținători ai acestei religii.

A douăsprezecea biserică a Brăilei este cea a lipovenilor, despre care nu știm nimic mai detaliat. În ea se ține slujba în rusește, deoarece lipovenii formează o sectă alungată din Rusia din cauza credinței sale aparte[52].

Dacă în afară de aceste biserici despre care am vorbit, la Brăila există și una armenească, nu îmi este din păcate cunoscută[53]. La Galați, biserica armenească este una dintre cele mai frumoase și mai pline de bun gust din oraș, construită în stil oriental, cu turnuri delicate, subțiri, împodobite cu cupole[54].

Brăila nu are multe clădiri publice; se poate însă mândri cu o mulțime de hoteluri, dintre care Waibl, Victoria[55], Paris și St. Petersburg[56] sunt cele mai frecventate. Grădini publice nu există în afară de grădina publică, dar nici nu sunt necesare, căci vara aproape toate străzile se transformă în grădini publice și localuri de plăcere.

Pare ciudat pentru cel neobișnuit cu condițiile de acolo când se întoarce seara la hotel, iar pe stânga și pe dreapta, pe toată lungimea străzii se văd paturi, adică saltele întinse, pe care locuitorii caselor, înveliți cu pături de lână, se bucură de o siestă dulce. Dacă noaptea este prea întunecată, atunci trebuie să fii atent să nu dai peste picioarele întinse și astfel să provoci ceva zarvă. Dacă dimineața se trezește mai devreme și se uită pe fereastră, atunci poate vedea oameni care își mută paturile înapoi în casă. Românul doarme vara cu plăcere sub cerul liber, căci nu are a se teme de ploaia venită pe neașteptate, iar în camere arșița este insuportabilă. Dacă nu are curte și grădină, nici acoperiș sau prispă, atunci se așează direct în stradă. Deoarece și nenumărații câini fără stăpân, care umblă în haită prin orașele românești, dorm noaptea pe străzi, adesea se ajunge la situația în care omul care se gândește să doarmă afară să trebuiască mai întâi să își cucerească *locul de la câine*. În general dorm amândoi nestingheriți alături, căci știu prea bine că nici unul nu vrea să facă rău celuilalt.

Există un teatru la Brăila, dar // nici o trupă permanentă de actori. O vreme p. 290
este opera italiană, apoi joacă germani sau francezi, în cele din urmă români și până la urmă nimeni, până când se întorc vreunii. Mai înainte se juca pe o scenă ridicată

---

[49] Comunitățile evanghelice din principate se aflau, sub protecția regelui Prusiei.

[50] *Strada Sf. Petre*, astăzi strada Petru Maior.

[51] *Ulitza Evrescu, d<as> h<eisst> Judengasse.*

[52] Lipovenii sunt adepți ai credinței ortodoxe de rit vechi (ce a precedat reformele inițiate de patriarhul Nikon în secolul al XVII-lea), stabiliți în țările române în secolul al XVIII-lea.

[53] Construcția a început în 1868, biserica veche (1828) fiind distrusă de un incendiu în 1843.

[54] Construită după 1821, pe locul uneia arse.

[55] Aflat pe Calea Călărașilor, fosta Silistra.

[56] Aflat azi pe bulevarul Al.I. Cuza.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

la Casino Reale, dar de câțiva ani există un teatru propriu[57], construit în grădina publică. Mai multe nu știu, nici nu am avut vreodată ocazia de a vedea o reprezentație la Brăila, dar nici nu cred că am pierdut mult.

Ce se poate întâlni la Brăila ca trăsătură orientală sunt nenumăratele cafenele, unde se bea cafea turcească cu zaț din căni mici și unde se fumează narghilea. La fiecare cafea se aduce și un pahar cu apă. Tot astfel, într-o cafenea se poate lua o așa-numită dulceață[58]. Se aduce o ceașcă de apă de Dunăre filtrată cu piatră acră și în ea o linguriță de ceai în timp ce pe o farfurioară plată se găsește puțină dulceață; fie portocale, trandafiri, cireșe, cireșe amare, nuci, căpșuni sau alte fructe, fierte cu totul în zahăr. Dulceața este, la Dunărea de jos, mai cu seamă din cauza apei proaste, atât de răspândită și de intrată în obiceiuri, astfel încât trebuie să o iei în calcul și la vizitele de introducere și la cele de politețe. De regulă este la toate vizitele primul lucru care se oferă, mai târziu apare și cafeaua turcească.

Ajungem acum la așa-numita grădină publică[59] [...]. La Brăila are forma unui triunghi isoscel, ale cărui laturi sunt puțin îndoite spre în afară și se află în mijlocul versantului care desparte orașul propriu-zis de antrepozite. Intrarea dinspre capătul de nord al Bulevardului se face prin strada Sf. Maria, largă, mărginită de pomi. Grădina are două ieșiri, una către această stradă și alta către strada Grădinii Publice. Lungimea ei este între 260 și 300 de metri. Împrejmuirea este simplă, dar aleile sunt aranjate cu gust și pietruite. Nenumărații copaci sunt mari, astfel că asigură o umbră care durează. Tufele și straturile de trandafiri sunt menținute curate, plantate cu flori și suficient de mari.

Aleea principală, care merge de la intrarea din strada Sf. Maria drept prin toată grădina publică până la piața mare, și unde se află restaurantul construit cu
p. 291 gust și suficient de mare, // aflat în apropiere de versantul dinspre Dunăre, este mai largă decât celelalte și cu un șir dublu de copaci, fiind de asemenea prevăzută de-a lungul ambelor laturi cu bănci. În partea de nord a grădinii se găsește o colină mică, de forma unei bile, care are <vegetație> sălbatică, iar în vârf are o clădire și bănci, de unde te poți bucura de o priveliște plăcută. La capătul aleii principale, pe partea stângă, s-a amenajat un loc pentru orchestre, pentru unele concerte.

Pe o latura din spatele restaurantului versantul coboară spre antrepozite, iar latura sa superioară este asigurată printr-o balustradă. O destătare aparte este să stai aici seara, la apus. Ai vedere către est. La mai mult de o sută de picioare sunt așezate șirurile de magazii cenușii, lungi și drepte, ce se întind până departe, în spatele maiestuosului curs al Dunării, cu nenumăratele sale vase și valurile înalte, cu vapoarele cu aburi în mișcare și corăbiile cu pânze de toate neamurile. În dreapta apar casele, acoperișurile și cupolele orașului, către stânga se observă și mai departe apele strălucitoare ale orașului frate Galați, dincolo peste Dunăre partea turcească a Bălții Brăilei, iar dincolo de aceasta, de o formă zimțată pitorească Munții Măcinului[60], Beștepe[61] cel acoperit de păduri și, încă mai departe,

---

[57] La Brăila existau două săli de teatru în jurul anului 1860.
[58] *Dultschetz (von „dulce", suess).*
[59] Amenajată după 1835.
[60] *Matschin.*
[61] *Beschtepe*, sat, com., jud. Tulcea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

munții albaștri de la Babadag[62], totul învăluit în razele cu străluciri trandafirii ale soarelui la zenit, care, în curând, va mai lumina doar munții din depărtări cu mingea sa de foc ce se topește în întuneric; în acest timp, jos, în văi, începe deja amurgul, luna urcă pe cer, iar lumina sa albastră, blândă, cade peste orașul de jos, care moțăie.

Țiganii cântă tocmai „frumoasa Dunăre albastră[63]". La sunetele lor se poate sta cu orele și privi, dacă seară răcoroasă ce se lasă nu ne-ar face să ne gândim să mergem acasă.

Cine nu a fost niciodată în sud nu are idee despre bogăția de culori a cerului de seară din acele ținuturi. Deosebit de intense sunt verdele și violetul. Cine nu l-a văzut niciodată stă clătinând din cap în fața vitrinelor din <orașele> nordului, unde sunt expuse priveliști orientale <și> nu poate crede că natura este în stare să scoată, ca prin vrajă, asemenea, culori – și totuși aceste imagini sunt doar o reflecție slabă a adevăratului fenomen.

Dacă vezi dinspre apă Brăila, orașul atât de frumos și de regulat așezat, cu străzile și piețele sale ce stau mărturie pentru prosperitatea și bogăția sa, // crezi p. 292
mai degrabă că ai în față un cuib de hoți, mai mult decât un oraș; căci pereții de lut, golași, abrupți, dezordinea din port și imposibilitatea de a-i zări frumusețile nu pot face pe noul venit să își imagineze ușor o asemenea priveliște. Nu mai bine îi pare călătorului atunci când vine pe uscat de la București sau Galați către oraș, sau pe calea ferată de la Roman sau București. Și de aici apare Brăila ca un amestec dezordonat de case aruncate laolaltă; căci așa apare din afara fortificațiilor orașului, unde nenumărate colibe și barăci se amestecă aproape inimaginabil cu numeroase mori de vânt și sălașuri țigănești, așezate într-o grămadă multicoloră, dând o poziție mai favorabilă orașului și cartierelor mărginașe; astfel că unui străin care nu a văzut Brăila îi vine greu să o judece; căci doar după barieră ai parte de adevăratul caracter și de adevărata priveliște a orașului. Mai mult, în afara orașului există o câmpie largă, fără culturi și fără drumuri, deoarece căile de comunicație după concepția noastră sunt necunoscute în România, acolo oricine merge pe unde i se pare mai comod, astfel încât se întâlnesc adesea drumuri largi între 3 și 400 de metri, pline de urme <de trăsuri>.

Gara căilor ferate românești, a căror linie dintre Galați și București trece prin Brăila, se află în afara orașului, la aproape 300 de metri către nord-vest. Clădirea gării este joasă, simplă și fără podoabe; alte clădiri similare au o formă cu mult mai simplă, dar mari. Drumul spre gară pornește de la barierele București și Sf. Gheorghe. Linia principală dintre Galați și București merge, venind dinspre nord-est, către sud-vest, trecând prin Brăila; linia către port iese din gară în direcția opusă, merge apoi în arc de cerc către est și se îndreaptă apoi pe pante destul de înalte către partea de nord a orașului până la Dunăre, acolo unde se găsesc locuri de depozitare[64] pentru materiale și o macara mobilă pentru încărcarea navelor. Locul

[62] *Babadagh*, oraș în podișul cu același nume, jud. Tulcea.
[63] *Die schoenen blauen Donau*, vals compus de Johann Strauss-fiul (1825–1899) în 1866.
[64] *Depotplatz*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de depozitare, ca și ramificația de cale ferată sunt în legătură directă cu portul și antrepozitele.

Locuitorii Brăilei sunt poate pe jumătate români, cealaltă jumătate aparținând tuturor celorlalte neamuri posibile. Dintre acestea, cei mai mult reprezentați sunt grecii și germanii, totuși felul de viață și limba germană nu sunt răspândite în aceeași măsură ca la Galați. La Galați, germanul nu are nevoie să scoată un cuvânt într-o limbă străină; din contră, la Brăila i-ar fi greu dacă s-ar ajuta doar de graiul
p. 293 de acasă. // După germani, la distanță din punct de vedere al numărului se află francezi, armeni și italieni, apoi englezi, ruși, turci, evrei spanioli, țigani, care trăiesc în cea mai mare parte în afara orașului, în bordeie de pământ, bulgari, sârbi, unguri, slovaci, polonezi și mulți alții. Consulate se găsesc puține, căci afacerile se fac mai ales de la Galați.

Capitolul al V-lea

Drumul pe uscat. Balta. Vedere asupra Bălții. Podul de cale ferată de la Barboși. Gara Barboși. Legătura feroviară Barboși-Galați. Formarea terenului de la gura Siretului, la Galați și în Dobrogea. Așezarea Galațiului și Brăilei. Greșeli strategice și de alt fel la așezarea căii ferate Barboși-Galați. Traseul de acum al acestei linii cu date despre înălțime. Gara Galați. Propunere pentru o legătură feroviară mai scurtă și mai ușor de făcut. Cursul Siretului. Valea Siretului. Șoseaua națională Roman-Galați. Terenuri necultivate[65]. Fortificațiile romane în general, din punct de vedere strategic și ca teatru de război în 1877. Privire asupra fortificațiilor romane. Vânătoare în valea Siretului. Șoseaua către Galați. Cătușa. Fântână pe câmp. Sălașul țiganilor. Limita orașului, vedere și prima impresie despre Galați.

Pentru a ajunge pe uscat de la Brăila la Galați se iese din primul oraș prin bariera Galați. O legătură pe șosea între cele două orașe comerciale nu există încă până astăzi și, mai mult, în acest moment există și mai puțină dorință pentru așa ceva, căci localitățile sunt acum legate printr-o cale ferată. La câțiva kilometri de la ieșirea din Brăila, drumul larg se afundă într-o vale (după ce a trecut de calea ferată) și din care iese doar pe platoul deluros – ce se întinde de la Brăila spre Muntenia de la sud către vest – cuprins de câmpia adâncă formată de valea

[65] *Terres-incultes.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Siretului; în acest timp, <drumul> urmează culmea dintre Dunăre şi Siret, de-a lungul Bălţii Brăilei.

Această <Baltă a Brăilei>, o vale joasă, mlăştinoasă, acoperită de stuf şi trestie, străbătută de numeroase braţe ale fluviului, <pe care se formează> lacuri, începe lângă Brăila şi se termină la gura de vărsare a Siretului, // se ridică foarte p. 294
puţin peste nivelul Dunării, fiind expusă adesea inundaţiilor; la mijloc, între Brăila şi Siret, ajunge la lăţimea maximă de o milă germană sau aproape opt kilometri, în timp ce lungimea ei totală este de aproximativ doisprezece kilometri. Această Baltă îşi găseşte o continuare de cealaltă parte a Dunării, în Dobrogea otomană, unde se întinde chiar până la Munţii Măcinului; aici are însă un teren mai solid decât pe malul românesc.

Din cauza acestei văi mlăştinoase, doar arareori posibil de trecut, drumul de ţară merge către vest, descriind un cerc larg şi coteşte iarăşi către est abia în apropiere de Siret, pentru a ajunge la staţia de poştă fondată pentru circulaţia pe uscat dintre Galaţi şi Bucureşti, aflată la aceeaşi longitudine ca şi Brăila. Linia de cale ferată Bucureşti-Brăila-Galaţi merge destul <de mult> în paralel cu drumul de uscat şi descrie un arc de cerc şi mai larg decât acesta.

Dacă anotimpul este, într-o oarecare măsură, favorabil, se poate porni de la Brăila pe un drum mai scurt, prin Balta Brăilei, care se intersectează cu drumul principal abia la Vădeni[66], cu câţiva kilometri înainte de trecerea Siretului; pe vreme uscată este cu siguranţă de preferat drumului altfel plin de gropi.

Priveliştea, de care te bucuri de pe acest drum, este una înălţătoare. În faţa ta ai câmpia verde, largă şi plată, cu fortificaţiile romane de la Barboşi[67] pe fundal; în stânga peisajul cu dealuri care urcă mereu, aflate pe malul drept al Siretului, mărginite în depărtare de culmile albastre ale Carpaţilor; în dreapta maiestuoasa Dunăre, cu nenumăratele sale vase, iar în fundal cu Munţii Măcinului. Oraşul Galaţi nu se poate vedea de aici, din cauza dealurilor de pe malul stâng al Siretului.

În apropiere de staţia de poştă aşezată pe malul drept al Siretului, calea ferată, care de la Pietroiu[68] urmează direcţia spre nord, coteşte brusc spre nord-vest şi trece peste apele năvalnice ale Siretului printr-un un pod de cale ferată prevăzut cu arcuri de fier, având trei deschideri la fiecare 50 de metri şi 6 deschideri la fiecare 20 de metri distanţă între stâlpi, la o înălţime de 9 metri; Siretul are aici, cu tot cu plajele sale, o lăţime de aproape 180 metri şi, la aproape patru kilometri de la pod, se varsă în Dunăre. În spatele podului, digul căii ferate se îndreaptă iarăşi către nord-est, într-un arc de cerc şi mai mare şi se uneşte cu // linia de cale ferată p. 295
moldovenească ce vine de la Roman, pentru a forma împreună cu aceasta gara de la Barboşi, aflată între Siret şi aşa-numitele fortificaţii romane. [Urmează un citat din presa germană[69] despre căile ferate, precum şi consideraţii despre operaţiunile militare din 1877–1878 din regiunea Brăila-Galaţi, la care autorul nu a fost martor ocular].

---

[66] *Vodeni*, sat, com., jud. Brăila.

[67] *Barbosch*, astăzi cartier al oraşului Galaţi.

[68] *Pietro*, sat, com. Vădeni, jud. Brăila.

[69] Mai exact din „Berliner-National-Zeitung", ziar de orientare liberală, apărut din aprilie 1848.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 296 Brăila este aşezată la marginea platoului ce formează Câmpia Română[70], dar se găseşte cu totul pe acesta. Deoarece fortificaţiile mai vechi au fost cu totul demolate, oraşul reconstruit după ultima distrugere[71] se află cu totul expus pe partea dinspre uscat. Galaţiul, din contră, este despărţit de şirurile de înălţimi din spatele său de o vale destul de îngustă, largă ca o vâlcea, valea Calicii[72], prin care curge un pârâu mic care se varsă în Siret, <deşi> secat vara, şi care în apropiere de Barboşi se măreşte până la a deveni un lac cu puţină apă, acoperit de stuf şi care transformă în mlaştină toată gura văii, până la şosea. Această încreţire a terenului, ce se întinde la vest de Galaţi, a fost folosită pentru a aduce, pe o pantă de 1:100 sau de 0,01 la 1 metru, la o lungime de aproape 10 kilometri, calea ferată pe platoul care se întinde la nord de oraş şi care se uneşte, mai departe, cu dealurile dintre Bârlad[73] şi Prut. Aşezată pe culme, calea ferată coteşte de la direcţia sa nordică către sud, într-o curbă cu raza de 450 de metri, pe o lungime de aproximativ 1,5 kilometri, înconjurând astfel un deal care blochează accesul în oraş dinspre nord şi îl domină pe acesta, coborând doar la nord-est de oraş între acesta şi lacul Brateş[74] (mare de 2,25 mile pătrate), cu pante de 1:90 şi 1:80 pe aproximativ 8,5 kilometri,
p. 297 până la valea mlăştinoasă care umple locul dintre Dunăre, lacul Brateş şi Prut. // La intersecţia cu şoseaua spre Reni[75] panta coboară la orizontală, iar acolo începe zona gării Galaţi, care este legată de oraşul de jos printr-un arc de cerc de 45 de grade şi care urmează, pe jumătate, direcţia către sud, iar cealaltă jumătate către est. În această din urmă <zonă> se află depozitele de bunuri şi <tot de aici> o cale ferată portuară de trei kilometri merge către malul Dunării; în cea dintâi <parte a gării> se află, în afară de ateliere şi depourile de locomotive clădirea de primire, din piaţa dinaintea căreia trebuie să urci 20–25 de metri pentru a ajunge la oraşul propriu-zis.

Înălţimea acestui parcurs, pe care l-am descris, peste nivelul mediu al apelor Dunării este, în gara Brăila, de 14,5 metri, la intrarea în Balta Brăilei de 21,5 metri, la începutul bălţii 4,1 metri, la podul peste Siret de 9 metri, în gara Barboşi de 4 metri, pe platoul de la nord de Galaţi 67 metri, în gara Galaţi 4,38 metri şi, în cele din urmă la capătul dinspre Dunăre al căii ferate portuare cam de 2–3 metri.

Din cauza acestei configuraţii, linia Barboşi-Galaţi urcă o înălţime de 63 de metri şi, ca urmare a acesteia, trebuie să facă un ocol însemnat, astfel încât distanţa, care pe şoseaua destul de dreaptă are 5 kilometri, creşte aici până la 19,3 kilometri.

Dacă deja fusese o mare greşeală strategică ca principala magistrală feroviară a României să îşi aibă nodul <de cale ferată> atât de aproape de graniţa cu otomanii, ceea ce acum, în situaţia de moment a stării de fapt din Orient ar trebui să

---

[70] *Walachische Ebene.*

[71] În timpul războiului ruso-turc din 1828–1829 Brăila a fost dărâmată aproape complet de trupele ruse de ocupaţie. Începută în iulie 1828, demolarea cetăţii a durat până în 1830 din cauza dificultăţilor muncii, a numărului mare de salahori ce presupunea o astfel de activitate, a variaţiilor climatice.

[72] *Calica*, astăzi cartier al oraşului Galaţi.

[73] *Birlad*, oraş, jud. Vaslui.

[74] *Bratischsee.*

[75] *Reni*, oraş astăzi în Ucraina, la acea vreme în România.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dea mult de gândit – această greşeală a fost mult înrăutăţită de acordurile făcute cu constructorul căilor ferate[76]. Acesta a primit pentru construirea căilor ferate româneşti o anumită sumă pe kilometru şi a căutat de aceea să prelungească liniile în orice fel posibil, pentru a-şi exploata contractul după această posibilitate. Multă vreme a refuzat guvernul român să recunoască, şi pe drept, linia Barboşi-Galaţi, mai sus descrisă, cu ocolul ei colosal şi inutil, şi a încercat <să construiască> o linie mai scurtă cu angajaţi proprii şi nu cu cei ai antreprenorului general, dar această linie, deşi era vorba să fie făcută, nu a fost totuşi niciodată concesionată. Acest lucru nu s-a întâmplat, din păcate, şi este totuşi clar că // schiţele prezentate de p. 298
antreprenor, şi linia chiar inutilă şi ocolul prin Valea Calicii, erau doar închipuite, şi nu doar că prelungea linia cu kilometri nefolositori, ci au mai şi adus gara unui oraş comercial atât de important şi de populat, cum sunt Galaţii, într-o poziţie atât de nenaturală, astfel încât ar fi necesar acum ca toată linia să fie reconstruită. Gara este azi aproape doi metri sub apă şi în fiecare an se inundă; depozitele de bunuri se află, propriu-zis, într-o mlaştină, iar în anumite anotimpuri nu se poate ajunge deloc la ele; urcarea de la gară la oraşul de sus este atât de abruptă, încât încărcăturile pot fi transportate doar cu o mare desfăşurare de forţe, în timp ce distanţa dintre centrul oraşului şi gară este deosebit de importantă.

Cu lucrări în comparaţie nu mai mari, dar cu costuri mai mici, s-ar fi putut face o linie directă de la Barboşi la Galaţi şi atunci gara[77] <de acolo> ar fi putut fi cu totul evitată. Ar fi fost posibil ca linia să fi mers, în acest caz, de-a lungul malului stâng al Siretului, <apoi> ar fi avut dealul care îi ieşea în faţă în unghiul format de Siret la gura de vărsare cu Dunărea şi ar fi coborât o anume pantă până în partea de vest a Galaţiului, unde ar fi trebuit aşezată gara şi de unde s-ar fi putut face o legătură nu foarte dificilă cu cheiul Dunării. Acest traseu ar fi avut de la Barboşi la Galaţi o lungime de doar 5 kilometri faţă de cei 19,3 kilometri de acum şi ar fi fost, în ceea ce priveşte pantele de urcat, mult mai folositoare.

Ieşim de pe drumul de la Brăila la Galaţi pe malul Siretului şi mergem înapoi. În afară de podul de cale ferată de la Barboşi nu există nici un alt pod peste Siretul de jos, circulaţia fiind mijlocită, ceva mai sus de trecerea feroviară, de un bac[78] grosolan construit, care poate prelua căruţe întregi şi care este tras pe un cablu întins peste râu prin apele altfel destul de puternice. Cât de importantă este calea ferată Brăila-Galaţi pentru comerţ şi circulaţie va fi clar pentru <orice> observator mai ales în lunile de iarnă şi primăvară, când legătura dintre cele două oraşe este uneori întreruptă de tot. Dacă este un ger mai puternic, pe Siret se formează un pod de gheaţă de o asemenea grosime încât chiar şi căruţele foarte grele pot trece râul fără primejdie, în timp ce navigaţia cu aburi // pe Dunăre trebuie întreruptă. p. 299
Primăvara însă, din cauza zăpoarelor, nu mai este posibilă trecerea nici pe apă, nici pe uscat, ci doar pe calea ferată şi atunci trebuie ca, dacă vrei să mergi de la Galaţi

[76] Referire la afacerea Strousberg. Bethel Heinrich Strousberg (1823–1884), antreprenor, industriaş şi om politic german, cu interese în construcţia şi exploatarea căilor ferate. Afacerile sale, cu ramificaţii pe tot continentul european, s-au dovedit de foarte multe ori oneroase.

[77] *Betriebsbahnhof.*

[78] *Fachre.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

la Brăila, să faci un ocol mare, prin Măxineni[79], unde este disponibil doar un pod de lemn peste Siret.

După ce treci cu bacul, şi astfel treci şi peste fosta graniţă dintre Moldova şi Ţara Românească, pătrunzi, în Moldova, în cea mai frumoasă parte a văii de jos a Siretului. Drumul destul de prost merge de la casa bacului, peste terenul jos, pe stânga, de-a lungul digului căii ferate, trece peste linia Bucureşti-Galaţi pe o rampă înaltă şi apoi merge pe la sud de gara Barboşi până la un braţ mort al Siretului, care mai înainte vreme înconjura o pădure frumoasă şi umbroasă, dar care din păcate a trebuit să cadă victimă topoarelor în anul 1870.

Satul Barboşi este aşezat cumva deasupra gării, pe versantul dealului, în mijlocul unor nenumărate podgorii, pe dreapta şoselei de la Galaţi către Roman şi Cernăuţi[80].

Pe partea moldovenească, valea este dominată de înălţimi abrupte şi, în general, cultivate cu viţă de vie şi pomi fructiferi; <aceste înălţimi> cotesc sub satul Barboşi către nord pentru ca mai târziu să se piardă, împreună cu Valea Calicii, mai sus descrisă, în peisajul deluros de la nord de Galaţi. Am vorbit deja în al doilea capitol al acestei părţi <din carte> despre înălţimea, destul de însemnată, dintre valea <Calicii> mai sus numită, <valea> Siretului şi Dunăre, pe care este construită cea mai mare parte a oraşului Galaţi, şi pe al cărei pinten ieşit în afară către gura de vărsare a Siretului se află o capelă ce se vede de departe, purtând numele Sf. Ioan. Aceasta este, în contrast cu cea <de la Barboşi> mai puţin cultivată şi destul de stearpă şi golaşă; cu ea începe regiunea de dealuri deosebit de mănoasă, dar din păcate prea puţin cultivată, denumită de francezi cu cuvintele
p. 300 pretenţioase *terres incultes*[81] // şi care în amonte de Siret este destul de plată, dar care la Galaţi, lângă Dunăre şi lacul Brateş coboară abrupt şi se întinde până la şirul de înălţimi deloc neînsemnate care pornind de la Roman şi Iaşi[82], vechea capitală a Moldovei, se întind, cu multe văi şi lunci, spre Bârlad şi până la lacurile <de lângă Dunăre>[83], şi care continuă în câmpia joasă dintre Prut, Dunăre şi Marea Neagră.

La cotul pe care şirul de înălţimi îl face pe cursul superior al Siretului, venind dinspre nord dimpreună cu Valea Calicii, se află pe o ridicătură golaşă de lângă gara Barboşi, un deal de dimensiuni impresionante, terasat evident de mâna oamenilor, şi care se coboară lin spre nord, dar care cade abrupt, ca un val <de pământ> către est şi sud, în valea Siretului. Poporul denumeşte această masă de pământ acoperită de verdeaţă „fortificaţiile romane de la Barboşi". Este posibil ca tot pintenul de deal ce domină tot ţinutul să fi fost adus la forma de azi de către romani, totuşi impresia de fortăreaţă nu a fost dată doar de construcţiile ridicate de mâna omului. În sprijinul primei afirmaţii vorbesc numeroasele monede romane de aur şi argint, cu efigia diverşilor împăraţi ai Romei, ce au fost găsite pe deal; pentru a doua, <stă mărturie> întreaga structură a înălţimilor în cauză, care chiar şi pentru cei mai puţin cunoscători de geologie lasă să se vadă că aici a avut loc doar o amenajare a dealului, de forma unor şanţuri de apărare.

---

[79] *Maximeni*, sat, com., jud. Brăila.
[80] *Czernowitz*.
[81] Expresie în limba franceză ce desemnează terenurile lăsate necultivate.
[82] *Jaschi*.
[83] *Seecomplex*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Pe partea abruptă dinspre sud-est a acestei formațiuni se găsește, pe la jumătatea înălțimii, o peșteră săpată de mâna oamenilor destul de adânc în munte, care se pare că a fost făcută de căutătorii de comori, căci în popor umblă vorba că la retragerea romanilor din România de azi, sub împăratul Aurelian[84], aceștia și-ar fi îngropat aici comorile și nu s-ar fi reîntors după ele.

Aceste așa-numite șanțuri romane domină tot ținutul, Dunărea, valea Siretului, malul turcesc de pe partea cealaltă <a fluviului>, podul de cale ferată de la Barboși, de care sunt la o distanță de un kilometru și jumătate, apoi gara Barboși, ce se află chiar la picioarele lor și, în sfârșit, marea șosea construită de stat, care chiar după fortificații părăsește, după câteva curbe și cu o înclinație destul de mare, platoul înalt pentru ca, // într-o parte, să treacă peste gura de vărsare a Calicii în p. 301
Siret, iar pe de altă parte să intersecteze calea ferată de la Barboși către Galați la ieșirea din gara Barboși. [Urmează citate din presa germană despre importanța strategică a acestui punct în luptele din 1877].

Valea inferioară a Siretului este una dintre cele mai binecuvântate și roditoare părți ale României, de aceea având o mare frumusețe naturală și cu o mare diversitate. O dimineață sau o seară pe malul Siretului, privind spre Dunăre și spre munții albaștri <din Dobrogea> otomană este cu adevărat încântătoare. [Descrie, pe scurt, peisajele deja consemnate].

Și pentru vânători, gura de vărsare a Siretului este un loc bun, căci dedesubt, p. 302
în stufăriș, este plin de pelicani, egrete, gâște sălbatice și rațe, iar pe înălțimi de ciocârlii de mlaștină și de alte păsări; dintre acestea, cele dintâi asigură o friptură care nu este de lepădat.

Prin această vale mândră, cu vecinătățile ei pline de farmec, merge drumul de la Brăila la Galați și se intersectează puțin după gara Barboși cu șoseaua, care, la rândul ei, coboară aici de pe deal; pe acesta a trebuit să o urmăm, pentru a ajunge la Galați.

Șoseaua este largă și bine construită, dar din păcate cu totul fără umbră, căci copacii tineri din acest ținut altfel foarte sărac în păduri nu se înțeleg bine cu arșița insuportabilă și nici cu îngrijirea foarte precară. Ultimii copaci se întâlnesc la trecerea peste Valea Calicii, apoi dispar de tot, până aproape de Galați.

După ce trece de această vale, șoseaua urcă pe platoul Galaților, ca într-un arc de cerc îndreptat către nord-est. Acolo unde atinge <platoul> se găsește sătucul Cătușa[85], ce constă din câteva case singuratice, răspândite și o cârciumă românească foarte primitivă, dar de la care te poți revigora cu pepeni și pelin[86], un vin preparat cu vermut. Această cârciumă este ultima casă, sau mai bine spus ultima baracă, pe care o întâlnești până la Galați. Șoseaua traversează acum o culme golașă și stearpă, vara imposibil de străbătut din cauza soarelui și șerpuiește apoi printr-o vale pe care o observasem deja când am mers pe Dunăre; aceasta,

[84] Lucius Domitius Aurelianus, împărat roman între 270–275. În anul 274 a ordonat retragerea autorităților și armatei romane din Dacia, considerând că imperiul, supus invaziilor barbare și revoltelor interne, poate fi mai bine apărat de pe o frontieră naturală, așa cum era Dunărea.

[85] *Catuscha*, astăzi parte a orașului Galați.

[86] *Pilin*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

deoarece acolo unde valea se întâlneşte cu smârcurile Dunării, este aşezată aşa-zisa fabrică de carne[87], pe care am putut să o recunoaştem de pe vapor.

În această vale, în apropiere de şosea, există – pentru numeroasele turme care sunt aici la păşunat – un complex de, probabil, cincisprezece fântâni cu cumpănă, mari, ce oferă o privelişte aparte printre dealurile golaşe şi care de fiecare dată când le vedeam, îmi aminteau de fântâna la care se întâlneau Iacob şi Rahela din istoria biblică, atunci când el fugise din patria sa[88].

Şoseaua merge acum către ultima înălţime de dinainte de Galaţi. O dată ajuns
p. 303 în vârful acesteia, atunci vezi // oraşul întinzându-se în faţa ta; asta înseamnă că observi un talmeş-balmeş format de nenumărate colibe şi barăci, iar mai în spate câteva turle ale bisericilor – nimic mai mult.

Puţin înainte de şanţurile de apărare[89] ale oraşului s-a aşezat, de amândouă părţile şoselei, un sălaş de ţigani, destul de mare, iar dacă atunci când o străbaţi îţi doreşti o distracţie foarte amuzantă, nu ai nevoie decât să azvârli câteva monede de cupru. De îndată ce ai făcut aşa, o grămadă de femei şi de copii pe jumătate goi se reped şi se înghiontesc şi se ceartă pe cele câteva monede, ca şi cum ar fi plouat cu aur peste ei. Cerşetoria ce se adaugă acestei ciozvârte aruncate nu încetează decât după ce ai trecut de stâlpul de la barieră.

Înainte de intra în oraş ai, pe această latură a lui, doar câmpii nesfârşite, întinse pe stânga şi pe dreapta şi cultivate doar în câteva locuri. Pe mâna stângă se observă, în mijlocul câmpului gol, mai multe cimitire creştine, laolaltă, înconjurate de un gard înalt de scândură, şi care ocupă o suprafaţă destul de însemnată, fiind aşezate exact în formă de oval. Cimitirul evreiesc, foarte interesant, cu mormintele şi monumentele sale vechi, este aşezat de cealaltă parte a versantului văii Calicii, neîmprejmuit, mai precis acolo unde vechiul drum de ţară către Tecuci[90] se încrucişează cu calea ferată Barboşi-Galaţi.

Limita vestică a oraşului, la care ajungi când vii dinspre Brăila, constă dintr-un şanţ larg şi adânc, dar uscat, care, începând de la malul Dunării merge direct spre nord, cale de o jumătate de milă <germană> şi se termină la satul Vadul Ungurului[91]. În afara acestor întăriturii ale oraşului se mai află încă nenumărate *căsuţe şi gospodării cu grădini, mori de vânt, eleşteie, pătule şi hambare* întărite cu lut. Toată partea din afară oferă, de aceea, o imagine foarte confuză şi ca de pustiu; văzut de pe partea aceasta, oraşul nu oferă o impresie îmbucurătoare călătorului, dimpotrivă, mai rea atunci când intri în Galaţi prin Bariera Brăila.

Această barieră constă, ca toate celelalte, dintr-un pod de lemn, larg, din scânduri nelustruite, cu un post de pază ascuns în spatele lui, cu stâlpul albastru-galben-roşu şi o tablă de avertizare; duce spre strada Brăila[92], ce se remarcă prin cel mai prost pavaj <cu putinţă>, şi cu care am avut onoarea de a face cunoştinţă la

---

[87] *Fleischfabrik*, fabrica de conserve fondată de Stephen Goldner în 1844, închisă definitiv abia în 1875.

[88] Vezi *Geneza*, 29, pentru istoria căsătoriei dintre Iacob şi Rahela.

[89] *Stadtgraben*.

[90] *Tekutsch*, oraş, jud. Galaţi.

[91] *Vadungului*, astăzi cartier al oraşului Galaţi.

[92] Astăzi Calea Brăilei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

toate călătoriile mele. Acest pavaj începe însă cam la o sută de // paşi după barieră, p. 304
locul rămas a fost la un moment dat pavat şi, slavă Domnului, nu se mai observă nimic din acesta; este oricum de preferat noroiul până la genunchi amestecului de piatră din strada propriu-zisă, pe care o vom cunoaşte foarte bine, şi unde rişti <să îţi rupi> oasele într-o trăsură fără pene, precum circulă căruţele de poştă româneşti.

Capitolul al VI-lea

Galaţi

Aşezare şi întindere. Limite. Cuprindere. Bariere. Înfăţişarea terenului. Vedere dinspre oraşul de sus. Împărţire. Oraşul de sus propriu-zis. Strada Domnească. Teatrul orăşenesc. Oraşul nou. Grădina publică. Lacul Brateş. Cartierul mărginaş şi satul Vadul Ungurului. Strada Brăila. Mahalaua. Piaţa şi bazarul din Galaţi. Strada Portului. Carantina. Gara. Şoseaua către Reni. Murdăria şi pavajul din Galaţi. Iluminatul stradal. Apa de băut. Clădiri publice şi biserici. Hoteluri. Cafenele. Bella-vista. Locuinţe. Populaţia. Clasa de mijloc românească. Evreii şi prigonirile lor

Despre aşezarea oraşului comercial şi porto-franco Galaţi am vorbit deja mai mult mai sus şi repetăm aici doar că oraşul comparabil ca mărime şi suprafaţă cu Berlinul sau Viena este aşezat între Dunăre, Siret şi Lacul Brateş, cam la 15 kilometri distanţă de gura de vărsare a Prutului; două treimi din oraş se găsesc pe înălţimile plate care vin, pe direcţia nord-sud, între râurile Bârlad şi Prut, iar o treime între lunca Dunării (în parte mlăştinoasă) dintre fluviu şi Lacul Brateş, oraşul de sus şi gura de vărsare a Prutului dinspre Reni.

Distanţa dintre Galaţi şi Sulina, aflată la Marea Neagră, este de 24,5 mile <germane> sau 184 de kilometri.

Limita de sud a oraşului merge de-a lungul apelor Dunării într-un arc de cerc mare, de circa 5 000 de metri sau două treimi de milă germană, trece de calea ferată portuară şi se termină la 1 200 de metri după acest <punct de intersecţie>. Aici, la o barieră al cărei nume îmi scapă, limita oraşului urcă spre nord, în unghi ascuţit // şi p. 305
merge fără semne evidente, prin valea joasă până la şoseaua spre Reni, pentru a se uni apoi cu aceasta către vest, mergând până la gară. Primul tronson are cam 550 de metri, cel din urmă având o lungime de 2 850 metri. De aici, limita oraşului merge 2 500 de metri către nord-vest, în direcţia căii ferate, până aproape de capătul de sud-vest la Lacului Brateş, de unde se îndreaptă 800 de metri spre vest, incluzând satul Vadul Ungurului – ce trebuie socotit ca făcând parte din oraş – mergând apoi în linie dreaptă pentru 4 900 de metri sau două treimi de milă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

<germană>, pentru a se uni cu şanţurile de apărare descrise în capitolul precedent, iar din punctul amintit mai sus să coboare către sud, până la Dunăre.

Suprafaţa totală a terenului pe care este construit Galaţiul este, prin urmare, de 16 600 de metri sau 2,25 mile geografice germane; dar în acestea nu sunt cuprinse nenumăratele cărămidării[93], gospodăriile mici şi, de asemenea, casele şi morile aflate, într-un număr deloc de neglijat, în partea de vest, în afara şanţurilor de apărare.

Limitele amintite sunt date, la sud de Dunăre, la est de lunca mlăştinoasă a Dunării, iar mai departe către nord de panta abruptă a platoului şi de calea ferată; la nord şi la vest de regiunea de dealuri descrisă mai sus.

Dintre bariere ar fi mai ales de amintit: în partea de vest a oraşului bariera Brăilei cu şoseaua către Tecuci, respectiv cu drumul spre Brăila şi bariera Tecuci, cu drumul vechi spre Tecuci; în partea de nord bariera Bârladului, cu drumul spre Bârlad şi Iaşi; în fine, în partea de est bariera spre Reni, la gară, cu şoseaua către Reni şi Ismail şi deja mai sus amintita barieră pe care iese drumul spre malul Dunării.

Ceea ce oferă Galaţii ca privelişti pitoreşti şi pline de noutate este geografia sa. În timp ce partea de jos a oraşului[94] se ridică doar cu 4 până la 6 metri peste oglinda apelor Dunării, oraşul de sus[95] urcă deasupra celui dintâi pe o pantă abruptă, ajunge, către nord-vest, pe nişte terase, la o înălţime de aproape 70 de
p. 306 metri. // Culmea zimţuită şi dreaptă, străbătută adesea de râpe abrupte şi care desparte partea de sus a oraşului de cea de jos, sub forma unor stânci de lut pline de crăpături, este continuarea versanţilor descrişi în capitolul precedent, care încep la Valea Calicii, pe malul stâng al Siretului, până la vărsarea acestuia şi apoi de la Dunăre în aval, urmând cursul acesteia; astfel, între culmi şi apă rămâne, de obicei, doar un spaţiu îngust pentru circulaţie. Cam pe la mijlocul limitei oraşului cu Dunărea, acest şir de înălţimi se îndepărtează de fluviu în arc ascuţit şi merge, după cum am arătat mai sus, aproape direct către nord printre partea de sus şi cea de jos a oraşului, până la intersecţia şoselei către Reni cu calea ferată Galaţi-Barboşi, acestea intersectându-se la gara Galaţi. [...]

De pe acest şir de înălţimi, oraşul de sus urcă într-un arc de cerc întors în afară, ca un amfiteatru. Această urcare este, în general, foarte lină, astfel încât dinspre marginea de jos nu poate fi observată. De abia după ce atingi mijlocul acesteia, pe la înălţimea de 50 de metri, te bucuri de privelişte deschisă, care câştigă cu atât mai mult în frumuseţe şi cuprindere cu cât ajungi mai sus. Cel mai bine te bucuri de ea din mahalaua[96] de sus, care porneşte spre vest de la grădina populară şi ajunge până la limita de apus a oraşului, în apropiere de bariera Tecuci. [...]

Este greu să descriu cât de cât exact panorama măreaţă ce se oferă ochiului de acolo de sus. Dedesubt se văd părţile de oraş prin care tocmai am trecut, mai departe oraşul de jos cu nenumăratele catarge ale consulatelor tuturor naţiunilor şi
p. 307

[93] *Ziegeleien (Caramidărei).*
[94] *Unterstadt.*
[95] *Oberstadt.*
[96] *Mahala.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mai departe partea cea mai de jos a oraşului, cu gara, în stânga // mult întinsul Lac Brateş, în dreapta fluviul năvalnic cu nenumăratele sale catarge şi vapoare, iar în spate ţinuturile otomane cu Munţii Măcinului şi Babadag. Dar frumuseţea cea mai mare a acestei panorame fermecătoare este partea de sus a Galaţilor în sine, care se întinde la picioarele spectatorului cu nenumăratele sale cupole şi turnuri, case şi grădini, şi care asigură o privelişte frumoasă, ale cărei trăsături aparte sunt accentuate de turlele albastre. [...]

În ceea ce priveşte împărţirea oraşului, care în treacăt fie spus, este deosebit de neregulat aşezat şi de aceea greu de descris, aceasta este: oraşul de sus aşezat către vest, iar oraşul de jos către est. Oraşul de sus se împarte la rândul său; <mai întâi> oraşul de sus propriu-zis, construit neregulat, care formează nucleul Galaţilor şi care cuprinde toate consulatele şi marile magazine, precum şi clădirile guvernamentale şi alte edificii publice, prost pavat şi aşezat în mijlocul părţii cuprinse între Dunăre şi şoseaua spre Reni; în al doilea rând, aşa-numita mahala, ce începe de la Dunăre şi se întinde până la limita de vest a oraşului, până dincolo de bariera Tecuci şi care este pavată mai bine doar pe cele două străzi care duc la barieră, fiind şi mai rău construită decât prima parte de oraş amintită; în al treilea rând este mahalaua reunită cu satul cu acelaşi nume, Vadul Ungurului, iar în al patrulea rând oraşul nou[97], aşezat între cele două părţi mai sus amintite. – Deopotrivă, oraşul de jos se împarte în cel propriu-zis, în partea de sus, Dunăre şi gară, respectiv calea ferată portuară, în antrepozite, care cuprind depozitele, magaziile şi docurile de încărcare şi, în al treilea rând, cartierul mărginaş Bădălan[98] ceea ce aici reprezintă mahalaua pentru oraşul de sus.

După cum am observat deja, oraşul de sus formează nucleul propriu-zis al oraşului şi cuprinde vechiul Galaţi, cu ale sale // uliţe întortocheate, înguste şi cu p. 308
tot felul de cotloane, unde casele sunt strânse una în alta, fronton lângă fronton. Aproape de mijlocul celei mai vechi părţi a oraşului se găseşte o piaţă mică, cu cotloane, nearătoasă, dar care, ca punct central al întregii aşezări urbane, este de <mare> importanţă, căci de acolo pornesc, în formă de raze, toate arterele principale de circulaţie. Deoarece dorim să le tratăm în ordine, vom cunoaşte, în acelaşi timp, cele mai importante căi de comunicaţie, *precum şi fiecare parte a* celui mai important oraş comercial al României.

O stradă care la început nu pare atât de proastă iese din această piaţă spre nord; în curând se intersectează cu cea mai lungă, dreaptă, lată şi frumoasă stradă a Galaţilor, Strada Domnească[99]. Aceasta ajunge până la grădina publică, este remarcabil de lată şi pavată, are cam 3 000 de metri sau o jumătate de milă <germană> şi se termină abia la limita de nord a oraşului, aproape de satului Vadul Ungurului, unde o pantă adâncă ce ţine de dealurile descrise mai sus şi care coboară aproape 50 de metri face imposibilă continuarea străzii; de aceea, aceasta coteşte aici la stânga, trece peste râpă pe un pod printr-un loc mai puţin adânc şi continuă ca uliţă prin Vadul Ungurului până la Bariera Bârladului. Aşadar, străbate

[97] *Neustadt.*
[98] *Vorstadt Badalan*, cartier al oraşului Galaţi.
[99] *Strada Domneasca oder Herrenstrasse.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

orașul Galați pe aproape toată lungimea sa. Începând din mijlocul orașului de sus se formează principala stradă comercială și se lărgește de la circa 6 metri la început la aproape 15 metri și mai mult. Pe această bucată a străzii se găsesc prefectura, administrația județului Covurlui[100], tribunalul județean, multe alte clădiri și instituții publice și, chiar la capăt, așa-numitul teatru orășenesc[101]. Cine nu cunoaște acest teatru ca atare poate considera clădirea ca pe o stână nepractic construită pe jumătate sub pământ. Asta pentru că se vede practic un metru ieșind din pământ, este pur și simplu din lut și acoperită cu un acoperiș ce vine până la pământ. Intrarea spre acest teatru este îngrozitor de murdară. În fața intrării sunt așezate scânduri de lemn peste care vine un soi de acoperiș de lemn. Înăuntru arată, întrucâtva, mai bine. Pe scena acestei instituții de artă[102] își dau silința, pe rând, societăți teatrale germane, franțuzești, italienești și românești, care sunt suficient de
p. 309 îndrăznețe cât // să ceară de la public, pentru o așa-zisă lojă, 20 de franci[103] pentru care acesta primește un produs artistic foarte îndoielnic. Dar o asemenea societate nu durează prea mult, căci entuziasmul durează de fiecare dată până când ultima doamnă din trupa de actori fuge la nou-descoperitul ei iubit, chestiune care face să se termine comedia până când o altă trupă de artiști apare pe firmament, iar vechiul joc reîncepe cu puteri noi.

Puțin înainte de construcția în stil latin și cu cupole a bisericii romano-catolice[104] ultima bucată din șoseaua către Reni se întâlnește cu strada Domnească; din acest loc începe orașul nou, construit de principele Cuza[105] cu străzi drepte și piețe largi. În vreme ce la începutul străzii casele sunt, cu puține excepții, strânse una în alta, de aici, chiar și pe strada principală, nu doar pe străzile secundare, casele sunt depărtate una de alta și fiecare în mijlocul curții sale. Orașul nou, ce se întinde pe terenul dintre cartierul mărginaș Vadul Ungurului și centrul <Galațiului>, este de dată mai recentă și a fost construit în așa fel încât fiecare <proprietar> a rămas cu curtea sa; în schimb aceștia s-au angajat față de autorități să construiască o casă decentă în trei ani. Așa a apărut această parte nouă de oraș. Aceasta este pavată doar pe strada Domnească, la rândul ei doar până la o piață dreptunghiulară, de o întindere foarte mare, așezată la capătul orașului nou și care este folosită pentru parade; partea de est a acestei <piețe> constituie limita de vest grădinii publice, frumoasă și spațioasă, prevăzută cu un restaurant și o cafenea turcească.

Această grădină publică ajunge, în partea sa de est, până la versant, iar din ea te bucuri de o priveliște frumoasă asupra căii ferate, aflate sub ea, asupra Lacului

---

[100] *Distrikt Covurlui*, dispărut după reforma administrativă din 1968.

[101] Probabil sala atestată în anul 1866. Lucrările la actuala sală au început în 1924 și au fost finalizate în 1941. În 1973 ia denumirea de Teatrul dramatic din Galați, iar din 2000 de Teatrul dramatic „Fani Tardini" în memoria artistei care în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a jucat la Galați în numeroase reprezentații.

[102] *Kunstinstitut*.

[103] *Francs*.

[104] Construită în 1844, cu hramul Nașterea Sf. Ioan Botezătorul.

[105] Alexandru Ioan Cuza (1820–1873) a fost în mai multe rânduri președinte al judecătoriei Covurlui (1849–1851, 1855–1856), cu sediul la Galați, iar în 1856–1857 pârcălab al ținutului Covurlui.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Brateş, a luncii joase dintre Brateş şi Dunăre, cu nenumăratele sale cărămidării, precum şi asupra oraşului de jos şi Dunării.

În oraşul nou şi mai ales în partea cu strada Domnească se găsesc mai multe consulate şi multe case ale boierilor, funcţionarilor înalţi şi ale străinilor de seamă. Cumva în stânga străzii, peste drum de o grădină publică mai mare[106] se află biserica evanghelică, construită ca o casă, laolaltă cu locuinţa pastorului şi şcoala. În spatele pieţei de paradă începe mahalaua Vadul Ungurului, ce se află, împreună cu satul omonim, la limita de nord a oraşului. Este plină de case mici, dar care sunt aşezate în mijlocul unor // curţi şi grădini spaţioase. Pe străzile principale se mai p. 310
găsesc câteva vile construite cu gust şi <de asemenea> case de ţară.

Satul Vadul Ungurului, care este legat de Lacul Brateş de o trecere de nivel peste calea ferată dublă, care urcă abrupt, se învecinează cu şanţurile de apărare nordice ale oraşului, şi nu oferă nimic demn de luat în seamă decât o privelişte frumoasă asupra oglinzii apei lacului şi a malurilor acestuia, pline de grote; versantul urcă sub forma unor terase pe care sunt aşezate vii şi căsuţe ale podgorenilor. [...]

Strada Domnească, terminându-se la Vadul Ungurului, are, de la teatru începând, aşa o lăţime încât cinci căruţe ar putea merge uşor unele lângă altele şi în galop.

A doua stradă principală a Galaţiului este strada Brăila, despre care am vorbit mai sus, pornind din piaţa amintită către vest. Aceasta şerpuieşte la început prin centrul oraşului, parte pe care s-au aşezat multe prăvălii şi ateliere mici; apoi însă merge într-o linie destul de dreaptă în susul dealului, prin aşa-numita mahala până la bariera Brăilei, despre care a fost deja vorba în capitolul anterior. În afară de biserica armenească, care se află pe partea stângă a străzii, la începutul mahalalei, şi de o biserică românească, strada Brăila nu oferă nimic demn de luat în seamă.

Aşa-numita mahala sau, mai înainte, cartierul mărginaş al vechiului oraş Galaţi, constă din străzi întortocheate şi neregulate, care se întretaie <mereu>, care urcă dealul spre limita oraşului, sunt în parte paralele. Acesta este cazul părţii care se întinde la sud de strada Brăilei, până la faleza Dunării. Această parte neregulată şi prost construită a Galaţilor, cu case de proastă reputaţie şi spelunci de tot felul şi străbătută de şanţuri pline de bălegar, are doar o stradă principală care merge, din centrul oraşului până spre faleza Dunării, până aproape de limita oraşului şi se termină într-o piaţă mare şi spaţioasă, care găzduieşte cazarma infanteriei, destul de întinsă, şi care este folosită şi ca // loc de manevre. În apropiere de această piaţă se p. 311
găsesc câteva grădini drăguţe, cu vinării şi, mai încolo, fabrica de bere a lui Marcu Schein[107], cea mai mare din Galaţi şi una dintre cele mai importante din România, care oferă o bere[108] remarcabilă şi care, de asemenea, posedă o grădină frumoasă, cu o privelişte minunată asupra Dunării.

De la strada Brăila se ajunge pe strada Tecuci, care merge, către nord până la bariera Tecuci; pe această <stradă> se găseşte piaţa principală a oraşului, cu halele şi cu foişorul de foc, înalt. Această piaţă se asemuieşte târgurilor săptămânale ce se

---

[106] *Vergnuegungsgarten.*

[107] *Marco Schein*, care a fondat o fabrică de bere în 1842, mai târziu Fabrica Ploll.

[108] *Lagerbier.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

obişnuiesc în marile noastre oraşe din Germania; există o piaţă specială, aşezată ceva mai spre nord către Vadul Ungurului, pentru cereale, fân, paie şi materiale pentru foc, mai ales pentru bălegar de vacă presat, care este mult folosit aici la Galaţi şi Brăila, din cauza lipsei lemnului din împrejurimi.

După strada Brăilei urmează cele mai importante străzi comerciale ale Galaţiului, strada Braşovenilor[109], care merge spre sud-vest şi strada Mare[110], care iese din piaţa centrală către sud.

Acestea formează împreună bazarul propriu-zis al Galaţilor şi sunt ocupate de case strânse una în alta, cu magazii, ateliere, prăvălii şi birouri de afaceri. În cea dintâi sunt reprezentaţi mai mult greci, armeni, ruşi şi braşoveni, în cea de-a doua preponderent austrieci, evrei şi vest-europeni. Orice articol ai căuta, aici găseşti totul, fără excepţie. Astfel că există unele magazine care ocupă o casă cu trei etaje cu tot cu dependinţe şi în care se găsesc, în număr mare, haine, încălţări, obiecte de toaletă, tabac, ţigări, mărfuri de galanterie, bastoane, umbrele, arme, piei, căciuli, ustensile de scris, cufere, genţi de voiaj, albituri, bijuterii şi tot ce se <mai> poate şi este doar nevoie să vizitezi un asemenea magazin pentru a te aproviziona cu toate cele necesare.

Atât strada Braşovenilor, cât şi strada Mare se termină la Dunăre, iar împreună formează strada Portului[111], care merge 3 500 de metri sau o jumătate de milă <germană> spre Dunăre şi care se termină doar în mahalaua Bădălan.

Partea stângă a acestei străzi este lungă de aproape un kilometru şi, cât ţine
p. 312 cheiul Dunării, în parte de piatră, în parte din lemn, // este ocupată cu arcade, magazine, hoteluri, cârciumi pentru matrozi şi agenţii, în timp ce pe cheiul propriu-zis se găsesc bursa şi diferitele agenţii de navigaţie cu aburi, despre care a fost vorba mai sus. Urmează, până la calea ferată portuară, locuri de încărcare şi depozitare, mari, în timp ce partea stângă a străzii se lărgeşte şi se transformă într-o piaţă spaţioasă, cu târg pentru oraşul de jos. În spatele depozitelor căii ferate portuare casele se răresc şi apar depozitele de cherestea, şantierele navale, fabricile, morile cu aburi şi fabricile de maşini; mai departe se află clădirea carantinei, pe jumătate dărăpănată, acum transformată în cazarma marinei; de acolo, de pe străzile fără alt interes, ai o privelişte plăcută asupra cursului rapid al Dunării, malului otoman şi asupra oraşului Reni, aflat la două mile depărtare la gura de vărsare a Prutului.

Strada Portului este cea mai vie, iar pentru străini cea mai interesantă din Galaţi, căci zi şi noapte este foarte circulată şi ai posibilitatea de a cunoaşte reprezentanţi ai aproape tuturor naţiunilor de pe pământ.

Ajungem acum la ultima stradă care porneşte din piaţa centrală descrisă mai sus. Aceasta merge spre est, se îndreaptă apoi spre nord, împreună cu strada Şcolii[112] şi continuă ca strada Mihai Bravu[113], paralelă cu strada Domnească, până

---

[109] *Strada Braschovenilor oder Kronstaedter Strasse.*
[110] *Strada mara oder grosse Strasse.*
[111] *Strada Portului oder Hafenstrasse.*
[112] *Strada Scolei oder Schulstrasse.*
[113] *Strada Michael bravul.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

la Grădina Publică[114]. Din această stradă porneşte drumul de acces, abrupt, către gară, iar şi mai departe o trecere abruptă merge către şoseaua spre Reni.

Gara este aşezată foarte prost, după cum am observat deja în capitolul precedent, în mijlocul oraşului de jos, murdar, nepavat şi <construit> după modelul turcesc, aşadar foarte jalnic. Clădirea gării este o construcţie care nu impresionează, care arată mai degrabă ca o cazarmă decât ca o gară de primă clasă; a fost deja afectată de inundaţii în timp ce era construită, încât au apărut fisuri mari şi au existat temeri pentru prăbuşirea ei. Acelaşi lucru s-a petrecut şi cu clădirile atelierelor de vizavi de sălile de aşteptare şi primire.

Şoseaua către Reni începe la capătul nordic al gării şi trece, pe aceeaşi direcţie, peste lunca mlăştinoasă a Dunării, se îndreaptă mai apoi spre nord-est, trece Prutul în apropiere de gura de vărsare pe un // pod de lemn şi apoi continuă p. 313
până la Reni printre dealuri abrupte, cu viţă de vie, cu livezi, <pe o parte> şi malul acoperit cu stuf şi trestie al Dunării, <de cealaltă parte>.

Reni însuşi este un orăşel frumos construit, prietenos şi înfloritor, aflat direct pe malul Dunării; locuitorii săi se ocupă mai ales cu comerţul şi pescuitul.

Pe cât de neregulat şi de prost este construit oraşul Galaţi, pe atât de murdar este, ceea ce se datorează în primul rând pavajului insuficient şi prost. Vara stăpâneşte aici un praf care nu poate fi descris şi pe care am avut prilejul a-l aminti la descrierea Brăilei. O a doua problemă este murdăria imensă, care iarna şi primăvara se întâlneşte la Galaţi mai mult decât la Brăila, ceea ce se poate pune pe seama îmbunătăţirilor aduse străzilor acesteia din urmă. Cine nu este familiarizat cu condiţiile de acolo nu are nici o idee despre marea de noroi de pe străzile nepavate ale Galaţilor, care vara otrăvesc luni în şir aerul. Masa de noroi atinge şi un metru înălţime chiar şi pe străzile circulate şi vai de cel care intră îl el. În oraşul de jos multe străzi sunt prevăzute cu trotuare de lemn ridicate cu aproape un metru, din cauza murdăriei, altfel aceste uliţe fără fund nu ar putea fi trecute. Chiar şi cu cizme neobişnuit de înalte nu este posibil să ajungi peste tot. Masa neagră, lipicioasă, urât mirositoare, acoperă părţi însemnate din străzi şi pieţe; nu este un spectacol rar ca cineva care nu cunoaşte această stare de lucruri să trebuiască să lase în urmă cizmele sau pantofii, căci o dată *pierduţi din picioare înseamnă că nu* îi vei mai revedea niciodată, a-ţi regăsi încălţămintea pierdută este imposibil.

Ceea ce străinul va mai observa, pe lângă problemele discutate mai sus, în cele două oraşe-surori, este absenţa uzinelor de gaz, ceea ce înseamnă o absenţă ce se resimte pentru două oraşe comerciale şi industriale cu un total de 140 000 de suflete. Deşi iluminatul stradal ar ajunge poate, la nevoie şi este suficient de bine introdus, totuşi nu poate nici pe departe rivaliza cu iluminatul pe gaz şi ar fi de dorit ca pentru extinderea acestuia – // desigur dacă nu s-a întâmplat deja în ultima p. 314
vreme – să fie plătiţi de câţiva capitalişti.

O altă problemă gravă a Galaţilor este lipsa apei potabile. Abia la Vadul Ungurului, în nordul oraşului, se întâlnesc câteva fântâni foarte adânci din care apa este scoasă cu ajutorul unei roţi motrice[115]; în oraşul de sus, ca şi în cel de jos, nu

[114] Aşa cum este şi astăzi.
[115] *Schwungrad.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

există deloc apă de izvor, sau doar foarte proastă şi rea la gust. Aşadar s-au îndreptat în principal spre Dunăre, a cărei apă este adusă şi vândută în oraş de o categoria aparte de oameni, apărută aici, sacagii[116], aşa cum la noi este adus dimineaţa laptele de la ţară în marile oraşe. Vehiculul sacagiilor este foarte primitiv. Pe un cărucior cu două roţi este aşezat, direct pe oişte, un butoi sau saca care are un cep la un capăt, iar la celălalt capăt o capră făcută dintr-o şa de cal. Pe aceasta stă în echilibru sacagiul, folosindu-se de oişte pentru a-şi sprijini picioarele şi astfel coboară cu caii săi mici pe străzile în pantă până pe malul Dunării. Aici umple butoiul cu apă din Dunăre printr-o gaură făcută în partea de sus cu ajutorul unei căni obişnuite din lemn, aşa cum mai găsim şi la noi la ţară şi apoi pleacă să o vândă prin oraş. O saca de apă costă la Galaţi doi până la patru piaştri[117], aşadar între patruzeci şi optzeci de pfenigi[118]. Pentru gătit este pur şi simplu amestecată cu alaun, dar devine potabilă dacă se folosesc aparate, unde este filtrată cu piatră acră şi cărbune; prin manipularea acestor <aparate> se obţine apă de băut frumoasă, limpede şi rece.

Galaţii au puţine clădiri publice, acestea sunt foarte urâte şi lipsite de prestanţă. Dintre cele 26 de biserici doar cea armenească merită a fi reamintită, căci celelalte se aseamănă una cu cealaltă şi sunt foarte modeste şi lipsite de podoabe.

Dintre hotelurile aflate la dispoziţie unele sunt foarte bune, dar toate, fără excepţie, foarte scumpe. În general, <să poţi călca pe> pavajul Galaţilor, aşa prost cum este, nu este ieftin şi pentru asta se poate socoti un taler în locul unui ducat[119]; asta înseamnă că dacă în Germania se dă un taler pentru aşa ceva, aici trebuie să se dea un taler. O cameră simplă de hotel fără încălzire, iluminat şi servire costă, la
p. 315 Galaţi, şase până la opt franci pe zi, o cină fără vin nu sub cinci franci. // Ceva mai ieftin este în restaurantele germane şi franţuzeşti, foarte proaste, precum şi în grădinile publice şi cafenele.

Dintre acestea este una care este numită în acelaşi timp şi cofetărie şi belvedere[120], recomandabilă din cauza priveliştii sale minunate. Este chiar la colţul pantei ce desparte oraşul de sus de cel de jos, acolo unde aceasta părăseşte direcţia către est şi se îndreaptă spre nord; la capătul cel mai îndepărtat, direct deasupra pantei, există o platformă spaţioasă, acoperită cu un cort. Aici se stă foarte bine, mai ales seara, la o ceşcuţă de cafea, la vin, bere sau îngheţată. De regulă cântă un taraf de ţigani şi nicăieri nu am ascultat valsul Dunării cu mai mult drag şi interes decât acolo sus, dinainte cu priveliştea marelui fluviu, cu nenumăratele sale vase, cu oraşul viu şi colorat şi cu munţii pitoreşti ai Dobrogei otomane.

În ceea ce priveşte locuinţele din Galaţi, acolo se închiriază, de regulă, toată casa, atunci când nu eşti nevoit să locuieşti în centrul înghesuit. Aceasta constă din locuinţa propriu-zisă, cuprinzând de obicei un salon şi trei sau patru camere şi o clădire anexă, legată de aceasta printr-o prispă de lemn, unde se află bucătăria şi

---

[116] *Sakatschu.*

[117] *Piaster*, monedă otomană.

[118] Veche subdiviziune a mărcii germane.

[119] *Den Dukaten fuer einen Thaler rechnen.* 1 ducat austriac echivala cu aproximativ 3 taleri prusaci.

[120] *Bella-vista oder Bellevue.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

camera de baie. Curtea spațioasă cu grajdurile sale de obicei din lemn este înconjurată, în cea mai mare parte, de un gard. Chiria pentru o asemenea casă de locuit de mărime mijlocie este, în medie, cinci sute până la șapte sute de mărci[121] pe an. Pivnițele din Galați sunt de cele mai multe ori săpate direct în lutul tare ca piatra, arareori zidite și de aceea foarte răcoroase. Formează de regulă galerii lungi, cu nenumărate ramificații, iar orașul este străbătut aproape cu totul de asemenea pivnițe, ca într-o mină.

Populația Galaților se aseamănă în toate privințele celei a Brăilei, doar cu excepția faptului că, în primul rând, aici străinii sunt mai numeroși și, în al doilea rând, aici îți sare deja în ochi starea de mijloc românească, aflată în formare. Această stare de mijloc constă în cea mai mare parte din funcționari de la tribunal, administrația urbană, poștă, vamă, căi ferate și telegraf, apoi din avocați, negustori și meșteșugari. Cei mai mulți negustori sunt totuși evrei și greci, după cum cea mai mare parte a meșteșugarilor sunt germani și francezi, în timp ce comerțul mic și ambulant este aproape cu totul în // mâinile armenilor, rușilor și grecilor. Muncitorii p. 316
și zilierii se recrutează în general dintre localnici, adesea și dintre ruși și evrei, aceștia din urmă fiind mai puțin reținuți în a fi mână de lucru decât la noi în Germania.

Familiile evreiești de aici se remarcă cel mai mult prin femeile și fetele lor frumoase; cel puțin toată lumea este de acord că la Galați și Brăila cele mai frumoase fete sunt în cea mai mare parte evreice. Din păcate acestea dau și un contingent surprinzător de important pentru localurile de plăcere.

Fețe drăgălașe și frumusețI adevărate nu lipsesc deloc în România și dacă vrei să le cunoști, atunci trebuie doar să frecventezi grădina publică duminica după-amiaza; aleea principală a acesteia forfotește de frumusețI în cele mai bogate și strălucitoare toalete, după ultima modă de la Paris, iar băncile sunt pline de doamne de toate tipurile. Se întâlnesc acolo germane și franțuzoaice, grecoaice – dar printre acestea nu se poate concepe o frumusețe clasică – și, în principal, evreice. Romînce se văd mai rar, iar cele care pot fi văzute aparțin în cea mai mare parte demimondenelor. Toate doamnele vorbesc toate limbile posibile deodată, astfel încât câteodată crezi că ai nimerit în mijlocul amestecării limbilor din Babilon.

Cimitirele comune ale tuturor confesiunilor creștine se află aproape de oraș, între barierele Brăila și Tecuci.

Doar evreii și mahomedanii își au cimitire separate, evreii mult în afara orașului. La ura fanatică a claselor de jos ale poporului român față de aceștia, cărora au totuși mult să le mulțumească, este de înțeles de ce cimitirele sunt așezate atât de departe, căci plebei acestea le-ar fi mai urâte decât evreii în persoană. Că evreii sunt, în multe privințe, binefăcători ai românilor este în afară de orice îndoială, căci puțina cultura care a ajuns la poporul român, le-a fost insuflată cu precădere de mulții evrei care s-au așezat sau au emigrat acolo. Ceea ce are românul nevoie, în afară de ceea ce produce singur, ia de la aceștia și de aceea există câte un pogrom[122] la fiecare câțiva ani. [Relatează două asemenea cazuri: mai întâi pogromul din 1859, la care nu a fost martor ocular, și, apoi, o neînțelegere pornită din presupusa superstiție a evreilor care jertfesc copii creștini, de fapt o neînțelegere într-o familie de români care lucra în casa unei familii de evrei.]

[121] 1 marcă germană echivala cu aproximativ 0,80 franci.

[122] *Judenverfolgung*. Autorul exagerează făcând afirmații fără a aduce dovada acestora.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Capitolul al VII-lea

De la Galaţi la Berlin

Ruta călătoriei. Modul de a călători. Plecarea din Galaţi. Drumuri de ţară româneşti. Caravane. Ultimul rămas bun. Tabără de noapte la Costi. Frig puternic. O locuinţă românească. Ospitalitate. Oprire pentru un prânz la Pechea. Moravuri orientale. Compatrioţii din Valea Mărului. Călătorie plicticoasă. Bârlad. Starea de mijloc românească. Poşta. Bacşiş. Plecarea de la Bârlad. O staţie de poştă românească. Un intermezzo neobişnuit. Vaslui. Şosele româneşti. Poeni. Vedere asupra Iaşului. Sosirea la Iaşi. Călătorie pe calea ferată de la Iaşi la Berlin. Încheiere.

p. 319 Era pe la mijlocul iernii grele din 1870–1871 când am fost rechemat din România. De data aceea, iarna fusese, în acele ţinuturi sudice, nu doar extraordinar de grea, ci şi de o durată neobişnuită şi însoţită de ninsori atât de abundente, astfel încât era cu totul înzăpezită chiar şi calea ferată Galaţi-Roman, ce era pe jumătate terminată şi care ar fi fost cea mai avantajoasă pentru mine. Trebuia însă să pornesc neapărat şi nu mi-a rămas nimic de făcut, decât să îmi caut fericirea într-o sanie, pe drumurile de ţară.

Următoarea staţie de cale ferată de la care puteam să merg mai departe era la 32 de mile <germane> sau 240 de kilometri, la Iaşi, şi am fost sfătuit să merg cu o sanie particulară până la Bârlad, care se afla la jumătatea drumului şi de acolo până la Iaşi cu poşta. Din fericire am întâlnit un român care dorea să se întoarcă în Bârladul său natal şi era mulţumit să fie părtaş la călătoria mea cu sania.

Voi înfăţişa prietenilor cititori drumul acesta cu sania, dar nu aşa cum ar fi fost în Germania noastră iubită, unde se poate primi mâncare şi băutură în fiecare sat şi de acolo se poate merge mai departe fără griji, după ce ai prins puteri şi te-ai încălzit.

Călătoria cu sania pe care a trebuit să o fac până la Bârlad a durat trei zile; satele erau la mare distanţă între ele şi de regulă de aprovizionare nu putea fi vorba. Astfel că a trebuit să iau cu mine tot ce era necesar: bucăţi de carne pentru prăjit, pâine, o cutie cu cafea măcinată şi zahăr, mai mult, un butoi de tinichea pentru a
p. 320 găti în el şi o cană din care să beau. //

Am predat bagajul la gara din Galaţi pentru a fi expediat la Berlin cu trenul şi mi-am păstrat doar un cufăr uşor de manevrat, plin cu toate cele necesare pentru călătorie, am îmbrăcat o blană groasă pentru drum şi în buzunarul acesteia am îndesat un revolver bun. Aşa pregătit, joi 14 februarie 1871, la 4 după-amiaza,

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

m-am urcat împreună cu însoțitorul meu român în sania închiriată de la un țăran; la ea erau înhămați doi cai nu foarte iuți, așa cum am aflat, din păcate, foarte repede și astfel am pornit prin bariera Bârladului spre ținuturile cucerite de iarnă.

Dorința mea fusese de fapt să plecăm abia vineri dimineața, căci se putea ajunge comod la Bârlad în două zile – dar am intrat într-un conflict puternic cu superstiția vizitiului meu român, care cu nici un preț nu a vrut să pornească vinerea la drum. Astfel că a trebuit să mă conformez, așa că joi după-amiază am mers doar până la satul Costi[123], aflat cam la o milă și jumătate, unde am înnoptat într-o cârciumă grecească, jalnică.

Drumul mergea peste o câmpie înaltă, golașă și acoperită cu zăpadă, fără copaci sau tufișuri; tot ținutul ar fi fost singuratic, dacă nu am fi întâlnit nenumărate căruțe românești de cel mai primitiv fel, mergând în caravane nesfârșite. Aceste căruțe transportau aproape toate către Galați materiale de foc, cu precădere trestie, stuf și bălegar de vacă uscat; bărbații și femeile în costume naționale sălbatice aveau parte de destulă aventură.

Apusul de soare pe platou era minunat și plină de farmec era imaginea minunată a marelui oraș Galați, care ne rămânea în urmă și care acum era la picioarele mele, către Dunăre și munții turcești; trebuia acum să părăsesc totul, poate să nu le revăd niciodată. Era ultima mea privire înapoi, // iar <versul> *țară* p. 321
dulce și frumoasă[124] mi se învârtea în cap pe când treceam pe lângă un pichet singuratic, aflat pe partea de nord a căii ferate Galați-Barboși.

Deja se întuneca atunci când am ajuns la prima noastră tabără de noapte. Am făcut aici cunoștință, pentru prima oară, cu paturile țăranilor români; dimineața însă nu eram prea fericit cu asta, căci mă dureau toate oasele din corp. Era încă întuneric atunci când mi-am părăsit locul antediluvian de înnoptare și m-am spălat afară, la fântână, cu apă rece ca gheața. Mai târziu ne-am făcut singuri cafeaua la ustensilele deja amintite și după ce am băut-o, la răsăritul soarelui ne-am continuat călătoria în dimineața rece de iarnă prin zăpezile golașe și nesfârșite. [...]

Era probabil către ora nouă și eram deja pe jumătate înghețați, când am observat în mijlocul câmpului o grămadă de zăpadă mai înaltă, din care ieșea fum. Am salutat cu bucurie această apariție, căci acolo unde era fum trebuia să fie și foc și locuință omenească, deși eu nu îmi puteam explica cum puteau exista și oameni și foc în această imensitate de zăpadă. Enigma s-a risipit însă repede. Când am ajuns pe movilă, cei doi români ai mei au făcut o hărmălaie îngrozitoare, iar ca urmare a acesteia un al treilea român a apărut și a legat într-un lanț câinele lup, mare, care lătra furios la noi. Când această măsură de prevedere s-a încheiat, omul ne-a condus prin zăpadă și am descoperit intrarea. Câteva // trepte acoperite cu p. 322
zăpadă ne-au dus către o ușă de lemn, grosolană, prin care am intrat în interiorul cald și menținut foarte curat al unei case românești de țară, care, ca mai toate colibele de la sate, era construită mai mult în pământ decât pe pământ.

Soția și copiii, mai târziu și bărbatul, s-au retras supuși în cel mai îndepărtat ungher al acestei locuințe subpământene și s-au ghemuit pe paturile de acolo. Dar

[123] *Costi*, sat, com. Vânători, jud. Galați.
[124] *Téră dulce si frumósa*, vers al lui Dimitrie Bolintineanu din poemul *Ziua bună la țară*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

noi am scos bucăți de carne crudă din provizia noastră și le-am fript pe focul din vatră, în timp ce cei doi tovarăși ai mei se înfruptau cu vitejie din vinul compatriotului lor, aflat într-un butoi mare, așezat în mijlocul locuinței; în acest timp eu, în lipsa altei <surse de> apă am topit niște zăpadă, din care am preparat, cu romul și zahărul aduse de mine, un grog zdravăn, care mi-a fost de mult folos după frigul pe care îl îndurasem. [...]

Am ajuns astfel la satul Pechea[125], surprinzător de întins. Era o priveliște neobișnuită, căci ne-am văzut coborâți brusc de pe platoul înalt direct într-o vale idilică, ce se deschidea în fața noastră sub forma unei căldări neobișnuite; versanții acesteia erau cu totul acoperiți de case, grădini și vii. Niciodată în viața mea nu am văzut un sat de o asemenea întindere. Era de formă aproape pătrată și socotesc fiecare latură la cel puțin o jumătate de milă <germană>. În afară de aceasta, satul ne-a făcut o impresie prietenoasă și de bună-stare, așa cum nu mă așteptam de la satele din interiorul României. Drumul șerpuia mult prin vale și a trebuit să ocolim mai bine de o jumătate de sat până când am ajuns la malul pârâului <Suhurlui> care străbate localitatea ca afluent al Gerului[126].

În curând am ajuns la casa frumos construită a unei familii cu care tovarășul meu de călătorie român era prieten sau rudă și unde am căutat să facem o oprire
p. 323 pentru prânz și pentru a hrăni // caii. Locuința ținută într-o stare remarcabilă de curățenie era exact la fel organizată ca și casele mici de la oraș, doar organizarea interioară fiind ceva mai simplă. Aici am avut posibilitatea de a cunoaște noile obiceiuri culinare orientale. Ni s-a adus în cameră o masă joasă, nu mai înaltă de șase țoli[127] și apoi s-au întins pături pe jos, pe care mesenii s-au așezat și și-au luat din felurile de mâncare așezate pe masă. Exista cunoscutul borș, un fel de supă acră de pește, din care am gustat și eu și am găsit-o delicioasă, iar în afară de acesta mămăligă, varză acră și fructe uscate. [...] Către seară am ajuns pe malul stâng al Gerului și am continuat să mergem de-a lungul acestuia spre nord, pentru a fi în marele sat Vadul Mărului[128] înainte de căderea nopții. Se făcea însă tot mai întuneric, lupii și-au început concertul sinistru, iar valea Gerului, pe care creșteau tufe, părea plină în ceață de tot felul de forme și făpturi ciudate.

În sfârșit, după o oră lungă și înfricoșătoare, pe care am petrecut-o în sanie cu revolverul în mână, ni s-au arătat primele lumini din Valea Mărului și foarte curând ne-a primit o căsuță ce aparținea unui austriac[129], care își luase de curând o nevastă tânără din Silezia prusacă[130]. Prietenul cititor va înțelege bucuria cu care în acest loc pe jumătate sălbatic mi-am salutat compatrioții care mi-au răspuns cu adevărata bunătate austriacă.

Lângă cuptorul fierbinte m-am simțit în curând ca un nou-născut, cu o ceașcă de ceai fierbinte și cu prăjituri cu unt și fețe germane prietenoase; cu vitejie am vorbit despre lipsurile din ultimele două zile. Dar ceea ce mi-a făcut cel mai bine a

---

[125] *Peke*, sat, com., jud. Galați.
[126] *Djeru*, râu, afluent al Siretului.
[127] *Zoll*. 1 țol = 2,54 centimetri.
[128] Denumirea actuală a localității *Puceni*, Puțeni, sat, com., jud. Galați.
[129] *Deutsch-Oesterreicher*, denumire ieșită din uz după cel de-al doilea război mondial.
[130] *Preussisch-Schlesien*, regiune aflată astăzi în Polonia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fost un pat curat, cu lenjerie albă, care îmi fusese pregătit pentru noapte şi pe care mi-am putut cu adevărat odihni mădularele obosite şi lovite. Trebuia să fi petrecut aproape două zile pe o sanie ţărănească tare, în ger, pe un drum cu denivelări şi <pe deasupra> o noapte într-un pat românesc într-o cârciumă grecească jalnică, pentru a mă bucura aşa cum se cuvine de un pat bun. [...] // p. 324

Am primit o cafea austriacă excelentă şi pâine şi totuşi iarăşi nu am putut plăti nimic, în ciuda tuturor rugăminţilor. [...]

În ziua dintre Costi şi Valea Mărului făcusem 6,5 mile <germane> sau 48,75 kilometri, iar azi, sâmbătă, 19 februarie <1871> mai aveam dinainte, până la Bârlad, 7 mile sau 52,2 kilometri, pe care trebuia să îi parcurgem până la căderea întunericului, dacă nu mai doream să ne petrecem noaptea cantonaţi în vreun sat sărac. Aveam impresia că locuri de înnoptat precum cel de la Valea Mărului erau, în România, excepţii rare şi de aceea nu aveam dispoziţia de a mai risca o dată soarta noastră

Vizitiul nostru părea să fi fost foarte convins de adevărul speculaţiilor mele, căci astăzi nu şi-a mai cruţat caii şi doar la urcuş i-a lăsat la pas; azi, de asemenea, nu ne-am oprit pentru prânz. [Descrie monotonia călătoriei]. // p. 325

<În faţa noastră> era clădirea noii gări din Bârlad. În curând am văzut turnuri şi cupole şi către ora cinci am ajuns în oraşul frumos construit, unul dintre cele mai curate din România.

Bârlad, aşezat pe malul drept al oraşului cu acelaşi nume, este capitala judeţului Tutova[131] şi numără aproximativ 30 000 de locuitori, care se ocupă cu un comerţ destul de însemnat. Oraşul este aşezat în parte pe pantele dealurilor, în parte în valea Bârladului şi este sediul unui tribunal judeţean, unde lucra fratele tovarăşului meu de călătorie. Toată familia locuia într-o singură casă şi astfel am cunoscut clasa de mijloc românească la ea acasă.

Erau oameni simpli şi modeşti, dar foarte prietenoşi şi care m-au primit cu inima deschisă. Această familie era ca de acasă, din patria germană, doar limba era diferită. Aici am reîntâlnit curăţenia remarcabilă din casă, ca peste tot în locuinţele româneşti, care era atât de binefăcătoare, căci de obicei intrai acolo cu prejudecăţi contrare.

În onoarea nou-veniţilor s-a organizat un ospăţ după obiceiuri patriarhale, care consta din următoarele feluri: borş de peşte, mămăligă, varză acră gătită, fructe uscate şi, în cele din urmă, o delicată friptură de găină cu salată. Ca desert erau mere, nuci, struguri, migdale şi stafide.

Dar deoarece eu trebuia să plec mai departe în dimineaţa următoare, o dimineaţă de duminică, a trebuit să şi rămân peste noapte la aceşti oameni demni de toată stima, ceea ce am acceptat cu plăcere, căci oraşul îmi era necunoscut şi aveam nevoie şi de sfaturile fostului companion de călătorie, înainte de plecare.

De aici doream să merg cu poşta până la Iaşi şi, deoarece nu doream să mă încred în aşa-numita diligenţă, care mergea doar de două ori pe săptămână, trebuia

[131] *Tutova*. Veche unitate administrativă din România, din perimetrul căruia face parte astăzi judeţul Vaslui.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

să merg cu căruța de poștă[132]. Diligența era o cutie ca un omnibuz, pe pene foarte primitive, trasă de șase până la opt cai și cu trei sau patru vizitii, care stau pe șeile
p. 326 cailor, mânându-i cu lovituri continue de bici și țipete ascuțite. Amuzantă // nu este de fel o astfel de călătorie, iar pentru oamenii dinăuntru trebuie că drumurile proaste le provoacă mari neplăceri.

Așa-numita căruță de poștă, dimpotrivă, constă vara dintr-o cabină pătrată, mică, așezată pe roți mici, fără pene și cuprinde doar un loc, la nevoie suficient pentru o persoană și un cufăr, în timp ce vizitiul trebuie să se țină în echilibru, fiind pe jumătate pe oiște. Această trăsurică poate fi trasă de doi sau patru cai. Gândiți-vă la o asemenea călătorie prin lungile, caldele și prăfuitele câmpii ale României, pe drumuri jalnice și pline de denivelări. Poștalioanele merg numai și numai în galop și vai de nefericitul călător care nu se ține suficient de bine sau nu se leagă, zboară fără milă de pe locul său și ceea ce este și mai rău este că în graba călătoriei absența sa nu se observă de regulă decât la stația următoare, când se întorc, dacă a rămas inconștient pe undeva, să îl ia. De aceea prima regulă la călătoria cu poșta românească este: „dă bacșiș". Cel care se zgârcește rămâne cu siguranță întins pe drum, cel care dă din plin va fi păzit și ocrotit ca o marfă prețioasă.

Iarna și oricând cade zăpada, micuțele căruțe de poștă sunt transformate în sănii și merg cu siguranță mai bine așa decât pe roți. O asemenea sanie de poștă cerusem deja de sâmbătă seara de la stația românească de poștă pentru a merge la Iași; deja duminică la 5 dimineața am pornit la drum către stația de poștă, împreună cu <fostul> meu tovarăș de călătorie. Aici încă dormeau toți și a fost nevoit de primul bacșiș pentru a-i pune pe oameni în mișcare. Astfel că pentru dirigintele poștei[133] am lăsat pe masă o monedă de aur de cinci franci și am avut bucuria de a auzi curând rumoare în curte. În ciuda acestui fapt a trebuit să mai aștept două ore
p. 327 până când mi-a fost pusă la dispoziție o căruță de poștă cu cai înhămați. [...] //

Fusesem sfătuit la Bârlad să nu mă zgârcesc la bacșiș, căci urma să ajung la Iași înainte de căderea întunericului, iar ultima etapă a poștei trecea prin păduri înalte și dese, care nu erau tocmai sigure de străbătut pe timp de noapte. M-am conformat cu acest sfat și am avut parte de efectele sale deja de la prima bucată de drum.

Lăsasem în urmă, de la Galați până la Bârlad, 15 mile <germane> sau 112,5 kilometri și îmi rămâneau pentru astăzi, pentru călătoria cu poșta, încă 17 mile <germane> sau 127,5 kilometri până la Iași, care trebuiau făcute într-o singură zi. Aceste 17 mile erau împărțite în 9 stații de câte 8 mile, iar de la Vaslui până la Iași în 5 stații de câte 9 mile. Trebuiau deci schimbați caii și vizitiul de opt ori; la fiecare stație caii urmau să fie deshămați.

Drumul de țară, căci șosea nu exista pe atunci între Bârlad și Vaslui, se despărțea de râul Bârlad și continua pe porțiuni pline de zăpadă, golașe, peste care sania de poștă, trasă de doi cai ruseți vrednici, alerga ca o săgeată. În curând am ajuns la prima stație de poștă, aflată în mijlocul câmpiei înzăpezite, într-o căsuță singuratică și urâtă, înconjurată de grajduri de lemn asemănătoare unor barăci. În timp ce caii au fost deshămați, am mers la șeful stației de poștă și am dat să mi se

[132] *Postkaruzza.*
[133] *Postmeister.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ştampileze biletul, ceea ce trebuia să fac la fiecare staţie. [Descrie problemele avute cu unul dintre vizitii care a sărit peste staţii şi s-a oferit să îl ducă până la Iaşi fără a mai trece pe la celelalte staţii de poştă. Rudolf Henke a refuzat, folosindu-se de revolverul său şi cerând să fie dus la Vaslui.]

Vaslui era un loc murdar şi care promitea puţin, care nu mi-a câştigat o p. 329
simpatie deosebită; eram bucuros că eram iarăşi bine şi că un alt vizitiu, evident mai bun, continua călătoria spre Iaşi cu mine.

Am avut în curând parte de întărirea aprecierilor mele, căci nici nu rămăsese bine Vasluiul în spate şi alunecam pe şoseaua mărginită de copaci, căci aceasta era gata de aici până la Iaşi, când sania noastră a rămas blocată într-una din gropile nenumărate care apar pe drumurile făcute de mâna omului şi s-a răsturnat; ca urmare, eu însumi, cufărul şi, din fericire, şi vizitiul au zburat în groapa din şosea acoperită cu zăpadă, în timp ce eu am avut ocazia de a mă minuna de cinstea noului meu vizitiu, căci nu m-a lăsat în urmă, ci a aşteptat până când m-am chinuit să mă ridic şi să urc iarăşi în sanie.

Şoseaua merge cale de patru staţii de poştă pe malul Vasluiului, prin păduri şi sate frumoase, până la ultima staţie de dinainte de Iaşi, care se găsea în satul destul de mare Poieni[134] şi unde am ajuns după-amiază către ora 3, pe o moină blândă şi un soare strălucitor.

Aici s-au deshămat caii pentru a opta şi ultima oară şi a trebuit să dau aici biletul meu, căci, în localitatea de destinaţie, căruţa de poştă nu duce pasagerul până la poştă ci până în faţa locuinţei sale. // p. 330

De la Poieni începe cea mai frumoasă parte a întregii călătorii dintre Galaţi şi Iaşi, căci şoseaua descrie un arc de cerc peste apele Bahluiului[135] şi Bârladului, printr-o pădure de foioase frumoasă şi apoi coboară în numeroase serpentine de pe înălţimi până în Valea Bahluiului către Iaşi. Deja era o privelişte surprinzătoare, când am ieşit la lumină din pădurea deasă şi am văzut întinzându-se picioarele noastre capitala Moldovei, cu nenumăratele sale turnuri şi cupole, minunat luminate de apusul auriu. Pe cât de urât şi de murdar este Iaşul înăuntru, pe atât de frumoasă este privelişte oraşului de pe înălţimile aproape toate bine împădurite care îl încoronează.

Iaşii au cartiere mărginaşe foarte întinse, care merg pe partea de sud, pe unde am intrat eu, până la Socola[136], unde se găseşte cel mai mare seminar din principat. Şoseaua trece pe lângă multe parcuri şi grădini, precum şi pe lângă nenumărate vile şi case de ţară, şi se continuă printr-o stradă pietruită, ce trece prin tot cartierul şi este peste măsură de murdară; de pe aceasta, zăpada era deja curăţată, ceea ce pentru noi, în sanie, nu era tocmai plăcut.

Era către ora 5 când căruţa mea de poştă s-a oprit în faţa unui hotel aflat peste drum de impozanta şi luminoasa reşedinţă princiară. Aşa ajunsesem după o călătorie obositoare de aproape patru zile la Iaşi. Nu îmi mai simţeam deloc mădularele, aşa mă obosise şederea lungă pe priciul de lemn <al saniei>. Ultimul

[134] *Poeni*, sat, com. Schitu Duca, jud. Iaşi.
[135] *Bachlui*.
[136] *Socola*, astăzi cartier al Iaşului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

meu vizitiu şi-a îndesat mulţumit ultimul bacşiş în buzunar – cheltuisem trei ducaţi doar pe bacşişuri – şi m-am pus pe picioare din plin în hotelul bun şi recomandat dinainte, pentru ca apoi, seara, să fac o plimbare cu droşca prin oraş.

În dimineaţa următoare, luni, 21 februarie <1871>, devreme, la ora 4, am plecat spre gară, mi-am luat cafeaua în sala de aşteptare frumoasă, <construită> în stil gotic, iar către ora 5 mi-am început călătoria pe calea ferată de la Iaşi spre Berlin, pe calea ferată românească recent construită de consorţiul Offenheim[137].

Ramificaţia feroviară Iaşi-Paşcani[138], care, la acest din urmă oraş se leagă de linia principală Cernăuţi[139] – Roman[140], traversează bazinele râurilor Siret şi Prut şi are, de la Podul Iloaiei[141] şi până la Târgu Frumos[142] un ecartament destul de înalt,
p. 331 pentru a fi ferită de inundaţii; după Târgu Frumos însă, coboară până // pe coama şirului de înălţimi, de unde urcă iarăşi, iar la Paşcani coteşte prin valea Siretului pentru a ajunge la nodul cu lina principală.

La prânz, către ora 12, trenul a oprit la graniţa românească de la Iţcani[143], a trecut apoi de primul oraş austriac, Suceava[144], iar după-amiază către ora 4 a ajuns la Cernăuţi, frumos aşezata capitală a Bucovinei; a trecut apoi podul de peste Prut a cărui prăbuşire în urmă cu câţiva ani produsese o impresie atât de tragică. [La Berlin avea să ajungă la 23 februarie 1871, după traversarea Galiţiei şi Poloniei.]

---

[137] În 1868 statul român încheia cu consorţiul H. Offenheim, în condiţii aproape similare cu concesiunea Strousberg, o nouă concesiune pentru construcţia de căi ferate în Moldova, liniile Roman-Iţcani, Paşcani-Iaşi şi Vereşti-Botoşani, în lungime totala de 224 km. Un an mai târziu, în decembrie 1869, primul tronson, Roman–Iţcani, era dat în circulaţie; în iunie 1870 a urmat linia Paşcani-Iaşi, iar în noiembrie 1871 linia Vereşti-Botoşani.

[138] *Pascani*, oraş, jud. Iaşi.

[139] *Czernowitz*, astăzi în Ucraina.

[140] *Roman*, oraş, jud. Neamţ.

[141] *Podu-Iloii*, oraş, jud. Iaşi.

[142] *Tirgu-Frumos*, oraş, jud. Iaşi.

[143] *Itzkani*, astăzi cartier al oraşului Suceava.

[144] *Suczawa*. La vremea călătoriei lui Henke, Bucovina şi oraşul Suceava făceau parte din Imperiul Austro–Ungar.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

GABRIEL AUBARET

Nu cunoaştem aproape nimic despre Gabriel Aubaret, cu excepţia menţiunii de la începutul însemnărilor de faţă în care afirmă că este consulul Franţei la Rusciuc. De altfel, aşa cum precizează tot el în nota de subsol din deschidere, însemnările sunt de fapt un raport trimis Ministerului Afacerilor Străine francez, Direcţia consulară şi afaceri comerciale şi ca atare, fac parte din seria documentelor înaintate de reprezentanţii diplomatici ai unei ţări privind realităţile din locul de temporară rezidenţă. Raportul a fost întocmit probabil la cererea expresă a superiorilor pe fondul agravării situaţiei din Balcani şi încerca să răspundă unor nelămuriri privind situaţia reală din zonă şi să identifice perspectivele pentru comerţul francez la Dunăre şi Marea Neagră. Raportul este util pentru informaţiile pe care le furnizează referitor la situaţia Dobrogei şi mai ales la componenţa populaţiei ei înainte de războiul din 1877–1878.

GABRIEL AUBARET

Provincia Dunării[1]

p. 147

Limitele provinciei. – Provincia sau vilaietul Dunărea ocupă, în Turcia europeană, o suprafaţă de 91 624 kilometri pătraţi. Această provincie se împarte în şapte subdiviziuni sau sangeacuri. Este mărginită la nord de Dunăre, care este frontiera naturală de la Vidin până la vărsarea în Marea Neagră la Sulina; la est < se învecinează> cu Marea Neagră de la Sulina până la portul Varna; la sud delimitarea nu este atât de clar trasată: întâi este culmea marilor Balcani (Hemus), care plecând de la capul Emine[2] separă provincia Dunării de cea a Adrianopolului; apoi puţin la vest este sangeacul Sofiei, care, aflat la sud de Hemus, are ca limite masive muntoase cum este Kurbetska Planina, ce face parte din lanţul Rodopi, iar la vest, principatul Serbia şi partea extremă a Bosniei din jurul Novi Bazar.

Împărţirea sangeacurilor. – Cele şapte sangeacuri care compun provincia Dunărea, plecând de la Marea Neagră şi îndreptându-ne spre Serbia, sunt: Tulcea, Varna, Rusciuc, Târnovo, Sofia, Vidin şi Niş. Fiecare din aceste sangeacuri,

[1] Traducere după G. Aubaret, *Province de Danube*, în „Bulletin de la Société de Géographie", sixième série, tom XII, juillet/décembre, Paris, année 1876.

[2] *Eminek*, promontoriu aflat pe coasta Mării Negre, 75 km sud de Varna.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

denumit după numele oraşului de reşedinţă, se află sub autoritatea unui guvernator sau mutesarif. Rusciucul fiind reşedinţa guvernatorului general sau vali, nu are mutesarif.

Aceste sangeacuri se împart la rândul lor în districte (cazale[3]) având în frunte un caimacam numit de administraţie. În sfârşit cazalele sunt alcătuite din
p. 148 reşedinţele districtelor (nahias) şi sate unde autoritatea este în // mâinile celor vechi, aleşi de concetăţenii lor de pe o listă care probabil a obţinut acordul guvernatorului.

Sangeacul Tulcea[4]– Sangeacul Tulcea, aflat la extremitatea orientală a vilaietului, este mărginit la est de Marea Neagră până la portul Constanţa[5], care face parte din el; la nord şi la vest se întinde până la Dunăre, care ajungea la Cernavodă[6], cotea brusc spre nord până la Galaţi şi de acolo făcea un nou unghi pentru a se arunca la est în Marea Neagră. La sud sangeacul Tulcea este mărginit de calea ferată care ducea de la Cernavodă la Constanţa urmând traseul anticului val al lui Traian.

Acest sangeac, a cărui reşedinţă este oraşul Tulcea, pe Dunăre, este împărţit în şapte cazale: Sulina, Babadag[7], Măcin[8], Constanţa, Hârşova[9], Medgidia[10] şi Tulcea.

Cazaua Sulina. – Cazaua Sulina, a cărei reşedinţă este micul oraş cu acelaşi nume, este situată la gura Dunării. Este formată numai din unsprezece sate, locuite în mare parte de creştini emigranţi din Rusia sau din principatele danubiene. În total numără zece case musulmane şi 585 case nemusulmane. Locuitorii se ocupă în general cu pescuitul. Gura Sulinei, întreţinută prin grija Comisiei dunărene[11] este singura practicabilă pentru comerţ. Tranzitul navelor a dat o oarecare importanţă portului Sulina, care are 1 200 locuitori, aproape toţi europeni.

Cazaua Babadag. – Cazaua Babdag este situată în centrul Dobrogei şi se limitează la mlaştini vaste care ajung la Marea Neagră. Satele care alcătuiesc această caza, în număr de 57, sunt răspândite în pădurea Babadag. Musulmanii domină în caza. Numără 3 099 de case musulmane faţă de 2 622 case nemusulmane. Primii sunt, mai ales, tătari veniţi din Crimeea după războiu[12], care au
p. 149 contribuit în mare măsură la desecarea şi la cultivarea câmpurilor // până atunci necultivate in Dobrogea. Teritoriul acestei cazale este bogat în esenţe lemnoase, *fiinte care se disting stejarul, teiul, ulmul, cornul*. Pădurile aparţin statului. Micul oraş Babadag, reşedinţa cazalei, are 7 300 locuitori, dintre care două treimi musulmani.

---

[3] *Cazas.*
[4] *Toultcha.*
[5] *Kustendjé.*
[6] *Thernavoda.*
[7] *Babadagh.*
[8] *Matchin.*
[9] *Hirsova.*
[10] *Medjidié.*
[11] Comisia Europeană a Dunării, creată în 1856 prin deciziile luate de marile puteri la Congresul de pace de la Paris ce punea capăt războiului Crimeii, avea, între altele, menirea de a fluidiza navigaţia în sectorul maritim al Dunării, adică între Sulina şi Brăila, pentru a permite accesul navelor de mare tonaj. În acest sens a fost corectat parcursul braţului Sulina prin scurtarea lui şi s-au executat lucrări de dragare şi curăţare a canalelor, costul lor fiind acoperit prin taxe.
[12] Referire la războiul Crimeii (1853–1856).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cazaua Constanța. – Cazaua Constanța este situată în sudul sangeacului Tulcea, la Marea Neagră și are drept reședință portul de la mare cu același nume. Acest port este, cum am spus deja, legat de Dunăre prin calea ferată ce duce la Cernavodă. Grație acestei comunicări, cerealele ce provin din bazinul inferior al Dunării și din Valahia se scurg spre acest port, de creație recentă, al cărui trafic a devenit foarte important pentru a merita să fie vizitat regulat de companii de nave care frecventează Marea Neagră. Orașul Constanța are 5 000 de suflete, marea majoritate musulmane. Drumul de 87 de kilometri, care leagă Constanța de Babadag prin traversarea câmpiei Dobrogei, este în construcție de peste zece ani, fără a se ști când va fi terminat.

În această caza sunt 33 de sate unde musulmanii sunt în mare majoritate, pentru că au 4 445 case față de numai 62 nemusulmane.

Cazaua Măcin. – Cazaua Măcin este situată în partea dreaptă a Dunării, în fața orașului românesc Brăila[13]. Are 25 de sate. Musulmanii au 1 230 de case și nemusulmanii 2 001. Teritoriul acestui district este în parte acoperit de păduri unde se găsesc aceleași esențe <lemnoase> ca în Babadag. Micul oraș Măcin, reședința cazalei, este populat de 5 000 de locuitori, dintre care jumătate nemusulmani. Căile de comunicație lasă de dorit, căci cele două rute care leagă Măcinul de Babadag și de Jolbachi[14] sunt în stare proastă și inundate.

Cazaua Medgidia. – Cazaua Medgidia se mărginește la vest // cu cea a p. 150
Constanței. Micul oraș Medgidia, care este reședința, este fondat după războiul Crimeii[15], sub regimul sultanului Abdul Medjid[16]. Numără 3 200 de suflete și este locuit în exclusivitate de emigranți tătari, al căror cartier general și este într-un fel. Acest oraș este așezat nu departe de Dunăre, pe linia ferată care leagă fluviul de Constanța; 55 de sate sunt aproape toate alcătuite din tătari musulmani. Numără 4 342 case musulmane și 431 nemusulmane.

Cazaua Hârșova. – Cazaua Hârșova este situată la nord de precedenta, pe malul drept al Dunării. Reședința cazalei este o schelă unde se opresc vapoarele ce navighează pe fluviu. Acest mic oraș Hârșova are 2 000 de suflete. Mai mult de jumătate dintre locuitori sunt musulmani. Sunt 38 de sate în această caza, care conțin 2 653 de case musulmane și 963 nemusulmane.

Cazaua Tulcea. – Cazaua Tulcea este situată în jurul orașului cu același nume, la intersecția a două brațe ce formează Delta Dunării, vărsându-se în mare prin gurile Sulina și Sfântu Gheorghe[17]. Portul Tulcea este unul dintre <porturile> cele mai importante ale Dunării. Este vizitat regulat în sezonul frumos de <nave>

---

[13] *Braïla.*

[14] Localitate neidentificată.

[15] Înainte de războiul Crimeii localitatea exista ca târg de cereale și purta numele de Karasu. Medgidia modernă a fost construită după 1856, când a primit numele sultanului Abdul Medjid, din ordinul căruia au fost construite aici o moschee și o baie turcească.

[16] Abdul-Medjid (1823–1861), al XXXI-lea sultan otoman (1839–1861), cunoscut susținător și promotor al reformele liberale numite *Tanzimat* (inițiate de tatăl său, sultanul Mahmud al II-lea), ce au deschis drumul modernizării Turciei și au favorizat mișcări naționale și de eliberare ale popoarelor din teritoriile otomane.

[17] *Saint Geoges.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ale companiilor de navigație Messageries maritimes[18] și a Lloyd-ul austriac[19], în general de <de nave> otomane, ruse și engleze. Comerțul său nu este lipsit de importanță.

Orașul Tulcea, mai mult european decât turcesc, este o adunătură de rase și secte diverse. Numără de la 10<000> la 12 000 de locuitori. Se vorbesc douăzeci de dialecte diverse. Pot fi văzuți musulmani turci, tătari, nogai, cerchezi, persani, albanezi, curzi, musulmani bosniaci și musulmani țigani. Dintre creștini, care sunt majoritatea, rasele sunt încă mai diverse; aceștia sunt: greci, bulgari, greco-bulgari,
p. 151 moldo-valahi, albanezi creștini, armeni // catolici și schismatici, europeni, unguri, sârbi, muntenegreni, cazaci și, mai ales, ruși aparținând diverselor secte ale rascolnicilor[20]. În ultimul timp populația cazalei a crescut prin noua emigrare a valahilor și a vechilor coloniști germani din Basarabia, fugiți de noua lege militară promulgată de Rusia.

Două drumuri pun Tulcea în legătură cu Babadag, pe de-o parte, ce traversează Dobrogea, și cu Măcin, pe de altă parte, în fața Brăilei. Primul din aceste drumuri, cu o lungime de 36 de kilometri, este în stare bună. Al doilea, de 68 de kilometri, este în construcție. Districtul Tulcea are 27 de sate, cu 1 050 de case musulmane și 4 610 nemusulmane. Două treimi din aceste sate sunt alcătuite în exclusivitate din vechi alsacieni catolici care au un mare atașament față de Franța.

Rezumat. – În rezumat sangeacul Tulcea, a cărui suprafață măsoară 11 856 kilometri pătrați, are o populație care se poate ridica la 200 000 de suflete, ceea ce ne dă 16–17 locuitori pe kilometru pătrat. Dar, cât de mică pare această proporție, ea este enormă dacă se compară stadiul actual al acestui sangeac cu ceea ce era doar cu douăzeci de ani <în urmă>, atunci când Dobrogea nu era decât un vast și mocirlos deșert, unde cu greu îndrăzneai să te aventurezi din cauza vaporilor pestilențiali ce îngreunau atmosfera.

---

[18] „Compagnie des messageries maritimes", companie franceză de navigație, care a funcționat între 1851–1977. După acestă ultimă dată a fuzionat cu Compagne générale transatlantique (CGT) pentru a forma Compagne générale maritime (CGM).

[19] Companie austriacă de navigație, înființată în 1833 cu sediul la Trieste.

[20] Rascolnicii sau staroverii (vechi-credincioși) s-au separat de biserica ortodoxă rusă în 1666, ca protest împotriva reformelor introduse de Patriarhul Nikon al Moscovei între anii 1652–1666. Vechi-credincioșii recunoșteau practici liturgice pe care biserica ortodoxă rusă le folosea înainte de reforme.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Călătoria prin spațiul românesc a lui M. A. Aristide are loc în vara anului 1876, pe fondul unui context internațional foarte încordat în sud-estul european. Grec la origine, dar având cetățenie rusă, cu un nivel de educație superior, probabil profesor de liceu sau ofițer cu grad superior în armata rusă, M. A. Aristide a plecat în călătorie mânat de dorința de a-și cunoaște rudele din Efes și Smirna. După ce traversează Bucovina, aflată sub stăpânire austriacă, călătorul rus intră pe teritoriul românesc prin punctul de graniță de la Suceava – Burdujeni, îndreptându-se spre Iași. După o scurtă ședere în orașul de pe Bahlui, Aristide pleacă spre Huși, nu înainte de a trece pe la mormintele părinților săi pentru a se reculege. În drumul său, capitala României a constituit un punct de atracție și un loc ce trebuia vizitat. După câteva zile petrecute la București, prilej de a face o succintă, dar interesantă, descriere a vieții cotidiene din capitală în epoca premergătoare războiului pentru independența națională, Aristide s-a îndreptat spre Galați unde, în prima decadă a lunii iulie 1876, avea să se îmbarce pe unul din vasele companiei franceze „Messageries maritimes" cu destinația Constantinopol.

Însemnările de călătorie din vara lui 1876 ale lui M. Aristide sunt interesante prin observațiile privind realitățile din societatea românească în preajma izbucnirii conflictului ruso-otoman. De altfel, autorul nu vizita pentru prima dată teritoriul locuit de români, el mai fusese în Moldova, potrivit propriei mărturisiri, cu două decenii în urmă, mama sa fiind moldoveancă dintr-un sat de pe malul Prutului din apropiere de Huși. Această legătură cu românii explică probabil și atitudinea sa, de cele mai multe ori, binevoitoare față de români dar și interesul față de unele evenimente, ca de pildă, spectacolul de teatru de la București în beneficiul lui Matei Millo, a cărui desfășurare o descrie cu lux de amănunte.

<M.A. ARISTIDE>

PE DRUM DREPT ŞI PE OCOLITE

Fragment din amintirile despre călătoria din vara anului 1876 prin România, Serbia şi Turcia[1]

I

Scopul <călătoriei> şi traseul. Plecarea. Trecerea peste Nistru. Hotin. p. 533
Noua Suliță. Granița. Hotelul austriac. Moșierul basarabean. Șoseaua. Cernăuți. Curățenia și ordinea. Nebunul. Trupele. Joc de popice. Procesiunea de Sfântul Petru. Până la Suceava. În Iași. Stăpânul și grecul. Consulatul. Husarul – răzbunător al cinstei naționale. Voluntarul.

Pentru a înțelege scopul și direcția călătoriei mele, trebuie să spun câteva cuvinte în scop de introducere.

[1] Traducere după <M. A. Aristide>, *Priamâm putei i okoliței Otrávok iz vospominanij o puteşestvii v letnee vremia 1876 goda po Rumânij, Serbii i Turții*, în „Russkii Vestnik", 1880, nr. 8, p. 533 și următoarele.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În ceea ce mă priveşte m-am născut, mi-am făcut studiile şi lucrez încă în Rusia, dar tatăl meu s-a născut în Creta, iar mama a murit şi a fost înmormântată în acea parte a Basarabiei care acum ţine de România. Nu mi-am văzut niciodată rudele din partea tatălui, ştiu doar că unii dintre ei locuiau în insula Creta, iar alţii în Efes[2]. În ultima vreme însă între noi s-a înfiripat o corespondenţă cât se poate de activă, aşa încât m-am decis să-i vizitez şi să-i cunosc personal. În acest scop trebuia să trec prin România, să vizitez şi să mă închin la mormântul mamei mele în acel loc unde, ca elev petrecusem cele mai minunate vacanţe. Planul călătoriei
p. 534 mele // l-am conceput în aşa fel încât ca, trecând prin Austria, să ajung în România, iar apoi în Turcia şi Grecia pentru ca, îmbinând utilul cu frumosul pe de o parte să-mi vizitez rudele, iar pe de alta să cunosc cele mai mari oraşe ale acestor ţări.

Concediul pentru perioada vacanţei mi-a fost aprobat, iar eu aşteptam cu nerăbdare ziua când puteam să plec. Însă cu cât se apropia mai mult această zi, cu atât devenea mai periculoasă încercarea mea, iar prietenii mă sfătuiau permanent să amân efectuarea ei pentru vremuri mai favorabile. De aceea, din dorinţa de a nu renunţa şi a amâna <plecarea>, în prima zi liberă, care s-a nimerit să fie cea de 26 iunie, am plecat din Camenița[3], răspunzând la avertismentele prietenilor că, cu cât sunt mai mari primejdiile călătoriei, cu atât mai mari sunt şi satisfacţiile. În ceea ce mă priveşte m-am hotărât să duc până la capăt această iniţiativă, dar cu toate precauţiile posibile.

Precauţiile pe care le aveam în vedere constau în faptul că urma să încep drumul cu Austria (aceasta fiind o ţară mai civilizată), apoi urma să trec prin România. În pofida armatei sale de cincizeci de mii de soldaţi <pe hârtie>, bine înarmaţi, aceasta era o ţară relativ liniştită. După aceea ar fi trebuit să mă îndrept către Efes şi Creta, fără a pierde din vedere golful Pireu. Această variantă avea în vedere faptul că în cazul în care nu ajungeam la Creta şi la Efes, atunci ocoleam Peloponezul şi ajungeam la Triest, unde aveam să decid nu ceea ce voiam, ci ceea ce *puteam* să fac. Pe lângă aceasta m-am decis să nu redactez vreo scrisoare sau vreo însemnare în nici o situaţie sau să am vreun rol activ, ci să fiu un spectator pasiv. Cu aceste hotărâri luate, am trecut Nistrul la Ivaneț[4], bucurându-mă la vederea Hotinului şi beneficiind de urările de drum bun ale unor tovarăşi de negustorie.

– Să nu te ucidă cumva turcii! – mi-au spus ei la despărţire.

– Nu mă voi face de ruşine! – am răspuns eu, arătând spre frânghia luată cu mine din obişnuinţă.

Dacă în ilustrate şi cărţile poştale tipărite Hotinul arăta destul de frumos, după ce l-am vizitat mi-am schimbat părerea. Aceasta pentru că birja turcească cu care a trebuit să merg mi-a zgâlţâit toate coastele şi m-a obligat să ţin dinţii strânşi pentru a nu-mi muşca limba. Dar chinurile acestea s-au încheiat destul de repede,
p. 535 iar noi am ajuns în partea nouă a oraşului // construită destul de bine şi înfrumuseţată nu de mult de un bulevard cu multe grădini, aflate împrejurul bisericii municipale.

---

[2] *Efesi*, oraş în Turcia, în peninsula Asia Mică.

[3] *Kamenieț – Podolsk*, azi oraş în Ucraina.

[4] *Ivanik*, azi localitate în Transnistria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Am înnoptat într-unul din cele mai bune, dar foarte inconfortabile hoteluri din oraş, iar în ziua următoare am plecat mai departe şi la prânz am ajuns la Noua Suliţă[5]. La podul unde se afla punctul de trecere a graniţei am fost înconjurat de un grup de evrei care îşi ofereau serviciile. Ei mi-au indicat un soldat austriac, de care spuneau ei, depinde totul. Eu i-am înmânat acestuia paşaportul meu, dar nu l-a acceptat, întrucât pe el nu se găsea apostila consulului austriac. În zadar i-am explicat eu că în oraşul meu nu se găseşte un asemenea consul; el a rămas neclintit şi nu mi-a permis să trec graniţa. Peretele – mă gândeam eu – nu poţi să-l treci, dar nici înapoi nu voiam să mă întorc. Din fericire, aşa cum mi se întâmplă adesea, unul dintre evrei m-a abordat şi mi-a sugerat să-i dau un gulden soldatului naţiunii civilizate.

– Dar oare nu se supără? – am întrebat eu.

– Ai, ai ! Va fi chiar bucuros; cum să se supere!

Drept urmare, m-am dus a doua oară la acelaşi soldat, cu paşaportul şi cu un gulden. El a luat guldenul, a făcut o mutră destul de acră ca şi cum ar fi fost nemulţumit că l-am ispitit <cu bani>, dar până la urmă mi-a permis să trec.

Evreii, observând dibăcia mea, s-au decis să se adăpostească sub pălăria mea <financiară> şi să mă ispitească cât vor putea.

– Nu trebuie să vă duceţi singur la postul vamal – mi-a spus sentenţios unul dintre ei – căci aici este un alt soldat căruia trebuie să-i daţi de asemenea un gulden, iar el va duce paşaportul dvs. pentru semnat la cancelarie.

Deja mă hotărâsem să mă despart şi de celălalt gulden, dar la al doilea soldat mai era de aşteptat, iar hanul aflat în apropiere mă atrăgea, deoarece nu pusesem nimic în gură de dimineaţă. Foamea îmi dădu curaj, am riscat şi am intrat în cancelarie, fără să mai dau nici o atenţie gesturilor disperate ale binevoitorilor mei evrei. M-a mirat doar faptul că trebuia să trec şi pe aici, dar după aceea am aflat şi faptul că şi această etapă este necesară şi îşi are rostul ei, în traducere literară *ştampila*, lucru care în Austria este foarte important.

Plecând de la biroul vămii, mi-am îndreptat paşii către hotel, unde am luat prânzul, un prânz simplu care mi s-a părut însă foarte gustos. Totul ar fi fost foarte bine dacă nu ar fi apărut patronul evreu // al restaurantului. Acesta mi-a reproşat că nu am respectat poruncile lui Moise privind folosirea utilităţilor sălii de mese. Au apărut apoi vizitii şi a avut loc o târguială penibilă care a ajuns până la suma de doi guldeni. Din fericire, un moşier basarabean, aflat şi el în hotel, s-a dovedit îndatoritor şi mi-a oferit un loc în trăsura pe care o închiriase. Drumul până la Cernăuţi este curat nemţesc: vei fi încercat de cele mai diferite şi variate sentimente, căci la început eşti cuprins de teamă, dar apoi lipsa oricăror pericole îţi dă o plăcută stare de satisfacţie. Pe tot parcursul şoselei totul este curat şi îngrijit şi până şi cele mai mici cotloane sunt împrejmuite de garduri de nuiele. Pe drum am întâlnit ţărani care ne-au propus să cumpărăm vişine, însă neapărat cântărite şi nu cu toptanul; precizia şi corectitudinea germană au pătruns şi aici.

Am încercat să aflu de ce naţionalitate sunt, însă aceasta s-a dovedit greu de aflat întrucât ei vorbeau cu aceeaşi uşurinţă şi limba rusă şi limba română. După

[5] Oraş şi raion în Ucraina, la 28 km sud-est de Cernăuţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cum se putea vedea, trăiau destul de îndestulaţi, bunăstarea <lor> era evidentă, iar aproape fiecare casă era înconjurată de câte o grădină sau de o livadă de pomi <fructiferi>.

Pe înserat, am văzut în cele din urmă Cernăuţii, ce au o aşezare foarte pitorească. Acest oraş serveşte ca reşedinţă guvernatorului şi episcopului cultului pravoslavnic[6]. Înainte acesta din urmă îşi avea sediul în oraşul Rădăuţi[7]. În afară de aceasta, aici se mai găsesc principalele instituţii publice din Bucovina, un seminar acreditat de învăţământ teologic ortodox, un liceu şi şcoala reală.

La podul de peste Prut se aflau stâlpi cu inscripţia: *Încet*[8] şi această regulă se respecta cu asprime, altfel te pândea amenda. La hotelul la care am poposit era aceeaşi curăţenie, aceeaşi ordine, acelaşi spirit de disciplină, în schimb numărul ferestrelor care dădeau spre stradă era mic. Din această cauză nici preţul <camerei> nu a fost prea scump.

Se făcuse deja întuneric, dar m-am hotărât să mă plimb puţin prin oraş şi am intrat într-o cafenea modestă şi am cerut ceai, dacă cumva au. Mi s-a adus imediat, dar m-am mirat foarte mult când, după ce l-am încercat, am fost dezamăgit. Aici numeau ceai un punch curat şi veritabil, altă explicaţie nu putea să fie. Întrucât proverbul spune că nu e înţelept să te amesteci în problemele administraţiei într-o manastire străina, m-am străduit să-i beau cu satisfacţie. La fel am procedat cu micile căni de vodcă[9] în România, ca şi cu duzinile de ceşcuţe de cafea turcească în oraşele din Turcia şi din Grecia.

În ziua următoare era sărbătoarea sfinţilor apostoli Petru şi Pavel[10]. Am intrat în două biserici ortodoxe; erau foarte impunătoare dar puţină lume asista <la
p. 537 slujbă>. // De altfel, printre ortodocşi nimeni nu-i egalează pe ruşi în evlavia faţă de credinţă. În jurul pereţilor se aflau bănci pentru ca să se poată aşeza credincioşii; în partea stângă amvonul, asemenea aşezămintelor catolice, pentru predică şi citirea Evangheliei, iar în rest totul era ca şi la noi. În ambele biserici slujba se oficia în limba română, iar într-una dintre ele se aflau şi studenţii de la Teologie, ce purtau costume asemenea călugărilor. Bisericile erau situate în centrul oraşului şi ar fi trebuit să fie dintre cele mai impunătoare, însă nu am remarcat la ele vreo distincţie specială în ceea ce priveşte gustul sau bogăţia.

M-am dus să mă plimb prin oraş şi am remarcat curăţenia şi ordinea germană. Plimbarea a fost plăcută datorită trotuarelor foarte bune. Prin oraş treceau şi mici grupe de ostaşi, fiecare dintre ele cu un subofiţer în frunte – învăţau desigur să se plimbe, prin oraş, în chip disciplinat. Trupa era curată, iar soldaţii, deşi uşor transpiraţi, aveau uniforme de bună calitate. Tot aici am întâlnit însă şi un caz ciudat: un soldat care fusese reformat, deoarece cred eu, deficienţele sale mintale îl făceau inapt pentru activităţile militare. Bărbatul era îmbrăcat cu un vechi mundir soldăţesc, căruia însă, în zona pieptului, îi lipseau nasturii, de pantofii săi rupţi erau

---

[6] Autorul referă la cultul ortodox.

[7] *Radovţah*, oraş, jud. Suceava.

[8] *Langsam*.

[9] De fapt este vorba de ţuică, Aristide folosind echivalentul rus al acestei băuturi alcoolice.

[10] Se celebrează în fiecare an în ziua de 29 a lunii iunie, potrivit calendarului bisericesc ortodox.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

agățați niște pinteni, iar la șold purta o sabie mare de lemn. Am ajuns în apropierea unei grădinuțe, de unde răzbătea zgomotul bilelor de popice. Am intrat și am cerut o cană de bere într-o exprimare general europeană, după care am întrebat dacă știe cineva să vorbească în rusă sau în română. Mi-au arătat pe un tânăr, căruia i-am spus și dorința mea de a juca popice. A apărut și paznicul, însă nu a acceptat să joace decât pe bani. Am început să jucăm. Bucovineanul s-a luptat aproape două ore, dar n-a câștigat de la mine decât doi creițari. Atunci a devenit mai viclean și a început să pună pariuri cu alte persoane.

N-am avut suficientă minte și am participat și eu; drept urmare am pierdut și nemții au câștigat de la mine doi guldeni. Morala acestei întâmplări este: să nu te pui cu nemții la acest joc. M-am gândit să cumpăr de aici, pentru soție, o rochie oarecare, având în vedere că această marfă este ieftină la Cernăuți, dar negustorii evrei îi recunosc de îndată pe străini și le cer un preț de trei ori mai scump. În aceeași zi, după ce am mâncat de prânz, întorcându-mă la hotel am văzut în piață o mulțime de lume. Am întrebat un bărbat care este motivul acestei adunări.

– „Ai uitat cumva", mi-a răspuns el în limba română, „că astăzi este sărbătoarea Sfântului Petru, de aceea pelerinajul Sfântului trebuie condus în oraș cu muzică". Într-adevăr, nu a trecut nici o jumătate de oră că s-a auzit muzica și procesiunea a început pe străzi, alcătuită dintr-un mare număr de oameni de toate categoriile (majoritatea însă oameni simpli) care se îndreptau spre târgul de Sfântul Petru. // p. 538

În piață se afla, spre amintire, un monument care celebra stăpânirea Austriei asupra Bucovinei, dar mă gândeam ce motive ar fi avut locuitorii să se bucure de o asemenea stăpânire, deoarece atunci când s-au aflat sub autoritatea României natale ei au beneficiat, sute de ani, de bunăstare și bună rânduială. De aceea și acum, românii din Principat își amintesc cu amărăciune de pierderea acestei provincii, iar în manualele școlare se acordă mult spațiu descrierii morții lui Grigore Ghica[11], care a protestat energic împotriva acestei anexiuni. Însă aceasta apare doar în cărți și în jurnale, în schimb populația își apără naționalitatea, chiar dacă în alte împrejurări o aderare la <politica> austriacă i-ar face traiul mai comod.

Am intrat de asemenea în câteva librării, dar am fost foarte mirat să constat că nu am găsit deloc cărți în limba rusă sau în română; aici toate <cărțile> sunt fie germane, fie poloneze.

Oare cum se face că aceste două națiuni care rezidă aici <românii și rușii> și care sunt mult mai însemnate în privința numărului, sunt așa de puțin reprezentate în propaganda națională ? Este evident că spre aceasta se tinde, de aceea trebuie <din partea lor> mai multă preocupare și atenție.

---

[11] Grigore Alexandru Ghica al III-lea, domn al Moldovei în două rânduri: 18 martie 1764 – 23 ianuarie 1767 și septembrie 1774–1 octombrie 1777 și al Munteniei: 17 octombrie 1768–5 noiembrie 1769. În urma înțelegerii secrete dintre Rusia și Imperiul habsburgic, Imperiul Otoman, înfrânt în urma conflictului cu cele două, este constrâns să cedeze Bucovina Austriei, ceea ce a dus la proteste din partea domnului Moldovei și a multor boieri. În urma acestui demers, Austria a cerut turcilor să-l înlăture. Aceștia au trimis un capugiu la curtea lui Grigore Ghica III care l-a ucis la 1 septembrie 1777. Averea i-a fost confiscată.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Aş fi stat mai mult aici, dar trebuia totuşi să mă grăbesc, pentru a respecta cu exactitate traseul prevăzut iniţial şi, de aceea, pe 30 iunie <1876> m-am dus la gară şi mi-am cumpărat un bilet spre Suceava. Ca vecini de compartiment am avut o familie de foşti profesori de limba franceză care se aflau acum la pensie şi se ocupau cu treburile casnice <gospodăreşti>. Am stat la discuţii cu ei şi mi-au propus ca, în cazul în care mă opresc la Suceava să mă recomande fiului lor. Eu nu m-am oprit însă la Suceava, căci vederea pe care am avut-o din gară asupra oraşului mi s-a părut total neatrăgătoare şi ca atare nu m-am folosit de amabila propunere a vecinilor mei <de compartiment>. Totuşi, din această cauză am fost lipsit de satisfacţia de a vedea ruinele vechii cetăţi construită, potrivit tradiţiei, de către <vechii> daci[12], precum şi vechea biserică a Sfântului Ioan, unde se află, printre altele, mormântul lui Alexandru cel Bun[13]. Acest <domnitor> a făcut multe pentru ortodoxie aşa încât guvernul român a decis să întreţină această biserică pe cheltuială proprie.

În gara din Suceava funcţionarul vamal mi-a cerut o declaraţie verbală că nu aveam nimic nepermis în bagaje şi mi-a dat voie să trec. Tot aici am fost frapat la vederea câtorva bărbaţi, a căror ţinută întrunea în sine un amestec de sărăcie cu ceva militar. Pe cap purtau o şapcă de oaie (*cuşma* sau *căciula*) având <câtiva bumbi încastraţi>, erau îmbrăcaţi în nişte mantale vechi, la brâu aveau o sabie, iar
p. 539 în picioare erau încălţaţi cu opinci. Eu // am întrebat cine sunt aceşti oameni şi mi s-a răspuns că sunt *dorobanţii*, adică garda naţională românească care, până în acel moment avea şi obligaţia păzirii frontierei. Odată cu trecerea în România şi societatea şi orânduielile mi s-au părut total schimbate. O doamnă, de pildă, nu voia cu nici un preţ să stea la locul ei şi a trecut, fără nici o ceremonie, peste capetele pasagerilor. Un bărbat şi-a văzut prietenul pe câmp şi cu greu a fost reţinut să nu sară din vagon.

– „Asemenea glume cu săritul pe fereastră nu sunt recomandabile, domnilor" – a comentat controlorul de bilete – „ce v-aţi fi făcut fără mine?"

– „În mod sigur, ne-am fi descurcat şi fără tine!" – a răspuns cu şiretenie unul din numeroşii fii ai lui Israel.

Trenul şi-a accelerat viteza, iar conductorul s-a temut să treacă în celălalt vagon, de aceea multe bilete nici nu au fost controlate sau vizate. În drumul spre Iaşi trenul a trecut pe lângă Târgu Frumos[14]. Deşi este numită aşa, localitatea este mai puţin cunoscută, aflându-se astăzi în aceeaşi situaţie cu unele din oraşele periferice ale Moldovei, precum Paşcani[15] şi Podu[16] <Iloaiei>. Pe acelaşi drum dar în sens invers, a avut loc şi plecarea în exil a principelui Cuza, care are încă în Principate, şi mai ales în Moldova, un mare număr de susţinători.

În gara din Iaşi am ajuns în timpul nopţii, iar birjarul pe care l-am luat m-a dus prin nişte uliţe foarte întortocheate, la hotelul „Rossia". Proprietarul acestuia,

---

[12] Fals.

[13] *Aleksandru Dobrăi*, domnitor al Moldovei (1400–1432).

[14] *Tirgu Frumosi*, oraş, jud. Iaşi.

[15] *Paşkani*, oraş, jud. Iaşi.

[16] *Podul*, oraş, jud. Iaşi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

un grec, cumpărase un local pe partea străzii opusă consulatului rus şi lipise pe pereţi afişe şi reclame în limba rusă, pentru a-i atrage pe călătorii veniţi din Rusia. Această tactică nu i-a adus, se pare, prea multe avantaje, pentru că, pe de o parte, în ultima vreme laşii sunt rar vizitaţi de călători de la noi şi în al doilea rând, fiindcă în afara afişelor plasate pe pereţi, nimeni nu vorbea acolo limba rusă. Nu numai stăpânul dar nici servitorii nu cunoşteau măcar un cuvânt în ruseşte.

Atunci când vorbea româneşte kir Iani se abţinea, dar se însufleţea brusc când prietenii îl numeau „patriot" şi atunci vorbea cu ei în greceşte. Contrazicându-se permanent, el se plânse de amestecul permanent al consulatului şi mă sfătui, pentru mai multă siguranţă, să-mi depun acolo paşaportul. În ziua următoare, înarmat cu toate actele necesare m-am dus acolo, dar bătrânul funcţionar mi-a spus că nu era nici o problemă, în schimb m-a sfătuit şi mi-a recomandat să mă întorc mai bine acasă. Eu i-am răspuns că mă duc să-mi revăd rudele, // că nu am nici un fel de p. 540
scopuri politice, drept care nu văd nici un pericol în călătoria mea.

– „Aici toţi vorbesc" – a remarcat el. „Ei, dar dacă v-aţi hotărât aşa de ferm, atunci în caz extrem când veţi merge mai departe trebuie să vă ascundeţi ţinuta dvs. cazonă. Turcii nu o iubesc câtuşi de puţin. Kir Iani mi-a explicat apoi că, în fiecare rus care trece, turcii văd un voluntar.

Iaşi[17], prin care am trecut, este total diferit de Cernăuţi: este un oraş mare, dar importanţa sa a scăzut după unirea Principatelor. Multe din străzile sale sunt înguste, mai toate sunt murdare, iar alături de locuinţe impunătoare poţi întâlni cocioabe pe jumătate dărâmate. Totuşi, am constatat cu satisfacţie că, seara poţi respira un aer mult mai curat într-una din multele grădini <de vară> care se află în centrul oraşului. De altfel seara m-am îndreptat către una dintre acestea. La intrarea în grădină, birjarii ruşi (lipoveni) purtau o conversaţie politică, din care am reuşit să aud doar atât:

– „Şi cu toate acestea poporul Domnului moare în zadar ! Până când nu soseşte <aici> fratele nostru rus, nimic din toate acestea nu se va putea înfăptui!"

În grădina publică era multă lume, majoritatea militari. Deoarece sosisem târziu nu am reuşit să găsesc un loc aproape de scenă, iar locurile din faţă fuseseră ocupate demult. În acest moment în grădină a intrat un husar de statură înaltă şi tot publicul <s-a agitat>, în special militarii. El s-a dus relaxat către primele rânduri, întinzându-se după pofta inimii pe două scaune. Mai târziu am aflat că acesta era un moşier bogat, care slujise la husari şi administrase 25 de lovituri de bici unuia din numeroşii nemţi care se aflau în armata română. Aceşti nemţi se ţineau foarte mândri şi aroganţi în faţa românilor şi îi jigneau pe aceştia spunând că nimeni nu poate să le facă nimic, deoarece ei, germanii, sunt o forţă. În rândul celor nemulţumiţi s-a aflat şi acest husar care, datorită averii sale nu depindea în chip nemijlocit de slujbă şi a apărut deci ca un răzbunător al cinstei naţionale. De aceea, invitând la el pe cel mai aprig dintre nemţi, i-a efectuat mai sus amintita operaţie, după care fapt a ajuns eroul zilei. Trupa <artistică> compusă din câteva persoane, a interpretat două piese şi câteva cântece din bogatul repertoriu românesc. În pauze

[17] *Iassî.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cânta o fanfară militară destul de bună, iar o frumuşică locală, destul de apetisantă, se plimba printre rânduri, oferind, cu multă amabilitate bărbaţilor, bomboane.
p. 541 Puţini cumpărau, dar majoritatea zâmbeau. //

Întorcându-mă la hotel, l-am găsit pe kir Iani într-o situaţie dificilă. Sosise un turist rus – acesta nu ştia nici un cuvânt nici în română, nici în greacă, iar stăpânul şi sluga nu ştiau nici un cuvânt în limba rusă. Acesta făcuse cunoştinţă cu localnicii, iar eu i-am servit drept translator. Am dorit să am cu el o convorbire mai lungă, însă el mi-a răspuns că este foarte obosit şi vrea să se culce. Din registrul, în care în mod obişnuit pentru informarea poliţiei, călătorii îşi trec numele şi prenumele şi pe care kir Iani mi l-a dat să-l consult, am aflat că acesta este „Goldstein – locuitor al Moscovei". Eu l-am luat drept agent al vreunei firme comerciale, însă când ulterior am citit despre eroica moarte a voluntarului Goldstein, eu mi l-am amintit pe modestul turist trimis pentru o asemenea cauză sfântă.

II

Plecarea din Iaşi – Vedere din Repedea – Pădurea domnească – Evreii – Huşi. Politici locale – Vizitarea mormântului mamei şi a cătunului. Câteva aspecte despre Cuza.

Nu doream să rămân mai departe în Iaşi, având în vedere că oraşul nu mi-a lăsat o impresie prea plăcută. Mi-am amintit doar că Vasile Alecsandri, unul dintre cei mai cunoscuţi scriitori români, a făcut un joc de cuvinte scriind ("Ieşi !") în loc de Iaşi, calificând acest oraş drept evreiesc şi care e dispus mai curând să-l facă să plece pe oricine îl vizitează. Şi azi, din păcate, Iaşul produce aceeaşi impresie, cu toată faţuiala sa exterioară.

M-am înţeles cu un birjar să mă ducă până la Huşi şi am plecat la orele zece <dimineaţa> având ca tovarăş de călătorie un negustor şi pe fiica sa cea mică. Ieşind din oraş, vecinul meu mi-a atras atenţia asupra bisericii <lui> Sturdza, pe care acesta a construit-o pe socoteala sa şi unde sunt îngropaţi toţi membrii familiei sale. Şi <Mihail> Sturdza, ca domn al Moldovei[18], a avut mulţi prozeliţi printre evrei, pe care el i-a protejat, ca şi printre arendaşi şi micii proprietari. Aceasta pentru că în timpul său hoţia şi certurile au fost extrem de rare, datorită sistemului său de protecţie a ţinuturilor. Pe de altă parte el are şi destui critici şi adversari în persoana boierilor moldoveni, aceasta şi din cauza permisiunii sale acordate evreilor de a se aşeza peste tot, ceea ce până la domnia lui în Moldova nu se permisese.

[18] *Sturdzî M.*, domn al Moldovei (1834–1849).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ceva mai târziu a apărut // şi mănăstirea Socola[19], unde încă de la începutul p. 542
acestui secol exista o şcoală unică. De aceea o mare parte a boierilor, sub influenţa domnilor fanarioţi, îşi trimitea vlăstarele acolo pentru educare sub supravegherea unor dascăli greci.

La izvorul Repede, considerat curativ, nu am rămas decât puţin, pentru a bea un pahar de apă, după care ne-am îndepărtat de Iaşi. Într-adevăr, din acest loc <privit, oraşul> Iaşi, dispus pitoresc pe trei dealuri şi sclipind cu cochetărie din grădinile sale, se înfăţişează destul de frumos. De aici, de oriunde l-ai privi, nu poţi să nu te minunezi. Trebuie admis că, exceptându-i pe turci şi evrei, nici un alt popor nu dispune de capacitatea de a constitui un oraş atât de frumos.

De aici, trebuie să traversăm pădurea Domnească, nu demult redată moştenitorilor boierului Balş. Acum în ea este linişte, dar a fost o vreme când aici aceasta servea drept adăpost tâlharilor şi haiducilor.

Precedentul stăpânitor al moşiilor Balş, fusese ucis în duel în 1854[20] de unul din aristocraţii austrieci care însoţeau armata acestei ţări în timpul ocupaţiei. În acea vreme s-a povestit că de fapt ambii au tras cu două pistoale având ochii închişi. Austriacul l-a întrebat ceva pe adversar şi a îndreptat pistoletul în direcţia vocii acestuia şi l-a împuşcat de moarte pe Balş. În acest fel, acest duel necinstit i-a stârnit pe toţi împotriva acestui duelist, în aşa măsură încât un englez s-a apucat să înveţe să tragă, l-a găsit pe acest <conte> austriac, l-a provocat pe acesta şi l-a ucis în duel, răzbunând astfel pe nevinovatul Balş. Ieşind din pădure, noi am dat peste nişte ţigani nomazi, care au ieşit în faţa trăsurilor, rugându-se să fie miluiţi <cu bani>, utilizând în acest scop întreaga lor iscusinţă. Ca să scăpăm de ei, le-am aruncat o monedă de aramă care a şi fost înşfăcată de unul <dintre ei>, dar i-a şi aţâţat pe ceilalţi. Vizitiul a accelerat cursa, lovind caii cu biciul, dar ţiganii nu s-au lăsat şi au alergat câteva verste[21] pe lângă trăsură rugându-se pentru *cinci parale*. În tot acest timp ei săreau într-un picior, dansând *tananul* un dans cât se poate de dizgraţios şi executat în mod obişnuit de copii lor goi. La un ceas după ora două am ajuns la Bursuci[22]. Aici am vorbit cu câţiva evrei, care cumpăraseră la Huşi nişte bilete de credit ruseşti şi se grăbeau către Iaşi pentru a le vinde cu profit. // p. 543

– „În chip obişnuit" – mi-a spus unul dintre aceştia – „noi nu ne ocupăm cu astfel de lucruri, însă acum nu prea mai e nimic de făcut. De aceea toţi aşteptăm ca ruşii să se îndrepte către noi, şi atunci împrejurările se vor îmbunătăţi. Da, aceştia sunt nişte oameni demni de slavă. Să iubeşti şi să pătimeşti, asta da ispravă, dar ofiţerii voştri încă n-au ajuns aici, şi atunci singurul <lor> obiectiv va fi să-i omoare pe turci!"

---

[19] Mănăstire din Iaşi, ctitorie a domnului Alexandru Lăpuşneanu, începută în 1552 şi finalizată în 1561. Până în 1803 a fost mănăstrire de maici, apoi de căugări şi sediu al Seminarului teologic (1803 – 1886), şcoală de arte şi spital de psihiatrie. Astăzi este lăcaş de rugăciune pentru bolnavii Spitalului universitar de psihiatrie cu hramul „Schimbarea la faţă".

[20] Este vorba de vornicul Constantin Balş, ginerele domnului Grigore Alexandru Ghica, şef al Poliţiei Moldovei, împuşcat mortal în 1855 într-un duel cu contele austriac Günther Stolberg

[21] Verstă = 1,071 km.

[22] *Burduiuşi*, sat component al com. Epureni, jud. Vaslui.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

La Huşi am ajuns seara, iar eu n-am mai recunoscut oraşul în care, ce-i drept, nu mai fusesem de douăzeci de ani. Atunci oraşul acesta era înfloritor, negustorii aflaţi acolo prosperau, graţie în primul rând contrabandei, după care oraşul se înviorase. Apoi, când s-a introdus calea ferată aceasta a ocolit oraşul, contrabanda a devenit nerentabilă, iar preţurile mărfurilor au crescut, iar colac peste pupăză, a fost devastat şi de un incendiu. Acum pe feţele locuitorilor nu se mai vedea nimic din strălucirea vechii bogăţii a oraşului, aceştia erau acum foarte abătuţi. Am poposit la hotel unde, în afară de mine era doar o singură persoană, un arendaş local, iar în ziua următoare m-am dus să caut un birjar care să mă ducă în satul în care mi-am petrecut copilăria şi mi-am îngropat mama. Problema era că era sâmbătă, şi în <această zi> nu poţi găsi nici un birjar printre creştinii din oraş. Ce poţi să faci într-un asemenea oraş, unde nu găseşti nici cărţi, nici ziare ?

Pe lângă asta eram foarte interesat de cursul politicii, deoarece de aceasta depindea viitoarea direcţie a călătoriei mele. Din această cauză m-am pus să ascult conversaţiile locale pe probleme de politică şi argumentele. Oamenii vechiului partid regretau vremurile anterioare, când trăiau mai comod şi treburile mergeau mai bine şi de aceea era necesară o schimbare. Situaţia proastă de acum nu mai putea fi admisă şi evident era loc de mai bine. Cei tineri, în acelaşi scop, puneau accentul pe crearea unei armate solide de vreo cincizeci de mii <de oameni>, dar un grec, conservator înrăit, considera că se va alege praful şi că nimeni nu va trata cu asemenea mămăligari (deoarece, aşa cum susţine el, cine mănâncă mămăligă nu are aptitudini militare). El a mai adăugat că armata doar îngreunează statul, ducând la creşterea impozitelor, iar de pe urma ei nu rezultă nici un folos. Tinerii replicau slab şi era şi greu să răspunzi când această situaţie era la vedere.

A sosit duminica, au venit şi ţăranii din satele învecinate Huşilor şi am tocmit pe unul dintre ei să mă ducă aproape de malul Prutului. Trebuia să ne grăbim deoarece seara doream să fiu înapoi, şi fiindcă mă dezobişnuisem de <atacurile> ţânţarilor, iar acolo erau mulţi. Iar vizitiul meu s-a mai şi apucat să cânte pe drum;
p. 544 din rău în mai rău! //

– „Înainte" – mi-a spus el – „ne chinuiau funcţionarii şi ispravnicii, de nu puteai să mai respiri, dar acum ni-i alegem singuri, atâta timp cât au nevoie de voturile <noastre> se milogesc în fel şi chip, dar îndată ce dobândesc locul, schimbă foaia cu noi, cei ce i-am ales. Se pare că orice loc (slujbă) ai ocupa, într-un an sau doi îţi faci avere, şi ce avere!"

La început ne-am gândit să facem un ocol deoarece Prutul se despărţise în două braţe, dar apoi am aflat că apa scăzuse, drept care am luat drumul drept, lăsând în stânga şoselei dealul cunoscut sub numele de Movila Răbâia[23]. Din ce

[23] Movila Răbâia se află la 12 kilometri de oraşul Huşi, pe drumul ce duce spre punctul de frontieră Albiţa. Dimitrie Cantemir scria că aici ar fi mormântul unei regine a sciţilor. Movila ar fi fost ridicată de mâna omului, având un diametru de peste un kilometru şi fiind înconjurată de un val de pământ. De-a lungul timpului a suscitat interesul multor călători străini care au trecut prin zona. Din păcate, până în prezent nu au fost realizate săpături arheologice sistematice, ci numai sondaje. În 1975 au fost semnalate blocuri de piatra dispuse circular în jurul movilei, la distanţe egale intre ele, fapt ce pare a indica existenta unui mormânt regal, ridicat în secolele V–III î.Hr., aşa cum ar fi presupus Dimitrie Cantemir.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ştiam eu, această movilă a fost construită de avari deasupra mormântului unei eroine necunoscute, dar construcţia sa ne arată că a slujit din vremuri străvechi în scopuri strategice. <Mormântul> este înconjurat de un val <de pământ>, după care se pot adăposti până la douăzeci de mii de soldaţi, iar în vârful movilei până la 100 de oameni. În acelaşi spaţiu se găseşte o groapă, în care se poate adăposti un om şi unde, după cum se spune, s-a adăpostit marele suveran (Petru cel Mare)[24] atunci când a fost înconjurat de turci.

Şi iată, în fine şi Prutul, în care mă lecuisem atunci când m-au spălat în el fiind suferind de o boală grea, iată şi pădurea din apropiere în care, pe vremuri, culegeam mure. Trecând în partea cealaltă, am mers vreo jumătate de oră cu roţile prin apă şi am ajuns din urmă un grup de ţigani care purtau cu ei tot felul de unelte agricole. Ei purtau aceste unelte cu ei pentru a evita criticile şi cicălelile administraţiei, însă în realitate nu le foloseau la muncă, ci se ocupau asemeni predecesorilor întâlniţi anterior cu cearta, furtişagul şi milogeala, puţină muzică, ceva negustorie, precum şi cu confecţionarea de mici piese din lemn (linguri ş. a.).

La dreapta se vedea deja cătunul natal, însă noi am luat-o la stânga spre sat unde, în curtea bisericii fusese înmormântată mama. Ce dezamăgire ! Din curtea bisericii nici o urmă nu se păstrase, de monumentul de pe mormânt la fel, şi însuşi movila se tasase odată cu pământul.

M-am dus la preot, pe care mi-l aminteam când era tânăr, dar acum era un bătrân slab, care-şi îndeplinea cu greu atribuţiile la o nuntă. El s-a bucurat când m-a văzut, dar a fost un pic şi stânjenit. Pentru permisiunea de a-mi îngropa mama în curtea bisericii, curtea a fost din nou pietruită, biserica reparată şi a mai rămas şi o sumă dată de tata necesară pentru pomenirile ulterioare, însă nimeni nu s-a gândit că cineva din familia noastră ar verifica vreodată îndeplinirea acestor rânduieli bisericeşti.

– „Tatăl lor" – începu să se adreseze bătrânul către ginere – „a sprijinit şi susţinut biserica, dar pe urmă el a plecat, enoriaşii sunt săraci, de aceea totul a căzut în ruină şi decădere. Tatăl lor a fost un om bun, mi-a plătit chiar cu corectitudine înmormântarea <soţiei>, iar acum nimeni nu mai plăteşte!"

– „El a finanţat în cea mai mare parte reparaţia bisericii" – am adăugat eu.

– „Ce-i drept, aşa a fost" – a recunoscut cu naivitate şi sfială preotul.

Că el avea ferma convingere de a confunda avuţia bisericii cu avutul său propriu m-am convins nu mult timp după aceea când, după ruperea pâinii, i-am propus câţiva lei pentru biserică şi câţiva pentru mormânt, iar el i-a băgat pe toţi în buzunarul propriu.

Odihnindu-mă puţin, am plecat spre sat unde am găsit o liotă întreagă de arendaşi bulgari, care priveau dansul ţăranilor şi ţărancelor. Am cunoscut pe câţiva dintre ei şi în acelaşi timp m-am îndreptat către locul unde, pe vremea mea fusese grădina şi unde eu sădisem un plop. Din această grădină rămăseseră doar doi plopi şi acum era greu de ghicit care era cel plantat <de mine>. După ce am luat o gustare m-am întors la Huşi pe acelaşi drum şi am tocmit vizitiul pentru a pleca în

[24] Petru I (cel Mare), Romanov, împărat al Rusiei (1696–1725). Autorul se referă la bătălia de la Stănileşti din 1711.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ziua următoare la Bârlad[25]. Înainte să mă cuprindă somnul am luat de la chelnerul <hotelului> un almanah în care am găsit o serie de articole despre Cuza; acesta a avut întotdeauna mai mulți partizani în Moldova decât în Țara Românească, deoarece el fusese un proprietar agricol și funcționar în Moldova. De altfel, moșia sa de la Ruginoasa[26] se află în zona căii ferate Suceava – Iași. Dar și în anii din urmă, după răsturnarea lui de la putere, au existat aici speranțe privind restabilirea unui principat separat al Moldovei, idee care a avut mulți susținători.

Mi-am amintit de altfel că, înainte de unirea Principatelor, un ispravnic bătrân s-a exprimat în sensul că unirea niciodată nu poate fi stabilă, având în vedere că Țara Românească era bogată și întinsă, iar în ceea ce privește Moldova, aceasta nu
p. 545 fusese niciodată supusă cu armele. //

III

p. 546 **De la Huși la Bârlad – Grădinile din Bârlad. Plecarea – Tecuci – Brăila – Chelnerul și gazeta locală – Între Buzău și Ploiești – București. – Hanul – Orașul – Bulgarii – Trupa franțuzească – Comerț domnesc – <Matei> Millo. – Convorbire cu un avocat rusofil – Calea ferată București – Giurgiu și organizarea ei.**

M-am înțeles cu vizitiul ca, până la Bârlad să nu ia, în afară de mine, decât o doamnă și fratele său mai tânăr. Presupunând că partenera mea de călătorie se va scula târziu, m-am trezit mai devreme și am mai făcut o ultimă plimbare prin oraș. Cu această ocazie am intrat într-o biserică, în mijlocul căreia a fost înmormântat însuși ctitorul ei.

Întorcându-mă la han, am găsit aici trăsura, împreună cu tovarășa mea de drum, care mă așteptau de mult. Mi-am cerut scuze, mi-am ocupat locul și am pornit-o la drum. N-am apucat bine să ieșim din oraș că vizitiul a oprit din nou. L-am întrebat <pe vizitiu> ce s-a întâmplat ? El mi-a răspuns că au apărut noi pasageri. Și într-adevăr am văzut câțiva evrei, care cărau o ladă imensă, pe care au și urcat-o în trăsură. I-am amintit vizitiului condițiile <înțelegerii>, dar punctualul stăpân al trăsurii a remarcat că discuția nu avusese ca obiect periferiile, de unde el are dreptul să ia câți pasageri îi convine. Întrucât nimic nu l-a putut face să-și schimbe poziția (atitudinea), atunci i-am cerut să mă ducă înapoi la hotel. Abia atunci <evreii> și-au dat jos lada și au luat-o înapoi, gesticulând cu energie din brațe.

---

[25] *Berladi*, municipiu, jud. Vaslui.
[26] *Rudjinosa*, sat, com., jud. Botoșani.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Aproape de prânz am ajuns la Docolina[27], târguşor compus din câteva curţi şi nişte bănci. Aici am luat o gustare, dat fiind că din râul Bârlad, care trece prin apropiere, se poate procura peşte proaspăt. De aici ni s-a alăturat şi altă trăsură, în care se aflau un moşier şi un mecanic neamţ din Bacău[28].

După circa o oră ne-am oprit să bem o apă foarte gustoasă, iar calitatea ei a făcut ca pietrele şi copacii să aibă o culoare aurie. Moşierul a început să vorbească, cu glas ridicat despre minunile în care este bogată România, dar neamţul l-a contrazis şi a încercat să demonstreze că această apă conţine fier şi că cel mai probabil trece printr-un strat de minereu cu mult conţinut de fier. // p. 547

Moşierul s-a înverşunat: – „Dacă dumneata şi pe viitor eşti hotărât să mă contrazici şi să te referi la cultura mea, atunci mai bine te trimit pe jos înapoi la Bacău".

Neamţul s-a potolit şi s-a conformat. La o oră după cinci, am ajuns la Bârlad. La intrarea <în oraş> am trecut pe lângă o grădină mare, despre care partenera mea <de călătorie> a remarcat că este cea mai frumoasă din principate, iar mai departe se afla în construcţie o clădire splendidă a unui azil <de bătrâni>. Am mers mai departe pe nişte străzi mai animate şi am condus-o pe tovarăşa mea <de călătorie> la gară unde lucra soţul ei, şi apoi am început să parcurg oraşul, căutând un loc unde să poposesc. Până la urmă am ales un hotel cu ziduri <de cărămidă>, dar ferestrele exterioare dădeau către un mic parc orăşenesc. Proprietarul său era un grec şi m-a informat că seara în această grădină va cânta muzica oraşului, dar în realitate n-a fost nici un fel de muzică. Am plecat să mă plimb prin oraş, care era foarte variat: existau locuri cu străzi pline de lume, animate, cu un cazino foarte elegant, plin până la refuz cu oameni de afaceri prosperi, care beau cafea şi jucau cărţi, şi în acelaşi timp locuri insalubre, cu străduţe murdare pe care nu vedeai picior de om. Am intrat într-un restaurant, am comandat un ceai şi am cumpărat câteva ziare, care aici se vând cu bucata, ceea ce n-am întâlnit pe nicăieri. În felul acesta simţi că te îndepărtezi de adormita Moldovă şi te apropii de <mult> mai vioaia Muntenie. În afară de gazetele din capitală, chiar în Bârlad se tipăreşte o mică publicaţie în limba greacă. În general, dintre toate naţionalităţile care populează acest oraş, elementul grec mi se pare a fi cel predominant.

Am tocmit un birjar şi m-am îndreptat către grădina publică, însă aceasta era închisă şi nu era nici luminată, drept pentru care nu am putut să văd nimic înăuntru. I-am cerut stăpânului hanului ceva de mâncare, însă el mi-a declarat că ei nu pregătesc şi mâncare pentru clienţi, dar întrucât i-a făcut plăcere să se întâlnească cu alt grec atunci va încălzi pentru mine o *pârjoală*[29] grecească, ceva ca un fel de antricot. A sosit până la urmă şi amintita *pârjoală*, dar trebuie spus că elementul cu adevărat grecesc din mine a rămas foarte puţin, aşa că nu m-am putut sătura cu ea. Am revenit în cameră, iar camerista, din dispoziţia patronului, mi-a cerut să-i dau cizmele. Le-a luat, s-a întors şi a ieşit afară, lăsând înăuntru <alţi> pantofi aduşi de ea. Automat //, luând aceşti noi pantofi practic nu am înţeles nimic şi abia mai p. 548 târziu am aflat că, în hanurile <şi> hotelurile greceşti locatarilor li se propun automat alţi pantofi, poate şi pentru că mulţi dintre greci se ocupă cu confecţionarea lor.

---

[27] Sat dispărut, aflat pe raza satului Chiţcani, com. Costeşti, jud. Vaslui.
[28] *Bakeu.*
[29] *pârjoli.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În ziua următoare, dimineaţa devreme m-am îndreptat către gară şi, în aşteptarea trenului am stat de vorbă cu soţul tovarăşei mele de drum din seara precedentă. Pasagerii au început să se adune; între aceştia o doamnă a cumpărat un bilet şi s-a pregătit să predea bagajul. Însă la una din lăzi lacătul s-a stricat, aceasta nu era legată cu sfoară şi nu au vrut să i-o primească. Mi s-a făcut milă de ea şi i-am propus să folosească o frânghie de-a mea, pe care o luasem de pe samarul unui turc; mi-a fost, din această cauză, cât se poate de recunoscătoare. În compartiment se mai afla şi un grec din Asia Mică care mi-a propus să cumpăr de la el câteva roţi <de căruţă>, deoarece, mi-a explicat el nu mai avea mijloace să ajungă la iarmarocul de la Tecuci.

Am discutat <cu el>.

– „E destul de rău să trăieşti aici", - a spus el cu năduf, „dar şi acasă este destul de periculos, atâta timp cât turcii nu se liniştesc".

Pe la orele nouă <dimineaţa> trenul a pornit la drum; în aceeaşi zi, la prânz am ajuns la Tecuci[30]. Aici a trebuit să aşteptăm până la orele patru, şi poate aş fi reuşit să efectuez o scurtă vizită prin oraş, însă din gară mi s-a părut atât de neatractiv încât am preferat să iau o gustare şi să mă odihnesc.

La orele cinci trenul a pornit şi mi s-a întâmplat să fiu în vagon în compania a doi moşieri care mergeau la Bucureşti să rezolve o serie de treburi, ca şi a unor copii care făceau multă gălăgie. Am aşteptat cu toţii să vină conductorul ca să-i potolească, însă acesta nu s-a arătat.

Am discutat cu cei doi proprietari de la ţară şi amândoi marşau pe aceeaşi temă şi anume că este din ce în ce mai rău.

– „Cel puţin dacă ruşii ar veni în întâmpinarea noastră" – a concluzionat unul dintre ei – „atunci ar învăţa şi ai noştri câte ceva; dar problema este că şi-au pierdut capul: vorbesc despre nu ştiu ce libertate, dar jefuiesc mai rău ca cei dinainte!"

S-a ivit şi Siretul, care este un râu nu prea mare şi care s-a revărsat anul acesta, apa lui depăşind malurile. Într-un loc, între râu şi mal a apărut un adevărat lac şi de aceea trenul înainta foarte încet.

Pe la mijlocul acestui tablou destul de natural, dar nu lipsit de pericole, am remarcat resturile unui tren răsturnat nu de mult. Conductorul, răspunzând la
p. 549 întrebările pasagerilor, ne-a informat că o serie de // oameni se înecaseră, drept pentru care – am aflat eu – scăldatul în locul acela este foarte periculos.

Când am ajuns la Brăila era deja întuneric. Moşierii cei amabili, vecinii mei din tren, mi-au propus să merg împreună cu ei la un han de călători, dar nu m-am potrivit la gusturi şi am preferat să mă duc la hotelul „Petersburg", de partea cealaltă a bulevardului. Camera era la etaj, iar jos era un cazino, ca atare o horă a ţiganilor a răsunat până noaptea târziu.

Am deschis fereastra şi am urmărit lumea care şedea şi pe cei care se plimbau pe bulevard. Vesel oraş ! I-am cerut chelnerului, care după manierele lui mieroase părea a fi evreu, ziarele, dar el mi-a răspuns oferindu-se să-mi facă alte servicii. Doar ameninţarea că-l voi reclama patronului l-a determinat pe acesta să bată în retragere şi să-mi aducă ultimul număr din gazeta locală.

---

[30] *Tekuci*, municipiu, jud. Galaţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Din această gazetă am aflat doar că în Brăila există gimnaziu, în care învățătorul de limba germană vine numai dacă primește plocon, iar alții, deși vin cu regularitate la lecții, nu fac de fapt nimic pedagogic. Din această cauză, în ultimele clase elevii nu știu să citească în limba greacă, să facă propoziții sau să întocmească compuneri în limba maternă. Părinții, care s-au strâns într-o ședință comună, s-au plâns de aceea ministerului, dar li s-a răspuns nu odată că acesta nu are de unde să ia dascăli mai buni, căci toți se îndreaptă ori spre serviciul în armată, ori spre avocatură. Am mai citit, de asemenea, că guvernul „roșu"[31] trimisese la Brăila indicațiile și rezoluțiile lui privind persoanele potrivite pentru a fi alese deputați. Numai că deși aceste persoane – menționate în recomandarea de la centru – încă nu și-au exprimat poziția, sau după cât se pare, nu au o reputație prea bună, aparțin în schimb acelui partid de care depinde bunăstarea și gloria dragii Românii. Nimic de spus, minunate argumente !

Sculându-mă devreme, m-am plimbat prin oraș, admirând malul Dunării, dar acolo nu erau nici locuințe, nici oameni. Despre Brăila trebuie spus că incendiul a contribuit la creșterea frumuseții sale urbane deoarece fiind distrusă de focul din 1829 ea a fost reconstruită din temelii și acum <Brăila> se prezintă ca un oraș complet nou, curat, cu bulevarde largi și clădiri frumoase. Fiindcă este aproape de Turcia[32], aici este un adevărat <depozit> de fesuri, pentru care practic nici nu se plătește vamă, având în vedere faptul că orașul beneficiază de statut de porto-franco.

La orele zece de dimineață am plecat pe calea ferată spre // și pe drum am p. 550
trecut pe lângă Buzău și Ploiești. <Trenul> nu s-a oprit totuși în niciunul dintre ele, deși mie personal Ploieștii mi-au plăcut, fiind dotat și împodobit cu multe biserici, lucru foarte rar în sud.

În vagon se aflau și mulți bulgari, care călătoreau în calitate de voluntari. Aceștia dețineau un bidonaș cu votcă, și, fiecare dintre ei, rostind un mic discurs militaro-religios, îl ducea la buze și apoi îl înmâna vecinului, iar când l-au terminat l-au aruncat pe geam în strigătele de entuziasm ale întregului grup. Apoi s-au apucat să cânte tot felul de cântece și așa au ținut-o până la sosirea la București. Mai erau, de asemenea câțiva maghiari care soseau în mod obișnuit să lucreze, însă în acest an nu prea era de lucru și de aceea ei erau foarte tăcuți și morocănoși.

De asemenea, se mai afla un tânăr care, așa cum s-a dovedit mai târziu, era unul dintre numeroasele persoane cu permisie limitată; ca atare, de la el am putut auzi cele mai puțin măgulitoare aprecieri despre armata română.

– „Avem armată, nimic de zis, dar ea este toată într-o mare dezordine, căci dacă te apuci s-o aduni, nu vei strânge prea mulți <soldați>!"

La orele cinci, în ziua de 7 iulie <1876> am ajuns la București. O gară mare, impozantă, păzită de jandarmi, precum și trăsuri și echipaje luxoase te făceau să înțelegi că acest oraș este capitala. M-am urcat într-o trăsură și am străbătut la început niște ulicioare înguste, apoi pe niște străzi mai largi și mai prospere apoi

[31] Aici în sensul de guvernul *liberal*, condus la acea dată de I. C. Brătianu.

[32] Autorul are de fapt în vedere aici Dobrogea, care în acea perioadă făcea parte încă din Imperiul Otoman.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

din nou am ieşit pe o ulicioară şi ne-am oprit la la hotelul „Gabroveni"[33] de pe strada cu acelaşi nume. Hotelul era destul de mare, curat, dar prost organizat, cu toate că serviciul era asigurat de unguroaice, considerate aici drept cele mai isteţe şi îndemânatice. Costumele şi îmbrăcămintea acestor unguroaice m-au frapat mai ales prin simplitatea lor – o cămaşă de muselină până la brâu fără nici un fel de înfloriturі.

În afara obligaţiei de a nu păstra banii asupra ta şi a-i încredinţa patronului contra unei chitanţe, aici am mai fost confruntat şi cu o alta. Aceasta prevedea ca fiecare străin sosit să se prezinte la poliţie pentru a explica scopul sosirii sale, în caz contrar urmând a fi sever pedepsiţi atât hotelierul cât şi clientul <său>. De aceea m-am adresat persoanei de la „Recepţie", probabil bulgar de origine, cu întrebarea dacă n-aş putea amâna această vizită pentru a doua zi, deoarece azi eram foarte obosit. El mi-a răspuns că cel mai bine era să amân definitiv această vizită.

– „Ei scriu asta pentru liniştirea agenţilor străini, care ne cer nouă
p. 551 neutralitatea, dar în realitate fiecare face // ce vrea. La noi jumătate din camere sunt ocupate de slavi care nici măcar nu se gândesc să ascundă scopul călătoriei lor, iar nimeni nu se gândeşte să-i împiedice. Dar dvs. <plecaţi> tot în Serbia?" a încheiat el discuţia cu o întrebare.

– „Nu, în Grecia şi Turcia".

– „Ei, cum doriţi, puteţi nici să nu vă duceţi, nouă ne este egal".

I-am cerut o cafea, am urcat <în cameră> şi am început să mă dezbrac. Deodată în cameră a intrat un om, cu un sac de voiaj, m-a salutat şi a început de asemenea să se dezbrace. Eu m-am mirat, m-am adresat chelnerului cu întrebarea – ce înseamnă asta ?

– „Deoarece în cameră sunt două paturi" – mi-a răspuns acesta – „el va fi vecinul dvs. de cameră. Dar, dacă nu vă convine, o să vă dăm o cameră separată".

– „Faceţi modificarea!" am cerut eu, accentuând ferm către acesta şi atunci mi-au dat o altă cameră.

M-am îmbrăcat din nou şi am plecat să mă plimb prin oraş – peste tot este un amestec de ceva vechi şi anacronic cu un <aer> european uimitor. După ce m-am plimbat, m-am îndreptat către o grădină privată unde o trupă franceză dădea *reprezentaţii, alcătuite din mici piese şi episoade de divertisment. Ca peste tot,* trupa franţuzească nu era prea talentată, însă jocul de ansamblu surprinzător şi buna cunoaştere a rolurilor, care din păcate le lipsesc actorilor noştri ruşi, te determinau să urmăreşti <spectacolul> cu interes şi satisfacţie.

Era destulă lume, însă cea mai mare parte se plimbau şi din mers se uitau la scenă. În oraş sunt destule grădini de acest fel, care sunt pline de public; în rest nu e înţelept să te aventurezi pe străzile înguste şi murdare din jur, pe care le poţi întâlni chiar în centrul oraşului, alături de străzi largi şi clădiri impunătoare.

Zgomotul făcut de comercianţi, amestecat cu zgomotul mai apăsător <al oraşului> m-a trezit dis-de-dimineaţă. Am ieşit în cerdac. Prin curte se agita un grup de bulgari vânzători de fructe, bragă, căciuli şi gazete. Cele mai vândute erau

[33] Situat pe fostul teren al Curţii Vechi din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. A devenit hotel în 1900 (cf. George Potra, *Istoricul hanurilor bucureştene*, Bucureşti, 1985, p. 149).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ziarele, cei mai instruiți dintre ei citeau știrile transmise de telegrame, alții, mai informați, conversau între ei, iar restul mulțimii asculta atent.

– „Pe toți ăștia îi trimit în Serbia" –a remarcat chelnerul care aștepta <comenzile>. „Fiindcă curtea noastră e mare, ei aici se adună să discute".

– „Dar în acest caz poliția nu intervine?" am întrebat eu. // p. 552

– „Nici vorbă. Cine să le dea atenție și să ordone interzicerea <adunării> ?"

Am cumpărat și câteva ziare ale diverselor partide. Telegramele sunt ca peste tot: turcii le-au zdrobit capul sârbilor, iar sârbii i-au izgonit pe turci ! Am trecut la știrile interne și m-am îngrozit: nici vagabonzii de la noi nu folosesc asemenea invective, așa cum se înjură între ele organele <de presă> ale fostului guvern (cel conservator) și cea a celui nou (roșu), respectiv „Timpul" și „Românul".

Plecând să mă plimb prin oraș, am intrat în câteva librării, dar nicăieri nu am găsit ceea ce căutam. Localurile respective erau chiar elegante, dar erau deservite de câte un neisprăvit care la toate întrebările mele răspundea că el nu are asemenea cărți. Am intrat la niște anticari, care nu sunt puțini pe aici; la aceștia cel puțin marfa era la vedere și am și cumpărat câte ceva, iar seara mi-am procurat un bilet la Teatrul Național[34].

Dintre toți actorii români cel mai mult mă interesa Millo[35]. Acesta, deși era o persoană destul de înstărită, a jertfit totul din dragostea sa pentru artă și a contribuit mult la succesul comediilor și vodevilurilor unuia dintre cei mai buni scriitori români, Vasile Alecsandri.

De asemenea, el însuși a scris piese de teatru care s-au jucat pe scenele din România și care au beneficiat, în interpretarea rolurilor principale, de prestația însăși a autorului reprezentației. Dar trecerea anilor a început să-l apese, noi tineri actori au început să-și facă drum, iar piesele naționale, în care Millo era excelent, au început să cedeze locul unor melodrame vulgare și operete bulevardiere. De aceea el încetul cu încetul a trecut într-un con de umbră și în cele din urmă s-a retras <din activitate> beneficiind de o mică pensie. Aceasta presupunea să ducă o existență modestă cu care <el> nu s-a putut obișnui, iar pensia nu îi putea satisface nevoile <cotidiene> și s-a înglodat în datorii. Deși renunțase la scenă, el nu putea trăi fără ea, iar această situație i-a zdruncinat sănătatea și a căzut la pat. Boala a evoluat atât de grav încât nimeni nu mai credea în însănătoșirea lui și a fost chiar o vreme când îl considerau pe moarte, dar el și-a revenit. Această boală le-a amintit românilor de gloria sa anterioară și de aceea direcția a decis ca, într-una din seri, Teatrul Național să dea o reprezentație în beneficiul remarcabilului artist. Spectacolul consta în piesele *Millo mort. Millo viu*, divertisment și șansonete de Vasile Alecsandri și Barbu (Lăutaru), muzicant și cântăreț. // p. 553

Pe afișe reprezentația trebuia să înceapă la ora opt <seara>, dar era deja ora nouă și luminile teatrului încă nu erau aprinse. De aceea am făcut înconjurul clădirii și am admirat teatrul pe dinafară. Clădirea este cât se poate de frumoasă și

---

[34] *Bolșoi Teatr.*

[35] Matei Millo (1814–1896), actor, dramaturg, traducător, profesor de mimică și declamațiune la Conservatorul din București, remarcabil interpret al unor creații comice din dramaturgia românească. Pentru el poetul Vasile Alescandri a scris *Cântecele comice.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

se găseşte în centrul oraşului. În fine, s-au aprins luminile, s-au deschis uşile, am intrat şi am remarcat un amestec de lux şi strălucire şi în acelaşi timp de dezordine şi neorânduială. Totul strălucea de aur, dar în schimb spaţiul dintre rânduri era atât de strâmt încât doar o persoană foarte suplă şi subţire putea trece un pic mai comod, iar culoarele atât de strâmte încât cei care întârziau trebuiau să aştepte până la pauză. Aceasta determina nemulţumirea şi insatisfacţia celor deja aşezaţi, iar în sală, în timpul reprezentaţiei era un zgomot dezagreabil.

Cortina s-a ridicat pe la orele zece. Pe scenă era redat antreul de la locuinţa lui Millo. În aşteptarea intrării <lui>, un grup de prieteni ai lui Millo îşi amintesc cele mai bune momente ale gloriei sale şi condamnau lipsa de recunoştinţă faţă de Millo a concetăţenilor săi, deoarece acesta graţie inteligenţei şi educaţiei sale ar fi putut fi acum ministru. În loc de asta el şi-a jertfit viaţa pe altarul artei. Iese, în fine, doctorul şi declară că Millo se prăpădeşte. Toţi se întristează şi cel mai mult o fac creditorii, cărora Millo le lăsase pensia în gaj pe următorii douăzeci de ani. În acest timp uşa se deschide şi din dormitor iese Millo. Pentru un timp nu s-a mai putut auzi nimic din ce se vorbea pe scenă – asemenea tunet de aplauze s-a revărsat dinspre public.

Millo era o persoană de statură nu prea înaltă, cu ochi foarte vii, şi vorbea slab, cu un glas bătrânesc. Statura mică a contribuit mult la reputaţia sa artistică, întrucât i-a dat posibilitatea de a crea <pe scenă> câteva tipuri <de personaje> feminine precum ţiganca Baba Hârca, doftoroaia Mama Angheluşa, Coana Chirița moşiereasa, etc.

El mulţumeşte prietenilor şi dă replici sarcastice la zvonurile lansate de răuvoitori şi fiecare remarcă a sa este însoţită de aplauzele entuziaste ale publicului. Un râs aproape homeric e provocat în sală de scena în care funcţionarul e trimis de guvern cu două mii de lei pentru funeraliile lui Millo, dar aflând că acesta e viu refuză să-i dea banii.

– „Ce oameni ciudaţi sunt miniştrii noştri" – observă Millo. „Cât trăieşti, poţi să mori şi de foame, dar odată mort te îngroapă cu slavă şi glorie!" La divertismente a fost bine reprezentat Ionescu, care a interpretat cântecul *Nemulţumiţii*[36]. La vremea lui, cântecul respectiv avusese un mare succes, dar acum părea învechit şi depăşit, întrucât nu puteai ridiculiza pe funcţionarii de modă
p. 554 veche în condiţiile în care nici cei noi nu se bucurau de o reputaţie mai bună. //

Dimitriade, un actor tragic, care nu mai era tânăr şi nici nu era prea înalt, a recitat o baladă. El era un bun declamator şi la început publicul a primit lectura sa cu multă însufleţire, dar apoi s-a plictisit când a văzut că nu mai vine sfârşitul baladei[37] şi a început să aplaude. Au mai fost cântate pentru public încă câteva romanţe, dar acesta le-a acordat puţină atenţie, deoarece toţi aşteptau apariţia lui Millo în Barbu Lăutaru.

Cântecul acesta fusese ales foarte inspirat, deoarece conţinutul lui era asemănător <în detalii> cu însuşi evenimentele din viaţa lui Millo. Bătrânul muzicant, împreună cu orchestra sa vine să o felicite, după obiceiul din bătrâni pe o boieroaică

[36] *Nedovol'nie.*
[37] *Bilinaj.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

oarecare, dar lacheii, de modă nouă, îl gonesc <de acolo>. Barbu se adresează atunci publicului şi aminteşte de vremea când <el> se afla pe culmile gloriei, când românilor le plăcea muzica naţională şi când lăutarii erau la preţ, dar acum la bătrâneţe a ajuns ca nişte lachei să-l gonească împreună cu toată orchestra sa.

Prin interpretarea pe care o dădea, Millo demonstra că fusese un artist veritabil, dar vârsta, din păcate îşi spusese cuvântul. Mie îmi amintea de înzestratul nostru artist Şepkin care aproape că murea pe scenă, însă în ultimii săi ani natura nu-l cruţase şi de aceea rolurile în care înainte practic nu avea rivali le interpreta foarte slab.

În orice caz Millo a fost primit cu mult entuziasm, sala a fost plină, iar după reprezentaţie s-a vândut cu succes <o broşură> ce conţinea unul din vechile sale vodeviluri *Apele de la Văcăreşti*. În acea piesă se spunea că Millo fusese foarte bun, dar ca valoare literară opera respectivă era foarte slabă.

La cină, luată la hotel, am discutat pe larg cu un avocat referitor la politica internă şi externă. Stăpânul restaurantului a căutat să ne determine să punem capăt conversaţiei temându-se ca noaptea poliţia să nu fie prea curioasă, dar el se înşela: poliţiştii adormiseră de mult.

– „Eu de neam sunt bulgar" – spuse avocatul – „dar m-am născut aici, aici mi-am făcut o situaţie, deci consider România ca pe patria mea; dar ca om cu o anumită instrucţie nu pot să înţeleg, cu ce ne ajută pe noi această neorânduială ? Nu poţi să ascunzi asta, la noi oricine poate fi cumpărat şi corupt, şi toţi numai la asta visează, fie că e roşu, alb sau gri, cum să obţină // un loc aducător de venituri. Şi p. 555
din nou vechile noastre simpatii ! Noi toţi am ţinut cu francezii şi încă acum, tot de la ei ne aşteptăm salvarea, deşi ei înşişi au renunţat. Ce să-i faci, nu avem alţii ! Către ruşi privim cu reţinere, deoarece nu au dat vreo rezolvare la problemele noastre. Şi acum problema se pune de a cerceta malurile Dunării, cine să stea acolo: francezii sau ruşii? Şi atunci ar fi clar către cine s-ar îndrepta simpatiile noastre!"

Am fi vorbit şi mai mult dacă proprietarul restaurantului nu ar fi venit să ne spună că e timpul de odihnă. Aceasta era valabil mai ales pentru mine, care trebuia să mă scol de dimineaţă, căci la Bucureşti, dacă nu faci aşa, nu rezolvi nimic. Mai ales că mă aştepta un drum lung.

Pe 9 iulie <dimineaţa> m-am dus la gară şi mi-am cumpărat bilet pentru Giurgiu[38], şi la orele nouă trenul s-a pus în mişcare. În vagon aveam ca vecin din nou un *avocat* – doar această specie este numeroasă în popor ! Avocatul acesta era destul de elegant, şi era printre cei atractivi: toate doamnele îi admirau ţinuta, deşi nu s-ar fi putut spune că era foarte amabil.

Aflând de unde vin şi unde mă duc, el m-a încurajat cu multă satisfacţie că utilizez pentru voiaj calea ferată românească.

– „Încerc de mult această experienţă cu o anume mulţumire, dar n-am observat nimic special" – am remarcat eu.

– „Acele linii pe care aţi mers până acum" – mi-a explicat el zâmbind – „sunt în România, dar nu sunt *româneşti*. În schimb linia Bucureşti – Giurgiu e în întregime românească şi conducerea şi salariaţii şi regulamentul, totul e românesc!"

[38] *Giurgewo*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Au trecut câteva staţii şi într-adevăr am observat nu puţine absurdităţi particulare. În unele staţii, nu erau clopote deloc, iar în cele în care existau erau doar de decor. Adesea pe peron auzi al doilea clopoţel, dar trenul e deja plecat. Conductorul se adresează adesea pasagerilor cu întrebarea dacă coboară acum sau dacă merg mai departe, iar dacă vreun pasager oarecare e chemat <înăuntru> atunci trenul se opreşte şi îl ia şi pe acesta.

Cu asemenea reglementări am fost fericiţi că am întârziat doar două ceasuri, ceea ce se întâmplă destul de rar, căci cel mai adesea trenul întârzie până la zece <ore>.

– „Pentru cei care nu sunt obişnuiţi pare ceva ciudat" – a remarcat din nou vecinul meu, avocatul – „dar trebuie să admiteţi că în toată această treabă e şi ceva
p. 556 încântător!" //

Într-adevăr, m-am gândit sunt multe lucruri încântătoare în România.

Şi într-adevăr – în felul acesta mi-am încheiat călătoria în România pe acest drum de fier, pentru a-mi rămâne permanent viu în memorie amintirea şi impresiile despre orânduielile acestei binecuvântate ţări.

IV

Schimbarea traseului – Pe vasul *Franz Iosef* – Vecinii – Silistra – Pasagerii turci la rugăciune. – Pe lângă Cernavodă şi Brăila – Galaţi – Schimbarea. Pe vasul *Saintonge*. Ploaia – Tulcea – Armeanul şi armeanca nebună – Sulina şi amestecarea apelor.

Am înfăptuit şi respectat cu exactitate traseul prezentat mai sus, dar odată ajuns <la Giurgiu> anumite lucruri m-au determinat să-l modific. Iniţial luasem *decizia ca de la Giurgiu să traversez <Dunărea> şi să ajung la Rusciuc*[39], de aici pe calea ferată până la Varna şi apoi la Constantinopol. La Bucureşti am citit în ziare despre oarecare dezordini produse la Rusciuc, iar din anumite zvonuri care circulau am aflat că drumul de la Rusciuc spre răsăritul Bulgariei nu este sigur întrucât foarte des dispar şinele <de cale ferată>. De aceea am considerat că este mai bine să-mi schimb traseul şi, în loc să ajung la turci trecând direct prin stăpânirile lor, am hotărât să mă îndrept, pe Dunăre, până la Galaţi. În felul acesta aveam posibilitatea să vizitez oraşul şi să ajung până la el pe apele neutre ale fluviului. Vasul *Franz Iosef* îşi aştepta cu nerăbdare în port pasagerii de la trenul care se afla atunci în întârziere. Ca urmare a acestei situaţii am reuşit să obţin un loc într-o cabină de clasa a doua, după care aproape imediat vasul s-a şi pus în mişcare. În imediata mea vecinătate se afla un turc şi cum el dormea sau se prefăcea că doarme

[39] *Rusciuk*, azi Ruse, oraş în Bulgaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

mi-a fost imposibil să nu-l privesc şi să nu remarc ochii săi, trăsătură indubitabilă a naţionalităţii sale. Mai era de asemenea un ungur, foarte obosit din cauza percheziţiilor permanente atât pe malul turcesc cât şi pe cel sârbesc, precum şi câţiva greci din Galaţi.

Comandând prânzul pe vas, l-am primit, dar nota de plată m-a mirat; aşa de scump nu mi se întâmplase să plătesc pentru <masa de> prânz de când traversasem graniţa. Grecii, observând mina mea indispusă, au început să râdă de lipsa mea de experienţă şi mi-au arătat câteva rezerve copioase de provizii pe care le aduseseră cu ei tocmai pentru a nu plăti atât de scump. // p. 557

M-am odihnit puţin şi apoi m-am dus pe punte să admir malurile, dar pustietatea care domnea acolo nu mi-a creat o dispoziţie prea favorabilă. Spre seară am ajuns la Silistra[40], aşezată pe un platou jos aflat lângă mal şi înconjurată de dealuri. Iar în ceea ce priveşte casele, acelea nici nu erau case, ci nişte colibe şi doar câteva minarete mai înalte înfrumuseţau oraşul. La debarcader se aflau câţiva soldaţi şi un ofiţer, pe lângă care treceau pasagerii din Silistra, iar după ei se iţeau aproape o sută de gură-cască, toţi turci. De cealaltă parte a debarcaderului puteai vedea sute de turci în costumele lor viu colorate.

La Silistra, pe vapor s-au urcat destul de mulţi turci, aproape toţi tăcuţi şi serioşi. Unul singur dintre ei era vesel şi acesta, văzându-mă pe mine cu fes, a început să-mi povestească ceva, arătând către munţii din zare. Nu era niciuna din limbile în care eu să pot înţelege ceva, dar el tot tremura şi gesticula puternic. În cele din urmă mimica mea i-a dat de înţeles că vorbeşte degeaba, drept care el atunci, hohotind de râs, m-a îmbrăţişat şi m-a bătut uşurel pe umeri.

Iată – am început să mă gândesc – îmi înfigi vreun cuţit în coaste şi mor pe puntea unui vapor neutru !

Dar teama mea nu a fost reală, căci după cum mi-a explicat un grec care şedea în apropiere, el doar s-a amuzat că a vorbit atâta timp degeaba cu un om care nu pricepea o boabă din limba turcă.

Soarele aproape că apusese şi atunci unul din turcii cei mai serioşi i-a invitat pe ceilalţi conaţionali pe puntea superioară, unde ei s-au aşezat pe două rânduri şi au făcut ceea ce ei fac de obicei zilnic şi anume şi-au săvârşit, în colectiv, rugăciunea de seară.

Am trecut pe lângă Cernavodă[41], unde în întuneric am distins doar câteva fabrici şi calea ferată, după care am încercat să dorm, dar n-a fost chip; ţânţarii m-au atacat cu atâta înverşunare încât, în ciuda biletului meu de clasa II-a, a trebuit să petrec noaptea pe punte.

În zori am ajuns la Brăila, iar la ora 10 eram deja la Galaţi. Neavând intenţia să rămân mult în <acest> oraş, am dispus ca bagajele să-mi fie trimise la un hotel din apropiere („Hotelul slav"). Am luat o gustare în preajmă şi m-am îndreptat în sus spre oraş, căci acesta se ridica pe un deal. În oraş am avut de furcă cu cei care schimbau bani, până când un om de bine m-a sfătuit să mă adresez aceluia care

[40] *Silistri*, oraş în Bulgaria.
[41] *Cernovodka*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 558 urmează cursul <valutar> şi dă <solicitantului> cât // trebuie, iar ceilalţi nu înţeleg nimic şi acţionează numai prin intermediari. Aşa am şi făcut şi nu m-am înşelat.

Oraşul este destul de frumos şi este animat, pulsează de viaţă, dar nu puteam rămâne mult aici deşi reprezentaţiile trupei lui Pascaly[42], unul dintre cei mai buni actori din Principate şi care îşi făcuse o bună pregătire scenică la Paris, mă atrăgeau foarte mult. La debarcader am aflat că în noaptea aceea urma să plece la Constantinopol vasul „*Saintange*" al societăţii „Messageries Maritimes" şi care mai avea locuri doar la clasa I-a şi pe punte. Mă temeam de ploaie, dar pe de altă parte consideram clasa I-a prea scumpă pentru mine, cu atât mai mult cu cât îmi făcusem provizii corespunzătoare. M-am gândit îndelung şi până la urmă am luat, la noroc, bilete pe punte chiar până la Smirna şi am convenit cu un hamal, să vină să-mi care bagajele pe la şase după amiază, sperând să am ceva vreme pentru a mă odihni. N-am reuşit însă, căci hamalul a venit în goană la cameră spunând că începe ploaia şi trebuie să ne grăbim. M-am mişcat repede şi am urcat pe puntea vasului prezentându-mi paşaportul funcţionarului român. Pe punte mai era doar un tânăr grec, precum şi conductorul cu soţia, care nu găsise locuri în România şi atunci se îndreptase să le caute în Turcia. Ploaia cădea în rafale puternice, iar cortul pentru femei de pe punte, sub care ne adăpostisem nu ne ajuta cu nimic. Chelnerul de la clasa întâia ne-a propus să folosim patul său până la Constantinopol în schimbul unei lire turceşti, însă toţi eram suficient de uzi, iar cerul se mai luminase aşa că nimeni n-a acceptat propunerea lui. Până la urmă eu i-am oferit 10 franci, dar el m-a refuzat plin de mândrie.

– „Slujba mea pe acest vapor, unde sunt puţini pasageri la clasa I-a îmi permite să-mi pot oferi patul pentru o liră, dar să-l dau pentru mai puţin înseamnă ca şi cum aş fi un cerşetor, ori eu sunt francez, am şi eu orgoliul meu!"

Până la Tulcea[43] nu s-au mai urcat alţi pasageri, dar aici pe punte au mai venit mulţi armeni şi armence, între care una era chiar nebună. Femeile <armence> au ocupat cortul, care nouă nici nu ne era necesar, deoarece acum vremea era minunată. Pe de altă parte armenii s-au dovedit a fi o naţie foarte veselă şi până la Constantinopol ne-au amuzat cu cântările lor.

La Sulina[44] am urmărit cu <multă> curiozitate amestecul apei de fluviu cu cea a mării, trecându-se de la apa albă a Dunării care în amestec cu cea marină
p. 559 devenea verde //, iar apoi apa marină de culoare negru închis devenea singura care rămânea în faţa vaporului. În acelaşi timp armenii continuau cu cântecele lor, iar de la clasa întâia se auzeau sunetele unui pian. Aceasta pentru că la Sulina <pe vas> se urcase o familie de italieni artişti, care alcătuiau o adevărată orchestră şi luat de o asemenea muzică încântătoare am adormit pe nesimţite, trezindu-mă abia la Constanţa[45]. Din păcate era întuneric şi nu se putea distinge nimic ...

---

[42] Mihail Pascaly (1830–1882) actor, regizor, director al Teatrului Naţional până în 1877, profesor, traducător, autor dramatic şi publicist, animator al vieţii teatrale din România. A fost primul interpret al lui Hamlet.

[43] *Tulci*. Municipiu, reşedinţă de judeţ.

[44] *Sulini*, oraş, jud. Tulcea.

[45] *Kiustendje*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ILUSTRAȚII

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Principele domnitor Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, în „Illustrirte Zeitung”,
No. 1743/ 25 noiembrie 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Principesa Elisabeta cu fiica sa, Maria, fotografie de Franz Duschek, București, B.A.R.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Principesa Elisabeta, fotografie după un desen de Carol Popp de Szathmari, B.A.R.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Adolphe Thiers, în „Le Monde Illustré”,
No. 883/14 martie 1874



Wilhelm I, regele Prusiei şi împăratul Germaniei,
în „L'Illustration”, No. 933/12 ianuarie 1861

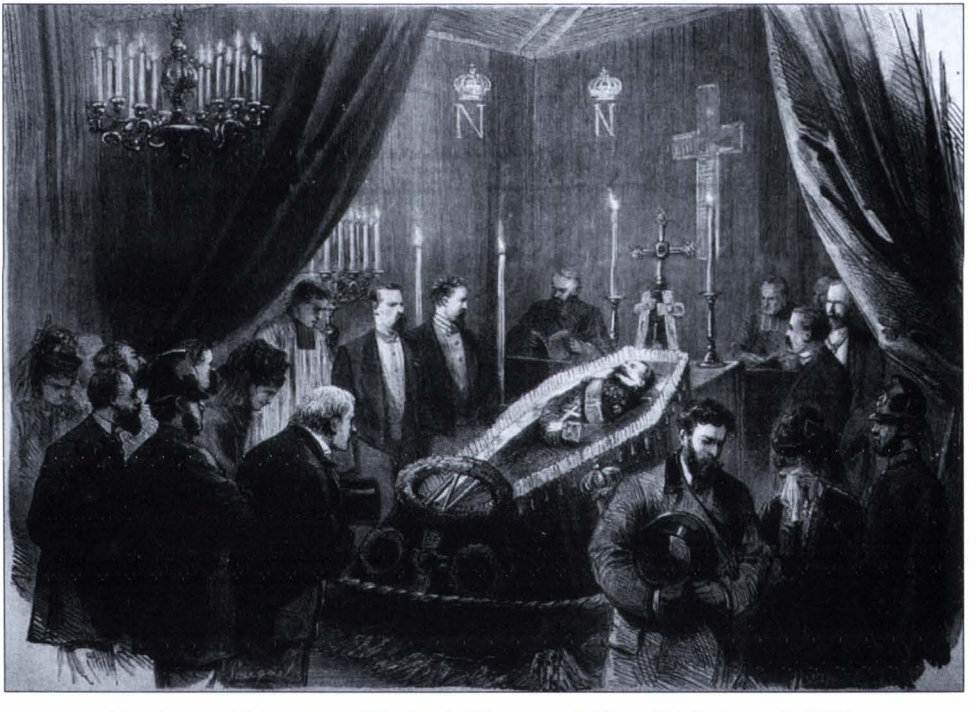


Cabinetul de lucru al lui Adolphe Thiers la Trouville, în „Le Monde Illustré”, No. 802/24 august 1872.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Napoleon al III-lea pe patul de moarte, în „L'Illustration", No. 1560/18 ianuarie 1873.



Napoleon al III-lea pe catafalc, în „L'Illustration", No. 1561/25 ianuarie 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Cortegiul funerar al lui Napoleon al III-lea părăsind Camden Place, în „Le Monde Illustré”, No. 824/25 ianuarie 1873.



Camera în care a murit Napoleon al III-lea, în „L'Illustration”, No. 1561/25 ianuarie 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Camden House, reşedinţa lui Napoleon al III-lea la Chislehurst, Marea Britanie, în „L'Illustration", No. 1560/18 ianuarie 1873.

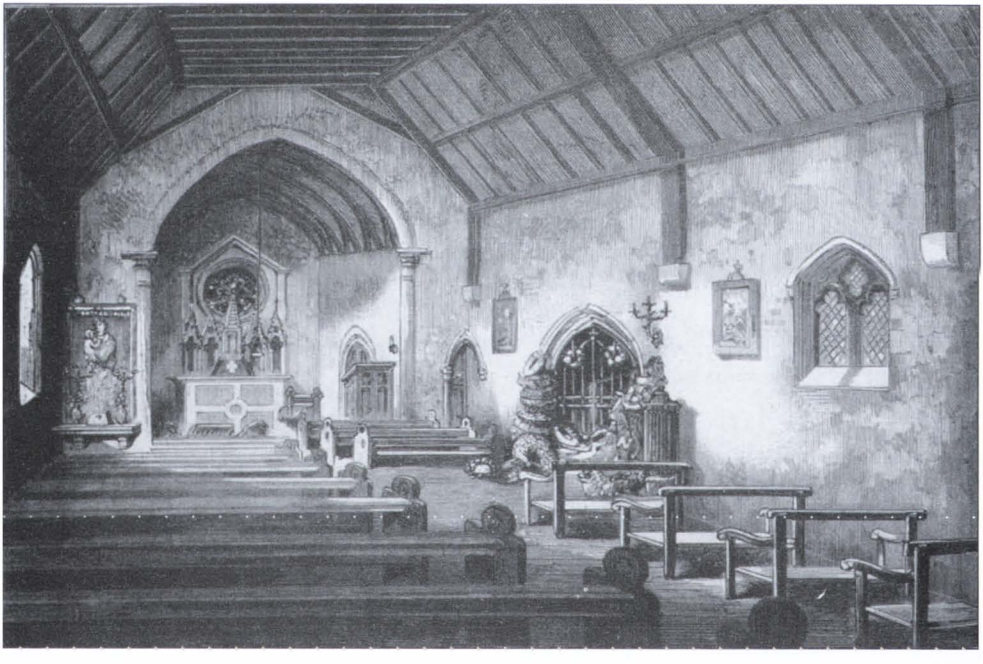


Camera împărătesei Eugenia la Camden House, în „Le Monde Illustré", No. 825/1 februarie 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Biserica catolică Sf. Maria de la Chislehurst, în „L'Illustration", No. 1560/18 ianuarie 1873.



Interiorul bisericii catolice Sf. Maria de la Chislehurst, în „Le Monde Illustré",
No. 825/1 februarie 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Cavoul unde au fost depuse rămăşiţele pământeşti ale lui Napoleon al III-lea, în „Le Monde Illustré”, No. 824/25 ianuarie 1873.



Funeraliile principelui Alexandru Ioan Cuza la Ruginoasa, în „Le Monde Illustré”, No. 851/2 august 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Regina Victoria a Marii Britanii, în „Illustrirte Zeitung", No. 1713/29 aprilie 1876.



Benjamin Disraeli, şeful partidului conservator britanic, în „Le Monde Illustré", No. 878/7 februarie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Prințul Albert de Edinburgh și marea ducesă Maria Alexandrovna a Rusiei, proaspăt căsătoriți, în „Illustrirte Zeitung", No. 1579/4 octombrie 1873.



Prințul Milan Obrenovici al Serbiei și soția sa, Natalia Keșko, în „Illustrirte Zeitung", No. 1682/25 septembrie 1875.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



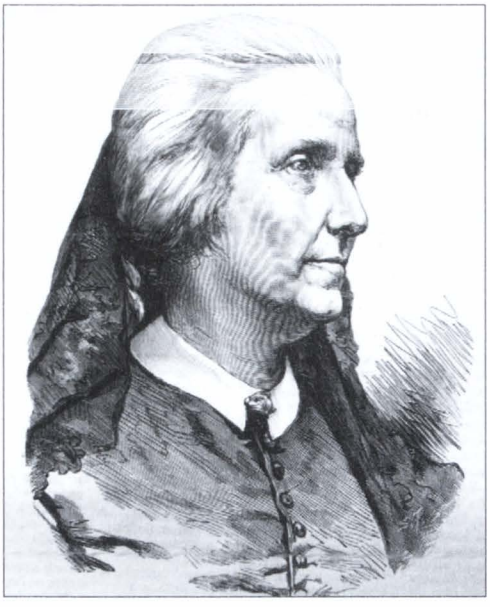
Țarul Alexandru al II-lea, în „Illustrirte Zeitung", No. 1693/11 decembrie 1875.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Sultanul Abdul Hamid, după o fotografie de Abdullah Frères, în „L'Illustration", No. 1750/9 septembrie 1876.

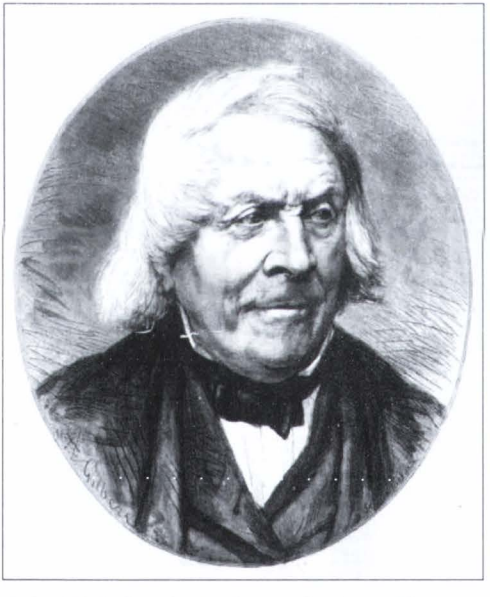
https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Contesa Marie d'Agoult, scriitoare ce semna cu pseudonimul Daniel Stern, după o fotografie de Carjat, în „L'Illustration", No. 1725/18 martie 1876.



George Sand, după o fotografie de Nadar, în „L'Illustration", No. 1738/17 iunie 1876.

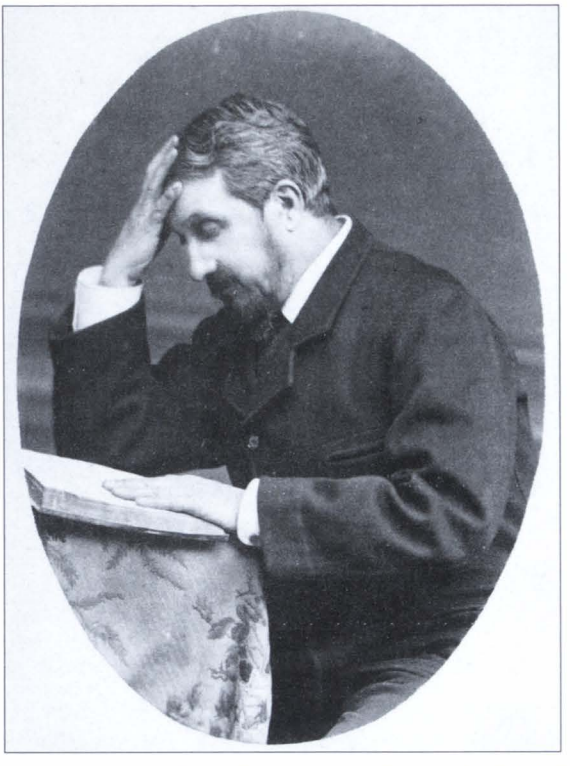


Jules Michelet, după o fotografie de Reutlinger, în „L'Illustration", No. 1617/21 februarie 1876.

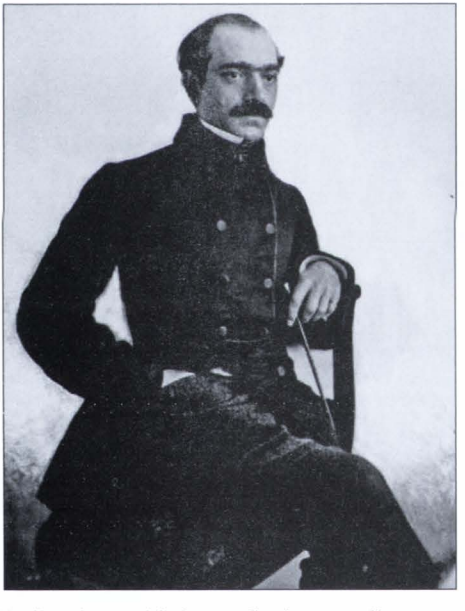


Edgar Quinet, după o fotografie de Maunoury, în „L'Illustration", No. 1675/2 aprilie 1875.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Adolphe d'Avril, fotografie de L. Moock, Santiago, colecție particulară.



Vasile Alecsandri, fotografie după un clișeu pe hârtie (calotip) de Constantin Sturza-Scheianu, B.A.R.



Pierre Jean de Béranger, litografie, B.A.R.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Mareşalul Marie Edme Patrice Maurice, conte de Mac-Mahon, duce de Magenta, preşedinte al Republicii franceze, în „Illustrirte Zeitung", No. 1563/14 iunie 1873.



Şahul Persiei, în „L'Illustration" No. 1584/5 iulie 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Şahul Persiei la Paris – vizită la mormântul lui Napoleon I la Domul Invalizilor, unde îi este arătat bicornul împăratului, în „L'Illustration", No. 1586/19 iulie 1873.



Şahul Persiei şi preşedintele Franţei, mareşalul Mac-Mahon, trecând în revistă trupele în Bois de Boulogne, în „L'Illustration" No. 1586/19 iulie 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Principesa Elisabeta şi doamnele ei de onoare îmbrăcate în port popular, în „Illustrirte Zeitung", No. 1732/9 septembrie 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Din Transilvania: ţărani saşi din Mettersdorf [Dumitra] lângă Bistriţa, după o fotografie de Karl Coller din Bistriţa, în „Illustrirte Zeitung", No.1631/3 octombrie 1874.



Ţărani români din zona Bistriţei, după o fotografie de Karl Coller din Bistriţa, în „Illustrirte Zeitung", No. 1639/28 noiembrie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Pereche de țărani români din Prundul Bârgăului, după o fotografie de Karl Coller, în „Illustrirte Zeitung", No. 1707/18 martie 1876.



Grup de țigani nomazi din Tansilvania, după un desen de Emil Volkers, în „Illustrirte Zeitung", No. 1720/17 iunie 1876.

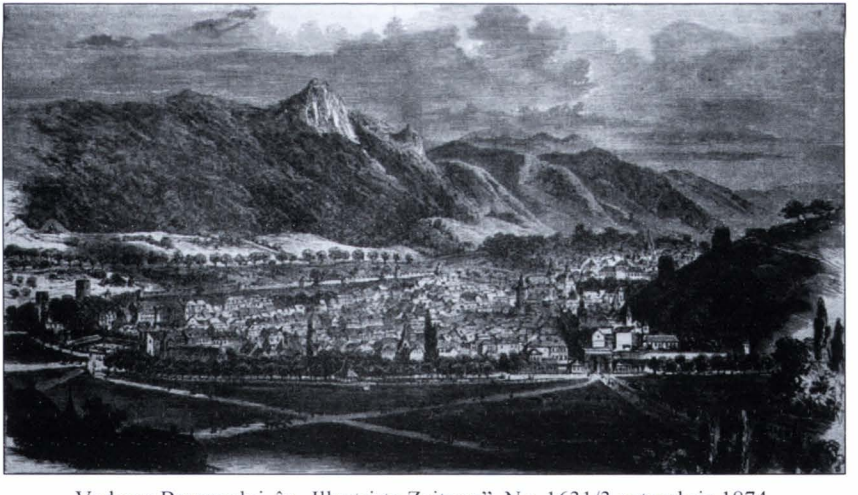
https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Vedere a Sibiului, în „Illustrirte Zeitung", No. 1631/3 octombrie 1874.



Vedere a Sighişoarei, în „Illustrirte Zeitung", No. 1631/3 octombrie 1874.

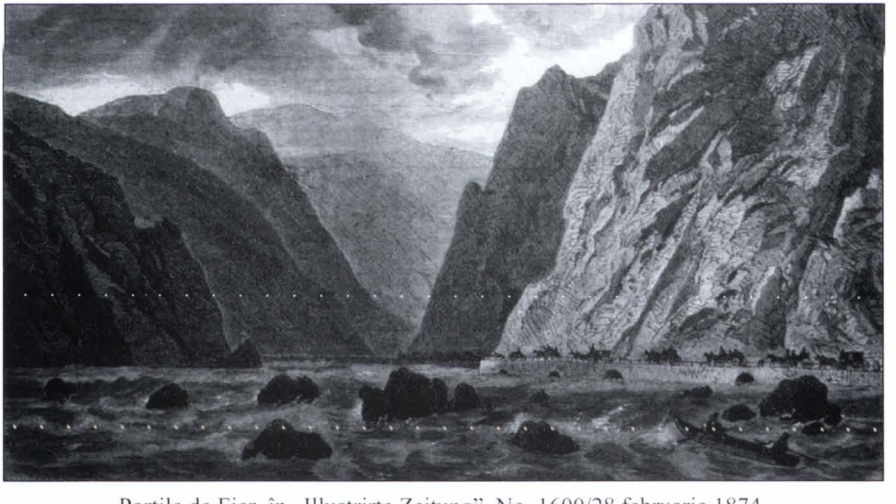


Vederea Braşovului, în „Illustrirte Zeitung", No. 1631/3 octombrie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

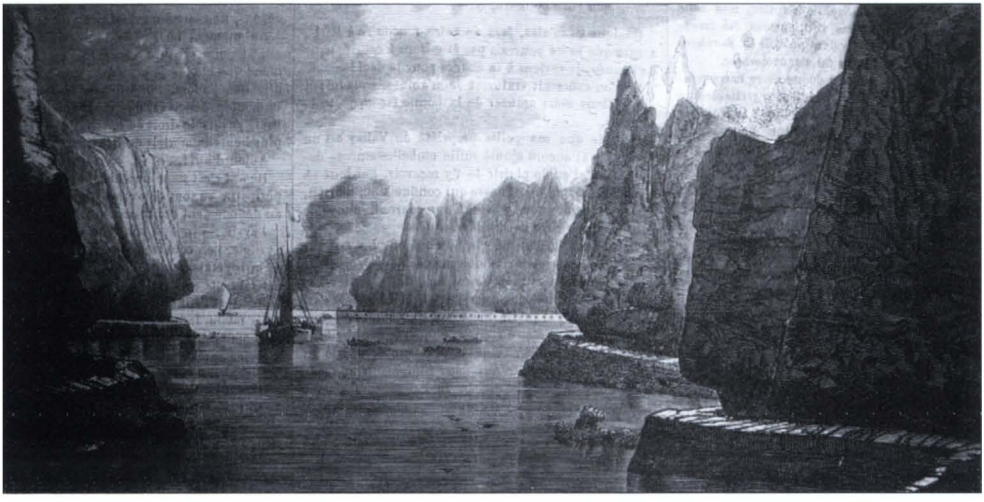


Piciorul podului roman de la Turnu Severin, în „Illustrirte Zeitung", No. 1600/28 februarie 1874.

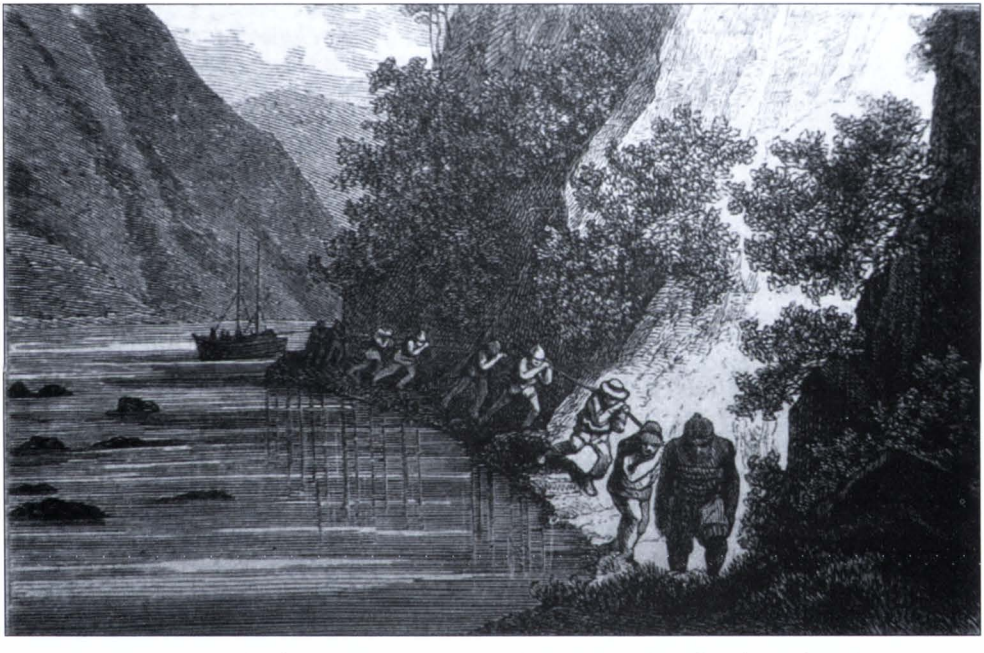


Porțile de Fier, în „Illustrirte Zeitung", No. 1600/28 februarie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Dunărea la Cazane, în „L'Illustration", No. 284/20 septembrie 1862.



Tragerea navelor la edec peste cataractele de la Cazane, în „Illustrirte Zeitung",
în No. 1600/28 februarie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Biserică românească de țară, în „Illustrirte Zeitung", No. 1639/28 noiembrie 1874.



În cartierul românesc al unui oraș săsesc, în „Illustrirte Zeitung", No. 1639/28 noiembrie 1874.



Ulița românească din Maros-Illje (Ilia, jud. Hunedoara), în „Illustrirte Zeitung",
No. 1639/28 noiembrie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Castelul lui Gabriel Bethlen la Illje (Ilia, jud. Hunedoara); Portalul din 1582 al castelului din Illje (Ilia), în „Illustrirte Zeitung", No. 1639/28 noiembrie 1874.



Târg românesc de toamnă, după un desen de F. Kierchner, în „Illustrirte Zeitung", No. 1639/28 noiembrie 1874.



Casa unui colonist român din ținutul săsesc, în „Illustrirte Zeitung", No. 1639/28 noiembrie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Schița sculptorului Adolf Donndorf pentru un monument al lui Goethe la Berlin,
în „Illustrirte Zeitung", No. 1618/4 iulie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Monumentul împăratului Maximilian al Mexicului ridicat la Triest de sculptorul Johannes Schilling (detaliu), în „Illustrirte Zeitung", No. 1664/22 mai 1875.



Monumentul lui Camillo Cavour de la Torino, în „Illustrirte Zeitung", No. 1610/9 mai 1874.



Grupul imperial, decor de masă din argint executat de Wagner din Berlin, aflat în posesia împăratului Germaniei, în „Illustrirte Zeitung", No. 1605/4 aprilie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Bustul împăratului Wilhelm I modelat de sculptorul J. Kopf, în „Illustrirte Zeitung"
No. 1644/2 ianuarie 1875.



Prințul Friedrich Wilhelm al Prusiei, viitorul împărat Wilhelm al II-lea, în „Illustrirte Zeitung",
No. 1629/19 septembrie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Contele Koloman Tisza, ministrul ungar de interne, în „Illustrirte Zeitung", No. 1658/10 aprilie 1875.



Bethel Henry Strousberg, în „Illustrirte Zeitung", No. 1742/18 noiembrie 1876.



Ivan Ristici, ministrul de externe al Serbiei, în „L'Illustration", No. 1734/20 mai 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Franz Joseph, împăratul Austro-Ungariei, în „L'Illustration", No. 1581/14 iunie 1873.



Apoteoza împăratului Franz Joseph la împlinirea a 25 de ani de domnie, după un desen de B. Katzler, în „Illustrirte Zeitung", No. 1588/6 decembrie 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Tipuri de soldați din armata austro-ungară, după un desen de A. Baldinger, în „Illustrirte Zeitung”, No. 1673/24 iulie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

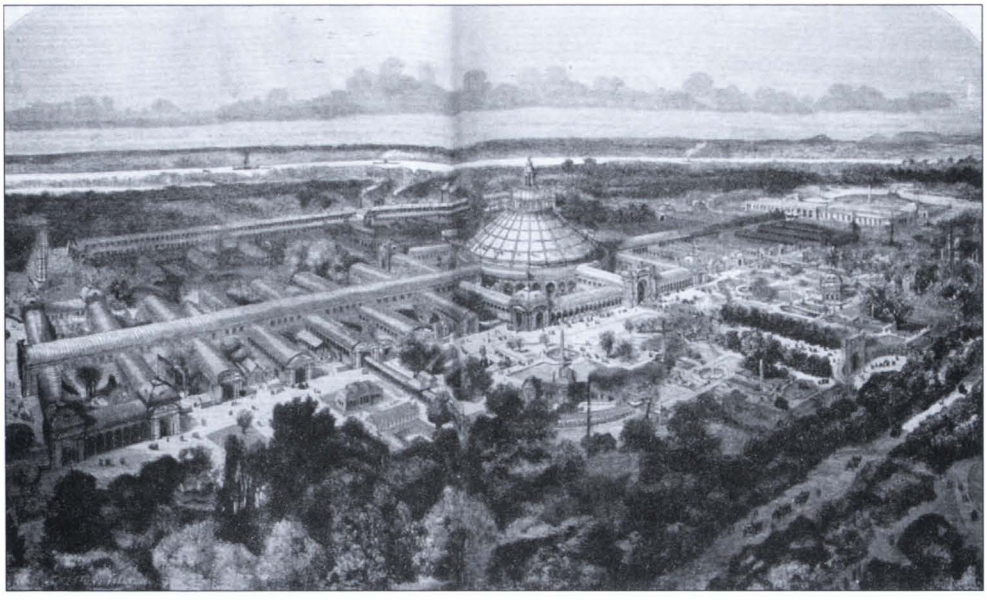


Expoziția Universală de la Viena, Pavilionul imperial, în „L'Illustration", No. 1573/19 aprilie 1873.



Expoziția Universală de la Viena, intrarea în pavilionul principal, în „L'Illustration",
No. 1575/3 mai 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

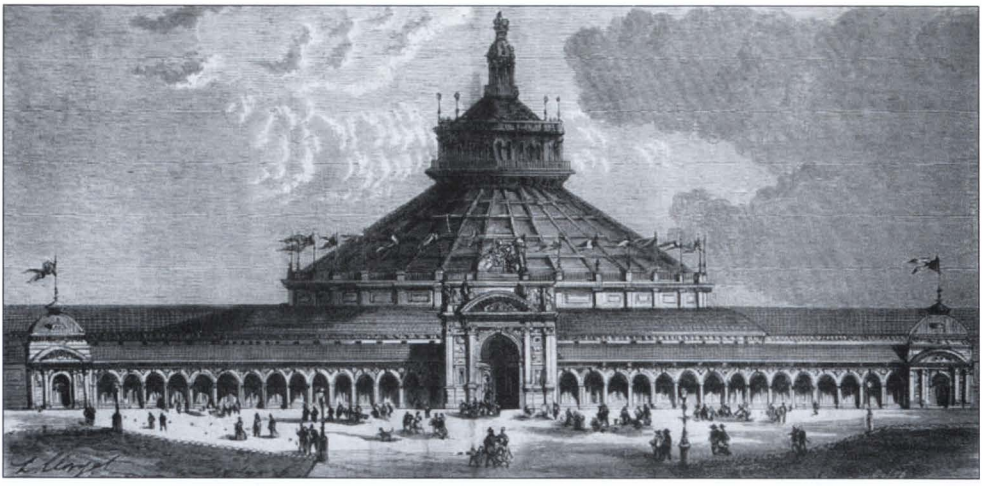


Vedere generală a Expoziției Universale de la Viena, în „L'Illustration", No. 1577/17 mai 1873.

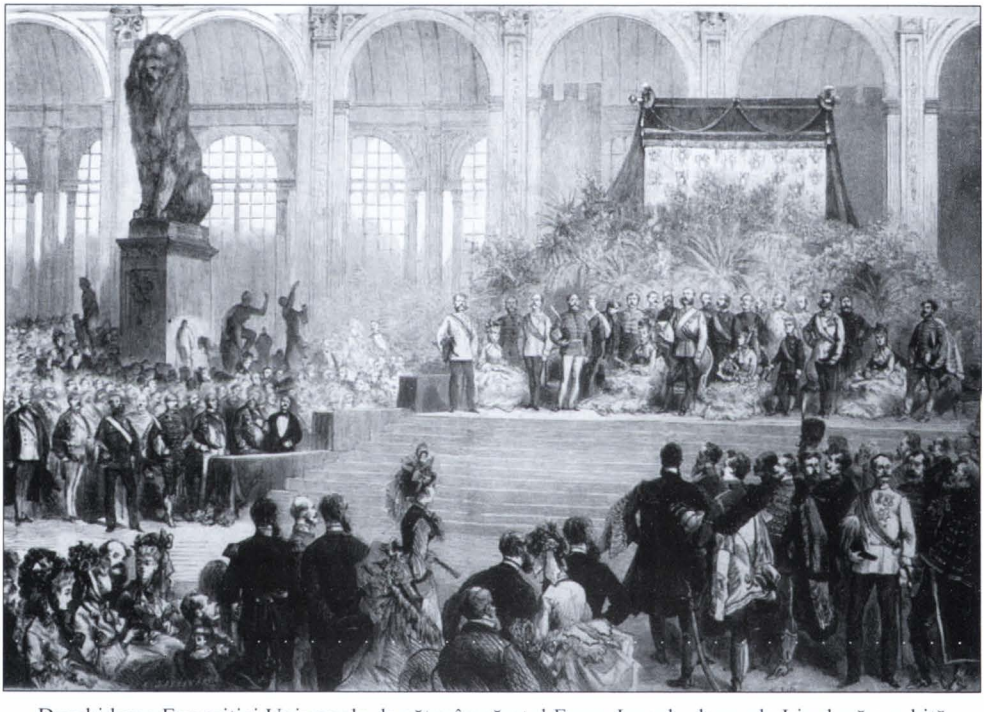


Expoziția Universală de la Viena, ceremonia de deschidere desfășurată în marea rotondă, în „L'Illustration", No. 1577/17 mai 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

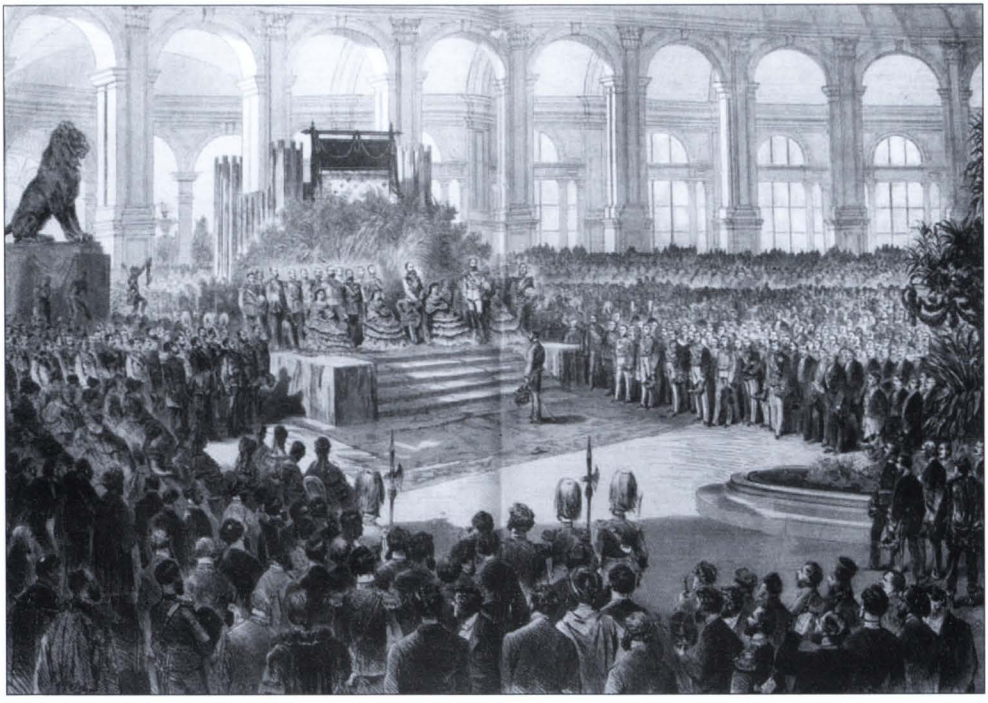


Expoziția Universală de la Viena, marea rotondă văzută din exterior, în „Le Monde Illustré”, No. 836/19 aprilie 1873.



Deschiderea Expoziției Universale de către împăratul Franz Joseph, desen de Lix după o schiță de Robida. în „Le Monde Illustré”. No. 840/17 mai 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Deschiderea Expoziției Universale de către împăratul Franz Joseph la 1 mai, în „Illustrirte Zeitung", No. 1560/24 mai 1873.



Sosirea cortegiului imperial la Expoziția Universală, desen de Vierge după o schiță de Robida, în „Le Monde Illustré", No. 840/17 mai 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Întâmpinarea principelui Carol de România în pavilionul românesc, desen de H. Fritzmann, în „Illustrirte Zeitung", No. 1570/2 august 1873.

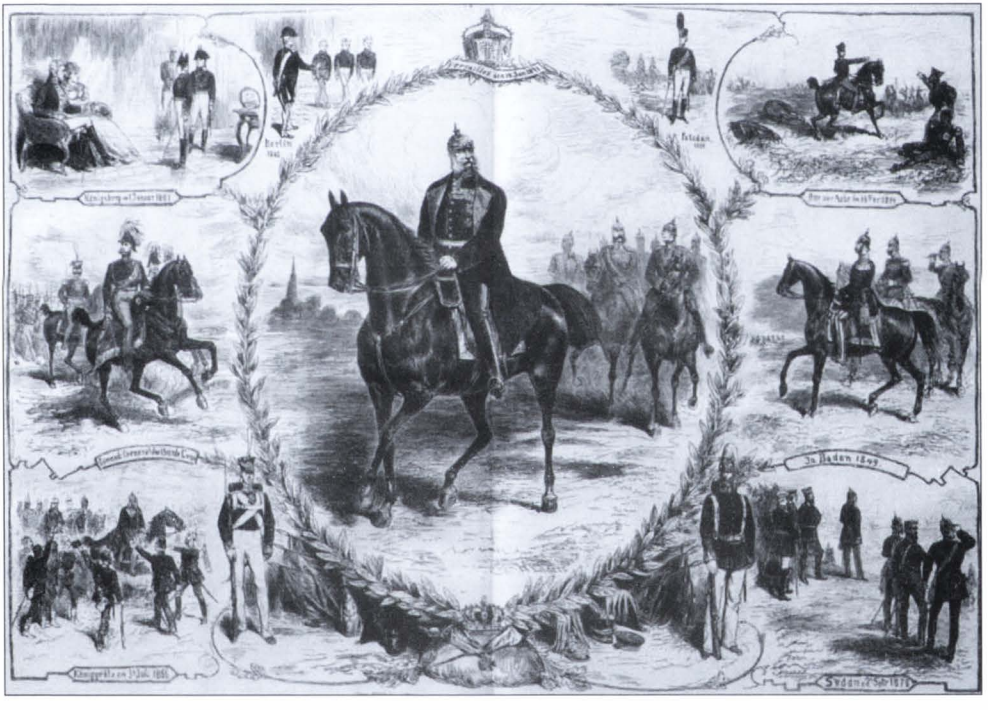


Medalia Expoziției Universale de la Viena, în „Illustrirte Zeitung", No. 1560/24 mai 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Marea paradă de pe câmpul de exerciții, 4 iunie 1873 – în primul rând arhiducele Rudolf, împăratul Austriei și țarul Rusiei, după un desen de Johann Schönberg, în „Illustrirte Zeitung", No. 1565/28 iunie 1873.



Jubileul de 70 de ani în armată a împăratului Wilhelm I, după un desen de H. Lüders, în „Illustrirte Zeitung", No. 1748/30 decembrie 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Hans Makart în atelierul său din Viena, după o fotografie de Josef Löwy desenată de B. Ketzler, în „Illustrirte Zeitung", No. 1655/20 martie 1875.



Hans Makart purtând costum de epocă pentru o ceremonie în cinstea împăratului Franz Joseph, fotografie de Victor Angerer, în „Le Monde Illustré", No. 1154/10 mai 1879.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Opera din Paris, în „Illustrirte Zeitung", No. 1648/30 ianuarie 1875.



Opera din Paris, în „Illustrirte Zeitung",
No. 1649/ 6 februarie 1875.



Opera din Paris, în „Illustrirte Zeitung",
No. 1649/ 6 februarie 1875.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



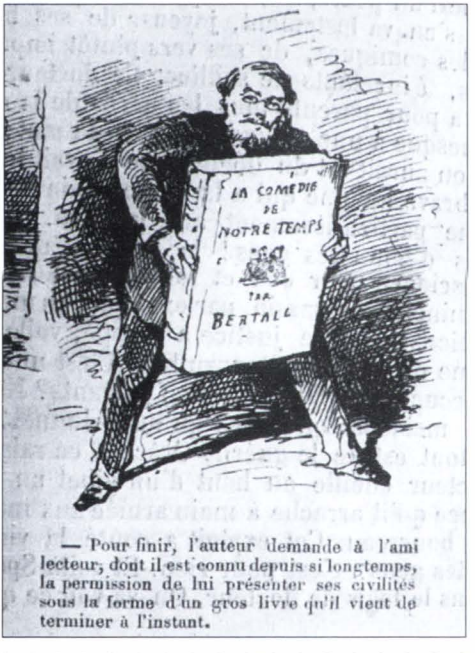
— Monsieur Garnier, je désirerais visiter le nouvel Opéra.
— Tout? Vous avez des vivres pour combien de jours?

„Dl. Garnier, aş dori să vizitez noua Operă"
„Toată? Pentru câte zile aveți provizii?",
caricatură de Cham în „Le Monde Illustré",
No. 916/31 octombrie 1876.



Courbet supplie qu'on la fasse moins haute, puisqu'il va avoir à la payer.

Courbet se roagă să facă [Coloana Vendôme] mai puțin înaltă pentru că va trebui să o plătească,
caricatură de Cham în „Le Monde Illustré",
No. 851/2 august 1873.



— Pour finir, l'auteur demande à l'ami lecteur, dont il est connu depuis si longtemps, la permission de lui présenter ses civilités sous la forme d'un gros livre qu'il vient de terminer à l'instant.

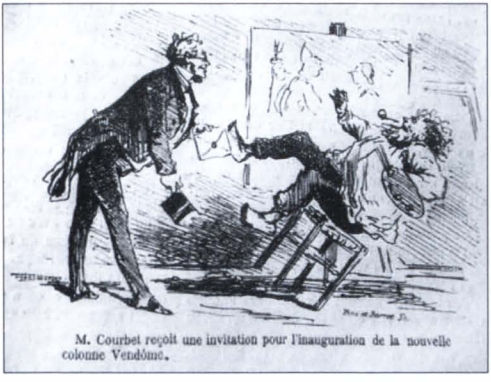
Autoportretul caricaturistului Bertall cu volumul *La comédie de notre temps* prezentat cititorilor,
în „L'Illustration", No. 1605/29 noiembrie 1873.



Bien le moins qu'on lui fasse les honneurs le jour de l'inauguration.

Bine, cel puțin, că o să-i facă onorurile [lui Courbet] în ziua inaugurării [Coloanei Vendôme],
caricatură de Cham, în „Le Monde Illustré",
No. 908/5 septembrie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Dl. Courbet primeşte o invitaţie pentru inaugurarea noii Coloane Vendôme, caricatură de Cham, în „Le Monde Illustré”, No. 851/2 august 1873.



Courbet se pune pe muncă la Coloana Vendôme pentru a avea un muncitor mai puţin de plătit. Aşa este mereu!, caricatură de Cham, în „Le Monde Illustré”, No. 855/30 august 1873.



Offenbach, director la [Théâtre de la] Gaité, din Paris! Zău!, caricatură de Bertall, în „L'Illustration”, No. 1562/1 februarie 1873.



Noua statuie a Jeannei d'Arc de dl. Frémiet, caricatură de Bertall, în „L'Illustration”, No. 1618/28 februarie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Caricaturistul Gavarni, în „Le Monde Illustré” No. 505/15 decembrie 1866.



Alexandre Dumas fiul, în „Le Monde Illustré” No. 883/14 martie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Caricaturistul Cham (contele de Noë), desen de Edmond Morin, în „Le Monde Illustré”
No. 1036/17 februarie 1877.



Johann Strauss, caricatură de Franz Gaul,
colecție particulară.



Alexandre Dumas fiul, caricatură de Cham,
în „Le Monde Illustré”, No. 895/6 iunie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Monumentul centenarului declarației de independență a Statelor Unite ale Americii de Moses Ezekiel, în „Illustrirte Zeitung", No. 1748/30 decembrie 1876.



Jeanne d'Arc, monument de Emmanuel Frémiet, în „Le Monde Illustré", No. 881/28 februarie 1874.

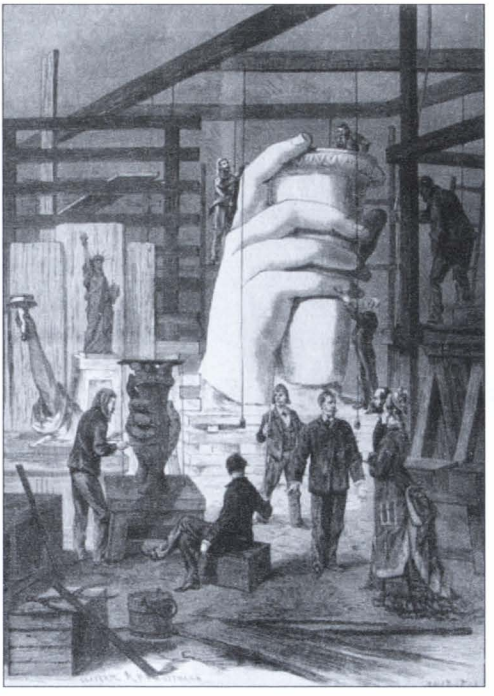


Germania, sculptură de Friedrich Rentsch pentru Expoziția Universală de la Viena, în „Illustrirte Zeitung", No. 1583/1 noiembrie 1873.

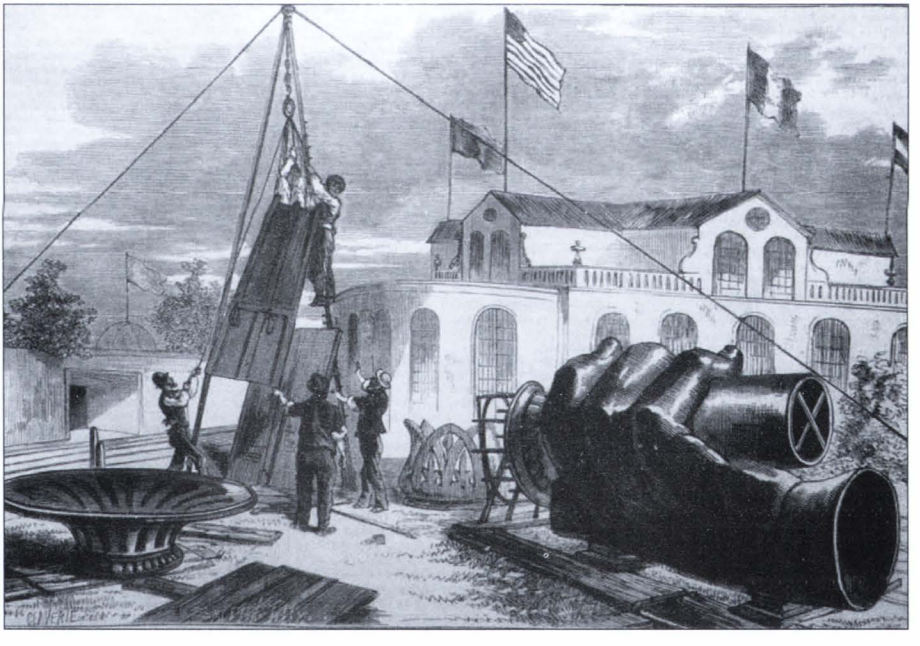


Wotan, statuie colosală de sculptorul Heinrich Ratter, în „Illustrirte Zeitung", No. 1592/3 ianuarie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

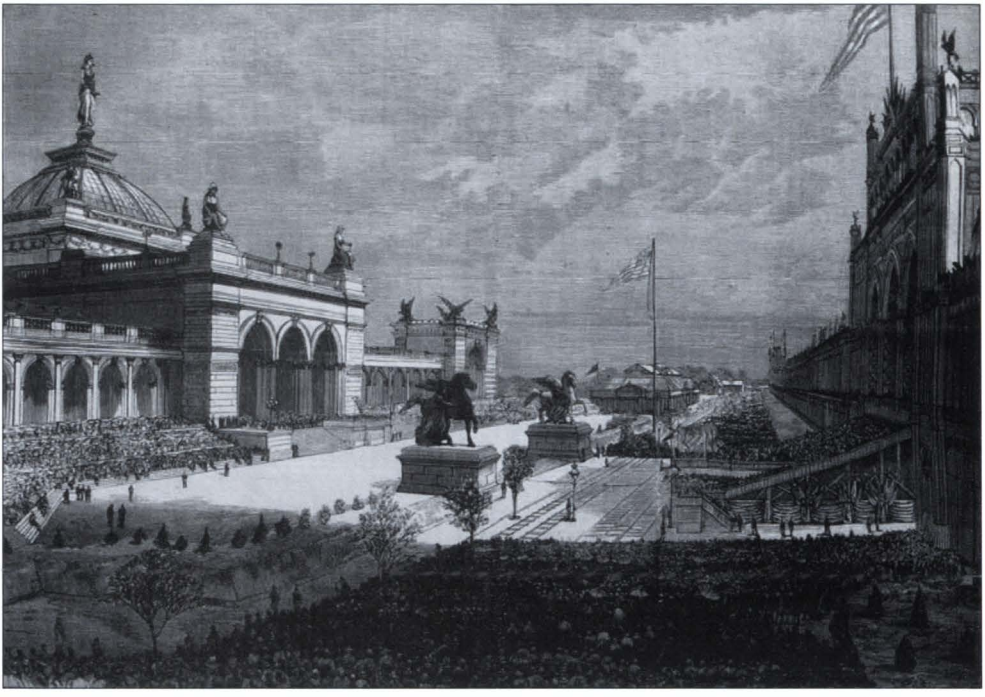


Statuia colosală a Libertății ce se va ridica la intrarea în portul New York. Atelierul dlui Bartholdi unde se execută diferite părți ale statuiei, în „L'Illustration", No. 1733/13 mai 1876.

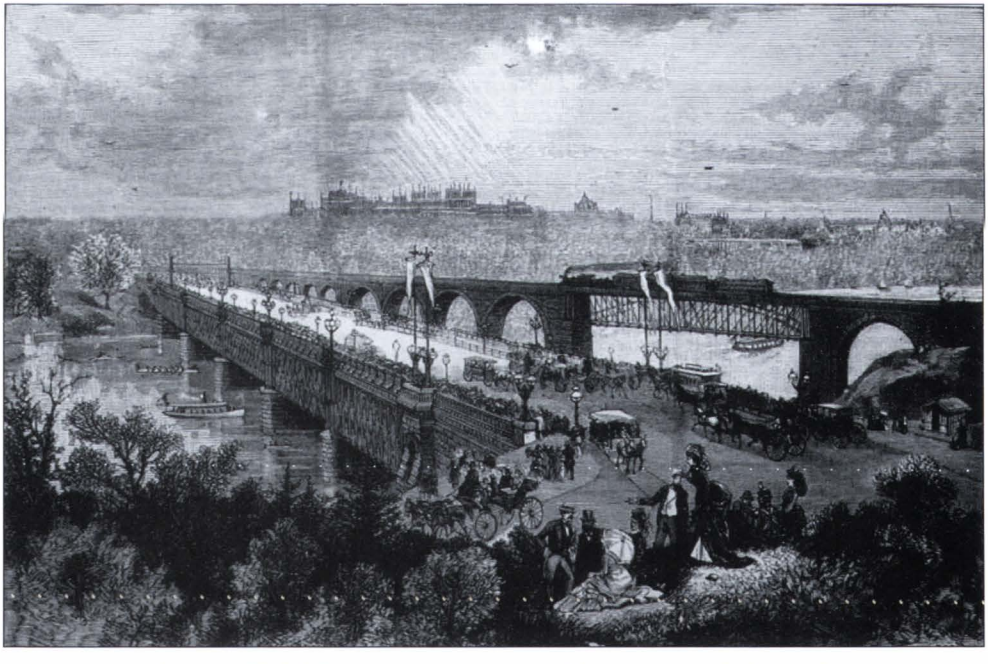


Sosirea la Philadelphia a primelor părți ale statuiei colosale a Libertății, în „L'Illustration", No. 1756/21 octombrie 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

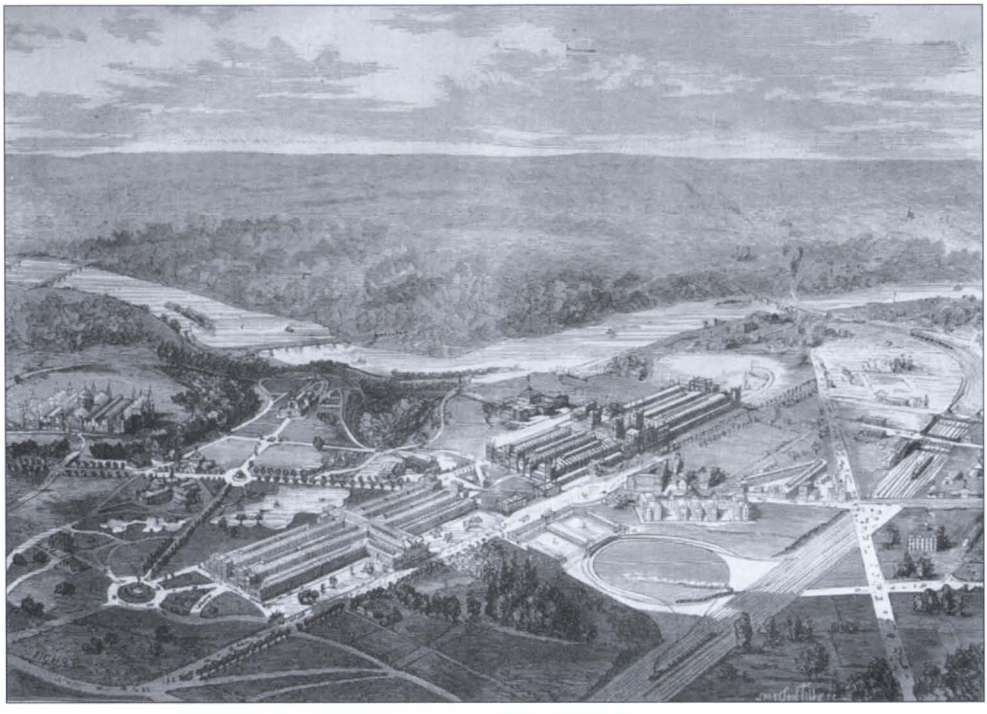


Expoziția Universală de la Philadelphia, ceremonia de deschidere din 10 mai, în „L'Illustration", No. 1736/3 iunie 1876.

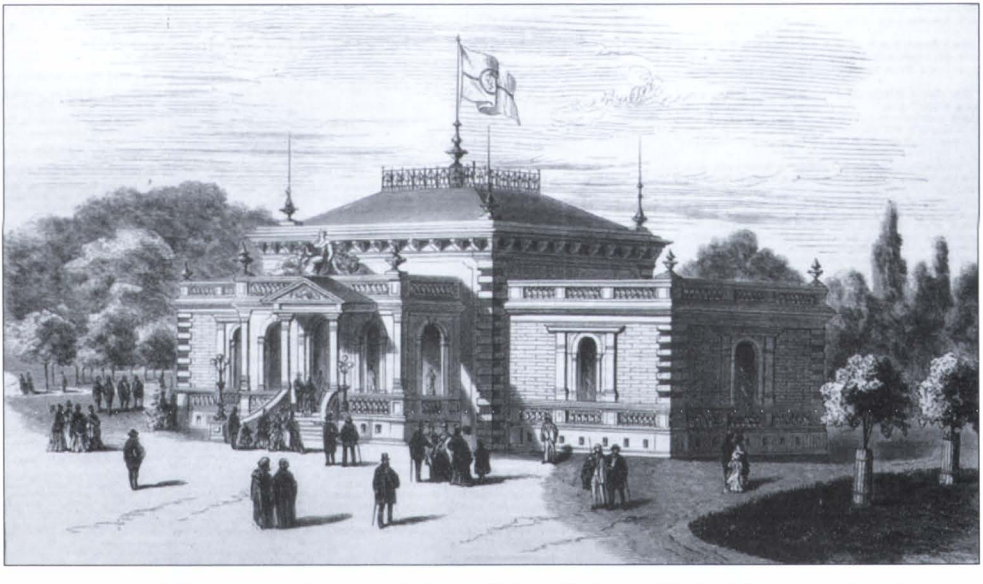


Expoziția Universală de la Philadelphia, vederea podului din dreptul bulevardului Girard, în „L'Illustration", No. 1736/3 iunie 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

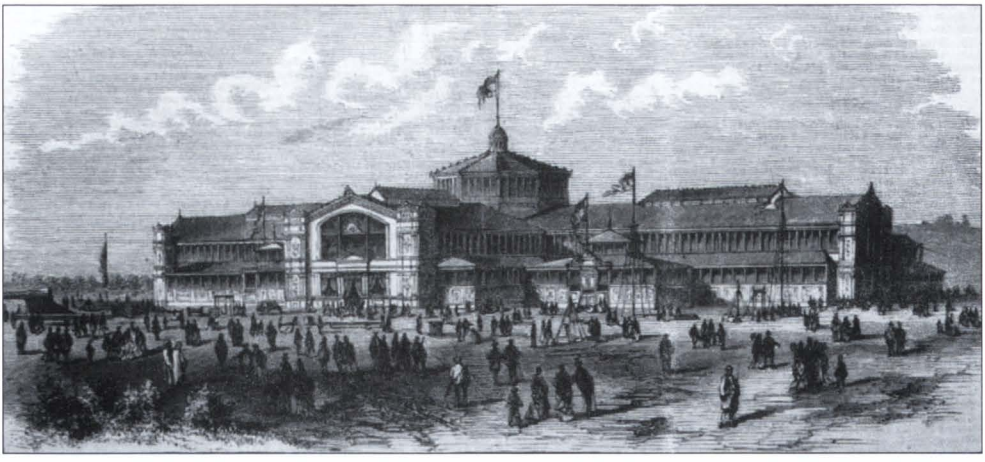


Vedere generală a Expoziției Universale de la Philadelphia, în „L'Illustration",
No. 1711/11 decembrie 1876.

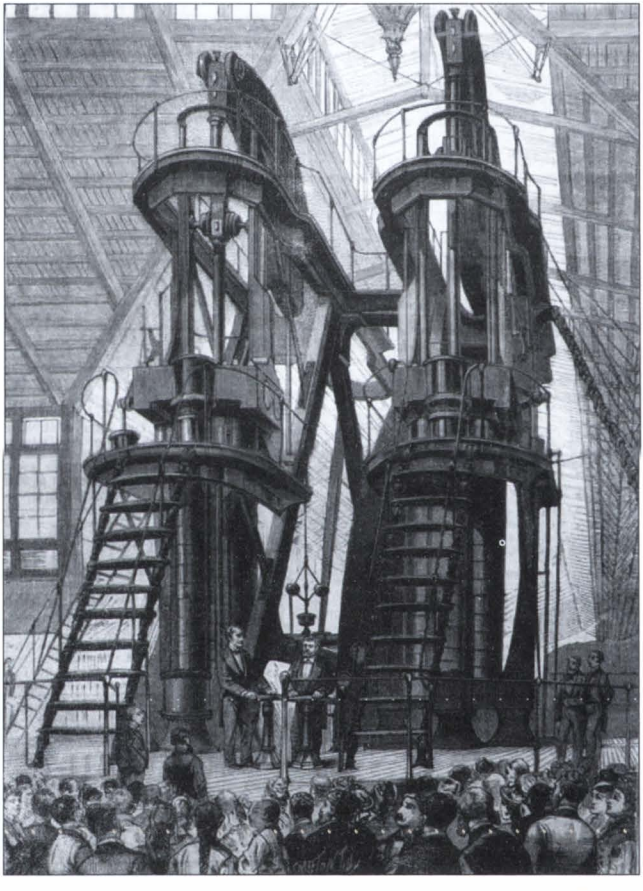


Pavilionul Germaniei la Expoziția Universală de la Philadelphia, în „Illustrirte Zeitung",
No. 1715/13 mai 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Pavilionul Statelor Unite ale Americii la Expoziția Universală de la Philadelphia,
în „Illustrirte Zeitung", No. 1715/13 mai 1876.



Președintele Grant punând în mișcare marea mașină de 1400 cai putere la Expoziția Universală
de la Philadelphia, în „L'Illustration", No. 1736/3 iunie 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

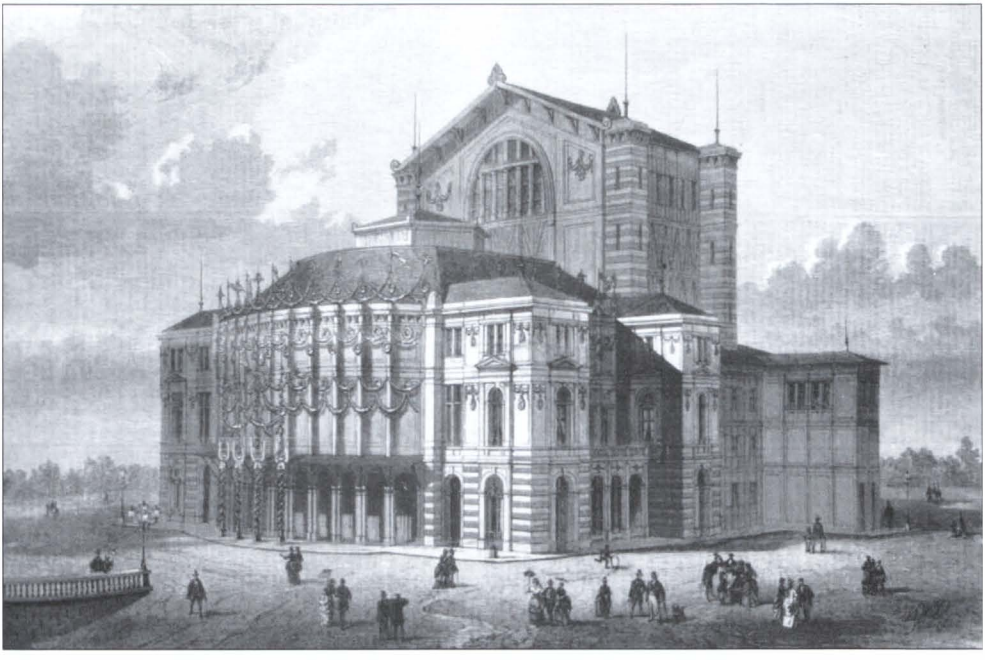


Medalia Expoziției Universale de la Philadelphia, în „Illustrirte Zeitung”,
No. 1741/11 noiembrie 1876.



Medalia pentru Richard Wagner gravată de Ch. Wiener din Bruxelles, în „Illustrirte Zeitung”,
No. 1729/19 august 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Teatrul lui Richard Wagner din Baireuth, după planurile arhitecților Gotfried Semper și D. Brüdwald, în „Illustrirte Zeitung", No. 1713/29 aprilie 1876.



Sgraffito din locuința lui Richard Wagner din Baireuth, după o compoziție originală de R. Krausse, în „Illustrirte Zeitung", No. 1729/19 august 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Fiicele Rinului din opera „Aurul Rinului" de Wagner, desen de Ludwig Burger, în „Illustrirte Zeitung", No. 1728/12 august 1876.



Scenă din opera „Walkiria" de Wagner, desen de Ludwig Burger, în „Illustrirte Zeitung", No. 128/12 august 1876.



Scenă din opera „Amurgul zeilor" de Wagner, desen de Ludwig Burger, în „Illustrirte Zeitung", No. 1729/19 august 1876.



Scenă din opera „Siegfried" de Wagner, în „Illustrirte Zeitung", No. 1732/9 septembrie 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Țărani ruteni din Bucovina, în „Illustrirte Zeitung", No. 1594/17 ianuarie 1874.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Saint Marc Girardin, în „Le Monde Illustré”,
No. 836/19 aprilie 1873.



Albert Millaud, în „Le Monde Illustré”,
No. 1857/29 octombrie 1892.



David Livingstone, în „L'Illustration”,
No. 1615/7 februarie 1874.



Sir Joseph Garnet Wolseley, comandantul
campaniei contra tribului Aşanti,
în „L'Illustration”, No.1622/28 martie 1874.

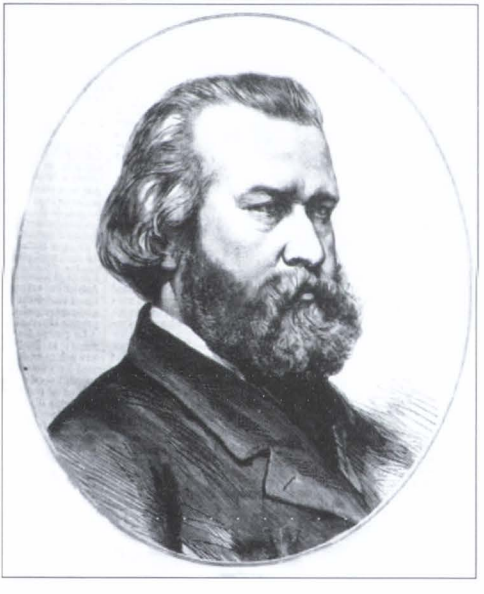
https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Charles Gounod, în „L'Illustration"
No. 1604/ 22 noiembrie 1873.



Johannes Brahms, în „Illustrirte Zeitung",
No. 1717/27 Mai 1876.



Jean François Millet, în „L'Illustration",
No.1666/30 ianuarie 1875.

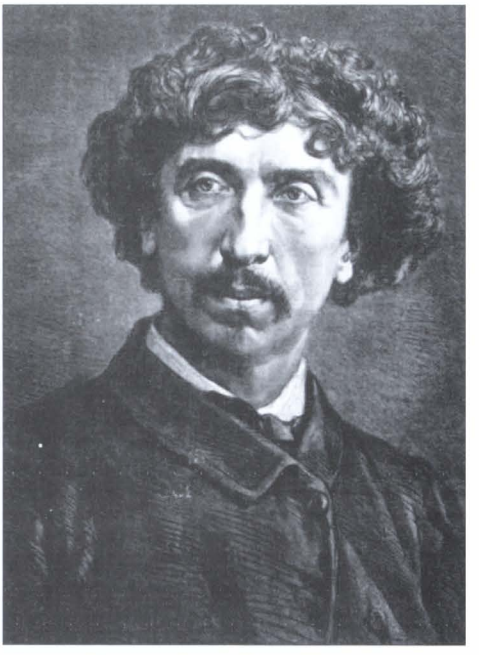


Jokai Mor, în „Illustrirte Zeitung",
No. 1572/16 august 1873.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Camille Corot, fotografie de Carjat, Paris,
în „L'Illustration", No.1670/27 februarie 1875.

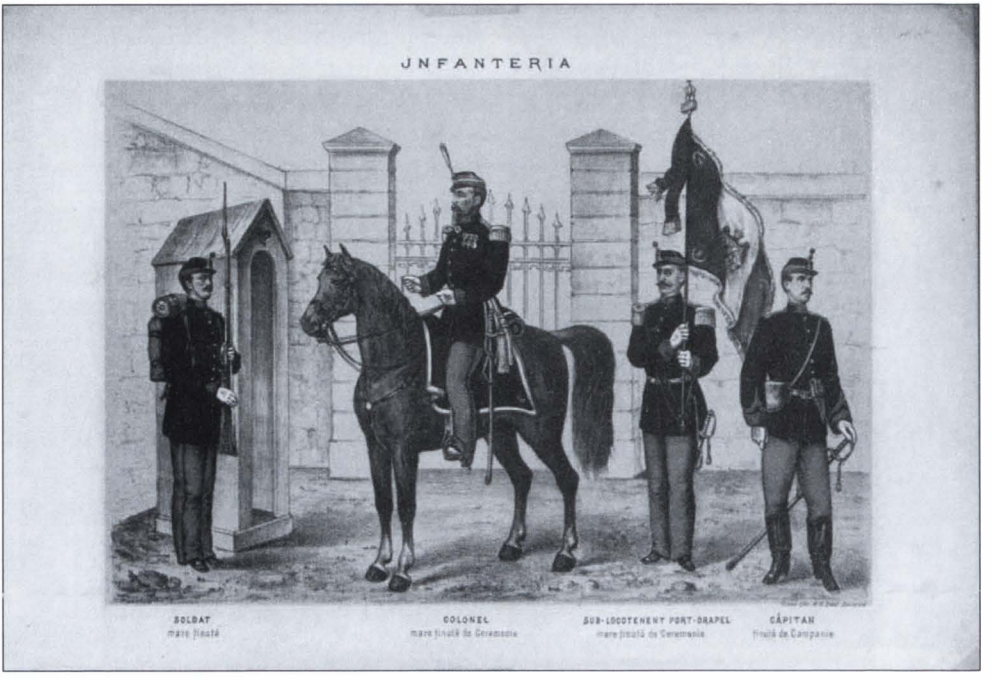


Charles Garnier, fotografie de Maunoury, Paris,
în „L"Illustration" No. 1662/2 ianuarie 1875.

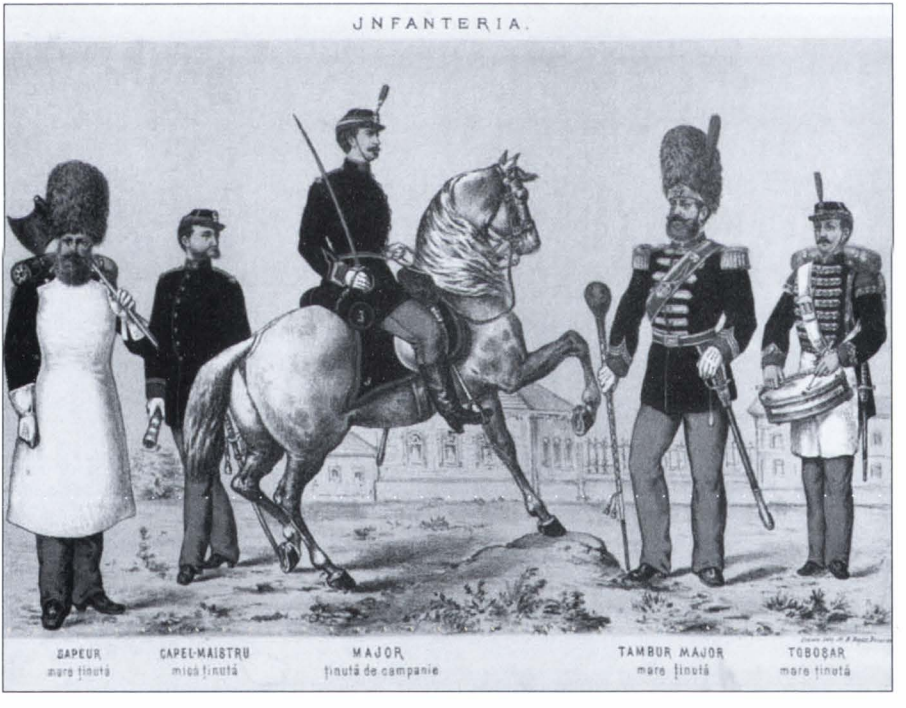


Camille Corot în atelierul său, în „L'Illustration", No. 1671/9 martie 1875.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

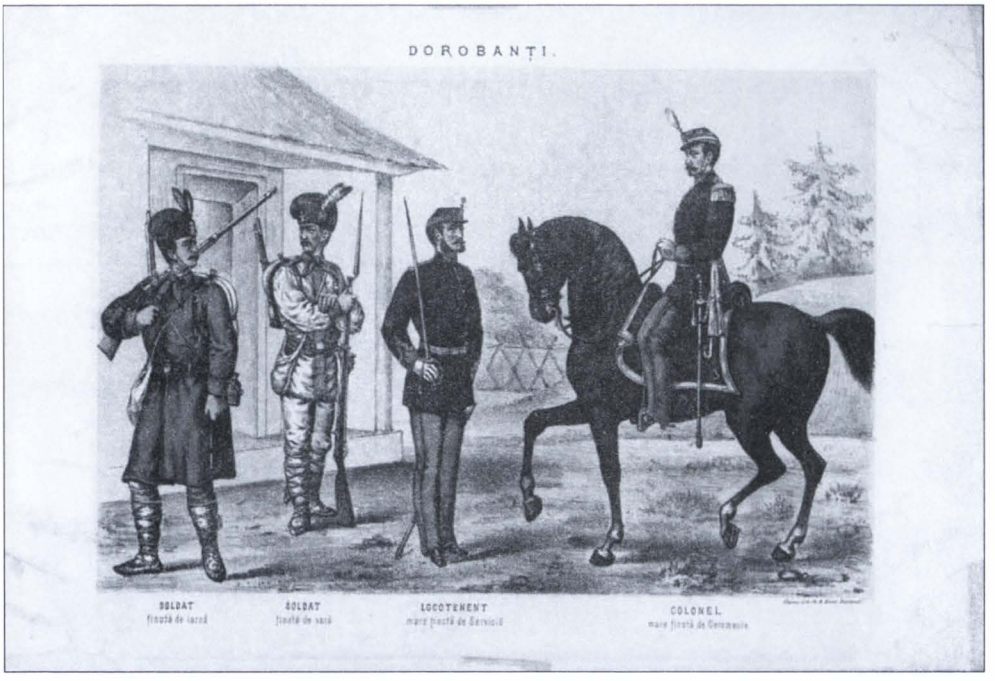


Infanteria, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

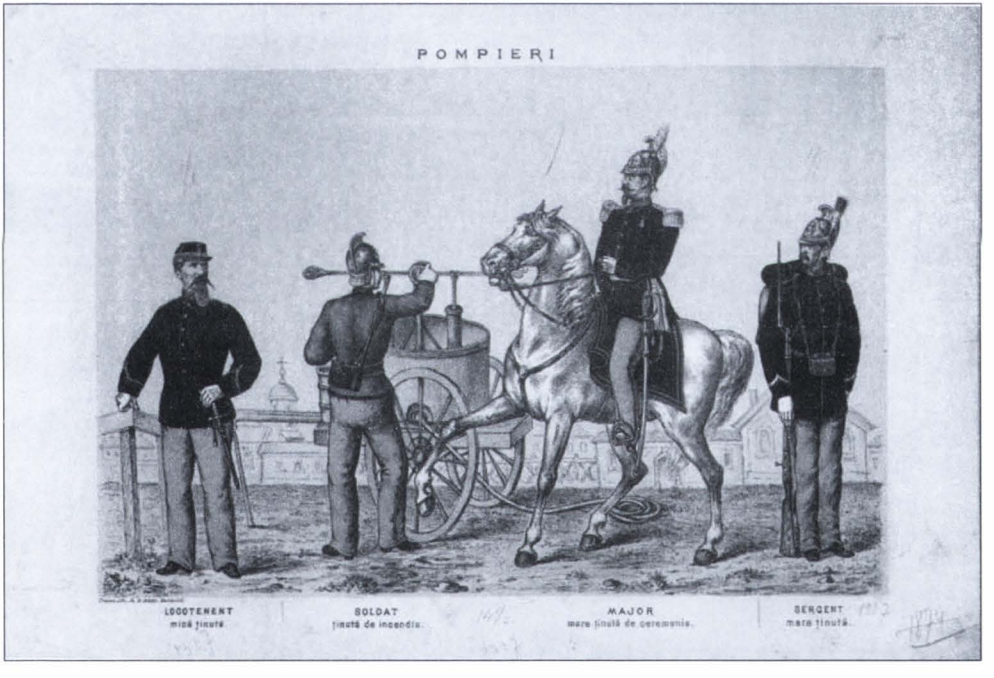


Infanteria, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Dorobanți, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.



Pompieri, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Cavaleria [roșiori], în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



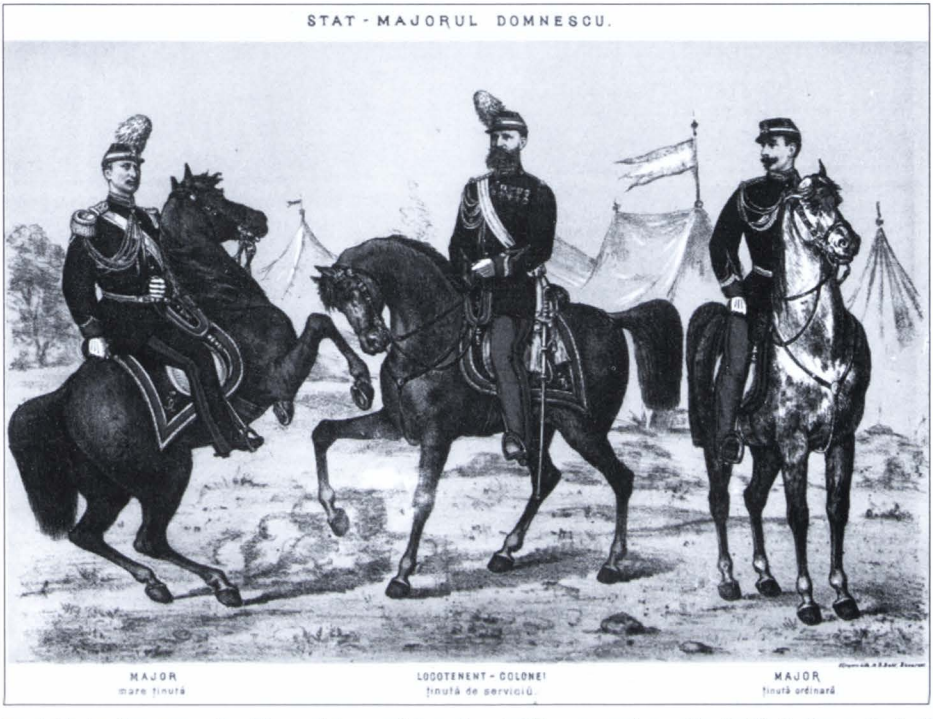
Vânători, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Stat major general – sunt reprezentați generalul Ioan Emanoil Florescu, ministrul de Război și colonelul Constantin Barozzi din corpul de stat major, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Statul Major Domnesc, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro



Domnitorul Carol I, șeful supreme al armatei, în *Albumul Armatei Române*, 1873, cromolitografie de M. B. Baer, B. A. R.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

GHEORGHI IVANOVICI BOBRIKOV

(1840–1904)

Însemnările colonelului rus Gheorghi Ivanovici Bobrikov privind perioada petrecută în România (şi nu numai) reprezintă o sursă istorică de prim rang în cunoaşterea (fie ea şi parţială) a tabloului vieţii cotidiene şi a peisajului politic din România deceniului opt al secolului al XIX-lea. Acestea au fost publicate mulţi ani mai târziu în publicaţia lunară „Russkaja starina" (Antichităţi ruse), într-un context în care Rusia reuşise să determine Serbia şi Bulgaria să uite vechile animozităţi şi să încheie un tratat de alianţă, primul din seria actelor bilaterale ce avea să dea naştere alianţei balcanice, pas decisiv în direcţia punerii în aplicare a politicii ruse de ocupare a Constantinopolului şi strâmtorilor. Gheorghi Ivanovici Bobrikov este fratele lui Nicolai Ivanovici Bobricov, general şi politician rus, guvernator general al Finlandei (1898–1904), ucis la Helsinki, la 16 iunie 1904, de nobilul naţionalist finlandez Eugen Schuman. Gheorghi Ivanovici Bobricov s-a născut în 1840 la Strelna, lângă Sankt-Petersburg. Tatăl său, Ivan Vasilievici Bobricov, a fost medic militar, ridicat la rangul de consilier al statului şi membru al Consiliului ştiinţific medical, iar mama, Alexandra Seeland, era o finlandeză de origine germană. Gheorgi Ivanovici Bobricov a urmat cariera militară, ca şi fratele său Nicolai şi a fost promovat datorită calităţilor deosebite, ajungând la începutul deceniului opt la gradul de colonel în trupele de infanterie ale armatei regulate ruse. Către 1874, datele menţionate, coroborate cu anumite semnalări din memoriile regelui Carol I, ne indică faptul că Bobricov şi-a reprezentat ţara, ca invitat al autorităţilor române la manevrele militare organizate în toamna acelui an, în împrejurimile oraşului Buzău.

Odată cu apropierea războiului ruso-turc şi cu tensionarea situaţiei în Peninsula Balcanică, Bobrikov primeşte însărcinări de mare răspundere din partea autorităţilor militare ruse. Astfel el a fost trimis, în cursul anului 1876 în România, împreună cu alţi ofiţeri ruşi, pentru a culege informaţii privind armata turcă, adâncimea Dunării, curenţii ei, posibile puncte de traversare, locuri pentru amplasarea trupelor, posibilitatea de a procura material lemnos şi hrană, formarea unei reţele de informatori. La 18/30 decembrie 1876, s-a aflat la Bucureşti (unde a rămas aproape jumătate de an) trimis fiind de marele duce Nicolae, fratele ţarului, pentru a discuta cu oficiali români anumite detalii privind trecerea trupelor ruse prin România. Cu puţin timp înainte de semnarea convenţiei militaro diplomatice româno-ruse (4/16 aprilie 1877), Gheorghi Bobrikov împreună cu un alt ofiţer rus, V. I. Popov, au fost primiţi într-o audienţă secretă de către domnitorul Carol I. Cei doi oficiali ruşi au pledat şi susţinut în faţa acestuia propunerea de „cooperare a armatei române cu cea rusă", faţă de care domnitorul s-a arătat destul de reţinut. O dată cu izbucnirea războiului, Bobrikov a fost detaşat pe lângă personalul consulatului general al Rusiei de la Bucureşti, iar atmosfera din această instituţie în perioada amintită este descrisă cu multă plasticitate şi spirit critic de către autor. Din restul memoriilor, un grad de interes deosebit prezintă descrierea relaţiilor ofiţerului rus cu oamenii politici români, portretizarea acestora fiind realizată destul de obiectiv şi corect.

După activitatea fructuoasă depusă în România, Gheorghi Bobrikov a cunoscut o carieră ascendentă. Ulterior lui 1877, el a făcut parte din delegaţia guvernamentală rusă condusă de cancelarul A.M. Gorceakov, care a participat la lucrările importantului forum diplomatic european

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care a fost congresul de la Berlin din vara lui 1878[1]. Informațiile sale despre lucrările Congresului și mai ales despre discuțiile purtate de reprezentanții puterilor în cadrul comisiilor de delimitare a frontierelor în Balcani, alcătuite din ataşaţii lor militari la Berlin, sunt utile și ilustrează modul în care era hotărâtă soarta micilor state din zonă, dar și lupta dintre puteri pentru arii de influență și control. Astfel, Bobricov afirmă că pe măsură ce se adânceau discuțiile privind unele hotărâri ale tratatului de la San Stefano, se evidenția tot mai clar dorința unora dintre delegați de a anula „aproape toate avantajele Rusiei obținute în urma unui război victorios"[2]. După încheierea congresului, el a asigurat o vreme responsabilitățile impuse de însărcinarea de agent diplomatic al Rusiei la Belgrad.

Despre el au scris: Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european (1875–1878)*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 20, 167, 266–268; Beatrice Marinescu, Aurel Duțu, Șerban Rădulescu-Zoner, *Bucureștiul și epopeea independenței, 1877–1878*, București, Editura Academiei R.S.R., 1978, p. 62, 66.

GHEORGHI IVANOVICI BOBRIKOV

În România înaintea războiului din 1877[3]

Ultima din cele mai frumoase amintiri ale mele este legată de România, unde am fost prima oară cu ocazia marilor manevre militare[4]. Cu această ocazie principele Carol[5] a prezentat reprezentanților armatelor străine unitățile pregătite și instruite <din armata română>. A doua oară am fost la București în calitate de plenipotențiar militar, reprezentând comandamentul suprem al armatei noastre, care din toamna anului 1876, era concentrată în Basarabia. Și în primul caz, și în al doilea, grație unui context favorabil, am dobândit un succes real, făcându-mi în țară mult mai mulți prieteni decât adversari.

Că uneori succesul unei întreprinderi serioase depinde de o serie de mărunte împrejurări, mi-a fost demonstrat de cunoștința mea cu ministrul de război, generalul Florescu[6], care a avut loc cu ocazia primei mele sosiri <în România>. Eu am fost primul dintre ofițerii ruși, sosiți în Țara Românească în calitate de invitați ai prințului; nu aveam nici o dispoziție specială și, ca atare, nu știam cum să procedez. Gândindu-mă la acest lucru, pentru vizita <protocolară> la ministru am îmbrăcat ținuta completă de paradă și acest lucru, se pare, l-a încântat pe

---

[1] G.I. Bobrikov, *Vospominanie ofițera gheneralnogo staba o Berlinskom kongrese*, în „Russkii vestnik", nr. 12, decembrie 1889, p. 6–22.

[2] *Ibidem*, p. 27.

[3] Pentru actuala versiune am utilizat textul lui G.I. Bobrikov: *V Rumânij pered voinoi 1877 g.*, publicat în „Russkaia Starina" XLIII, 1912, nr. 5, p. 290–295; nr. 8, p. 208–212, nr. 9, p. 332–342.

[4] Este vorba de manevrele militare din toamna anului 1874 (4–14 oct. s.v.) la care au participat unități ale armatei regulate și câteva batalioane din armata teritorială și au avut loc pe teritoriul actualului județ Buzău. La manevre au fost invitați să participe militari ai unor puteri europene.

[5] Carol Ludwig de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914) principe domnitor (10 mai 1866–13 martie 1881), apoi rege al României (14 martie 1881–10 octombrie 1914).

[6] Ioan Emanoil Florescu (1819–1893), om politic și comandant militar român. A fost titular al ministerului de război (14 martie 1871–30 martie 1876) în timpul marii guvernări conservatoare.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

militărosul general. Aceasta cu atât mai mult cu cât ceilalți ofițeri veniseră în ținută civilă. Cum îi făcusem o impresie bună, ministrul mi-a atribuit <pentru deplasare> un cal minunat, de statură înaltă, în timp ce majoritatea cailor destinați celorlalți ofițeri străini, șchiopătau. Datorită împrejurării povestite mai sus, pe tot timpul manevrelor <militare>, eu am fost în același rând cu prințul <Carol>. Din această cauză, în mod firesc el îmi împărtășea mie toate impresiile pe care le avea, lucru care mi-a creat o situație privilegiată. Apoi și o altă împrejurare a contribuit la creșterea prestigiului meu. Plimbându-ne în grup pe străzile Bucureștilor, <ofițerii> străini au fost surprinși să vadă că vizitii // celor mai bune și luxoase echipaje, p. 291
rascolnici de credință veche, nu numai că își scoteau șepcile, dar se și ridicau în picioare și mă salutau aplecându-se până la brâu. Firește, toate acestea erau niște lucruri mărunte, însă ele nu pot fi de neluat în seamă. Și încă un amănunt. Manevrele s-au desfășurat în apropierea Buzăului, localitate la care noi am ajuns împreună cu principele într-un vagon special. Corect până la pedanterie, principele a purtat discuții cu fiecare <ofițer> străin fără a-i acorda cuiva mai mult timp decât celorlalți. Plimbându-mă prin vagon, eu am ajuns în preajma sa abia când trenul se pregătea să intre în stații. De aici a rezultat că atât publicul aflat pe peroane, cât și oficialitățile locale m-au văzut pe când discultam cu prințul <Carol> în drum spre ieșirea din vagon, pe platformă. Pornind de aici unele jurnale și gazete au publicat articole în care îmi atribuiau o poziție privilegiată. Sigur că acesta este un amănunt, dar să știți că nu este deloc lipsit de importanță.

În timpul șederii mele la București până la începerea războiului, perioadă care a durat aproape jumătate de an, am ajuns la o relație de prietenie foarte aproapiată cu președintele Consiliului de Miniștri, Ion Brătianu[7]. În acea perioadă acesta concentra în mâinile sale și <portofoliul> afacerilor interne și pe cel al Ministerului de război. Deși în opinia multora el apărea drept „ultraroșu", un Mazzini al românilor, față de mine Brătianu s-a comportat ca o persoană foarte amabilă, rațională și s-a dovedit a fi om om foarte îndatoritor, căutând să pună pe primul plan esența problemelor fără a neglija însă aparențele. Cu ajutorul său, am reușit să rezolv, în chip amănunțit, toate acele probleme de informare ce ar fi putut prezenta interes pentru armata noastră, care urma să străbată principatul în drum spre Bulgaria. Însă în particular cel mai mult a trebuit să colaborăm din cauza învălmășelii și neorînduielii care au caracterizat și însoțit deplasarea trupelor noastre prin teritoriul românesc. Deși perioada de timp premergătoare declarării războiului fusese suficient de mare pentru pregătirea tuturor operațiunilor și măsurilor pregătitoare, realitatea a fost că nu s-au adoptat nici un fel de dispoziții. Rezultatul a fost că s-au produs multe neconcordanțe și o serie de divergențe cu autoritățile locale. Într-un asemenea moment am fost surprins de amabilul și de obicei optimistul nostru agent diplomatic baronul Stuart[8], în ale cărui mâini ridicate

[7] *Ivan Brătjanu*, important om politic român (1821–1891), fondator al Partidului Național Liberal (1875). În perioada ședерii lui Bobrikov în România, el a deținut președinția Consiliului de Miniștri (24 iulie 1876–24 noiembrie 1878).

[8] Dimitri Feodorovici Stuart, baron, consul general al Rusiei la București (1876–1879). A semnat din partea Rusiei tratatul încheiat la 4/17 aprilie 1877 cu statul român, privind tranzitarea teritoriului României de către armatele țariste în timpul războiului.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cu disperare deasupra chipiului, se afla nota trimisă de ministrul român de externe, Kogălniceanu[9].

– „Excelența Voastră, armata activă a încurcat lucrurile, iar pe capul meu a căzut nerezolvarea situației", m-a întâmpinat el pe un ton abătut.

– „Dacă îmi permiteți, Excelență, lăsați-mi mie chestiunea în discuție ca să nu vă mai deranjeze pe Dvs".

Nota nu era mare, am reușit să o bag în portofel, dar nu am putut să-l mai închid. M-am dus la Brătianu. Totdeauna amabil și îndatoritor, el mă întreba mereu de sănătate și așezându-se pe fotoliu îmi răsucea o țigară. Trebuie să recunosc că tutunul său era de o calitate excepțională.

– „Ce aveți acolo, în portofelul senatorial?" //

– „Kogălniceanu al dvs. i-a transmis baronului <Stuart> o notă diplomatică. Au început să se desfacă legăturile <amicale>, de aceea am venit la dvs."

– „Ah, da, am auzit și eu că s-au produs, în timpul deplasării trupelor dvs., o serie de conflicte și ciocniri cu populația locală. Am auzit că au împușcat găinile și alte orătănii, că au luat gălețile de la fântâni și au plecat cu ele. Ceva de genul acesta!"

– „Aceasta <apare> în rapoarte, dar am și eu alte date și declarații de la conducerea armatei. Rubla se schimbă pe un franc și jumătate, lemnele și paiele se ascund și multe alte lucruri asemănătoare se întâmplă ca rezultat al lipsei comisarilor <de însoțire> pe lângă coloane. În momentul de față nu este de nici un folos să stabilești cine are dreptate și cine e vinovat. Divergențele și acuzațiile reciproce nu fac decât să tensioneze relațiile <dintre noi>, de aceea eu vă propun să dăm totul uitării".

– „Vă înțeleg și împărtășesc opinia dvs".

Și fără să mai spună un cuvânt, înțelegătorul și cumsecadele Brătianu a rupt, cu propria-i mână, pe masa Consiliului de Miniștri, nota oficială a ministrului său de externe. Nu este oare aceasta o dovadă de rațiune și de inteligență?

În același fel, rapid și fără obstacole s-a desfășurat și multitudinea treburilor noastre comune, deoarece au existat firește, contacte permanente între trupele noastre, atât cu autoritățile locale, cât și cu populația. Convenția militară a fost semnată relativ târziu și nu conținea un set de condiții care să evite neclaritățile și nelămuririle care ar fi putut conduce la serioase conflicte. Toate au fost discutate de noi la timpul potrivit și ca atare, pentru moment, dificultățile au fost înlăturate. În acest sens trebuie să-i recunoaștem lui Brătianu toate meritele sale indiscutabile.

Îmi amintesc chiar că, o dată, marele duce[10] comandantul militar suprem, mi-a reproșat că guvernul reprezentativ al principatului îl leagă de mâini și de picioare, inclusiv în chestiunile strict militare și că el însuși se află într-o stare de neputință și de nehotărâre în ceea ce privește acțiunea de recunoaștere la Dunăre și modul în care să se asigure succesul acestei operațiuni.

---

[9] Mihail Kogălniceanu, important om politic și de cultură român (1817–1891). În perioada menționată de Bobrikov, Mihail Kogălniceanu a deținut portofoliul Afacerilor Străine (3 aprilie 1877–24 noiembrie 1878).

[10] Nicolae Nikolaevici Romanov (1831–1891), fratele mai mic al țarului Alexandru al II-lea, comandant suprem al armatei ruse pe frontul din Bulgaria în cursul războiului ruso-româno-turc din 1877–1878.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

– Într-adevăr, toate acestea crează o anumită stare de confuzie" mi-am îngăduit eu să întăresc constatarea Înălțimii Sale imperiale. „Totuși nu există nici o dispoziție a Excelenței Voastre care să nu fi fost pusă neîntârziat în aplicare. Ce ar considera Excelența Voastră util să se înfăptuiască?"

– „Vezi, dumneata, pentru operațiunea de recunoaștere a unui spațiu atât de întins cum e Dunărea, nu avem posibilitatea să utilizăm – în acest scop – toate detașamentele noastre avansate; în schimb unitățile militare ale românilor, care se află în zonă, refuză orice acțiune de cooperare // cu noi. Aceasta, în condițiile în p. 293
care ajutorul dat de români s-ar putea efectua în nu mai puțin de trei variante".

– „Am înțeles și vă raportez că se va executa".

Aceasta se întâmpla la Ploiești[11].

Neținând cont de ora târzie a întoarcerii mele la București, în aceeași seară m-am dus la Brătianu.

Fără cel mai mic cuvânt de respingere sau de opoziție <la ceea ce i-am spus>, <Brătianu>, stând în tăcere la masă, a luat un toc și o foaie de hârtie și mi-a declarat laconic: am să <le> scriu. Și apoi, după o consultare reciprocă, am elaborat un comunicat comun, având sigla oficială a guvernului <român>:

„Autoritățile militare au obligația de a da ofițerului armatei imperiale ruse, NN... care se va prezenta cu acest ordin, tot concursul care li se va cere, să pună la dispoziția sa trupe sau instrumente de care are nevoie și să caute să execute dispozițiile pe care le va considera convenabile pentru recunoașteri sau operațiuni militare"[12].

[În continuare G. Bobrikov redă textul aceleiași note redactat în limba rusă].

Iată ce înseamnă să îndeplinești dorința Marelui Duce în totalitatea ei, până la extrem. Pe baza acestui ordin, orice general sau ofițer rus, primea dreptul de a trece peste Dunăre unități militare active și de a efectua, pe malul respectiv, acțiuni de cercetare.

Este, de asemenea, corect să amintim că însuși Brătianu a fost satisfăcut de modul în care s-a reușit rezolvarea acestei delicate chestiuni.

„Deși nu sunt militar, apreciez însă chestiunile militare și le înțeleg destul de bine. Nu poți lega mâinile conducătorilor militari aflați în situații-limită. Sper că acum și marele duce să aprecieze ceea ce am făcut. Mâine trenul spre Ploiești pleacă la ora trei. Până la a doua bătaie a clopotului, toate cele trei exemplare vă vor fi înmânate pe platforma feroviară".

Totul a fost executat, așa cum mi s-a promis și la orele cinci mă aflam în cabinetul comandantului suprem.

– „Cât de bine ți-a reușit și cât de repede mi-ai îndeplinit dorința". Și marele duce mi-a vorbit de multe dificultăți pe care nu le-a putut depăși. „Spune-mi, ți-a fost greu să-l convingi pe Brătianu?"

– „Înălțimea voastră! Lacătul se descuie cu acea cheie care este potrivită. Dvs. nu ați ales acea cheie. În ceea ce-l privește // pe Brătianu, atunci îndrăznesc să p. 294
susțin în fața Excelenței Voastre că acesta este un om corect și dispus la cele mai

---

[11] *Ploeștah.*

[12] În original, textul era în limba franceză.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

bune intenţii faţă de noi. Prinţul Carol este ireproşabil, dar el este mult mai puţin practic decât Brătianu. Printre membrii guvernului există destul de mulţi oameni deosebit de capabili, dar trebuie să-i cunoaştem îndeaproape pentru a şti la ce este bun fiecare dintre ei".

– „Oricum ar fi, eu sunt foarte bucuros că treaba s-a încheiat repede şi s-a finalizat într-un mod satisfăcător. Te rog să-i transmiţi lui Brătianu recunoştinţa mea. De asemenea, şi ţie îţi sunt recunoscător, sunt foarte satisfăcut de activitatea şi acţiunile tale. Îţi mulţumesc din suflet".

Cum să nu fii mulţumit? M-am întors foarte încântat acasă, gândindu-mă cu câtă satisfacţie îi voi transmite lui Brătianu recunoştinţa Marelui Duce. Aceasta având în vedere faptul că până atunci avusesem cu el destule divergenţe în păreri şi ajunsesem chiar la certuri. Dat nu am avut de-a face numai cu <Ion> Brătianu. În problemele militare, în multe privinţe am fost ajutat de colonelul Slăniceanu[13], şeful Statului-Major şi mai apoi de ministrul de Război, generalul Cernat[14]. În problemele legate de comunicaţiile interne şi de căile ferate, colonelul Fălcoianu[15] s-a dovedit foarte activ şi competent şi convingător la nivelul cel mai înalt. Nu-mi mai amintesc numele tuturor celor cu care am colaborat, însă toţi fără excepţie au acordat o atenţie specială cererilor mele şi, într-un interval de timp foarte scurt, îmi comunicau informaţiile de care aveam nevoie. Graţie acestei colaborări, am reuşit să transmit la timp la Statul-Major al armatei active o serie de informaţii importante în ceea ce priveşte organizarea şi capacitatea <de luptă> a armatei române, totalitatea mijloacelor de producţie, starea căilor ferate, a căilor de comunicaţii şi a posibilităţilor de încartiruire, despre recolta ultimului an, vasele şi mijloacele de navigaţie pe Dunăre şi pe afluenţi, amplasamentul pădurilor şi dispunerea marilor cursuri de apă, harta detaliată a ţării şi planuri de poziţii locale şi generale etc. Trebuie însă spus că, în cursul iernii Statul-Major al trupelor de uscat, aflat în bivuacuri la Chişinău[16] s-a preocupat mai mult de întoarcerea acasă decât de înaintarea prin interiorul unei ţări ostile. Rapoartele mele au ajuns în sertare şi acolo au şi rămas fără a fi luate în seamă sau puse în aplicare. Aceasta întrucât toţi credeau într-o încheiere favorabilă a Conferinţei <internaţionale> care se desfăşura la Constantinopol. Domina în acel moment atmosfera unei reglementări paşnice.

În mod special, am recomandat <superiorilor> cumpărarea ultimei recolte de cereale, foarte bogată. Că urma să vină o furtună dinspre nord nu mai era un secret pentru nimeni. Majoritatea marilor proprietari agricoli, precum şi marii negustori se grăbeau să se debaraseze de rezervele de cereale şi depozitele din silozuri care după părerea lor ar fi putut fi confiscate fără despăgubiri de o armată aflată în

[13] Gheorghe Slăniceanu (1835–1885), militar de carieră cu rangul de general, ministru de război între 24 iulie 1876–1 apr. 1877. A fost şeful Statului Major al armatei române de operaţiuni pe frontul de la Plevna.

[14] Alexandru Cernat (1834–1893), general şi om politic român. Ministru de război în guvernul I.C. Brătianu în intervalul 2 aprilie–19 aug. 1877; 17 mar.–24 noiembrie 1878.

[15] Ştefan Fălcoianu (1835–1905), general şi om politic român. Începând din 20 oct. 1877 a fost şef al Statului Major al armatei române ce opera în Bulgaria. Ministru de război (1884–1886).

[16] *Kişnev*'. Oraş, azi capitala Republicii Moldova, atunci reşedinţa guberniei Basarabia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ofensivă şi care ar fi ocupat ţara. Cu o grabă febrilă toţi s-au îmbarcat pe vase, au plecat spre Dunăre, iar pe Dunăre către Brăila şi Galaţi, pentru // a scăpa cât mai p. 295
curând de pericol peste graniţă. Din această cauză preţurile au scăzut în chip accelerat cu 200 sau 300 de ruble puteai cumpăra ceea ce în timpuri normale costa de zece ori mai scump. Am raportat că, după părerea mea, cumpărarea grânelor pe socoteala armatei în primul rând ar fi consolidat puternic poziţiile reprezentanţilor noştri la conferinţă, iar în al doilea rând ar fi asigurat armatei noastre provizii pe aproape un an. Dacă războiul avea să izbucnească, am fi avut uriaşe rezerve de cereale aproape pe nimic. Dacă dimpotrivă, situaţia încordată actuală se termina printr-o rezolvare paşnică, am fi obţinut din vânzarea lor mari sume de bani. Şeful Statului Major mi-a răspuns că dacă la Marele Cartier General domneşte îndoiala în legătură cu <începerea> războiului, în schimb la Petersburg există o deplină siguranţă în privinţa păcii, şi ca atare ministrul de finanţe nu va da nici o rublă pentru această operaţie.

În ceea ce mă priveşte am insistat, repetând cu fermitate că în chestiunile militare nu se pot avea în vedere dimensiunile paşnice şi, în fine că, renunţându-se la procurarea grânelor din bazinul dunărean se renunţă practic la toate mijloacele navale, fără care traversarea unui fluviu atât de lat cum este Dunărea capătă o dificultate de proporţii incredibile. Într-o asemenea situaţie va fi necesar să se treacă la construcţia de vase, iar pentru afluenţi de plute din buşteni. Mi s-a răspuns: foarte bine, de pregătiri să se ocupe românii, pe riscul şi pe temerile lor.

II

Vizitând ţările din Peninsula Balcanică, în majoritate slave, am avut sentimentul de ceva familiar, căci pretutindeni, atât în materie de case cât şi ca atmosferă mi se părea totul cunoscut. Dar aceasta nu a durat mult, căci problemele aflate în responsabilitatea mea au început să se accentueze şi agraveze şi de aceea am fost nevoit să-mi îndeplinesc cât mai repede şi mai precis însărcinările care îmi erau atribuite. Acesta era sistemul Miliutin[17] – Obrucev[18] de dirijare a activităţii ofiţerilor de la Statul-Major General. Neavând posibilitatea de a avea cunoscuţi prin aparatul <guvernamental>, am acţionat şi activat pe bâjbâite, irosind mult timp cu contactele premergătoare, cunoscând târziu oamenii precum şi condiţiile atmosferei în care trebuia să-mi desfăşor activităţile. Ca om fusesem obişnuit cu viaţa în aer liber, îmbătându-mă de aerul proaspăt <al dimineţilor>, iar ca ofiţer de Stat Major trăisem în atmosfera taberelor şi concentrărilor militare, între dulapurile

[17] Dmitri Alekseevici Miliutin (1816–1912), general şi din 1898 feldmareşal, ministru de război între 1861–1881, iniţiatorul reformelor care au schimbat faţa armatei ruse între 1860–1870.

[18] Nicolai Nicolaevici Obrucev (1830–1904) general şi teoretician militar rus, principalul autor al planului de campanie al armatei ruse în războiul din 1877–1878. În 1881 el a devenit şeful statului-major general al armatei ruse, înlocuindu-l pe generalul Nepokoiciţki.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cu acte şi mesele <la popotă>. Din această cauză m-am simţit cu totul pierdut când a trebuit să activez într-o ambianţă civilă.

Totuşi m-a ajutat aici claritatea mea în observaţii, precum şi aprecierea exactă atât a persoanelor, cât şi a unor colective întregi. Ca exemplu poate servi Statul major al trupelor de infanterie din armata activă, care purta denumirea de secret.

Adoptată după o modă exotică toată această terminologie mi s-a părut neaşteptată, neprilenică şi pot spune chiar primejdioasă De aici a rezultat lipsa posibilităţilor de răspândire a efectivelor în stil modern şi actual. <Tot> de aici au
p. 209 rezultat multe episoade caraghioase, ce ţin mai curând de sfera umorului public. //

Centrul strategic al României este Bucureştiul. Aşa cum s-a spus mai sus noi ne-am obligat prin convenţie[19] să nu dispunem aici nici o conducere militară, nu aveam permisiunea de a reîncartirui aici trupele şi nici măcar pe aceea de a traversa străzile oraşului. De aceea coloanele noastre, aflate în trecere, mergeau pe la marginile capitalei <României>. Cât priveşte punctele de aprovizionare, spitalele sau lazaretele de campanie, despre ele nu se dăduse nici o dispoziţie. Aceasta întrucât în contractul încheiat cu triumviratul evreesc toate preocupările legate de <aprovizionarea> trupelor intrau în sarcina acestuia. Din păcate, cei trei triumviri furnizori se gândeau mai mult la propriile lor foloase. Iar cât priveşte satisfacerea necesităţilor curente ale trupelor nu considerau necesar să le respecte punct cu punct. Exact în acel moment, când Oltenia avea fân în cantităţi mari din recolta recentă, ce se vindea pe un preţ de nimic, compania a cerut creşterea preţului la fân, propunând să fie adus din Rusia.

O întâmplare caraghioasă a avut loc şi în legătură cu proviziile şi furajele pregătite de contractori pe drumul de la sud de Bucureşti pentru coloanele militare ale baronului von Driezen[20]. Trupele au ajuns la localitatea unde trebuiau să înopteze şi nu au găsit nimic acolo. Fiind relativ aproape de Bucureşti, baronul Driezen a venit la mine <să-mi sesizeze situaţia>. Am ordonat atunci să se prezinte la mine Kogan[21] şi odată cu el să-mi fie aduse dispoziţiile Statului-major al <trupelor> de infanterie pe baza cărora <Kogan> efectuase aprovizionarea. Acesta mi-a arătat traseul amănunţit al marşului militar al trupelor şi dispoziţiile de dislocare scrise cu propria-i mână de generalul însărcinat cu încartiruirea, care pentru trupe reprezentau un secret de nepătruns. În ordinul de încartiruire stătea scris: *Adunaţi*[22], dar problema era că <acest sat> Adunaţi nu este unul singur, ci sunt trei: Copăceni, De Jos şi De Sus. Întrucât îi fusese mai la îndemână construise depozitul pentru provizii în *primul* dintre acestea. Între timp, râul din vecinătatea

[19] Autorul se referă la convenţia din 4 aprilie 1877, care reglementa trecerea trupelor ruse prin România, semnată de ministrul de externe român Mihail Kogălniceanu şi de reprezentantul diplomatic al Rusiei la Bucureşti, baronul Dimitrie Ivanovici Stuart.

[20] Iulius von Driezen, baron, comandant al diviziei 12 cavalerie din Corpul 12 al armatei ruse, comandat de marele duce Vladimir Alexandrovici al Rusiei, fiul împăratului Alexandru al II-lea.

[21] Om de afaceri rus, unul dintre cei trei componenţi ai consorţiului care răspundea de aprovizionarea cu alimente şi furaje a trupelor ţariste în campania din 1877.

[22] *Adunaţii-Copăceni*. Sat şi comună în jud. Ilfov. În prezent localităţile Adunaţii de Sus şi Adunaţii de Jos nu mai figurează în toponimia administrativă a judeţului, fiind probabil înglobate cu timpul în comuna principală.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

satului se revărsase[23] şi inundase depozitele de aprovizionare ale armatei. Pentru a ieşi din această situaţie jenantă, am căzut de acord ca pe moment trupele să-şi procure proviziile şi furajele cu resurse proprii, iar Kogan va emite un ordin de trecere neîntârziată a *întregului* depozit la dispoziţia armatei.

Pe străzile Bucureştilor, tot mai des începuseră să apară grupuri de indivizi slabi, care fuseseră scoşi din coloanele <militare> în mişcare şi pe care comandanţii lor îi trimiseseră la câte un spital. Cum în acest oraş fuseseră construite în ultimul timp asemenea instituţii medicale, ei se aflau într-o relativă siguranţă. Am fost nevoit să asigurăm internarea bolnavilor noştri la spitalul românesc Filantropia, unde au fost rechiziţionate pentru noi şi anexele acestuia. Comandanţii aflaţi în trecere au fost cazaţi în cazărmile lui Cuza. Tot atunci, pentru personalul de la Crucea Roşie s-a găsit loc de adăpostire la Cotroceni[24]. // p. 210

Au fost şi cazuri de serioase neînţelegeri sau confuzii care, din fericire s-au soluţionat favorabil. Odată, mi-au comunicat că a fost arestat un spion turc sub un nume fals de negustor (*Liuba*), dar s-a dovedit că era de fapt căpitanul de rangul 2 Novoselski[25]. Altă dată a venit la mine o persoană respectabilă, aflată în pragul disperării. Mi-a declarat că avea o sarcină importantă, de nivel guvernamental şi că nu putea să o ducă la îndeplinire, dar avea o severă interdicţie de a vorbi despre conţinutul acestei misiuni. Până la urmă s-a dovedit că era vorba de asigurarea din timp a transferării, la Zimnicea[26], a Cartierului general al Impăratului. Şi am avut neşansa ca sarcina acestuia s-o preiau în mâinile mele. S-a mai prezentat la mine şi căpitanul Kvitniţki[27], din artileria de gardă, având funcţie de ofiţer de stat-major. El primise însărcinarea de a aduce până la Dunăre artileria de asediu. S-a dat un ordin şi s-a făcut un drum pietruit pentru a transporta tunurile până la flotila de pe Dunăre. A mai venit la mine şi inginerul – căpitan Ivanov, care fusese trimis în cel mai mare secret în Carpaţi pentru a pregăti, pe Oltul superior, pontoane şi lemn pentru plute. Au mai fost şi medici militari, care culegeau date de ordin sanitar, de asemenea în cel mai deplin secret. Au fost foarte multe probleme şi toate au trecut prin mâinile mele. Toţi primiseră de la Statul-major al <trupelor de> infanterie o recomandare cu un conţinut aproximativ aşa: binevoiţi să vă îndreptaţi acolo şi să treceţi neîntârziat la îndeplinirea însărcinării care v-a fost încredinţată, însă fiţi atenţi, păstraţi cel mai deplin secret.

Temerile iluzorii ale unor indiscreţii ale spionajului străinilor, ale trădării, ne-au dăunat – în mare măsură – obiectivelor noastre, au dus la izolarea extremă a activităţilor noastre, privându-ne adesea de importante avantaje. Cel mai mult m-a afectat pierderea şi ratarea colaborării cu inginerul Iulius[28], cunoscut în Turcia în

[23] Este vorba despre râul Argeş.
[24] *Kotrocekah*.
[25] *Novoselski*, ofiţer rus.
[26] *Zimniţa*, oraş, jud. Teleorman.
[27] *Kvitniţki*. Ofiţer rus, responsabil cu transportul artileriei de asediu la Dunăre.
[28] *Iulyus*, inginer cartograf rus.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

calitate de colaborator-cartograf al lui Kanitz[29] şi pe care l-au respins tocmai din cauza acestor temeri.

Iulius nu numai că ne-a propus un bogat material, cules de el cu ocazia întocmirii hărţii Turciei europene, dar era şi dispus să îndeplinească această muncă, chiar dacă pentru aceasta i-ar fi fost necesar să strângă informaţii pentru complectarea ei chiar la faţa locului. El avea o familie mare şi datorită acestui fapt acceptase oferta turcilor de a lucra ca inginer de drumuri. Datorită faptului că era creştin, a fost îndepărtat din slujbă şi a suferit mari pierderi materiale. Tot ceea ce cerea el era asigurarea <traiului> familiei în Rusia, iar pentru el o răsplată după meritele <arătate>.

Pentru a arăta ce greşeală ireparabilă am săvârşit, refuzând îmbunătăţirea hărţii <acelei> ţări, este suficient să spun că, cu toate eforturile posibile depuse, noi am avut la dispoziţie nişte exemplare foarte puţin satisfăcătoare. Ele fuseseră alcătuite prin informaţii directe obţinute prin recunoaşterea în perioadele anterioare
p. 211 şi // din datele oferite din surse austriece. Pentru a putea folosi aceste informaţii sărăcăcioase, a trebuit să întocmesc şi să tipăresc o culegere cartografică care conţinea drumurile şi trecătorile din zona Balcanilor. Căpitanul Protopopov[30], de la Statul-Major <general> mi-a spus, mai târziu, că fără acest indicator nu s-ar fi putut efectua operaţii de recunoaştere, iar coloana generalului Dandevil[31] n-ar fi reuşit să treacă Balcanii.

Destule probleme am avut şi cu amplasarea unui depozit pentru adăpostirea prafului de puşcă şi a proiectilelor incendiare. După o căutare meticuloasă ofiţerii noştri s-au oprit la o localitate aflată la apus de oraş. S-a aflat însă că în apropiere era un azil de copii orfani, aflat sub protecţia nemijlocită a prinţesei. În aceeaşi zi a venit la mine vicepreşedintele Societăţii locale umanitare şi de Cruce Roşie împreună cu medicul-şef al armatei române[32]. Ei mi-au descris starea de grijă şi disperare a prinţesei pentru viaţa acelor orfani în asemenea culori încât a trebuit să anulez pe loc toate ordinele şi dispoziţiile date şi să merg la locul respectiv însoţit de un reprezentant român. În ziua următoare totul a fost împachetat, aleasă o <altă> localitate şi încheiată o înţelegere cu autorităţile locale. Am avut posibilitatea să trimit la Ploieşti, pe numele prinţului Masalski[33], comandantul artileriei, o telegramă cu următorul conţinut:

„Barăcile pentru depozitul de artilerie vor fi construite de guvernul român, care va executa totul fără condiţii prealabile, lăsând evaluarea <muncii> la dispoziţia mea. Înclin să cred că lucrarea <barăcilor> nu va depăşi zece mii de franci. Dacă derivaţia liniei ferate până la depozit nu depăşeşte de asemenea suma

---

[29] Felix Philipp Kanitz, (1829–1904), antropolog, etnolog şi geograf austriac reputat în epocă, autor al unor studii şi hărţi privind popoarele balcanice.

[30] Protopopov I.V., ofiţer rus.

[31] N. V. Dandevil, general rus, comandant al avangărzii armatei ruse la începutul campaniei din Bulgaria.

[32] Este evident vorba de doctorul Carol Davila (1828–1884), fondator al învăţământului medical românesc în ţara noastră, la acea dată medic-şef al armatei române.

[33] N. V. Masalski, general-maior, comandant al artileriei armatei ruse în campania din 1877–1878.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de zece mii de franci, atunci propun s-o construim, pentru că altfel ne va costa mult mai scump. Vă rog să trimiteți săpătorii pentru construirea de paratrăsnete".

Pot să confirm deplina disponibilitate a guvernului român în a ne ajuta în toate <problemele>. În nici o situație nu numai că nu ne-au refuzat, ci, dimpotrivă, au căutat să vină în întâmpinarea tuturor dorințelor noastre. Au arătat prin aceasta o mare amabilitate. Chiar și pentru o asemenea problemă, ca aceea privind construirea unui depozit pentru adăpostirea cailor, a venit din partea lor propunerea de a se folosi instituțiile lor, ceva de genul unei crescătorii de cai a guvernului. În această problemă am telegrafiat la Ploiești generalului Nepokoicițki[34]. „Pentru construirea depozitului pentru adăpostirea cailor propun ca <generalii> Kritnițki sau <generalul> Derfelden[35] să aleagă un loc la sud de Slatina, pe care guvernul român ne-a propus să fie destinat acestui scop". Pe întreaga perioadă a ofensivei către Dunăre trecând prin România și a constituirii unor baze temporare noi de fapt nu am reușit să efectuăm // îndeplinirea integrală a planurilor de război elaborate p. 212
anterior. Statul major al trupelor active de infanterie a avut în vedere doar Dunărea mijlocie care îi fusese desemnată de la <Sankt> Petersburg pentru alegerea punctului de traversare. Această opțiune urmărea ieșirea în zona șoselei <principale> și pătunderea în cea mai apropiată poziție de Balcanii centrali, unde o serie de trecători mult mai accesibile ar fi permis o trecere mult mai lesnicioasă spre Bulgaria de sud. Acesta era obiectivul principal toate celelalte <acțiuni> îi erau subordonate acestuia. Dar nici această sarcină principală nu a fost pregătită în chipul cel mai sârguinciuos. Ce folos că o grupă de ofițeri de la Statul Major General a analizat, din proprie inițiativă, întreaga desfășurare a unui război ofensiv și s-a adresat generalului responsabil cu operațiile de la Statul-Major, solicitând răbdător instrucțiuni pentru activitatea lor cu totul specială.

Analizând fără patimă esența chestiunii, trebuie să fim de acord că s-au manifestat o mulțime de critici pentru incapacitatea și lipsa de inițiativă a celor implicați în aceste operațiuni. Este posibil ca ei să nu fi dispus de însușiri militare deosebite și chiar să nu fi manifestat în dispozițiile lor o minte echilibrată, cunoștințe și caracter; însă în realitate adevărata vină nu trebuie atribuită oamenilor ci sistemului și organizării treburilor militare. Mai mult ca niciodată, a devenit evidentă necesitatea ca, încă din timp de pace, să putem fi în deplină capacitate de luptă pe toate teatrele de război, în orice situație și mai ales dacă acestea se află la granițele statului. Talente militare au existat, sunt și vor mai fi, însă personificarea lor este variată mergând până la infinit. De aceea, pentru ca aceste calități ale lor să se manifeste liber și să fie și capabile să se manifeste cu o forță deosebită, este necesar ca forma și organizarea <sistemului> să le fie favorabile. Printre altele, deși pentru problemele militare <ale statului> s-a făcut și s-a alocat neobișnuit de mult, ilegalitatea părților nu a dispărut. Spiritul militar la mulți <dintre ei> a pierit cu desăvârșire.

---

[34] Artur Adamovici Nepokoicițki, (1805–1881), general rus, șeful Statului-major al armatei active începând din 1876.

[35] H.V. Derfelden, general de infanterie, membru al Statului-major rus de campanie.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 332

III

Iarna de dinaintea războiului, petrecută de mine la Bucureşti, m-a obligat să mă gândesc mult şi în chip independent la asemenea lucruri, care în mod obişnuit nu mi-ar fi trecut prin cap. Avansat <în funcţie> înainte de mobilizarea armatei, eu m-am concentrat asupra necesităţilor militare presupuse de războiul care se contura în faţa noastră. Dar toate iniţiativele mele au fost paralizate de adânca convingere a vârfurilor armatei în rezolvarea paşnică a unei situaţii extrem de încordate. O asemenea convingere nu se baza pe consecinţele logice pe care le putea avea atmosfera din lumea slavă. De aici refuzul <acţiunii>. Dimpotrivă, în exprimarea directă a politicienilor norii se adunaseră şi presupuneau mai curând furtună decât pace. Însă o anumită trăsătură a caracterului rusesc, ale cărei consecinţe se reflectă în modul <nostru> de viaţă, îl poate duce pe acesta până la ruptură. Te poţi gândi că pentru noi funcţionează un fel de lege nevăzută, pentru ca apoi, cu o forţă deosebită să răstoarne puterea publică sau socială.

În asemenea momente, la începutul lui februarie <1877>, m-am hotărât să-mi aştern pe hârtie gândurile, expuse deja anterior, ca rezultat al familiarizării mele cu ţările slave din peninsula Balcanică pe care am reuşit să le vizitez. Ocupându-mă în ultimii ani dinaintea confruntării cu larga pregătire a războiului, eu am ascuns
p. 333 aceste // cugetări, negăsind posibilitatea de a mă baza pe ele într-o asemenea epocă când totul era străbătut de interesele militare. Mi-am gândit în linişte la acestea şi până la urmă le-am împărtăşit lui N.N. Obrucev. Ministrul de război a considerat util ca ele să fie cunoscute şi de contele Cerkaski[36].

p. 334 [În continuare autorul redă textul scrisorii adresată superiorilor săi privind organizarea în viitor a puterii miliare a Rusiei.

Şi acum, deşi au trecut 35 de ani, eu nu retractez aceste opinii, pe care atunci în acea epocă, nu le puteam susţine pe faţă, în mod deschis. Forma <analizei> a
p. 335 rămas necesară şi în epoca actuală şi în esenţa ei rămâne // corectă. Şi astăzi sunt dispus să recunosc începutul uşor educativ, propus atunci, de iniţiere a organizării popoarelor slave, ca mijloc operativ mai bun care să ducă la crearea unui organism
p. 336 guvernamental ferm. // În acelaşi scop, educând pe alţii şi educându-ne pe noi înşine, ajungeam la un mijloc consolidat de înfăptuire a proiectului. Împrejurările însă s-au complicat. Evenimentele au luat o altă evoluţie, neprevăzută de noi, dar la a cărei desfăşurare am contribuit şi noi nu în mică măsură. Ciudat a fost numai că
p. 337 noi am făcut primii cunoştinţă cu ele. Nu au putut să ne grăbească <acţiunile> // pentru a nu ajunge la alt rezultat.

Noi însă am fost destul de responsabili şi nu am aşteptat pasivi desfăşurarea evenimentelor. Trebuie însă să recunoaştem că nu am manifestat întreaga noastră

---

[36] Vladimir Alexandrovici Cerkaski, aristocrat şi tehnocrat rus (1824–1901). Contele Cerkaski a fost însărcinat (între 1861 şi 1873) cu urmărirea aplicării reformei rurale în Imperiu. În timpul războiului din 1877/78 a fost responsabil cu organizarea spitalelor militare şi cu activitatea de Cruce Roşie. Despre activitatea sa în această ultimă calitate se fac menţiuni în „Familia", an XIII (1877), 3/15 iulie, p. 323.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

energie şi întreaga noastră voinţă, dar glasul ne-a fost totuşi ferm şi nu ne-am ascuns în ape tulburi.

Mi s-a întâmplat totuşi să mă confrunt cu o situaţie delicată în relaţiile cu o persoană cu care aveam raporturi bune. Este vorba de relaţiile pe care le-am stabilit cu Ion Brătianu, preşedintele Consiliului de miniştri al tânărului stat român reunit. Începutul acestor <relaţii> a fost determinat de turnura evenimentelor, ca şi de modul nostru de organizare. Aşadar care a fost ideea principală care a stat la baza relaţiilor noastre? Aceasta a fost unitatea scopurilor şi respectarea intereselor reciproce. Nu acesta este adevărul? Exprimarea <concretă> a acestei idei a fost înfăptuită prin convenţia militară încheiată cu el.

În aer plutea încă ruşinea, adusă nouă de acea decizie a Congresului de la Paris care rupsese partea sudică a Basarabiei din teritoriul statului[37]. Este de aceea, lesne de înţeles faptul că atenţia generală era îndreptată în această direcţie şi că în prevederile convenţiei ar fi trebuit să figureze anticiparea acestei probleme capitale. Patrioţii români respirau liniştiţi, fiind siguri de respectarea integrităţii teritoriului lor. Însă esenţa chestiunii nu consta în reîncălcarea teritoriului României. Pentru toată lumea era cât se poate de clar că un stat atât de puternic precum Rusia nu putea să nu urmărească restabilirea prestigiului său în deplină claritate şi în toate relaţiile. De aceea românii ar fi înţeles toate acestea, pricepând clar că recompensa unei compensaţii teritoriale ar fi depăşit pierderile; căci dacă noi suntem grijulii cu orgoliul nostru, atunci trebuie să respectăm şi sentimentele celorlalţi. Ar fi fost desigur necesar un mesaj sau o adresare delicată şi n-ar mai fi refuzat nici aceia care, în temeiul atribuţiilor funcţiei lor, îi conduc pe toţi şi pe toate.

Odată cu trecerea armatei peste Dunăre, am părăsit Bucureştii, iar legăturile mele cu guvernul român s-au rupt. La începutul lui august <1877> am fost însărcinat de conducătorul suprem, marele Duce <Nicolae> cu cooperarea cu sârbii. La Belgrad ajungeau zvonuri despre relaţiile din ce în ce mai tensionate cu guvernul român[38]; eu însă nici nu mă gândeam că aceste relaţii vor ajunge vreodată la o ciocnire deschidă. Premize serioase în acest sens nu existau, iar episodul care provocase mânia zilei – restabilirea graniţei noastre pe Dunăre putea să se acutizeze, dar nu putea duce în nici un caz la ruptură. Peste un an, la Berlin[39], la mijlocul lui iunie, totul a devenit pentru mine şi mai clar. În toiul şedinţelor congresului, delegaţii români au fost admişi să-şi expună dorinţele, iar peste // p. 338
câteva zile, mi-a parvenit cartea de vizită a lui Ion Brătianu. Am fost foarte bucuros de revederea cu el şi în aceeaşi seară am avut o conversaţie, în termeni paşnici, despre evenimentele din timpul despărţirii noastre. Excesiv de liniştitul Brătianu şi-a aprins ţigara, fără a se grăbi şi a expus în chip succint faptele care îl tulburaseră.

„Vă amintiţi – mi-a spus el – cât de mult m-a frământat problema teritorială, cum mi-a adâncit grijile, în ciuda optimismului general instalat după încheierea

[37] Este vorba de decizia din 18/30 martie 1856 a Congresului de pace de la Paris.

[38] N.I. Bobrikov are în vedere aici, tensionarea relaţiilor dintre autorităţile române şi armata rusă care încă staţiona în Muntenia şi Moldova în primăvara lui 1878.

[39] Este evident vorba de Congresul de pace de la Berlin (iunie 1878) care a stabilit reglementarea relaţiilor dintre beligerante şi a reaşezat relaţiile internaţionale pe continent.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

convenției militare. Am găsit siguranță în baronul Stuart, dar n-am putut-o consolida după aceea. Chiar promisiunea cancelarului dv. de stat, care era foarte implicat în activitatea diplomatică, nu a putut să mă liniștească pe deplin".

„Am hotărât atunci să mă adresez izvorului puterii, împăratul Alexandru al II-lea[40], și în acest scop m-am dus la Gorni Studen[41], însă aici nu am avut succes și am fost liniștit de persoanele apropiate suitei suveranului; ele s-au abținut să răspundă la această chestiune. În acel moment mi s-a părut că ar fi lipsit de delicatețe să întreb despre o problemă, stipulată deja în convenție. Acum mă căiesc, deoarece sunt astăzi pe deplin convins că acolo <la Gorni Studen – n.n.> aș fi primit o decizie, un răspuns la chestiunea care mă chinuia. Oricum ar fi, în ceea ce mă privește eu am întors întregul curs al politicii interne potrivit cu atmosfera care era atunci. Ce am putut să fac după aceea, când am fost nevoit să aduc la cunoștința Camerelor cerința Dumneavoastră privind anexarea <sudului Basarabiei>? Dacă aș fi fost prevenit din timp, probabil că aș fi reușit să pregătesc opinia publică și să obțin îndeplinirea acesteia pe fondul unei liniști generale. Dacă m-aș fi plasat pe poziția de susținere a cererii Dvs., puterea mea s-ar fi prăbușit inevitabil și ar fi revenit elementelor cele mai extremiste. Forțat de împrejurări, a trebuit să cedez pe moment în fața torentului pasiunilor, pentru a-l putea stăpâni treptat și a asigura ordinea de stat".

Cuprins de o puternică emoție, Brătianu s-a ridicat și cu un glas întretăiat a continuat: „Mă învinuiesc de inconsecvență, de trădare, de perfidie. Toate acestea sunt epitete foarte tari, însă toate aceste insinuări nu duc până la urmă la haos în treburile <statului>? Puteți să mă judecați, căci Dvs. știți tot adevărul și eu pun bază pe judecata dvs".

După destăinuire a urmat reacția. El s-a așezat într-un fotoliu și deodată un torent de lacrimi a început să-i curgă pe obraz. Acesta este purul adevăr, neînfrumusețat și pe deplin real. În fața mea se afla un patriot ardent, care-și pusese întreg sufletul în slujba cauzei sale. De-am avea și noi mai mulți ca el!

Cu totul alt caracter au avut relațiile mele cu principele Carol. Păstrându-și originea princiară (provenea din casa prusacă a Hohenzzolernilor) el a fost mereu și
p. 339 în toate împrejurările de o corectitudine // exemplară, dar totodată amabil și uneori chiar prevenitor. Fiind interesat de situația politică contemporană, în particular din punct de vedere militar, mă invita adesea să discut cu el pe teme militare. El avea desfășurată pe două mese o hartă amănunțită a zonei Dunării cu localitățile aferente, iar pe ea eu precizam informațiile care aveau importanță pentru operațiunile militare. Prințului trebuia să-i prezinți lucrurile corect, iar el te asculta cu o atenție neobișnuită. Curiozitatea sa era fără margini, adesea solicitându-mi părerile proprii și anticipările pentru viitor. Era extrem de atent la aceste lucruri, deși eu i-am explicat Înălțimii Sale că acestea sunt doar gândurile mele expuse în mod liber și nestânjenit. Uneori, la acestea, el făcea mici observații sau mă corecta, nu atât din cauza originii sale nobile, ci doar din dorința de a fi în contradictoriu cu mine. În ceea ce privește operațiile militare care urmau să se desfășoare și

[40] Alexandru al II-lea Romanov, împărat al Rusiei (1855–1881).
[41] *Gorni Studen*, localitate în Bulgaria, în zona centrală a munților Balcani.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

participarea la acestea a trupelor românești, noi am elaborat diferite planuri. El înclina cel mai mult spre o acțiune independentă <a acestora> în Oltenia[42], acoperind astfel flancul nostru drept în timpul înaintării spre Dunăre. În ceea ce mă privește eu aș fi preferat că tânăra armată română să rămână în rezervă, având însărcinarea de a supraveghea cetățile. Totuși aceste discuții aveau mai curând un caracter academic întrucât la propunerile noastre Statul Major a manifestat o atitudine destul de neutră și la acea vreme nu a considerat necesar să se pronunțe în favoarea vreuneia din părți. Această indiferență nu știu dacă s-a produs din cauza lipsei de timp, însă mă gândesc mai curând că în perioada de dinaintea războiului nici nu s-au gândit la ea, iar acum efectiv nu știau cum s-o abordeze.

Aceste audiențe au fost totuși stânjenitoare pentru mine. Se cerea punctualitate și se putea întâmpla ca la două sau două și jumătate să se audă clopoțelul de primire – semnul pentru invitația zilnică pentru mine la cabinetul prințului, iar eu în momentul acela eram ocupat!

Trebuie să mai adaug la aceasta și necesitatea ca de fiecare dată să fiu îmbrăcat în frac, asta în condițiile în care, cu aprobarea comandantului suprem, eu adusesem la București o vestimentație civilă, pentru a nu atrage atenția. Pot spune doar că prințul era excesiv de formal, cerând respectarea etichetei și protocolului. Iată de ce, atunci când, la declararea războiului Cartierul General a fost transferat la Ploiești, iar prințul mi s-a adresat cu rugămintea de a fi dispensat de obligațiile obișnuite și a rămâne doar la dispoziția lui personală, eu i-am propus ca în acest caz să își îndrepte preferința // p. 340
către colonelul Dohturov[43] de la Statul Major, cavaler al ordinului „Sfântul Gheorghe".

Înclin să cred că prințul a fost mulțumit de colaborarea cu mine, deoarece am fost destul de scrupulos în îndeplinirea obligațiilor și destul de organizat atunci când acestea propuneau contacte cu teatrul de operațiuni. <Prințul> a apreciat în mod corect Dunărea ca o linie de apărare și a evaluat obiectiv importanța cetăților fortificate de turci și rolul lor în desfășurarea operațiilor militare. În ceea ce privește conducerea trupelor, aici este evident că el a practicat-o, în fiecare an, la manevre, unde eu și el eram vechi cunoștințe. De aceea, atunci când a devenit rege și s-a aflat pentru o scurtă vizită la Peterhof[44], a dorit să mă revadă. Majestatea s-a m-a prezentat atunci, împreună cu fratele Înălțimii Sale, iar <regele> Carol a găsit că mă schimbasem foarte mult. După exprimarea sa, „mă împlinisem foarte mult".

N-aș putea să nu amintesc, cu specială recunoștință, de atitudinea ospitalieră a agentului nostru diplomatic, baronul Dimitri Feodorovici Stuart. La mesele pline de bucurie și de bună dispoziție se adunau oameni apropiați prin sânge, prin serviciu și prin inima lor. Chiar dacă avuseseră loc momente dificile, neplăceri administrative sau civile, barometrul domestic arăta aici permanent „timp frumos"[45]. Spiritul caustic neașteptat, ca și umorul natural și improvizațiile spontane ale baronului goneau grijile până și celui mai încrâncenat pesimist. În particular, el era inegalabil când // tuna împotriva Occidentului și cerea un zid p. 341
chinezesc la granița noastră apuseană. Răul cel mai mare pentru Rusia îl constituia – după el – existența marilor puteri și „asta numai pentru că rușii s-au învățat să

[42] Malaia Valahia (în *Original*).
[43] *Dohturov*, ofițer rus detașat la Statul-major.
[44] Reședința de vară a țarului Alexandru II, lângă St. Petersburg.
[45] *Beau-temps*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

călătorească peste graniță. Este comod să fii frate cu ei, dar și mai bine ar fi să nu calci pe acolo". Patosul său cu totul original poate fi cu greu explicat, dacă este făcut dintr-o reală convingere sau este numai ceva de fațadă.

Dacă mie, în postul meu, mi-a fost destul de greu, lui, în mod sigur, i-a fost de zece ori mai greu. În perioada de dinaintea declarării războiului, ca și în perioada care a urmat, agenția noastră diplomatică a fost locul unde s-au concentrat cele mai diferite interese politice și militare și unde toți s-au adresat în cele mai variate probleme legate de încurcături în viața civilă. Bietul Dimitri Feodorovici de câteva ori pe zi se lua cu mâinile de cap și își petrecea cea mai mare parte a timpului la masa de scris într-o interminabilă corespondență cu șeful Statului-Major al armatei active. Nu mai știa cui să se adreseze și pe cine să asculte mai întâi. Soseau aici reprezentanții tuturor compartimentelor militare, împuterniciți ai diverselor societăți civile sau de binefacere, corespondenți ai revistelor și jurnalelor noastre și ale celor străine, agenți ai unor companii și firme comerciale. Însă ca membri permanenți ai micii noastre comunități rămâneau funcționarii cu însărcinări diplomatice Kozarinov, Neaga și Zolotariov, împreună cu P.D. Parensoh și inginerul Izmailov, specialist în căi de comunicație. Existența noastră se desfășura într-un ritm intens și zilele se scurgeau foarte repede, aducând noi și noi evenimente ca într-un caleidoscop, dar viața de familie a rămas patriarhală. Cel mai adesea, înainte de micul dejun și de prânz, vedeam apărând chipurile copiilor lui Stuart, Volodia și Kolea, iar în fața lor micuța Marusea. Toți își rosteau rugăciunea cu un glas scăzut.

O mare înviorare era adusă în viața noastră cotidiană de venirea a diverși activiști și corespondenți, în special N.N. Karazin[46], dar rânduiala noastră obișnuită a fost dată peste cap de sosirea cancelarului de stat[47].

– „Ați văzut – spunea cineva dintre noi cu puțin înainte de prânz – el, Karazin a fost martor ocular al scufundării lui „Lütfucellil" de către Dubasov și Șestakov[48], și mai mult decât acesta a reușit să contureze și câteva schițe ale viitorului său tablou". Spre satisfacția generală, o asemenea presupunere a fost confirmată pe deplin după felul al doilea. De altfel nu poți să-ți dai seama de greutățile vieții de corespondent dacă nu le privești prin proprii ochi.

O dată cu sosirea venerabilului cancelar toți așteptam decizii ferme ale celor
p. 342 mai arzătoare probleme, a căror abordare nimeni // nu îndrăznea să o facă frontal. Însă pe toate fețele, în locul ridurilor au apărut zâmbete liniștitoare. Șeful aparatului diplomatic nu a considerat necesar să-și bată capul cu probleme serioase, s-a arătat binevoitor cu toată lumea și, foarte curând, a început să fie atras de viața urbană care clocotea pe străzile Bucureștilor.

Baronul <Stuart> a discutat cu mine în sensul de a-i îngădui să-l roage pe cancelar să-mi atribuie postul vacant de agent diplomatic la Belgrad, dar eu nu eram încă hotărât.

---

[46] Nicolai Nicolaevici Karazin, pictor și scriitor rus (1842–1908). În timpul luptelor din Bulgaria Karazin a însoțit armata rusă în calitate de corespondent al revistei „Novîi Mir" și pictor de campanie.

[47] Este vorba desigur de cancelarul M. D. Gorceakov (1798–1883), ministru de externe al Imperiului Rus (1856–1882).

[48] Este vorba de episodul petrecut la 29 apr./12 mai 1877, în fața Brăilei, când canoniera românească „Rândunica" (pusă de Statul major român la dispoziția armatei ruse și comandată de cei 2 ofițeri amintiți) a scufundat monitorul turcesc „Lutfucellil".

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

FLORENCE K. BERGER

(1850–?)

În ciuda informațiilor extrem de precise pe care ea le oferă și care sunt intens folosite în literatura de specialitate dedicată relatărilor de călătorie, nu se știe nimic despre viața celei care a fost Florence K. Berger. Chiar și lucrarea sa este lipsită de prefață, postfață sau detalii legate de motivația voiajului, de cercul de prieteni sau de cunoștințe. Însă, reiese în mod clar că a fost în capitala României în anul 1876 și că a întreținut o relație cel puțin cordială cu Hussey Crespigny Vivian (1834–1893), baron, agent diplomatic și consul general al Angliei la București (1873–1876).

Speculațiile conform cărora s-ar fi născut purtând numele de Twiss, ar fi soția lui François Charles Berger și ar fi fost în spațiul românesc în perioada 1869–1870, înainte de nașterea unicului fiu[1], nu se verifică în totalitate. Dacă am porni de la arhivele engleze, liber accesibile astăzi, există trei înregistrări care pot induce în eroare. Prima, cea din arhivele orașului Londra, asupra botezului unei Florence Twiss, în 1857. A doua, a căsătoriei din decembrie 1868 dintre François Charles Berger și Florence Twiss în cartierul londonez Lewisham. A treia, din recensământul realizat în 1871 în care, pentru casa de la numărul 135 din parohia Paddington, Londra, sunt menționate numele a doi soți: Francis Charles Berger, 30 ani, negustor născut în Franța, căsătorit cu Florence K. Berger, 21 ani, născută Biggleswade, în Berdfordshire, Anglia. Cei doi au un fiu în vârstă de un an, Francis. Dacă am lega cele trei informații am observa că nu poate fi vorba de aceeași Florence. Pentru că – admițând că s-a născut în 1857 și o cheamă Twiss –, la data căsătoriei ar fi avut 11 ani, iar la cea a călătoriei în România, 19. Singura înregistrare posibilă rămâne a treia, Florence K. Berger, născută Biggleswade. Primele pagini ale relatării indică posibilitatea prezenței ei în România în 1869, nouă ani mai devreme.

În continuarea încercării noastre de a-i contura un profil, remarcăm vastele cunoștințe de care dă dovadă autoarea, indiferent de domeniul discuției: poezie, istorie, mitologie etc. În special cu trimitere la spațiul francez, referințele sunt semnificative și ajută în privirea comparativă, mereu prezentă; de asemenea, interesul pentru situația financiară a României și a raportului dintre cheltuieli și investiții. Ultimul capitol al lucrării, neintrodus în volumul de față și intitulat *Doine* (p. 247–294), reprezintă preluarea, discutarea și traducerea unor poezii din opera lui Vasile Alecsandri, din literatura populară (Miorița) sau chiar cu referire la horă, ca dans. Pentru a putea face acest lucru și a oferi detaliile pe care le găsim în lucrarea sa, credem că, pe lângă o cultură solidă, Florence K. Berger a avut parte și de o viață socială activă, mereu la curent cu ceea ce se întâmpla în societate. Pline de bunăvoință, rândurile sale rămân totuși critic-acide, la fel ca și în cazul altor călători englezi. București este orașul plăcerilor lumești în aceeași măsură în care rămâne un oraș al contrastelor, al haosului și mizeriei. Ea începe să întrevadă orânduiala abia după 1866, dar nici pe plan instituțional lucrurile nu stau bine, Florence K. Berger consemnând fraudele și nenumăratele împrumuturi neacoperite. Țăranii continuă să o ducă prost, reformele se lasă așteptate în implementare. Astfel, România călătoarei engleze este încă una în tranziție, care așteaptă ca oamenii politici să o călăuzească în direcția cea bună.

Informații despre ea și relatările despre spațiul românesc se regăsesc la Adriana Dana Listeș Pop, *Romania in English Travel Literature. From a winter in the city of pleasure to the way of the Crosses* în „Journal of Romanian Literary Studies", Cluj-Napoca, no. 5/2014, p. 577–583; Carmen Andraș, *Travelling between Metaphores: British Representations of Bucharest at the crossing of the 19th and 20th centuries*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „Gheorghe Șincai", Târgu Mureș, XIII/2010, p. 77–88 și Jennifer Speake, *Literature of Travel and Exploration: An Encyclopedia*, vol. I, London, Taylor & Francis, 2003.

---

[1] Tudor Cireș, Simona Lazăr, *București 555. Florence K. Berger: „Un oraș trândav, vesel, monoton"*, în „Jurnalul Național", 11 septembrie 2014.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

O iarnă în orașul plăcerilor sau viața la Dunărea de Jos[2]

p. 21

Pe Dunăre

(De la Pesta la Giurgiu[3])

p. 22 Am ajuns la Orșova[4], unde trebuie să schimbăm // vasele. Ne luăm la revedere de la micul și veselul nostru căpitan, a cărei politețe calmă și curtoazie constantă a reușit atât de mult să facă orele lungi să treacă mai ușor. Ne strângem cu toții mâinile și plecăm cu un sentiment reciproc de regret, sincer, cel puțin din partea noastră. Ne înghesuim până la vamă și ajungem la celălalt vas care ne așteaptă cu motorul cu abur pornit. Și pe măsură ce urcăm scările abrupte spre puntea superioară, privirea ne cade pe ofițerii vasului pe care nu-i vom uita niciodată.

Ce cuvinte te poi descrie pe tine, Gyp, cel mai politicos dintre terrieri, cu părul tău mătăsos și gri, căzându-ți peste frunte ca la o doamnă și ascunzând parțial ochii cei mai blânzi, întunecați și încrezători pe care i-a privit un om în căutarea protecției – cu picioarele din spate puternice, cu părul bine tuns precum la un leu, și zgarda de bronz din jurul gâtului, despre care legenda spune că aparținuse <câinelui> celui mai tânăr dintre căpitani, care citea un roman cu fața aplecată
p. 23 peste cartea sa! Ce pană poate să te descrie stând pe pod în locul stăpânului tău, // scrutând cu privirea ta rapidă noii pasageri și câteodată dând glas unui lătrat de bun venit când vezi o figură care îți face plăcere? Călătorind legi multe prietenii care sunt menite să nu supraviețuiască timpului, dar ne vom aminti mult timp de tine dragul nostru patruped, călător și tovarăș la bordul vasului.

Înainte de lăsarea serii, am ajuns la Turnu Severin[5] și acolo <am văzut> celebrele ruine ale podului roman, cunoscute în întreaga lume, pe care am tânjit să le vedem în aer liber – marele pod care, după spusa lui Marsigli[6], măsura trei sute de picioare[7] în lungime. În acest punct, curentul, acolo unde zona adâncă a râului, asemănătoare lacului, se transformă dintr-o dată într-o albie între vârfurile înalte ale munților, curge încet și regulat. Pe măsură ce ne lăsăm purtați printre valurile

---

[2] Florence Berger, *A winter in the city of pleasure or life on the Lower Danube* by ~. London, Richard Bentley & Son, 1877.

[3] *Giurgevo.*

[4] *Orsova*, oraș, jud. Mehedinți

[5] *Turnu-Severin.*

[6] Luigi Ferdinando Marsili cunoscut și sub numele de Marsigli (1658–1730), conte italian, călător, savant și om politic. Lucrarea la care se face referire în text este *Danubius Pannonico-Mysico. Observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus*, 6 vol., Haga, 1726.

[7] Unitate de măsură pentru lungime, egală cu 30, 48 cm.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

calme şi printr-un rest de stâncă ce aminteşte ridicarea minunatei lucrări a lui Traian[8] pe care Hadrian[9] a dărâmat-o piatră cu piatră, imaginaţia ne trimite către structurile admirabile ale antichităţii din această parte de lume, o porţiune care a sfidat // gheaţa şi potopurile a şaptesprezece secole. Printre culorile schimbătoare p. 24
ale norilor de la apusul soarelui vedem podul lui Traian, aşa cum se ridică din planul lui Apolodor din Damasc[10]. Vedem marile arcuri, de o sută de picioare, sprijinite pe piloni tăiaţi, laţi de şaizeci de picioare şi de o sută cincizeci picioare în înălţime, cuprinzând întreaga întindere a râului şi încurajând comunicarea între ţărmuri. La sfârşitul fiecărui capăt sunt două careuri, unde generalii împăratului îşi puneau soldaţii să se încalţe înainte să plece să înăbuşe revolta barbarilor turbulenţi. În jos, dinspre Porţile de Fier, vârtejul apelor aproape că seamănă cu tropăitul unor legiuni îndepărtate, iar vocile şoptite seara ale celor care merg de-a lungul ţărmului sună asemenea unui zumzet calm al unei tabere dens populate.

În dimineaţa următoare, devreme pe punte, am văzut soarele ridicându-se deasupra dealurilor româneşti şi nimic altceva decât munţi oriunde ne întorceam. În dreapta sunt Balcanii, un lanţ continuu de coloşi acoperiţi cu păduri, cu contururile bine ascuţite îndreptate împotriva cerului, pe măsură ce se depărtează // de Porţile p. 25
de Fier şi se apropie de Marea Neagră, iar la nord se ridică falnici Carpaţii, depăşindu-şi rivalii în măreţia venerabilă. Două creste foarte înalte care împrejmuiesc Bulgaria şi România, realizând un amfiteatru grandios, în care hoarde succesive de barbari au apărut pentru prima oară pe scena Europei, pentru a deschide seria dramelor sângeroase, mereu altele. Aici, pe aceste câmpii ale Dunării de Jos, marile armate ale lui Cirus[11] s-au topit ca zăpada în faţa săgeţilor sciţilor; aici Alexandru cel Mare[12] a luptat cu barbarii neînfricaţi şi tot aici, mai târziu, mii şi mii de cadavre au îmbogăţit solul cu oasele lor, în războaiele dintre Semilună şi Cruce.

Mai jos, Dunărea, după ce a primit marile râuri ale Ungariei, şi a biciuit cu şuvoaiele sale nenumărate Alpii Tirolezi[13] şi Alpii Norici[14] se odihneşte sub Porţile de Fier precum un titan obosit, coborând spre ocean un mare, tăcut şi maiestuos râu.

Pe măsură ce avansăm, munţii scad în înălţime, // iar ţărmurile româneşti p. 26
devin joase, nisipoase şi sterile, cu mici dealuri maronii ici şi colo, punctate cu puţină verdeaţă. <În drum întâlnim localitatea> Cetate[15] şi regiunea sa înconjurătoare, uscată şi dezolantă; Vidin,[16] cu fortăreţele sale provocatoare; iar spre seară, primele

---

[8] Marcus Ulpius Nerva Traianus (Traian) (53–117), împărat roman (98–117).

[9] Publius Aelius Traianus Hadrianus (Hadrianus) (73–138), împărat roman (117–138).

[10] Apolodor din Damasc (60–125 d. Hr.), arhitect, inginer şi sculptor roman de origine siriană.

[11] *Cyrus*. Cirus II al Persiei (600/576–530 î.Hr.), fondatorul Imperiului Ahemenid (550–330 î. Hr.), care cuprindea teritorii din Libia, Grecia, Bulgaria, Pakistan, Sudan, Caucaz şi Asia Centrală, cucerit ulterior de Alexandru III al Macedoniei.

[12] Alexandru III al Macedoniei (Alexandru Macedon, Alexandru cel Mare) (356–323 î. Hr.), rege al Macedoniei, fondator al unui imperiu care se întindea de la Dunăre până la hotarele sudice ale Egiptului şi de la Marea Adriatică până la Ind.

[13] Lanţ muntos care face parte din categoria Alpilor Orientali.

[14] Lanţ muntos care se află în Italia şi Austria.

[15] *Cetate*, sat, com., jud. Dolj.

[16] *Widdin*, oraş, Bulgaria.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

câteva acoperişuri roşii din satele liniştite bulgăreşti, cuibărindu-se printre copaci, aproape precum casele ţăranilor englezi, în ciuda minaretelor zvelte, ce îşi înalţă degetele albe către cerul înnorat, trădând faptul că ne aflăm în apropierea unei alte
p. 28 religii şi a unor alte legi. (...) //

Zilele se scurg în acelaşi fel molcolm, lipsit de evenimente ca şi cele de dinainte. Începem să credem că punţile vasului reprezintă habitatul nostru local şi că suntem meniţi să ne petrecem restul zilelor urcând şi coborând pe Dunăre şi
p. 29 luând cafeaua cu căpitanul. Facem // multe opriri de-a lungul ţărmului românesc, unde luăm ţărani în şube[17] din piele de oaie, cu căciuli frigiene din lâna de miel, cu părul căzându-le pe umeri şi cu profil roman clasic; popi[18] cu căciula lor înaltă şi neagră şi roba lungă a Bisericii Ortodoxe, cu mustăţi şi bărbi şi, în marea lor majoritate, având un aer de autoritate deoarece aceşti preoţi sunt aleşi – nu pentru calităţile lor intelectuale (ei sunt la fel de ignoranţi precum ţăranii care îngenunchează în faţa lor şi le sărută mâinile) – ci după înfăţişarea pe care o prezintă; femei de la piaţă cu fuste groase şi scurte, cizme bărbăteşti şi basmale colorate pe cap, care vin la bord cu multe găini nenorocite legate de picioare, balansându-se de umerii lor, cu capul în jos. De pe malul bulgăresc luăm multe personaje serioase cu fesuri roşii şi câţiva oameni obişnuiţi, care au turbane pe capetele rase. În cele din urmă ajungem la Ruse,[19] unde atât fesul cât şi turbanul ne părăsesc; iar apoi navigăm încet de-a lungul râului de pe partea bulgărească pe cea
p. 30 românească, urmând firul nostru prevăzător printre insulițele împădurite // şi înspăimântând berzele graţioase, cu picioare lungi atunci când îşi fac toaleta de seară pe ţărmurile mlăştinoase şi mocirloase.

Aici este Giurgiu cu turnul său cu ceas, deschis, pătrat şi înalt, şi aici este locul în care coborâm. După multe strângeri de mână reciproce şi plecăciuni către tovarăşii noştri de drum, care merg spre halte aflate mult mai la est, dar şi după o îmbrăţişare pătimaşă pentru Gyp – care suportă despărţirea cu un calm rece, îndoliat şi pare că vrea să ne transmită că dacă datoria nu l-ar ţine pe vas, cu plăcere ne-ar urma – ne adunăm toate bunurile şi păşim pe pământ românesc.

Într-o altă oră gonim pe calea ferată ce ne va duce la Bucureşti până la ora cinei. Ce călătorie îngrozitoare era acum şapte ani de pe marginea râului şi până în capitală! O căruţă[20] de lemn, fără nici un singur cui sau urma vreunui arc, accidentându-se pe deal şi în jos, spre vale; o cireadă de animale neîngrijite în hamuri din frânghii; băieţi cu poşta ţipând cu mai puţină înţelegere faţă de gâturile
p. 312 pasagerilor decât faţă de ale lor; şi // nori de praf care te îneacă într-un mod categoric, toate erau mizerii pe care trebuia să le înduri pentru opt sau nouă ore. Iar dacă se întâmpla să fie iarnă, sania ta putea să fie îngropată într-o furtună de zăpadă – caii tăi să cadă într-o râpă, cu grupuri de lupi care să te urmărească hăulind – sau puteai să fii prins din cauza vremii potrivnice într-o mică staţie de poştă timp de două sau trei zile, fără whisky în sticlă şi nimic de mâncat decât porumb.

---

[17] *jubas*.
[18] *popas*.
[19] *Rustchuk*, oraş, Bulgaria.
[20] *carutza*.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Aşa încât, pe când ne înfofoleam în pledurile noastre şi priveam copacii şi bordeiele cum se îndepărtau încet, am şoptit o binecuvântare către George Stephenson[21]. //

Bucureşti

Bucureşti este Bucureşti şi drept urmare nu se aseamănă cu niciun alt loc din lume. Tot aşa cum un român este un român, fără nicio asemănare cu un turc, bosniac, galiţian, sârb, muntenegrean sau grec.

Nu este nici estul şi cu atât mai puţin vestul. Vezi asta imediat căci, deşi bancherul tău îţi dă lire pentru scrisoarea de credit, te uiţi degeaba după minarete şi femei cu văl din pânză albă ceruită. Nu se găseşte nici grăsime, nici carne de pasăre şi nici buna scrumbie afumată. Poţi să iei bragă precum un bulgar, şerbet ca un musulman, bere ca un student german sau un mic Bordeaux precum un burghez din Paris. Poţi să-ţi iei cina // şezând pe o sofa cu ospăţul tău pe o mică masă turcească p. 36
rotundă, joasă, nu mai înaltă de o palmă, sau poţi benchetui pe lemnul de mahon aflat pe rotile. Poţi să mănânci un *haliske* turcesc, un pilaf rusesc, paprica ungurească sau chiar biftecurile în sânge ale „perfidului Albion". Poţi să te rostogoleşti pe un divan într-un mod încântător şi boem sau poţi merge la culcare într-un mod auster şi cuviincios între o pereche de cearceafuri cu o cuvertură matlasată cu puf de eider[22] şi şină cu talpă de alamă. Apa pentru ras poate fi adusă de un *garçon* francez spilcuit, de un chelner suedez stângaci, de un albanez scânteietor sau de un *rândaş*[23] maghiar cu cercei de aur sau chiar de un *jäger* în haine de vânătoare şi cu un mănunchi de pene albe cum se întâmplă la Înălţimea Sa, Marele Duce de Katzenbuckel[24]. Dacă mergi în trăsura ta elegantă ce ţi-ar face cinste şi în Bois <de Boulogne>, caii tăi s-ar putea împiedica până la genunchi în gropile care se deschid pe drum şi te pot băga într-o pagubă serioasă cu arcurile de firmă. Dacă oboseşti să fii zdruncinat, lovit şi ciocnit şi eşti destul de grăbit încât să cobori şi să mergi, te poţi afunda până la capătul // cizmelor tale lăcuite într-un praf p. 37
alb, în zăpadă, în baltă sau în mocirlă, în funcţie de anotimp. Poţi să ai o conversaţie poliglotă în salonul tău într-o duzină de limbi diferite, pentru că aici sunt oameni de toate naţionalităţile, de la moscoviţii cu abilităţi lingvistice la americanul simpatic, de la grecul măsliniu la teutonul cu părul strălucitor; sau poţi să sporovăieşti în *romanỵ* cu ţiganii lângă taberele lor. Poţi să-ţi pierzi venitul pe

---

[21] George Stephenson (1781–1848), inginer englez care a construit prima cale ferată folosind locomotiva cu aburi, pe ruta Liverpool–Manchester, inaugurată în anul 1830.

[22] Un soi de raţă care trăieşte în Spizberg, China, Rusia, Canada, al cărui puf permite includerea aerului în interior, ceea ce-l face foarte confortabil. Puful este cules din cuiburile raţelor şi este foarte scump.

[23] *Rendaş*, aici cu sensul de servitor.

[24] Katzenbuckel este un vulcan stins cu o înălţime apreciabilă (626 m.), din regiunea Odenwald, Germania. A fost considerat un punct de frontieră pentru Marele Ducat de Baden (1806–1918). La data călătoriei şi a consemnării, Mare Duce era Frederick Wilhelm Ludwig de Zähringen (1826–1907), care a condus sub numele de Frederick I (1856–1907).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

un an în băile de sănătate[25] de după prânz sau poți să joci *bezigue*[26] cu compatrioții tăi pentru dragoste și dulceață[27].

Sunt de toate, pentru toate gusturile[28]. Viața în București este ușoară și este plămădită din obiceiurile multor spații. Aici, în vechea capitală a fanarioților și a domnilor, a sunat ultimul cuvânt al civilizației occidentale, iar novicele își face prima intrare inițiatică în trândăvia orientală și luxul efeminat. Un oraș inert, vesel și monoton, cu străzi pavate prost, care sunt un martiriu pentru om și animal și care nu dă vreun semn, oricât de vag, al vreunei vieți intelectuale stimulante la nivelul
p. 38 societății. // Sunt vreo sută de croitorii, saloane pentru coafat și case de modă la o singură vitrină de librărie. Tânăra Românie[29] își împodobește degetele, își înfrumusețează persoana și aruncă învățătura acolo unde Othello a trimis medicamentul, „la câini''. Și dacă vei intra în acea librărie singuratică vei vedea zeci peste zeci din acele romane morbid de triviale – care pot fi create doar de mintea nesănătoasă a unui parizian care trăiește de pe urma absintului și își petrece timpul liber la morgă – la un singur <exemplar> din Goethe[30] sau Schiller,[31] tradus în românește de vreun student ambițios ce tânjea la mai bine.

Pentru că este destul de izolat de marele drum care traversează continentul de la Paris la Stambul[32], niciun călător nu vine la București din curiozitate sau din dorința de a se distra. Nu sunt temple ca pe Acropole, nici ruine precum casa edilului Pansa[33]; nici palate ca Pitti[34], Ufizzi[35] și Farnese[36]; nici fresce precum Capela Sixtină[37]; nici exemple perfecte ale unei arte pierdute precum ferestrele
p. 39 colorate ale domului din Köln. Nu este // nici o clădire a Operei precum se întâmplă pe Bulevardul Capucinilor[38] sau aproape de Opernring[39]; nici cafenele ca la Napoli; nici corida ca în Sevilla; nici dervișii dansând cum întâlnești la Pera[40]; nici patinoare sau cluburi de polo precum în Londra. Toți străinii sunt ingineri,

---

[25] *bac de santé*.

[26] *bésique*. Joc de cărți de origine franceză pentru două persoane.

[27] *dulçeatza*.

[28] *Il y en a pour tous les goûts*.

[29] *Roumania*.

[30] Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), poet, gânditor, om de știință german, una dintre cele mai importante personalități ale culturii universale.

[31] Johann Christoph Friedrich von Schiller (1759–1805), poet și dramaturg scriitor german, personalitate a culturii universale.

[32] *Stamboul*.

[33] Casa lui Gnaeus Allieus Nigidus Maius, om politic din anticul Pompei.

[34] Palatul Pitti din Florența, construit în 1458, astăzi muzeu.

[35] Galeria Ufizzi din Florența, construită în 1581, astăzi muzeu

[36] Palatul Farnese din Roma, construit în secolul al XVI-lea, astăzi găzduiește biblioteca deținută de Ecole Française de Rome.

[37] Capela Sixtină, parte integrantă a Palatului Apostolic de la Vatican, construită în secolul al XV-lea.

[38] Bulevardul Capucinilor, unul din marile bulevarde ale Parisului, pe care se regăsesc instituții culturale importante: Gaumont Opéra (în 1875–1876, Théâtre du Vaudeville), Georama, Grand Hotel, sediul ziarului condus de Victor Hugo etc.

[39] Bulevard în centrul Vienei, aproape de sediul Operei.

[40] Cartier din Constantinopol.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

oameni de afaceri sau având o legătură cu finanțele. Cosmopolitul bogat sau proletarul indolent nu-şi găsesc locul printre aceste albine harnice ale marelui stup, care muncesc şi strâng grămezi în magazinele lor aurii pentru zile mai fericite şi vremuri mai bune atunci când trântorii bâzâie la lumina soarelui. Ce vor face ca orele de întârziere să treacă mai repede, în acest oraş al unei singure străzi, al unui singur teatru, al unei singure religii şi a unei singure idei?

Parisul este modelul pe care Bucureştiul nu-l pierde niciodată din vedere.

Există o stradă transversală, lungă de câteva picioare, pe care se află plantați copaci mici, pipernicițI, cu o distanță foarte mare între ei, care se îmbolnăvesc, îşi pierd vigoarea şi refuză cu îndârjire să prindă rădăcini, aşa gâtuiți cum sunt de simunurile[41] rapide de praf grăunțos şi arşi de căldura dogoritoare adusă de un cer lipsit de ploaie. Se văd şi în dreapta şi în stânga în toate etapele de deznădejde // şi p. 40
trebuie proptiți de stâlpi, pe care țiganii vagabonzi îi fură la căderea nopții pentru a-şi aproviziona focurile de tabără. Pe fiecare parte sunt câteva locuri părăsite unde muncitorii îşi adună molozul şi o prăvălie prăbuşită unde te poți desfăta cu prăjituri şi pricomigdale autentice, după ce ai văzut lebedele şi o repetiție pentru concertul broaştelor pe lacul Cişmigiu[42]. Acesta este bulevardul. Într-o altă imitare a Atenei moderne, fațada Operei a fost decorată cu inscripții şi ghirlande, iar rozetele au fost pictate să semene cu bronzul, în timp ce frontonul a fost acoperit de un mănunchi consistent de poleială. Cafenelele cu muzică se înmulțesc rapid, iar zeițele minore ale unui Champs Élysée umbros vin aici din când în când pentru a interpreta în fața celor îmbrăcați în blănuri şi cu căciuli[43] misterele subtile ale şansonetei. Ce timp pe cinste trebuie să petreacă aceste privighetori poznaşe, cu lornioanele lor din aur pe năsucurile obraznice şi pantofii încântători, cu mulți nasturi! Bucureştii îşi aşează idolul pe un piedestal, aduce ofrande în bomboane, // buchete de flori, mănuşi p. 41
Jouvins[44] gri-perlă şi cheltuie o mică avere pe şampanie şi feluri de mâncare la Şosea până când, gata! o altă vedetă rătăcitoare apare la orizont şi tineretul nestatornic se îndepărtează repede, într-o clipită, ca să-şi aşeze pişcoturile şi complimentele sale pe altarul unei noi divinități.

Românii sunt într-atât de înnebuniți după orice vine de la Paris pe cât erau francezii în scurta lor anglomanie, când Gavarni[45] a desenat minunatele schițe după lord Bouledog, cu cotlete şi pantaloni „peg top"[46]. Limba societății este franceza, iar cea a țării este alungată şi vorbită doar de ciobani şi țărani. Majoritatea proprietarilor de magazine provin din țara trufelor şi a coniacului. Lucrează de

---

[41] *Simoons*. Simunul este un vânt puternic, fierbinte şi uscat, încărcat cu nisip, care bate în Sahara şi Arabia, de la sud spre nord.

[42] *Çismegiu*.

[43] *caçiulas*.

[44] Xavier Jouvin (1801–1844), croitor şi marochiner din Grenoble. După studii de specialitate la Paris, a inventat în 1834 o matriță cu tăiere precisă pentru diversele materiale folosite în realizarea mănuşilor.

[45] Sulpice Guillaume Chevalier, cunoscut sub numele de Paul Gavarni (1804-1866), ilustrator şi caricaturist francez.

[46] *peg-top inexpressibles*. Acest tip de pantaloni au apărut la jumătatea secolului al XIX-lea, în Anglia. Ei erau de culoare albă sau bej, strâmți pe picior şi se lărgeau pe măsură ce se apropiau de talie, fapt care le-a atras asocierea cu indispensabilii sau izmenele.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

dimineață până seara, agonisesc după proverbiala chibzuință și trăiesc doar pentru momentul în care vor strige „Evrika!" și golesc sertarul de la tejghea pentru ultima oară, înainte să pornească spre stația de pe dealul Filaret[47], să ceară un bilet către iubita patrie, unde ei speră să-și petreacă bătrânețile plantând rânduri de varză și să
p. 42 fiarbă // *pot au feu*.[48] Francezul vostru adevărat crede că soarele răsare și apune doar deasupra „țării bunului Dumnezeu" și drept urmare nu se adaptează nicăieri și ar prefera să trăiască deasupra a patru etaje, într-un pod groaznic, într-un cartier murdar, cu o ceașcă de cafea într-o mână, o tavă în cealaltă și cu teatrul la o aruncătură de băț decât să aibă apartamente pe degeaba la La Granja sau Miramar, cu o duzină de lachei în livrea și un *chef* la bucătărie, cu o panglică roșie la butonieră. Dacă cineva dorește să vadă Bucureștii, lăsați-l să cheme o birjă[49] și să meargă cu ea până obosește, ceea ce se va întâmpla foarte curând – o birjă este una din roțile care pun în mișcare mașinăria socială cu delicatețe și precizie. Ne întrebăm adesea ce s-ar întâmpla dacă acești români leneși (care nu ar străbate nici măcar camera dacă ar putea) s-ar trezi într-o dimineață și ar descoperi că toți vizitii au făcut grevă, că nu este nicio trăsură care să-i ducă la micul dejun de la restaurant
p. 43 sau să-și încerce hainele la croitor. Cum vor tremura, // asuda și blestema pe surugiul rus când vor păși cu prudență peste dalele de piatră noroioase, murdare și prost puse, clătinându-se și alunecând la fiecare pas! Bucureștii fără birjele sale ar fi precum Veneția fără gondolă, Cairo fără măgari sau deșertul fără cămile.

Arhitectura orașului nu are nicio noimă. Capriciul lipsit de orice școală al desenatorului, ignorant în ce privește chiar și regulile estetice de bază ale artei, a fost pus în aplicare de mâinile grosolane ale zidarului țigan. Modelarea în ghips, într-o profunzime excesivă, storuri și conducte de apă negre, unduindu-și lungimea în jos, chiar în fața casei, sunt doar câteva din greșelile de gust.

Clopotnițele, încununate de crucea grecească, ușoară și strălucitoare, cu picturi bătătoare la ochi pe pereții albi și o impresie generală de noutate inconsistentă, sunt destul de puțin răspândite prin oraș.

Ici și colo poți da peste o veche clădire de cult (veche în sens comparativ), cu
p. 44 creneluri pentru armele criminale și // aerul rigid al unei apărări. De dragul câtorva cărămizi și puțin mortar aceste biserici fortificate, care l-au ținut pe necredincios de mai multe ori la distanță și au fost folositoare la vremea lor, sunt lăsate să se transforme în praf; și chiar dacă din punct de vedere arheologic, nu este o mare pierdere, întotdeauna este ceva trist în a vedea o clădire venerabilă ca vârstă lăsată să decadă, fără ca omul pe care l-a adăpostit și protejat să facă un efort în a-i întârzia ruina.

Majoritatea caselor au un fel de galerie acoperită care înconjoară în întregime prim etaj, ceea ce are drept scop dublu înlăturarea căldurii vara și păstrarea ei iarna, în timp ce curțile au smochini ce-și întind crengile verzi, leandri care se ridică prin verdeața deasă și câini sălbatici, pe care-i vezi întorcându-se de pe stradă pentru a se certa și a se lupta. Peste tot, privirea, neobișnuită <cu peisajul>, este șocată de

---

[47] *Filarète.*

[48] Este un fel de mâncare tipic franțuzească, care are la bază friptura de vită.

[49] *Birja.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cel mai violent dintre contraste: extremele unei prospețimi dureroase și ale unei decăderi banale; o splendoare abundentă și o mizerie // care depășește orice rușine; p. 45
gust desăvârșit și excentricitate barbară. Conacul țanțoș al unui recent îmbogățit, al cărui nume nu fusese auzit până deunăzi, sclipește cu vopseaua abia uscată și <se înalță> vesel cu ornamentul din ghips aurit adus de la Paris, ia cu asalt grădina sălbăticită și ruinele demolate ale vreunei case de boier falit, una al cărui veșmânt evreii l-au dovedit de mult timp, ale cărui turme și cirezi au trecut în păstrarea triburilor și ale cărui oase cel mai probabil putrezesc la Filaret. Mahalaua[50] săracului, cocioaba irlandeză și coliba unui eschimos, se apropie până chiar de porțile palatului, unde santinelele stau aplecate peste muschetele lor, iar persoane de rang înalt intră și ies. Imaginea este de o infamie dezgustătoare, căci țăranul însuși se târâie în cloacă, fără a deveni un patrician elegant, în Victoria sa construită după modelul Parisului și mantaua siberiană, scumpă, îmblănită, care merge repede, lăsând în urmă o cascadă bogată de noroi de pe roțile trăsurii.

București, orașul lui Vlad Dracul[51] nu este // o capitală romantică. Nu este p. 46
nici măcar una interesantă. Artistul se uită în zadar în jurul lui după câteva grupuri armonioase pentru a le pune pe pânză; studentul, după ceva înregistrări precise pentru a porni la muncă. Caricaturistul, cu creionul în mână, poate să schițeze câteva tipuri umane banale dintre acești birjari cu chip de bou, cu părul lung, cu mantii din piele de oaie și dintre acești copii murdari ai lui Israel, îmbrăcați fără gust, care poartă butoni bijuterie la o rufărie veche de două săptămâni și inele pe degetele lor nespălate. Însă, iubitorul de frumos trebuie să plece dezamăgit. Surorile gemene, arta și poezia, sunt străine de pământ.

Există câteva clădiri publice – Arsenalul, Visteria[52], Casa de Economii și Consemnațiuni[53], Prefectura și altele. Cum aproape fiecare nou ministru își schimbă sediul biroului, sunt multe instituții care țin de guvern și care nu au un loc fix ca reședință. Academia, una din ultimele și cele mai bune dintre aceste clădiri, construită din piatră, într-un stil simplu și trainic de arhitectură, reprezintă o mare îmbunătățire față de structurile asimetrice și omogene // care abundă în oraș. p. 47
Cuprinde o bibliotecă aflată la început de drum și un muzeu încă în copilăria sa. De asemenea, se organizează cursuri între aceste ziduri, ceea ce reprezintă un pas în direcția cea bună. Muzeu, bibliotecă, instrucție publică – acestea sunt cele mai noi cuvinte din această vale orientală și adormită, unde, mulțumită pătrunderii străinului din Occident, oamenii se trezesc repede din letargie și descoperă că societatea așteaptă mai multe de la ei decât să vadă cum cheltuie și se împrumută precum un boier.

Grădina Cișmigiu, care acum nici jumătate de secol era un loc dezolant și mlăștinos, când lupi sălbatici alergau după pradă, iar țăranului îi era teamă să se aventureze mai departe după lăsarea nopții, este unul din puținele locuri din oraș

---

[50] *Mahala.*

[51] *Vlad, the Devil.* Vlad III (1431–1476), domn al Țării Românești (1448; 1456–1462; 1476), cunoscut și sub numele de Țepeș, Drăculea și Dracul.

[52] *Visterie.*

[53] *Caisse de Dépôts et de Consignations.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

unde poți vedea iarba crescând și <apărând> ceva sub forma unui zâmbet pe fața naturii. Aceşti acri, pe care s-au cultivat fagi, liliac, plopi și tisă, reprezintă teritoriul plăcerii pentru cetățeni – o grădină a poporului, un Parc Monceau,[54] un refugiu primitor. Aici, <el, cetățeanul> se poate preumbla după voie, fără să fie
p. 48 prins la îmbulzeală de gloata fără haz de pierde-vară sau // doborât de vreo birjă în trecere; și, dacă ar fi poet, și-ar putea hrăni imaginația, înfometată și contrazisă de o graniță îngustă din cărămidă și mortar, privind la drapelurile lungi, care se apleacă toate în aceeași direcție când vântul începe a murmura și scoate sunete muzicale printre ele, iar lipsa de mișcare scoate încet la suprafața apei acea piatră. În afara străzilor aride și părăsite, unde razele de căldură vibrează pe zidurile albe, orbitoare, iar praful fin îți pătrunde printre dinți și sub pleoape, și îți acoperă hainele cu o pulbere granuloasă, te întorci spre sălbăticia umbroasă cu o inimă recunoscătoare. Aceste ramuri subțiri, oricât de slab ar face frunzișul, aduc o oarecare protecție împotriva strălucirii orbitoare, iar buruienile arse de soare sunt mai firave decât un covor persan cu căptușeala subțiată de călcătura picioarelor obosite. Într-o după-amiază încântătoare de la începutul verii, băncile de pe marea alee sunt un furnicar printre cei săraci, orbi, șchiopi și schilozi. Lazăr se târăște spre lumina zilei, atras de soarele strălucitor care-și găsește drum către bordeiul său
p. 49 construit din lut, și își expune rănile îngrozitoare // razelor binefăcătoare a căror căldură ajunge la el, temperată de o cortină de verdeață. Milogul șchiop stă lângă cârjă și privește cu ochi plictisiți, lipsiți de vlagă, umbrele mișcătoare ale frunzelor cum dansează pe drumul pietruit. Grupuri de personaje zdrențuite, cu piepturi măslinii și figuri oacheșe rătăcesc sub copaci și își mănâncă masa sărăcăcioasă. Copii ai nimănui, bădărani, impulsionați de spiritul agresiv, nechibzuit și rău al vagabondajului, se urmăresc reciproc pe pajiște, uitând și de foame în distracția plină de veselie. Plutoane de recruți încăpățânați, aleși de la coada vacii, sunt scoși din cazărmi prin tot felul de exerciții fizice grele pe aleea largă, netedă; în timp ce subalternii agitați merg țanțoș cu toată mândria unei tunici bine puse și a unor cizme ungurești lungi, făcând malurile largi ale lacului să răsune de sunetele aspre ale comenzilor. Și, în mulțimea de privitori însuflețiți, trec serioși oamenii politici, doi câte doi, discutând despre ultimele telegrame de la Constantinopol și St.
p. 50 Petersburg; // ofițeri aranjați, arătând ca și cum abia atunci au fost scoși din cutie și doamne fermecătoare, în fuste ruginii și rochii cu trenă, care trimit ocheade cochete către admiratorii lor când trec cu umilele lor însoțitoare sau cu guvernantele lor cu jachete din pânză, cu baticurile ca zăpada. Dar cu mult înainte ca ceața să se coboare, fiecare ascunziș și colț al grădinii este părăsit, iar Cișmigiul este lăsat în grija groaznicilor săi locatari, ciorile, care vin zburând cu sutele, bătând din aripile lor negre, de rău augur, deasupra acoperișurilor și clopotniței, pentru a-și căuta cuiburile printre cele mai inaccesibile ramuri. Prudența îi grăbește pe pierde-vară din această zonă joasă și nesănătoasă, căci <atunci> când vine noaptea o ceață albă, plutitoare, rămâne deasupra zgurii de bălării, <și> cade deasupra apei, degajând o miasmă otrăvitoare, care are în ea germenele unor nenorociri nenumărate.

[54] Parc în Paris, aflat la intersecția a trei bulevarde, creat de Louis Philippe Joseph d'Orléans, duce de Chartres (1747–1793) în 1778 ca spațiu public.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Intrările seamănă perfect cu aleile cerşetorilor, unde milogii stau pe pietre în toate poziţiile groteşti şi respingătoare pe care nenorocirea umană le poate imagina. // Aceste pasaje înguste amintesc de balta lui Bethsaida[55] sau de minunata poartă a p. 51
Templului. Cerşetorul român nu este un milog vulgar într-o stare cronică de foame, care tropăie după tine cu o cutie de chibrituri lipsită de valoare; sau un pescar escroc cu picioare de lemn, care murdăreşte pavajul cu scrumbia şi priveliştile marine în cretă; ci un adevărat artist, un veritabil Talma[56] în vânzarea hainelor vechi, care îşi transformă vocaţia într-o profesie de care nici un domn nu s-ar ruşina. Nu are nimic din patosul grav al celui din Spania, care este doar un cavaler ruinat, implorând favoarea vecinului mai bogat, în numele Fecioarei Sfinte şi al tuturor Sfinţilor şi care primeşte refuzul tău politicos cu „Iartă-mă, frate, pentru dragostea Domnului!", cu o plecăciune magnifică. Acesta este un impostor zgomotos, arogant, cu plămâni puternici, care are noroi, boală şi mizerie de scos la vânzare şi care îşi strigă marfa dezgustătoare pentru a opri pasul trecătorului. Scoate în evidenţă detaliile bolii sale într-un ţipăt fals şi asurzitor şi cu cât este mai respingătoare deformitatea sa şi mai detestabilă plângerea, // cu atât sunt strigătele p. 52
sale mai puternice şi mai locvace. Îşi expune pustulele, cioturile braţelor amputate sau protuberanţa hidoasă de pe gât, cu o plăcere vie. Se ploconeşte cu fruntea descoperită scormonind în nisip şi se târăşte înconvoindu-se pe pământ pentru a-şi arăta abjecta supunere. Îşi loveşte pieptul şi îşi face repede semnul crucii pe măsură ce te priveşte lacom pe furiş pentru a vedea efectul spectacolului său. Dacă din compasiune pentru zdrenţele şi depravarea sa îi dai câteva monede de cupru, cade într-o asemenea dezgustătoare adulaţie a bunătăţii tale, cu aluzii măgulitoare asupra copiilor tăi, încât te bucuri că-i ieşi din cale, iar ultimul fel de complimente pe care le aruncă asupra ta pe când te retragi grăbit, este că prinţul este un hoţ şi un netrebnic în comparaţie cu tine!

Odată, mergeam de-a lungul bulevardului când un vagabond masiv cu tot cu cioturile sale, văzând că suntem străini şi etichetându-ne drept o pradă uşoară, a venit cu un pas greoi spre noi scoţând cel mai împăciuitor epitet // pe care o bogată p. 53
imaginaţie şi-l poate închipui, rugându-ne în acelaşi timp să-i umplem buzunarele cu câţiva bani. Cu cât ne vedea mai surzi, orbi şi indiferenţi, cu atât îşi ataţa şi mai mult plămânii şi ne elogia într-un crescendo continuu. Pentru că acum ne ruga în modul cel mai asurzitor, i-am permis să ne conducă pe o distanţă considerabilă, fără a-i spune nici da nici nu. În cele din urmă, unul dintre noi s-a întors încet şi într-o română impecabilă, l-a trimis pe derbedeu şi zbieretele sale în grija Dracului, o politeţe verbală care este aici la fel de bine înţeleasă ca în împrejurimile de la Whitechapel.

Efectul acelei simple expresii a fost de nedescris. Pungaşul a stat nemişcat o clipă, cu totul consternat, holbându-se la noi cu ochii roşii de lup. Apoi, a izbucnit într-un asemenea şuvoi de injurii detestabile şi greu de menţionat ca şi cum s-ar fi

[55] Teritoriu menţionat în Vechiul Testament, la est de Iordan.
[56] François Joseph Talma (1763–1826), actor francez.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

alăturat umbrei căpitanului Grose[57], dorind să editeze un dicționar clasic al unei limbi autohtone vulgare. S-a depășit pe sine în ce privește pasiunea pusă în cuvinte.
p. 54 A strâns în mâini căciula sa jalnică și a aruncat-o pe drum. S-a tras cu putere de // părul încâlcit și s-a holbat la el cu o furie neputincioasă. Calmul nostru a avut același efect asupra lui ca o zdreanță roșie asupra unui taur și când am plecat, lăsându-l să-și profereze obscenitățile și să scuipe în voie pe caldarâm ca amintire a disprețului său nemăsurat și a bătăii de joc față de noi, țipetele sale de maniac încă ne-au ajuns și după ce l-am pierdut din vedere.

Fiecare colț retras al aleii care duce spre Cișmigiu își are propriul locatar mai deosebit, care-și arogă acel colț special printr-un drept nescris pe care toți tovarășii săi cerșetori îl recunosc și pe care nici nu visează să i-l conteste, tot așa cum la Londra trecerea devine, într-un fel, proprietatea măturătorului, chiar și în ochii slujbașilor legii îmbrăcați în haine albastre. Este și fata oarbă cu pupilele lipsite de vedere întoarse spre cer și cu mâinile încrucișate în poală, care cântă un imn bisericesc cu voce ascuțită de soprană ori de câte ori urechea ei deslușește sunetul
p. 55 unui pas în trecere; și grupul fără formă de boarfe amestecate care reprezintă // o ființă aparținând unuia din sexe căreia îi vezi părțile mutilate ale unui picior ce ies din pansamentele dezgustătoare. Este și bătrâna glacială cu fața palidă precum culoarea șofranului și ochii întunecați cu marginile înroșite, cerându-ți un penny în numele fiecărui sfânt binecuvântat din calendar; și cerșetorul bătrân și guraliv, cu barbă care își bolborosește rugăciunile, rugămințile stăruitoare și rugile către Cer, iar o descriere a nenorocirilor sale într-un sunet ascuțit, fals și pătrunzător însoțește neapărat o jumătate de penny din aramă pe care o zdrăngăne neîncetat într-o cutie de sardine goală:

„Dâmbovița, apă dulce!
Cine bea, nu se mai duce".

într-un cuplet ieftin care se află pe buzele tuturor. Îl poți auzi de douăzeci de ori pe zi. Copilul în scutece îl poate gângăvi. Țăranul îl bolborosește de atâtea ori încât nu-și mai dă seama când îl repetă tot așa cum observă șuvoiul de blesteme aproape de nedescris pe care le scapă involuntar atunci când calul său orb cade într-o groapă de
p. 56 pe drum sau când boul său prea împovărat alunecă pe aleea înghețată, care este // la fel de netedă și alunecoasă precum un patinoar. Chiar și câinii trebuie să fie bucuroși să adauge un oarecare înțeles în mintea lor acestei ziceri cu adevărat naționale:

„Dâmbovița, apă dulce!
Cine bea, nu se mai duce"

Ce amăgiri nu atrag aceste simple versuri! Un râu clar, mare, care-și revarsă apele cristaline între malurile înverzite, împrăștiind în drumul său picăturile prețioase care sunt sursa vieții – oamenilor, animalelor și plantelor, în timp ce se aud voci recunoscătoare, elogiind râul ca un principiu divin, după cum se întâmpla cu Nilul în antichitate. Albastru precum Tajo[58], argintiu ca Tamisa, abrupt ca

[57] Francis Grose (1731–1791), anticar, desenator și lexicograf englez. Pe lângă o serie de lucrări dedicate antichităților din Anglia și Scoția, el este și autorul unui dicționar de jargon, al unui glosar de cuvinte și expresii englezești și al unui glosar de proverbe și superstiții locale.

[58] Râu, Peninsula Iberică.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Tweed[59], cu țărmurile verzi precum Garonne[60], poți vedea în acest șuvoi dătător de viață ceea ce un întreg popor glorifică la unison.

Fantomatic și alb în plăsmuirea clarului de lună, păleşte în fața razelor întinse ale soarelui. Dâmbovița este un curs de apă noroios, leneș, care curge stropind prin oraș, imposibil de navigat, decât pentru scopuri agricole, // cu apă proastă de băut. p. 57
Lichidul gros și galben trebuie să fie încărcat cu alaun și bătut cu toiege, lăsat să se aşeze în butoaie din lemn, înainte să fie potrivit pentru a fi folosit chiar și la cele mai banale activități culinare. De ce acest mic curs de apă nenorocit ar trebui să fie slăvit în versuri și elogiat în proverbe, cu greu poate să explice un străin cu o inteligență peste medie. Poate că nici autohtonii nu pot să ofere un motiv. Este un lucru pe care nimeni nu-l poate înțelege.

Când copacii sunt înverziți, Bucureștii, în unele locuri atât de decăzut și neplăcut privirii, primesc un aer proaspăt și elegant de tinerețe nefirească, asemenea unui corp îmbătrânit împodobit cu zorzoane tinereşti. Garduri rupte și ziduri năruite dispar sub o grămadă însuflețită de verdeață. Casele mari, pe jumătate de inspirație italiană, pe jumătate de inspirație maură, nu mai au în jur o sălbăticie acoperită cu pietre a unei curți amărâte, pentru că florile se ivesc în mica bucată de pământ împrejmuită, salcâmii își mișcă frunzele delicate în jurul chioșcurilor, iar plantele din albiile de lemn își întorc petalele recent deschise către soare, dând întregului loc priveliștea // unui *patio* fără marchiză din Sevilla. Ici și p. 58
colo pustiirile care sunt prea mari pentru a putea fi ascunse atrag un anumit pitoresc datorită prezenței acestui frunziș agățător și izbitor.

Dacă cineva ar urca pe dealul Filaret într-o seară de vară și s-ar întoarce să contemple „orașul plăcerii" ce se zărește jos în valea din spatele său, cu greu ar recunoaște locul familiar pe care nu târziu îl părăsise. Dacă plouase cu o oră sau două înainte, vechiul pământ ars de soare va aduce aromă întregii atmosfere cu parfumul său înmiresmat; dacă aureolele soarelui de la est se află încă pe cer, violetul pal transformându-se într-un și mai pal trandafiriu, azuriul pătat cu puncte de un stacojiu arzător, rozul înflăcărat care moare într-un gri perlat, verdele și maro-ul cețos și purpuriul care se preschimbă în nenumăratele culori ale chrysopras[61]-ului – Bucureștii, cu casele sale albe strălucind sub lumina multicoloră, cu acoperișurile sale plate și bisericile rotunde acoperite cu metal, cu licăriri de adevărate palate de argint, este o viziune pe care să o iei acasă și la care să visezi. Dar, să-l lăsăm pe călătorul entuziast // să fie conștient cum, uimit de p. 59
această perspectivă diafană, își transferă detaliile strălucitoare către sertarele memoriei sale și, mai târziu, oferă lumii un tablou imaginar. La fel de bine ar putea descrie Petra Arabiei[62] bălmăjind despre fântânile de cristal și agitându-se pe seama palmierilor din mirajele deșertului, la fel de plictisitoare cum par Bucureștii în acel moment trecător al apusului.

---

[59] Râu, la granița dintre Scoția și nordul Angliei.

[60] Râu, care trece prin sud-vestul Franței și nordul Spaniei.

[61] Piatră semiprețioasă, o varietate de cuarț, de culoare verde, supranumită și jad australian.

[62] Oraș și sit arheologic din Iordania.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

După cum am spus şi mai înainte, oraşul este unul al contrastelor intense. Această antiteză unică este prima care izbeşte privirea şi rămâne cel mai mult în amintire. Nici clima nu este o excepţie de la această regulă a contrastelor. Sunt doar două anotimpuri – vara, din aprilie până în octombrie, iarna, din noiembrie până în martie. Provinciile dunărene sunt deschise pe o latură către Rusia şi vânturile glaciare din Caucaz şi munţii Ural pătrund în aceste regiuni neprotejate, aducând cu ele un frig la fel de puternic precum cel de la Moscova, în timp ce fiind aproape de Mediterana prin intermediul Bulgariei şi Macedoniei, transformă verile în cele asemănătoare sudului Italiei, fierbinţi, aride şi lipsite de orice adiere – vară care se
p. 60 preschimbă în iarnă // într-un mod magic; abundenţă care se transformă în sterilitate; splendoare în deşert; bogăţie în sărăcie. Frunzele cad; florile se ofilesc; cerul senin devine opac; iar zăpada albă acoperă pământul verde aproape într-o singură noapte. Nu întâlneşti primăvara pentru a aduce aerului freamătul armonios şi promisiunile unei frumuseţi intense care urmează să vină; nici toamna roşie şi aurie, cu mireasma dulce a frunzelor ce mor şi a amintirilor, pe jumătate triste, dar cu totul dragi, care se ridică precum fantomele în calea noastră; doar căldura înăbuşitoare a meridianului şi rafalele de vânt rece ale Arcticii!

Un cler ignorant şi superstiţios, fără o urmă de moralitate; intrigi criminale fără iubire; divorţuri fără limită; soţi fără soţii; soţii fără soţi; familii divizate şi risipite, cu fii fără mame şi fiice fără taţi; averi înghiţite de împrumuturi; moşii împovărate de ipoteci; oameni bogaţi fără un penny în buzunar; străzi lungi fără case; conace superbe şi bordeie execrabile; echipaje minunate şi drojdia societăţii;
p. 61 // rochii încântătoare şi rufărie insuficientă; covoare Aubusson[63] şi pereţi vopsiţi cu clei; mobilă de prinţ şi nici o provizie în cămară; acesta este Bucureşti. // [...]

p. 65

O plimbare pe timp de iarnă la Şosea

Este iarnă în oraşul boierilor. Zăpada s-a aşternut timp de o săptămână, iar săniile au ieşit pentru prima dată după multe luni. Dar unul dintre dezgheţurile ocazionale şi binevenite, atât de des întâlnite la începutul sezonului rece, s-a instalat peste noapte, iar acum străzile sunt acoperite de bălţi până la gleznă şi de zăpadă murdară pe jumătate topită. Deasupra cerul este senin şi vântul adie în rafale mai calde şi mai temperate. Este ca şi cum primăvara ar fi pe punctul de a se întoarce atunci când ne aşteptăm mai puţin.

p. 66 Timp de trei zile am fost condiţionaţi de vreme să stăm în hotel şi // am epuizat demult toate distracţiile posibile pe care plictiseala umană le poate inventa. L-am linguşit pe bucătar pentru a obţine rezerva sa de castane pe care le-am copt pe micul făraş, nu mai mare decât un polonic, printre buştenii de fag care trosneau în soba cu multe coloane. Am băut rachiu din pahare mici şi am încercat să ne convingem că este mai bun decât coniacul. I-am transmis complimente vecinului

[63] Aubusson, com., regiunea Limousin, Franţa. Localitatea este celebră pentru tapiseriile şi covoarele realizate de meşteşugarii autohtoni.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

nostru viceconsulul şi l-am implorat să vină să jucăm o mână de cărţi. Am privit deprimaţi pe fereastră precum somnambulii, la urâta faţadă a Operei, la frontonul nemaiîntâlnit şi la zăpada care cădea constant, întunecând văzduhul. I-am numărat iar şi iar pe cei câţiva birjari care stăteau parcaţi, înfofoliţi până la urechi cu bonete stacojii şi înfăşuraţi în pelerine de aceeaşi culoare. Am urmărit cu interes caznele vânzătorului de cafea şi prăjituri care şi-a deszăpezit de mai multe ori standul, pentru că acesta era în pericol să fie îngropat sub nămeţi. // p. 67

Dar ce schimbare au adus înfăţişării oraşului cele câteva ore în care a nins! Cete întregi de măturători sunt ocupate să cureţe trotuarele; strada este plină cu apă şi seamănă cu un braţ al Dâmboviţei şi la fiecare câteva minute se aude o bufnitură şi o avalanşă grea de zăpadă alunecă de pe acoperişul înclinat şi cade în întregime pe pavaj.

Râsetele se amestecă cu huruitul roţilor trăsurilor şi clinchetul clopoţeilor de la sănii, căci nefericiţii trecători sunt împinşi încoace şi încolo şi sunt acoperiţi din cap până în picioare de căderea unei asemenea mase grele de zăpadă!

În ciuda dificultăţilor şi chiar a pericolelor pe care le presupune plimbarea, strada Mogoşoaia este ticsită de lume, este burduşită de vehicule de toate tipurile, toate îngrămădindu-se în direcţia Şoselei.

Cu un oftat de profundă mulţumire părăsim atmosfera moleşită a camerelor noastre şi coborâm în căutarea unei trăsuri. Holul pustiu este martorul puterii de // p. 68 expectorare a uşierului băştinaş, care sare de pe banca îngustă de lemn pe care stătea culcat cât era de lung şi îşi ridică căciula conică din lână de oaie atunci când ne apropiem.

Face un semn în direcţia trăsurilor şi după un moment o birjă modernă, căptuşită cu catifea rubinie, trasă de doi cai cenuşii foarte eleganţi şi cu un birjar rus, îmbrăcat confortabil în veşmintele sale naţionale, cu haină bleumarin şi eşarfă veselă în mai multe culori, trage cu pricepere chiar în faţa uşii.

Aceşti birjari ruşi alcătuiesc o frăţie independentă care cântăresc un călător cu un ochi critic înainte de a-l primi pe pernele sale, care resping tot ceea ce poartă uniformă şi care pot ghici până la ultimul ban cât eşti dispus să dai în plus faţă de angajamentul pe care îl iei. Toţi, fără excepţie, aparţin unei secte religioase neobişnuite care practică automutilarea, nu mănâncă carne şi nu bea vin şi nu este tolerată pe domeniul ţarului. Ei au migrat în partea aceasta şi în Bucovina (unde este episcopul lor), peste graniţa transilvană şi // se angajează doar ca birjari. p. 69 Micile lor victorii sunt cele mai curate, caii lor sunt cei mai rapizi şi mai bine ţesălaţi, hainele lor cele mai frumoase, iar îndemânarea lor în a mâna caii, absolut remarcabilă – punându-i pe maghiari şi pe români, cu căciulile lor şi cu mantalele lor îmblănite murdare, complet în umbră.

Şi noi suntem în drum spre Şosea, în lipsă de altceva mai bun. Ştim că vom fi împroşcaţi de o cascadă de zăpadă topită aruncată de roţile care trec, că vom fi hurducăiţi de moarte printre şanţurile de gheaţă tare care nu au cedat încă în umezeala rece a dezgheţului – dar ce contează? Ştim că aleile au fost curăţate şi că deşi se vor transforma rapid în nisipuri mişcătoare se poate face o plimbare scurtă.

Cât de pitoresc arată străzile în lumina slabă a soarelui care cade pe casele neregulate şi luminează albastrul şi verdele viu al hainelor mahalagioaicelor şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

fâşiile de culori tari din toaletele de iarnă ale doamnelor, ale căror trăsuri iau
p. 70 acelaşi drum cu al nostru! Cât de strălucitoare // şi ademenitoare sunt faţadele magazinelor! Nu vezi nici un produs autohton cu excepţia felinarelor lungi şi galbene care se mişcă în bătaia vântului în faţa obloanelor lumânărarilor aflate în vale. De la Paris provin aceste elegante bonete de dimineaţă şi acele fermecătoare bonete care o fac pe mândra patriciană să îşi întoarcă capul în timp ce este dusă în caleaşcă. Acele canapele de satin şi ochelarii auriţi sunt producţii vieneze. Multe dintre aceste bagatele aurite sunt produse în Germania. Aceste lucruri măiestrite au văzut pentru prima dată lumina zilei pe una dintre aleile murdare din Sheffield[64].

Trecem pe Podul Mogoşoaia pe lângă palatul prinţului Carol[65] unde steagul roşu, albastru şi galben flutură falnic pe acoperiş, iar santinelele nemişcate se sprijină pe arme şi privesc mişcarea străzii. Mergem în linie dreaptă, trecem de priveliştea caselor moderne şi ţipătoare cu stuc şi vopsea proaspătă şi ici-colo
p. 71 observăm câteva balustrade rupte – în cadrul unor case dărăpănate unde // au apărut pete pe faţada bătută de furtuni şi prin ale căror ferestre bate vântul. Acea cârciumă[66] de pe partea dreaptă este primul loc de oprire al ţăranilor care vin din satele adiacente. Aici opresc căruţa, beau rachiu sub streaşina de stuf susţinută de stâlpi aliniaţi toţi în faţa casei ca o verandă, în timp ce animalele lor sfrijite şi lihnite de foame sunt adăpate şi prind un moment de repaus şi se întind în noroiul moale şi destul de abundent.

Am lăsat oraşul în urmă. Ivan strânge hăţurile şi caii pornesc la trap; trăsurile şi săniile ne depăşesc în viteză. Suntem în mijlocul vieţii sociale a Bucureştilor. Şoseaua se întinde dinaintea noastră. Londra îşi are Hyde Park-ul, Parisul – Bois de Boulogne, Berlinul – Unter den Linden, Viena – Praterul, Bucureştii – Şoseaua. O
p. 72 stradă dreaptă şi lungă de o milă şi jumătate, interesantă, străjuită de două rânduri // simetrice de tei; slab luminată de puţinele felinare primitive care ard cu fitil şi petrol, înconjurată din toate părţile de o câmpie care se întinde cât vezi cu ochii, o suprafaţă monotonă neîntreruptă de nici un singur deluşor – un deşert maro şi arid în timpul verii, o stepă acoperită de zăpadă iarna.

Ici şi colo, dispersate de-a lungul străzii, sunt câteva vile bătătoare la ochi, locuite doar în anotimpul blând, cu mici grădini ciudate în stil englezesc în care nimic nu pare a înflori şi care sunt decorate cu beteală şi globuri mari de culoare albastră, roşie şi argintie la fel de mari precum o minge de fotbal, fixate pe nişte pari lungi şi plantate în straturile de flori, în locul florilor care par să nu răsară niciodată. Nenumărate ciori negre roiesc pe ramurile copacilor (singurii copaci care întrerup uniformitatea câmpiei) şi privesc cu solemnitate în jos la echipajele şi sporovăiala frivolă a mulţimii. O fântână arteziană care nu funcţionează niciodată este amplasată în mijlocul drumului – o fâşie lată de gheaţă sau un bazin plin de buruieni în funcţie de anotimp, pentru că Şoseaua este incompletă ca orice altceva
p. 73 în Bucureşti.//

---

[64] Oraş, Marea Britanie.

[65] Carol de Hohenzollern-Sigmaringen (1839–1914)), domnitor (1866–1881) şi rege al României (1881–1914).

[66] *Kirçuma.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Societatea cunoaşte doar trei locuri de întâlnire: Salonul, Corso şi Teatrul. Atât de rău este drumul încât nu se poate ajunge pe jos, iar oamenii pe care îi întâlneşti sunt, în mare parte, din cele mai bune clase şi se cunosc şi se înclină neîncetat şi schimbă complimente şi fac cu mâna plini de graţie, astfel că Şoseaua seamănă cu un salon vast. Ce rasă puţin energică este acest tineret român care a adăugat imoralităţii franceze lenevia specifică orientului!

De la Babilonul modern de pe malul Senei au adoptat vechile vicii atractive: frivolitatea, extravaganţa nechibzuită, proverbele spirituale şi imorale, ateismul, comedia adulterului. Parisul a molipsit acest oraş aflat în creştere cu suflul corupţiei. Poţi sesiza influenţa acestuia în toate şi peste toate. I-a transmis României tinere deprinderile animate şi moravurile uşoare, dar vioiciunea unora şi lenevia caracteristică celorlalte s-a dezvoltat în ceea ce se cheamă progresul către est.

Ţăranul încă geme şi asudă sub // blestemul lui Adam. El munceşte din greu p. 74
şi trăieşte greu şi trece prin viaţa lipsită de evenimente, dar plină de trudă fără a fi cunoscut măcar una dintre acele influenţe înălţătoare, care în ţările mai civilizate vin ocazional ca picate din cer, pentru a înveseli întunecimea celor care muncesc pentru a nu muri de foame. Egal boului răbdător pe care îl îndeamnă într-un mod crud în timp ce merge alături de el prin arătură, ţăranul român nu a ieşit încă din noaptea sclaviei şi a ignoranţei în lumina cunoaşterii şi a libertăţii. Secole de oprimare pe de o parte şi de abjectă supunere pe de alta, i-au mărginit intelectul, i-au schimbat sufletul şi i-au dat aerul de dispreţ pe care nu îl vezi niciodată pe faţa oamenilor liberi. Ce diferenţă mare între aceste două tipuri de societăţi – sibaritul răsfăţat de la oraş şi zdrenţărosul locuitor al bordeielor de pământ. Există vreo altă afinitate între ei în afară de cea a mamei naturi? Ce asemănări există între vlăstarul cinic şi bine îmbrăcat al // unei civilizaţii privilegiate pentru care are o mai mare p. 75
însemnătate potrivirea mănuşilor decât ridicarea şi căderea imperiilor, care stă culcat pe spate în trăsura pentru care altcineva a plătit (dacă a plătit) din bucăţica stoarsă din truda fratelui nefericit şi care vesel, zâmbitor şi bine dispus azvârle complimente, politeţuri şi linguşiri în dreapta şi în stânga – şi între fiul degradat al pământului care merge stăruitor prin mlaştini cu nişte zdrenţe ude legate de picioare cu nişte fâşii de piele, cu o blană de oaie atârnând pe umeri, cu pieptul ars de soare, gol în bătaia vântului, cu părul lung şi încâlcit care îi cade pe faţă?

Şi cât sunt de curtenitori aceşti boieri şi fii de boieri cu faţa întunecată şi vorba dulce care trec pe lângă noi. Se pare că, în opinia lor, viaţa nu are nici o latură importantă. Sunt gata să râdă cu toată lumea şi să nu deplângă pe nimeni. Ce privire, care într-o clipă străluceşte cu o însufleţire vicleană, iar în următoarea se topeşte în cea mai languroasă tandreţe! Cât de muzicală este latina lor puţin viciată, în care fiecare // cuvânt este o mângâiere! Ce maniere fine, ce priviri seducătoare! p. 76

Dar vai străinului singuratic care ia declaraţiile volubile ale acestor amabili pierde-vară drept altceva decât nimicuri, care îşi pune încrederea în prietenia trecătoare a unuia dintre aceşti strălucitori fluturi umani! Falsitatea lor pare pur şi simplu de necrezut unui britanic cu mintea limpede, chiar dacă acesta ia în considerare toate exagerările orientale – şi nu poţi pune bază pe ei mai mult decât pe vântul care bate către toate cele patru puncte cardinale în decurs de o oră. Tot

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

aşa poţi avea încredere într-un grec din Levant, un comerciant chinez care vrea să încheie un târg, sau un evreu portughez! Ei sunt copiii răsfăţaţi ai Capriciului şi Leneviei, iar dacă unul din generaţia aceasta ar fi înţelept, ar face pe bufonul şi ar râde şi ar face giumbuşlucuri pentru că este imposibil să îi iei în serios pe aceşti oameni.

Mergem până la rond şi ne întoarcem iar. Cât de evidente sunt aici cele mai
p. 77 proeminente // caracteristici ale românilor: dragostea pentru podoabe şi oroarea faţă de efort. Priviţi-l pe acest erou de salon cu pieptul lat a cărui mustaţă înspăimântătoare pare să indice dispoziţia războinică şi însetată de sânge, cum stă tolănit în birjă, ca o fată bolnavă, în timp ce caii continuă drumul, cum respiră fără vlagă şi cum îşi admiră mănuşile cafenii fără de cusur, cizmele lungi şi lucioase precum oglinzile şi pintenii strălucitori şi delicaţi! Să vedeţi jumătate dintre aceşti bărbaţi efeminaţi cum tremură la cea mai slabă adiere de vânt care mătură câmpurile acoperite de zăpadă! Priviţi uniformele ţipătoare şi toaletele îndrăzneţe. Ce strălucire mai are şareta maiorului comparativ cu vehiculul acela mare cu doi lachei superbi îmbrăcaţi în costume bleu şi pelerine maro închis cu multe dungi şi un vânător adevărat aşezat lângă birjar şi îmbrăcat în haine de vânătoare verzi
p. 78 nou-nouţe, cu un cuţit la centură şi o pălărie în trei colţuri ca a unui mareşal? //

Suntem la jumătatea drumului şi îl atingem uşor pe Ivan pe braţul drept şi apoi pe spate. El opreşte pentru că ştie că acesta este semnalul pentru a opri. Iată o cărare suficient de decentă care este întreţinută, netedă şi curată pentru pietoni (unul dintre puţinele locuri din, sau din afara Bucureştiului, unde poţi merge pe jos) deşi este foarte rar folosită.

Trăsurile stau neclintite în rând, iar oamenii înăuntrul lor, tremurând îmbrăcaţi în hainele lor de blană iau aer, dar nici nu visează să coboare pentru a pune sângele în mişcare printr-un exerciţiu înviorător. Iar noi, care nu ne conformăm manierelor, abia aşteptăm să alergăm pe sub teii desfrunziţi – lucru care valorează cât o mie de plimbări în birjă şi, cu riscul de a părea excentrici, sărim din trăsură şi pornim într-o plimbare.

Aleea este aproape goală. O guvernantă englezoaică trece pe lângă noi conversând grav cu cei cu ochii negri pe care îi are în grijă în dragul grai familiar de acasă. Departe, pe alee, doi tineri sublocotenenţi veseli, care încă nu au
p. 79 inoculată nepăsarea naţională, aruncă unul într-altul // cu bulgări de zăpadă pe care îi fac în mâinile înmănuşate, iar râsul lor tineresc este un sunet plăcut urechilor.

Dar acum o trăsură aspectuoasă alunecă pe stradă şi în ea este un bărbat în vârstă îmbrăcat cu o uniformă ţipătoare şi cu trei rânduri de decoraţii pe piept. Jocul şi râsul încetează ca prin magie şi nu există alţi sublocotenenţi mai serioşi şi mai demni în toată armata Alteţei Sale decât aceştia doi care stau drepţi şi îşi salută generalul.

O caleaşcă trasă de doi cai maro strălucitori, splendizi se opreşte la mică distanţă de noi. Este o apariţie care ar atrage atenţia în orice capitală, atât de bine se încadrează în limitele bunului gust. Căptuşeala este bordo, iar livrelele servitorilor sunt de aceeaşi nuanţă închisă, cu benzi înguste, pestriţe la mâneci şi cocarde asortate. O femeie frumoasă cu ochi leneşi este unicul ocupant al trăsurii. Coboară sprijinindu-se de braţul lacheului care o conduce pe cărarea nesigură plină de
p. 80 gheaţă // până la locul în care aleea este deszăpezită. Cu multe gesturi tandre şi mângâietoare scoate un mic terrier maltez, obraznic, din manşon care sare şi ţopăie

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

pe lângă stăpână şi îşi ridică în vânt nasul mic şi negru şi scoate o mulţime de lătraturi ascuţite şi indignate atunci când un ţăran jerpelit a trecut târându-şi picioarele şi a îndrăznit să arunce o privire profană la persoana lui sacră.

Doamna urăşte Şoseaua, câmpia neinteresantă şi mohorâtă, copacii pipernicişi şi goi, acelaşi lung şir de trăsuri ce transportă oameni pe care îi vezi aproape în fiece zi, în acelaşi loc timp de ani de zile. Ar prefera să fie acasă, în budoarul său, cu uşile şi ferestrele duble ermetic închise, cu soba plină ochi cu lemne până ce temperatura ar fi asemănătoare cu cea dintr-o seră şi mâncând bucăţi de fructe din gem şi bând înghiţituri mari de apă rece în timp ce ar răsfoi ultimul roman franţuzesc.

Dar ce vreţi? Sănătatea lui Bijou cere ca ea să iasă la aer cel puţin o dată pe zi, astfel că madam şi-a înăbuşit // un căscat, a bătut din palme de trei ori pentru a o p. 81
chema pe Mariţa şi a suferit să fie îmbrăcată în timp ce Dimitri, bine bărbierit, a înhămat caii de culoare cafenie înjurând de mama focului în limba maternă – rusa.

Iar acum doamna ţine strâns pe lângă ea o manta lungă căptuşită cu blană scumpă care aproape ajunge la pământ şi pe care o târăşte pe cărare cu o graţie nepăsătoare, măturând aleea cu faldurile trenei generoase de catifea pe măsură ce înaintează.

Bijou aleargă pe lângă ea precum un câine sensibil care nu este îndeajuns de mândru ca să fie fericit. El savurează în întregime plimbarea deşi vântul, care nu respectă demnitatea nimănui, îi dă blana în toate părţile şi îşi ia libertăţi nemaiauzite cu coada lui stufoasă şi îi ridică urechile lungi şi ciulite până se poate vedea interiorul roz ca al unei scoici.

Aglomeraţia de trăsuri este mai mare ca niciodată şi se măreşte din ce în ce pe măsură ce vin alte trăsuri. Nenumărate sănii alunecă încoace şi încolo iar muzica clopoţeilor lor // este plină de şarm. Scena întreagă străluceşte de viaţă şi animaţie. p. 82
Acest tablou viu, înrămat în zăpadă, nu se compară cu nimic altceva în Europa. Uniformele strălucitoare ale ofiţerilor, blănurile splendide – răsfăţul temperaturilor scăzute, rochiile în culorile curcubeului, ornamentele elegante ale săniilor asupra cărora se pare că toată lumea îşi epuizează întregul gust, masa strălucitoare aflată într-o continuă mişcare precum figurile dintr-un caleidoscop, în timp ce zăpada nebătută se mişcă în toate părţile către linia orizontului!

Un cupeu trece pe lângă noi şi putem să vedem un obiect strălucitor cocoţat pe capra vizitiului. O faţă albă priveşte prin fereastra închisă şi o mână mică trece o batistă de dantelă peste geamul aburit, dar nu ne atrage privirea pentru că ea este deja atrasă de o altă privelişte neobişnuită. Este armăutul acela îmbrăcat în cea mai ţipătoare haină stacojie, strălucind de aur din cap până în picioare, cu pantaloni strâmţi de culoare roşie cu o // cusătură scumpă, care ies de sub o fustanelă scurtă p. 83
din olandă albă – un albanez care este în această scenă precum un păun în mijlocul unor păsări de curte. Remarcaţi această înfăţişare de pirat grec în timp ce trece cu braţele încrucişate, sprâncenele încruntate şi mustaţa ţepoasă care l-ar face pe un general de divizie să înnebunească de invidie; priviţi la această căciulă purpurie cu canaful albastru atârnând vesel, pieziş pe părul negru; geanta din argint şi lanţul care atârnă într-o parte; centura din jurul taliei în care zace pierdut un arsenal întreg de cuţite, pistoale şi iatagane ucigaşe! Ce nenorocit superb, feroce, scump şi nefolositor este! Aceste podoabe de două sute de lire pe care le cară în spate ar hrăni, timp de o săptămână, toate familiile de paria înfometate care stau laolaltă

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

printre gunoaie, ruine şi case abandonate din acest oraş pe jumătate barbar. Cât trebuie să o fi durut-o degetele pe croitoreasa care a cusut modelele cu fir de aur de pe haina stacojie a acestui nemernic îngâmfat! Cât a obosit spălătoreasa care a pliat
p. 84 // yarzi[67] întregi de fuste de olandă care ies în afară pe şoldurile lui precum norii de muselină ai unei balerine!

Ascultă, ce clinchet argintat de clopoţei! Cât de muzical devine aerul pentru că trapul ascuţit îi face să alerge într-o rimă rapidă! Iată-l pe unul dintre cei mai mari dandy din Bucureşti – vlăstarul unei case nobile. Echipajele lui sunt ceva minunat, iar excentricitatea lor este egalată doar de simţul artistic. Aparent unul dintre cei mai capricioşi muritori în viaţă, l-am văzut într-o zi într-un cupeu de culoare închisă, fără monogramă sau coroană, cu o pereche de cai murgi, cu harnaşament de piele şi cu un vizitiu cu livrea sobră, pentru ca a doua zi să îl vedem într-o sanie aurie cu catifea albastru deschis şi cu un vizitiu îmbrăcat în haine poloneze, tot de catifea albastră, înconjurat de astrahan gri pal. Ne apropiem şi noi pe măsură ce se apropie şi el. Suntem curioşi să aflăm în ce vehicul va apărea acest bărbat unic.

p. 85 O pereche de cai albi ca zăpada vin spre // noi în pas rapid – arcuindu-şi picioarele astfel încât par a nu atinge pământul. La urechile lor ciulite atârnă cozi de vulpe polară, iar pe spatele lor este o pânză albă de mătase, decorată cu mănunchiuri de canafi negri, care sare în ambele părţi în timpul mersului. Frumoasa sanie de culoare crem este decorată cu linii aurii şi negre şi este capitonată cu catifea neagră. Tânărul vizitiu rus, cu privirea lui inteligentă şi albastră, cu obrajii de culoarea piersicilor şi părul castaniu cârlionţat, arată superb în haina rusească lungă din catifea neagră legată la brâu de o centură de culoare trandafirie (singura pată de culoare care luminează tot ansamblul de alb şi negru) aşa cum stă ca un conducător de car roman, ţinând hăţurile cu o mână sigură.

Ce apariţie gingaşă şi scumpă! Precum cea pe care Zâna Bună a oferit-o Cenuşăresei atunci când ea şi-a pus faimoşii pantofi şi s-a grăbit către bal. Această fiinţă norocoasă care posedă tot acest lux este un tânăr superficial şi elegant,
p. 86 îmbrăcat fără cusur // după ultima modă, genunchii fiindu-i acoperiţi de o piele de urs. Are un chip întunecat şi neplăcut şi arată complet nemulţumit şi nefericit aşa cum stă inconfortabil şi ţine un baston din carapace de broască ţestoasă în mâinile mici şi înmănuşate. Nu putem să nu ne întrebăm de ce Dumnezeu face o aşa mare tevatură din apariţia sa în timp ce pare să-şi ofere atât de puţină satisfacţie personală.

Iată, vine o sanie neagră tăcută, gustul sumbru dovedit de proprietar fiind în contrast cu excentricităţile fantastice şi feminine ale lui Făt-Frumos. Exceptând marginea păturii, colorată într-un roşu puternic, totul aici este negru. Chiar şi mantaua straşnică a boierului este făcută din piele neagră. Înaltul vizitiu ungur, purtând o căciulă de blană şi având manşete şi guler imense, cu părul sălbatic, cu ochii care clipesc, mustăţi enorme şi piele închisă, arată ca o persoană pe care nu este politicos să o amintim.

Stăm pe o bancă din faţa cafenelei goale şi a arcadelor sale florale care amintesc
p. 87 // de un tablou ce surprinde imagini rurale în lumina felinarelor. Vara toată societatea descinde aici pentru a servi o cupă de şerbet sau dulceaţă, dar acum este închis.

---

[67] Unitate de măsură engleză pentru lungime, egală cu 0,914399 m.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Încă privim trăsurile al căror număr se împuţinează. Întârziem sub ramurile întunecoase ale teilor, vorbind în graiul domol de acasă, al poienelor încă verzi şi ierboase pe care vântul le-a presărat cu un covor de frunze cafenii şi roşiatice care putrezesc, al cătunului cuibărit între dealuri unde se aude cântecul solemn al mării, cu feţele familiare care par a fi aici cu noi la marginea Pământului Zorilor!

Doi câini fioroşi se bat pe carcasa unui corb care zace cu aripile întinse şi rigide pe zăpada tare. Guvernanta şi elevii săi dispar într-o trăsură de familie, iar Bijou şi stăpâna sa au plecat demult. Mulţimea de trăsuri s-a diminuat la câteva şi toate iau drumul către oraş. // p. 88

Iată-l pe omul, escortat de doi buldogi, care vine să aprindă lămpile. Doi buldogi, o protecţie necesară căci există multe personaje stranii de-a lungul şoselei Băneasa şi, câteodată, din adâncul iernii, un lup rătăcit, care devine curajos din cauza foametei, colindă după pradă chiar dacă oraşul este aşa de aproape.

Cineva spune cu o voce plângătoare că este „foarte înfometat". Efectul asupra noastră este electric. Ne uităm unul la celălalt şi sărim în picioare. Este adevărat, am uitat; ora mesei trebuie să fie foarte aproape şi toţi avem o poftă de lup!

Ivan se uită la noi nerăbdător. Şi el consideră că este timpul să plecăm. Ne gândim „O, frate!" la oalele pentru fiert carnea – covrigul de pe bâtul vânzătorului ambulant şi paharul de ceai aburind!

Ne aşezăm confortabil în trăsură şi strângem pledul în jurul nostru. „Haide birjar", spune purtătorul nostru de cuvânt care este insuportabil de mândru // de româna p. 89
lui. Rusul Ivan nu mai aşteaptă a doua poruncă. Abia atingând animalele cenuşii, alunecăm de-a lungul întunecoasei Şosele către luminile pâlpâitoare ale oraşului.

Suntem tăcuţi. Nu-i aşa că toţi ne gândim la sturionul proaspăt din apele Mării Negre care ne aşteaptă în custodia bucătarului, la dropia gustoasă umplută cu castane pe care Jack a împuşcat-o ieri în mlaştini şi la un anume vin de ţară al cărui buchet aminteşte de povârnişurile Rinului? // [...]

Ţiganii la ei acasă p. 93

„Vrăjitori, panglicari şi pungaşi,
Rămăşiţă imundă
A unei vechi lumi,
Vrăjitori, panglicari şi pungaşi,
Voioşi ţigani, de unde veniţi?"
Béranger[68]

„Ei bine, Niţoi" îi spunem într-o dimineaţă spălătorului nostru, un ţigan care şi-a abandonat viaţa de pribegie pentru a locui în case şi a fi un membru decent al comunităţii muncitoare, „Ei bine, Niţoi care este părerea ta despre România?"

[68] Pierre-Jean de Béranger (1780–1857), poet şi compozitor francez.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Niţoi pune iar jos legătura de rufărie. Nu e nimic care să îi placă mai mult
p. 94 decât bârfa (o rămăşiţă de la Adam), deşi // deja am sporovăit cu el tot timpul cât am mâncat modestul nostru mic dejun compus din cârnaţi[69] făcuţi pe cărbuni şi castraveţi muraţi în sare şi apă, tot mai este dornic să mai piardă vremea câteva momente în plus. Spune că ne sărută mâinile şi ia ţigara pe care i-o oferim. Se ghemuieşte lângă sobă şi o aprinde cu un cărbune roşu încins pe care îl alege după o îndelungă căutare şi pe care îl apucă cu cleştele. Pufăie câteva minute înainte de a replica încă stând ghemuit cu o atitudine de broască şi uitându-se la flacăra strălucitoare şi săltăreaţă cu o indiferenţă demnă de Pieile Roşii.

Aşa cum stă în lumina focului care licăreşte în jurul feţei sale, acest paria brunet, care este acum reclamat de societate, este un studiu original pentru un filozof. Cum îi trădează, fără de tăgadă, originea acei obraji oacheşi coloraţi de soarele verii şi aspriţi de vântul iernii şi acei ochi melancolici întunecaţi! La fel şi părul negru şi strălucitor, tăiat scurt după ultimele tendinţe ale modei şi răsucit
p. 95 deasupra urechii în tunsoarea care este numită // în glumă „Ciocanele de la Newgate". Dar acea eşarfă în dungi stacojii şi albe, acea haină roşie cu faţa de catifea bine păstrată (cadou de la un stăpân generos) şi cămaşa nu fără de pete – înfăţişare a civilizaţiei, arată cât de mare este diferenţa dintre el şi fraţii lui zdrenţăroşi şi fără încălţăminte.

Niţoi îşi întoarce ochii blajini şi lucioşi către noi şi răspunde cu toată demnitatea unui cetăţean dezgustat care are dreptul de a fi ascultat:

„Coconaşule, este ţara Ţiganilor!"

O ţară a ţiganilor! Am rămas gândindu-ne la asta mult timp după ce Niţoi şi-a făcut temeneaua şi a plecat. O ţară a ţiganilor! Ah! Şi aşa este, prieteni, la propriu! O ţară a ţiganilor şi a hoinarilor! O ţară a proscrişilor şi străinilor. Un loc de odihnă pentru o ramură a acelei vaste familii, asupra naşterii căreia planează umbra unei vechimi mult prea îndepărtate pentru ca cea mai pătrunzătoare privire să poată
p. 96 ajunge, o ţară a cărei moştenire trebuie să rămână pe veci mitică şi necunoscută. //

Deseori am fost mişcaţi până la lacrimi de condiţia ţăranului român care are privirea inteligentă, un mare profil clasic şi sufletul la fel de negru ca noaptea. (Apropo, cât de clar se poate trasa tipul ereditar care se perpetuează printre aceşti descendenţi ai vechilor daci! Poţi vedea multe feţe care sunt, trăsătură cu trăsătură, identice cu acelea existente pe monedele Romei păgâne, imprimate în relief acum sute de ani). Dar în cea mai cruntă mizerie există şi o mai mare profunzime. Dar mai prejos decât acest fiu al pământului ignorant, brutalizat şi apatic (eliberat din actuala iobăgie doar în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza[70], ultimul domnitor al Moldo–Valahiei), care umblă greoi în zdrenţe murdare în loc de încălţăminte, pe care nu le leapădă decât atunci când putrezesc şi cad, este o fiinţă, situată chiar mai jos pe scara creaţiei, care umblă în două picioare şi pe care naturaliştii nu o clasifică ca fiind animal – este ţiganul.

---

[69] *Carnatz.*

[70] Alexandru Ioan Cuza (1820–1873), domnitor al Principatelor Unite ale Moldovei şi Valahiei (1859–1866). Autoarea foloseşte termenul de iobăgie pentru a descrie starea precară a ţărănimii, însă referirea este la reforma agrară din 14/26 august 1864 prin care erau desfiinţate obligaţiile faţă de boieri (clacă, dijmă, podvezi) şi prin care ţăranii erau împroprietăriţi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Nimic nu poate depăşi ura şi disprețul în care sunt ținute // aceste biete ființe p. 97
inofensive de către populațiile amestecate care locuiesc pe malul Dunării, dar care în ciuda sărăciei şi lipsurilor pot revendica drepturi în ceea ce priveşte țara şi descendența. Ei sunt încătuşați şi certați, insultați şi ponegriți. Nu-i aşa că natura hoață a țiganului nu are altă menire pe lumea aceasta decât să îşi bată joc de cinstiții creştini? Dar aceşti bieți oameni nu au parte de josnicii şi persecuții doar din partea claselor de jos. Cei bogați şi educați acceptă prezența acestor paria, aşa cum tolerează câinii fără stăpân sau orice altă pacoste. Într-adevăr, dintre cei doi, paria cu patru picioare pare a fi cel care ar câştiga vorbe bune din partea unui boier.

Ne amintim o întâmplare petrecută în Belgrad acum câțiva ani. Eram în salonul hotelului „Hôtel de la Couronne Serbe" şi serveam cafeaua de după cină. A apărut un anume colonel slav, o cunoştință de-a noastră, care dobândise o cizelare superficială la Paris, dar care ascundea sub o spoială înşelătoare materialul brut nativ. La prima vedere trecea drept un // prieten plăcut şi manierat. S-a alăturat p. 98
grupului nostru şi l-am primit cordial. Curând, câteva note venite de la nişte instrumente zgomotoase au pătruns în discuția noastră amicală şi în sunetul făcut de bilele de biliard. Era un grup de lăutari, acei artişti care posedă, până la ultimul, sufletul de muzician înnăscut. Îşi cântau muzica barbară stând în afara uşii. Colonelul nostru i-a făcut semn chelnerului să îi lase să intre. S-au grăbit să intre, un grup pitoresc de țigani, cu îmbrăcămintea jerpelită şi părul neîngrijit şi cei mai blajini ochi negri pe care ți-i poți imagina, cu o expresie intensă de melancolie, potriviți unor oameni care sunt obişnuiți să se ferească şi să fie călcați în picioare.

S-au aşezat în semicerc şi şi-au început simfonia ciudată şi monotonă pe care o armonizau cu cadența tristă a vocilor lor. Fascinați de un sentiment de plăcere, am ascultat această muzică sălbatică care a crescut în intensitate până la un strigăt pătrunzător asemănător celui produs de vânt în pădurile nordice şi apoi a scăzut la un suspin tânguitor precum cel al unui spirit care // rătăceşte în întuneric. Dar p. 99
colonelul nu era satisfăcut. „În genunchi, câinilor!" a tunat la sărmanii cântăreți care nu erau demni de a cânta stând în picioare în prezența noastră.

Grosolanul chelner german a gesticulat entuziasmat cu un deget arătător murdar pe care era un imens inel de alamă şi a izbucnit într-un râs brutal (căruia i s-a alăturat şi ofițerul) şi unul după altul nefericiții inofensivi au căzut ascultători în genunchi şi au continuat cântecele tânguitoare pline de tristețe irezistibilă pe care le completau cu priviri umile, menite să diminueze mânia stăpânilor. Dar nu am stat să ascultăm sfârşitul concertului, pentru că ne-am ridicat şi am plecat, dându-le lăutarilor toate monedele de argint, iar când l-am mai întâlnit pe colonel i-am întors spatele.

De unde vin ei, aceşti nomazi, care şi-au atribuit de la sine putere, de când lumea, darul de a citi în stele – aceşti oameni ciudați, // cu legi distincte şi o limbă p. 100
universală în care pot schimba idei, fie că se întâlnesc în Moscova sau în Madrid, pe străzile Londrei sau în câmpiile Stambulului?

Istoricii nu vor să delimiteze cu exactitate regiunea naşterii lor. Singara în Mesopotamia, Cilicia în Asiria, regiunea biblică Sinar sunt enumerate succesiv ca fiind leagănul acestui neam misterios. Unii îi înfățişează coborând de pe coasta Zanzibarului spre Egipt; alții ca imigrând în Spania din Tangi-Tan, o regiune muntoasă din Africa; alții afirmă că provin din Caucaz sau din Palus Maeotis. Sunt

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

rămăşiţele reîncarnărilor; iloţii depravaţi din Sparta; bacantele din Tracia; sigunii lui Herodot; egipteni, nubieni, etiopieni, amorţi, chiar descendenţi ai vechilor uzbeci din Persia. Fiecare scriitor îşi are propria teorie privind acest popor nestatornic bătut de un Zeu mânios şi care pare a fi urmărit de un blestem invizibil şi stăruitor –
p. 101 acela al rătăcirii şi înstrăinării, // al muncii şi sărăciei, al ruşinii şi disprețului.

Izraeliţii sunt poporul care seamănă cel mai mult cu ţiganii prin identitatea care rămâne veşnic neschimbată şi prin hoinăreala prin lumea largă, un popor fără ţară. Dacă există copii lui Iuda, aşa cum se crede, servitori aleşi ai Atotputernicului, să ne fie cu iertare dacă presupunem că aceşti nelegiuiţi, copii diabolici ai vrăjitoriei, cu ochii lor neastâmpăraţi, cu degetele cu mâncărimi şi cu superstiţiile fără Dumnezeu sunt protejaţii unei Puteri întunecate şi misterioase? Gitanos în Spania; zingari în Italia; rhagarin în Egipt; tschinganih în Turcia; bohémiens în Franţa; pharoé nemzetséq în Ungaria; heydens (sau sălbatici) în Olanda; zigeuner în Germania; tartares în Danemarca; charami (sau tâlhari) în Arabia – în jur de cincizeci de apelative în cinzeci de regiuni diferite, aceşti nomazi unici încă păstrează neştirbite însuşirile izbitoare şi înfăţişarea caracteristică. În Occident sau
p. 102 Orient, fie că înfruntă aerul aspru al // crudei ierni norvegiene sau stau tolăniţi în soarele moleşitor al după-amiezilor italiene, ei vorbesc aceeaşi limbă, recurg la aceleaşi deprinderi mărginite pentru a-şi câştiga existenţa, duc aceeaşi viaţă sălbatică şi liberă în aer liber şi se aseamănă prin aceleaşi obiceiuri de pradă şi furt, care fac ca apropierea lor să fie privită cu îndoială şi neîncredere de către fermier şi gospodină. Şi totuşi s-au scurs multe veacuri până ce reprezentanţii Romei au ajuns în cele mai îndepărtate colţuri ale lumii; multe oceane s-au interpus, deşi vaste lanţuri muntoase au separat ţările străbătute de ei în timpul călătoriei, deşi pădurile, râurile şi preeria i-au ţinut departe, ei sunt încă o familie unită de legături trainice şi de trăsături, vorbă şi obiceiuri asemănătoare.

Aici, în Valahia, ţiganii au o revendicare în ceea ce priveşte pământul. Prin provincia soră – Moldova a intrat prima dată pe porţile Europei o hoardă de trei mii
p. 104 venită din est. // Cronicarii spun că acest lucru s-a petrecut în anul 1417, când Alexandru, voievodul Moldovei[71] le-a dat permisiunea să se aşeze în vecinătatea Sucevei. De atunci au migrat încoace şi încolo către ţările vecine, iar numărul lor a crescut atât de mult de atunci, încât dl. Kogălniceanu în „Schiţe despre ţigani"[72], publicate acum aproximativ patruzeci de ani, estima că nu sunt mai puţin de 200 000 de hoinari fără casă risipiţi în principat – o cifră depăşită cu mult în momentul de faţă.

Ţiganii din România sunt împărţiţi în trei categorii. Lăieşii care au diverse ocupaţii şi trăiesc în mare parte din muncă. Ei sunt pietrari, fierari, zidari, spoitori sau ursari (merg cu ursul îmblânzit pe străzi pentru ca acesta să danseze), cioplesc linguri de lemn care sunt folosite în bucătărie, cărbuni de lemn sau cântă la instrumente primitive. Vătrarii sunt angajaţi pentru treburi în gospodărie şi netoţii

[71] Alexandru I Muşat, cunoscut şi sub numele de Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400–1432).

[72] Mihail Kogălniceanu (1817–1891), scriitor, om politic, prim-ministru al României (1863–1865). Lucrarea la care se face referire în text, *Schiţă asupra istoriei, obiceiurilor şi limbii ţiganilor* a apărut în 1835.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

care sunt țiganii originali care dorm pe pământul gol, se adăpostesc printre ruine și trăiesc din orice fel de mâncare puțină // pe care o cerșesc sau o fură. p. 105

Înfățișarea acestor creaturi oropsite și uitate de civilizație este expresivă și mobilă. Culoarea lor variază de la maroul deschis al creolilor la negrul închis al persoanelor de culoare. Pe frunțile lor acoperite de păr negru și lucios, se poate citi urma unei depresii obișnuite; în ochii lor arde un foc mocnit și întunecat ce se vede printre genele lungi și închise la culoare; este corect să precizăm că mizeria acestui grup nu este ignorată de către țigani.

Exilați atât de altar cât și de patrie, ei nu au nici o religie. Practică un fel de fetișism, venerând tot ceea ce le este de folos și poate îndulci greutățile vieții de zi cu zi și îmblânzesc rigorile mediului. Astfel că obiecte precum cortul care îi apără de furtuni, vioara care le aduce un bănuț prin sunetele scoase de corzi și fierul brut din care fac potcoave cailor, toate sunt obiecte ale venerației lor. Dar, aparent, țiganii, // oriunde s-ar afla, se supun crezului țării adoptive. În țările creștine, el p. 106 pretinde a crede în Iisus din Nazaret și Sfânta Treime; în Turcia este martor al lui Allah și se roagă la apus ca un adevărat servitor al Profetului; și dacă ar supraviețui un regat al lui Iuda, ar mânca prăjitură de Paște precum unul care l-ar avea pe Avraam drept tată.

Nu au ritualuri de căsătorie. Când un tânăr vede o țigancă care îi place, el îi propune să își întemeieze un adăpost în cea mai apropiată gaură sau colț care promite a fi o pavăză contra vântului și ploii și dacă doamnei nu-i displac avansurile lui, uniunea se înfăptuiește fără obiecții și proteste.

Aici în România, ei permit copiilor lor să fie botezați în rit ortodox, nu pentru că așa le dictează conștiința, ci pentru un considerent mai puternic – a lui don Basilio – banul, banii dăruiți de către oamenii care o duc mai bine decât ei, pe care îi pot // convinge să fie protectorii copiilor lor creoli. p. 107

Tarana este dansul lor național – fandango-ul lor, romaica lor, dansul popular scoțian al lor – în care calcă în picioare greutățile ce atârnă în inimile lor sau remușcările care le chinuie inimile. Majoritatea țiganilor români, ca de altfel toți frații lor din toate țările, preferă să cerșească, să șterpelească sau să rătăcească de colo până colo ca trubaduri, făcând să apară monede din buzunare insensibile, deși, așa cum am amintit și mai devreme, o anumită parte dintre ei muncește mult în capitală ca pietrari și zidari, așa cum muncitorii necalificați irlandezi sunt angajați în Londra. Alții, precum cei din Ungaria, sunt reparatori ambulanți de oale și ibrice și potcovari și fac comerț pe străzile deformate și rău pavate cu obiectul comerțului lor atârnat pe umăr, cu piepturile bronzate și vânjoase în vânt, buclele negre și vrăjite căzând pe fețele lor rotunde, brăzdate de expunerea continuă la alternările rapide de frig arctic și căldură tropicală. // p. 108

Nici Larii[73], nici Penații[74] nu ocrotesc adăpostul sacru al căminului lor. Nici un înveliș grozav nu protejează de aerul rece al iernii sau de arșița verii. Suferă fără să crâcnească capriciile anotimpurilor. Existența lor se duce între pământul rece și cerul liber. Se ascund precum vulpile în găurile din pământ. Se ghemuiesc

[73] Divinitate în mitologia romană, considerată protector al casei și familiei.
[74] Divinitate în mitologia romană și etruscă, considerate protector al casei și al familiei.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

asemenea câinilor vagabonzi (companionii lor în nefericire) pe orice movilă goală care promite un oricât de mic adăpost.

Copiii lor frumoşi şi oacheşi se nasc printre ruinele care împovărează trotuarele acestui oraş pe jumătate terminat, în care există întotdeauna un loc pe cale să cadă sau o casă în curs de extindere care este abandonată din lipsă de fonduri. Dacă din vorbărie goală sau prin cântarea melodiilor stranii, sau şi mai rar prin muncă cinstită, ei pot cumpăra masa zilnică de „mămăligă" şi dacă din întâmplare se găseşte o ceapă sau un grăunte de usturoi ca să o facă mai bună, aceşti copii ai Nopţii şi ai Naturii sunt fericiţi precum regii. Lemne pentru fiertul cazanului se găsesc mereu din furat, iar veselia şi prietenia fac ca masa săracă din
p. 109 porumb // să pară un banchet pentru zei. Iar atunci când mor, nu deranjează nici părintele, nici popa şi locul în care sunt îngropaţi, dacă acesta este în pământ sfinţit, nu este marcat de niciuna dintre acele embleme ale credinţei care conferă chiar şi celor mai umile morminte o atingere poetică. Deci dispreţul care îl urmăreşte pe ţigan prin viaţă, în moarte este schimbat într-o îndurătoare uitare.

Cât de des, în hoinărelile noastre prin oraş, nu ne-am oprit în faţa unor clădiri aflate în construcţie pentru a-i privi la muncă pe muncitorii bruneţi care amintesc de israeliţii arşi de soare pe când înaintau cu greutate, acum multe sute de ani, pe tărâmul faraonilor Ramses[75]. Aici, aşa cum sunt ei la lucru, par o adunare familială. Tinerii şi fetele au venit să îşi asiste taţii; cei mai în vârstă îşi fumează pipele într-o tăcere demnă şi îşi privesc fii şi nepoţii cum îndeplinesc sarcinile grele pe care nu le mai permit articulaţiile lor rigidizate; copiii mici şi bebeluşii cad prin nisip şi îşi
p. 110 trag cu pumnul unul altuia, cu micuţii lor pumni cafenii în // fericirea neştiinţei ruşinii care este soarta lor. Aceşti pungaşi mici sunt cu picioarele şi capetele goale, adesea şi goi. Câteodată poartă nişte zdrenţe de un alb murdar, deschise pe piept, pline de găuri, abia ţinute într-o bucată de câteva fâşii din materialul original; dar acestea reprezintă maximul avuţiei sau o mamă cusurgie – majoritatea neavând nicio altă podoabă decât pielea întunecată şi strălucitoare cu care s-au născut. Bărbaţii poartă pantaloni largi şi căciula[76] naţională, dacă sunt suficient de bogaţi ca să aibă una, femeile orice cârpe care pot fi făcute în aşa fel încât să arate ca un veşmânt femeiesc.

Ţiganii sunt pui ai naturii. Frumuseţea lor este câteodată uimitoare. Ochii lor sunt cele mai expresive lucruri care au fost create. În acei ochi negri şi strălucitori se pot citi o mulţime de emoţii contradictorii – modestie sălbatică şi senzualitate naivă, batjocură nemărginită şi nepăsare visătoare. Picioarele lor sunt lungi, suple şi zvelte. Părul le este creţ, negru şi de abanos; dinţii sunt albi, iar buzele roşii
p. 111 precum // coralul din adâncul mărilor. Probabil cel mai atrăgător lucru la ei este eleganţa sălbatică şi naturală a fiecărei mişcări – şarmul lor impregnat peste tot.

Pe lângă mişcările unduioase ale acestor nimfe arămii, o dona andaluză s-ar mişca precum o marionetă. Totul la ei este muzică şi poezie – muzica melancoliei şi poezia pasiunii. Paşii lor sprinteni şi mlădioşi par a ţine mereu ritmul cu o melodie mută. Explozia lor muzicală este precum glasul fără restricţii al unei păsări în zbor.

---

[75] Nume dat celor 11 faraoni din perioada Noului Regat, în Egipt.

[76] *caçiula.*

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Dar prospețimea acestei dimineți însorite a tinereții durează doar o scurtă perioadă de timp. Frumusețea diabolică a unei fete de țigan trece la fel de rapid ca un nor. Nu sunt frumoase decât atunci când sunt tinere; de-abia ajung la maturitate că farmecele lor exuberante încep să pălească. Este vechea poveste a bobocului care înflorește, iar apoi cade într-o ploaie de petale uscate. Este incredibil cum pot schimba câțiva ani o femeie-copil înfloritoare, care ne // captivează prin vivacitate, p. 112
cochetăria șireată și priviri arzătoare, într-o babă ridată și hidoasă cu pielea galbenă încrețită de mii de cute, cu siluetă slabă, cu picioarele grosolane goale, cu degete noduroase și deformate!

Este remarcabil că în București, orașul orașelor prin excelență, unde nici o frumusețe feminină nu își poate face plimbarea fără a fi deranjată, cele mai frumoase silfide țigănci trec pe străzi fără a atrage nici măcar o privire indolentă de admirație. Boieri îmbrăcați în mantale de blană, ofițeri în uniforme atrăgătoare, civili în haine pestrițe se înghiontesc pe trotuare și examinează nerăbdători trăsurile în care indiferentele doamne române, atât de fine pe cât le poate face pudra și fardul, stau cu atitudini studiate și se prefac cu învechitele aere artificiale și repetă comedia veche și monotonă cu ultimul iubit nou de ieri. Dar acești închinători pe altarul frumuseții nici nu visează să își lase ochii să cadă la nivelul străzii unde, împroșcând din întâmplare apa murdară a // canalizării, merge și cântă o fată cu p. 113
pasul atât de ușor ca al unui cerb, cu ochii atât de întunecați și grăitori ca ai unei gazele, ale cărei plete creț și nepieptănate atârnă desfăcute pe umeri și ale cărei buze proaspete și țuguiate sunt ca niște cireșe pe care soarele le-a sărutat până au devenit roșu-sânge.

Cât de adânc înrădăcinate sunt prejudecățile în ceea ce privește această castă nefericită, când aici, printre cei mai impresionabili oameni din univers, frumusețea nu mai este frumusețe, iar tinerețea nu mai este tinerețe! Până și sluga noastră maghiară, care taie lemne și scoate apă și care nu are o a doua pereche de cizme, se consideră a fi dintr-o altă categorie decât aceste creaturi minunate și disprețuite. I s-ar înroși obrajii de rușine dacă și-ar imagina vreun moment că noi l-am putea considera capabil să se uite la una dintre aceste țigăncuțe, care vin din când în când în curtea noastră și cer de pomană, altfel decât cu dispreț.

El nu vede, așa cum o facem noi, cât de alese sunt aceste statui de bronz ale lui Venus. Nu îi atrag // atenția picioarele rotunde care se ivesc prin zdrențele rupte p. 114
și stridente. Licărul acelor ochi vioi care strălucesc plini de speranță și așteptare nu îl mișcă. Degetele brunete și subțiri, întinse pentru a cere milostenie sunt doar palmele nerăbdătoare ale unui vagabond murdar.

Se uită la aceste siluete frumoase, ideale, împroșcate cu noroiul și murdăria străzii și nu pare a-și da seama că sunt femei. Și așa se întâmplă cu orice localnic de orice nivel.

Disprețuit de oamenii printre care trăiește, țiganul sfârșește prin a-i urî și el. Toate națiile sunt gagii sau ghiauri; doar el este rom, fiul femeii. „Han du me Romnitschel?" (Ești fiul unei femei?) sunt cuvintele adresate de un țigan altuia pe care îl întâlnește pentru prima dată și pe care îl înțelege chiar dacă străinul este de la Antipozi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Păstrează secretul limbii sale cu o grijă posesivă – pentru că aceasta i-a permis să înfrunte atacul Timpului şi al Schimbării.

p. 115 Românii, deşi îi disprețuiesc pe aceşti // paraziți inofensivi, zdrențăroşi, cu auz ascuțit şi pieptul gol, corciturі ale canalizării cu mormanul de gunoi, le poartă frica din cauza ocupației lor cu Magia Neagră şi a cunoscutelor lor legături cu tatăl lor diavolul şi posesiei de deochetură. Se crede că aceste forme întunecate şi neliniştite se vor întoarce cu Anticristul în Ziua Judecății pentru a-i chinui pe creştini şi pentru a le mânca copiii de vii.

„Țiganul", spune Malte-Brun[77], „este independent şi fericit. – Grămada de
p. 116 bălegar îi serveşte drept tron, iar stejarul bătrân drept baldachin."

Acesta este rezumatul concis al vieții şi caracterului fiului Romei. //

p. 117

O tabără de țigani

În seara aceasta suntem înclinați să urmăm exemplul celui mai înțelept musulman, califul Harun al-Rashid (fie binecuvântat!) când a căzut din pat la o oră târzie şi a plecat să patruleze prin Bagdad în căutarea aventurii însoțit de Mesrur, sclavul negru şi de Marele Vizir adormit, căscând şi târşind picioarele şi care şi-ar fi dorit ca stăpânul său să fie în Paradisul Profetului înainte de a-i trece o asemenea ideea prin capul său regal.

Este târziu. Luminile s-au stins demult şi porțile au fost închise când noi am
p. 118 ieşit pe străzi în căutarea casei unde Balem, fierarul // bea şi se veseleşte în fața unui ulcior cu vin.

Străbatem Podul Mogoşoaia până la Strada Carol I şi intrăm pe Calea Craiovei, unde, trecând de Tribunalul de Comerț mergem agale prin cartierul evreiesc prin cea mai veche şi primitivă parte a Bucureştilor, cartierul mitropoliei cu biserica pe sprânceana dealului. Chiar şi aici remarcăm cum elementele rafinate ale vestului au domolit imaginația brută a estului.

Barăci întortocheate care au fost cândva considerate vârful frumuseții arhitecturale, sunt acum abandonate în favoarea unor vile pitoreşti sau a unor conace acoperite cu stuc care se înalță lângă ruinele acestora. Biserici dărăpănate, înconjurate de morminte călcate în picioare, cu creneluri şi pereți formidabili de fortăreață au rezistat îndeajuns de mult pentru a vedea cum închinătorii le părăsesc în favoarea unor edificii mai moderne cu clopotnițe falnice şi fresce strălucitoare.
p. 119 Edificii a căror atractivitate înşelătoare este // doar un farmec trecător, pentru că zidăria fragilă care este tencuită cu galben, verde şi roşu va ceda sub asediul timpului şi ceea ce este o structură atât de nouă şi veselă şi solidă astăzi va deveni o ruină distrusă, ştearsă şi desfigurată în mai puțin de o decadă.

În România nu există cariere de piatră, sau mai bine zis niciuna în care să se fi lucrat. Cuburile şi lespezile cu care au fost pavate în ultimul timp străzile

[77] Conrad Malte-Brun (1775–1826), geograf şi jurnalist franco-danez.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Bucureştiului sunt importate din Scoţia sau sudul Italiei la un preţ enorm. Tot din aceleaşi ţări au venit şi pietrele cu care au fost ridicate câteva dintre cele mai noi clădiri, iar masivitatea şi aspectul impozant ar putea fi o sursă de mândrie pentru români când le compară cu altele construite doar acum câţiva ani şi care deja arată vechi. Toate locuinţele au fost făcute, până acum, din cărămizi făcute pe loc, în cel mai comun şi nedurabil mod. Aşadar toată această repetare // a stării de paragină şi p. 120
decădere prematură atrage privirea străinului care se plimbă pe străzile oraşului.

Dar să revenim la excursia noastră nocturnă prin pustiile câmpii suburbane ale Bucureştilor. Am colindat printr-o mahala jalnică pe unde dulapii, mortarul şi nisipul caselor pe jumătate construite acopereau străzile înguste şi scheunatul zgomotos al câinilor vagabonzi este o muzică nemelodioasă care salută urechea. Mai mergem câţiva paşi până când ajungem la un loc părăsit, acoperit până la refuz de grămezi de gunoi care are în mijloc o biserică ortodoxă dărăpănată şi care stă întunecoasă şi înfricoşătoare sub cerul fără stele. Totul este cufundat în întuneric, excepţie fac locurile punctate ici şi colo de pete aprinse de lumină, acolo săltau nişte limbi de foc puternice de la focurile de tabără.

Cine se ghemuieşte în jurul acestor buşteni? Pentru ce fel de oameni acest loc îngrozitor, acest pământ neîngrijit reprezintă confortul şi siguranţa căminului şi casei? // p. 121

Să ne apropiem de aceste grupuri căci obscuritatea nopţii lucrează în favoarea noastră şi îi putem observa fără ca prezenţa să ne fie simţită. Aceşti bărbaţi şi aceste femei arămii şi pe jumătate dezbrăcaţi care stau întinşi în jurul butucilor care pârâie, cu o atitudine indolentă şi se odihnesc, sunt ţigani. Şi în ceaunul de fier atârnat deasupra focului se găteşte masa de seară – un amestec de cereale fierte în apă până când capătă o anumită consistenţă şi care poate va fi mai târziu aromat de o bucată de ceapă.

Mai jos, la câteva străzi depărtare, este lumină şi bogăţie şi civilizaţie, şi există îmbrăcăminte şi dantele din ţări îndepărtate, în timp ce aici este întuneric şi sărăcie, haine ruşinoase şi o cină făcută din porumb. Dar dacă judecăm după râsul ascuţit care ne ajunge la urechi şi după limbile vesele care nu se opresc nici o secundă, aceşti paria care au drept pat pământul umed şi cerul drept acoperiş nu se plâng de nenorocirea destinului lor.

Ce studiu demn de Rembrandt[78] sunt aceste siluete brunete // ghemuite în p. 122
strălucirea roşcată a luminii focului cu picioarele goale şi bronzate şi cu draperiile zdrenţăroase! Să nu o întâlnim pe baba cloanţa ridată, cu faţă dezgustătoare ca o mască galbenă hidoasă, cu ochi strălucitori şi păr sur încâlcit ca spectrul lui Brocken într-o ciudată noapte a Valpurgiei[79]! Dacă îi dai o pelerină roşie şi o pălărie în formă de clopot şi o mătură nouă nu ar fi idealul bunicii tale în ceea ce priveşte vrăjitoarele, cine ar putea călări mai bine calul de lemn şi ar zbura prin aer sau ar porni o luptă într-un ou? Şi nu ar avea o şansă să fie lăsată să înoate sau să se înece în cel mai apropiat iaz dacă ar fi prinsă de către unul dintre slujitorii credincioşi ai fermierului George?

---

[78] Rembrandt Harmenszoon von Rijn (1606–1669), pictor olandez.

[79] Sărbătoare de origine germană care are loc în noaptea de 30 aprilie/1 mai şi are la bază credinţa că spiritele rele îşi fac apariţia pentru a anunţa venirea primăverii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Priviți-l pe acel bărbat cu barbă sură și cap venerabil cum se uită liniștit, cu ochi visători la flăcările furtunoase. Se imaginează în țara lui Lotus unde străbunii lui copți[80] au trecut malul Râului Sfânt sau au străbătut străzile acelor orașe
p. 123 grandioase ale căror ruine gigantice se mai pot vedea // printre palmieri? Sau vede oglindite în tăciunii mișcători pădurile încâlcite și junglele mortale ale îndepărtatului Indostan de unde au fost alungați strămoșii săi acum secole, ca să împovăreze pământul cu suferința lor neîncetată și să fie arătați cu degetul cu dispreț și batjocură chiar și de către cel mai umil și modest cetățean?

Iată un tânăr cu o atitudine cutezătoare și un corp ca al lui Antinous Egipteanul[81]. Mai acolo, făcând acrobații și lovindu-se, o grămadă confuză de copii mici, oacheși și creți care se tăvălesc pe pământ în compania cunoștințelor lor câinii și a prietenului intim porcul ursuz, cu râtul mare și chel care își arată nerăbdarea în legătură cu începerea festivităților cu un grohăit sonor. O femeie mestecă mămăliga cu o lingură lungă de lemn, în timp ce, cu cealaltă mână strânge la piept un copil dezbrăcat, fără îndoială fratele strengarilor care se joacă în noroi.
p. 124 O duzină de fete tinere stau tolănite în posturi de o grație nestudiată; // părul lor frumos și încurcat, liber de orice plasă sau eșarfă cade sălbatic pe umeri, ochii le scânteiază cu acea expresie de nestăpânit de batjocură diabolică care este una dintre cele mai proeminente trăsături ale caracterului gitan, în timp ce buzele pline și voluptoase vorbesc neîncetat neînțeleasa limbă romani ale cărei origini uluiesc deopotrivă pe dascăl și pe proletar.

Acești paria fără casă știu că în acest cartier puțin frecventat al metropolei sunt în siguranță și nu vor fi insultați sau deranjați în timpul odihnei. Zgomotul trăsurilor abia ajunge la urechile lor, licărul lumânărilor lucește vag la ferestrele palatelor îndepărtate și, departe de zgomot, confuzie și scenele luminate cu gaz ale orașului, țiganul sfârșit de munca grea din timpul zilei printre aceste locuințe care abia se înalță, își odihnește oasele obosite pe pământul părinților și mănâncă masa frugală din cereale, în timp ce copiii dezbrăcați mișună pe corpul lui epuizat și îi
p. 125 gâdilă urechile cu murmurul vocilor lor. //

Tânărul cu silueta care este un model demn de un sculptor și are un aer îndrăzneț de pirat, aruncă jos fluierul din argilă roșie și atacă o melodie sălbatică care este bine primită de către tribul pribeag. Ne dăm mai aproape sperând să putem auzi cuvintele cântului pe jumătate barbar. De ce câinele slab care se odihnește la picioarele cântărețului și-a ridicat capul cu un mârâit amenințător în timp ce se scutură din somn? Este conștient de pasul neinițiatului care se apropie prea mult de vecinătatea sacră a adăpostului stăpânului său hoinar? După ce a stat un moment cu urechile ascuțite și nările dilatate se culcă aparent liniștit, odihnindu-și botul pe labe, în timp ce reflexia caldă a focului îl trimite într-o moțăială. Dar încă neliniștit, își mai ridică capul o dată și dă frâu liber unui alt mârâit de data aceasta unul mai sonor și mai prelungit. Un altul, aflat de partea cealaltă a cercului, latră

---

[80] Comunitate creștină care își are originea în Egipt. Biserica ortodoxă coptă este una dintre cele mai vechi, care a refuzat să recunoască hotărârile Conciliului de la Calcedon (451) și s-a distanțat de Biserica Romano-Catolică și Biserica Ortodoxă Răsăriteană.

[81] Antinous (111–130 d. Hr.), tânăr grec, favorit al împăratului roman Hadrian (117–138 d.Hr.).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

într-un falsetto ascuțit. Cântărețul a încetat și și-a tras bățul mai aproape. Femeile și copiii s-au privit întrebător. Ca prin magie, // râsul și vorba au dispărut în tăcere și p. 126
zeci de ochi negri s-au întors încercând în zadar să iscodească întunericul.

Acel lătrat nefericit al corciturii a trezit cincizeci de ecouri. Capete flocoase se ivesc de pretutindeni și mârâituri sunt lansate pe toate tonalitățile. Mama aruncă un nou butuc rășinos pe tăciunii ce stau să se stingă, iar focul izbucnește într-un jet unduitor. Un tânăr își aruncă brațul în jurul gâtului gras al porcului și îl îmbrățișează strâns. Este conștient și se teme că țăranul, a cărei cocină a fost deposedată de piesa principală, ar putea veni, în compania unui ofițer de poliție. pentru a cere restituirea proprietății sale?

Lătratul continuă cu entuziasm și câțiva câini răi deja vin către locul unde stăm ascunși în întuneric. Acești agresori zgomotoși, a căror calitate principală pare a fi în plămâni, sunt precauți și discreți sau poate așteaptă întăriri?

Un răspuns la strigătul lor de luptă este făcut manifest. // Umbre întunecate se p. 127
adună din toate părțile cartierului chiar în fața noastră. Scheunând și urlând, cu dinți albi strălucitori și ochi furioși care scânteie precum cărbunii încinși, încearcă să ne înconjoare săltând și atacând sălbatic. Este timpul să batem în retragere. Prietenul nostru muzicantul s-a ridicat în picioare cu aerul de stăpân, cu sprânceana dârză și ochiul ager. Alte siluete oacheșe se ridică și își scutură hainele. Un ștrengar gol se târăște pe lângă perete precum o șopârlă pentru a cerceta. Ne întoarcem să plecăm. Apărătorii deschiderii, văzând că avem intenții pașnice, își dublează larma până ce toată zona răsună de refrenul lor furios.

Pe drumul înapoi, ne întoarcem de mai multe ori pentru a arunca o privire în spate către tabăra de noapte a fraților oacheși. Când ajungem la casele care ascund privirii noastre tabăra, vedem strălucirea focurilor care sunt iar alimentate și se revarsă // prin întuneric ca niște ochi uriași. Știm că țiganii au căzut iar în leneveală și că masa de seară, pe care prezența noastră a întârziat-o, este împărțită familiei unite de mama grijulie care îi dă porcului aceeași rație de mâncare precum cea pe care o repartizează vlăstarului său brunet și înfometat. // p. 128

Morală, maniere și caracter național p. 131

Oamenii fac legile, femeile fac moravurile[82] spune un scriitor francez care, precum majoritatea concetățenilor săi, nu este niciodată lipsit de un duh plin de ironie, care atrage întotdeauna un anume succes. Dacă epigramatica perspectivă comparativă ar fi adevărată, romăncele ar fi responsabile pentru multe din lucrurile care se petrec acum în societatea capitalei.

În Europa Occidentală, printre cei care aparțin unei țări cu climă rece și au sânge în vine, parizianul cu inimă mare, copilul gastronomic al bulevardelor, plin

[82] *Les hommes font les lois, les femmes font les mœurs*. Maxima apare la Jacques Antoine Hippolyte, conte de Guibert (1743–1790) în tragedia sa *Le Connétable de Bourbon*, dar poate fi întâlnită în toate culegerile de proverbe din Provence.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de aere şi batjocură la adresa alimentelor şi gata să dea replica, care spune: „Cu
p. 132 sosul acela, îmi voi mânca // tatăl!" şi transformă totul în ceva ridicol, chiar şi crunta moarte, adus, negreşit în faţa oprobriului public, este tipul ideal de imoralitate frivolă[..]

p. 133 Bucureştii sunt Babilonul Apocalipsei, femeia înveşmântată în haină stacojie, cu legenda ruşinoasă arzându-i pe frunte. Aceşti colonişti romani au adus altă cunoaştere cu ei din ţara-mamă decât cea prin care să-l ţină pe barbar sub control. Şi-au amintit de pentagramă[83] în templul păgân, de acele frumuseţi fragile care nu cunoşteau legea şi care-şi pictau feţele cu pudră de aliaj şi cărau oglinzi din metal cizelat la brâu pe când coborau în băile lor, însoţite de sclave; <ele>, care erau preotese corupte, dintr-acelea ale zeiţei mercenare care-şi strânge cu o mână la piept iubitul, iar pe cealaltă o întinde pentru a primi preţul favorurilor sale. Fideli tradiţiilor unei antichităţi pierdute, copiii străbunilor sălbatici încă aderă la o credinţă pierdută şi o invocă plini de fervoare nestinsă, zi şi noapte, pe protectoarea
p. 134 eroticei Sappho[84]. //

„Ce faceţi voi aici pentru a vă amuza, doamnă?" a întrebat un nou-venit pe o doamnă română, foarte apreciată pentru înţelepciunea ei.

„Facem dragoste, sau cel puţin vorbim despre ea!" a replicat ea cu o franchеţe cinică.

Aici este esenţa şi măduva vieţii sociale din Bucureşti; alfa şi omega tuturor lucrurilor terestre; ideea fixă care domină fiecare creier; axul în jurul căruia se învârte lumea modei dintotdeauna; motorul care menţine maşinăria în funcţiune. Este ultima pasiune de care se agaţă bătrânul şi plictisitorul boier cu respiraţia sa puturoasă pentru a-şi păstra suflul – viciul preferat care trece dincolo de tovarăşi, lăcomie şi jocuri de noroc. Este ţelul neobosit al adolescentului (ridat şi epuizat înainte de vreme), în care-şi iroseşte tinereţea şi sănătatea şi îşi împovărează moşiile. Este visul membrului de colegiu, un depravat sceptic înainte să-i fi crescut barba.

Ar putea cel mai curtenitor dintre demoni, Asmodeu[85], să zboare cu don
p. 135 Cleofas deasupra caselor acestui „oraş al plăcerilor", iar lipsa // acoperişurilor multora dintre locuinţe să-l facă pe un tânăr cavaler spaniol să se gândească mai binevoitor la Madrid? Aghiuţă cel şchiop al întunericului ar izbucni în sunete sălbatice de râs hidos în timp ce scene succesive s-ar desfăşura spre uimirea celor doi tovarăşi.

Deşi o doamnă căsătorită, lipsită de un cavaler îndatoritor este o aşa anomalie precum un elefant fără trompă sau un vas cu aburi fără coş, moralitatea relaxată care predomină în România nu ar trebui să fie atribuită dezmăţului ereditar al femeilor, ca şi respectul dispreţuitor cu care sunt privite de bărbaţi şi care le determină să-şi adapteze moralitatea şi manierele aprecierii scăzute de care se bucură genul lor din partea protectorilor naturali.

---

[83] *Venus's Stair*. Simbolul zeiţei Venus este steaua cu cinci colţuri sau pentagrama, întâlnită în diferite temple antice, simbol al cunoaşterii.

[84] Sappho, poetă din Grecia Antică (sfârşitul secolului VII î. H. – începutul secolului VI î. H.), originară din insula Lesbos. Cea mai cunoscută lucrare a sa, păstrată în întregime, este *Imn către Afrodita*.

[85] *Asmodeus*, rege al demonilor, care întruchipează desfrâul.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Astfel, o fiică a Evei să poată fi tânără şi frumoasă şi să rămână castă este un paradox care trimite la curajul său, unul în care niciun bărbat nu poate fi convins să creadă. Singurul posibil motiv al existenţei femeii este de a da plăcere şi amuzament // arogantului său stăpân; iar femeia, cu firea ei obişnuită, de adaptare, p. 136
cade destul de uşor în locul dezonorant ce îi este atribuit.

În axioma învechită conform căreia femeile devin fie îngeri fie demoni şi, drept urmare, sunt fie venerate fie umilite. Respectul acordat părinţilor şi onoarea dată soţiilor care le-a adus în prim-plan pe mama fraţilor Gracchi[86] şi pe mireasa lui Collatinus[87]. Apoteoza viciului şi degradarea virtuţii a fost ceea ce a dus la naşterea Aspasiei, regina-curtezană[88], şi a Messalinei, curtezana-regină[89].

O etapă de mijloc a acelui egoism senzual şi oriental, care neagă femeii inteligenţa şi sufletul şi o priveşte doar din perspectiva unei jucării scumpe, cu care să te simţi bine sau pe care să o arunci în funcţie de capriciul de moment, este fundamental pe care românii îşi bazează toate relaţiile intime. Urmărită înainte de a i se termina copilăria pentru desfătarea atractivă pe care o aduce tinereţea şi frumuseţea ei; măgulită, amăgită şi sedusă la maturitate // din considerente mai p. 137
puternice precum averea şi influenţa, femeia intră neîncetat într-o întrecere hazardată şi inegală, în care forţa şi isteţimea pe de o parte se opune slăbiciunii şi naivităţii pe de alta.

Uşurinţa cu care sunt încheiate şi desfăcute căsătoriile slăbeşte puterea morală a legăturii matrimoniale şi, mai mult, deteriorează caracterul general al societăţii. Este un lucru obişnuit să te întâlneşti cu o tânără de douăzeci şi patru, douăzeci şi cinci de ani, care s-a despărţit de un soţ sau doi şi care se îndreaptă cu repeziciune către al patrulea, numărul maxim admis de Biserica mamă; sau un tânăr în floarea vârstei, care este înţeles cu mai multe domnişoare încântătoare, dintre care una rudă cu el. Nu mai este nimic sfânt în casa ai cărei membri sunt aşa de risipiţi şi împrăştiaţi şi care se simt străini unul faţă de celălalt. Soţul are puţină consideraţie faţă de soţia sa, de care se poate debarasa uşor; soţia // nu prea mai are p. 138
dragoste faţă de un soţ pe care-l poate înlocui oricând cu un nou favorit. În aceste

---

[86] Tiberius şi Gaius Gracchus, tribuni ai Romei antice, deveniţi cunoscuţi prin reformele economice întreprinse. Fii ai lui Tiberius Sempronius Gracchus (217–154 î. Hr.), om politic roman şi ai Corneliei Scipionis Africana (190–100 î. Hr.). Aceasta din urmă era fiica generalului roman Scipio Africanul (236-183 î. Hr.) şi considerată de contemporani un model de virtute.

[87] Lucius Tarquinius Collatinus, consul al Republicii Romane, alături de Lucius Junius Brutus. În timpul desfăşurării unei campanii militare şi în lipsa sa, soţia Lucreţia a fost victima unui abuz sexual din partea lui Sextus Tarquinius, fiul ultimului rege al Romei. După mărturisirea actului în faţa soţului şi a tatălui, prefect al Romei, Lucreţia, într-un gest menit a-i dovedi nevinovăţia, s-a sinucis folosind un pumnal. Evenimentul a determinat numeroase discuţii în societatea romană şi a contribuit la grăbirea înlăturării monarhiei şi instaurarea Republicii.

[88] Aspasia (470–400 î. Hr.), tovarăşa de viaţă a omului politic antic grec Pericle, mama generalului şi strategului Pericle cel Tânăr (circa 440–406 î. Hr.). Având o puternică influenţă în viaţa publică a putut determina modificarea legii, astfel încât fiul ei să poată deveni cetăţean şi moştenitor legitim.

[89] Valeria Messalina (circa 17/20–48), a treia soţie a împăratului roman Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus (10 î. Hr.–54 d. Hr.), cu o puternică influenţă în viaţa politică, înrudită cu împăraţii Nero, Caligula şi Caesar. Reputaţia sa avea în centru promiscuitatea, iar în urma complotului împotriva soţului ei a fost executată.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

căsătorii realizate uşor, efectul unor astfel de separări asupra copiilor nu poate fi decât dezastruos. Cresc obişnuiţi cu ideea de a avea mai mulţi taţi sau mai multe mame şi fraţi şi surori vitregi. Afecţiunea şi asocierile sacre ale casei timpurii, oaza verde spre care călătorul obosit îşi întoarce cu tandreţe şi dragoste privirile din deşertul monoton al vieţii, sunt ceva necunoscut pentru mulţi dintre români.

Femeile au o frumuseţe remarcabilă, de tip oriental, cu o figură binevoitoare, galeşă şi un pas elegant. Au talent în a-şi pune în valoare puterea de atracţie cu ajutorul artei şi poate că datorită acestei practici farmecele lor durează un anotimp foarte scurt. Fie că este din cauza alifiilor şi cosmeticelor sau a vieţii agitate şi obositoare pe care o duc, este totuşi sigur că *frumoasele* române se ofilesc deja şi îmbătrânesc la o vârstă la care despre alte femei cu greu se poate spune că au ajuns
p. 139 la o vârstă a înţelepciunii. O fată de // douăzeci de ani a trecut deja de *prima tinereţe* şi la douăzeci şi cinci este trecută printre văduve.

Îmbrăcămintea este pasiunea existenţei lor. Îşi duc mania gătelii spre un orizont în alte părţi necunoscut. Nici gătirea proprie cu dinţii cuiva sau introducerea de oase de peşte în urechi nu ar putea fi mai ambiţioasă în împodobire. Nefiind mulţumite de modele pariziene, inventează unele proprii, iar *croitoreasa* din Franţa şi croitorul evreu din Galiţia vor fi mereu siguri că vor găsi un serviciu. Prea excentrică pentru o adevărată *pariziancă* şi totuşi prea plină de gust pentru o vieneză, doamna română se află pe un nivel intermediar între aceste două exemple în materie de *garderobă*. Este adevărat că volanele se înmulţesc sub rochiile ei şi sunt tot atâtea pene pe boneta ei ca pe spatele unui struţ, dar totuşi aceste materiale grele şi amestecul de culori îndrăzneţe se potrivesc bine cu stilul
p. 140 amăgitor al frumuseţii ei – o frumuseţe care uimeşte şi tulbură fără să deţină nimic // din acea influenţă blândă, cuceritoare care este vraja cea mai puternică a atractivităţii feminine. Aceste figuri ovale, cu cosiţe negre, licăriri sclipitoare şi un aer de Cleopatra[90], sunt într-un contrast izbitor cu tipul saxon blond şi gânditor; strălucirea ţipătoare a zilei şi fascinaţia misterioasă a nopţii sau un cap negru mândru de Giorgione[91] pe lângă o vrăjitoare Greuze[92] cu părul blond şters şi ochi de porumbel.

Jocul de cărţi este micul amuzament aflat la întrecere cu dragostea pentru orele prielnice ale tineretului. Lansquenet, macao, bacarra şi alte douăzeci sunt *diversiunile fascinante care ruinează un om fără a-l îmbogăţi pe vecin şi îl fac pe* cămătarul Shylock[93] să prospere într-un teritoriu precum dafinul verde. Toţi joacă, de la prăvăliaşul care-şi riscă cei cinci penny până la ministrul care-şi pune la bătaie *ruloul* său de napoleoni, iar străinul de la porţile lor adesea se corupe de această molimă şi încearcă să o atragă pe doamna Soartă într-un mod la fel de nechibzuit ca şi ceilalţi. Un boier îţi va spune cu mina cea mai serioasă din lume că
p. 141 ultimele două „ocupaţii" // ruseşti sunt de vină pentru puterea acestui vierme canceros care mănâncă dintr-un fruct putrezit, societatea. Aceşti duşmani prietenoşi,

---

[90] Cleopatra VII Philopator (69–12 d. Hr.), faraon din dinastia Ptolemeilor (15–12 d. Hr.).

[91] *Gorgione*. Giorgio Barbarelli da Castelfranco (circa 1477–1510) supranumit Giorgione, pictor renascentinst italian.

[92] Jean-Baptist Greuze (1725–1805), pictor francez.

[93] Personaj în piesa lui William Shakespeare, *Negustătorul din Veneţia*, publicată în 1600, un cămătar venetian de origine evreiască.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

împovărați de exil și ducând dorul *schtoss*-ului și al *vodcăi* de pe meleagurile lor, întâi au introdus obiceiul jocului de cărți în saloanele românești – un obicei care a supraviețuit plecării lor și care, noapte de noapte, transformă aproape fiecare salon într-o sală ilegală de distracții[94].

Printre oamenii educați (care cu toții au călătorit, mai mult sau mai puțin) poți observa multe înzestrări și aptitudini. Cunosc manierele și au o eleganță exterioară de neatins prin artă, o înțelegere profundă și fină și o mare ușurință de a deprinde limbile străine. Dar acestor rare avantaje li se alătură o indolență incurabilă – o slăbiciune efeminată a caracterului – și o vanitate fără limite. Fiecare român se naște diplomat. Deține la fel de mult *rafinament* ca tânăra arhiducesă austriacă Maria Antoaneta[95], când mulțimea, din prea mult entuziasm, aproape că i-a sfâșiat pe ea și pe soțul ei, // iar ea a alungat umbra din ochii bătrânului rege printr-o exclamație potrivită și p. 142
plină de tact: „Ah, Maiestate! Cât de mult vă iubește poporul!"

Românii posedă modalități de cucerire pline de atracție. Ei sunt parteneri de conversație străluciți, au o elocință persuasivă, iar aluatul din care sunt făcuți oratorii ia mințile nestatornice ale mulțimii. Cu fluența lor credibilă, aproape că te pot convinge că negrul este alb; dar când le demontezi retorica, rămâi mirat să vezi cât de superficial a fost argumentul și cât de neautentică a fost cunoașterea care aproape te-a indus în eroare. Toate lucrurile legate de acest popor țin de aparență și impresie. Sunt ca elfii danezi care trebuie priviți doar din față, fiind goi în spate. Ei mănâncă, se mișcă, vorbesc și discută ca și cum ochii Europei ar fi ațintiți asupra lor. Încearcă fără oprire să-l impresioneze pe străinul credul cu dimensiunea bogăției necultivate din sânul țării lor și cu superioritatea // intelectuală a p. 143
locuitorilor săi. Putem fi binevoitori și să presupunem că în încercarea lor de a-i induce în eroare pe alții reușesc, în parte, să se mintă singuri, pentru că nici un om cu mintea întreagă – care este martorul sărăciei și degradării țăranului și a pământului lăsat în paragină, din care se ivește aproape spontan o recoltă precară, precum și a lipsei totale a celor mai simple elemente de învățătură a maselor – nu-și poate evalua țara ca fiind din aceeași categorie cu Germania și universitățile ei, Italia și școlile ei de artă, cu Franța cu știința și industria ei și cu Anglia cu agricultura și comerțul ei.

Românul este mândru de locul nașterii sale. El spune „Sunt român" în același mod ca afirmația lui Don Quijote „Castellano viejo y rancio"[96]. Pentru el, întinderea de pământ de la Carpați la Dunăre este grădina Europei, ținutul acoperit de flori și râsete al bunului Dumnezeu. Nu obosește niciodată să-i laude frumusețile și să-i prevestească o soartă aleasă. În acest răstimp săteanul sărman și trist râcâie suprafața pământului // și împrăștie puținele semințe fără chibzuială, p. 144
rugându-se Cerului și spiritelor darnice să răsară la timp și să le dea lor și micuților lui mămăliga zilnică; veniturile publice sunt la o strâmtoare din ce în ce mai mare

---

[94] *Kursaal.*

[95] Maria Antonia Josepha Johanna von Habsburg-Lotharingen (1755–1793), arhiducesă de Austria și regină a Franței (1774–1792), decapitată în timpul revoluției franceze (1793).

[96] *Don Quijote de la Mancha*, operă literară a scriitorului spaniol Miguel de Cervantes Saavedra (1547–1616), publicată în 1605.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

de la o săptămână la alta; deputații se insultă reciproc în cadrul Camerei ca oamenii cei mai de jos; iar camăta se întinde ca un ulcer gigantic în fiecare oraș, sat și cătun al țării, înghițind tot ceea ce mai este deocamdată logic și moral și corupând sursele necunoscute încă ale unei vieți sănătoase.

Este practic imposibil să-ți ieși din fire cu unul dintre acești disprețuitor de încântători copii ai plăcerii și indolenței. <El> îți întâmpină privirea încruntată cu un zâmbet luminos și mișcările nervoase cu o plecăciune împăciuitoare a corpului său mlădios. Se scuză atât de plauzibil într-o revărsare de cuvinte dulci ca mierea și muzicale, îți ia mâna într-a lui și o strânge ușor în timp ce îți spune „Frate!" Nici
p. 145 dacă i-ar fi dat arsenic celui mai bun prieten al tău sau ți-ar fi luat // o jumătate din avere, sau dacă viața ta ar fi depins de asta, nu ai fi putut să îți retragi mâna dintr-a lui, atât de naivă este natura lui bună, atât de irezistibilă este fascinația lui!

Totuși acești oameni cu bune maniere și limbă dulce au și o parte feroce <ascunsă> în caracterul lor calm și moale. De pildă, nu vor să arate că blândețea aparentă poate fi asociată cu o cruzime cu adevărat orientală. Trebuie doar să studiezi niște hrisoave de acum treizeci de ani, când stăpânii aveau dreptul să-și bată servitorii și să-și trateze cum vroiau robii de origine romă, sau atrocitățile comise asupra evreilor acum zece ani pentru a fi impresionat de acest adevăr.

Napoleon[97] ar fi spus despre ei într-un mod similar cu ceea ce a spus despre vecinii lor: „Răzuiți românul și veți găsi țiganul sau grecul pervertit."

Și totuși ce diversitate găsește călătorul observator în caracterul național
p. 146 atunci când coboară de la patricieni // la plebei! Ce diferență între locuitorii atât de corupți și leneși ai capitalei sau ai oricărui mare nucleu de populație eterogenă și țăranii truditori de la munte și de la câmpie, care reprezintă adevărata temelie a neamului românesc!

Căsătoriile cu persoane de naționalitate greacă, care au venit în număr mare în țara lor în timpul domniilor înjositoare și rușinoase ale domnilor fanarioți și legăturile cu vestul, de la care au împrumutat toate viciile costisitoare fără însă a dobândi virtuțile temeinice, aproape au distrus caracterul național al unei bune părți din populația de la orașe.

Însă nu același lucru îl putem spune și despre țărani, care, oricât au suferit și încă suferă, au o origine nobilă care poate fi descrisă în cuvinte mai presus de orice îndoială.

Picioarele puternice și chiar și veșmintele amintesc de siluetele sculptate pe Columna lui Traian, înfățișând tipul clasic al Romei din perioada lui Cezar[98]. Dar
p. 147 cât de mult s-au depărtat copiii de gloria // străbunilor!

Fără a ține seamă de ceea ce s-a făcut pentru ei în ultimul timp, de-abia dacă se mai găsește un popor pe fața pământului mai împovărat de taxe și impozite și de care proprietarii de terenuri să profite mai mult decât moldovenii și valahii – și cu

---

[97] Afirmație care i-ar putea aparține fie lui Napoléon I (Napoléon Bonaparte) (1769–1821), prim consul (1799–1804) și împărat al Franței (1804–1815) fie lui Napoleon III (Louis-Napoléon Bonaparte) (1808–1873), președinte a celei de-a doua republici franceze (1848–1852) și împărat al celui de-al doilea imperiu francez (1852–1870).

[98] Gaius Iulius Caesar (100–44 î. Hr.), general și consul roman.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

siguranță nu există oameni care să îndure cu aceeași resemnare și aceeași răbdare măcar jumătate dintre poverile care atârnă pe umerii lor.

Pe cât sunt de obișnuiți cu poziția de supunere oarbă care ar părea de neacceptat altora, sunt incapabili să perceapă ideea unui trai mai bun. Vidul moral căruia i-au fost captivi atâta timp s-a adâncit până la a deveni apatie; apatie care îi face indiferenți la bucuriile vieții și insensibili la durerile și mizeriile acestuia.

Această indiferență care stă la baza caracterului țăranului, este un lucru despre care călătorii și istoricii au povestit în mod repetat. Aici, resemnarea a ucis energia. Văzându-se călcat în picioare și prigonit, mai întâi în numele unui stăpân și mai apoi // în numele altuia, veac după veac, a sfârșit prin a crede că este urmărit p. 148
de o soartă nemiloasă, un destin implacabil împotriva căruia este în zadar să lupți și <de aceea> își pleacă capul, își împietrește inima și nu depune nici un efort pentru a-și îmbunătății traiul sau pentru a-și dobândi independența.

Victima unui străin care îi conduce ținuturile, victima boierului, a grecului și a evreului care îl jefuiesc și își însușesc rodul muncii lui – pentru ei nu nutrește decât ură. Chiar dacă și-a pierdut spiritul războinic prin care se deosebea națiа lui, chiar dacă și-a transformat sabia în brăzdar, românul nu s-a dezis de toate calitățile care îl fac un bun soldat – seriozitate, disciplină și curaj. Ceva din valoarea legiunilor încă supraviețuiește în el, deși își iubește cu pasiune tărâmul care l-a adoptat. Păstrează o credință neșovăielnică în indestructibilitatea neamului său. „Rumun nu pere", românul nu poate pieri, este o frază pe care o repetă valahii, transilvănenii, moldovenii // și bucovinenii, în timp ce își spun unul altuia „frate", p. 149
pentru că Traian, fondatorul națiеi lor este tatăl tuturor, nu-i așa? Amintirea lui se regăsește în orice: în tradiții și în legende, în grai, în creștetul muntelui, în văi și în câmpii, chiar și în puterea nopții și fenomenele naturii. Calea Lactee este Calea lui Traian; furtuna îi este vocea; avalanșa, tunetul; câmpia îi este tabără; coama dealului turn; stânca ascuțită este santinela. El este Romanul, sau cu alte cuvinte bărbatul mai puternic și mai curajos decât oricare altul.

Românul educat ar putea face lucruri importante în lumea politică, unde bărbații de o asemenea valoare au succes deplin, dacă nu ar fi blestemul național al indolenței care îl face să prefere divanul de petale de trandafir al plăcerilor rafinate lipsei de odihnă a celor care fac și desfac soarta imperiilor. E mai bine să fii ciobanul modest care pierde timpul întins în iarbă ore întregi decât monarhul în palatul său // cu toate grijile statului pe cap fără a avea un moment pentru sine. E p. 150
mai bine să fii sibaritul încununat cu flori care își sprijină capul pe sânul amantei sale fără să invidieze și fără a fi invidiat decât de Cicero[99] a cărui limbă elocventă a fost pironită de către lupoaica Fulvia[100], întrucât capul său atârnă în forumul roman pentru ca toți oamenii să îl ia în derâdere.[...]

---

[99] Marcus Tullius Cicero (106–43 î. Hr.), jurist, orator și om politic roman.

[100] Fulvia (83–40 î. Hr.) femeie romană, căsătorită, succesiv, cu Publius Clodius Pulcher, Gaius Scribonius Curio și Marcus Antonius, tribuni și oameni politici romani. În timpul celei de-a treia căsătorii, atât ea cât și Marcus Antonius au fost atacați public de către Cicero. În decembrie 41, acesta a încercat să obțină declararea lui Antonius ca dușman al statului, dar fără succes. După formarea triumviratului, oratorul a fost una dintre persoanele înlăturate de către noul regim, istoricul Cassius Dio descriind bucuria Fulviei la moartea acestuia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Spectacolul de operă se apropie de sfârşit. Mefisto[101], purtând pantaloni strâmţi şi roşii şi pantofi cu vârful ascuţit, s-a târguit pentru pentru sufletul necugetatului învăţat german; Faust a răguşit ţipând „Salve dimora" şi „Tarde si far"; iar suferinţele blondei Gretchen a lui Goethe[102], care are două cozi de culoarea spicelor de grâu, se vor termina în curând.

Este o sală de spectacol mică a Teatrului Naţional,[103] stridentă, cu draperii liliachii şi ornamente aurii, care ar putea rivaliza cu altele cu mult mai multe pretenţii aflate în oraşe mult mai mari. Are o strălucire specială în această seară şi se etalează ca un vast răzor de lalele datorită rochiilor doamnelor, în a căror ţinută
p. 156 predomină // roşul şi galbenul şi a uniformelor bărbăteşti de culoare stacojie cu auriu. Bijuterii preţioase sclipesc în jurul gâturilor albe şi lucesc la urechile ca de ceară, iar feţe încântătoare se iţesc de pretutindeni din lojile suprapuse. Frumuseţea întunecată a romăncelor este pusă în valoare mai bine decât orice de lumina nopţii, atunci când tenta de şofran a pielii brunetelor se îndulceşte până la a deveni un alb cremos, iar sclipirea prea pătrunzătoare a ochilor lor negri orientali este atenuată, devenind un luciu domol, sub umbra unui breton greu.

Privind această scenă de basm, unde splendoarea, luxul şi rafinamentul fin al civilizaţiei moderne fac paradă, această piaţă unde Mamona[104] îşi zdrăngăne monedele de aur şi Venus[105] îşi etalează farmecele; unde stelele strălucesc şi diamantele dansează; unde miresmele plutesc în aer şi florile înfloresc datorită artei; unde glasurile femeilor frumoase şi acordurile muzicii alese răsar şi se sting ca o adiere de vânt – străinului îi este aproape imposibil să creadă că, la o aruncătură de băţ de tot acest alai fastuos şi frivol al unei lumi extraordinare, se
p. 157 întinde // o degradare cumplită ce tremură pe patul aşezat direct pe pământ, iar fiinţele aflate în sărăcia şi mizeria cea mai profundă se îngrămădesc una într-alta, precum oile fără adăpost, pentru a petrece seara aspră de iarnă sub cerul înstelat!

Oricine vrea să studieze viaţa societăţii din capitală trebuie să meargă nu doar la Şosea, ci şi în saloane şi la teatru. Aici, ca şi în Spania, doamnele îşi transformă o cămăruţă în salon unde îşi primesc prietenii şi cunoştinţele, iar uneori o mare pasiune, care uimeşte lumea prin intensitatea sa, îşi are începutul între aceşti pereţi dedicaţi măştilor şi lirei; alteori o intrigă care stârneşte ridicolul prin durata sa este găzduită de aceste budoare elegante, cu satinuri.

Aici frumuseţea îşi arată dinţii albi într-un zâmbet larg şi aruncă din ochii negri ca tăciunele săgeţi usturătoare către Cupidon, admiratorul său, în timp ce se

---

[101] Mephistopheles, demon şi personaj literar în tragedia *Faust* scrisă de Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), publicată integral postum.

[102] Diminutivul pentru Margareta, personaj literar în tragedia Faust scrisă de Johann Wolfgang von Goethe (1749–1832), publicată integral postum.

[103] Instituţie de cultură creată în 1852, devenită instituţie cu caracter naţional în 1864 şi numită astfel din 1875.

[104] Mammon, zeitate asociată cu lăcomia de bunuri materiale.

[105] Venus, zeitate romană, asociată cu frumuseţea şi dragostea.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

joacă cu un Lothario[106] palid şi mulţumit de sine (teroarea taţilor şi sperietoarea soţilor), această farsă învechită ale cărei scene au început // întâia dată în păduricea p. 158
Raiului, când doamna Eva a apărut cu toate dezmierdările sale şi i-a luat minţile strămoşului nostru comun.

O faţă frumoasă, acolo unde toată lumea este frumoasă sau cel puţin aşa pare, văzută seara în această lumină discretă, ne interesează în mod deosebit – o frumuseţe de tip evreiesc cu trăsături care îi aparţin unei Miriam sau unei Esther.

O fată şi un domn mai în vârstă – care probabil vin de la o cină sau de la o reuniune – au intrat într-o lojă de vizavi, în timpul ultimului act şi ne-au atras imediat atenţia. Nu ştiu cum, dar suntem siguri că persoana cheală şi cu aer militar care a ajutat-o pe doamnă să se dezbrace atât de atent este soţul ei, deşi pare suficient de în vârstă pentru a-i fi bunic, o priveşte cu o mândrie blajină şi, de îndată ce cade într-un fotoliu, el se dă înapoi şi examinează încăperea fără tragere de inimă. Ea are o expresie deschisă, inocentă şi ochi negri şi duioşi care licăresc meditativ ca şi cum ar fi cunoscut fericirea acum mult timp. Din când în când se agită şi se joacă fără încetare // cu evantaiul în timp ce întoarce capul spre uşă. În p. 159
mod evident abătută şi distrată, acordă puţină atenţie sporovăielii neîncetate a tovarăşului său, în timp ce un zâmbet palid apare şi dispare de pe buzele ei delicate.

Când ne aruncăm din nou privirea în lojă, observăm ca a avut loc o schimbare completă în peisajul trist de vizavi. Este statuia Amintirii transformată în imaginea vie a Veseliei. Toată numai un zâmbet şi radiind de fericire, ea îşi ridică stăruitor ochii către un tânăr subţirel căruia abia îi înmugureşte mustaţa, care se apleacă spre scaunul ei şi îi miroase leneş parfumul buchetului, pe care şi-l însuşeşte cu nonşalanţa unei fiinţe superioare, în timp ce soţul orbit se uită prin lornion şi conversează familiar cu nou-venitul, inocent ca un nou-născut în legătură cu mica comedie care se desfăşoară chiar sub nasul lui.

Iată, domnilor dramaturgi ai Teatrului Francez! Un subiect deja pregătit şi la îndemâna dumneavoastră, iar personajele dramei sunt grupate, în mod convenabil, pentru inspecţie, // <aveţi> material din care puteţi înjgheba una dintre acele piese p. 160
excelente, în trei acte, care vor face Parisul să se zguduie de râsete şi plânsete! Don Alfonso – şaizeci şi cinci de ani şi păr cărunt, dona Julia – douăzeci de ani şi romantică şi Don Juan – un tânăr chipeş cu inimă mare; nu mai lipseşte decât Antonia, slujnica, care să transporte biletele celor trei în corsaj şi să-l ascundă pe tânărul domn în dulap. În timp ce urmărim trioul sugestiv – două persoane care sunt, în acest moment, într-o încântătoare lume doar a lor, unde nu poate pătrunde nici o prezenţă profană – ne vin în minte versurile lui Heine[107]. Mă refer la „das alte Liedchen" povestea veche care nu se sfârşeşte niciodată şi care sună atât de dulce, dar care are un final trist – cel mai adesea inimi frânte şi capete sparte.

Spectacolul s-a încheiat în sfârşit; cortina cade, iar noi traversăm piaţa alunecoasă către locuinţele noastre. Luna îşi lasă lumina argintie peste acoperişurile

---

[106] Personaj literar, seducătorul din lucrarea *Don Quijote de la Mancha* scrisă de Miguel Cervantes de Saavedra.

[107] Christian Johann Heinrich Heine (1797–1856), poet şi prozator german, reprezentant de seamă al liricii romantice.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

strălucitoare împovărate de zăpadă şi peste străzile tăcute de-a lungul cărora cade
p. 161 umbra neagră şi ameninţătoare // a caselor înalte. Într-o noapte ca aceasta a fugit neastâmpărata Jessica cu Lorenzo[108], fără să îi pese domnişoarei de gloria ce se revărsa prin ferestrele cu vitralii, în ajunul sărbătoririi Sfintei Agnes,[109] fixând bolduri pe mâneca de mătase în timp ce spunea o rugăciune către sfânta care le arată în vis tinerelor fecioare faţa iubitului lor.

O dată ajunşi acasă, maiorul interzice categoric lumânările şi ridică jaluzelele lăsând să intre o mare de strălucire.

„E păcat să vorbim de culcare", spune el după o pauză, „ce aţi spune să ne întoarcem la Şosea?"

Propunerea este primită cu urale, pentru că nimănui nu-i este somn, şi ne grăbim să ne îmbrăcăm. Şi toată lumea se leagă, se înfăşoară, se închide la nasturi de parcă ne îmbarcăm cu destinaţia pasajul de nord-vest.

Îl primim pe maior cu plecăciuni largi în timp ce apare din camera sa transformat într-un rus de prim rang. Are o căciulă din blană de castor de nuanţă
p. 162 aurie şi o minunată // manta căptuşită cu blană de vulpe polară, pe care a cumpărat-o din Monaco de la un moscovit sărac. Madame are pe cap un capuşon tricotat, comod, acoperit de panglici elegante pe care femeile române îl poartă afară, în locul bonetelor, când vremea este rece; noi ceilalţi aveam pânză tare de Ulster[110] deasupra căciulilor călduroase de astrahan în formă de coadă de rândunică şi papuci de fetru peste încălţămintea de lac, în timp ce Jack se îmbracă şi cu ceea ce el numeşte fularul lui, o chestie hidoasă roşie cu dungi negre care arată ca un grătar. Bem un păhărel, care să ne ţină de frig, şi apoi chemăm cele două sănii care stau aliniate, ale căror vizitii arată ca nişte saci umflaţi şi legaţi la mijloc.

Urcăm in mijlocul de transport cu două locuri, cu Jack stând pe treapta îngustă din spate (un loc dedicat bărbaţilor care veghează asupra amantelor sau îndrăgostiţilor care vor să le şoptească dulcegării la ureche iubitelor) şi pornim
p. 163 după maior, care are o sanie doar pentru sine şi în care pozează // cu o grandoare solemnă şi cu demnitate în blănurile sale de boier.

Ne deplasăm pe strada acoperită de zăpadă într-un pas pe care nu îl are orice cal în hamuri, în afara celor nativi. Mic, slab, musculos şi năprasnic aproape dincolo de limită, acestei rase de animale i s-a păstrat la fel de mult respect precum cailor de curse iuţi şi viguroşi din deşertul arab sau mustangilor robuşti din America Centrală şi măgarilor de povară din Peninsula Iberică. Când regretatul rege al Danemarcei a vrut să înfiinţeze o fermă de armăsari de prăsilă în Iutlanda, a ales iepele din Moldova şi a adoptat acelaşi mod de creştere a mânjilor, adică cel care era la modă în provincie. Frederic cel Mare[111] obişnuia să aleagă de aici caii pentru armata sa, ca de altfel şi Polonia şi Ungaria care îşi recrutau armăsarii din păşunile româneşti. Mai înainte, Turcia obişnuia să-şi încalece soldaţii pe achiziţii

---

[108] Personaj neidentificat.

[109] Agnes (291–304), martir, venerată ca sfânt de biserica ortodoxă, catolică şi anglicană, sărbătorită pe 21 ianuarie.

[110] Provincie în nordul Irlandei.

[111] Frederick II (1712–1786), rege al Prusiei (1740–1786).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

şi revendicări făcute în această ţară, iar un proverb care încă există printre credincioşi spune aşa: „Nimic nu poate depăşi un călăreţ persan şi un cal moldovean". Această rasă, atât de elogiată de // domnitorul Cantemir[112] în p. 164
„Descriptio Moldaviae"[113] – scrisă la începutul secolului trecut – aproape că şi-a pierdut renumele în Europa, deşi câteva dintre calităţile sale remarcabile mai pot fi observate. În anii din urmă un număr de moşieri şi-au îndreptat atenţia către crescătoriile de cai, în cea mai mare parte cu succes, pentru că mânjii pot ajunge până la o greutate de 30–35 kilograme fiecare.

Cât de plăcută şi revigorantă este această plimbare rapidă prin aerul geros, întrucât ne grăbim însoţiţi de sunetul a o sută de clopoţei de alamă care zornăie toţi în acelaşi timp făcând ca zăpada să se ridice într-un nor uşor! Câteodată caii înaintează cu greu prin zăpada sfărâmicioasă în care se afundă până deasupra genunchilor la fiecare pas; altădată, alunecă pe o suprafaţă sticloasă de gheaţă care face ca strada să pară cursul îngheţat al unui râu. Acompaniamentul însufleţit al clopoţeilor, săruturile reci şi usturătoare ale vântului şi acoperişul strălucitor al cerului deasupra capetelor noastre, nu numai că ne cresc nouă buna dispoziţie, dar au acelaşi efect şi asupra vizitiilor noştri, // a căror stare de bucurie e trădată de p. 165
strigătele adresate cailor deja obosiţi şi de curajul sarcasmului cu care se adresează săniilor care trec pe lângă noi, în timp ce ţipă „Dreapta!", „Stânga!", ultima vocală fiind prelungită indefinit pentru a avertiza vehiculele să se ferească din drum fie la dreapta fie la stânga.

Luminile strălucesc puternic în ferestrele caselor pe când zburăm pe lunga şi dreapta stradă a Mogoşoaiei şi intrăm pe o porţiune de teren viran. Acum armăsarii noştri par a avea aripi precum legendarul Pegas[114], pentru că Niţă şi Petrachi scutură nărăvaş hăţurile pe spatele cailor scoţând sunete sălbatice şi înfiorătoare şi ne privesc cu ochi veseli şi săgetători în timp ce îi lansează într-un galop incontrolabil, aruncând bucăţile de zăpadă îngheţată pe care le desprind izbiturile copitelor cailor în înaltul înstelat. Ne ţinem de marginile saniei în timp ce Jack rezistă în spate cu o dexteritate care l-ar fi făcut un acrobat de neîntrecut. // p. 166

Avem un sentiment plăcut şi palpitant care, amestecat cu o picătură de pericol, transformă această plimbare nocturnă într-un lucru de neuitat.

Acum caii noştri merg la trap, iar noi ne amintim de versurile lui Edgar Poe[115], schiţate probabil într-o sanie canadiană, tot pe ritmul clopoţeilor de argint care încă mai răzbat din rimele sale. Trecem pe lângă multe petreceri la săniuş al căror amuzament, râset şi fum înmiresmat de ţigară răzbat până la noi prin vânt şi pe lângă câteva cupluri romantice îmbrăţişate în lumina lunii la fel de tăcute ca şoarecii.

O sanie cu egrete roşii şi albastre pe capetele cailor şi o pânză cu coroană care pluteşte în colţuri alunecă iute pe lângă noi. Într-o lumină puternică precum cea din timpul zilei, vedem faţa aristocratică şi palidă a tânărului îndrăgostit din

---

[112] Dimitrie Cantemir (1673–1723), istoric, scriitor, muzicolog, om politic român şi domn al Moldovei (1693;1710–1711).

[113] *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae* (Descrierea stării de odinioară şi de astăzi a Moldovei), lucrare scrisă de Dimitrie Cantemir şi publicată în 1716.

[114] Pegas, cal înaripat, în mitologia greacă.

[115] Edgar Allan Poe (1809–1849), scriitor american.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

loja de la operă şi, alături, cuibărită în braţul care o înconjoară, nu avem nici o dificultate în a o recunoaşte pe aceeaşi tânără doamnă care aşteptase atât de nerăbdătoare venirea lui. Un şal o acoperă strâns până la gura mică, iar
p. 167 extremitatea glugii atârnă // pe frunte dar tot o putem distinge dintr-o mie datorită ochilor strălucitori şi melancolici plini de o expresie intensă şi pasională. Nu ne întrebăm prin ce subterfugiu a scăpat acest cuplu extrem de imprudent de soţul obositor şi bătrân care, fără îndoială, în acest moment sforăie liniştit sub o plapumă din puf şi care nu are habar de escapada soţiei infidele.

Sania maiorului se opreşte alături de a noastră, la capătul Şoselei, pentru a le da răgaz cailor noştri tremurători să-şi tragă sufletul. Schimbăm câteva replici pline de viaţă şi bem din sticla lui Jack ceea ce produce o exaltare generală, căci noaptea senină şi frumoasă este năprasnică, iar aerul aspru ne-a pătruns prin îmbrăcămintea groasă şi ne-a îngheţat până la os.

Pornim iarăşi la trap. Trecem de câmpia întinsă unde cristalele de gheaţă lucesc în lumina lunii precum Valea Diamantelor a lui Sindbad[116]; trecem de copacii fantomatici cu crengile pustii care dansează sălbatic către cer; trecem de
p. 168 cătunul părăsit cu grădinile acoperite // de zăpada care pe alocuri are înălţimea unui om, în timp ce îl auzim pe maior, înaintea noastră, cântând un cântec pastoral, celebru când el era tânăr, spre bucuria lui Niţă, care se tot întoarce şi râde încurajator către el deşi nu înţelege nici un cuvânt.

„Haide sacagiu!" ţipă batjocoritor Petrachi, aproape supărând un nefericit vizitiu român (al cărui tovarăş constant este butoiul mult mai experimentatului vizitiu rus), şi decizând brusc că sania noastră trebuie să treacă în frunte, coteşte pe lângă sania maiorului.

Cetăţeanul jignit, atins unde îl doare de insinuarea aruncată cailor şi vehiculului său (sacagii având căruţe vechi şi cai obosiţi a căror vârstă şi infirmităţi nu le permit decât să meargă la pas) îşi lansează perechea de murgi într-un galop ineficient în încercarea de a-l ajunge din urmă pe cel care i-a jignit şi de a-i administra o lecţie de politeţe cu biciul. Dar o broască ţestoasă ar putea la fel de
p. 169 bine să încerce să depăşească // un iepure sălbatic, aşa cum acest cal românesc grosolan, pe care doar o simplă mişcare a hăţurilor îl face să zboare ca vântul, râde de oponentul său, în timp ce acela, frânt de oboseală după o scurtă alergare în care a pierdut din start, îşi controlează viteza şi se abţine de la a continua goana, spunând asemenea înjurături din vârful limbii încât îi face pe morţii din cimitirul de alături să se răsucească în morminte.

Mai mergem doar până la următoarea cotitură şi apoi ne întoarcem acasă în goana micilor noştri cai acoperiţi de spumă, care par la fel de odihniţi de parcă abia ar fi ieşit din grajd.

Părul cârlionţat al maiorului şi mustaţa care îi atârnă sunt acoperite de ţurţuri care se transformă în mici şuvoaie de apă care încep să cadă imediat ce intră în atmosfera caldă a salonului şi îl fac să arate precum Neptun[117] ieşind din mare.

---

[116] Sindbad marinarul, personaj al poveştilor din Orientul Mijlociu.

[117] Neptun, zeu al mării în mitologia romană.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

O, ce pârâit vesel au buștenii de fag pe care îi aruncăm unul după altul în soba deschisă // într-o aversă de scântei săritoare. Ne adunăm în jurul focului cu p. 170
obrajii roșii și ochii care dansează în lumină, pentru că aerul mușcător și exercițiul amuzant i-au făcut să strălucească precum stelele, și cu sângele care ne curge cald prin vene în ritmul unei melodii vesele.

Ar putea oare o cupă plină cu vin Falerno[118] să egaleze savoarea delicioasă a acestui ceai aburind pe care îl amestecă maiorul ca un veritabil artist, îl toarnă în pahare, îl parfumează cu aroma înmiresmată a lămâilor și căruia îi adaugă un strop de rom Jamaica?

Dacă cineva își dorește să ajungă la punctul maxim al plăcerii lumești – o plăcere mai intensă decât orice plăcere rapidă cu un admirator, decât orice vals cu un partener vienez, decât orice plimbare pe Tamisa până la Henley[119] când plutește în aer parfumul de fân – dacă ar realiza înțelesul suprem al expresiei „mens sana in corpore sano", lasă-l să aleagă o noapte frumoasă de decembrie, un vizitiu rus și o plimbare cu sania sub un clar de lună la Șosea, în București, și să se întoarcă acasă la un pahar de ceai fierbinte pregătit de un inițiat. // [...]

Împrumuturi bănești, evreiești, în est p. 173

Ca de obicei, chelnerul ne aduce micul dejun. Așează pe masă o carafă cu cafea și o carafă cu lapte fierbinte în fața fiecăruia dintre noi. Adaugă preparatul obișnuit, pregătit din ouă, smântâna într-o carapace de scoică și chifle de un maro auriu.

Pe lângă toate acestea așează o hârtie împăturită pe o farfurie la capătul mesei. Ochii ni se ridică întrebători peste paginile deprimante ale „Telegrafului"[120].

„Nota dumneavoastră, domnilor!" spune valetul elvețian în timp ce face o plecăciune și se retrage cu tava în mână.

Curățăm ouăle în cea mai mare // tăcere. Ceasul de deasupra biroului ticăie p. 174
vesel întruna până ce ajunge la sfertul de oră neplăcut a lui Rabelais[121]. Am ținut pasul cu muzica și picioarele au dansat pe ritmul vesel, dar a venit momentul în care trebuie să plătim pentru distracție. Se repetă vechea poveste a lui Damocle[122] care a râs, a petrecut și a povestit întâmplări hazlii la umbra sabiei care atârna de un fir de păr deasupra capului său și de a cărei existență a uitat complet, până când fragilul suport s-a rupt în două și a simțit oțelul ascuțit străpungându-i carnea.

---

[118] Vin produs la granița dintre Latium și Campania, în Roma antică.

[119] Oraș pe Tamisa, centru renumit pentru canotaj, unde în fiecare an se organizează Henley Royal Regatta, eveniment denumit regal din 1851 când prințul Albert a devenit patronul competiției.

[120] „Telegraful român", revistă cu apariție bisăptămânală înființată în Transilvania, la Sibiu, în 1853.

[121] François Rabelais (1494–1553), scriitor și medic francez, umanist, personalitate reprezentativă a Renașterii.

[122] Referire la povestea cu tâlc despre „sabia lui Damocle" care personifică pericolul în care se găsesc cei ce ajung la putere.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

În sfârşit, desfacem înfricoşătorul document. Este lung, albastru şi îngust. Are două coloane de cifre care însumează sute de franci. Este o acumulare mare de articole, iar la sfârşit totalul pare înspăimântător. Se vede clar faptul că gazda noastră are darul lui Thénardier hangiul[123] de a încărca nota de plată a oaspetelui punându-l să plătească pentru simplul fapt de a se uita în oglindă în timp ce se
p. 175 îmbrăca şi pentru muştele pe care le-a înghiţit câinele său. //

Ne-am întors pe dos buzunarele pentru a vedea cum stăm cu banii. Maiorul are o grămadă de bancnote murdare şi nişte napoleoni nou-nouţi; eu am câteva bancnote austriece şi câteva germane, şase monede de doi lei şi o liră turcească, însumând cam cinci lire; în timp ce Jack se scotoceşte prin buzunare (şi are cam o duzină de buzunare) şi scoate un franc şi jumătate în monede de bronz, o monedă norocoasă de şase penny, un cent pentru aruncat, un fluier pentru câini, un tirbuşon, o cheie de cale ferată, o cutie de chibrituri de argint, un caval şi o bucată de cretă pentru biliard.

Ţinem un consiliu de război. Maiorul doreşte să aşteptăm remitenţa înainte de a părăsi hotelul, iar Jack îşi exprimă convingerea că ar trebui să încercăm să locuim cu chirie pentru că trăim undeva pe măsura baronului de Rothchild[124] sau ducelui de Westminster[125].

Această diferenţă de opinii este tăiată scurt de vechiul nostru prieten care periindu-şi cu grijă pălăria anunţă faptul că este o zi frumoasă şi că merge la plimbare.
p. 176 „Jack" spun reflectând, câteva ore mai târziu, // „Jack, îţi aduci aminte de bărbatul acela pe care l-am întâlnit la Raşca[126] seara trecută?"

Jack se opreşte din a-şi umple pipa şi izbucneşte într-unul din accesele sale de râs.

„Ticălosul ăla mic cu colier de turcoaz şi butoni de diamant? De ce, ce te face să te gândeşti la el?"

Scot o carte de vizită mototolită, foarte lucioasă, din portvizit şi o arunc peste masă.

„Vrei să fii drăguţ şi să citeşti asta cu voce tare? "

Mă priveşte mirat şi se supune:

„S. Moisescu,
Banchieru"

„Prietene Jack," spun luând pălăria din cuier, „ţii în mână cartea de vizită a cunoştinţei noastre comune, Dl Solomon Moses[127], bancher şi cămătar al acestui oraş, persoană cu care am schimbat politeţuri aseară la un pahar de bere şi pe care
p. 177 îl vom vizita pentru prima oară în circumstanţe // de natură delicată, legate de nota noastră de plată la hotel. Înţelegi, băiete?"

---

[123] Personaj literar din romanul lui Victor Hugo, *Mizerabilii*, publicat în 1862.

[124] Nathan Mayer Rothschild (1840–1915), bancher şi om om politic englez, care a moştenit titlul de baron de Rothschild de la unchiul său, Anthony Nathan Rothschild (1810–1876), decedat fără urmaşi.

[125] Titlu creat de regina Victoria a Marii Britanii (1837–1901) în 1874 pentru Hugh Lupus Grosvenor (1825–1899), om politic englez, proprietar de moşii şi mare scutier (master of the horse), a treia demnitate în stat.

[126] Hrchaska

[127] Neidentificat.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

„Bine!", spune el scurt, „unde îmi e căciula?"

Intrăm într-o curte murdară pe la Podul Mogoşoaia, urcăm un etaj şi ne găsim în faţa unei uşi pe care este atârnată o placă de alamă pe care este gravat numele lui S. Moisescu. Un clopoţel sună la etajul superior în momentul în care intrăm. Urcăm pe scara largă, matisată, de-a lungul căreia sunt aliniate ghivece cu leandri. Ajungem pe un palier unde o placă similară cu cea de dedesubt semnalează persoana pe care o căutăm. Suntem aşteptaţi în prag de un tânăr evreu, tipic. El ne ia cărţile de vizită în timp ce noi aruncăm o privire în jur. Această anticameră ţipătoare nu suportă comparaţie cu unele vizuini murdare despre care am auzit în Londra. Divane turceşti de catifea verde ne invită, sunt şi câteva vase ornamentale şi nişte plante mici fără flori, scaune, o masă pentru tânăr; dar nici o hârtie, cărţi sau vreun indiciu de afaceri. // Uşa următoarei camere este deschisă şi putem vedea p. 178
două seifuri gigantice de metal şi o bibliotecă care ocupă două părţi din încăpere. Mercur[128] se întoarce după un minut. Dl Moisescu este încântat să îi primească pe cei doi tineri domni englezi. Prin urmare, intrăm. Cunoştinţa noastră de la grădina Raşca ne întâmpină. Îi admirăm (deşi nu râvnim la ea) haina cu talia de atlaz, manşete din catifea şi cravata din olandă brodată. Nervii olfactivi ne sunt gâdilaţi de o mireasmă de frangipani care emană din toată făptura lui strălucitoare. Ne pofteşte în sanctuarul de dinăuntru cu un deget butucănos pe care scânteiază un mănunchi de diamante în formă de stea. Ne zâmbeşte permanent cu cei mai albi dinţi şi ne copleşeşte cu complimente în germană-franceză. Şi din când în când aruncă o privire cu coada ochiului, trădând, fără îndoială, faptul că este atent la orice mişcare.

Bate din palme pentru inevitabila cafea şi // dulceaţă care ne dă dureri de dinţi numai când ne uităm la ea. Conversăm amical în timp ce golim micile p. 179
recipiente care nu sunt mai mari decât cele pentru ouă şi care sunt pline de sedimente negre pe fund. Gazda noastră este curtenitoare şi foarte curioasă. Dacă ne plac Bucureştii, Corso, teatrul. Ne întreţine cu scandalurile zilei şi unele dintre povestirile sale îl fac pe Jack (care este un tip timid) să se simtă ameţit. În cele din urmă ajungem la pipa păcii. Am terminat cu Frou-Frou dansatoarea de piruete şi Lea cântăreaţa de cântece comice.

Odată cu norii înmiresmaţi, care încep să se aşeze peste confortabila cameră turcească şi prin care ne vedem ca prin ceaţă, vine seriozitatea şi discuţia. A venit momentul să abordăm motivul vizitei noastre. Această sarcină îmi revine mie căci Jack, care se luptă cu o limbă străină şi fiind privat de limba savuroasă în care comunică puţinele idei pe care am putea spune că le are, este o apariţie demnă de mila zeilor.

„Am venit astăzi aici ca să vedem dacă ne puteţi împrumuta // bani, domnule p. 180
Moisescu", am început eu cu o stângăcie insulară.

Cămătarul nostru, care este numai urechi, declară că nimic pe această lume nu îi face o plăcere mai mare decât să ne servească. Putem continua?

„Vedeţi dumneavoastră", explic eu, vrem să achităm nota la hotel şi să stăm apoi cu chirie, dar nu avem suficienţi bani lichizi, aşa că ne-am gândit că ne-aţi putea ajuta până primim bani de acasă".

---

[128] Mercur, zeul comerţului în mitologia romană.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Sigur, sigur. Nu e nimic mai uşor pe lume. Şi ce garanţie, dacă poate întreba, îi putem oferi?

„Ei bine, ne gândeam la semnătura noastră colectivă. Acest domn (arătând spre Jack) are un tată bogat, un bărbat binecunoscut. El va apela la tatăl său, iar eu vă voi andosa nota de plată de la hotel."

Cămătarul nostru dă din cap. „Asta e tot ce aveţi de oferit?" întreabă el.

Tot! Un val de îmbujorare urcă către fruntea lui Jack, iar piciorul meu drept
p. 181 începe să tremure neliniştit. //

„Numele unui gentleman este, în general, considerat a fi cea mai bună garanţie pe care o poate oferi", am replicat rece.

Evreul ne oferă un zâmbet greţos şi nu fu descurajat câtuşi de puţin.

„Nu şi în această ţară, domnilor, nu în această ţară! Nu te supăra, tinere prieten (la naiba cu obrăznicia lui!). Dacă ai fi văzut ceea ce am văzut eu în legătură cu semnăturile unor bărbaţi pe care societatea îi numeşte domni nu v-ar mira părerea mea cum că acest tip de garanţie nu reprezintă deloc o garanţie. Ştiţi, continuă el, că în birourile anumitor bancheri din acest oraş există liste cu nume (unele dintre ele aparţinând unor familii dintre cele mai înalte şi vechi din principat) care au fost dezonorate iar şi iar, până când nici un bancher în toate mințile nu ar mai da nici o liră în urma solicitărilor lor ?"

Îi răspundem că tot ce spune poate fi perfect adevărat, dar nu vedem ce legătură are cu noi.

„Nimic, domnule" spune domnul Moisescu, „absolut nimic. Personal, am
p. 182 convingerea că acceptând nota voastră // voi avea garanţie la fel ca şi cum aş avea un gaj din partea guvernului, sau chiar mai bine. Dar târgul vostru nu se încadrează în acest tip de tranzacţie sau o face atât de rar încât poate fi considerată o regulă fără excepţii. Ştiţi, ne este frică de ele. În România, legea ia mult timp şi este foarte scumpă. Ba mai mult, creditorii pot pune mâna pe tot. V-aş putea spune o poveste amuzantă despre un boier care practic şi-a înghiţit semnătura pentru cinci sute de ducaţi când i-a fost prezentată spre plată şi l-a dat afară din casă pe funcţionar spunând că nu îi datorează nimic – dar e cam lungă."

Mercur vine să anunţe prezenţa unei doamne. Evreul nostru se ridică şi ne roagă să îl scuzăm câteva momente. Merge în camera alăturată fără a închide uşa pentru ca noi să auzim ce se întâmplă, deşi încercăm să nu ascultăm.

Doamna cutare a venit să sconteze cu pensia ei de la guvern la domnul
p. 183 Moisescu. Au o discuţie lungă întreruptă // de exclamaţiile patetice ale doamnei.

„Ce?" exclamă ea, „îmi daţi două sute douăzeci şi cinci de ducaţi lichizi pentru care îmi veţi reţine pensia de cinci sute de ducaţi timp de un an şi trebuie să fac asigurare de viaţă pentru dublul sumei şi să vă dau dumneavoastră poliţa şi mai vreţi să vă cedez şi pensia! Termenii dumneavoastră sunt foarte drastici, domnule, foarte drastici într-adevăr!"

Jack se uită la mine cu o grimasă de dezgust.

„Să ieşim din vizuina asta de hoţi" şopteşte el. „Simt că nu pot respira cum trebuie aici!"

„Aşteaptă puţin" zic eu. „Este ceva care trebuie ştiut."

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Evreul nostru se întoarce, fața lui rotundă radiază de afabilitate.

„Aceasta nu va fi o afacere profitabilă" spune el alunecând în scaunul său și arătând cu degetul spre camera alăturată „dar va fi una sigură. Este garantată de guvern, iar guvernul, în general, plătește pe termen lung!". // p. 184

Se lasă umbrele serii, iar lumina este mai degrabă slabă în sanctuarul elegant cu divane luxoase. Ne vedem companionul, afundat în perne, pufăind precum unul dintre credincioși în timp ce trage dintr-o havană care refuză să se termine. Pune țigara jos în sfârșit, își sprijină coatele pe mânerele scaunului și își împreunează mâinile mici și grase în timp ce se uită mai întâi la Jack și apoi la mine.

„Domnilor", spune el pe un ton confidențial în lumina serii, „cămătăria este considerată o afacere profitabilă în orice țară, și nici aici nu face excepție de la regulă. Fiind străini, sunteți, poate, interesați să auziți o condiție mai de grabă curioasă legată de cămătăria din acest oraș. Spre deosebire de alte locuri de pe continent unde cei care apelează la cămătărie pot fi numărați pe degete, aici toată lumea, aproape fără excepție, a recurs la cămătar. Văduvele scontează cu pensia, ofițerii cu renta, funcționarii cu salariile, iar fermierii cu recoltele. // Oamenii în p. 185 uniformă sunt printre cei mai buni clienți ai noștri. Ei dau înapoi câte un franc pe zi pentru fiecare napoleon pe care îl vor pentru a-și încerca norocul la cărți. Dar se obișnuiește ca în astfel de împrejurări să nu împrumutăm mai mult de douăzeci sau douăzeci și cinci de napoleoni o dată. Ei trebuie să își dea cuvântul de onoare că vor returna banii și trebuie să admit că niciodată sau foarte rar pierdem. Prințul ne protejează indirect prin binecunoscuta lui scrupulozitate în ceea ce privește onoarea serviciului, ceea ce îi face pe ofițeri să fie foarte atenți în evitarea unui scandal. Câteodată, când unul dintre ei vine pentru un napoleon sau doi, îi cerem să lase sabia la noi până a doua zi când vine să plătească; dar asta se întâmplă numai când dăm peste un client dubios. Toți împrumută, de la sublocotenent până la general, cel din urmă fiind de obicei un obișnuit al locațiilor mult mai mari decât a mea."

Domnul Moisescu își scoate tabachera din buzunarul de la piept și își aprinde o altă havană. După ce trage câteva fumuri, spune: // p. 186

„Facem o ofertă bună angajaților pe măsura salariului lor, pentru că, așa cum am mai spus, în București toată lumea cheltuiește salariul înainte de a-l încasa. Considerăm că optzeci sau nouăzeci de franci este un împrumut corect pentru un salariu de două sute de franci, iar pentru aranjamentele mai mari împrumutul respectă aceleași proporții. Aceste tipuri de tranzacții nu se extind pe mai mult de șase luni; dacă printr-o excepție sunt făcute pe o perioadă mai mare, trebuiesc plătite în mod corespunzător. Aceasta este cea mai sigură ramură a afacerii. E adevărat că ieșim în pierdere cu bacșișul pe care îl dăm casierului care face plata salariului ca să ni le dea la scadență, dar este inevitabil. Datoria din salariul angajatului este anunțată casierului de către acesta printr-o scrisoare pe care ne-o înmânează când ia banii împrumutați și care conține și chitanțele pentru plata pe care a scontat-o, totuși nu avem probleme cu casierii, care sunt, aproape în totalitate clienții noștri."

„Dar dacă cel care împrumută // este concediat de la locul de muncă înainte p. 187 de a vă plăti?" întrebăm noi interesați.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

„Atunci" răspunde domnul Moisescu, „garanția mea rămâne fără acoperire, dar nu ne pierdem dreptul asupra banilor. Debitorul achită cu siguranță datoria pentru că știe foarte bine că dacă nu achită unuia din branșă, acest lucru se va răspândi în tot domeniul și nu va mai putea împrumuta niciodată nici un ban chiar dacă se află la cea mai mare distanță."

„Sunt mulți cămătari în București?" întreabă Jack.

„Sunt câteva sute" ne dezvăluie informatorul nostru, „mulți dintre ei sunt greci sau armeni. Eu sunt din Liov, Galiția. Noi, evreii suntem considerați mai respectabili și mai moderați în schimburile pe care le facem decât cei de alte naționalități din același domeniu de activitate. Există mai multe grade de extindere în această afacere, ca de altfel în toate. Veți vedea oameni care împrumută câțiva franci ici și colo; alții, ca mine, care fac asta în mod cumpătat; alții care își permit
p. 188 să dea mii de napoleoni // dintr-o dată. Toți acei bancheri neînsemnați și zarafi ale căror firme le-ați văzut pe Podul Mogoșoaia, pe Lipscani și pe strada Nemțească[129] sunt doar cămătari. Eu nu am un birou, și ca mine sunt sute care fac același lucru în particular. Nu mă înșel dacă spun că nouăzeci la sută dintre negustorii din strada Băcani, care sunt aproape toți greci, fac o afacere mai bună din a împrumuta bani decât din a vinde măsline, caviar, lumânări, zahăr și papuci turcești".

Evreul nostru se oprește pentru un minut și se joacă cu inelul cu diamant care lucește pe degetul lui.

„Poate sunteți curioși să aflați avantajele de care ne bucurăm noi, cămătarii, aici în România întrucât voi, care veniți din Anglia, nu ne considerați potriviți pentru a fi asociați cu un gentleman. Eu sunt în cele mai bune relații cu principalii mei clienți, iar unii dintre aceștia sunt printre primii oameni din țară. Le face plăcere compania mea într-o plimbare la Șosea, iar soțiile și fiicele lor mă primesc
p. 189 cordial // dacă mă alătur cercului lor la o serată – pentru că știu foarte bine că dacă poartă coliere și tiare la următorul bal va fi doar prin bunăvoința mea, pentru că am deschis acele cutii de metal de colo și au părăsit custodia mea pentru o noapte. "

„Regret, domnilor" spune cămătarul nostru ridicându-se și înclinându-se „este peste puterile mele să vă fiu de folos pentru că, așa cum v-am spus mai înainte, nu mă amestec cu notele de plată. Dacă aveți pietre prețioase sau platină (deși e puțin probabil, dat fiind faptul că vă aflați în călătorie) sau alte bunuri de bună calitate, voi fi fericit să vă ajut cu lichidități oricând veți vrea să apelați la mine, la cursul redus de patru franci pentru un napoleon pe lună și îmi puteți plăti când veți vrea pentru că sunteți englezi – o națiie pentru care am cea mai mare admirație și respect din punct de vedere comercial.

Nu trebuie să vă faceți griji pentru siguranța obiectelor lăsate la mine; acele
p. 190 două seifuri pe care le-ați putut observa în cealaltă cameră // sunt pline cu tot tipul de bijuterii și deși nu împrumut niciodată mai mult de o treime din valoare și insist în a avea de la clienții mei o scrisoare privind cauza penală de pierdere în caz că împrumutul nu este plătit într-o lună, nu obțin niciodată nici un profit atâta timp cât dobânda este stabilită dinainte".

---

[129] Astăzi strada Smârdan.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ne conduce până la uşă cu multe plecăciuni şi zâmbete şi insistă să ne strângă mâinile amândurora, Jack întinzându-i două degete vlăguite cu un dezgust evident.

Coborâm scările în linişte, fiind doi bărbaţi mai trişti şi mai înţelepţi.

De abia când suntem departe, în stradă, Jack deschide gura.

„Dintre toţi cerşetorii neobrăzaţi!" – spune el, cu o expresie arzătoare. Şi asta este tot ce spune. // p. 193

Procesiunea funerară a unui boier

Un mare om a murit miercuri – unul dintre acei proprietari de terenuri care ţine ţăranii în robie, pune taxe pe terenul fertil şi îi ţine la marginea foametei atât fizic cât şi sufleteşte.

Îmi amintesc trăsăturile îndurerate şi şterse ale boierului când se plimba cu trăsura acoperită, înveşmântat în blănuri scumpe. Ce lume plină de dezgust era în ochii aceia întunecaţi şi lipsiţi de strălucire care nu priveau nici în stânga nici în dreapta! Săracul, acoperit de purpură şi olandă, era mai vrednic de milă decât înfometatul Lazăr care stătea // cu mâna întinsă la porţile palatului său. p. 194

Dar acum moartea a bătut la uşa casei princiare şi e posibil să fi primit un răspuns favorabil. Pentru că, atât pentru milionar cât şi pentru cerşetor, vine o zi când mintea obosită şi trupul epuizat strigă după odihnă, iar rugăciunile cheamă venirea premergătorului blajin care:

„Ne face cu mâna, stând în picioare şi ţinând făclia întoarsă
Să ne conducă c-un gest blând
Pe tărâmul celor plecaţi
Pe tărâmul tăcut! "

În ziua decesului, au fost trimise rudelor şi prietenilor şi chiar publicului larg invitaţii cu chenar negru, decorate cu figuri alegorice care indicau doliul şi suferinţa.

Modelul care ornează aceste foi imense litografiate este unul modest, unul *dintre ele aflându-se în faţa noastră, creaţie a vreunui artist german necunoscut.* Lacrimi mari, un înger rubicond (înfăşurat într-un veşmânt ce îi acoperă goliciunea) plânge deasupra // unei urne funerare la umbra a ceea ce se presupune a fi un chiparos şi o mulţime de făclii întoarse alcătuiesc ansamblul acestei misive dezolante. p. 195

Ieri, am fost să vedem trupul neînsufleţit – care era aşezat cu mare pompă în salonul principal. Perdele de doliu acopereau pereţii de la podea la tavan. Scările care duceau la catafalcul aşezat în mijlocul camerei erau presărate cu cele mai alese flori de seră. Ţipete ascuţite şi vaiete isterice ne-au ajuns la urechi de când am intrat în cameră. Bocitoarele (femei, mai ales ţigănci, angajate să plângă şi să se lamenteze lângă mort) îşi frângeau mâinile şi se trăgeau de păr rupându-şi hainele într-un mod biblic. Cântau o elegie improvizată despre virtuţiile şi calităţile remarcabile ale defunctului (precum Mortualia sau bocetele laudative cu care romanii obişnuiau să împace sufletele rudelor plecate) oprindu-se din când în când pentru a da frâu liber unui hohot puternic sau unei alte demonstraţii violente de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

p. 196 durere. Dacă persoana decedată // ar fi fost femeie, i-ar fi fost elogiată şi frumuseţea, iar calităţile ar fi fost recapitulate în detaliu. În cazul persoanelor sărace, această sarcină neplăcută revine familiei care preia pe rând reprezentaţia, ca şi când ar fi un fleac să păstrezi entuziasmul la cota potrivită, iar, în cazul în care corul oboseşte şi reprezentaţia e suspendată, efectul asupra publicului este considerabil diminuat. Ceea ce ne-a atras atenţia, mai degrabă ca o trăsătură comică a reprezentaţiei, a fost faptul că, în mijlocul suferinţei, aceste doamne lugubre nu au uitat nici un moment să-i facă pe cei care le urmăreau să înţeleagă că cheltuielile de înmormântare nu puteau să însumeze mai puţin de cinci sute de napoleoni.

Astăzi este ziua înmormântării. Stau la fereastră pregătit pentru priveliştea despre care vorbea tot oraşul. Pânze negre acoperite cu blazonul şi iniţialele
p. 197 boierului decedat acopereau faţada casei, două scuturi enorme din mucava cu // decoraţii similare atârnau de o parte şi de alta a porţii. Trotuarele şi casele sunt înţesate de spectatori curioşi, strada fiind blocată de capătul şi coada procesiunii. Am putut întrezări sicriul cărat reverenţios şi depus în vehiculul mortuar şi apoi cortegiul lung şi încâlcit s-a pus încet în mişcare şi a început să defileze la pas pe sub fereastra mea.

O trupă de jandarmi cu coifuri strălucitoare şi armuri asortate, însoţiţi de un escadron de cavalerie cu săbiile scoase şi la al cărui mâner era legat un doliu, apăreau primii şi făceau loc pe măsură ce înaintau. Apoi apăreau două companii de infanterie cu puştile întoarse şi cu semne distinctive pe arme, cu fanfara regimentului mergând înainte cu tobe înăbuşite şi instrumente de alamă învăluite în doliu. Chiar în spatele lor se clătinau bocitoarele care umpleau aerul cu plânsete ce sfâşiau inima trăgându-se tare de cosiţele despletite, urmate de patruzeci sau cincizeci de lăutari cu cobze, viori şi cavale din belşug; ochii întunecaţi şi părul
p. 198 negru şi lung, care nu cunoscuse pieptănul sau peria, le trădau // originea gitană.

Ascultaţi aceste voci proaspete şi tinere care umplu aerul de o armonie dulce şi solemnă! Iată, vin coriştii acompaniaţi de profesorii lor, răspândind o adâncă melancolie prin cântecele bisericii ortodoxe care jelesc mortul. Acum se desfăşoară clerul – o armată numeroasă. Toţi îmbrăcaţi în cele mai bune haine, merg în birje, câte doi sau trei ţinând pe genunchi extraordinare icoane ale sfinţilor cu rame din aur şi argint veritabil. Am numărat două sute de popi din aceştia pentru că merg încet în rând, obosesc şi pleacă, dar mai sunt mulţi de venit. Apoi apare o mulţime de persoane de vază care îi fac loc Patriarhului, un bătrân venerabil cu o barbă la fel de albă precum troienele de zăpadă. Ce maiestuos arată cu mitra aceea încrustată cu perle, crucea bătută cu toate pietrele preţioase care există sub soare şi cu minunatul sceptru care se odihneşte lângă el! Persoane îmbrăcate în negru, cu eşarfe negre care
p. 199 atârnă de la pălărie // până la pământ, vin cărând două câte două câte o prăjitură de mărimea unei roţi de căruţă. Altele, cu veşminte asemănătoare, duc tăvi cu lumânări conice care vor fi lăsate la biserică ca venit suplimentar pentru preoţii ce vor oficia slujba – care le vând înapoi furnizorilor şi culeg o recoltă considerabilă.

O mare adunare de sfinţi, de la Sf. Dumitru la Sf. Nicolae, merge în faţa dricului care şi-a preluat locul în cadrul procesiunii. O altă parte atractivă a ansamblului este „înfăţişarea falsă" a drept-credincioşilor care, cu bărbile lungi şi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ochii blânzi şi întunecaţi, privesc lung la ramele de metal preţios şi se întreabă, cu siguranţă, cine a fost marele boier a cărui plecare neprevăzută le-a prilejuit această plimbare neobişnuită. Iată însoţitorii care ţin la distanţă perne de catifea roşie pe care se află ordinele şi decoraţiile mortului! Am putea crede că el a aparţinut fiecărei instituţii de la toate curţile Europei, atât de numeroase sunt aceste decoraţii şi cruci, a căror // descriere ar ocupa mai mult de două pagini din Almanahul de p. 200
Gotha[130].

Toate capetele sunt plecate şi toate vocile şoptite, căci acum dricul rulează la vedere, ducând relicvele unui om care acum câteva ore era influent şi puternic. Opt cai frumoşi acoperiţi cu pene, având harnaşamente de paradă din catifea neagră împodobite cu lacrimi argintii sunt conduşi fiecare de căpăstru de către un bocitor îmbrăcat în negru, în timp ce o grămadă de alţi bocitori merg în jurul dricului ţinând torţe ce pâlpâie sălbatic în vânt.

În dricul care este acoperit cu un baldachin sprijinit pe patru stâlpi, într-un sicriu împodobit cu satin alb, sub un capac de sticlă, zace tot ceea ce este muritor la un mare patrician.

Patru boieri tineri, cu ţinută ireproşabilă, stau la cele patru capete ale dricului. Se ţin de stâlpii baldachinului şi îşi ţin echilibrul cu dificultate pentru că aleargă pe pavajul neuniform al străzii.

Rudele de gen masculin, prietenii şi // protejaţii decedatului împreună cu p. 201
oamenii care vor să îl conducă pe ultimul drum vin imediat după dric. Un aghiotant al domnitorului într-o trăsură a curţii, toţi miniştrii şi funcţionarii publici – de asemenea în trăsuri şi o mulţime de ofiţeri în uniforme colorate. Diplomaţi, consuli, vice-consuli, zeci de boieri însoţiţi de doamne gătite la ultima modă de import, foşnind în mătăsuri şi sclipind în bijuterii. Apoi marea procesiune (căreia i-a luat o jumătate de oră să treacă pe sub fereastra mea) este adusă în stare de tensiune de către o coloană interminabilă de mici trăsuri de stradă, conduse de prietenii noştri, birjarii ruşi şi înţesate cu pierde-vară care se folosesc de această ocazie specială pentru a-şi etala ultimele podoabe sub ochii spectatorilor adunaţi în timp ce merg ca melcul.

Din ţărână suntem şi în ţărână ne vom întoarce! Pace acestui om care merge falnic pe ultimul drum! Toată greşeala pe care a făcut-o în timpul // vieţii să fie p. 202
ştearsă din amintirea celor vii la fel cum o urmă desenată pe nisip este ştearsă de către mare! Fie ca faptele sale bune să fie scrise cu litere de aur pe table de bronz!

Folosirea trăsurilor ca mijloc de transport la înmormântări este de dată recentă. Este probabil una dintre multele consecinţe ale afluxului de cetăţeni străini care poposesc pentru scurtă vreme şi, plecând, lasă în urmă influenţa obiceiurilor lor. Mai demult, doar femeile se deplasau în trăsuri la înmormântări, bărbaţii, fără nici o excepţie, mergând pe jos.

Sunt împărţite lumânări, nu numai participanţilor sau clerului, ci şi fiecărei persoane care conduce mortul de acasă şi cunoştinţelor care asistă la procesiune. Acest obicei este răspândit şi la persoanele foarte sărace astfel încât cererea de lumânări este foarte mare şi există străzi comerciale care au aproape în întregime

[130] Almanahul Gotha, enciclopedie a aristocraţiei europene, publicat în Germania începând cu 1763.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

doar magazine de lumânări. Astfel putem enumera partea de sfârşit a străzii
p. 203 Lipscani, // strada Carol I şi piaţa Sf. Anton.

În ultima perioadă s-a abandonat obiceiul clasic de a purta mortul pe străzi neacoperit şi expus privirilor curioase. Valul mare de rafinament şi civilizaţie care vine dinspre vest spre est distruge orice urmă de hotar şi doboară orice edificiu, dând uitării orice obicei vechi, îi face pe reprezentanţii noii generaţii să abandoneze statuile înaintaşilor lor, în timp ce românul educat seamănă pe zi ce trece cu fratele şi prototipul său – parizianul expresiv, sensibil şi cu mintea ascuţită. // [...]

p. 207 **Despre multe alte lucruri, în cea mai mare parte despre singurătate**

A fost odată un american tânăr care îşi exprima dorinţa grosolană că viaţa ar putea fi doar „bere şi popice". Am meditat adeseori la aspiraţia acestui tânăr materialist şi am ajuns la concluzia că nu ştia ce vorbeşte. Gândiţi-vă doar un moment ce viaţă ar fi aceea care ar consta doar – să spunem într-o manieră mai elegantă – în biliard şi vin de Bordeaux. Cât de rău v-aţi simţi la vederea mingiilor albe şi roşii care rătăcesc fără nici o ţintă pe faţa verde din aba, atunci când aburul
p. 208 v-ar irita ochii sensibili, cât v-aţi dori să // dezbrăcaţi jacheta şi să vă aruncaţi asupra celui care îşi face datoria şi să îi daţi o ciomăgeală bună. Ce aer murdar şi dezgustător este deasupra matahalei de Chateau-Margaux[131] şi nu-i aşa că ai da o pivniţă plină, dacă ai avea-o, pe un pahar cu apă limpede şi proaspătă ce provine de la un izvor mineral şi clipoceşte printre stâncile umbroase?

Oricine şi-l poate imagina pe marele monarh stând la masă, încălţat cu pantofii săi cu tocuri înalte şi cu peruca imensă (fără de care nu l-a văzut nimeni, nici măcar valetul său) şi toate lucrurile artificiale şi preţioase care i-au adus faima de cel mai de soi bărbat din Europa. Îl putem vedea pe corpolentul şi sănătosul stăpân de la Saint-Rémy[132] cum dezveleşte platoul cu o mişcare bruscă, făcând să iasă la iveală potârnichea mică şi maro pe care regele o urăşte atât, aşezată cu faţa în sus pe bucăţi de pâine. Vedem cum curg vorbele de ocară în timp ce degetele inerte bat darabana pe capacul cutiei de tutun de prizat din diamant, iar Regele
p. 209 Soare[133] murmură // cu disperare: „Potârniche, tot potârniche!"[134]

Remarcaţi umbra ce se abate asupra sprâncenei fericitului Ovidiu[135] pe când stă culcat la ospăţ, cu capul sprijinit pe pieptul prietenului şi iubitului condiscipol Tibul[136]. Degeaba poartă blonda Corina[137] cea mai frumoasă tunică. În zadar emană

---

[131] Trimitere atât la celebrele vinuri, cât şi la castelul şi podgoria din comuna Margaux, Franţa, unde se produc încă din secolul al XVIII-lea.

[132] Saint-Rémy-de Provence, com., Franţa.

[133] Louis XIV (1638–1715), rege al Franţei (1643–1715).

[134] *Perdrix, toujours perdrix.*

[135] Ovidius Publius Naso (43 î.Hr.–17/18 d.Hr.), poet antic roman.

[136] Albius Tibullus (55 î. Hr.–19 d.Hr.), poet antic roman

[137] Muză a poetului Ovidius Publius Naso.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

amfora înmiresmată buchetul său seducător. Dacă poetul ar face un efort să ajungă la tăbliţele sale nu ar compune versuri de amator închinate zeiţei Venus, ci un imn întru lauda celor trei de neînlăturat.

Cine poate pune la îndoială faptul că au fost momente în viaţa lui Béranger când veselul cântăreţ s-a reţinut în a celebra farmecele vinului şi ale muncitoarelor? Când Lise[138] şi-a pus cele mai elegante panglici şi el nici nu a privit-o. Când a trecut cu vreun senator chiar pe sub nasul lui şi el nu a văzut niciodată. // p. 210

Şi Solomon, sărmanul rege Solomon[139] stând plin de înţelepciune pe tronul de fildeş nu a crezut oare că vinul este de o mie de ori mai delicios dintr-un vas de lut ars decât băut dintr-o cupă strălucitoare de aur roşu la care toată lumea se uită şi despre care toată lumea vorbeşte?

Sunt plictisit de moarte aşa cum mă uit de la fereastra mea de la etajul întâi către Podul Mogoşoaia. Este miezul zilei şi viaţa activă îşi urmează cursul. Birjele huruie zgomotos încoace şi încolo. Sacagiul cu poneiul său orb şi şchiop trece având legat la butoiul cu apă un buchet de flori nemuritoare, semn că a adus-o de la izvor nu din noroioasa Dâmboviţă. Garda a mărşăluit către palat pe acordurile vesele ale melodiei „Cascheta mareşalului Bugeaud". Căruţele primitive trase de vite cu ochi blânzi, <încărcate> cu mormane de lemne subţiri de fag pentru foc, merg în şir ca un alai patriarhal aşa cum hodorogeau pe drumurile din Egipt // când p. 211
Avraam[140] şi soţia sa, şi tot ceea ce era al lui, călătoreau spre sud. O căruţă cu coviltir trasă de patru cai, cu hamuri de funie şi o talangă imensă la gâtul singurului cal care avea ambii ochi (cum se face că în Bucureşti există atâtea animale fără vedere?) se hurducăie pe pietre în timp ce „rudele de la ţară" venite în oraş pentru o plimbare de plăcere stau culcate înăuntru ca nişte lorzi, cu picioarele bălăbănindu-se graţios între roţile care se învârt. Ofiţeri vioi, îmbrăcaţi în roşu şi galben merg ţanţoşi prin faţa cafenelelor vorbind tare ca nişte papagali Ara macao zăngănind săbiile nefolosite de pavajul din spatele lor şi le fac ochi dulci frumuseţilor leneşe care se tolănesc pe pernele trăsurilor care trec. Cât de cumplit suferă oamenii aceştia de plictiseala care se naşte din lâncezeală şi îndestulare! Dincolo de cine, rochii, scandaluri, amor şi case de păpuşi nu mai găsesc nimic pe lumea aceasta care să le amuze minţile epuizate. Nu există nici un fel e viaţă intelectuală // aici. p. 212
Nici conversaţii, nici întâlniri ştiinţifice, nici lecturi, nici biblioteci, nici galerii publice. Şi chiar dacă ar fi, nici măcar un suflet nu s-ar apropia de ele.

Regina Elisabeta[141] (care are reputaţia de a fi o femeie inteligentă şi bine informată) a încercat să scoată puţin societatea din apatia obişnuită şi a organizat la palat o serie de matinee muzicale. Dar a fost un fiasco. Aceste femei frumoase şi indolente, care ar putea petrece ore în şir în faţa oglinzii şi care ar putea dansa jumătate de noapte fără să obosească, au găsit că este peste puterile lor să cânte o cavatină sau să

---

[138] Personaj neidentificat.

[139] Conform Bibliei, rege al Israelului (970–931 î.Hr.).

[140] Personaj biblic, din Vechiul Testament, cartea Genezei.

[141] Elisabeta de Wied (Carmen Sylva) (1843–1916), principesă (1869–1881) şi regină a României (1881–1916).

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

zdrăngăne un vals de Strauss[142]. Prima dată au venit pentru că era o noutate; a doua oară pentru că veniseră prima oară, dar a treia oară au început să bombăne.

„Ce obositoare e prinţesa cu muzica ei stupidă!" îşi spuneau una alteia. Astfel că cel de-al patrulea matineu a găsit un teanc de bilete parfumate în anticameră şi salonul aproape gol.

p. 213 Românii nu au // tablouri şi nici statui. În tot oraşul există doar un singur lucru ce se apropie de o formă de artă: statuia ecvestră a lui Mihai Viteazul[143], un domn, ce a trăit în Evul Mediu şi care se lupta neîncetat cu turcii păgâni şi ieşea victorios.

Pentru străinul nesimţitor, acest domnitor arţăgos nu este decât o persoană plictisitoare şi plină de contradicţii. Este mereu înfăţişat cu barda în mână, pe plăci, obloane, cărţi de joc. Într-adevăr, este la fel de onorat precum Traian, care, îmbrăcat în rochie şi sandale, este o figură populară.

Mă întorc indiferent cu spatele la fereastră. Sunt nespus de plictisit de toate lucrurile din acest oraş al boierilor. Qué hay que hacer? (Ce este de făcut?) Nu există nici un loc în care să mergi cu trăsura în afara jalnicei Şosele, nici un loc în care să mergi la plimbare în afară de neîngrijitul Cişmigiu, unde mirosul greu persistă în ceaţa alburie de deasupra lacului artificial şi unde există o mare probabilitate să faci un atac de febră.

p. 214 Oftez, casc şi ma întind în timp ce // învârt leneş un ruiou parfumat de tutun Latakia[144]. Apoi privesc spirala de fum care, învârtindu-se, face colace fantastice şi mă gândesc la timpurile în care îmi voi scutura de pe picioare praful detestabil al acestui pământ al ţiganilor.

În imaginaţia mea deja privesc în apele albastre ale Bosforului şi număr vârfurile precum acele ale minaretelor în timp ce ascult vocea melodioasă a muezinului, care spune că nu există alt Dumnezeu decât Allah şi că nu este decât ora doisprezece.

Cineva îşi pune jos pipa şi deschide fereastra.

„Hei! O altă înmormântare!"

Ne aranjăm în grabă. Plimbările sunt rare în Bucureşti, iar oamenii fără ocupaţie sunt mereu iscoditori. Astfel că ne aplecăm peste tocul ferestrei şi ne uităm la procesiune aşa cum vine încet pe stradă.

O vedem cum se mişcă încet de-a lungul străzii – o privelişte ţipătoare şi strălucitoare fără pic de solemnitate. Patru cai merg ţanţoşi îmbrăcaţi în negru şi
p. 215 auriu trăgând o trăsură recent înfrumuseţată // care are deasupra un înger din alabastru cu aripi mari şi strălucitoare din staniu. Sunt bocitori cu torţe din răşină aprinse şi un birjar îmbujorat care poartă o pălărie în trei colţuri; trei fete tinere îmbrăcate în alb merg pe lângă dric ţinând fâşii de panglică lungi şi albastre care sunt legate de sicriul care se odihneşte sub baldachin, cu capacul puţin ridicat.

---

[142] Cel mai probabil autorul se referă la Johann Strauss fiul (1825–1899), compozitor austriac, autor a peste 140 de valsuri dintre care amintim: „Dunărea albastră", „Viaţă de artist", „Sânge vienez", „Poveşti din pădurea vieneză", „Vin, femei şi cântec".

[143] Mihai Viteazul (1558–1601), domn al Ţării Româneşti (1593–1601), al Transilvaniei (1599–1600) şi Moldovei (1600).

[144] Tutun produs în Siria, care şi-a căpătat denumirea după oraşul-port Latakia.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Întrezăresc un fald de satin alb, o fărâmă de dantelă scumpă şi o ramură cu flori de portocal care atârnă printre cosiţele negre ca pana corbului, toate aparţinând ocupantului tăcut al acelei cutii lungi şi negre care merge în tăcerea şi întunericul mormântului, îmbrăcat ca de nuntă.

Românul merge cu imaginaţia sa infantilă şi iubirea pentru podoabe până în mormânt. Ce năzărire ridicolă este să găteşti sărmanul trup neînsufleţit, care a terminat pe vecie cu vanităţile lumeşti, cu toate zorzoanele ostentative ale momentului festiv! Totuşi leagă mătăsuri şi atlazuri de picioarele rigide, pun bijuterii strălucitoare pe pieptul neacoperit şi fără suflare şi brăţări pe mâinile albe şi reci; împletesc flori fără parfum în cosiţele negre care nu vor mai pluti // p. 216
niciodată în valsul seducător. Această femeie palidă, îmbrăcată ca pentru a cuceri, arată ca o mireasă, dar este o nuntă având Moartea ca ginere şi viermi sprinteni ca invitaţi şi pământul ud ca pernă nupţială.

„Să mergem la Filaret în după-amiaza asta" spune maiorul. „nu am mai văzut cimitirul de cincisprezece ani şi se spune că acum arată chiar drăguţ – un fel de Père Lachaise teatral."

„Mor mulţi oameni aici?" întreabă madam Artless în timp ce obrajii ei roz devin o nuanţă mai palizi în timp ce serveşte o castană glasată.

„Dacă mor? Eu aşa zic. Aşteaptă numai până la vară. Malaria şi epidemiile îi omoară ca pe muşte. În special pe cei tineri" adaugă el fără milă.

Ne privim unul pe celălalt cu consternare. O imagine plăcută, într-adevăr. Nu ne face nici o plăcere să ne târâm până la Filaret – de altfel un loc drăguţ. Mai mult de atât, nu ne place să glumim despre aceste friguri groaznice care pot pune stăpânire pe tine într-un mod atât de laş încât nu îţi dau nici o şansă. Deci, păstrăm tăcerea. // p. 217

„Oh, acest teribil, teribil Bucureşti!" se lamentează doamna. „Ştiu că nu o să plec vie de aici". Şi lacrimile îi cad în bomboniera.

Apoi, toată lumea trebuie să o înveselească, ceea ce presupune timp şi răbdare.

Iată-ne gonind prin oraş către Filaret! Huruim pe pietrele străzilor rău pavate, cu un zgomot demn de toţi caii regelui şi toţi oamenii regelui.

Ar fi putut mintea unui inchizitor să născocească un mod de tortură mai diabolic pentru om şi animal decât aceste bucăţi de cremene cu trei colţuri ascuţite puse de-a valma pe drum, bineînţeles cu partea ascuţită în sus?

Ajungem în suburbii şi urcăm pe dealul sinuos. Trecem pe lângă Mitropolia care arată ca un spital, unde câţiva popi îmbrăcaţi în negru trândăvesc şi mută nepăsători mătăniile dintr-o mână în alta, sau fumează eterna ţigară în timp ce se uită la noi cu o figură paşnică şi bărboasă.

Cât de înviorător ne mângâie obrajii vântul aducător de prospeţime, în timp ce ne continuăm // urcarea! Priviţi această fântână clasică[145], ridicată de largheţea p. 218
unui boier român pe un izvor natural cu cea mai rece, limpede şi dulce apă care a

[145]Autorul se referă la fântâna din actualul parc Carol, construită în 1870 din iniţiativa şi cu banii lui George Grigore Cantacuzino (1832–1913), primar al Bucureştiului (1869–1870), după planurile arhitectului Al. Freiwald, sculptor Karl Storck.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

izvorât vreodată într-un tărâm însetat. Ce ar face Bucureştii fără o asemenea apă curgătoare din care este umplută aproape fiecare carafă din oraş?

Acum, fiind pe marginea dealului, să ne întoarcem şi să ne uităm la oraşul care se întinde în valea din spatele nostru. Este oare posibil ca acesta să fie oraşul pe care l-am părăsit acum o jumătate de oră? Acel amestec de străzi înguste, pieţe pustii şi case părăginite şi arhitectură imposibilă? Ei, poftim! De aici pare unul dintre acele oraşe de basm din est care iau minţile tinerilor noştri. Se întinde alb şi strălucitor sub un cer de un albastru italian. Din turnurile înalte ale bisericilor acoperite cu metal alb şi strălucitor ca perlele, plutesc flamuri de vapori fantomatici ca eşarfele transparente din tul cu care îşi acoperă farmecele o frumuseţe nudă. Ici
p. 219 şi colo o oază verde atrage privirea care rătăceşte încântată asupra acestui // paradis atrăgător şi bizar: sunt dudul şi liliacul care înfrunzesc. Pretutindeni crucea este sus, dominând semiluna nefericită, semn că Biblia a înlocuit Coranul. Nu ne putem lua privirea de la această privelişte drăguţă care pare a fi fost fermecată brusc de bagheta magică a unui vrăjitor. Pare a fi un loc în care să trăieşti şi să mori, un fel de El Dorado al viselor noastre, acest oraş alb şi zâmbitor care străluceşte în lumina soarelui, această sălbăticie care de departe înfloreşte ca un trandafir!

Iată-ne în sfârşit sub zidurile dărâmate ale Filaretului. Birjarul nostru ne lasă să coborâm şi se mută puţin mai departe, pe iarbă, unde îl vedem că se urcă în trăsură şi se încolăceşte pe pernele goale pregătindu-se să îşi facă siesta.

Ce sentimente ciudate ne năpădesc în momentul în care trecem de arcadă şi intrăm în incinta sacră a domeniului morţii! Ne uităm împrejur fără a rosti un
p. 220 cuvânt. Dar toţi suntem conştienţi că tot ce străluceşte // şi atrage privirea este în dezacord dureros cu gândurile ce au răsărit în tăcere şi ne fac să cugetăm la cimitirele fraţilor moravi. Cât de nepotrivite, lipsite de armonie şi monstruoase din punct de vedere estetic sunt multe dintre aceste monumente de o jale inconsolabilă. Aici capriciile barbare ale estului fac loc domniei dragostei puerile pentru culoare şi ornamente stridente şi clădeşte o structură de prost gust însumând picturi murale, lucruri aurite, mozaic, marmură alături de un sarcofag din granit care trădează gustul vestului.

Aruncăm o privire printre zăbrele la podoabele care reprezintă nişte crini din pânză cu frunze metalice grosolane, aşezate în pământ pentru a crea impresia de plante vii, iar apoi privim cununa de violete muribunde care zac, fără parfum, pe dalele lustruite ale mormântului îngust de copil. Cine poate spune care dintre aceste două ofrande este mai îndatoritoare morţii?

Ne continuăm în tăcere drumul printre morminte privind cu o curiozitate
p. 221 compătimitoare portretele care atârnă deasupra numelor şi datelor // celor care se odihnesc dedesubt. Iată-i, având tot tipul de fizionomii şi vârste, aceia care dorm acum un somn lipsit de grijile pământeşti de fiecare zi.

Ce figuri luminoase sunt câteva dintre acestea care se uită la noi din ramele de tablă! Ce tipuri variate de artă plastică şi fotografică!

Opriţi-vă asupra acestei miniaturi. Studiaţi privirea deschisă şi candidă a acestui tânăr, umbra abia perceptibilă de deasupra buzei. Nu ar fi spus Lavater[146],

[146] Johann Kaspar Lavater (1741–1801), scriitor, filozof şi teolog elveţian.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

înțeleptul preot elvețian, că privirea pierdută și visătoare a acestor ochi prevestea o moarte timpurie? Câte inimi au sângerat oare atunci când pământul s-a închis peste acea viață ce îmbobocea plină de promisiuni! Ce gol adânc, care nu va putea fi acoperit, a lăsat în urmă!

Mireasa abia ieșită din adolescență zâmbește delicat de sub văl cu toate tulburările frumuseții sale fecioreşti. Bebeluşul, cu mâinile cu gropițe și o expresie inocentă de mirare, se iveşte din medalionul oval. Iată și // trăsăturile brăzdate ale p. 222
patriarhului pe când era în putere și conturul feței bărbatului puternic, mort în floarea vârstei.

Crucile sunt pretutindeni și mătăniile legendare atârnă greu peste emblema creștină a credinței și speranței. „Iubitei mele", „Fiicei mele adorate", „Tatălui meu" sunt câteva dintre mesajele pe care le poți citi, proiectate în flori nemuritoare. Cât de neobișnuit de mișcătoare sunt aceste apelative ale tandreții umane țesute în flori! Pe câteva pietre de mormânt, magnifice coroane făcute din flori de seră au fost așezate de către mâini iubitoare. Unele sunt proaspete, altele au petalele deja ofilite, o ilustrare a faptului că schimbarea lucrează mereu în natură.

Iată balansoarul unui copil mișcându-se pe mormântul micului său posesor, al cărui râs vesel a fost redus la tăcere pentru totdeauna. Este și căruciorul primului născut, pe care nici o altă persoană dragă care vine după aceea nu îl va înlocui, care se destramă udat de zăpada și ploaia a două anotimpuri mohorâte. Felinarele ard deasupra mormintelor, noapte și zi. Luminile lor // roșii, albastre și verzi pâlpâie p. 223
slab în lumina soarelui. Două femei, care au un scop pios, alunecă fără zgomot printre morminte. Ce tăcere apăsătoare domnește asupra acestui câmp plin de o recoltă fructuoasă în așteptarea morții!

Ne aflăm în apropierea unui loc circular cu un acoperiș montat pe suporți de lemn care arată ca o casă fără acoperiș. Merg către marginea abisului și privesc atent în întuneric. Cranii lustruite și albite de lunga expunere la intemperiile vremii rânjesc la noi cu dinții albi și alveolele cavernoase de unde ochii au căzut acum foarte mult timp. Fragmente de schelete umane dezintegrate gradat în praf zac îngrămădite în dezordine. Corpuri ciudate și înfricoșătoare care te fac să te cutremuri instantaneu, să te răsucești încoace și încolo și să pleci la vederea acestei grămezi de oase fără nume – oase care au fost dezgropate pentru a săpa morminte noi și pe care groparul le-a aruncat în dezordine în osuarul comun. // p. 224

Ne întoarcem către poartă alegând o alee largă din partea dreaptă care se termină cu o capelă. Urc scările mecanic, fără să știu ce spectacol mă așteaptă și mă găsesc într-o cameră cu goblenuri negre și argintii; lumina zilei este estompată de draperiile grele care acoperă ferestrele, nenumărate lumânări înalte de ceară difuzează lumina împrejurul unui catafalc negru care este clădit în mijlocul podelei. Liniște! Descoperiți-vă capetele și mergeți cu pași înnăbușiți pe pavimentul care creează ecou pentru că suntem în prezența morții.

Sub baldachinul sumbru se află rămășițele unei femei care a murit ieri. Ochii îmi sunt fixați, cu o fascinație inexplicabilă, pe acest corp sărman, bătrân, înfiorător și inert care mă face să mă simt rușinat de propria-mi mortalitate. Dacă moartea poate fi teribilă chiar și la cei tineri și frumoși, ce oroare poate deveni câteodată

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

atunci când priveşti la o persoană vârstnică, desfigurată de furtuni, epuizată de
p. 225 emoţiile // a trei sferturi de secol care zace pe patul odihnei binemeritate!

O dantelă mai fină decât pânza de păianjen acoperă părul sur; o icoană smălţuită a unui sfânt este aşezată pe pieptul sfrijit şi gol, iar pe degetele ridate strălucesc smaralde şi rubine de mare preţ. Slujba nu s-a încheiat de mult, căci taburetele sunt încă deranjate, iar covorul negru din jurul catafalcului este murdar de urmele paşilor prăfuiţi. Dar acum rudele şi prietenii au plecat şi bătrâna rămâne singură cu mirosul de tămâie care umple capela ca un nor, făcând lumânările înalte să ardă cu o flacără palidă şi tremurătoare şi trăsăturile tensionate să prindă viaţă căci o lumină mişcătoare licăreşte deasupra lor.

Să ieşim iar la aer. Atmosfera acestei capele spinoase împovărează sufletul şi mintea deopotrivă.

Stau jos printre morminte, pe gânduri, precum Hamlet danezul[147] când îl
p. 226 deranjează pe bătrânul gropar // vorbăreţ din înfiorătoarea sa ocupaţie de a arunca sărmanele oase bătrâne cu nemiloasa sa lopată pentru a face loc pentru trupul alb al înecatei Ofelia – pe gânduri până când soarele apune pe cerul vestic şi fascinaţia trecătoare a amurgului se amestecă, căci noaptea vine repede cu haina ei neagră, moale şi fără sfârşit.

Atunci când trecem pragul porţii. felinarele colorate pâlpâie deasupra mormintelor, punctând întunericul ici şi colo cu scântei de lumină vie – o emblemă a sufletului a cărui urmă încă străluceşte prin întunecimea mormântului până în zorii eternităţii. // [...]

p. 230

Finanţele

Una dintre cele mai mari laude de sine ale românilor, după fertilitatea solului şi inepuizabila bogăţie a solului care încă rămâne îngropată în ţara lor, este starea strălucită a finanţelor şi creditul mărit de care se bucură în ultimii ani pe mai multe piete din Europa. Ministrii au discutat despre asta în Camere, *Cărţile Verzi şi alte* documente parlamentare se referă la ea în termeni elogioşi şi am văzut o mulţime de broşuri care pretind că oferă străinului o viziune adevărată şi nepărtinitoare a situaţiei financiare a acestei Californii estice. „România economică"[148], cea mai recentă dintre aceste publicaţii, aproape convinge că în ceea ce priveşte bogăţia funciară şi minerală, starea prosperă a finanţelor şi resursele generale nu există alt stat în Europa care să poată fi comparat cu România. Creditul de care poate dispune este egal sau dacă nu mai mare decât acela al Italiei, Austriei sau oricărei mari puteri constituite demult şi nu putem decât să ne întrebăm de ce capitaliştii

[147] Personaj literar din tragedia scrisă de William Shakespeare, *Tragedia lui Hamlet, prinţ al Danemarcei*, publicată în secolul al XVII-lea, prima versiune cunoscută datând din 1603.

[148] Mihail Gheorghiad Obedenaru, *La Roumanie économique d'après les données les plus récentes: géographie, état économique, anthropologie*, Paris, Ernest Leroux, 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

englezi ezită să investească surplusul veniturilor lor pentru a contribui la dezvoltarea acestei comori ascunse.

Datoria națională a României, conform lui M. G. Obedenaru,[149] scriitorul cărții pe care tocmai am menționat-o, se ridică la suma de *doar* o sută șaizeci și două de milioane și câteva mii de franci (aproape șase milioane și jumătate de lire sterline). „Mai există câteva împrumuturi, dar cum acestea trebuie plătite din alte fonduri nu pot fi considerate ca făcând parte din datoria generală a țării". „Vous plaire, o Athéniens!" (Ce plăcere vă face, atenienilor!) Cât de plăcut au sunat aceste date pentru urechile românilor! Deja cred că cu greu se mai găsește un al popor care să rivalizeze cu ei în eleganță, înțelepciune și // realizări sociale, acum p. 231
că au și citit că sunt, sau vor fi cu siguranță într-o bună zi, cea mai bogată și cea mai înfloritoare națiune din lume!

La drept vorbind, datoria României atinge, până în prezent, respectabila cifră de 25 000 000 lire sterline.

Înaintea unirii celor două principate sub domnia lui Cuza, deci abia acum douăzeci de ani, nici Moldova nici Valahia nu aveau nici un singur bănuț datorie, dimpotrivă exista mereu un rest în Trezorerie după ce toate cheltuielile erau achitate la sfârșitul anului. Dar, toate acestea s-au schimbat. Este adevărat că de atunci s-au construit căi ferate și șosele, au fost ridicate clădiri și poduri și s-a constituit o armată. Dar toate acestea, ca de altfel totul în țara aceasta, sunt doar pentru impresie. Șoselele sunt planificate în linii mari, căile ferate sunt inegal poziționate și prost construite, podurile sunt frecvent luate cu totul de revărsările de ape, cât despre armată, citățm doi dintre recunoscuții ofițeri prusaci care au analizat recent trupele // și care au spus că deși soldații aveau potențial de luptă, ofițerii erau p. 232
atât de incompetenți că nu ar fi fost nevoie de un regiment întreg de ulani pentru a-i pune pe fugă în cel mai scurt timp.

Nu este departe ziua în care România, vrând-nevrând, va trebui forțată, sau dacă nu repudiată, să ajungă la un compromis în ceea ce privește datoriile sale, așa cum au făcut multe state înaintea ei. România și-ar putea păstra poziția de stat european rentabil pentru acționari doar prin introducerea unor reforme categorice și radicale în administrație, încetarea certurilor între partide, reducerea armatei și a cheltuielilor exagerate care decurg de aici și binecuvântarea unor recolte abundente după câțiva ani de recolte sărace. Toți cei care cunosc bine țara vor fi de acord că, exceptând ultima parte, toate acestea sunt niște miracole la care nu ne putem aștepta. Fecunditatea proverbială a Moldovei și a Valahiei aproape că a fost epuizată în timpul atâtor secole de cultivare deficitară, iar acest lucru nu a fost niciodată // mai palpabil decât în decursul ultimilor cincisprezece-douăzeci de ani. p. 233
Este nevoie de un capital foarte mare pentru a introduce un sistem mai modern și complet diferit de agricultură pentru că doar simpla râcâială a pământului nu va mai fi de ajuns. Dar chiar și în cele mai favorabile circumstanțe și cu cea mai bună răsplată a naturii și climei, nu se pot aștepta recolte *foarte bune* mult timp de acum în colo.

---

[149] *Obédénaire*. Mihail (Gheorghiad) Obedenaru (1839–1885), medic, publicist, diplomat și membru corespondent al Academiei Române.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Chiar în cursul acestui an, am văzut sute de hectare unde recoltele au fost lăsate pe câmp, pentru singurul motiv că fermierii nu au considerat că merită cheltuiala de a le culege şi treiera! Nu este nici o exagerare ci un fapt dureros. Cât despre calitatea grânelor produse în România în ultimii zece ani, vom face referire la negustorii de cereale din Mark Lane. Cititorii vor afla astfel că, exceptând porumbul care este încă importat pe scară largă în scopul distilării, producţia acestei ţări a fost exclusă din categoria fruntaşă a comercianţilor de cereale ai
p. 234 Europei, din cauza calităţii defectuoase. //

Relativ recent, într-un articol judicios despre România, ziarul „Times" a scris: „Dacă îşi pune trupele pe picior de război, va trebui să înceteze să mai plătească tribut Porţii şi de asemenea să înceteze plata oricărei dobânzi la datoriile externe şi interne." Este un lucru adevărat şi nu trebuie nici măcar adus în discuţie. Dar o va duce România altfel chiar dacă nu va participa activ în disputa ce ameninţă estul Europei? Nu cred. Catastrofa mai poate fi amânată un an, dar sfârşitul va fi acelaşi.

În eventualitatea unui atac rus asupra Turciei, neutralitatea României devine imposibilă. Conform aşezării geografice, ea trebuie (tratatele din 1856 şi 1858) să fie cu sau împotriva Rusiei şi este lesne de ghicit care va fi poziţia guvernului român în cazul acestei probabilităţi: „evenimentele viitoare îşi înfăţişează de dinainte umbra."

Nici măcar neutralitatea perfectă, în cazul în care ar fi posibilă, nu poate salva
p. 235 România de la falimentul care o // va copleşi nu peste foarte mult timp.

O ţară cu 5 000 000 de locuitori, care nu prea are alte resurse decât cele ale unui pământ aproape epuizat, cu o datorie consolidată de aproape 25 000 000 lire sterline care are o rentă de 1 600 000 lire streline dintr-un venit nominal de 3 800 000 lire sterline, angajamente în aşteptare şi o datorie curentă din deficite vechi acumulate care se ridică la cel puţin alte 5 000 000 lire sterline, nu îşi poate acoperi cheltuielile şi nu poate să îşi ţină cuvântul faţă de creditori.

Un împrumut de 42 500 000 franci a fost votat de Cameră, confirmat de Senat şi aprobat de regele Carol la începutul anului curent (1876); s-au făcut mari eforturi nu numai în Anglia, dar şi în Franţa, Germania şi Belgia pentru a procura această sumă, dar fără succes. Fiind conştientă de starea lucrurilor, Camera a autorizat recent Ministerul Finanţelor să emită bonuri de tezaur în valoare de 16 000 000 franci, sau 640 000 lire sterline, astfel de bonuri având de la şase până
p. 236 la doisprezece luni valabilitate // pentru a îndeplini cele mai presante cerinţe. Dobânda acestora, fixată de guvern, a fost mai întâi de zece şi ulterior de doisprezece la sută pe an, dar nici investitorii locali nici cei străini nu au fost atât de săritori chiar şi în condiţii atât de ademenitoare. De abia a fost plasată suma de 200 000 lire sterline şi aceasta în mare parte din partea posesorilor de obligaţiuni retrase din circulaţie ale Obligaţiunilor Rurale (un împrumut intern contractat de România în timpul domnitorului Cuza) sau a posesorilor de cupoane şi obligaţiuni, depăşite ca termen, ale Domeniilor Statului – împrumut pe care guvernul (fiind în imposibilitatea de a-şi achita angajamentele prin orice alte mijloace) a permis ca acestea să fie transformate în bonuri de tezaur. Aceste obligaţiuni puteau fi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

cumpărate prompt, de pe piață, cu o reducere de la opt până la zece la sută, iar guvernul le-a acceptat la paritate promițând să plătească aur pentru argint (o altă diferență de la unu și jumătate până la doi la sută) ceea ce a dus la strângerea a jumătate din suma subscrisă, iar o parte a fost plătită în monede de hârtie iar cealaltă în numerar. // Aceste cupoane au reprezentat așadar o investiție de p. 237
douăzeci până la treizeci la sută pe an, ținând cont de faptul că au fost luate pe o perioadă de doisprezece sau doar șase luni; în ciuda acestui fapt, împrumutul a tentat puține persoane. Casierul-șef al Visteriei ne-a spus la momentul respectiv că nu primise 20 000 lire sterline în numerar de la subscrișii acestui împrumut și că și aceia care dețineau cupoane depășite ca termen au fost dispuși să-și împartă banii pentru a strânge cei cincizeci la sută care trebuiau plătiți în numerar.

Deși datoria flotantă a fost consolidată nu mai târziu de anul trecut (1875) există din nou un deficit foarte mare și îl provocăm să contrazică această afirmație pe cel mai părtinitor dintre cei care vor binele României. Guvernul s-a servit singur din fondurile depuse de persoane fizice și corporații la Casa de Economii și Consemnațiuni[150] (nu ne referim aici la fostul casier care a sustras peste 1 000 000 franci); iar împrumuturile <făcute de Ministerul> Agriculturii și Domeniilor, la rambursarea cărora s-a renunțat, au rămas fie neplătite, fie // neprevăzute deoarece p. 238
guvernul a *împrumutat* din nou veniturile puse deoparte pentru a achita aceste datorii. Este și cazul multor fonduri municipale precum acelea ale unor orașe ca de pildă Brăila, Iași, Craiova care se află sub controlul Ministerului de Finanțe, *Eforia* sau administrația spitalelor, *Casa de Pensii* și altele pe care nu le mai menționăm.

Dacă jena Trezoreriei Române ar fi o chestiune de glumă și care ar justifica relatarea unei povestiri le-aș spune cititorilor cum l-am întâlnit, relativ recent, în București pe unul dintre funcționarii de vază ai *Visteriei*, sau Ministerului de Finanțe, cu o figură neobișnuit de plină de speranță și radioasă. Ca răspuns la curiozitatea noastră scuzabilă de a ști care este motivul aerului său festiv ne-a răspuns, cu cea mai mare franchețe, că se simte fericit cum nu s-a mai simțit de mult deoarece casierul-șef i-a spus că seiful s-a închis cu un sold disponibil *de optzeci și șapte de franci și treizeci de centime* în direcția plăților de a doua zi ! Acest lucru poate // părea incredibil celor care nu cunosc strâmtoarea prin care p. 239
trece Ministerul de Finanțe, dar este totuși adevărat.

Ca o ilustrare a stării de colaps în care se află Trezoreria, putem adăuga o observație personală. Am avut ocazia să mergem la Visterie pentru a încasa un mandat de două mii de franci pentru o cunoștință, un general american căruia i se datora suma respectivă pentru un exemplar al unei arme noi pe care a livrat-o guvernului. Secretarul ministerului foarte amabil, deși s-a alarmat la vederea celor trei zerouri, ne-a asigurat că plata se va face imediat, aceasta însemnând de îndată ce formalitățile de a introduce documentul în jumătate de duzină de registre vor fi îndeplinite. Deci a trebuit să așteptăm douăzeci de minute în biroul casierului-șef și ceea ce am văzut și auzit a fost într-adevăr foarte instructiv, bineînțeles nimic nou pentru noi, dar ar trebui să fie uluitor pentru deținătorii englezi de obligațiuni ale guvernului român. // p. 240

[150] Casa de Economii și Consemnațiuni (CEC), bancă a statului fondată în 1864.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Un biet preot a venit, pentru a şaptea oară, de la o distanţă de şase kilometri pentru a încasa un mandat de 8 sau 10 lire sterline; un instalator care prestase servicii pentru un minister ne-a spus că venise de cel puţin douăzeci de ori în decurs de două luni pentru a încasa 28 lire sterline; intendenţa unui spital vroia doar 13 lire şi câţiva şilingi; deţinătorii unor *mandate* de pensie vechi veniseră de multe ori; iar ceea ce am enumerat sunt exemple nesemnificative. Un poliţist stătea la intrare pentru a preveni ca intruşii să creeze neplăceri. Fiecare dintre ei venea pentru a-şi exprima o dorinţă sau o necesitate şi pentru a-şi folosi toată elocvenţa în vederea obţinerii micii sume restante Dumnezeu ştie de când! Dar casierul avea aceeaşi formulă de refuz politicos pentru toţi solicitanţii nerăbdători:

„Îmi pare foarte rău dar nu am bani. Reveniţi în două, trei zile sau o săptămână şi vom vedea. Aceşti domni", şi arată spre noi, „vor lua tot ce mai am azi."

p. 241 Şi chiar *am luat*, rezerva trebuind curăţată pentru a aduna întreaga sumă, // aproximativ 80 lire sterline, pe care am primit-o în argint, peste 800 franci fiind plătită în monede de cinci penny!

România trebuie să îşi pună treburile în ordine, ca prim pas în echilibrarea bugetului viitor. Pentru aceasta este absolut necesar un împrumut de 5 000 000 până la 6 000 000 lire sterline, iar acest lucru va atrage după sine o cheltuială anuală de 500 000 până la 600 000 lire sterline din veniturile sale. Această sumă adăugată celei de 1 600 000 lire sterline necesară plăţii dobânzii şi fondului de amortizare a datoriei existente ne duce la respectabila sumă de 2 200 000 lire sterline – o sumă nesemnificativă în cazul în care trebuie suportată de către o naţiune înstărită, industrializată şi progresivă. Dar românii nu sunt un popor înstărit şi industrializat, cât despre progres, acesta a fost limitat, în ultimii ani, la abilitatea de a se afunda în datorii şi de a se angaja în demersuri neprofitabile şi de mică importanţă.

p. 242 Cu un venit anual de aproximativ 3 800 000 lire sterline pe hârtie, // dar care nu prea a depăşit 3 000 000 lire sterline bani *gheaţă*, 2 200 00 lire sterline pentru deservirea internă şi pentru datoria externă este disproporţionat.

Aşa cum stau lucrurile în ceea ce priveşte oamenii, aşa stau lucrurile şi în cazul statelor constituite. Un om care, având un venit de 600 lire sterline pe an, cheltuieşte 400 lire sterline doar pe chiria locuinţei şi cu toate cheltuielile gospodăriei nu va rezista mult până la faliment şi se va găsi în *drum* spre strada Portugalia.

„Dar veniturile ţării pot fi îmbunătăţite, pot fi introduse noi taxe şi poate fi înstrăinat ceea ce rămâne dintre proprietăţile statului" va fi replica sangvinului român.

Este foarte adevărat că acest *poate* ar putea fi real, dar nimeni nu va apuca să-l vadă cel puţin mulţi, mulţi ani de acum încolo şi cu siguranţă nu suficient de curând sau destul de amănunţit pentru a scoate România din dificultăţile de acum şi pentru a-i facilita plata dobânzii pentru toate obligaţiunile emise.

p. 243 Dacă *Guvernul* nu doreşte ruinarea // întregii ţări, se impun reforme radicale în administraţie. Trebuie să existe mai puţine conflicte între partide, mai multă muncă cinstită şi asistenţa financiară străină să aducă agricultura pe linia de plutire şi să se promoveze industria locală. Pentru acestea este necesară prezenţa unor legi noi sau aplicarea mai puţin coruptă a celor care deja există, iar liderii trebuie să încerce să câştige încrederea străinilor care pot şi îşi doresc să îi asiste, în loc să îi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

urască şi să îi critice aşa cum fac în prezent. Capitalul trebuie să fie adus în stare de siguranţă în loc să fie expus nenumăratelor riscuri şi proceselor fără sfârşit. De fapt, trebuie făcute multe alte lucruri care nu pot fi enumerate aici.

Pentru moment, nu pot fi introduse noi taxe pentru că ţărănimea română geme sub greutatea celor deja impuse. Oficialii au vândut iar şi iar vitele şi proviziile şi multe case au fost abandonate pentru a-i plăti pe perceptori. Armata a fost trimisă în teritoriu, în varii ocazii, pentru a stinge sau preveni la timp // p. 244 neplăcerile iscate de acest mod de a colecta impozitele pentru achitarea cărora clasa muncitoare nu are mijloacele necesare.

Dacă România nu reuşeşte să o scoată la capăt în situaţia dată, cum va proceda într-un an sau doi, când va trebui plătită o altă cheltuială de 5 000 000 sau 6 000 000 lire sterline? Ea a avut în ultimii doi ani un deficit de 600 000 până la 800 000 lire sterline pe an la un buget de 3 800 000 lire sterline. Impozitele şi taxele percepute oamenilor *nu pot* fi crescute deocamdată. Dacă cele create acum ar putea fi achitate regulat sau într-o măsură oarecare, nu ar mai exista deficit, deoarece bugetele sunt uniform gândite pe hârtie. Ei bine, să-i lăsăm pe deţinătorii de obligaţiuni să decidă pentru ei înşişi.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Félix Martin

Inginer de poduri şi şosele, francezul Félix Martin a vizitat România în a doua parte a anului 1871 şi începutul anului 1872. Un spaţiu important în lucrare a fost acordat Dunării, autorul oprindu-se nu numai asupra parcursului, dar mai ales asupra deltei şi a gurilor ei. El a constatat binefacerile aduse comerţului şi navigaţiei de lucrările efectuate pe braţul Sulina în vederea fluidizării traficului. Dintre oraşele de la Dunărea maritimă, Félix Martin acordă un spaţiu important Galaţilor, socotit „cel mai important şi cel mai prosper". În Bucureşti constată contrastul dintre viaţa agreabilă, dar scumpă, dintre luxul etalat de cei bogaţi şi traiul celor săraci. Autorul a dedicat câte un capitol căilor ferate, mănăstirilor şi a inserat câteva consideraţii privind prezentul şi viitorul ţării.

Friedrich Ratzel

Considerat fondatorul geopoliticii, pasionat de ştiinţele naturii, pe care de altfel le-a şi studiat, jurnalist pentru „Kölnische Zeitung", participant la războiul franco-prusac din 1870–1871, Friedrich Ratzel a fost şi un călător entuziast, care a voiajat nu numai în Europa, dar şi în America Centrală şi de Nord (1873–1875). Călătoria în ţinuturile săseşti din Transilvania a avut loc în primăvara şi vara anului 1871, iar însemnările privind oamenii întâlniţi şi locurile văzute au fost publicate abia în 1874. Opiniile şi constatările lui Friedrich Ratzel sunt favorabile saşilor (cu precădere în ceea ce priveşte rezistenţa acestora în faţa formelor de dezvoltare aduse de convieţuirea cu celelalte naţionalităţi din Transilvania). Relatarea sa are meritul de a aduce în atenţia cercetătorilor descrieri ale Munţilor Rodnei, zonă mai puţin vizitată de călătorii străini.

James de Chambrier

Istoric şi publicist, descendent al unei familii nobile, James de Chambrier a fost şi un împătimit călător, însemnările sale cu acest subiect cuprinzând cinci volume. Consacrarea a cunoscut-o datorită operelor istorice, bine documentate, scrise într-un stil pitoresc, alert. *Călătoria în spaţiul locuit de români a avut loc în 1872 şi s-a făcut cu vaporul pe Dunăre, apoi* pe calea ferată pe porţiunea Cernavodă–Constanţa, iar de aici cu vaporul spre Constanţa. Dat fiind că autorul nu a făcut alte popasuri în afara celor necesare pentru schimbarea mijloacelor de transport, relatarea sa cuprinde numai aspecte văzute în trecere, alături de consideraţii literare, filozofice şi istorice.

Albert Millaud

Jurnalist şi scriitor francez, Albert Millaud este şi autorul libretelor operetelor lui Jacques Offenbach, Charles Lecocq şi Hervé. În 1872 a făcut o călătorie pe Dunăre şi apoi pe Marea Neagră până la Constantinopol, prilej cu care i-a cunoscut şi pe români. Şederea în spaţiul românesc a fost foarte scurtă, de vreme ce la 12 septembrie pleca din Viena, iar la 19 septembrie ajungea în oraşul de pe malurile Bosforului. Voiajul i-a prilejuit constatarea „minunatei organizări" a Companiei austriece de navigaţie pe Dunăre, dar şi întâlnirea cu Aurélie de Soubiran, prinţesă Ghica, care mergea spre ţară pentru a pune „ordine în câteva chestiuni de interes". Ajuns la Giurgiu se decide să dea curs invitaţiei lui Ulise Creţianu de a vizita Bucureştii.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Jacques Élisée Reclus

Militant şi teoretician anarhist, pedagog, geograf, precursor al geografiei sociale, al geopoliticii, scriitor, autor al unei vaste opere ştiinţifice, Jacques Élisée Reclus a fost şi un împătimit călător. El a străbătut sau a stat un timp mai îndelungat în cele mai multe ţări ale Europei, în cele două Americi şi chiar în nordul Africii. Voiajele sale au fost tot atâtea prilejuri de documentare pentru cele 19 volume ale monumentalei sale opere geografice, *Géographie universelle*. Voiajul geografului francez în regiunile miniere ale Transilvaniei a avut loc cel mai probabil în cursul anului 1872, când a vizitat salinele de la Praid şi Turda, Rimetea pentru a se informa despre zăcămintele de plumb, mercur, galenă şi mai ales de fier, spălătoriile şi minele de la Roşia Montană, dar şi Deva şi Hunedoara. În fiecare localitate a consemnat cu rigurozitate observaţiile, a notat consideraţiile personale, dar şi informaţiile culese de la localnici, autorul dovedindu-se interesat atât de viaţa de zi cu zi a locuitorilor, de nivelul lor de trai, de relaţiile dintre ei, dar şi de unele obiceiuri.

Mary Adelaide Walker

Mary Adelaide Walker a părăsit Anglia natală după moartea soţului în 1856, urmându-şi fratele, preot şi reprezentant al Society for the Propagation of Gospel, în misiunea acestuia la Constantinopol. În 1860, l-a însoţit la Salonic, prilej de a explora nordul Greciei, de a nota impresii şi de a face schiţe. Toate acestea au fost folosite în prima sa lucrare, *Through Macedonia tothe Albanian Lakes*, publicată la Londra în 1864. În anii următori, Mary Adelaide Walker a făcut mai multe călătorii în Balcani, dar şi în România iar constatările şi observaţiile au fost materializate într-o serie de însemnări. Primul voiaj în România a avut loc în 1872, pentru ca ulterior să revină în 1884 şi în 1888. Călătoriile au fost descrise în lucrările *Eastern Life and Scenery, with Excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete and Roumania*, vol. II, respectiv *Untrodden Paths in Romania*.

James William Ozanne

Figură remarcabilă a corpului corespondenţilor de presă din capitala Franţei, primul preşedinte al Asociaţiei Presei Anglo-Americane de aici (1907–1908), James William Ozanne a avut strânse legături şi cu cercurile diplomatice pariziene. În 1870 sosea la Bucureşti unde avea să rămână timp de trei ani, în calitate de acreditat pe lângă reprezentanţa britanică din Bucureşti. În tot acest răstimp a încercat să-i cunoască pe români, să se familiarizeze cu ţara, cu oamenii, cu mentalităţile, obiceiurile, datinile şi cultura lor, să înţeleagă sistemul de guvernământ.

A. S. Budilovici

Etnograful şi lingvistul rus A. S. Budilovici a efectuat o călătorie de documentare între 29 august 1873 şi sfârşitul lunii ianuarie 1874, în vederea obţinerii titlului ştiinţific de magistru în filologie slavă. Cu acest prilej a străbătut oraşe şi sate din Bucovina, România, Transilvania, Ungaria şi Croaţia. Potrivit propriei mărturisiri, obiectivul investigaţiei l-au constituit aspectele sociale şi politice, istoria locurilor străbătute, nivelul de dezvoltare culturală al popoarelor. Teritoriul locuit de români a constituit etapa de început a călătoriei şi a cuprins oraşele Cernăuţi, Sighetul Marmaţiei, Suceava, Iaşi, Galaţi, Bucureşti, Braşov, Sibiu, şi s-a încheiat la Cluj. Deşi paginile consacrate românilor au un caracter contradictoriu, observaţiile privind decăderea materială şi socială a marii boierimi sunt corecte în cea mai mare parte.

William Beatty–Kingston

Corespondent de front în timpul războiul Crimeii, angajat o vreme în serviciul consular austriac, apoi corespondent la Viena şi Berlin al gazetei „The Daily Telegraph", englezul William Beatty–Kingston a fost şi un bun cunoscător al realităţilor româneşti. El a vizitat România în mai multe rânduri: în 1865–1866, când l-a cunoscut destul de bine pe domnitorul Alexandru Ioan Cuza şi ne-a lăsat detalii valoroase despre contextul abdicării, în vara anului 1874 (iulie şi august), când angajatorii săi de la „The Daily Telegraph" l-au însărcinat să

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

realizeze o investigaţie privind situaţia evreilor din Moldova, care acuzau abuzurile populaţiei majoritare şi ale autorităţilor române, dar şi în primăvara lui 1877, în contextul crizei orientale când a avut întâlniri cu liderii politici ai zilei, inclusiv cu domnitorul Carol I şi principesa Elisabeta.

Edoardo Gioia

Inginer specializat în lucrări hidraulice, Edoardo Gioia a fost şi un arhitect renumit în epocă, fiindu-i încredinţate, între altele, lucrările unei părţi a Canalului de Suez. Activitatea sa a fost elogiată de Ferdinand Lesseps, care a trimis scrisori de mulţumire guvernului italian, fapt pentru care Gioia a fost vizitat, la locuinţa sa din Somalia, chiar de împărăteasa Eugenia, în semn de preţuire. În 1874 a venit în România, unde fusese invitat să studieze organizarea unui sistem de irigaţii în Câmpia română. El a descoperit cu uimire asemănarea dintre civilizaţia românească şi cea italiană, a constatat disponibilitatea liderilor români pentru rezolvarea problemelor sociale şi şi-a exprimat certitudinea în rezolvarea chestiunii israelite.

Bernard Schwarz

Teolog protestant, Bernard Schwartz a fost şi un călător pasionat, interesat de oameni şi locuri noi. Înainte de a ocupa o parohie propriu-zisă, a călătorit în Europa, Asia şi Africa (Camerun şi Namibia). Voiajul în spaţiul locuit de români a avut loc în vara anului 1875, când a vizitat Transilvania şi România. În drum a trecut prin Oradea, Cluj, a călătorit pe valea Arieşului, a ajuns la Alba Iulia, Deva, Petroşani, Sibiu, unde a făcut o excursie în satele saşilor din jur. La Braşov a admirat unele edificii şi a făcut o ascensiune pe Tâmpa. La sud de Carpaţi a vizitat mănăstirea Sinaia şi s-a îndreptat apoi spre Ploieşti şi în cele din urmă spre Bucureşti unde a zăbovit câteva zile.

Charles Louis Stanislas De Moüy

Literat şi diplomat, francezul Charles Louis Stanislas de Moüy este cunoscut pentru articolele din prestigioase publicaţii pariziene: *Revue européenne*, *Revue de Paris*, *Magasin de Librairie*, *Revue française*. Din 1865 a devenit ataşat la Ministerul Afacerilor Externe, fiind rând pe rând secretar la ambasada Franţei din Constantinopol, însărcinat cu afaceri şi secretar al conferinţei ambasadorilor din capitala otomană din 1876, secretar al Congresului de la Berlin şi secretar al ambasadei Franţei din Viena. În România vizita a fost scurtă, a trecut prin Craiova, Piteşti, Bucureşti, Giurgiu. Tristeţea, sărăcia, lipsa de vegetaţie şi slaba populare a câmpiei oltene sunt zugrăvite în culori terne, cenuşii. Singura pată de culoare este descrierea unui târg, cu lumea sa pestriţă, din care făcea parte şi o şatră ţigănească. În Bucureşti a fost impresionat de biserici, a sesizat discrepanţa mare dintre cei bogaţi şi restul populaţiei şi a admirat statuia lui Mihai Viteazul, parcul Cişmigiu şi Şoseaua, unde cei înstăriţi îşi etalau echipajele fastuoase.

Karl Braun-Wiesbaden

Originar dintr-o familie de ţărani înstăriţi, Karl Braun-Wiesbaden a studiat filologia clasică şi dreptul la universităţile din Marburg şi Goettingen, pentru ca după 1848 să se dedice jurnalismului, carierei juridice şi politicii. A fost rând pe rând deputat în ducatul Nassau (1849), preşedinte al camerei inferioare a parlamentului de aici (1858–1863), apoi membru al parlamentului Alianţei Nord-Germane şi în cele din urmă al Reichstag-ului. Karl Braun-Wiesbaden a fost şi un călător şi scriitor pasionat şi a publicat mai multe relatări de călătorie, între care *Eine turkische Reise* (1876), în trei volume, primul având informaţii despre şederea în Bucureşti în vara anului 1875. În paginile dedicate acestui sejur, Wiesbaden a scris despre luptele politice dintre liberali şi conservatori, apărute în contextul semnării convenţiei comerciale dintre România şi Austro-Ungaria, dar şi despre problema evreiască şi a concesiunii căilor ferate.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Adolphe Léveque D'Avril [Cyrille]

Diplomat şi scriitor, baronul Adolphe Léveque d'Avril a fost una dintre personalităţile Franţei al cărei destin a fost marcat de legăturile culturale şi personale cu spaţiul românesc. Căsătorit cu Maria Odobescu, el era persoana potrivită pentru a reprezenta diplomaţia franceză în România, fiind numit, în 1866, consul general al Franţei la Bucureşti, funcţie deţinută timp de un deceniu. În 1868–1869, baronul d'Avril a făcut o călătorie prin Banat, Transilvania, Muntenia, Delta Dunării, Moldova, Bucovina, impresiile regăsindu-se în lucrarea *De Paris à L'Ile de Serpents, à travers la Roumanie, la Hongrie et les bouches de Danube*, apărută în 1876, semnată cu peudonimul Cyrille. În Banat şi sudul Transilvaniei a constatat influenţa germană în construcţiile civile şi bisericeşti iar în România a consemnat sprijinul acordat de autorităţi pentru călătoria întreprinsă la gurile Dunării, unde a vizitat Brăila şi Galaţi, dar şi coloniile bulgare.

Rudolf Henke

Izbucnirea crizei orientale în 1875 l-a determinat şi pe germanul Rudolf Henke să-şi publice amintirile privind cei peste trei ani cât a stat la Galaţi (1868–1871). Precedate de o lungă expunere istorică, geografică, socială şi culturală asupra României, însemnările sale surprind societatea românească în prejma izbucnirii conflictului ruso-otoman din 1877–1878. Deşi profesia lui nu ne este cunoscută (nu există nici o indicaţie limpede în text asupra acesteia), se pare că a călătorit destul de des între porturile Galaţi şi Giurgiu. În drumul de întoarcere în patrie a cunoscut şi alte localităţi din interiorul ţării, dar observaţiile sale sunt superficiale şi uneori contradictorii.

Aubaret Gabriel

Despre consulul Franţei nu deţinem date biografice, cu excepţia menţiunii din raportul său înaintat Ministerului Afacerilor Străine francez, Direcţia consulară şi a afacerilor comerciale, intitulat *Province de Danube*, publicat în 1876 în „Bulletin de la Société de Géographie". Pe fondul agravării situaţiei în Balcani, raportul încerca să răspundă unor nelămuriri ale superiorilor de la Paris privind situaţia reală din zonă şi să identifice perspectivele pentru comerţul francez la Dunăre şi Marea Neagră. Raportul este util pentru informaţiile pe care le furnizează referitor la situaţia Dobrogei şi mai ales la componenţa populaţiei ei înainte de războiul din 1877 – 1878.

M. A. Aristide

Grec la origine, dar având cetăţenie rusă, educat, M. A. Aristide a plecat în călătorie mânat de dorinţa de a-şi cunoaşte rudele din Efes şi Smirna. În drumul spre destinaţie traversează Bucovina, aflată sub austrieci, intră în România, se opreşte la Iaşi, trece prin Huşi şi zăboveşte câteva zile în Bucureşti. Însemnările de călătorie ale lui M. Aristide din vara lui 1876 sunt interesante prin observaţiile privind realităţile din societatea românească în preajma izbucnirii conflictului ruso-otoman. vizitat România în 1876. Aristide nu era pentru prima dată în România, el mai fusese în Moldova cu două decenii în urmă, potrivit propriei mărturisiri, mama sa fiind moldoveancă dintr-un sat de pe malul Prutului din apropiere de Huşi.

Gheorghi Ivanovici Bobricov

Colonelului rus Gheorghi Ivanovici Bobricov fost prezent pentru mai mult timp în România anilor şaptezeci ai secolului al XIX-lea. Astfel a participat ca invitat al principelui Carol, aşa cum mărturisea la manevrele militare organizate în toamna lui 1874, în împrejurimile oraşului Buzău, iar în 1876 a fost trimis la Bucureşti în calitate de plenipotenţiar militar, pentru a culege informaţii despre adâncimea Dunării, curenţii ei, posibile puncte de traversare, locuri pentru amplasarea trupelor, posibilitatea de a procura material lemnos şi hrană, de a forma o reţea de informatori, dar şi de a discuta cu oficiali români anumite detalii privind trecerea trupelor ruse prin România. Memoriile sale despre această perioadă, publicate la distanţă de

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

trei decenii, oferă informații privind atmosfera din București înainte și după declanșarea ostilităților și descrie relațiile ofițerului rus cu oamenii politici români.

Florence K. Berger

Florence K. Berger face parte din seria călătorilor despre care nu avem date privind familia, educația, în general despre viața ei. Din însemnările sale putem deduce că a fost beneficiara unei instrucții solide de vreme ce are vaste cunoștințe în domenii diverse: poezie, istorie, mitologie. Ceea ce cunoaștem este faptul că a fost în România în anul 1876 și a întreținut o relație cel puțin cordială cu Hussey Crespigny Vivian (1834–1893), baron, agent diplomatic și consul general al Angliei la București (1873–1876). În lucrarea dedicată timpului cât a fost oaspetele României, *A winter in the city of pleasure or life on the Lower Danube*, autoarea s-a dovedit interesată, între altele, de situația financiară a țării și de raportul dintre cheltuieli și investiții. Șederea la București a fost deosebit de activă și i-a prilejuit prezența la multe reuniuni mondene, fiind astfel mereu la curent cu ceea ce se întâmpla în societate. Paginile sale, deși par pline de bunăvoință, rămân totuși critic-acide, Bucureștii fiind descris ca orașul plăcerilor lumești, dar și unul al contrastelor, al haosului și mizeriei, iar România ca o țară în tranziție, care așteaptă ca oamenii politici să o călăuzească în direcția cea bună.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

INDICE

A

Abdul Medjid, sultan otoman (1839-1861) 353
Abdulaziz I (1830-1876), sultan otoman (1861-1876) 162
Abraham, David, cârciumar evreu 170
Abrud (*Abrudbanya*), oraş, jud. Alba 120, 123; râu 120, 123
Adjud, oraş, jud. Vrancea 308, 309
Adrianopol, provincie 351
Adunaţii Copăceni, sat, com., jud. Ilfov 384, 385
Aerar, instituţie austriacă 49, 50, 51
Africa, continent 111, 115, 117, 415
Agnita, oraş, jud. Sibiu 59
Ahile, erou mitologic 32, 296
Alba Iulia, oraş, jud. Alba 46, 204, 207, 208, 216, 282
Albania, albanezi 142
Albrecht, vapor austriac 93
Alecsandri, Vasile (1821-1890), poet şi om politic român 147, 362, 371, 172
Alexandru I (1777-1825), ţar al Rusiei (1801–1825) 301
Alexandru al II-lea (1818-1881), ţar al Rusiei (1855-1881) 390, 391
Alexandru al III-lea (1845-1894),ţar al Rusiei (1881-1894) 176
Alexandru cel Bun, domn al Moldovei (1400-1432) 360, 416
Alexandru Macedon (356-323 î.Hr.), rege al Macedoniei antice (336–323 î. Hr.) 395
Algeria 26
Almanahul de la Gotha, enciclopedie a aristocraţiei europene 443
Alpi, munţi 18, 112, 226, 395
Alsacia, regiune în Franţa 58, 62
America, continent 22, 26, 113; ~ Centrală 432; ~ de Sud, emigraţie italiană în ~ 198
Anglia (Marea Britanie, Albion), englezi 26, 41, 82, 93, 128, 136, 157, 160, 161, 168, 183, 193, 194, 197, 289, 316, 363, 397, 410, 440; ~ la Constantinopol 128; consulat al ~ la Galaţi 137; import din ~, export din ~, navigaţie 191, 192
Anna Ivanovna (1693–1740), împărătească a Rusiei (1730-1740) 143
Ansted, David Thomas (1814-1880), geolog englez, călător străin în ţările române 54
Antinous (111-130 d. Hr.), favoritul împăratului roman Hadrian (117-138 d.Hr) 421
Apolodor din Damasc (60-125 d.Hr.), arhitect roman 20, 84, 395
Apuseni, munţi 207, 208
Arad, comitat în Ungaria 141
Arad, oraş, jud. Arad 46, 51, 52, 204
Argeş, râu 259
Arieş, râu 110, 113, 114, 117, 118, 123, 203; mine în bazinul ~ 123
Aristide, M.A., călător rus în ţările române, biografie 355; text 355-376
Armenia, armeni 376
Asachi, Dimitrie (1820-1868), inginer român 300
Asia 91; ~ Mică 368
Asiria 415
Asociaţia *Gustav Adolf*, organizaţie de binefacere evanghelică 220
Aspasia (470-400 î.Hr.), partenera de viaţă a lui Pericle 425
Atena, oraş în Grecia 90, 286, 399

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Athos, munte sfânt pentru ortodocşi 41
Aubaret, Gabriel, consul al Franţei la Rusciuc; biografie 351; text 351-354
Aubusson, localitate în Franţa 406
Augustin, arhimandrit 147
Augustus (Caius Iulius Caesar Octavianus, 27 î.Hr.–14 d.Hr.), primul împărat roman 89
Aurora, zeiţa zorilor 95
Austria, Austro-Ungaria, austrieci 18, 30, 39, 51, 94, 104, 144, 154, 155, 185, 193, 195, 196, 251, 272, 274, 292, 305, 306, 307, 308, 356, 363; armata ~ 357, 358, 361, 363; convenţia comercială a României cu ~ 273, 275; credit din ~ 450; export în România 185; români din ~ 143, 148; stăpânirea ~ a Bucovinei 359
Avraam, personaj biblic 445

B

Baba Hârca, piesă de teatru 372
Babadag, oraş, jud. Tulcea 298, 327, 337, 352, 353, 354; kaza otomană 352; structura confesională a populaţiei 352; tătari în pădurea ~ 352
Babilon, oraş antic din Mesopotamia 343, 409
Bacău, oraş, jud. Bacău 136, 151, 308, 309, 367; descriere 166; drumuri 169; populaţie 166, 168; situaţia evreilor, cartierul evreiesc 166, 167, 168;
Bach, Alexander von ~ (1813-1893), om politic austriac 65
Bădălan, sat devenit cartier al Galaţiului 337, 340
Baden, regiune în Germania 55, 58
Baedecker, ghid turistic 229
Bagdad, oraş în Irak 420
Bahlui, râu 349
Baia de Arieş (*Offenbanya*), oraş, jud. Alba 117, 120; aşezare 118; munte de trahit 118; mine de aur 118
Băile Herculane, jud. Caraş-Severin 131,132
Balcani, munţi 18, 83, 261, 351
Balcani, peninsulă 88
Băleanu, Nicolae (1802-1868), boier 189
Balş, Constantin, vornic 363
Balta Brăilei 314, 319, 326, 329, 330
Banat 46, 51, 282
Băneasa, pădure lângă Bucureşti 261
Barboşi, astăzi cartier al oraşului Galaţi, staţie de cale ferată 136, 329, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 345
Barbu Lăutaru, muzicant 371, 372, 373
Bârlad, oraş, jud. Vaslui 39, 309, 330, 336, 344, 345, 347, 348, 366, 367; râu 335, 348, 349, 367
Bârsa, râu 70
Baruch, Rinzler, sergent de infanterie 170
Basarabia 27, 32, 104, 137, 146, 163, 302, 304, 307, 308, 356, 357, 378, 390
Báthory, Gabriel, voievod al Transilvaniei (1608-1613) 69, 70
Báthory, Ştefan, voievod al Transilvaniei (1479-1493) 52
Batiz, sat, jud. Hunedoara 53
Bavaria, regiune în Germania 55, 220, 292
Bayazid I (cca.1354–1403), sultan otoman (1389–1402) 21
Baziaş, sat, com. Socol, jud. Caraş-Severin 39, 82, 83, 93, 250, 281
Beatty-Kingston, William (1837-1900), jurnalist englez, călător în ţările române; biografie 150-151, text 151-176
Bedeleu, masiv în Munţii Trascăului 117
Belgia, belgieni 43, 162, 186, 193, 194, 198, 395; tratative economice ale ~ cu România 454
Belgorod, oraş în Federaţia Rusă 299
Belgrad, oraş în Serbia 28, 186, 274, 389, 415; agent diplomatic rus la ~ 392; lăutari ţigani 415; cartier al ~ v. Semlin

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Bendela, Teofil (1814-1875), episcop al Cernăuților 306
Bender, oraș în Republica Moldova 300
Béranger, Pierre-Jean de (1780-1857), poet și compozitor francez 413, 445
Berger, Florence (1850-?), pictoriță și scriitoare engleză, călătoare în țările române, biografie 393; text 394-455
Bergmann, Samuel, evreu din Bacău 151
Berlin, oraș în Germania 38, 151, 185, 186, 253, 259, 260, 265, 266, 267, 269, 274, 275, 320, 324, 335, 344, 350; congres de pace de la ~ (1878) 389; parcul Tiergarten 267, 408
Berna, oraș în Elveția 185
Beștepe, sat, com., jud. Tulcea 326
Bethsaida, teritoriu la est de Iordan 403
Bibescu, Gheorghe (1804-1873), domn al Țării Românești (1843-1848) 35
Bihor, comitat în Ungaria 141; ~ munte 123
Bikiș, comitat în Ungaria 141
Bistra, sat, com., jud. Alba 118; locuitori, vestimentație, obiceiuri locale, holeră 119
Bistrița, oraș, jud. Bistrița 63, 64, 75, 76, 141; sași în ~ 141; râu 308
Bizanț 91
Bobrikov, Gheorghi Ivanovici (1840-1904), ofițer rus, călător în țările române; biografie 377-378; text 378-392
Boemia 83, 128
Boerescu, Vasile (1830-1883), ziarist, jurist și politician român 152, 160
Boița, sat, com. Răchitova, jud. Hunedoara, mine de aur 123
Bolgrad, oraș în Ucraina 303, biserica din ~ 303; bulgarii din ~ 303, 304; școala din ~304.
Boner, Charles (1815-1870), scriitor englez, călător străin în țările române 149
Bordeaux, oraș, Franța; vin de ~ 444
Borsec, oraș, jud. Harghita 72
Bosfor, strâmtoare 82, 91, 250, 446
Bosnia, bosniaci 271, 351, 397
Bourée, călător francez în 1854 311
Brăila, oraș 22, 30, 32, 33, 34, 37, 38, 39, 126, 136, 180, 186, 194, 196, 240, 286, 309, 310, 314, 315, 316, 317, 327, 328, 330, 331, 332, 333, 334, 336, 340, 341, 343353, 354, 368, 369, 375, 383; arhitectura 317; asedii 33, 369; așezare 318; biserici (ortodoxă, catolică, luterană, armeană, lipoveană), templul evreiesc 323, 324, 325; cazărmi 320; cetate otomană 321; cimitire 323; comerț 319; cafenele, localuri, hoteluri (Palais de Fleurs, Casino Nicoletto, Casino Reale, Paris, St. Petersburg, Victoria, Waibl) 319, 320, 323, 325, 368; fondul municipal al ~ 453; locuitori 328; străzi, piețe publice 318, 319, 320, 321, 322, 323; grădini publice 319, 325; magazii 319, 320; populație 343; port 319, 320; spitale 320, 322; statut de porto-franco al ~ 369; teatru 325, 326; ziare în ~ 368.
Bran, sat, com., jud. Brașov 69; castelul ~ 69, 70; pasul ~ 69, 71
Brașov (*Kronstadt*) 39, 40, 58, 63, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 77, 80, 141, 145, 202, 217, 218, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 232, 233, 235, 236, 240, 261, 273, 281, 282, 283, 309; biserici (Biserica Neagră, Sf. Nicolae-Șchei) 231, 232; *Corona*, denumire latină pentru ~ 68; gimnazii germane 145; hoteluri 227; industrie 227; locuitori și în ~ 141; românii din ~ 230, 231; școli 231, 232; ziare 230; Societatea Montană din ~ 50, 54, 55
Brateș, lac, jud. Galați 29, 30, 137, 287, 288, 304, 330, 332, 335, 336, 338, 339
Brătianu, Ion C. (1821-1891), om politic român 272, 274, 379, 380, 381, 382, 389, 390
Braun-Wiesbaden, Karl Joseph Wilhelm (1822-1893), om politic german, călător în țările române, biografie 258, text 259-279
Bremen, oraș în Germania 193, 314
Bruxelles, oraș, capitala Belgiei 128, 275
Bucegi, munți 68, 226, 228, 237, 238
Buchholz, Carl August (1796-1884), constructor de instrumente muzicale (orgă) 231
Bucovina 27, 46, 64, 78, 80, 145, 152, 161, 305, 306, 350, 359; ~ de nord 141; birjari ruși din ~ 407, 416

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Bucur, fondator legendar al Bucureştilor 269
Bucureşti 21, 27, 34, 36, 37, 38, 41, 70, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 136, 142, 151, 152, 154, 155, 156, 157, 158, 159 168, 169, 173, 174, 178, 186, 188, 197, 234, 235, 240, 244, 247, 248, 256, 259, 260, 262, 267, 269, 270, 276, 286, 309, 311, 312, 314, 317, 327, 329, 332, 368, 369, 373, 374, 379, 381, 384, 385, 386, 388, 389, 391, 392, 424; Adunarea Deputaţilor 42, 264, 272; arhitectură şi urbanism 101, 399-401, 405, 408; Arhiva Centrală 147; Ateneu 184; azil 179; Babilonul Apocalipsei 424; birjari ruşi 407; biserici, cler (Mitropolia, Sărindar, Sf. Gheorghe, Stavropoleos) 246, 254, 260, 262, 263, 264, 277; calea ferată spre Giurgiu 126; cartiere, mahalale 420; cămătari (armeni, evrei, greci) 436, 437, 440; cerşetori 402, 403; cimitire 447, 448, 449, 450; clase sociale (boieri, ţărani) 409; climă 156, 157, 158, 406; comparaţie cu Parisul 99, 101; consulate 262; descriere 35, 242, 243, 265, 397, 405; divertisment 102; gardieni de noapte 262; gări (Filaret. Târgovişte) 262, 263, 369; grădini (Cişmigiu, Herăstrău, Raşca) 99, 100, 102, 159, 261, 274, 275, 399, 401, 402, 403, 404, 444; hoteluri (Boulevard, Concordia, Gabroveni, Grand Hotel, Hugues) 155, 246, 261, 266, 370, 406, 407, 435, 436; instituţii de cultură (Academia Română, Conservatorul, Opera, Muzeul, Teatrul Naţional) 147, 184, 266, 371, 399, 401, 409, 435; instituţii publice (Arsenal, Casa de Economii şi Consemnaţiuni, Curtea de Conturi, Curtea de Casaţie, Prefectură, tribunalul de comerţ, Trezorerie) 179, 182, 401, 420, 453; învăţământ superior v. Universitatea din Bucureşti 246, 266; jocuri de societate 398; lecturi şi educaţie 398, 401; librării, anticariate 145, 371; locuinţe 421; modă, vestimentaţie 253, 426; obiceiuri 398, 423-447; palate boiereşti (Bibescu, Brâncoveanu, Ghica, Golescu, Suţu) 269, 270; palatul princiar 261, 270, 408; pavaj 420-421; populaţie, etnii (români, francezi, germani, ruşi) 103, 243, 245, 247, 252, 262, 370, 397, 398, 400; promenada (Şosea) 101, 104, 407, 408; societatea mondenă 99, 102; spitale (Colţea, Filantropia) 247, 269, 385; statuia lui Mihai Viteazul 255, 266, 446; străzi, pieţe publice (Calea Griviţei, Lipscani, Calea Văcăreşti Podul Mogoşoaiei, Strada Carol I, Piaţa Sf. Anton) 242, 243, 246, 255, 260, 261, 265, 266, 407, 420, 444; Şcoala de la Pantelimon 189; transport public, tramvaie, trăsuri 98, 102, 269, 400, 410-413, 432-434; Turnul Colţei 255; ţigani 102, 158,159, 399, 413-423; ziare („Timpul", „Românul") 371.
Budapesta, oraş în Ungaria 19, 47, 51, 82, 93, 102, 250
Budilovici, A.S., etnograf şi lingvist rus, călător în ţările române; biografie 140; text 140-149
Buenos Aires, capitala Argentinei, emigraţie italiană în ~198
Buffon, Georges-Louis Leclerc, baron de ~ (1707-1788), naturalist, matematician şi scriitor francez 90
Bugeac, regiune în sudul Basarabiei 304
Bulgaria, bulgari 32, 33, 37, 85, 176, 311, 369, 370, 374, 379, 387, 395, 397; arendaşi ~ 365; ~ în Ţara Românească 141, 142
Bursuci, sat, com. Epureni, jud. Vaslui 363
Buzău, oraş, jud. Buzău 27, 284, 285, 286, 287, 309, 369; manevre militare în apropiere de ~ 379
Byron, George Gordon Noel (1788-1824), poet englez 163

C

Cahul, oraş în Republica Moldova 304, 308
Cairo, oraş în Egipt 399
Calea Cucului, cartier evreiesc din Iaşi 173
Calica, râu 330, 331, 332, 333, 334, 336
California, stat federal S.U.A. 120
Cameniţa, oraş în Ucraina 356
Canrobert, François Certain (1809-1895), general francez 88
Canta (Cantacuzino), prefect de Roman 170
Cantacuzino, Jean, trimis român la Sankt Petersburg 301
Cantemir, Dimitrie (1673-1723), domn al Moldovei (1710-1711) 146, 433
Capitoliu, colină la Roma 264

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Capul Boului (Capi di Bove), înălțimea Țighina, jud. Galați; fortăreață antică romană la ~ 30, 137
Cardona, localitate în Catalonia, Spania 109
Caribda, stâncă antică 19
Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen (1839-1914), domnitor (1866-1881) și rege al României (1881-1914) 38, 43, 104, 151, 152, 155, 160, 162, 178, 187, 237, 238, 245, 263, 270, 378, 379, 382, 390, 391; 452; familia ~ 152; palat al ~ 408; sentimentele românilor față de ~ 156
Carol Robert de Anjou (1308-1342) 76
Carol XII (1682-1718), regele Suediei (1697-1718) 247, 255
Carpați (Alpii Transilvaniei), munți 18, 36, 39, 48, 53, 72, 75, 78, 79, 83, 93, 121, 136, 142, 205, 206, 207, 208, 214, 216, 222, 226, 240, 260, 264, 252, 284, 285, 286, 385, 395; ~ Meridionali 316; ~ Orientali 130; păstori 142; trecători în Carpați v. Bran, v. Timiș, v. Turnu Roșu, v. Vâlcan
Carrier-Belleuse, Albert-Ernest (1824-1887), sculptor și pictor francez 255
Cassius Dio (Lucius Claudius Cassius Dio, 163/164-229), istoric roman 20
Catalonia, regiune în Spania 109
Catargiu, Lascăr (1823-1899), om politic român 151; cabinetul ~ 156, 159, 167; atitudinea privind independența României 162; opinii în privința emancipării evreilor 160
Catrința, mină la Roșia Montană 121, 122
Cattaro, astăzi Kotor, oraș în Muntenegru 306
Caucaz, munți 415
Cavour, Camillo Benso di (1810-1861), om politic italian 178
Cazanele Dunării v. Porțile de Fier
Călan, oraș, jud. Hunedoara 50, 54; băi minerale 55; *Aquae*, denumire romană pentru ~ 55
Călugăreni, sat, com., jud. Giurgiu 311
Cărpiniș, vârf montan 121; cariere romane 122
Cătușa, cartier al Galaților 333
Câmpeni (*Topanfalva*), oraș, jud. Alba 119, 120; spălătorii de aur 120; exploatarea aurului 120
Câmpia Română 330
Câmpul Pâinii, bătălia de la ~ 52
Cârnic, vârf montan 121
Cehia, cehi; literatura ~ 146; germani în ~ 148
Celți, populație antică 142
Cenad,comitat în Ungaria 141
Cerkaski, Vladimir Alexandrovici, aristocrat rus 388
Cerna, râu 48, 49, 53, 54
Cernat, Alexandru (1834-1893), ministru de război 382
Cernăuți, oraș în Ucraina 305, 309, 316, 332, 350, 357; descriere 135-136; gimnazii germane în ~ 145; instituții din ~ 358; lucrare a lui E. Hurmuzachi apărută la ~ 147; stabilimente comerciale din ~ 359; viață religioasă în ~ 306, 358, 359, 361
Cernavodă, oraș, jud. Constanța 22, 83, 88, 311, 352, 375; calea ferată Constanța- ~ 352, 353
Cerneți, sat, com. Șimian, jud. Mehedinți 85
Cetate, sat, com., jud. Dolj 395
Cetatea de Baltă, sat, com., jud Alba 141.
Cezar (Gaius Iuluis Caesar) (100-44 î.Hr.), general și consul roman 428
Chalcocondylas, Laonicus (cca. 1430-1490), cronicar bizantin 183
Chambrier, James de (1830-1920), istoric și publicist elvețian, călător în țările române; biografie 81; text 82-91
Charles, artist de estradă la București 275
Chestiunea orientală 46
Chilia, braț al Dunării 22, 34, 164, 195, 293, 298
Chiriță, personaj al lui Vasile Alecsandri, 372
Chișinău, oraș în Republica Moldova 301, 382
Cibin, râu 61
Cicero (Marcus Tullius, 106-43 î. Hr.), jurist, orator și om politic roman 429
Cid Campeador (Rodrigo Diaz de Vivar, 1043-1099) 53

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Cilicia antică, azi regiune în Anatolia 415
Cipru 90
Cirus II al Persiei (600/576-530 î.Hr.), fondator al Imperiului Ahmenid (550-330 î.Hr.) 395
Cisleitania, parte a Imperiului austro-ungar 283
Cişmea, colonie bulgărească 304
Cisnădie, oraş, jud. Sibiu 219, 223, 226, 229
Cisnădioara, sat, jud. Sibiu 219, 221, 222, 229
Cleopatra VII Philopator (69-12 d. Hr.), faraon din dinastia Ptolemeilor (15-12 d. Hr.) 426
Cluj (*Koloszvar)*, oraş, jud. Cluj 46, 63, 119, 202, 203; Claudiopolis, denumire latină pentru ~ 202; vampiri 119
Cockatrice, canonieră englezească 163, 164
Codul Napoleon 278
Collatinus, Lucius Tarquinius, consul al Republicii Romane 425
Colorado, râu 112
Colţeşti (*Szent Györgyö, Torotzko Szent Györgyö,Torotzkoszentgyörgyö,* Sângiorgiul Trascăului), sat, com. Rimetea, jud. Alba 117
Comăneşti, oraş, jud. Bacău 190
Comisia Europeană a Dunării 21, 23, 24, 25, 164, 165, 193, 195, 196, 287, 292, 295, 352
Confederaţia Rinului 270
Congo, regat african 173
Constanţa, oraş, jud. Constanţa 22, 83, 88, 89, 376; canalul ~ 88; farul de la ~89; kaza otomană 353; portul ~ 352, 353; structura confesională a populaţiei 353
Constantinopol. Istanbul, oraş în Turcia 21, 24, 28, 30, 36, 42, 91, 93, 95, 97, 105, 128, 241, 267, 286, 290, 292, 296, 299, 374, 376, 398, 402, 415; conferinţă internaţională la ~ 382; cartiere (Fanar, Scutari) 83, 91; insule v. Insulele Prinţilor
Correnti, Cesare (1825-1888), om politic şi de cultură italian 184
Corvin, Matia I, rege al Ungariei (1458-1490) 148
Costache-Epureanu, Emanoil (1820-1880), om politic român 272
Costi, sat, com. Vânători, jud. Galaţi 345, 347
Cotroceni, reşedinţă princiară în Bucureşti 266, 270, 385
Cotu-Morii, sat, com. Popricani, jud. Iaşi 308
Covurlui, judeţ dispărut 338
Cracovia, oraş în Polonia 135, 317
Craiova, jud. Dolj 180, 250, 251, 316, 317;
Creţeanu, Ulise, om politic român 98, 99, 100, 102
Crimeea, peninsulă 32, 148, 352; războiul ~ 22, 27, 88, 353
Cristian, sat, com., jud. Braşov 70
Cristiş (*Keresztes*), azi Oprişani, cartier al oraşului Turda 112, 113
Croaţia, croaţi 133
Cugurlui, liman în Ucraina 302
Cuza, Alexandru Ioan (1820-1873), domn al Principatelor Unite ale Moldovei şi Valahiei şi al României (1859-1866) 26, 41, 42, 145, 152, 154, 155, 162, 207, 338, 385; articole despre ~ 366; legea rurală 42, 43, 103; secularizarea averilor mânăstireşti 42, 144; finanţe în timpul lui ~ 451, 452

D

D'Avril, Adolphe Léveque (Cyrille) (1822-1904), diplomat francez, călător în ţările române; biografie 280; text 281-312
Dacia, daci 40, 84, 146, 360; coloniile romane din ~ 136; piese arheologice din ~ romană 148
Dalmaţia, regiune pe coasta Mării Adriatice 229, 306
Dâmboviţa, râu 35, 246, 259, 260, 263, 266, 269, 270, 405, 407, 445
Damocles, personaj mitic 435
Dandevil, N.V., general rus 386

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Danemarca, danezi 193, 197
Dardanele, strâmtoare 32
Darius I cel Mare, regele Persiei (522-486 î.Hr.) 33
Decamps, Alexandre-Gabriel (1803-1860), pictor francez 86
Dedalus, personaj mitologic 279
Demarquay, medic francez 95, 96, 97
Demian, Johann Andreas (1770-1845), statistician austriac 283
Derfelden, H.V., general rus 387
Detunata, munte bazaltic 122
Deva, oraş, jud. Hunedoara 52, 207, 208, 211; cetatea ~ 123, 124, 207, 208, 209
Dimitriade, actor român 372
Diodor din Sicilia (c. 90 - c. 20 î.Hr.), istoric roman 84
Djemil-Paşa, ambasador turc la Paris 85
Dobrogea 32, 88, 163, 294, 329, 342, 352, 354; Câmpia ~ 353; calea ferată prin ~ 88; tătari în ~ 88
Docolina, sat dispărut, jud. Vaslui 367
Dohturov, ofiţer rus 391
Dombhát, sat, jud. Bistriţa-Năsăud 77
Dragomireşti, com., jud. Ilfov 189
Dragoş Vodă (1347-1354), fondator al Moldovei 266
Drencova, sat, com. Berzasca, jud. Caraş-Severin 19, 84, 134
Dresda, oraş în Germania 213, 231; cartiere (Blasewitz, Loschwitz) 219
Driezen, Iulius von, comandant în armata rusă 384
Dubasov, ofiţer rus 392
Dumas, Alexandre (1802-1870), scriitor francez 100
Dumas-fiul, Alexandre (1824-1895), scriitor francez 96
Dumbrăveni, oraş, jud. Mureş 225
Dunăre 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 37, 39, 40, 46, 47, 49, 51, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 93, 94, 95, 96, 103, 104, 105, 127, 129, 141, 163, 164, 194, 195, 197, 214, 215, 222, 233, 240, 244, 247, 248, 250, 252, 260, 261, 262, 281, 282, 292, 293, 302, 304, 308, 310, 311, 314, 316, 318, 319, 320, 322, 326, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 345, 351, 352, 353, 369, 373, 374, 380, 381, 383, 385, 394, 415; compania ~ 82, 93, 94; defileuri v. Porţile de Fier; Delta ~ 22, 23, 24, 34, 83, 88, 165, 298, 353; fortificaţii pe ~ 391; hartă a ~ 390; istoria popoarelor de la ~ 146; limită a Daciei 146; limită a de răspândire a românilor 140; navigaţia pe ~ 126-137; oraşe de la ~ 141; restabilirea graniţei ruse pe ~ 389; traversarea ~ de armata rusă 387, 389

E

Ecaterina a II-a, împărăteasă a Rusiei (1762-1796) 303
Ecuator 301
Efes, oraş în Turcia 356,
Egipt, egipteni 415; faraoni ai ~ v. Cleopatra, v. Ramses
Eisenwürzel, district în Austria 114
Elba, fluviu 215
Elisabeta de Wied (Carmen Sylva) (1843-1916), principesă (1869-1881) şi regină a României (1881-1916) 184, 245, 270; activitate culturală 445, 446.
Elveţia, elveţieni 80, 83, 95, 162, 197, 198, 238
Emine, promontoriu pe coasta Mării Negre 351
Engel, comandantul garnizoanei Brăila în 1840 33
Ependorf, localitate dispărută, jud. Bistriţa-Năsăud 76
Esther, personaj biblic 431
Etna, vulcan în Sicilia 226
Europa 46, 47, 83, 91, 113, 121, 128, 136, 162, 203, 208, 223, 242, 248, 270, 274, 275, 395, 411, 423, 444; ~ Centrală 168; ~ de Est 137; ~ Occidentală 175
Evrei, chestiunea evreiască în România 273, 274

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Făgăraş, munţi 61, 80, 222, 225; oraş, jud. Sibiu 222.
Fălcoianu, Ştefan (1835-1905), şeful Statului Major al armatei române 382.
Fălticeni, oraş, jud. Suceava 308.
Fanelly, artistă de estradă la Bucureşti 275
Fântâna Albă, oraş în Ucraina 305
Fărcădin, sat, com. General Berthelot, jud. Hunedoara 54
Fedinand Maximillian, vas al companiei austriece Lloyd 134
Feldioara, sat, jud. Braşov 70
Feleac, deal 201
Feroe, insule 301
Festus Porcius, procurator al Iudeii (58-61) 32
Feuillet, Octave (1821-1890), romancier şi dramaturg francez 96
Filaret, deal 399, 401; cimitirul de la ~ 447-450
Finlanda, finlandezi 301
Florenţa, oraş în Italia 269; palate în ~ (Pitti) 398 ; galerie în ~ (Uffizi) 398
Florescu, Ioan Emanoil (1819-1893), general şi om politic 378, 379
Focşani, oraş, jud. Vrancea 309
Fontainebleau, oraş în Franţa 281
Frankfurt, oraş în Germania 275
Franţa, francezi 26, 27, 30, 36, 39, 41, 82, 93, 96, 99, 104, 115, 161, 168, 179, 183, 184, 186, 191, 192, 194, 195, 197, 198, 244, 273, 275, 277, 289, 351; limba franceză în România 97, 145, 360, 373, 399, 400; vinuri din ~ 99, 100; monedă (franc) 376, 380; teatru ~ 370, 431; tratative economice ale ~ cu România 452; ţigani din ~ 416.
Franz Iosef, vas pe Dunăre 374
Franzensbad, oraş în Cehia 306
Frederic al II-lea cel Mare (1712-1786), rege al Prusiei (1740-1786) 432
Frederick I (Frederick Wilhelm Ludwig de Zahringen, 1826-1907), mare duce de Baden (1856-1907) 397
Frederick al II-lea (1712-1786), rege al Danemarcei (1740-1786) 432
Frederick Wilhelm al IV-lea (1795-1861), regele Prusiei (1840-1861) 153
Frunzescu, Dimitrie (1838-?), 146
Fulvia (83-40 î.Hr.), soţia unor tribuni romani (Publius Clodius Pulcher, Gaius Scribonius Curio şi Marcus Antonius) 429

Galaţi, oraş, jud. Galaţi 21, 22, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 39, 40, 126, 135, 136, 137, 141, 142, 163, 164, 169, 174, 180, 194, 196, 240, 286, 287, 304, 309, 310, 314, 315, 316, 317, 322, 326, 327, 328, 329, 331, 332, 333, 334, 340, 343, 344, 345, 348, 349, 352, 374, 375, 383; apă potabilă, sacagii 341, 342; aşezare 335, 336, 337; biserici 324, 325, 339; bursa comercială din ~ 288; cafenele 342; casa lui A.I. Cuza din ~ 288; cazărmi 340; cimitire 343; consulate la ~ 137, 339; Institutul „Notre Dame de Sion" din ~ 291; evrei în ~ 29, 289, 343; fabrici 339; gara ~ 39, 341; greci în ~ 376; hoteluri 323, 375; învăţământ 145; lac v. Brateş; populaţie 343; port 340; străzi 287, 288; teatru 291, 338; ţigani 334
Galiţia, provincie, Imperiul Habsburgic 34, 76, 78, 80, 135, 161, 305, 316, 317, 397; cămătari din ~ 440
Gange, fluviu în India 22
Garonne, râu, Franţa 405
Gavarni Paul (Sulpice Guillaume Chevalier, 1804-1866), ilustrator şi caricaturist francez 399
Gdansk, oraş în Polonia 314
Geneva, oraş în Elveţia 185
Germania, germani 83, 93, 94, 56, 59, 66, 67, 73, 128, 148, 155, 161, 168, 179, 183, 193, 195, 197, 215, 216, 220, 231, 233, 243, 251, 255, 270, 273, 275, 276, 339, 342, 343, 344, 397, 408; limba ~ 133, 359, 369; ~ locuitori în Cernăuţi 359; savanţi, cercetători ~ 149; ~ socotiţi

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

drept evrei 141; speculanți ~ 145; societate a ~ din Sibiu pentru istorie și antichități 149; tratative economice ale ~ cu România 452; ~ în armata română 361
Gérolstein, ducat german fictiv 101
Geru, râu 346
Ghelari, sat, com., jud. Hunedoara 54
Ghica, Aurélie de Soubiran (1820-1904), călătoare străină în țările române 96
Ghica, Dumitru, prefect jud. Bacău 166
Ghica, Grigore Alexandru, domnitor al Moldovei (1849-1856) 292
Gioia, Edoardo (1832-1901), inginer italian, călător în țările române, biografie 177; text: 177-198
Giorgione (Giorgio Barbarelli da Castelfranco, cca 1477-1510), pictor italian 426
Girardet, Karl (1813-1871), pictor și ilustrator elvețian 86
Giurgiu, oraș, jud. Giurgiu 21, 28, 34, 87, 97, 105, 126, 127, 248, 256, 263, 267, 311, 373, 374, 394, 396; calea ferată dintre ~ și București 37, 38, 126; descriere ~ 127; portul ~ 87
Goethe, Johann Wolfgang (1749-1832), scriitor german 279, 398, 430
Goldsmid, Francis Henry (1808-1878), avocat și om politic britanic de origine evreiască 151
Goldstein, turist rus la Iași 362
Golescu, Alexandru G. (1819-1891), om politic 272
Golubać, localitate în Serbia 84
Gorni Studen, localitate, Bulgaria 390
Gracchi, frații ~ , tribuni ai Romei antice 425
Grecia, greci 18, 27, 33, 90, 94, 95, 141, 142, 186, 193, 197, 276, 284, 356, 361, 397; antichități ~ 148; aristocrație de origine ~ 143; călugări ~ în Principate 40, 41; comercianți de origine ~ 145; cămătari ~ 440; dascăli ~ la școala din Mănăstirea Socola 363; limba ~ 362, 367, 369; ~ din Asia Mică 368; ~ în Bârlad 367; în Constantinopol 128; ~ în Galați 375; ~ în Huși 364; orașe în ~ 358
Greuze, Jean-Baptist (1725-1805), pictor francez 426
Grigore Alexandru Ghica al III-lea, domn al Moldovei (1764-1767 și 1774-1777) și al Munteniei (1768-1769) 359
Grose, Francis (1731-1791), anticar, desenator și lexicograf englez 404
Grosvenor, Hugh Lupus (1825-1899), duce de Westminster, om politic englez 436

H

Haan, Ernst von ~, consul austriac în România 276
Habsburg, casa de ~ 205
Hacman, Eugeniu (1793-1873), episcop al Bucovinei 305, 306
Hadji Abdulah, colonie bulgărească 304
Hadrian (Publius Aelius Hadrianus Augustus), împărat roman (117-138) 395
Haferland (Țara Ovăzului), denumire a regiunilor săsești din Transilvania 57
Hamburg, oraș în Germania 314
Hamlet, personaj al tragediei lui William Shakespeare, *Hamlet* 450
Hammer-Purgstall, Joseph von (1774-1856), orientalist austriac 296
Hanovra, oraș în Germania 193; regat 215
Harghita, munți 77
Harkov, oraș, Rusia; universitatea din ~ 146
Hârșova, oraș, jud. Constanța 310; kaza 352; structura confesională a populației 353; oraș 353
Hârtibaciu, râu, afluent al Cibinului 57.
Hartley, Charles Augustus Sir (1825-1815), inginer britanic 21, 24, 165
Harun al-Rashid (763-809), conducător al califatului abbasid (786-809) 420
Hașdeu, Bogdan Petriceicu (1838-1907), filolog, istoric, etnograf român 146, 147
Hațeg, oraș, jud. Hunedoara 210; munți 48, 54, 80
Haunstein, regiune în Germania 56
Heine, Christian Johann Heinrich (1797-1856), poet și prozator german 431
Heliade-Rădulescu, Ion (1802-1872), scriitor, publicist, lingvist român 184

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Hemus v. Balcani
Henke, Rudolf, călător german prin ţările române, biografie 313, text 314-350
Henley, oraş, Anglia; competiţia de canotaj ~ 435
Henri Heugel, prietenul lui Albert Millaud 98
Hercule, erou mitologic 270
Herodot (484-425) istoric antic grec 415
Herţegovina 271
Hessen, regiune în Germania 56
Hindustan 83
Hohenheim, oraş în Germania 70
Hohenzollern, familie imperială germană 270, 390
Homer, poet antic 208, 296, 297
Honterus, Johannes (1498-1549), umanist sas 71
Horaţiu (Quintus Horatius Flaccus, 65-8 î.Hr.), poet roman 90
Hotin, oraş în Ucraina 356; hoteluri în ~ 357
Huedin, oraş, jud. Cluj 201
Hugo, Victor (1802-1885), scriitor francez 311
Hunedoara (*Vayda Hunyad)*, oraş, jud. Hunedoara 50, 53, 54, 124; uzină metalurgică 124
Hurmuzachi, Eudoxiu (1812-1874), istoric şi om politic român 147, 307
Huşi, oraş, jud. Vaslui, 362, 363, 364, 365

I

Iacob, personaj biblic 334
Iad v. Livezile
Ialomiţa 32
Ialpug, lac în Ucraina 299, 302
Iancu de Hunedoara (1386-1456), voievod al Transilvaniei (1441), guvernator al Ungariei (1444-1456) 28, 53, 124, 148
Iancu Jianu (1787-1842), boier muntean şi haiduc 158
Iaşi, oraş, jud. Iaşi 34, 142, 172, 173, 180, 292, 303, 307, 316, 332, 336, 344, 347, 348, 349, 350, 360, 361, 363, 366; birjari ruşi în ~ 361; descriere 171; evreii din ~ 171, 172, 173, 362; fondul municipal al ~ 453; hotel în ~ 361; librării 145; Mitropolia 277;
Ierusalim (Locurile Sfinte) 41
Iisus Cristos 278
Imperiul Roman; colonii ale ~ în Dacia 136
Inău, munte 78
Inn, râu în Elveţia, Austria şi Germania 201
Innsbruck, oraş în Austria 210
Insula Şerpilor, insulă în Marea Neagră 281, 296, 297
Insulele Prinţilor, grup de insule în apropierea Istanbulului 91
Ioan fără Frică (Jean al II-lea de Bourgogne 1371–1419), conte de Flandra 21
Ipsilanti, Alexandru (1792-1828), revoluţionar grec 27
Irlanda, irlandezi 155, 197; muncitori ~ la Londra 417
Isaccea, oraş, jud. Tulcea 22, 292, 293
Islam 86
Ismail bey, conducătorul sangeacului Tulcea 298
Ismail, oraş în Ucraina 22, 25, 34, 180, 194, 298, 300, 301, 303, 304, 336; revolte anti-semite în ~ 163
Israel 172, 401, 415
Istanbul v. Constantinopol
Italia, italieni 19, 30, 95, 161, 178, 179, 182, 183, 191, 192, 194, 196, 198, 238; arhitectura în ~ 398; creditul din ~ 450; Statutul albertin din ~ 182; import din ~ 421, 435
Iţcani, azi cartier al Sucevei 350
Iulius Caesar (Caius Iulius Caesar 100 - 44 î.Hr.), om politic, general roman 83

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Iulius, inginer şi cartograf rus 385
Ivaneţ, localitate în Transnistria 356
Ivanov, ofiţer rus 385
Izmailov, inginer rus 392

J

Jacob, conducătorul evreilor din Roman 169
Japonia 189
Jéquier, tovarăş de călătorie al lui James de Chambrier 82
Jibrieni, azi Prymroske, Ucraina 299, 300
Jibrieni, grind 164
Jiu, râu 46, 48, 49, 214; bazin carbonifer v. Valea Jiului
Jolbachi, localitate neidentificată 353
Jouvin, Xavier (1801-1844), croitor şi marochiner francez 399

K

Kaliningrad, fost Koenigsberg, oraş în Rusia 314
Kanitz, Felix Philip (1829-1904), antropolog şi geograf austriac 386
Kara Orman, pădure de pe grindul cu acelaşi nume 295
Karazin, Nicolai Nicolaevici (1842-1908), pictor şi scriitor rus 392
Karlowitz, oraş în Voivodina, Serbia 305
Karlsbad (astăzi Karlovy Vary), oraş în Cehia 128
Katzenbuckel, vulcan, Germania 397
Kavitniţki, ofiţer rus 385
Kherson, oraş în Ucraina 293
Kiev, oraş în Ucraina 301
Kir Iani, proprietar de hotel 361
Kiseliov (Kiselev), Pavel Dimitrievici (1788-1872), preşedinte plenipotenţiar al Divanurilor Moldovei şi Ţării Româneşti (1829-1834) 145, 261
Kogălniceanu, Mihail (1817-1891), om politic, istoric, scriitor şi publicist român 104, 189, 380, 416
Kogan, om de afaceri rus 384, 385
Kolea, copil al consulului rus Stuart 392
Köln, oraş, Germania; domul din ~ 398
Konduz, Kunduc sau Sasic, lac Ucraina 299, 300
Konstanz, oraş în Germania 83
Košice, oraş în Slovacia 200
Kossuth, Lajos (1802-1894), conducător al revoluţiei paşoptiste maghiare 131
Kozarinov, funcţionar diplomatic rus 392
Kritniţki, general rus 387
Kronstaedter Zeitung 230
Kuciuk-Kainargi, tratatul de la ~ 185
Kurbetska Planina, masiv muntos 351
Kurzi 128
Kusstein, oraş în Austria 210

L

Ladislau I cel Sfânt (1040-1095), rege al Ungariei (1077-1095) 112
Lalanne, Léon, inginer francez 311
Larii, divinitate mitologică romană 417
Latakia, oraş în Siria 446
Lavater, Johann Kaspar (1741-1801), scriitor, filozof şi teolog elveţian 448

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Leipzig, oraş în Germania 218, 266
Lenz, prieten al lui J. de Chambrier 90
Letea, pădure în jud. Tulcea 295, 296
Levant v. Orient
Liov (Lemberg), oraş în Ucraina 34, 39, 135, 317, 440
Lipoveni 36, 361
Lituania, lituanieni 301
Livezile (Iad), sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud 75, 76
Lloyd, companie austriacă de navigaţie 289, 354
Loffenu, conte von ~ 205
Loire, fluviu în Franţa 30
Londra, oraş, Marea Britanie 154, 169, 172, 173, 195, 253, 265, 275, 417, 437; cartiere (Greenwich) 300; cluburi în ~ 398; parcuri în ~ (Hyde Park) 408; străzi (Camden Town, Chancery Lane, Clare) 154, 172, 173
Lónyay, Menyhért (1822-1884), om politic maghiar 49
Lothario, personaj din *Don Quijote de la Mancha* de Miguel Cervantes de Saavedra 431
Louisiana, stat S.U.A. 113
Loustalot, Elisée (1761/1762-1790), jurnalist francez 97
Lozère, munţi în Franţa 307
Lucius Domitius Aurelianus, împărat roman (270-275) 333
Ludovic al XIV-lea (1638-1715), rege al Franţei (1643-1715) 444
Lüebeck, oraş în Germania 314
Lugoj, oraş, jud. Timiş 282
Lupşa, sat, com., jud. Alba 119
Lütfucellil, monitor turcesc 392
Lyonnais, vas 292
Lyons, Edmund Moubray (1819-1855), căpitan britanic 297

M

Macarie, patriarh al Antiohiei 265
Macedonia, macedoneni 32, 406
Măcin, munţi 326, 329, 337; oraş, jud. Tulcea 353, 354; kaza otomană 352; structura confesională a populaţiei 353
Madrid, oraş în Spania 415
Magnan, comandant de vas 292
Mahmudia, sat, com., jud. Tulcea 297
Mahomed al II-lea Cuceritorul (1432-1481), sultan otoman (1451-1481) 28, 37
Main, fluviu 61
Malcoci, sat, com. Nufăru, jud. Tulcea 298
Malinovschi, ofiţer în serviciul otomanilor 24
Malorusia, regiune azi în Ucraina 142
Malte-Brun, Conrad (1775-1826), geograf şi jurnalist danez 420
Malthus, Robert Thomas (1766-1834), economist britanic 36, 283
Mamona, divinitate antică 430
Maramureş 80
Mărăşeşti, oraş, jud. Vrancea 309
Marea Adriatică 194, 233
Marea Baltică 62
Marea Britanie v. Anglia
Marea Marmara 91
Marea Mediterană 295, 316, 406
Marea Neagră (Pontus Euxinus) 19, 21, 22, 23, 24, 29, 46, 51, 85, 88, 89, 90, 91, 124, 164, 196, 256, 299, 308, 311, 332, 335, 351, 352, 353, 413

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Margareta de Savoia (1851-1926), regină a Italiei (1878-1900) 184
Maria Antoaneta Josepha Johanna von Habsburg-Lotharingen (1755-1793), arhiducesă de Austria şi regină a Franţei (1774-1792) 426
Maria Tereza (1717-1780), împărăteasă a Austriei (1740-1780) 76
Maria, principesă, fiica lui Carol I şi a Elisabetei 270
Marna, râu în Franţa 255
Marsili, Luigi Ferdinando (Marsigli) (1658-1730), savant om politic italian 394
Martersteig, Friedrich Wilhem (1814-1899), pictor 231
Martin Félix (1842-1899), inginer de poduri şi şosele francez, călător francez în ţările române, biografie 17, text 18-44
Marusea, copil al consulului rus Stuart 392
Masalski, ofiţer rus 386
Maşca (*Meskö, Macsakő)*, sat, com. Iara, jud. Cluj 113
Massin, actriţă la Paris 97
Matei Corvin (1443-1490, rege al Ungariei (1464-1490) 53, 124
Măxineni, sat, com., jud. Brăila 332
Mazzini, Giuseppe (1805-1872) om politic italian 379
Mecca, oraş în Arabia Saudită, loc sfânt al Islamului 89
Medgidia, oraş, jud. Constanţa 353; kaza 352; structura confesională a populaţiei 353; tătari 353
Mediaş, oraş, jud. Sibiu 64, 225
Mehadia, com., jud. Caraş-Severin 132; băile de la ~ 131
Mehmet al III-lea, sultan otoman (1595-1603) 28
Meklenburg, oraş în Germania 193
Menabrea, Luigi Federigo (1809-1896), inginer, general, politician, diplomat italian 195
Mercur, divinitate din mitologia romană 437, 438
Messageries Maritimes, companie de navigaţie franceză 289, 354, 376
Messalina, Valeria (circa 17/20-48), a treia soţie a împăratului roman Tiberius Claudius Caesar Augustus Germanicus (10 î. Hr.-54 d. Hr.) 425
Metaliferi, munţi 123, 203, 205
Michel, J., inginer francez 21
Mihai Viteazul (1558-1601), domn al Ţării Româneşti (1593-1601), al Transilvaniei (1599-1600) şi Moldovei (1600) 28, 158, 184, 269
Milano, oraş în Italia 154
Millaud, Arthur-Paul-David-Albert-Samuel (1844-1892), jurnalist şi scriitor francez, călător în ţările române; biografie 92; text 93-105
Millo, Matei (1814-1896), actor, dramaturg, traducător român 371, 372, 373
Minghetti, Marco (1818-1886), om politic italian 178
Miron, Pompiliu (1848-1897), scriitor şi folclorist român 147
Mississippi, fluviu în America de Nord 22
Mizil, oraş, jud. Prahova 285, 286
Mohler, Edmond secretar-general al Comisiei Dunării 25
Moise 220
Moldova v. România
Moltke, Helmuth von (1800-1891), mareşal prusac 271, 279
Montevideo, oraş în Uruguay 198
Moruzi, Alexandru D. (1815-1878), primar al Galaţilor 30, 174, 190
Moscova, oraş în Rusia 176, 362, 406, 415
Moselle, râu 131
Moses, Solomon, cămătar evreu în Bucureşti 436-441
Moüy, Charles Louis Stanislas de ~ (1834-1922), publicist francez, călător în ţările române: biografie 249; text 250-257
Movila Răbâia, deal în apropiere de Huşi 364; mormânt avar pe ~ 365
München, oraş în Germania 281, 303
Muntenegru, muntenegreni 186, 271, 397

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Muntenia, v. Ţara Românească, v. România
Murat al II-lea (1404-1451), sultan otoman (1421-1444, 1446-1451) 28
Mureş, râu 51, 52, 109, 110, 123, 124, 204, 205, 207, 208, 210, 282

N

Napoleon al III-lea (1808-1873), preşedinte (1848-1852) şi împărat (1852-1870) al Franţei 85, 104, 145, 186
Napoleon I (1769-1821), prim-consul (1799-1804), împărat al Franţei (1804-1814, 1815) 270
Napoli, oraş în Italia 193, 398
Neaga, funcţionar diplomatic rus 392
Neagoe Basarab, voievod al Ţării Româneşti (1513-1521) 40
Neamţ, mănăstire 147, 189
Negoiu, vârf în munţii Făgăraş 214, 222
Negru Vodă (Radu Negru), fondator al Ţării Româneşti 266
Nekrosini Vechi, Ucraina 300
Nepokoiciţki, Artur Adamovici (1805-1881), general rus 387
Neptun, divinitate în mitologia romană 434
Neuchâtel, oraş în Elveţia 90
Nicolae I (1796–1855), ţar al Rusiei (1825-1855) 293, 301
Nicopole, oraş în Bulgaria 21, 28, 86
Nil, fluviu în Africa 22
Niş, sangeac otoman 351
Nistru, fluviu 140, 146, 300, 356
Nocrich, sat, com., jud. Sibiu, scaun săsesc 57
Norvegia, norvegieni 226, 301
Noua Suliţă, oraş şi raion în Ucraina, 357
Noul Mexic, râu 112
Novi Bazar 351
Novoselski, ofiţer rus 385
Nürnberg, oraş în Germania 218

O

O'Brien, Patrick, călător străin în ţările române 317
Obedenaru, Mihail Gheorghiad (1839-1885), medic, publicist, diplomat şi membru corespondent al Academiei Române 450, 451
Occident 28, 29, 34, 36, 93, 94, 105, 161, 270, 315, 391, 401
Oceacov, braţ al Dunării 298
Oceanul Arctic 301
Oceanul Atlantic 295
Ocna Mureş, oraş, jud. Alba 111, 203
Ocna Sibiului, oraş, jud. Sibiu 217
Odenwald, munţi 52
Odessa, oraş în Ucraina 293, 297
Odobeşti, oraş, jud. Vrancea 309
Offenbach, Jacques (1819-1880), compozitor francez 291
Offenheim, consorţiu feroviar 350
Ogradena, cartier al comunei Eşalniţa 18
Oituz, râu 309
Olanda, olandezi 162, 193, 197, 212, 416
Oldenburg, oraş în Germania 193
Olinca, insulă pe braţul Sf. Gheorghe 297
Olt, râu 57, 222-226, 252, 385

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Oltenia 259, 384, 391
Omer Paşa (Mihail Latas) 311
Oprişani v. Cristiş
Oradea, oraş, jud. Bihor 46, 200, 201
Orăştie, oraş, jud. Hunedoara 64, 73, 282; scaun săsesc 52
Orient (Răsărit, Levant) 19, 29, 30, 36, 83, 86, 91, 93, 94, 98, 99, 105, 124, 165, 168, 223, 225, 226, 230, 231, 232, 233, 236, 241, 243, 244, 267, 270, 271, 315, 316, 321, 330, 416; vapor 93, 94
Orşova (Veche), oraş, jud. Mehedinţi 18, 19, 31, 85, 131, 250, 316; descriere 131, 132; ascunderea coroanei maghiare 131; hotel şi hanuri 132; port 394; vestimentaţie locuitori din ~ 132, 133
Oscar I, rege al Suediei şi Norvegiei (1844-1859) 301
Ovidiu (Ovidius Publius Naso) (43 î.Hr.-17/18 î. Hr.), poet antic roman 89, 444

P

Pădurea Neagră, munţi 52, 78, 80, 83
Palestina 166
Panke, râu, Germania 259
Pansa (Gnaeus Allieus Nigidus Maius), om politic din Pompei 398
Papazoglu, Dimitrie (1811-1892), colonel, istoric, geograf, colecţionar de antichităţi 33, 147, 266
Parâng, munţi 48, 214
Parensoh, funcţionar rus 391
Paris, oraş în Franţa 19, 27, 95, 96, 97, 98, 102, 103, 155, 180, 235, 243, 244, 251, 253, 266, 268, 274, 275, 281, 310, 343, 376, 398; agent diplomatic român la ~ 185, 186; bulevarde (Champs Elisée) 94, 101, 255, 399; Câmpul lui Marte din ~ 290; congresul de la ~ (1856) 178, 185, 195, 196, 389; Domul Invalizilor 303; expoziţia de la ~ 189, 190; fântâna Grenelle 303; hoteluri (Grand Hotel) 94; jurnale în ~ 95, 97, 99; divertisment (Le Bal Mabille) 95, 99, 256; moda de la ~ 408; model arhitectural pentru Bucureşti 399, 401; palate (Tuileries) 85; parcuri în ~ (Parc Monceau, Bois de Boulogne) 402, 408; Saint-Sulpice 302; studenţi români la ~ 99; teatre (Châtelet) 98; tratatul de la ~ (1856) 23, 289, 292, 293, 295, 307
Pascaly Mihail (1830-1882) actor, regizor, director de teatru 376
Paşcani, oraş, jud. Iaşi 316, 350, 360
Patrocles, erou mitologic 32
Paul-Henri, prieten al călătorului J. de Chambrier 90
Pecerska, ansamblu mănăstiresc lângă Kiev 301
Pechea, sat, com., jud. Galaţi 346
Pectole, râu, afluentul al Hemusului 120
Pegas, cal înaripat în mitologia greacă 433
Peloponez, peninsulă 356
Penaţii, divinitate mitologică romană şi etruscă 417
Pène, Henri de (1830-1888), scriitor şi jurnalist francez 97
Peninsula Iberică 432
Persia 415
Pesta v. Budapesta
Peterhof, reşedinţa de vară a ţarului Alexandru al II-lea 391
Petőfi Sandor (1823-1849), poet maghiar 225
Petra, oraş în Iordania 405
Petrache, vizitiu în Bucureşti 157, 159
Petroşani, oraş, jud. Hunedoara 49, 52, 54, 205, 210, 211, 216, 222, 230; depresiune ~ 213
Petru al III-lea (1728-1762), ţar (1762) al Rusiei 143
Petru I cel Mare Romanov (1672 – 1725), ţar al Rusiei (1696-1725) 365
Pfalz, regiune în Germania 58
Photius (820-897), patriarh bizantin 40
Piatra Albă, vârf 48
Piatra Craiului, munţi 68, 70, 226, 228

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Piatra Secuilor (*Szekel-kö, Székelykő*, Colţii Trascăului), masiv calcaros 114, 116, 117, 123; cetate 116
Piemont, regiune în Italia 182
Pierson, actriţă la Paris 97
Pietroiu, sat, com. Vădeni, jud. Brăila 329
Pireu, oraş în Grecia 356
Pirinei, munţi 112
Piteşti, oraş, jud. Argeş 39, 250, 252
Ploieşti, oraş, jud. Prahova 234, 235, 240, 242, 284, 285, 286, 369, 381, 386, 387, 391
Poarta de Fier a Transilvaniei 52, 214
Podolia 301
Podul Iloaiei, oraş, jud. Iaşi 350, 360
Podul Mogoşoaiei, stradă în Bucureşti 154, 155
Poe, Edgar Allen (1809-1849), scriitor american 433
Pogoanele, oraş, jud. Buzău 286
Poieni, sat, com. Schitu Duca, jud. Iaşi 349
Polonia, polonezi 44, 135, 146, 161, 359, 432
Pontul Euxin v. Marea Neagră
Porţile de Fier, defileu al Dunării 18, 20, 39, 84, 93, 94, 129, 131, 250, 395
Portugalia, portughezi 198
Praga, oraş în Cehia 303
Praid, sat, com., jud. Harghita 109; sare 109
Predeal, oraş, jud. Prahova 284
Pressa, ziar 272
Principatele dunărene v. România
Prislav, aşezare pe braţul Sf. Gheorghe 298
Procopius din Caesarea (500-560), istoric bizantin 31
Protopopov, I. V., ofiţer rus 386
Prusia, regat german 41, 43, 55, 104, 153, 195, 277
Prut, râu 30, 135, 292, 304, 308, 316, 330, 332, 335, 340, 350; pod peste ~ 358, 364, 365
Pulcovo, observator astronomic din ~ 300

R

Rabelais, François (1494-1553), scriitor şi medic francez 435
Rădăuţi, oraş, jud. Suceava 307; sediul guvernatorului Bucovinei la ~ 358
Radu Vodă, mănăstire în Bucureşti 269
Rahela, personaj biblic 334
Ramses, faraon al Egiptului antic 418
Ransome, Sims şi Head, firmă britanică de maşini agricole 153
Râşnov, oraş, jud. Braşov, 69
Rasova, localitate în Bulgaria 21, 22, 86
Ratzel, Friedrich (1844-1904), geograf german, călător în ţările române, biografie 45, text 45-80
Reclus, Jacques Élisée (1830-1905), militant şi teoretician anarhist, pedagog, geograf francez, călător în ţările române; biografie 106-109, text 109-124
Rembrandt, Harmenszoon von Rijn (1606-1669), pictor şi gravor olandez 173, 421
Reni, oraş în Ucraina 22, 29, 304, 308, 330, 335, 336, 337, 338, 340, 341
Repedea, râu 363
Repida, râu 302
Retezat, munţi 48, 211
Richerie, Gautier de la ~, comandant de vas 290
Ricord, medic francez 95, 96, 97
Riehl, Wilhelm Heinrich (1823-1897), jurnalist şi istoric german 59
Rigoti, artist de estradă la Bucureşti 275
Rimetea (*Torotzko, Torockò*), sat, com., jud. Alba 114, 115, 116, 117

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Rin, fluviu 61, 73, 189, 215, 270, 282
Ritter, Carl (1779-1859), geograf german 271
Robinson Crusoe, personaj literar creat de Daniel Defoe 134
Rodna, munţi, sat, com., jud. Bistriţa-Năsăud 78
Rodocanachi, negustor din Galaţi 288
Rodopi, lanţ muntos 351
Roesler, Robert (1840-1881), istoric german din Transilvania 149
Roma, Imperiul roman, 84, 89, 250, 264, 269, 332; oraş în Italia 155, 156, 179, 184, 186, 196, 416; convenţia telegrafică de la ~ 185; monedele de la ~ 414; palate în ~ (Farnese) 398
Roman, oraş, jud. Neamţ 136, 169, 170,171, 175, 307, 308, 327, 329, 332, 344, 350; abuzuri împotriva evreilor din ~ 170, 171
România (Principatele Dunărene, Principatele Unite, Moldova, Muntenia, Valahia, Ţara Românească), români 18, 23, 26, 27, 28, 29, 32, 34, 36, 38, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 47, 49, 51, 70, 71, 72, 76, 80, 82, 84, 87, 93, 94, 96, 97, 98, 100, 101, 103, 104, 112, 118, 128, 137, 140, 141, 142, 151, 152, 153,154, 155, 156, 159, 160, 161, 162, 163, 167, 168, 169, 171, 172, 175, 176, 178, 179, 180, 204, 206, 209, 212, 214, 226, 232, 233, 237, 241, 244, 248, 259, 263, 269, 271, 272, 275, 297, 298, 299, 300, 305, 308, 314, 316, 321, 317, 322, 332, 333, 343, 344, 346, 347, 348, 352, 356, 359, 360, 362, 371, 374, 376, 378, 384, 395, 398; administraţie, funcţionari 277, 364, 365, 372, 373, 376; agricultură, creşterea vitelor 142, 188, 432; alegeri parlamentare 369; anexarea sudului Basarabiei de la ~ 390; apartenenţa Bucovinei la ~ 359; apropiere etnografică a ~ faţă de slavi 143; armata ~ 361, 364, 369, 378, 381, 382, 390; boierime (caracter, venituri, folosirea veniturilor) 103, 143, 144, 145, 362, 363, 367; bulgari în oraşele din ~ 141, 142; California estului 450; camerele legislative ale ~ 390; locuinţe, habitat 142, 148; căi ferate (călătorie) 135, 153, 154, 155, 234, 240, 248, 316, 317, 327, 329, 330, 331, 344, 373, 374, 395; căsătoria civilă 324; cântece româneşti 102; cerşetori în ~ 403; chestiunea evreiască în ~, evrei 141, 161, 162, 169, 175, 183, 273; clima în ~ 406; comerţ, meşteşuguri ~ 142, 421; comparaţie între situaţia ~ la 1864 şi la 1874, 155; constituţia de la 1866 41, 43, 182; consulate străine în ~ 185; conştiinţa naţională a românilor 142, 148; corupţia în ~ 154; Crucea Roşie a ~ 386; domn v. Alexandru cel Bun, v. Vlad Ţepeş, v. Mihai Viteazul, v. Cuza, Alexandru Ioan, v. Carol Hohenzollern-Sigmaringen; educaţie (universităţi, licee, şcoli) 145; finanţe 145, 450-455; frontiere 135, 136; garda naţională (dorobanţi) 360; gospodărie ~ 142; guvern 144, 360, 369, 371, 372, 380, 381, 382, 386, 387, 389; independenţa de facto 162; industrie 188; integritatea teritorială a ~ 389; intelectualitate în ~ 143; împrumuturi externe, convenţii comerciale (convenţia cu Austro-Ungaria), 185, 273, 275, 452, tratative economice ale ~ cu Franţa, Germania şi Belgia 452; legislaţie 103, 187, limba română 104, 357, 359, 362, 367; limba slavă (slavonă, manuscrise slave) în ~, slavism (slavişti)141, 144, 146, 147; limba franceză la români 399; manevre militare în ~ 378, 379; negustori din ~ 382; mănăstiri 144; mine 190; moravuri 103, 104, 155, 406; moşieri în ~ 143; navigaţie 193, 194; neutralitatea ~ 452; obiceiuri, superstiţii 142; partide politice în ~ 364, 371, 373; politica externă a ~ faţă de Turcia şi Rusia 389, 452; populaţie 197, 268, 277; presă („Pressa", „Românul"), publicaţii 184, 272; principesă a ~ v. Elisabeta de Wied; profesori veniţi în ~ din Transilvania 145; puterea judecătorească 277; reforme în ~ 145; religie, cler 141, 142, 183, 277, 278, 396, 406; scrierea chirilică 141, 143, 146; situaţia înapoiată a ~ în 1865 152, 153; date statistice 180, 186, 187, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 197; şcoli 180; transportul în ~ (poştă, sanie) 396; ţărani 143, 174, 175, 176; ţigani în ~ 251, 413-423; unirea principatelor în 1859 ~ 361, 366; valuta din ~ 136; veniturile bisericeşti în ~ 144; vestimentaţie, port popular 87, 103, 132, 133, 141, 142, 251, 426
Românul, ziar 272
Rosetti, Constantin A (1816-1885), om politic şi publicist român 182
Roşia Montană (*Veres-Patak)*, sat, com., jud. Alba 120, 121, 123
Rothschild, Nathan Mayer (1840-1915), bancher şi om politic englez 436
Ruginoasa, sat, com., jud. Botoşani175, 366
Rupea, oraş, jud. Braşov 225

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Rusca Montană, com., jud. Caraş-Severin 54
Rusciuc, azi Ruse în oraş, Bulgaria 21, 87, 97, 101, 105, 127, 128, 256, 311, 351, 352, 374, 396; fortificaţiile de la ~ 127; bombardarea oraşului ~ de trupele ruseşti (1877) 128; sangeac otoman 351
Rusia, ruşi 21, 23, 26, 27, 32, 34, 36, 41, 82, 87, 90, 94, 104, 128, 140, 161, 171, 176, 185, 191, 193, 194, 195, 196, 245, 289, 301, 305, 307, 308, 325, 352, 356, 368, 370, 373, 386, 391, 406; agent diplomatic al ~ la Belgrad 392; agenţia diplomatică a ~ în România 392; aprovizionarea armatei ~ 384; armată (ofiţeri, state majore) ~ 363, 382, 383, 384, 386, 387, 391, 392; bilete de credit ~ 363; birjari din ~ în România 361, 407; cancelarul de stat al ~ 392; comandament suprem al armatei ~ 378; consulat al ~ la Iaşi; religie (credinţa, practica religioasă) ~ 358; Crucea Roşie a ~ 385; cursul rublei ~ 380; dezbinare socială în ~143; fân adus din ~ 384; înapoierea ~ 176; limba şi literatura în ~ 145, 146, 357, 359, 361, 362; Marele Carteier General al armatei (ruse) ~ 383, 385, 391; Marele Duce ~ 380, 381, 382, 389; mod de viaţă ~ 388; persecutarea evreilor în ~ 161, 171; plenipotenţiar militar al ~ în România 378; politica externa a României faţă de ~ 452; războiul din 1877-1878 317; reanexarea sudului Basarabiei de ~ 389; relaţii tensionate ale ~ cu România 389; ţari v. Alexandru I, v. Alexandru al II-lea, v. Alexandru al III-lea, v. Anna Ivanovna, v. Nicolae I, v. Petru I (cel Mare).

S

Sahara 114, 154, 267
Scintange, vas 376
Saint-Cloud, localitate în Franţa 95
Saint-Rémy de Provence, localitate în Franţa 444
Samos, insulă 193, 194
Sankt Petersburg, oraş în Rusia 176, 186, 383, 387, 402
Sappho, poetă din Grecia Antică 424
Sardinia, regat 41, 195
Sardou, Victorien (1831-1908), dramaturg francez 95
Sarmisegetuza 52
Savoia-Carignano, Eugeniu de (1663-1736), feldmareşal al Sfântului Imperiu Roman 82
Săcărâmb, sat, com. Certeju de Sus, jud. Hunedoara 208
Sângeorz, oraş, jud. Bistriţa-Năsăud, 77
Schein, Marcu, industriaş 339
Schiller, Johann Christoph von (1759-1805), poet şi dramaturg german 398
Schleswig-Holstein, regiune în Germania 62
Schönthaler, Franz (1821-1904), arhitect 231
Schuster, Friedrich Wilhelm (1824-1914), cleric, scriitor, folclorist 73, 149
Schwarz, Bernhard (1844-1901), teolog german, călător în ţările române, biografie 199, text 200-248
Schwechat, localitate în Austria 268
Scoţia, scoţieni 190; import de piatră din ~ 421
Scylla 19
Sebeş, oraş, jud. Alba 64, 282, 283; scaun săsesc 52
Seghedin, comitat în Ungaria 141
Semlin, cartier al Belgradului 128
Sena, fluviu 95, 409
Senatul României 266
Serbia, sârbi 82, 93, 131, 135, 176, 186, 193, 195, 263, 271, 292, 293, 351, 370, 371, 375, 397; aristocraţie de origine ~ 143; literatura ~ 146; cooperarea armatei ruse cu ~ 389
Sevilla, oraş, Spania 398, 405
Sfânta Ecaterina 59, 74
Sfântu Gheorghe, braţ al Dunării 22, 164, 195, 293, 353; ~ sat, com., jud. Tulcea 25, 297
Sfântul Ladislau v. Ladislau I

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Sheffield, oraş în Anglia 408
Siberia 135
Sibiu, oraş (*Villa Hermanni)* 51, 61, 62, 63, 71, 72, 202, 203, 207, 214–218, 222–227, 229, 234, 282, 283; episcop 305, 306; saşi 141; gimnazii germane 145, societate germană 149.
Sighişoara, oraş, jud. Mureş 64, 225
Sigismund de Luxemburg (1368–1437), rege al Ungariei, Croaţiei, Boemiei, împărat romano-german 21
Silezia 87, 246, 346
Silistra, oraş în Bulgaria 22, 375
Simeria, oraş, jud. Hunedoara 49, 52, 53, 207, 210; bătălia de la ~ din 1849 205, 207
Sinaia, mănăstire 237, 238, 261
Singara, oraş în Mesopotamia antică 415
Sir Sidney, artist de estradă la Bucureşti 275
Siret, oraş, jud. Suceava 135
Siret, râu 31, 32, 136, 286, 287, 292, 308, 314, 316, 329, 330, 331, 332, 333, 335, 336, 350, 368
Slatina, oraş, jud. Olt 316, 387
Slavi 133
Slăniceanu, Gheorghe (1835-1885), şeful Statului Major al armatei române 382
Slovacia, slovaci 148;
Smirna, astăzi Izmir, oraş în Turcia 87, 376
Smurda, fortificaţie la Giurgiu 267
Socola, azi cartier al Iaşiului 349
Socola, mănăstire 363
Sofia, sangeac otoman 351
Solomon, rege biblic al Israelului (970-931 î.Hr.) 445
Someş, râu, 75, 76, 77, 78
Spania, spanioli193, 194, 197, 198, 415; moravuri şi cultură ~ 430-431; cerşetori în ~ 403
Splügen, oraş în Elveţia 95
St. Clare, căpitan vas „Cockatrice" 163
St. John, consul la Iaşi 163
Statele pontificale 193
Statele Unite ale Americii 30, 185, 193
Stânca Fecioarei (*Leany-Kö*), rocă de porfir 113; legenda ~ 113, 114
Stephenson, George (1781-1848), inginer englez 397
Stockholm, oraş în Suedia 185
Strasbourg, oraş în Franţa 110
Strauss-fiul, Johann (1825-1899), compozitor austriac 446
Strei, râu, 46, 48, 49, 51, 52, 53, 124
Strousberg, Bethel Heinrich (1823-1884), antreprenor german 38, 274, 308
Struve, Friedrich Georg Wilhelm (1793-1864), astronom german 300
Stuart, Dimitri Feodorovici, consul general al Rusiei la Bucureşti (1876-1879), 379, 380, 389, 391, 392
Sturdza, Mihail, domn al Moldovei (1834-1849) 309, 362
Suceava, oraş, jud. Suceava 135, 136, 152, 305, 307, 350, 360, 366, 416
Suedia, suedezi 193, 247, 301
Sula (Publius Cornelius Lentulus, 116 -63 î.Hr.), consul roman 157
Sulina, braţ al Dunării 22, 23, 34, 164, 195, 293, 294, 353; bara ~ 24, 25; oraş, jud. Tulcea 25, 164, 165, 194, 295, 297, 376, 335, 351; kaza otomană 352; confesiuni religioase 352; port 352.
Suresnes, localitate lângă Paris 95
Suru, vârf montan 222
Suţu, Mihail (1784-1864), domn al Moldovei (1819-1821) 27
Sviştov, oraş în Bulgaria 21, 87
Szczeczin, oraş în Polonia 314
Szechényi, Istvan (1761-1860), om politic maghiar 19; ~, vas al companiei austriece 127

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Ş

Şaguna, Andrei (1809-1873), mitropolit al românilor ortodocşi din Ungaria şi Transilvania 149, 306
Şepkin, artist rus 373
Şestakov, ofiţer rus 392
Ştefan cel Mare, domnitor al Moldovei (1457-1504) 184
Ştefănescu, Melchisedec (1823-1892), episcop 301, 302
Ştirbei, Barbu, domn al Ţării Româneşti (1849-1856) 190
Şura Mare sat, com., jud. Sibiu, scaun săsesc 57

T

Tajo, fluviu, Peninsula Iberică 404
Talma, François Joseph (1763-1826), actor francez 403
Tamisa, fluviu 404, 435
Tatra, munţi 142, 226
Taurida, vas 293
Tâmpa, munte 71, 228, 229, 235
Târgovişte, oraş, jud. Dâmboviţa 28, 263
Târgu Frumos, oraş, jud. Iaşi 350, 360
Târgu Mureş, oraş, jud. Mureş 39
Târgu Ocna, oraş, jud. Bacău 39, 40
Târnava, râu 57
Târnovo, sangeac otoman 351
Tecuci, oraş, jud. Galaţi 309, 334, 336, 368
Teiuş, oraş, jud. Alba 203, 204, 216
Telegraful român, periodic transilvănean 435
Telemah, fiul lui Ulise 95
Teliuc, sat, com., jud. Hunedoara 54
Thana, râu în Norvegia 301
The Daily Telegraph, cotidian londonez 151
The Times, cotidian englez 452
Thiers, Adolphe (1797-1877), om politic, avocat, istoric şi jurnalist francez 104
Timiş, pas 70, 71, 233, 234, 236, 240
Timişoara, oraş, jud. Timiş 39, 51, 82, 281, 282
Tirol 83
Tisa, râu 46, 51, 75, 110, 140, 146
Toscana, ducat al ~ 193
Traian (Marcus Ulpius Nerva Traianus) (53-117), împărat roman (98-117) 18, 20, 21, 26, 33, 83, 84, 88, 113, 130, 255, 395, 446; podul lui ~ 395; columna lui ~ 153, 428; drumul lui ~ 131, 133, 429; valul lui ~ 32, 352
Transilvania 27, 28, 30, 39, 45, 48, 51, 52, 53, 55, 61, 62, 63, 68, 71, 72, 73, 77, 78, 104, 109, 110, 114, 123, 124, 141, 143, 148, 200, 202, 203, 205, 206, 207, 210, 213, 215, 219, 224, 225, 226, 229, 232, 233, 235, 240, 263, 282, 316; agricultura 143, 209, 225; alimentaţie 209, 213; bogăţii minerale 48, 109; căi ferate 203, 204, 207, 217, 234; descriere geografică 46, 109; dezvoltare industrială 49; graniţa militară 76; învăţământ 220; literatura din ~ 149; naţionalităţi (români, maghiari, saşi, evrei, armeni, ţigani, sârbi, bulgari) 46, 47, 48, 55-61, 141, 142,143, 148, 201, 202, 205, 209, 215, 216, 226, 283; profesori veniţi în România din ~ 145; revoluţia de la 1848-1849 47, 48, 52, 65, 205, 207, 208, 216, 217; triumviratul politic al naţionalităţilor din ~ 143
Triest, oraş în Italia 95, 233, 356
Trotuş, râu 308
Tucicov, Seghei (1767-1839), guvernator al Ismailului 298
Tulcea, oraş, jud. Tulcea 21, 22, 24, 25, 164, 165, 166, 293, 294, 297, 300, 376; sangeac 351, 352, 353; kaza 352; oraş 353, 354; structura etnică a populaţiei 354; port 353; confesiuni religioase 354

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Turcia (Imperiul otoman, Poarta, Înalta Poartă, Sublima Poartă), turci 19, 21, 23, 26, 32, 37, 39, 41, 43, 46, 85, 86, 87, 89, 93, 94, 95, 104, 128, 129, 133, 141, 142, 143, 148, 154, 162, 204, 215, 237, 247, 248, 278, 292, 297, 308, 316, 351, 354, 356, 358, 363, 365, 368, 369, 370, 371, 375, 376, 385, 386, 391, 395, 397, 432; importuri, exporturi 191, 192, 193, 195, 197; politica externă a României față de ~ 452; războiul din 1877-1878, 317
Turcu, râu 69
Turda, oraș, jud. Cluj 109, 110, 111, 112, 114, 117, 123; exploatarea sării 110, 111
Turnu Roșu, trecătoare în Munții Carpați 222, 223, 234
Turnu Severin, oraș, jud. Mehedinți 20, 21, 93, 94, 130, 195, 250, 316, 394; sturioni 131
Tușnad, oraș, jud. Harghita 72
Tutova, județ dispărut 347
Tweed, râu, Anglia 405

Ţ

Țara Bârsei 68, 70
Țara Oltului 70
Țara Românească (Valahia, Muntenia) 32, 37, 39, 40, 41, 88, 104, 169, 175, 222, 250, 259, 261, 271, 314, 316, 317, 321, 328, 332, 353, 367; evreii din ~ 169, 175; partizani ai lui Cuza din ~ 366
Țările de Jos 186, 194
Țigani 83, 87, 365, 397, 413-423; ipoteze privind originea și istoria 415, 416, 417; lăutari în Belgrad 415; nomazi 363; tabără de ~ 422-423
Ținutul Secuiesc, secui 72, 141, 143

U

Ucraina, ucrainieni 142
Ulfilas (Wulfila, 310-385), episcop got 40
Ulster, provincie, Marea Britanie 432
Ungaria, unguri 18, 21, 27, 39, 46, 53, 64, 72, 78, 80, 82, 113, 120, 121, 123, 124, 128, 131, 141, 142, 143, 146, 148, 189, 200, 201, 202, 204, 205, 206, 210, 213, 217, 225, 231, 242, 251, 277, 281, 283, 308, 316, 317, 369; agricultura ~ 142; comitate în ~ 141; conștiința națională a românilor din ~ 148; coroana Sf. Ștefan 47, 131; herghelii în ~ 432; limba maghiară 134; străini care dețin puterea în ~ 143; Transleitania 51; țigani din ~ 416, 417
Ungheni, jud. Iași 316
Universitatea din București v. București
Ural, munți 121, 406

V

Vădeni, sat, com., jud. Brăila 329
Vadul Mărului, fost Puțeni, sat, com., jud. Galați 346, 347
Vadul Ungurului, sat, astăzi cartier al Galațiului 30, 334, 335, 337, 338, 339, 341
Valahia v. Țara Românească
Vâlcan, trecătoare în Carpați 48, 214
Vâlcele, localitate balneară, jud. Covasna 72
Vâlcov, oraș în Ucraina 298, 299, 300
Valea Carasu 32
Valea Jiului, bazin carbonifer 46, 49, 50, 51, 55
Valea Vinului, sat, com. Rodna, jud. Bistrița-Năsăud 77
Văleni, sat, com., jud. Neamț 170, 171
Vârciorova, sat, com. Bolvașnița, jud. Caraș-Severin 317
Vârful Pietrii 48
Varna, oraș în Bulgaria 21, 186, 374; port maritim 351; sangeac otoman 351

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

Vaslui, râu, oraş 348, 349
Veneţia, oraş în Italia 95, 197, 399
Ventura, Grigore (1840-1909), scriitor şi compozitor român 100,
Venus, divinitate antică romană 430
Vernescu, George (1829-1900), jurist şi om politic 272
Vidin, oraş în Bulgaria 21, 28, 31, 37, 84, 86, 129, 130 351, 395, 396; sangeac otoman 351
Viena, oraş în Austria 19, 21, 29, 34, 39, 40, 93, 95, 102, 135, 153, 155, 185, 186, 197, 231, 250, 291, 292, 335; arhitectură 398; expoziţia din 1873 de la ~ 153; hoteluri la ~ (Arhiducele Carol) 155; moda la ~ 408
Ville d'Avray, comună în Franţa 255
Virgiliu (Publius Vergilius Maro, 70 î.Hr.-19 î.Hr.), poet roman 90, 153
Vivian, Hussey Crespigny (1834-1893), diplomat britanic 163, 166, 169
Vivier, artistă de estradă la Bucureşti 275
Vlad Ţepeş (1431-1476), domn al Ţării Româneşti (1448, 1456-1462, 1478) 37, 401
Voigtlaender, aparat fotografic 244
Voivodina, regiune în Serbia 306
Volodia, copil al conslului rus Stuart 392
Vorwärts, vapor austriac 89, 90, 91
Vosgi, munţi 80
Vulcan, munte din Carpaţii Occidentali 123
Vulturul, sat, com. Maliuc, jud. Tulcea 293

W

Walker, Mary Adelaide (1820-1905), pictoriţă şi scriitoare engleză, călătoare în ţările române; biografie 125-126; text 126-137
Wartha, Honoriu C. (1812-1894) folclorist român 147
Weimar, oraş în Germania 231
Weiss, Jean-Jacques (1827-1891), scriitor, jurnalist şi om politic francez 97
Weiss, Michael (1569-1612) 70
Weser, fluviu 215
Westfalia, regiune în Germania 215, 216
Wittenberg, oraş în Germania 71
Würflein, prieten al lui J. de Chambrier 90
Würtemberg, regiune în Germania 292

Z

Zadar (Zara), oraş in Croaţia 229, 306
Zanzibar, insulă 415
Zimnicea, oraş, jud. Teleorman 385
Zlaşti, râu 53
Zolotariov, funcţionar diplomatic rus 392

Indice întocmit de Venera Achim şi Bogdan Popa

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

LISTA TRADUCĂTORILOR ŞI COLABORATORILOR OCAZIONALI CU INDICAREA EXPRESĂ A CONTRIBUŢIEI CONCRETE A FIECĂRUIA

(t=text, b=biografie)

Daniela Buşă
- Prefaţă
- Repertoriu cronologic
- Revizuirea generală a volumului
- b. t. Aubaret Gabriel traducere din limba franceză
- b. t. Felix Martin, traducere din limba franceză
- b. t. Jacques Élisée Reclus, traducere din limba franceză
- b. James William Ozanne traducere şi prezentare text publicat

Venera Achim
- b. t. James de Chambrier, traducere din limba franceză
- b. t. Albert Millaud, traducere din limba franceză

Bogdan Popa
- b. t. Friedrich Ratzel, traducere din limba germană
- b. t. Bernard Schwarz, traducere din limba germană
- b. t. Rudolf Henke, traducere din limba germană
- b. t. Karl Braun-Wiesbaden, traducere din limba germană

Nicoleta Roman
- b. t. Mary Adelaide Walker, traducere din limba engleză
- b. t. Florence K. Berger, traducere din limba engleză

Raluca Tomi
- b. t. Edoardo Gioia, traducere din limba franceză
- b. t. Charles Louis Stanislas de Moüy, traducere din limba franceză
- b. t. Adolphe Léveque d'Avril, traducere din limba franceză

Colaboratori

Constantin Ardeleanu
- b. t. William Beatty–Kingston, traducere din limba engleză

Marian Stroia
- b. t. A. S. Budilovici, traducere din limba rusă
- b. t. M. A. Aristide, traducere din limba rusă
- b. t. Ghiorghi Ivanovici Bobricov, traducere din limba rusă.

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

SUMAR

PREFAȚĂ			5
FÉLIX MARTIN	1872	biografie	17
		text	18
FRIEDRICH RATZEL	1872	biografie	45
		text	45
JAMES DE CHAMBRIER	1872	biografie	81
		text	82
ALBERT MILLAUD	1868	biografie	92
		text	93
JACQUES ÉLISÉE RECLUS	1868	biografie	106
		text	109
MARY ADELAIDE WALKER	1868	biografie	125
		text	126
JAMES WILLIAM OZANNE	1868	biografie	138
A.S. BUDILOVICI	1869	biografie	140
		text	140
WILLIAM BEATTY-KINGSTON	1869	biografie	150
		text	151
EDOARDO GIOIA	1869	biografie	177
		text	178
BERNHARD SCHWARZ	1869	biografie	199
		text	200
CHARLES LOUIS STANISLAS DE MOÜY	1869	biografie	249
		text	250
KARL BRAUN-WIESBADEN	1870	biografie	258
		text	259
ADOLPHE LÉVEQUE D'AVRIL [CYRILLE]	1871	biografie	280
		text	281
RUDOLF HENKE	1871	biografie	313
		text	314
GABRIEL AUBARET	1871	biografie	351
		text	351
M.A. ARISTIDE	1876	biografie	355
		text	355
GHEORGHI IVANOVICI BOBRICOV	1876	biografie	377
		text	378
FLORENCE K. BERGER	1876	biografie	393
		text	394
REPERTORIU CRONOLOGIC			457
INDICE			463
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			485

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

SUMAR

PREFAȚĂ			5
FÉLIX MARTIN	1872	biografie	17
		text	18
FRIEDRICH RATZEL	1872	biografie	45
		text	45
JAMES DE CHAMBRIER	1872	biografie	81
		text	82
ALBERT MILLAUD	1868	biografie	92
		text	93
JACQUES ÉLISÉE RECLUS	1868	biografie	106
		text	109
MARY ADELAIDE WALKER	1868	biografie	125
		text	126
JAMES WILLIAM OZANNE	1868	biografie	138
A.S. BUDILOVICI	1869	biografie	140
		text	140
WILLIAM BEATTY–KINGSTON	1869	biografie	150
		text	151
EDOARDO GIOIA	1869	biografie	177
		text	178
BERNHARD SCHWARZ	1869	biografie	199
		text	200
CHARLES LOUIS STANISLAS DE MOÜY	1869	biografie	249
		text	250
KARL BRAUN-WIESBADEN	1870	biografie	258
		text	259
ADOLPHE LÉVEQUE D'AVRIL [CYRILLE]	1871	biografie	280
		text	281
RUDOLF HENKE	1871	biografie	313
		text	314
GABRIEL AUBARET	1871	biografie	351
		text	351
M.A. ARISTIDE	1876	biografie	355
		text	355
GHEORGHI IVANOVICI BOBRICOV	1876	biografie	377
		text	378
FLORENCE K. BERGER	1876	biografie	393
		text	394
REPERTORIU CRONOLOGIC			457
INDICE			463
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			485

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

SUMAR

PREFAȚĂ			5
FÉLIX MARTIN	1872	biografie	17
		text	18
FRIEDRICH RATZEL	1872	biografie	45
		text	45
JAMES DE CHAMBRIER	1872	biografie	81
		text	82
ALBERT MILLAUD	1868	biografie	92
		text	93
JACQUES ÉLISÉE RECLUS	1868	biografie	106
		text	109
MARY ADELAIDE WALKER	1868	biografie	125
		text	126
JAMES WILLIAM OZANNE	1868	biografie	138
A.S. BUDILOVICI	1869	biografie	140
		text	140
WILLIAM BEATTY-KINGSTON	1869	biografie	150
		text	151
EDOARDO GIOIA	1869	biografie	177
		text	178
BERNHARD SCHWARZ	1869	biografie	199
		text	200
CHARLES LOUIS STANISLAS DE MOÜY	1869	biografie	249
		text	250
KARL BRAUN-WIESBADEN	1870	biografie	258
		text	259
ADOLPHE LÉVEQUE D'AVRIL [CYRILLE]	1871	biografie	280
		text	281
RUDOLF HENKE	1871	biografie	313
		text	314
GABRIEL AUBARET	1871	biografie	351
		text	351
M.A. ARISTIDE	1876	biografie	355
		text	355
GHEORGHI IVANOVICI BOBRICOV	1876	biografie	377
		text	378
FLORENCE K. BERGER	1876	biografie	393
		text	394
REPERTORIU CRONOLOGIC			457
INDICE			463
LISTA TRADUCĂTORILOR ȘI COLABORATORILOR			485

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro

ISBN 973-27-1129-9

https://biblioteca-digitala.ro / https://www.iini.ro